

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
2023 -YL-184

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE NAZİLLİ (1919-1922)

HAZIRLAYAN
Firdevs GÖKCE EVREN

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğretim Üyesi Günver GÜNEŞ

AYDIN- 2023

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2023

Firdevs GÖKCE EVREN

ÖZET

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE NAZİLLİ (1919-1922)

Firdevs GÖKCE EVREN

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı Dr. Öğretim Üyesi Günver GÜNEŞ

2023, XXVI + 319 sayfa

I. Dünya Savaşı'nı ağır bir mağlubiyetle bitiren Osmanlı Devleti, ardından imzaladığı 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'yla yurdu işgale hazır hale getirmişti. 3 Kasım'daki ilk işgaller ve 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali Türk tarihinde yeni bir süreci Milli Mücadele Dönemi'ni başlatmıştır. İşgaller karşısında sükûnet isteyen ve tahtını kaybetmek istemeyen Padişah, halkı işgal güçlerine karşı direnmeye mecbur bırakmıştır. Kısa sürede yurtta gizlilikle örgütlenme faaliyetleri başlamıştır. Nazilli de işgale uğrayan ve örgütlenmenin başladığı yerlerden biridir. Öncelikli olarak Heyet-i Milliye kurulmuş, çevre merkez ve kazalardan üyelerin de katıldığı Nazilli Kongreleri toplanmıştır. Kongrelerde mücadelenin kimlerle nasıl yapılacağı, ihtiyaçlar, iâşe temini, Kuva-yı Milliye'nin kurulması gibi önemli kararlar alınmıştır. Her kesimden insanın bulunduğu Kuva-yı Milliye'de efelerin etkisi büyüktür. Hacı Süleyman Efendi gibi önder kişilerin davetiyle dağdan inen Demirci Mehmet Efe bölgedeki en etkili isimdir. Efe, büyük bir otorite kurmuş, bozulan asayiş de sağlamaya çalışmıştır. 3 yıl boyunca Kuva-yı Milliye oyalama, yavaşlatma stratejisiyle hareket ederek Yunanlıları yormuş fakat onları bölgeden atamamıştır. Halkın çoğunluğu Yunan kuvvetlerinin eziyetlerine dayanamayıp göç etmiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, hem sağlık faaliyetlerini hem de göçmen sorunlarını çözmeye çalışmıştır. Düzenli ordunun kurulması, Batı Cephesi savaşlarındaki galibiyetler ve Büyük Taarruz'un da kazanılmasıyla Yunan kuvvetleri Megalo İdea'yı gerçekleştiremeyeceklerini anlamışlardır. 3 Haziran 1919'da Nazilli'ye işgal eden Yunan kuvvetleri, terketmek zorunda kaldıkları her yeri yaktıkları gibi 5 Eylül 1922'de Nazilli'yi de yakarak geri çekilmek zorunda kalmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Demirci Mehmet Efe, Nazilli Kuva-yı Milliyesi, Nazilli Kongreleri, Hacı Süleyman Efendi, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Yunan işgali.

ABSTRACT

NAZİLLİ DURING THE NATIONAL STRUGGLE (1919-1922)

Firdevs GÖKCE EVREN,

Master's Thesis, Department of History

Thesis Advisor Dr. Faculty Member Günver GÜNEŞ

2023, XXVI + 319 pages

The Ottoman Empire, which ended World War I with a heavy defeat, made the country ready for occupation with the Mudros Armistice Treaty signed on October 30, 1918. The first invasions on November 3 and the occupation of Izmir on May 15, 1919 started a new process in Turkish history, the National Struggle Period. The Sultan, who wanted calm in the face of the occupations and did not want to lose his throne, forced the people to resist against the occupation forces. In a short time, secret organizational activities started in the country. Nazilli was also one of the places that was occupied and where the organization started. First of all, Heyet-i Milliye was established and Nazilli Congresses were convened with the participation of members from the surrounding centers and accidents. In the congresses, important decisions were taken such as how and with whom the struggle would be carried out, needs, food supply, and the establishment of Kuva-yı Milliye. In the Kuva-yı Milliye, where people from all walks of life participated, the influence of the Efes was great. Demirci Mehmet Efe, who came down from the mountain upon the invitation of leaders such as Hacı Süleyman Efendi, was the most influential figure in the region. Efe established a great authority and tried to restore the deteriorating public order. For 3 years, the Kuva-yı Milliye used a strategy of stalling and slowing down, exhausting the Greeks, but could not expel them from the region. The majority of the people could not bear the persecution of the Greek forces and migrated. The Hilal-i Ahmer Society tried to solve both health activities and migrant problems. With the establishment of the regular army, the victories in the Western Front wars and the victory of the Great Offensive, the Greek forces realized that they could not realize the Megalo Idea. On June 3, 1919, the Greek forces invaded Nazilli and burned Nazilli on September 5, 1922, as they burned every place they had to leave and had to retreat.

KEY WORDS: Demirci Mehmet Efe, Nazilli Kuva-yı Milliye, Nazilli Congresses, Hacı Süleyman Efendi, Hilal-i Ahmer Society, Greek occupation.

ÖNSÖZ

Nazilli, coğrafi konum itibariyle Ege Bölgesi'ndeki önemli yerleşim merkezlerinden biridir. Bölge, farklı devletlere ve milletlere ilk çağlardan itibaren ev sahipliği yapmıştır. Bu durum geçmişten günümüze tarihi bir zenginlik oluşturmuştur. Bu coğrafyada en zorlu dönemlerden biri XX. yüzyılda yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan işgal sürecine karşı topyekün hareket edilerek Milli Mücadele Dönemi başlamıştır. 1919-1922 yıllarını kapsayan bu dönemde Nazilli'yi konu alan makale, bildiri, kitap bölümü gibi çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Fakat dağınık bir şekilde bulunduğu için bütünlük oluşturulamamaktadır. Araştırma, söz konusu olan dağınık çalışmaları bir araya getirerek bütüncül bir bilimsel çalışmada, Yunan işgali yıllarında Nazilli'yi ortaya koyma hedefini taşımaktadır.

Araştırmayı yaparken birinci el kaynak olan arşiv malzemesinden (ATASE, Başbakanlık, Cumhuriyet, Kızılay), gazetelerden, dönemi yaşayan kişilerin yazdığı eserlerden, anılardan ve konu hakkında bilgi bulunan kitap, makale, bildiri, dergi, tez gibi ikinci el kaynaklardan yararlanılmıştır.

Bu tezi hazırlarken yaşadığım ilçenin ne kadar önemli olduğunu görme fırsatı veren, beni doğru kaynaklara yönlendiren, dönem insanlarını tanıtan, her türlü kolaylığı ve yardımı sağlayan, büyük şans olarak gördüğüm kıymetli hocam Dr. Öğretim Üyesi Günver GÜNEŞ'e, yüksek lisans derslerinde katkı sağlayan tüm hocalarıma, lisans öğrenimim süresince objektif, ilkeli tarihçiliği bana öğreten Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü hocalarıma, kaynaklarını benimle paylaşarak tezimi zenginleştiren değerli Şahin Efe YILMAZ'a ve İsmet Nadir ATASOY'a, temel eğitimden bugüne kadar beni bilgiyle donatan, doğruluğu gösteren tüm öğretmenlerime, aileme ve bu süre boyunca birlikte geçirebileceğimiz zamandan feragat eden iki evladına teşekkürü bir borç bilirim.

Bir Cumhuriyet kadını ve öğretmeni olarak Cumhuriyetin 100. yılında yaptığım bu araştırmayı başta Mustafa Kemal Atatürk'e, tüm silah arkadaşlarına, vatan toprakları için hiç düşünmeden canını feda eden tüm şehitlerimize, gazilerimize ithaf ediyorum. Ruhları şad olsun. Büyük bir minnetle.

Firdevs GÖKCE EVREN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ.....	xi
TABLolar DİZİNİ.....	xix
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ.....	xxi
EKLER DİZİNİ.....	xxiii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xxv
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	12
1. YUNAN İŞGALİNE KADAR VE İŞGAL DÖNEMİNDE NAZİLLİ	12
1.1. Yunan İşgaline Kadar Batı Anadolu.....	12
1.1.1. I. Dünya Savaşı (1914-1918) ve Sonrası	12
1.1.2. Paris Barış Konferansında Yunanistan İddiaları	14
1.1.3. İzmir'in İşgali (15 Mayıs 1919).....	18
1.1.3.1. İzmir'in İşgaline Karşı Tepkiler	27
1.1.4. Aydın'ın Yunanlılar Tarafından İşgali	30
1.1.5. Nazilli'nin İşgali	37
1.2. İşgal Dönemi Nazilli'deki Gelişmeler	41
1.2.1. Uluslararası Tahkik Heyeti'nin Kurulması	41
1.2.2. Nasihat Heyetlerinin Oluşumu	45
1.2.3. Nazilli Heyet-i Milliyesinin Oluşumu	47
1.2.4. Heyet-i Milliyeden Heyet-i Merkeziyeye Geçiş.....	48
1.2.5. Nazilli Kongreleri	49
1.2.5.1. I. Nazilli Kongresi (6 – 9 Ağustos 1919)	50

1.2.5.2. II. Nazilli Kongresi (19-23 Eylül 1919).....	55
1.2.5.3. III. Nazilli Kongresi (6 Ekim 1919).....	59
1.2.6. Nazilli Kongrelerinin Diğer Kongrelerle İlişkileri.....	63
1.2.6.1. Nazilli - Alaşehir Kongresi	63
1.2.6.2. Nazilli – Sivas Kongresi	65
1.2.6.3. Nazilli – Muğla Kongresi.....	67
1.2.6.4. Nazilli – Afyon Kongresi.....	69
1.2.7. İşgal Döneminde Sağlık	70
1.2.7.1. Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) ve Yardım Faaliyetleri	72
1.2.7.2. Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Yenipazar ve Çevresindeki Faaliyetleri ..	82
1.2.8. İşgal Döneminde Eğitim.....	82
2. BÖLÜM.....	85
2. KUVA-YI MİLLİYE VE MUHAREBELER DÖNEMİ	85
2.1. Kuva-yı Milliye’nin Tanımı.....	85
2.2. Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu	86
2.3. Kuvay-ı Milliye’yi Oluşturan Unsurlar	89
2.3.1. Nazilli Bölgesinde Efe ve Zeybeklerin Faaliyetleri	90
2.3.1.1. Yörük Ali Efe (1896-1951)	90
2.3.1.1.1. Yörük Ali Çetesinin Kuruluşu.....	93
2.3.1.2. Demirci Mehmet Efe (1885-1961).....	96
2.3.1.3. Dokuzun Mehmet Efe	104
2.3.1.4. Sökeli Ali Efe	106
2.3.1.5. Zurnacı Ali Efe.....	108
2.3.1.6. Sancaktarın Ali Efe	110
2.3.1.7. Efe ve Zeybeklerin Nazilli ve Çevresinde Milli Mücadele’ye Katkısı	112
2.3.2. Din Adamları	115
2.3.2.1. Hacı Süleyman Efendi (Bilgen).....	116

2.3.2.2. Mehmet Esat Efendi (İleri).....	121
2.3.2.3. Mehmet Emin Efendi (Erkut).....	123
2.3.2.4. Hasan Tahir Bey	124
2.3.2.5. Mustafa Hulusi Bey (Özer)	124
2.3.3. Köylüler	125
2.4. Kuva-yı Milliye Muharebeler Dönemi	126
2.4.1. Malgaç Baskını	126
2.4.2. Atça Baskını.....	131
2.4.3. Yunanlıların Nazilli’den İlk Geri Çekilişi.....	133
2.4.4. Erbeyli-Karapınar-Tellidede-Aydın Hattı Gelişmeleri	143
2.4.5. Umurlu Muharebeleri	151
2.4.6. Köşk Cephesi	154
2.4.6.1. Kuva-yı Milliye’nin Taarruz Kararı	157
2.4.6.2. Demirci Mehmet Efe - Yörük Ali Efe Anlaşmazlığı ve Sorunun Çözümü.....	159
2.4.6.3. Üçyol Muharebesi	162
2.4.6.4. Dalama Mülakatı	165
2.4.6.5. Jandarma Genel Komutanının Tutuklanması	166
2.4.6.6. Demirci Mehmet Efe’nin Danışmanının Uzaklaştırılması.....	174
2.4.7. Demirci Mehmet Efe’nin İtilaf Devletleri Subaylarıyla Görüşmesi.....	175
2.4.7.1. Demirci Mehmet Efe’nin İngiliz Subaylarıyla Görüşmesi	175
2.4.7.2. Demirci Mehmet Efe’nin İtalyan Subaylarıyla Görüşmesi.....	177
2.4.8. Celal Bey’in Kuva-yı Milliye’ye Katılışı, Nazilli ve Çevresindeki Faaliyetleri.....	181
2.4.9. Milli Mücadele Döneminde Denizli’nin Nazilli’ye Katkısı	186
2.5. Milli Mücadele’de Nazilli Çevresi	190
2.5.1. Milli Mücadele’de Bozdoğan	190
2.5.2. Milli Mücadele’de Atça	192

2.5.3. Milli Mücadele’de Sultanhisar	194
2.5.4. Milli Mücadele’de Yenipazar	194
2.5.5. Milli Mücadele’de Karacasu	196
2.5.6. Milli Mücadele’de Kuyucak.....	200
3. BÖLÜM.....	203
3. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ AÇILIŞ SONRASI BÖLGEDE YAŞANAN GELİŞMELER	203
3.1. Denizli Olayı	203
3.1.1. Denizli Olayı Sonrasında Bölgede Yaşananlar	218
3.2. Heyet-i Temsiliye Kurulduktan Sonra Bölgedeki Durum	219
3.3. Albay Refet Bey’in İzmir ve Havalisi Umum Kuva-yı Milliye Kumandanlığına Atanması	220
3.4. Yunan Genel Taarruzunun Bölgeye Etkisi.....	224
3.5. Çelikalay.....	227
3.6. Düzenli Ordunun Kurulması	228
3.7. İç Ayaklanmalar ve Bastırılmasında Efe’lerin Rolü	231
3.7.1. Konya Delibaş İsyanının Bastırılmasında Demirci Mehmet Efe’nin Yardımı.....	232
3.7.2. Anzavur İsyanının Bastırılmasında Efe’ler	235
3.7.3. Demirci Mehmet Efe’nin Düzenli Orduya Katılım Konusunda Yaşadığı Tereddüt ve Ortaya Çıkan Sorunlar	240
3.8. Batı Cephesi Komutanlığı’nın Kurulması – Düzenli Orduya Geçilmesi	248
3.8.1. Demirci Mehmet Efe’nin Düzenli Orduya Katılması	249
3.8.2. Yörük Ali Efe’nin Düzenli Orduya Katkısı.....	250
3.8.3. Sakarya Zaferi Sırasında Nazilli ve Çevresi.....	251
3.8.4.Ortakçı Baskını.....	255
3.8.5. Büyük Taarruz Sonrası Gelişmeler.....	261
3.8.6. Yunan Kuvvetlerinin Nazilli’den Çekilişi	262
4. BÖLÜM.....	264

4. İŞGAL DÖNEMİNDE NAZİLLİ VE ÇEVRESİNDE YUNAN MEZALİMİ	264
4.1. Nazilli ve Çevresinde Yunan Mezalimi	264
4.1.1. Gasp Etme - Yağmalama.....	265
4.1.2. Katliam	266
4.1.3. Göçe Zorlama –Göç.....	273
4.1.4. Tutuklama	279
4.1.5. Tecavüz	280
4.1.6. Yakma - Yıkma	282
4.1.7. Asimilasyon - Zorbacılık	285
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	287
6. KAYNAKLAR	291
7. EKLER	305
ÖZGEÇMİŞ	319

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'ne Sunulan Harcama Listesindeki Bazı Bilgiler.....	66
Tablo 1.2. Hilal-i Ahmer Beşinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti Dispanserlerine Ait İstatistik Özeti.....	80
Tablo 4.1. Güney Mıntıkasındaki Şehir ve Kasabalara Göç Eden Muhacirler.....	278

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1.1. Patris, 15 Mayıs sabahı 38. Efzon Alayı'nı İzmir'e Çıkarırken.....	21
Fotoğraf 1.2. Birinci Yunan Tümeninin 38. Efzon Alayı: Karaya Çıktıktan Hemen Sonra..	23
Fotoğraf 1.3. İzmir'e Çıkartılan Bir Yunan birliği, Vilayet Konağı'na Doğru Yürürken.....	24
Fotoğraf 1.4. Yunan Askerleri Aydın Hükümet Konağı'nda, 27 Mayıs 1919.	34
Fotoğraf 1.5. Aydın'a Sevk Edilen Yunan Birlikleri ve Mühimmat.	35
Fotoğraf 1.6. Yunan ve İtalyan İşgal Bölgeleri, Mayıs 1919.....	38
Fotoğraf 1.7. Hilal-i Ahmer Beşinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti Nazilli Muhacirin Hastanesi.	75
Fotoğraf 1.8. Hilal-i Ahmer Beşinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti Aşhanelerinden	76
Fotoğraf 2.1. Yörük Ali Efe.....	90
Fotoğraf 2.2. Yörük Ali Efe'nin İlk Teşkil Ettiği Müfreze.....	96
Fotoğraf 2.3. Milis Albay Umum Kumandan Demirci Mehmet Efe, 1919.....	97
Fotoğraf 2.4. Dokuzun Mehmet Efe.....	104
Fotoğraf 2.5. Sökeli Ali Efe.....	106
Fotoğraf 2.6. Zurnacı Ali Efe.	108
Fotoğraf 2.7. Sancaktarın Ali Efe.	110
Fotoğraf 2.8. Hacı Süleyman Efendi.	116
Fotoğraf 2.9. Hacı Süleyman Efendi, Atatürk'le Görüşürken.	120
Fotoğraf 2.10. Mehmet Esat Efendi.....	121
Fotoğraf 2.11. Mehmet Emin Erkut.....	123
Fotoğraf 2.12. Kuva-yı Milliye Tarafından Kurtarıldığında Aydın (30 Haziran 1919).....	148

EKLER DİZİNİ

- Ek 1. Demirci Mehmet Efenin Mustafa Kemal Paşa'ya, 3 Aralık 1919'da bir İngiliz Albayıyla arasında geçen konuşmayı, Nazilli Jandarma Tabur Kumandanı Abidin Beyin şifresiyle gönderdiği telgraf..... 305
- Ek 2. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşanın Demirci Mehmet Efeye gönderdiği, İngiliz Albayına vermiş olduğu cevaptan dolayı kutlamasını ve bundan sonraki mücadele tarzına yönelik talimatını içeren telgraf. 306
- Ek 3. Koçarlı İtalyan Kuvâ-yı İşgâliye Kumandanı Binbaşı Kıdras'ın Demirci Mehmet Efe'ye yazdığı telgraf..... 307
- Ek 4. Bağarası Nâhiyeleri İdâre Re'îsi Mehmed Bey'in mektûbu..... 308
- Ek 5. Demirci Mehmet Efenin Mustafa Kemal Paşaya gönderdiği, İtalyan Kumandanıyla yazışmalarını içeren telgraf..... 309
- Ek 6. Mustafa Kemal Paşanın Demirci Mehmet Efeye gönderdiği, İtalyan kuvvetleriyle ilişkilerine dair talimatını içeren telgraf..... 310
- Ek 7. Nazilli'yi terk eden Yunan askerlerinin yaptıkları zulmün İtilaf Devleti temsilciliklerine bildirilişi..... 311
- Ek 8. Denizli Heyet-i Milliye Reisi Ahmet Hulusi Efendi'nin, Ali Fuat Paşa'dan Denizli'ye asker göndermesini istediği 4 Temmuz 1920 tarihli telgrafi..... 312
- Ek 9. Mustafa Kemal Paşa'nın 18 Ekim 1920 tarihli Demirci Mehmmet Efe'ye başarı dileyen telgrafi. 313
- Ek 10. Demirci Mehmet Efe'nin Aydın'a taarruz için daha uzun zaman beklemenin milli hareket zararına olacağına bildiren şifresi..... 314
- Ek 11. Aydın'ın yakılması, sivil halkın öldürülmesi ve Aydın mutasarrıfının, Savcının, Ceza Hakiminin Yunanlılar tarafından öldürülmesi ve bu arada Aydın katliamı ile ilgili diğer olaylar hakkında 57. Tümen Komutanlığının 2. Ordu Müfettişliğine sunulan raporu..... 315
- Ek 12. Nazilli'nin yakılmasına ve ahalinin katliamına etken olan Yunan subaylarının durumları hakkında Milli Savunma Bakanlığı'nın Batı Cephesi Komutanlığı'na yanıtı..... 316
- Ek 13. Aydın vilayeti içerisinde Yunan mezaliminin çocuklara kadar yaygınlaştırılmış olduğundan söz edilerek İzmir'in bir an önce kurtarılması için Müttefik devletler katında gerekli girişimlerde bulunulmasını öneren Dışişleri Bakanlığı yazısı. 317

KISALTMALAR DİZİNİ

agd.	: Adı geçen dergi
age.	: Adı geçen eser
agg.	: Adı geçen gazete
agm.	: Adı geçen makale
agt.	: Adı geçen tez
c.	: Cilt
çev	: Çeviren
Edit.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İhg	: İstiklal Harbi Gazetesi
s.	: Sayfa, Sayı
ss.	: Sayfa sayısı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Ege Bölgesi'ndeki en eski yerleşim alanlarından biridir Nazilli. İlk yerleşimin nereye, nasıl yapıldığı tam bilinmesede bölgeye ilk Luvi'lerin gelip yerleştiği düşünülmektedir. Bölgede bilinen ilk kurulu kent Lidyalıların kurduğu Mastaura antik kentidir. Batısında bulunan İonia şehir devletlerinin ekonomilerinin gelişmiş olması, Ege ve Ön Asya ülkeleri arasındaki ticaret yolu üzerinde bulunması Nazilli'nin konumunu güçlendirmiştir¹.

Bölge birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Büyük Menderes havzasında Etiler M.Ö. 1200'de yıkıldıktan sonra Frigler sonrasında da Lidyalılar bölgeye hakim olmuştur². Sırasıyla Persler, Büyük İskender, Roma'lılar, Bizans İmparatorluğu bu topraklara hükmetmiştir³. Bölgede en uzun hüküm süren 676 yıllı Bizans İmparatorluğu olmuştur⁴. Burada Bizans dönemine ait duvar kalıntıları vardır. Kilise camiye dönüştürülmüş ve avlusunda bu dönemden kalan kemerli bir hac duvar bulunmaktadır⁵. Önemli psikopozluk merkezlerinden Aphrodisias ve Harpasa (Arpaz) bu bölge içerisinde bulunmaktadır.

Şehrin çevresinde birçok tarihi kalıntı bulunmaktadır. Nyssa, Ramitah, Mastaura, Tavopolis, Favasa gibi şehir kalıntıları vardır. Afrodisyas, Arpaz gibi şehirler de toprak altında kalmıştır. Bölge verimli topraklara ve elverişli bir konuma sahiptir. Bu durum her dönem için bölgenin tercih edilme sebebi olmuştur⁶.

Bu coğrafya, kültürel zenginlik kadar maddi zenginliğe de sahiptir. Selçuklular Döneminde bu bölgeye yerleşen Oğuz boyları pamuk üretimi, dokumacılık yaparak üretimi en üst düzeye çıkarmıştır. Nazilli, 1280 yılında Muğla civarındaki Menteşe Beyliği'ne, sonrasında Birgi merkezli Aydınoğulları Beyliği'ne, 1426'da da II. Murad'ın ele geçirmesiyle Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır⁷.

¹ Ceyda Adar, "Çelebi'nin Nazlı ili: Nazilli", *Aydın Kültür ve Turizm Dergisi*, S. 4, Haziran- Temmuz 2012, s. 30.

² Neslihan Demirhan, *19. Yüzyılda Nazilli'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s. 4.

³ Adar, agd, s. 30.

⁴ Demirhan, agt, s.4.

⁵ Saadet Tekin, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Nazilli Kazası", *Kurtuluşunun 100. Yılında Geçmişten Geleceğe Nazilli*, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2022, ss. 247-271, s. 247.

⁶ Tekin, agm, s. 247-248.

⁷ Adar, agd, s. 31-32.

Nazilli, Büyük Menderes boyunca Anadolu'nun içlerine doğru uzanan ticaret yolu üzerindedir. Menderes nehri dönem dönem taşmış bu da bölgeyi hastalık oluşturan bataklıklara dönüştürmüştür. 1671'de Nazilli'ye gelen Evliya Çelebi, Celali isyanlarından korkan halkın ovanın ortasında, bir kat kerpiçten duvarlı ve hendeksiz bir kale yaptığını, kalenin içinde 12 mahalle, 3700 ev olduğunu, kerpiçten yapılan evlerin üstünün toprakla örtüldüğünü, iki hamamın, 150 dükkan, bir bedestenin, tahıl pazarının ve ünlü kahvehanelerinin bulunduğunu, Perşembe ve Cuma günü çevredeki köy, kasabalardan birçok kişinin Nazilli'ye pazara geldiğini aktarmaktadır. 19. yüzyılda çoğu kişi çiftçilikle uğraşmaktaydı, bölge incir pazarı olarak nitelendirilmişti. Ağustos ayı sonlarında deve kervanları ile incirler İzmir'e götürülürdü. Pamuk üretimi de incir kadar önemliydi⁸. Nazilli ticari, siyasi, sosyal açıdan büyük bir öneme sahipti. Bulunduğu güzergah bir geçiş noktasıydı ve bu konum Nazilli'yi ele geçirilmesi, mücadele edilmesi gereken bir yer haline getirmiştir.

En eski yerleşim merkezlerinden olan Nazilli'nin tarihsel süreci hakkında bilgi vermeden bölgeyi değerlendirmek, işgal sürecini ve yaşanan olayları yorumlamak eksik olacaktır. Zira anlatılan bir dönemi doğru okuyabilmek için o bölgenin geçmişini bilmek gereklidir. Nazilli'nin tarihsel süreci de aşağıdaki şekilde ele alınmıştır.

Nazilli'nin tarihsel süreci

Nazilli'nin İdari Yapılanması

Fatih Sultan Mehmet dönemi (1462-1468) tutulan Aydın Mufassal Defteri'nde Nazilli ismi bulunmamaktadır. Nazilli, 1520'li yılların başında tutulmaya başlanan Aydın Evkâf Defteri'nde kasaba, 1532-1533 yıllarını kapsayan Yörük defterinde kazâ olarak geçmektedir. Fatih ve Kanunî dönemlerindeki tahrir kayıtları ifadelerine bakılarak XVI. yüzyılın başlarından itibaren Nazilli'nin merkez olmaya başladığı anlaşılmaktadır. Kâtip Çelebi'nin 1632'de yazdığı Cihannüma adlı eserinde Nazilli "*Kestel nâm-ı diğer Nazlı*" olarak geçmektedir⁹.

Nazilli ve çevresindeki tımar bölgeleri Arpaz, Dereköy, Demirciler, Bozdoğan'dır. Osmanlı İmparatorluğu'nda tımarların dışında 18. yüzyılda bazı sancak kazaları has haline

⁸ Tekin, agm, s. 248.

⁹ Musa Sezer, "1699/1700 Yılında Nazilli Kazasının Nüfus Yapısı", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Yaz 2019, 14/1, ss. 449-461, s. 451-452.

getirilmiş, buralara sancakbeyi yetkisine sahip voyvodalar görevlendirilmiştir. Nazilli de voyvodalıkla yönetilen yerler arasındaydı. Tanzimat'tan hemen sonra voyvodalık kaldırılmış yerine sancağın bir alt birimi olarak kaza birimi oluşturulmuştur.

Nazilli, devlet salnamelerine göre imparatorlukta yapılan ilk nüfus sayımında 1831'de Aydın sancağına bağlı bir yerleşim birimidir. Tanzimat dönemiyle birlikte yerel yönetimlere katılım başlamıştır. 1300 (1884) ve 1302 (1886) salnamelerinde Tahrir ve Vergi İdaresi Komisyonu ve Nafia Komisyonu gibi oluşumlarla halk yönetimde söz sahibi olmaya başlamıştır.

Köy olan Karacasu 1879 düzenlemesiyle Nazilli'ye bağlı nahiye, 1897'de Nazilli'den ayrılarak kaza olmuştur. 1867'deki düzenlemeyle kaza merkezi haline gelen Nazilli'ye, Karacasu, Kuyucak, Sultanhisar, Atça nahiye olarak bağlanmış ve kazanın 110 da köyü bulunmaktadır. Nazilli, kaza olunca hükümetin görevlendirdiği kaymakam ve iki katip tarafından yönetilmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı taşrasında ilk modern Belediyeler oluşturulmuştur. 1877 kanunuyla belediye başkanı ve meclislerin yapısı belirlenmiştir. 1881'de Nazilli Belediyesi kurulmuş, böylece hızla gelişen ve büyüyen ekonomisiyle belediye teşkilatının kurulduğu ilk şehirlerden biri olmuştur. Şehir kısa sürede büyük gelişme göstermiş, nüfusu artmıştır¹⁰.

19. yüzyılda yapılan idari yapılanmada İzmir, Manisa, Denizli, Muğla sancakları Aydın Vilayetini oluşturmuştur. İzmir Sancağı merkez olarak belirlenmiştir¹¹. 1917-1918 tarihlerinde ise Aydın Vilayetini İzmir, Aydın, Denizli Sancakları oluşturmuştur¹².

Nazilli'nin Demografik Yapısı

Nazilli'de, nüfus kayıtlarıyla ilgili ilk bilgilere 19. yüzyılda ulaşılmaktadır. Sayım Aydın Sancağında Mevaliden Arif Beyzade Raşit Bey tarafından 1831'de yapılmıştır¹³. Sayım sonucunda Nazilli'de 4687 Müslüman, 47 Ermeni, 227 Rum olmak üzere toplamda 961 kişi yaşıyordu. 1844'de Nazilli'ye bağlı birimlerde 2232 ev bulunuyordu. 2132 tanesi Müslüman, 100 tanesi gayrimüslimdi. Gayrimüslim evlerin 67'sini Rumlar, 33'ünü

¹⁰ Tekin, agm, s. 248-252.

¹¹ Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2014, s.9.

¹² Süleyman Tekir – Selçuk Ural, “Batı Anadolu’da Yunan İşgali ve Aydın Muhacirleri (1919-1920)”, *CTAD*, Yıl 13, S. 26, Güz 2017, ss. 125-148, s. 127.

¹³ “Aydın”, *Yurt Ansiklopedisi*, C. I, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1981, s. 995.

Ermeniler oluştıruyordu. 33 haneli Ermeniler nüfusun %1,5'ini, 67 haneli Rumlar %3'ünü, 2132 haneli müslümanlar % 95,5'ini oluştıruyordu¹⁴.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru yabancı sermaye ve yatırımlarının artması, Osmanlı Bankası'nın, İzmir-Aydın demiryolu hattının kurulması, çalışan yabancı memurların bölgeye yerleşmesiyle küçük yabancı kolonileri oluşmaya başlamıştı. Nazilli'de 40 aileden oluşan Avusturya himayesinde Katolik bir grup vardı. Bu grubu bölgede çalışan memur, istasyon görevlileri oluştıruyordu¹⁵.

1303(1887) Aydın Vilayet Salnamesine göre Nazilli kazasında yabancılarda 6 Ermeni, 121 Yahudi, 263 Rum, 267 Müslüman olmak üzere 554 kişi, yerli halkta ise 121 Yahudi, 249 Ermeni, 1399 Rum, 53.070 müslüman olmak üzere 54.839 kişi toplamda ise 55.393 kişi yaşıyordu¹⁶.

1881-1882 yapılan genel nüfus sayımı 1893'te tamamlanabilmiştir. Yabancı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %1,35'ti. Yabancı nüfusun yoğun olduğu ikinci vilayet Aydın vilayeti idi¹⁷. Vilayet içerisindeki Nazilli'de 2028 Rum, 301 Ermeni, 195 Musevi, 59.956 müslüman olmak üzere toplam nüfus 62.480 idi ¹⁸.

1895 Vilayet Salnamesinde kazada 21.719'u erkek, 22.243'ü kadın olmak üzere 43.962 İslam ve 890'ı erkek ve 806'sı kadın olmak üzere 1.696 ve 175'i erkek, 154'ü kadın 329 Ermeni, 113'ü erkek 114'ü kadın 227 Musevi, 81'i erkek 65'i kadın 142 yabancı olmak üzere 46.359 nüfus ve 10.016 hane bulunuyordu¹⁹.

1908'e doğru 248 bini bulan Aydın sancağının nüfus çoğunluğunu Müslümanlar oluştıruyordu. Ermeniler en fazla 497 kişi ile Nazilli'de bulunuyordu. Ayrıca 1908 salnamesinde Nazilli'de 2582 ev, 915 dükkan, 6 cami, 8 mescit, 3 tekke, 6 gayrimüslim okulu, 4 müslüman okulu, 11 medrese, 3 kilise, 5 un değirmi bulunuyordu ²⁰.

¹⁴ Demirhan, agt, s. 6.

¹⁵ Olcay Pullukçuoğlu Yapıcı, "Yunan İşgali Öncesi Aydın Sancağının Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Edit. Günver Güneş - Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2007, ss. 31-54, s. 38.

¹⁶ Yavuz Akbaş, *Salnamelerde Nazilli Kazası*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016, s. 57-58.

¹⁷ Nejdett Bilgi, "Osmanlı Devleti'nin 1917 Yılı Yabancı Nüfusu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.25, S.1, Temmuz 2010, ss. 101-146, s. 107.

¹⁸ "Aydın", s.996.

¹⁹ Akbaş, age, s. 9.

²⁰ Günver Güneş, "Taşradan Meşrutiyet'e Bakış: II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Sancağı", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 6, S.11, Bahar 2010, ss. 5-43, s. 7-8.

1913'de Nazilli'de 71 köyle birlikte toplam 48.037 kişi yaşıyordu²¹. 1914'de Aydın'da sahilten içlere doğru gidildikçe Rum nüfusu azalıyordu²². Nüfus sayımında Nazilli'de 50.719 Müslüman, 2699 Rum, 543 Ermeni, 463 Yahudi ve 30 Kıpti bulunuyordu²³. 1917 yılı sayım sonuçlarında, yabancı nüfusun toplam nüfus içindeki oranına bakıldığında Rum nüfusu % 48, 5 ile en yüksek Aydın vilayetinde bulunuyordu²⁴. I. Dünya Savaşının sürdüğü yıllarda, Mütareke ve Yunan işgali öncesinde Aydın Sancağının nüfusu yaklaşık 240.000'di. Hiçbir kazada gayrimüslim nüfus, Müslüman-Türk nüfusunu geçmemiştir. Adalardan Söke ve Kuşadası'na uzun zamandır süren göçler nedeniyle Rum nüfus sadece Söke'de Türk nüfusuna yaklaşmıştır. Savaş, Müslüman Türk nüfusunda azalmaya neden olmuştur.²⁵

1918'de 2049 km²'lik alana sahip olan kazada 180 okul, 140 cami ve mescit bulunuyordu. 2443 Rum, 1320 diğer milletlerden olmak üzere toplam nüfusu 54.163 idi²⁶.

Nazilli'nin Ekonomik Yapısı

19. yüzyılda Aydın sancağında ekonomik alanda önemli kazalardan biridir Nazilli. Gelir kaynakları tarım ve tarıma dayalı ek faaliyetlere dayanmaktadır. Çiftçilik, ticaret, esnafılık, taşımacılık, ücret gelirleri diğer kaynaklarıydı. % 59.1'lik bir oranla ziraat en önemli gelir kaynağıydı. Bölgede, çiftçilik geliri bulunmayan yerleşim birimi bulunmuyordu. Çiftçilikte 1830'larda ilkel tarım araçları kullanılmıştır. Tarlalar öküzlerle sürülmüştür. Demir pullukları kullandığında işlerinden olacağını düşünen köylüler, toprak sahiplerinin ileri yöntemleri kullanma isteğine karşı gelmişlerdi²⁷. Gelirler, tarla ürünleri, bağ-bahçecilik, hayvancılık, çayırılık-bayırdan gelmekteydi. İhracatın büyük kısmını tarım

²¹ Aslan Buğdaycı, *Milli Mücadele'de Nazilli 1919-1922*, Karacasu Matbaası, Nazilli, 1996, s. 36.

²² Adnan Sofuoğlu, "Anadolu üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Dergisi*, C. X, S. 28, Mart 1994, ss. 211-256, s.218.

²³ Fatih Öztıp, *II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2014, s. 21-22.

²⁴ Bilgi, agm, s. 120.

²⁵ Yapucu Pullukçuoğlu, agm, s.39.

²⁶ Necmi Ülker, "Mondros Mütarekesi Döneminde Aydın Vilayetinin Nüfusuna Dair Bir Belge", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 5, S. 1, 1990, ss.23-39, s. 36.

²⁷ Cihan Özgün, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1923) Aydın'da İktisadi Değişim*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 16-17.

ürünleri oluşturmuştur. Nazilli inciri, bölgenin en belirgin ürünü olarak payitahta gönderilmiş ve Osmanlı saray sofralarının vazgeçilmezi olmuştur²⁸.

Tanzimat döneminde tüm devlet gelirleri hazineye girmiş, tüm giderler hazineden karşılanmıştır. Vergilerde düzenlemeye gidilmiş ve vergi çeşitliliği azaltılmıştır. Emlak sayımları ve tahrir konusu daha ciddiye alınmış, 1840'dan itibaren mülk ve nüfus sayımlarına başlanmıştır. Mal, mülk, gelir getiren getirmeyen her şey defterlere yazılmıştır. Her haneye hane numarası verilmiş ve hane reisinin adı, ünvanı, görevleri yazılmıştır. Nazilli'ye ait defterler bu kurallara uygun yazılmıştır. İmamlar ve muallimler vergiden muaf tutulmuştur. Herkesin geliri oranında %10 vergi istenmiştir. Aşar ve cizye dışındaki tüm vergiler kaldırılmış, herkesin emlak, arazi, temettuat gelirine göre belirlenen vergiyi ödemeleri kararlaştırılmıştır. Bu vergi 1860'a kadar karantina masrafları, işpençenin vergiye çevrilmesi ve bütçe açığı nedeniyle üç kez artırılmıştır. Aşar gelirleri her ürün için ayrı ayrı temettuat defterlerine yazılmıştır. Vergide sıralama pamuk, bahçe, kendir şeklindedir. Emlak vergisi, temettü vergisi, bedeli askeri, ağnam rüsumu, orman ve maden, tapu, mahkeme harçları, rüsum ve hasılatı müteferrika, maarif hissesi ianesi ve menafı hissesi ianesi gibi vergiler vardı²⁹.

I. Dünya Savaşı'ndan bir yıl önce yapılan sayım sonuçlarına göre Aydın Sancağı, pamuk üretiminde ülke toplamının % 10.2'sini oluştuyordu. 1913'te en yüksek üretim 3900 tonla Bozdoğan'da, 3042 tonla Nazilli ikinci sıradaydı. Aydın ve çevresi Cumhuriyet döneminde de pamuk üretimindeki rolünü korumuştur³⁰.

%12.1'lik payı oluşturan başlıca esnafılık faaliyetleri; sanatkârlık, ayakkabıcılık, kahvecilik, berberlik, kebabçılık, çulhacılıktı. Toplam nüfusun %35.7'si yani 796 hane ticaretle uğraşmıştır. Ticaretle uğraşan kişi sayısı fazla olmasına rağmen çiftçilik ve esnafıktan daha çok gelir elde edilmiştir.

Hizmetleri karşılığı ücret alan “*ücretli*” gelir grubunda, tarım işçiliği, imam, deri işçiliği kalfası gibi sektörlerde çalışan hane üyeleri bulunuyordu. Kendine ait ya da yeterli miktarda toprağı olmayanlar, başkalarının topraklarında çalışarak geçimlerini sağlamıştır. 1913- 1914 yıllarında Aydın sancağında Mart - Mayıs ayları arası tarım kesiminde çalışan

²⁸ Hakkı Gürkan Ganız, *Milli Mücadele Başlarında Aydın Sancağı (1919-1920)*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2009, s. 21, Yapucu Pullukçuoğlu, agm, s.41.

²⁹ Tekin, agm, 261-262.

³⁰ Yapucu Pullukçuoğlu, agm, s.43-44.

işçilerin günlük ücretleri erkeklerin 9- 16 kuruş, kadınların ise 4-8 kuruş arasındaydı. I. Dünya Savaşıyla birlikte ücretler daha da artmıştı³¹.

Nazilli’de taşımacılık faaliyetleri arasında ayak tüccarlığı, arabacılık, beygir ticareti ve katırcılık yer almaktaydı. Taşımacılığın meslekler arasında % 0.2’lik payı bulunuyordu. Diğer gelir kaynaklarında toprak kiracılığı karşılığında gelir elde edenler, imam, papaz, muhtar gibi belirli bir statüye sahip kişiler ile yetim, malul, çocuk gibi gelirleri bulunmayan, gelirlerinin kaynağı hakkında bilgi bulunamayan haneler vardı³².

Aydın Sancağına bağlı kazalarda haftanın bir günü pazar kuruluyordu. 16. Yüzyılda itibaren oluşturulan pazar ağı bu geleneği oluşturmuştur. 19. yüzyılda sistem bozulmuş olsa da Nazilli gibi merkezlerde kurulan panayır ve pazarlar iç pazar ekonomisini geliştirmiştir³³.

Nazilli’de İşgal Öncesi Güvenlik

20. Yüzyılın başlarında tüm Anadolu’da olduğu gibi Nazilli ve çevresinde de devlet otoritesinin ortadan kalkmasıyla halkın güvenliği sağlanamamış, çete ve eşkiyalık olayları yaşanmıştır. Devlet görevlilerinin kendi aralarındaki iç çekişmeleri ve Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla Anadolu’ya kaçan eski Yeniçeri askerlerinin çıkarmış olduğu hırsızlık, yol kesme, cinayet, dağa adam kaldırmalar düzeni bozmuştur.

Aydın-İzmir demiryolunun açılması bu bölgedeki tarım ve ticaretin gelişmesine olanak sağlamış, daha önceleri sayıları az olan Rum ve diğer milletlerin nüfusunun sayıca Aydın bölgesinde artmasına neden olmuştur. Yapılan ticaret sayesinde gayrimüslimlerin zenginleşip refah içinde yaşaması; müslümanlara karşı ayırım yapılmasına ve eşkiyalık olaylarının artmasına neden olmuştur. Eşkiyalık olaylarının Nazilli çevresinde yoğunlaşmasının ikinci nedeni olarak iklim ve coğrafi konum önemli bir rol oynamıştır. Nazilli ve çevresindeki yerleşim yerlerinin dağların eteklerinde kurulmasından dolayı eşkiyalık yapan kişilerin vur-kaç taktiği ile eylemlere girişip kışın bile bu dağlarda herhangi bir zorlukla karşılaşmadan barınmasına olanak sağlamıştır³⁴.

³¹ Zafer Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2019, s. 456-457.

³² Demirhan, agt, s.7-9.

³³ Ganız, agt, s. 22.

³⁴ Aslan Buğdaycı, “Yunan İşgali Öncesi Nazilli ve Çevresi”, *Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri*, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Sultanhisar, 2007, ss. 63-68, s. 63.

Osmanlı Devleti 1808 Sened-i İttifak'la otoritesini kaybetmeye başlayınca, kentlere yöneticiler göndererek ayanların gücünü kırmaya çalıştı. İdari alanda yapılan düzenlemelerle valiler görev yerlerine gitmemiştir. Diğer valiler gibi Aydın valisi Hasan Paşa da gitmemiş, Aydın ve çevresi mültezim ve voyvodolarla yönetilmişti. Voyvodalar da halka baskı yapıyordu³⁵. Merkezi, siyasi, sosyal alandaki bozulmalar sonucundaki yaşanan sıkıntılarla bu yönetim anlayışına, işbirlikçilerine karşı tepki gösterilmiş 1829-30 yıllarında Atçalı Kel Mehmed liderliğinde ayaklanma meydana gelmiştir. 1829 Ekim – Aralık ayları arasında Aydın ve bütün kazaları ayaklananlar tarafından ele geçirilmişti³⁶. Atçalı Kel Mehmet Efe, zeybek ve kızanlarıyla başkaldırarak halkın ezilmesine kayıtsız kalamamış, halkın desteğini de yanına alarak Aydın'da yeni bir idare kurmuştu³⁷.

1867 yılına gelindiğinde Nazilli ve çevresini kasıp kavuran eşkıya baskısı karşısında can ve mal kaygısına düşen halk hükümete başvurarak güvenliğin sağlanması için yardım istemiş; bunun üzerine harekete geçen Mutasarrıf Neşet Bey askeri kuvvetlerle bu olayların önüne geçmeye ve güvenliği sağlamaya çalışmıştır³⁸. 1891'de ise Forbes Kumpanyası'nın Nazilli şubesinde meyan kantarcısı olarak çalışan İtalyan Yorgi Falko'nun Horhunlu Köyü'ndeki evi, bir Rum çete tarafından basılmıştı. Eşkiyalar evdekileri yaraladıktan sonra bol miktarda para ve eşyayı gaspetmişler, olaydan kısa süre sonra peşlerindeki müfreze tarafından yakalanmışlardı³⁹. Aynı tarihlerde Gencelli Köyü çevresinde Forbes Şirketi çalışanı İtalyan Yorgi Florans'in evi, bir çete tarafından basılarak para ve ziynetleri gasp edilmişti⁴⁰.

Vilayetin genelinde ev, köy basma, gasp etme, adam kaçırma, yol kesme vb. birçok eşkiyalık olayı yaşanıyordu. Nazilli'nin İsabeyli köyünde, iki kadın zeybek elbisesi giyerek Sığırtmaçoğlu Mustafa'nın evini basmış, karısı Fatma Hanıma dayak atmışlardı⁴¹.

Dönemin en önemli çetelerinden bir diğeri ise Çakırcalı Çetesi idi. Halk üzerinde büyük bir korku yaratan bu çeteden yerel yöneticiler bile çekinirdi. Yerel yöneticilerden

³⁵ Mehmet Başaran - Aysun Sarıbey Haykıran, “ Osmanlı Merkezi Yönetimine Taşranın Direnişi: Atçalı Kel Mehmet Ayaklanması”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 22, Aralık 2009, ss.155-164, s. 156-157.

³⁶ Hakan Yaşar, *II. Meşrutiyet'in İlanından Yunan İşgaline Batı Anadolu'da Eşkiyalık (1908-1919)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2015, s. 36.

³⁷ İsmet Nadir Özsoy, *Atçalı Kel Mehmet*, Dorlion Yayınları, Ankara, 2021, s. 375.

³⁸ Buğdaycı, agm, s. 63-64.

³⁹ Mehmet Başaran - Ali Özçelik, “XIX. Yüzyılda Aydın ve Çevresinde Eşkiyalık ve Güvenlik Sorunu”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara, 2018, ss. 889-907, s. 898.

⁴⁰ Buğdaycı, agm, s. 64.

⁴¹ Yaşar, agt, s. 52.

Kamil Paşa başkente gönderdiği 9-10 Mart 1904 tarihli bir raporunda Çakırcalı'ya karşı olan çaresizliğini dile getirmiştir. Buna karşı Çakırcalı kendisini yakalamak isteyen ve takip eden askerlerin geri çekilmesi için hükümete tehdit içerikli mektuplar gönderiyordu. Bu gelişmeler üzerine Nazilli'de yayınlanan "*Celâli*" adlı yerel gazetenin 4 Eylül 1909 tarihli nüshasında: "*Binbaşı Rüstem Bey'in öldürülmesinden dolayı hükümetimiz tarafından pisliğe ve kötülüğe bulaşmış bu şahsı ölü veya diri getirene 1000 (bin) lira, Tekelioğlu'nu getirene ise 200 lira verileceği*" yazılmıştı.

Çakırcalı ve etrafındaki adamları 22 Kasım 1909'da Nazilli'nin Sinekçiler Köyü'nü basmış ve dört kişiyi öldürüp iki evi yakmıştı. Çakırcalı 1911'de Nazilli'nin Arpaz Köyünden Osman Bey ile oğlunu dağa kaldırarak fidye istemiş, bu olay üzerine Vali Nazım Paşa çete hakkında soruşturma başlatmıştı. Gönüllülerden ve jandarmadan oluşan oldukça kalabalık bir güvenlik gücü Nazilli ve Bozdoğan çevresinde çeteyi takip etmeye başlamıştı. Bu sırada çete elindeki esirlerden fidye olarak 3000 lira istemiş ve rehinelere Osman Bey'in oğlu Mehmet Bey'i parayı temin etmesi için serbest bırakmıştı. Çetenin yerinin belirlenmesi için yapılan araştırma sonuç vermiş ve Çakırcalı'nın Karıncalı Dağı'nın Sarıkız tepesinde olduğu tespit edilmişti. Çetenin bulunduğu bölge güvenlik güçlerince sarılmış, 17-18 Kasım 1911'de şiddetli çatışmalar yaşanmıştı. Çakırcalı'nın sıkıştırılması ve çatışmaların başlamasının haberi tüm vilayette halk arasında büyük bir heyecana sebep olmuştu. Çatışmaların sonunda çete mensuplarından büyük bir kısmı öldürülmüş ve bazıları kaçmıştı. Rehin tutulan Osman Bey'in cesedi başı, elleri kesik ve göğüs derisi yüzülmüş tanınmayacak hale getirilmişti. Bu sırada zeybek kıyafetli bir başka cesedin bulunduğu haber verilmiş; daha sonra parçalanmış olarak bulunan bu cesedin Çakırcalı'ya ait olduğu teşhis edilmişti. Bu çatışmalarda güvenlik güçlerinden 14 kişi ölmüş, 5 kişi yaralanmıştı. Ege Bölgesi'nde yaklaşık olarak 15 yıl hüküm süren ve binden fazla insanın ölümüne sebep olan "*Çakırcalı Efsanesi*" de böyle sona ermişti.

1918 yılı Haziran ayında, Nazilli müfreze komutanı Hüsnü Bey'in 6 kişiden oluşan meşhur Habipoğlu Ali Çetesi'ni yakaladığı bilinmektedir. Aynı tarihlerde 8 kişilik bir çete grubu ikiye ayrılarak bir gece İsabeyli'yi basmış, yedi eve girmiş, işkence ile para ve eşya gasp etmişlerdi. Geri kalanlar ise Nazilli'ye yönelerek burada birkaç eve girmiş, bu evlerden birinde askerden yeni dönen Aşçıoğlu Mehmet'i öldürmüştü. Dereağzı Köyü de basılmış fakat köylülerin silahla karşılık vermeleri üzerine kaçmak zorunda kalmışlardı.

Devlet, askeri güç kullanarak ve bölgede bulunan ileri gelenlerin yardımıyla ikna etme yoluna giderek çeteleri etkisiz hale getirmiştir⁴². Fakat bu yöntemler herkes üzerinde başarılı olamamıştır. Demirci Mehmet Efe de bunlardan biridir. Efe, zekası ve cesaretiyle kızanlıktan kısa sürede Efe'liğe yükselmiştir. Efe, I. Dünya savaşı yıllarını Osmanlı kuvvetlerinin takip ettiği çeteci olarak Aydın ve Manisa taraflarında geçirmiştir. Kalabalık çetesiyle dağlarda eşkıyalık yaparken bölgedeki diğer eşkıya Rum çeteleriyle mücadele etmiştir. Köylüler arasındaki ilişkilere dahil olmuş, ağır cezai kuralları uygulamış, birçok kişiyi öldürmüştür. Efe, bir köyün on beş kızını sevdiği on beş delikanlıyla ailelerinin izni olmadan evlendirmiştir. 1913'te köy halkına kötü davranan, kadınlara saldıran diğer çetecileri halka linç ettirmiştir. Fabrika müdürlerini fidye için kaçırp öldürtmüştür. Adamları atlara bağlamış sürükleyerek öldürmüştür. İşkence yapmak, kulak kesmek gibi eylemleri gerçekleştirmiştir. “*Demirci Mehmet Efe Adalet Vergisi*” gibi isimlerle zenginlerden haraç alıp fakirlere dağıtmıştır. “*Demirci Mehmet Efe Ağır Ceza Mahkemesi*” gibi çalışan keyfi cezalandırma sistemiyle bölgesel iktidarını oluşturmuştur⁴³. Aydın ve çevresinde düşmanına göz açtırmayan, acımasızca davranan Efe, buna karşın köylerde yaptığı iyiliklerle, ince kişiliği, saygılı davranışlarıyla halk tarafından sevilmiş, çok sayıda taraftar kazanmıştı. Yetenekli ve yürekli oluşu onu, halkın gözünde efsaneleştirmiştir. İsmi duyuran olaylardan biri de 26 Mayıs 1918'teki Tavas'taki baskındı. 17 kişilik kızanıyla Jandarma Kumandanı, askerleri etkisiz hale getirmiş ileri gelenlerin evlerini basarak para, altınlarını gaspetmiştir⁴⁴. Yaşadığı bölgede bir kesim tarafından eşkıya olarak nitelendirilen bir kişinin Kuva-yı Milliye'nin önemli liderlerinden biri olması, ona liderlik vasfının verilme nedeni ise Yunan işgal süreci ve vatani için mücadeleye katılarak savaşmasıydı. Şartlar Efe'yi Batı Anadolu'da önemli bir adam haline getirdi.

Zeybekler mert olmak ve er kalmak geleneğini yıllarca korumuştur. Zeybekliğin bu fikri anlayışı Milli Mücadele Döneminde Kuva-yı Milliye'ye katılımı artırmıştır. Milli Mücadele öncesinde halka zarar veren zeybek gruplarının yanında Milli Mücadele Döneminde askerle işbirliği yaparak işgalin sona ermesinde büyük katkı sağlayan Yörük Ali

⁴² Buğdaycı, agm, s. 64-65.

⁴³ Ali Ulvi Özdemir, *Demirci Mehmet Efe ve Denizli Faciası Hakkında Bir Tartışma*, Akıl Fikir yayınları, İstanbul, 2021, s. 19.

⁴⁴Erol Akcan, *Milli Mücadele'de Demirci Mehmet Efe (1919-1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 16.

Efe, Demirci Mehmet Efe, Sancaktarın Ali Efe gibi birçok efe ve zeybek grubu bulunmaktadır⁴⁵.

⁴⁵ Buğdaycı, agm, s.65.

1. BÖLÜM

1. YUNAN İŞGALİNE KADAR VE İŞGAL DÖNEMİNDE NAZİLLİ

1.1. Yunan İşgaline Kadar Batı Anadolu

1.1.1. I. Dünya Savaşı (1914-1918) ve Sonrası

XIX. yüzyılda sanayisi gelişen büyük Avrupa devletleri hammadde ve pazar yarışını hızlandırmışlardı. Avrupa’da her açıdan büyük rekabet yaşanıyordu. Osmanlı imparatorluğu geniş topraklara hükmeden, yeraltı kaynakları bakımından zengin, stratejik açıdan önemli bir konumda fakat zayıf bir devlettir. Bu zayıflık Osmanlı topraklarını büyük devletlerin yarıştığı bir coğrafya haline getirmiştir. Amaçları zayıf ve hasta olan imparatorluğu en fazla pay alacak şekilde parçalamak, yok etmektir.

XX. yüzyıl başı Türk tarihinin en zor ve mücadelecilik dönemidir. Türk halkı 1911 yılından beri Trablusgarp, Balkan Savaşları’nda, Arnavutluk ve Yemen isyanlarında bir hayli yıpranmıştı⁴⁶. 1912 Balkan Savaş’larında Arnavutluk, Makedonya, Batı Trakya, Selanik, ve tüm Ege Adalarını kaybetmişti⁴⁷.

1914 yılında devletler arasındaki sömürgecilik yarışı en hızlı dönemine girmiş, kutuplaşmalar oluşmuş ve bu durum Avrupa’yı İtilaf ve İttifak grubu olarak ikiye bölmüştü. 28 Haziran’da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Veliahtı Ferdinand’ın karısıyla Saraybosna’da suikasta uğrayarak öldürülmesi kıvılcımı ateşe çevirmiştir. Bu olaydan bir ay sonra 28 Temmuz’da Avusturya-Macaristan imparatorluğu Belgrad’ı bombalayarak savaşı başlatmıştır. Almanya’da Rusya, Fransa, Belçika’ya saldırarak savaş alanını genişletmiştir. 4 Ağustos’ta İngiltere de Almanya’ya savaş açmıştır. Dünya siyasetinde yalnız kalan ve bir tarafa dahil olmak zorunda olduğunu bilen Osmanlı Devleti de Alman taraftarı Enver Paşa’nın maceraperestliğiyle 2 Kasım’da Almanya yanında savaşa katılmıştır. Bu gelişmeyle birlikte İtilaf grubu Savaş Bakanı Lord Kitchener, **“Türkiye’yi yok edinceye kadar savaşıcağız”⁴⁸** diyerek Türklere karşı hazırladığı ağır savaş politikasını ortaya koymuştur.

⁴⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 613.

⁴⁷ Alev Coşkun, *Kuvayı Milliye’nin Kuruluşu*, Kırmızı Kedi Yayınevi, Ankara, 2019, s.49.

⁴⁸ Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, 5. Baskı, Ankara, 2005, s.14.

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesiyle savaş iki yıl daha uzamış, Çanakkale başarısıyla batıdan Boğazlar yolu ile gerekli yardımı alamayan Çarlık İmparatorluğu'nun devrilmesine ve Bolşevizm'e yol açmıştı. İtilaf Devletleri, Boğazlardan geçememesinin, bir buçuk milyon askeri dört yıl uğraştırmasının bedelini Osmanlı Devleti'ne savaş sonucunda imzalatırdığı ağır antlaşmalarla ödetmiştir⁴⁹.

Osmanlı Devleti, Almanya'nın ardından 20 Ekim 1918'de barış teklifinde bulunmuştur. Savaşın uzamasını istemeyen İngiltere ateşkes talebini kabul etmiş, 27 Ekim'de görüşmelere başlamıştır. Sultan Vahdetin, Damat Ferit Paşa'yı ateşkes görüşmelerine göndermek istemiş fakat Sadrazam Ahmet İzzet Paşa yanlış olacağını söyleyerek, bu teklifi kabul etmemiştir⁵⁰. Bahriye Nazırı Rauf Bey, Reşat Hikmet Bey, Albay Sadullah Bey, Ali Fuat Bey'den oluşan Türk ekibi Amiral Calthorpe başkanlığındaki İngiliz heyetine şartlar ağır olursa antlaşmayı imzalamayacağını belirtmiştir⁵¹.

Üç gün süren görüşmelerin sonunda silah bırakılması 30 Ekim 1918'de saat 20.03'de imzalandı, 31 Ekim 1918'te öğle vakti yürürlüğe girdi⁵². 25 maddelik ateşkesle İtilaf Devletleri, boğazları işgal edecek, Osmanlı ordusu terhis edilecek, silahlar toplanacak ve sadece asayişi sağlamak için asker bulunduracak, liman, demiryolu, telgraf hatları vs. İtilaf Devletleri'ne teslim edecekti. İtilaf Devletleri'ne istediği yerleri işgal imkanı sağlayan 7. ve 24. maddeler en ağır maddelerdi. Buna göre İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durum oluştuğunda herhangi bir noktayı işgal edebilecekti. Doğu Anadolu bölgesinde Ermeni devleti kurma planı 24. maddede Bitlis, Erzurum, Sivas, Trabzon, Diyarbakır, Elazığ, Van'da çıkacak bir karışıklıkta işgal edilerek hazırlanmıştı⁵³.

Mondros, bir silah bırakılması sözleşmesinden çok müttefiklerin herhangi bir olay sonrasında istediği yeri işgal edebileceği bir belgeye dönüşmüştü⁵⁴.

⁴⁹ Mehmet Şahingöz, "İzmir'in İşgaline Karşı Gösterilen Protesto ve Tepkiler", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, ss. 25-35, s. 25.

⁵⁰ Cezmi Ersöz, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti*, İstek Yayınları, İstanbul, 2018, s. 106.

⁵¹ İsmail Ediz, *Diplomasi ve Savaş- İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali 1919-1922*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s.24.

⁵² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C.I, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2017, s. 75-76.

⁵³ Ersöz, age, s. 106.

⁵⁴ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.111.

1.1.2. Paris Barış Konferansında Yunanistan İddiaları

1918 Mondros Mütarekesi'nden sonra büyük devletler I. Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli antlaşmalarda vaat edilen topraklar için hızla Anadolu'ya girmiştir. İngilizler terhisleri denetlemek, şiddet olaylarını engellemek için demiryollarında küçük garnizonlar kurmuştur. İstanbul resmi olarak işgal edilmedi fakat Haliç'te büyük ölçüde kraliyet donanmasından oluşan filo bulunuyordu. İngiliz kara birlikleri müttefiklerin en büyük bölümünü oluşturuyordu. Fransızlar Suriye'den kuzeye, Adana'ya ve onun Kilikya hinterlandına yürümüştür⁵⁵.

Bu Mütarekeyle Osmanlı Devleti, devlet olarak her türlü otoritesini ve iradesini kaybetmiştir. Bu boşluğu İtilaf Devletleri kendi iradesiyle doldurmak istemiştir. Mondros Mütarekesi ile Sevr Antlaşması arasındaki süre uzlaşmaya bağlama çabası ile geçmiştir. Savaş sırasında gizli antlaşmalarla Anadolu ve Orta Doğu'nun aralarında paylaşıldığını Bolşevik ihtilaliyle Sovyet Rusya 1917 Kasım'ında açıklamıştı, yılsonundan itibaren Osmanlı Devleti ve Türk milleti tarafından da biliniyordu. Konya ve Antalya'dan başlayıp İzmir, Aydın'a kadar uzanan topraklar İtalya'ya St. Jeanne Maurienne Antlaşmasıyla verilmişti⁵⁶.

Venizelos, Kasım 1918'te ilk Avrupa gezisine çıktığında haçlı seferini başlatmış ve Yunan amaçları doğrultusunda malzeme toplamaya başlamıştı⁵⁷. İzmir'le ilgili amaçları "1919 Paris Barış Konferansında Önce Yunanistan" adlı bir memorandumla hazırlamış, 1919 yılının ilk günlerinde İngilizce, Fransızca'ya çevirterek konferansa katılan delegelere dağıtmıştı. Venizelos'un iddiaları şöyleydi:

"Aydın, Bursa, Çanakkale'nin bağımsız sancaklarında ve İzmit'te kitle halinde yaşayan 1.013.195 Rum vardı. Bu Rumlar bölgedeki nüfusun ana unsurunu oluşturmakta ve yaklaşık 3000 senedir bölgede kesintisiz olarak yaşamaya devam etmekteydiler. Venizelos burada yaşayan Rumların çiftçi, tüccar, tüketici, işçi ve öğretmen olarak bölgedeki ekonominin ve entelektüel hayatın temelini teşkil ettiğini ileri sürüyordu. Bölge, Rumların kendi imkanları ile destekledikleri 15 başpiskoposluk ve piskoposluk bölgesine ayrılmıştı.

⁵⁵ Peter Kincaid Jensen, "The Greco - Turkish War, 1920-1922", *International Journal of Middle East Studies*, Cambridge University Press, C.10, S. 4, Great Britain, Kasım 1979, ss. 553-565, s. 553.

⁵⁶ Fahir Armaoğlu, *Türk Siyasi Tarihi*, Kronik Kitap, 5. Baskı, İstanbul, 2020, s. 40-41.

⁵⁷ Eleftheria Daleziou, *Britain And The Greek-Turkish War And Settlement Of 1919-1923: The Pursuit Of Security By Proxy'in Western Asia Minor*, Department Of History Faculty Of Arts University Of Glasgow, September 2002, s. 77.

Rumlar bölgede 565 kiliseye, 652 okula ve 91.548 öğrenciye sahiptiler. Eğer bu nüfusa tamamen Rum nüfusunu barındıran Gökçeada, Bozcaada, Midilli, Sakız, Sisam, Ahikerya, Rodos, On İki Ada ve Kızılhisar gibi adaların nüfusu da eklenirse Batı Anadolu'daki Rumların nüfusu 1.883.333'ü bulacaktı. Venizelos'a göre bu sayıdan Bursa ve doğusundaki kazalarda yaşamakta olan 83.000 kişiyi, Çanakkale'nin bağımsız sancaklarında ve İzmit'te yaşayan 111.964 kişi gibi düşürmek gerekliydi. Çünkü buralar gelecekte kurulacak Türkiye Devleti'nin sınırlarını teşkil edecekti. Venizelos'un yalan yanlış istatistiklerine göre 1.188.359 Rum'un yaşadığı Batı Anadolu Bölgesi Anadolu'dan koparılmalı ve Yunanistan'a verilmeliydi. Bu bölgeye Adalar, Bursa vilayetinin bir kısmı ve Aydın vilayeti de dâhildi. Venizelos'un memorandumunda bu bölgede 1.042.050 Müslüman yaşamaktaydı. Batı Anadolu hem coğrafi hem de tarihi olarak özel bir bölgeydi ve Anadolu'dan ayrılarak Yunanistan'a dahil edilmeliydi. Bu bölgelerin Yunanistan'a ilhakının hukuksal çerçevesi Wilson prensiplerinin ilgili maddesi gereğince Osmanlı yönetimi altında yaşayan milletlerin kendi devletlerini kurabilmeleri prensibine göre gerçekleştirilecekti. Venizelos'a göre Batı Anadolu bölgesinde yaşayan Rumların Yunanistan'a katılmayı istemeleri inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Bundan dolayı Rumlar bağımsız bir devlet kurmaya zorlanamazlardı. Zaten bu bölgede kurulacak Bağımsız Rum Devleti Yunanistan ile en kısa sürede işbirliğine gidecek ve birleşmek isteyecekti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra anlaşmazlıklardan uzak durmak ve demokratik milletlerin tamamen zaferi için tüm bölgelerde en kısa sürede çözümler bulunmalı ve yeni problemlerin ortaya çıkmasının önüne geçilmeliydi. Eğer herhangi bir sorun çıkması istenmiyorsa meselenin bu şekilde halledilmesi gerekirdi. Batı Anadolu bölgesinde Osmanlı yönetiminin devam ettirilmesi anlaşılabilir bir durumdu. Son yüzyılda yaşanan korkunç tecrübelerden sonra Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan milletlerin geleceklerinin garanti altına alınması ve gerekli reformların yapılacağına inanılması imkânsızdı. İnsanlar özellikle yüzyılımızın son çeyreğinde Hristiyanların yararlanacağı iddia edilen reformların ardından eski Türk yönetiminin ve Genç Türklerin yaptıkları geniş çaptaki katliamları çok iyi biliyorlardı. Savaş sırasında 700.000 Ermeni'nin ve 300.000 Rum sürgün edilmiş, Paris Barış Konferansı'nın yapılacağı iddia edilen yeni reformlara güvenerek bu mutsuz insanları yeniden Türk yönetimi altına teslim edilmemesi gerekiyordu⁵⁸.”

⁵⁸ Hasan Demirhan, “Yunanistan’ın Batı Anadolu İşgalinin Perde Arkası”, 1918-1919 Mütarekeden Milli Mücadeleye, Edit. F. Mehmet Sancaktar- Abdurrahman Bozkurt- R. Erhan Güllü, Türk Ocağı Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 98- 119, s. 105-107.

1914 Osmanlı nüfus sayımını yok sayan Venizelos, İzmir’de 243.879 Rum’un yaşadığını, 1918-1919 arasında 450.000 Rum’un bölgeden Yunanistan’a gönderildiğini, birçoğunun da kıyıda iç bölgelere sürüldüğünü belirtmiştir. 3000 yıldır Yunanlılar Batı Anadolu’da yaşadığından, demografik sonuçların da göstergesiyle Wilson İlkeleri 12. maddesindeki self determinasyon hakkına dayanarak bölgenin Yunanistan’a dahil edilmesini istemiştir⁵⁹.

16 Ocak 1919’da Venizelos Dışişleri Bakanlığından Harold Nicolson’la görüştü. Küçük Asya’daki Yunan iddiaları en çok tartışılan konuydu. 31 Ocak 1919’da Yunan ve İtalyan istekleri tartışıldı. Kulis arkasında İzmir ve Aydın vilayetinde Yunanistan’ın toprak kazanmasına İngilizlerin itiraz etmeyeceği konuşulmaktaydı. Bunun üzerine Venizelos 3-4 Şubat’ta Yunanistan isteklerini konferansa sundu⁶⁰.

Amerika’nın Atina elçisi Droppers Garrert ve Mr. Westermann (Yunan isteklerini incelemekle görevli komisyondaki Amerikan delegesi) Venizelos’un, Wilson İlkelerine dayanarak oluşturduğu iddiaları dört noktada toplayıp, bunları reddetmiştir. Bunlar: Rumların çoğunluğu meselesi, ilhakı istenen bölgenin coğrafi yapısı, Rum halkının Yunanistan’la birleşme isteği, bölgede bulunan Rumların Yunan kanından olduğu iddiası⁶¹.

Venizelos, nüfus iddialarının yanında İzmir ve çevresinde Rumlara zalimce davranıldığı iddiasıyla silah bırakışmasının yedinci maddesinin uygulanmasını istemiştir. Venizelos, Osmanlı’daki Rumların ve diğer azınlıkların güvenliğinin olmadığını, İzmir’de Türklerin azınlıklara zulüm yaptığını, Osmanlı Devleti’nin azınlıkları yönetemediğini, Trakya, Batı Anadolu, İzmir ve çevresinin Osmanlı’dan alınması gerektiğini ifade etmiştir. İddialarının bulunduğu telgrafları göstererek İzmir’in işgal edilmesi için Yunanistan’a yetki verilmesini istemiştir⁶². Victoria Solomonidis’a göre Yüksek Konsey üyelerinin içindeki savaş dairelerinin de muhalefetine rağmen Yunan hedeflerini destekleyen sadece Lloyd George olmuştur. Dışişleri Bakanlığı’ndan R. Vansittart 8 Nisan 1919’da Yakındoğu’yu yakından tanıyan ve “İzmir Yunanistan’a gitsin” diye düşünen birinin adını görmediğini

⁵⁹ Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918 – 1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s. 111-113.

⁶⁰ Daleziou, agt, s. 78-80.

⁶¹ Şahingöz, agm, s. 26.

⁶² Osman Akandere, “İzmirin İşgali ve Sonrasında Yunan Zulüm ve Katliamlarına Yönelik Olarak Bölgedeki Jandarma Birlik Kumandanlarının Umum Jandarma Kumandanlığına Gönderdikleri Raporlar”, *1918-1919 Mütarekeden Milli Mücadeleye*, Edit. F. Mehmet Sancaktar- Abdurrahman Bozkurt- R. Erhan Güllü, Türkocağı Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 133-161, s. 135.

belirtmiştir⁶³. Fakat I. Dünya Savaşı sonrasında her uluslararası konferansta arka plandaki isim⁶⁴ aslen Muğla'lı bir Rum olan silah tüccarı Basil Zaharof'u da unutmamak gerekir. Zaharof, savaş yıllarında İngiltere ve Fransa hükümetlerine mali yardımda bulunmuştu. Başta Lloyd George ve Clemenceau olmak üzere birçok devlet adamıyla yakın ilişkileri vardı. İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour'la iş ilişkisi vardı. Balfour, Vickers ve Zaharoff'a bağlı olan Beardmore Gemi İnşaat Şirketi'nde karar verme yetkisine sahip bir üyeydi. Zaharof, 1919 Mayıs başından itibaren Yunan istekleri için konferansta Müttefikleri ikna etmeye çalıştı⁶⁵. Zaharof, Müttefiklerin ve Venizelos'un danışmanı aynı zamanda mali dayanaklarıydı⁶⁶. 1839'da kurulan Yunanistan'daki en eski İngiliz bankası İonian Bank Limited'in sahibi ve başkanı, Yunanistan Londra Başkonsolosu ve Lloyd George'nin yakın dostu Sir John Stavri, bu konferansta Yunan amaçları doğrultusunda karar çıkması için mücadele eden diğer bir isimdi⁶⁷.

İzmir'de hak iddia eden İtalyanlar ve Yunanlılar İzmir'e ilk asker çıkaran olmak istemişti. Lloyd George, İzmir'de bir katliam yaşandığı, Rumları koruyacak kimsenin olmadığını ve Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi gerektiğini ifade ederek işgal bölgelerinin belirlenmesinin öncelikli sorun olduğunu dile getirmiştir⁶⁸.

6 Mayıs 1919'da propagandalar sonucunda Lloyd George ve Amerikalı diplomatları dinlemeyen Woodrow Wilson'un da isteğiyle Batı Anadolu'daki Rumların kurtarılması için İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine karar verildi⁶⁹. Yapılan gizli antlaşmaların hiçbirinde Yunanistan yer almamasına rağmen savaşa katılma bedeli olarak Yunanistan'a Aydın vilayeti verilmiştir. Bu karar Yunanlıların Megalo İdeası⁷⁰ için fırsat olmuştur⁷¹. Rumlar sonrasında Yedi Adaları, Tesalya, Epir, Makedonya ve Trakya'yı, Girit Adası, On

⁶³Victoria Solomonidis, *Greece in Asia minör: the Greek administration of the Vilayet of Aidin, 1919-1922*, Thesis submitted for the Degree of PhD, King's College, University of London, 1984, Londra, s.40.

⁶⁴ Çağla Derya Tağmat, "Dünya Silah Sanayisini Şekillendiren Bir Osmanlı Rumu: Basil Zaharoff", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, VII.2, 2018, ss. 218-238, s. 227.

⁶⁵ Berber, age, s. 119.

⁶⁶ Tağmat, agm, s. 227.

⁶⁷ Berber, age, s. 120.

⁶⁸ Solomonidis, agt, s. 45.

⁶⁹ Tekir – Ural, agm, s. 127.

⁷⁰Megalo İdea; Yunanca "*Büyük Fikir*", "*Büyük Ülkü*" anlamına gelmektedir. İstanbul'un (Konstantinopolis) merkezini oluşturduğu Bizans-Yunan İmparatorluğu'nun canlandırılması, Doğu Roma İmparatorluğunun topraklarının Yunan Krallığı'na katılması düşüncesidir. Yunan hedefleri olarak, 1798'den itibaren bu ideal peşinde koşan Yunanlıların emperyalist politikalarının amacıdır. Bu düşüncenin isim babası, Yunanistan'daki Fransız yanlısı kesimin başı olan İoannis Kolettis'tir.

Oğuz Kalelioğlu, "Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea", *Ankara Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 41, Mayıs 2008, ss. 105-123, s. 108.

⁷¹ Turan, age, s.3.

iki Adalar, Kıbrıs'ı, Anadolu'nun Sakarya'ya kadar olan kesimini (İstanbul dahil) ele geçirmeyi ve Karadeniz kıyılarını da alarak Pontus Rum Devleti'ni kurmayı amaçlamıştır. Toprakları genişletmek ve Osmanlı egemenliğinde yaşayan Rumları kurtarmak Megalo İdea'nın ideolojik temelini oluşturmuştur⁷².

1.1.3. İzmir'in İşgali (15 Mayıs 1919)

Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından sonra 13 Kasım'da İstanbul'a İngiliz, İtalyan, Fransızların yanında Yunan askerleri de gelmişti. Fethi Bey, İzmir'in işgalinin bu dönemde kararlaştırıldığını, Sevr Antlaşmasıyla kurulmasına izin verilen sömürge Türk devletinin sınırlarının çizildiğinin anlaşıldığını belirtmiştir⁷³.

Ateşkesin başından beri Yunanlılar, Girit adasının Yunanlılarla birleştiği dönemde adadan ayrılıp İzmir'e gelen Giritli Türk halkına Anadolu'da Yunan hükümeti kurulması fikrini aşılacak, İzmir'de Yunan temsilciliği kurarak Ermeni, Yahudi liderlerinin desteğini kazanmaya çalışmak gibi propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardı⁷⁴. Mütareke imzalanmadan önce Rum basını ve Rumlar hareketlenmeye başlamıştı. Osmanlı limanlarına demirleyen ilk İtilaf gemisinin İzmir limanına geldiği 6 Kasım'da Rumların taşkınlıkları başladı. Rumlar gemiyi dolaşıp bağırarak amaçlarını haykırıyordu. Hatta daha da ileri gidilerek Anadolu bankasındaki Türk bayrağı yırtılmış yerine Yunan bayrağı çekilmişti. Ayafotini'de Türk egemenliğine hakaret eden söylemlerde bulunulmuştu. Savcılık bu olaylar üzerine soruşturma açmış fakat bir sonuç alınamamıştı. Rum gazeteleri İzmir'in Yunanistan'a dahil edilmesi propagandasını yapıyordu. Türklerin silahlandığı haberini duyuruyor, İzmir'de güvenliğin kalmadığı gerekçesiyle müdahale edilmesi isteniyordu. Can güvenliği sorunu artarak devam etmiş, Çayırlihahçe'de eğlenirken olay çıkaran Rumlar bir polis memurunu öldürmekten bile çekinmemişlerdi⁷⁵.

Atina gazeteleri aylar öncesinden İzmir'in Yunanlılara verildiğini ilan etmiş, İzmir'deki yerel Türk basını Anadolu gazetesi 23 Ocak 1919 gazetesi işgali birkaç ay öncesinden duyurmuştu⁷⁶.

⁷² Nilüfer Erdem, "Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu'da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV.29, 2014/Güz, ss. 97-140, s. 99.

⁷³ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Haz. Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s. 265.

⁷⁴ Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, Çev. Halim İnal, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s.130.

⁷⁵ Zeki Arıkan, "İşgal Dönemi İzmir Basını", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.5, S.13, 1988, ss. 145-166, s. 149-150.

⁷⁶ Ediz, age, s.149.

İsmail Hami tarafından çıkarılan İstanbul'daki Memleket gazetesinin Şubat 1919'daki yazılarında İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edileceğine dikkat çekilmiş, hükümetin kayıtsızlığını eleştirmiş ve İzmir'de Türklerin çoğunlukta olduğunu vurgulayarak Milletler Cemiyeti'nin bu konuda Türkleri haklı bulması gerektiğini yazmıştı. Hukuk-u Beşer'de Hasan Tahsin 14 Şubat yazısında, Avrupa devletlerinin düşmanlığından söz ederek Türklerin hiçbir devlete ümit bağlamaması gerektiğini belirtmişti. Hukuk-u Beşer 19 Şubat'ta İzmir'in Yunanlılara verileceği haberleri üzerine; *“Uyan ey Türk oğlu uyan, sana suikast ediyorlar!... Biz ölmedik yaşıyoruz, damarlarımızda İzmir'imiz, hakanımız, payitahtımız için akıtılacak kanlarımız var. Bu memlekete göz diken kuvvetleri yakacak, eritecek hararetimiz pek, hem de mebzul. Yalnız bunu da unutmasınlar ki, Çanakkale kahramanlarının, mai beyaz kucağında salibi taşıyan Yunanlılığın canavar hâkimiyeti altında yaşatacak tek hemşiresi, tek bir validesi, ufak bir Türk benliği yoktur. Ancak evet ancak hilalin al gölgeleri altında hakaniyla, payitahtıyla, İzmir'yle yaşayacak bir Türklük vardır...”* yazısıyla Türkleri ayağa kaldırmaya çalışmıştır⁷⁷.

Yunan askerinin İzmir'e çıkacağını Rumlar, İtalyanlar, Fransızlar, herkes biliyordu. Bunu bilmek istemeyen, bildikleri halde halktan saklayan Damat Ferit Paşa'nın İzmir'e gönderdiği vali ve memurlardı⁷⁸.

Haberleri Avrupa gazetelerinden de okuyan halk üzölmüş, tedbirler almaya başlamıştı. Tüm Ege bölgesindeki Müdafai Hukuk Teşkilatlarından beşer üye getirerek İzmir'de kongre yapılması ve fikirleri birleştirme kararı alınmıştır. 33 kazadan 100 üyenin geldiği kongre Milli sinemada toplanarak Müdafai Hukuk ve Reddi İlhak cemiyetlerinin kurulması, işgali kabul etmeme kararı almıştır.

İtalyanların Anadolu'nun güneybatısındaki limanları işgal ederek İzmir'e yaklaşmaları, İzmir'in işgalini oldubittiye getirmelerinden korkan İngiltere, Fransa, Yunanistan'ı endişelendirmişti. 2 Mayıs'ta İzmir'in işgali görüşölmeye başlanmış, görüşmeler 11 Mayıs'a kadar devam etmiştir. Venizelos, 5 Mayıs gecesi Paris Barış Konferansı Yüksek Konseyi'nin Yunan kuvvetlerinin İzmir'i işgaline izin vereceğini

⁷⁷Sümeyye Önal, *İzmir'in İşgali ve Etkilerinin Türk Basınına Yansımaları (15 Mayıs-2 Haziran 1919)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2020, s. 36-37.

⁷⁸ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, TTK Basımevi, Ankara, 1990, s. 3-4.

öğrenmişti⁷⁹. 12 Mayıs'ta Yunan halkını Türk katliamından korumak için Yunan Birliklerinin İzmir'e gönderilmesine karar verilmiştir⁸⁰.

İngiltere işgalin planlı bir şekilde yapılabilmesi için, Akdeniz Donanma Komutanı Calthorpe'ü görevlendirmişti. Yunan Başvekili Venizelos, tebligat yaparken İzmir, Aydın bölgelerindeki Hristiyanların tehlikede olduğunu, Türklerin çete teşkilatı yaparak Hristiyanları öldüreceğini söylemişti⁸¹. Calthorpe 13 Mayıs'ta İzmir'e gelmiş ve İtilaf Devletleri donanma komutanlarıyla toplantı düzenlemiştir. Toplantıda İzmir valisi Ahmet İzzet Bey'e ve 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya İtilaf Devletlerinin İzmir'i işgal edeceklerine dair nota verilmesi kararlaştırılmıştı. Yetkililerden cephanenin İtilaf devletlerine teslim edilmesini, gerekeni yapmaları istenmişti. Vali Ahmet İzzet Bey 15 Mayıs sabahı Köylü gazetesinde tekzip yayınlamış İzmir'in işgal haberinin söylenti, yalan olduğunu ifade etmiştir⁸².

Fakat Venizelos “İlahi adalet gerçekleşmektedir” derken Atina Belediye Başkanı *İyonya'nın güzel çiçeği İzmir bugünden itibaren Yunanistan'ındır*” diyerek işgalden bir gün önceki heyecanı artırıyor. Venizelos, İzmir Metropolithane'sine gönderdiği ve Aya Fotini Kilisesi'nde okunan mesajında ise “Rumlar artık uşaklıktan kurtulmuştur” diyerek işgale bakış açısını göstermiştir⁸³.

Venizelos, Savaş Bakanı olarak birliklere, halkın yabancı milletlere karşı davranışlarının kusursuz olması, sayıları fazla olan Türk topluluklarında vereceğiniz güven ve emniyet duygusunun ulusal çıkarların gerçekleşmesine büyük ölçüde yardımcı olacağı mesajını göndermiştir⁸⁴.

Albay Zafiriu, Calthorpe'den gelen bir emir üzerine birliklerini taşıyan gemileri Midilli'nin Yero limanına sokmuş kendisi de Leon zırhlısıyla İzmir'e hareket etmişti. Yero Limanındaki Yunan nakliye gemileri 15 Mayıs sabahı saat 02.00'de yola çıkmıştır⁸⁵. Rum halkının sevinç gösterileriyle, 12.000 kişilik Yunan askerleri 15 Mayıs 1919'da sabah erken

⁷⁹ Berber, age, s. 209

⁸⁰ Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.153-154.

⁸¹ Leman Kısa, *Aydın Tarihi ve Coğrafyası*, Coşkun Matbaası, Aydın, 1960, s.85-86.

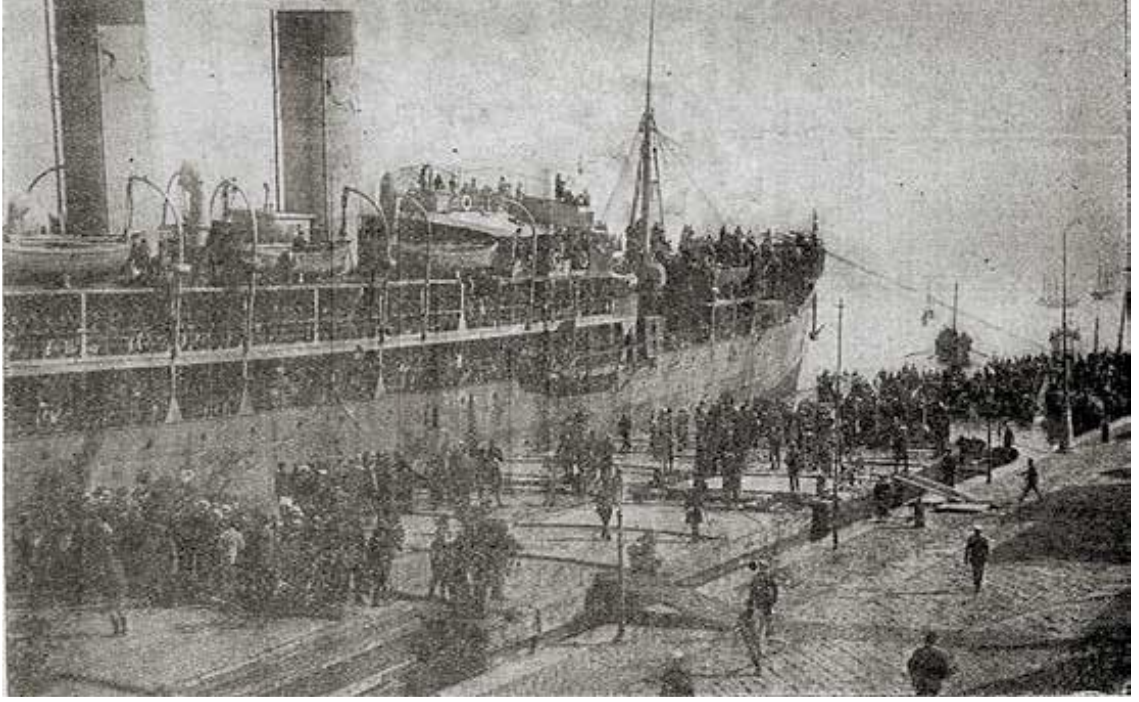
⁸² Apak, age, s. 3.

⁸³ A. Munis Armağan, *Bozmenderes'ten Bozdağlar'a Kuvayı Milliye*, Bilge Karınca Matbaacılık, İzmir, 2005, s. 49-50.

⁸⁴ Solomonidis, agt, s. 53.

⁸⁵ Türkmen Parlak, *İşgalden Kurtuluşa - Yunan Ege'ye Nasıl Geldi – İlk Günler*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1982, s. 341.

saatlerde İzmir'e girmiştir. Yunan İşgal Komutanı Albay Zafiriu, bir beyanname yayınlayarak bu işgalin güvenliği sağlamak için yapıldığını belirtmiş, memurlar dâhil herkesin işleriyle ilgilenmesini istenmiştir⁸⁶. Şehre giren Yunan birlikleri, herhangi bir direnişle karşılaşmamak için şehrin hızlı bir şekilde ele geçirilmesini, çatışmaları engellemek için Türk ve Rum mahallelerini ayırmayı planlamışlardı⁸⁷.

Fotoğraf 1.1. Patris, 15 Mayıs sabahı 38. Efzon Alayı'nı İzmir'e Çıkarırken⁸⁸.

Zeki Arıkan işgal sabahı yaşananları şöyle anlatmıştır: “Kordon yönünden ve hükümet tarafından silah sesleri işitilmeye başlanmıştı. Karataş yollarında birçok insan öteden beriye kaçıyorlardı... Yarım saat kadar bir zaman geçtiği halde silah sesleri kesilmemişti. Korku ve dehşet memleketin bütün semasını kaplamış ve ani diyecek bir zaman içinde ortalık kararmıştı. Birdenbire bardaktan boşanırcasına bir yağmur tufanı İzmir'in üzerine dökülmeye başladı. Denizde ani bir karmaşıklık belli olarak minare yüksekliğinde bir su direğinin limanın önünde yükselip yavaş yavaş söndüğü görüldü. Yağmur silah seslerine fısıla vermişti. O saatte kordon üzerinde bulunanların bilahare anlattıklarına göre o şiddetli yağmur pekçok Türk'ün hayatını azgın Yunanlıların elinden kurtarmaya neden olmuş. Yunanlılar kordon üzerinde ve hükümet önünde rast geldikleri Müslümana ateş

⁸⁶ Tekir – Ural, agm, s. 128.

⁸⁷ İsmail Ediz, “Batı Anadolu’da Yunan İşgali (1919-1922)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s.144.

⁸⁸ Engin Berber, Dr. Nihad Reşad Yunanlılar İzmir’de Yunan Mezalimi Hakkında Yeni Bilgi ve Belgeler, Çev. Rahmi Hüseyin Ünal, İzmir Kalkınma Ajansı Kültür Yayınları, İzmir, 2022, s. 76.

açarken başlayan o şiddetli yağmur şuraya buraya ilticaya Yunanlıları mecbur eylediğinden birçok Müslüman bu rahmet fırsatından istifade ederek kıtal sahnesinden uzaklaşmaya muvaffak olmuşlar⁸⁹.”

Michael Llewellyn Smith Yunanlıların karaya çıkışını şöyle anlatmaktadır: “15 Mayıs günü hava açık ve güzeldi. Binlerce Rum kordonda toplanmış çene çalıyordu. Yunan bayrakları kordonda sallanıyor, evlerde dalgalanıyordu... Yunan birlikleri karaya çıkmaya başladığında Başpiskopos Hrisostomos kutsamak için öne fırladı. Gemilerden ilk çıkan askerler silah çattılar ve kordonda hora teptiler. Kalabalık bunları alkışladı ve gözyaşı döktü. Saat dokuz buçukta işgal ordusunu oluşturan Birinci Tümenin üç alayı da karaya çıkmıştı...38. Efzun Alayı tam kordonun ortasında karaya ayak bastı... Saat ona doğru yanları sıra yürüyen peşlerinden gelen çılgına dönmüş Rumlarla birlikte 38. Efzun Alayı Kordon boyunca yürüyüşe geçti. Alay kışlayı geçer geçmez de biri ateş açtı⁹⁰. Kargaşa baş gösterdi. Konak meydanındaki bahçede bulunan Yunan birlikleri birden yayılım ateşe başladılar, kışladaki Türk subayları teslim oluncaya kadar yarım saat süreyle kışlayı kurşun yağmuruna tuttular.”

⁸⁹ Zeki Arıkan, *Haydar Rüştü Öktem Mütareke ve İşgal Anıları*, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 79.

⁹⁰ Silahı ilk ateşleyen bilinmemektedir. Yapılan soruşturmada Uluslararası Komisyon ilk ateş edeni saptamanın olanaksız olduğunu fakat Yunanlıların önce ateş açmayıp, açılan ateşe karşılık verdiklerini kabul etmiştir. Smith, age, s.133. İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Granville'nin Türk askerlerinin Yunan birliklerine ateş açtığı tezine İsmail Ediz; “bir gün öncesinden Türk askerlerinin silahlarının toplatıldığı, valinin işgalden hemen önce kendi memur ve askerlerinin silahlarını toplattığı düşünülürse ateşin Türkler tarafından açılmadığı anlaşılmaktadır” diyerek karşı çıkmıştır. Ediz, age, s.159, Somonidis ise ilk ateş edenin tespit edilmesinin imkansız olduğunu fakat Yunanlıların Konak'a yürümeye başladığında, İtalyan buharlı gemisinin kışlaya yaklaştığı ve saldırı emrini vererek İtalyanların planladığı bir Türk saldırısı olduğunu, İtalyan kaynaklarının da bu bilgiyi doğruladığını belirtmiştir, agt, s. 61.

Fotoğraf 1.2. Birinci Yunan Tümeninin 38. Efzon Alayı: Karaya Çıktıktan Hemen Sonra⁹¹.

Günver Güneş Yunanlıların İzmir'e çıkışını "...onbinlerce yerli Rum ellerindeki Yunan bayrakları ve çiçekler ile Kordonboyu'nu kaplamışlardı. Rıhtımdaki irili ufaklı bütün binalar Yunan bayraklarıyla donatılmıştı. Vapurlar, fabrikalar düdük ve sirenleri öttürüyorlar, şehirdeki kiliselerin çanları durmaksızın çalıyordu. Bunların yanında Yunan milli kıyafetleri içerisinde silahlı Rum gençleri ve diğer azınlıklar bulunuyordu. Metropolit Hrisostomos ve yanındaki papazlarda karaya ayak basan efzun alaylarını takdis ettikten sonra geleneksel tuz ve ekmek sunma merasimi yapıldı. Metropolit Yunan bayrağını öptü ve bu sırada ağladığı görülmüyordu. İlk Yunan taburu Albay Stavrianos komutasında yaya olarak Hükümet Konağı, kışla, Kokaryalı istikametinden Karantina'ya doğru yürüyüşe geçti.⁹²" şeklinde aktarmıştır.

Fransız gazeteleri Yunanlıların İzmir'e girişini unutulmaz bir gün olarak değerlendirmiş ve haberi "Yunan birlikleri evrensel bir coşku içinde İzmir'e çıktı" başlığıyla duyurmuştur⁹³.

⁹¹ Berber, age, s. 106.

⁹² Günver Güneş, "Milli Mücadele'nin İlk Kıvılcımı; İlk Kurşun ve Hasan Tahsin", *Kent ve Bellek Dergisi*, İzmir, 9 Mayıs 2021.

⁹³ Petter, Giesser - Held Caroline, *Greek Atrocities In The Vilayet Of Smyrna (May The July 1919)*, Lausanne, 1919, s. 43.

Fotoğraf 1.3. İzmir'e Çıkartılan Bir Yunan birliği, Vilayet Konağı'na Doğru Yürürken⁹⁴.

Bilge Umar ilk kurşun sonrası yaşananları şöyle dile getirmektedir: *“İlk kurşun Evzon Taburuna yol gösteren bayrak taşıyıcıyı cansız yere devirdi ve o anda her şey birbirine girdi. Evzon erleri onların yanı sıra yürümekte olan yerli rumlar çevredeki kaldırımların üstünde ya da kapı içlerinde birikmiş Türkler, herkes aklına gelen tarafa koşmaya başladı. Evzonlardan yakın yerlerde siper alanlar, karşılarında gördükleri Türklere ateş açtılar. Türklerden de birkaç kişi tabancasına sarılıp Yunanlılara ateş etti. Ancak bu vuruşma birkaç dakikadan fazla sürmedi ve oradaki üç beş Türkün silahlı direnişi ezildi, direnen Türk kalmadı... Görebildikleri her Türk'e, çevredeki her binaya özellikle Sar Kışla binasına kurşun yağdırmaya devam ettiler. Bu tek taraflı ateş uzun zaman belki yarım saat kadar sürdü⁹⁵.”*

Yunan askerlerinin Kemeraltı'na gelmesiyle Türkler kaçışmaya başlamış, bu kaçışı direniş olarak düşünen Yunanlıların bir kısmı geri çekilmiş bir kısmı da ilerleyişe devam ederek ateş etmeye başlamıştır. 70-80 kadar Yunan askeri yaralıları sağ bırakmamaya çalışmış, vurulanların çoğu kahvelere, gazinolara giremeyen yolda kalan 18-20 yaşlarındaki delikanlılardı. Yüksek rütbeli subayların kafalarına dipçiklerle vurulmuş, yerlerde serili yatan yaşlı insanlar süngülerle öldürülmüştür. Kışla mutfağına saklanan 16 askeri tek bir

⁹⁴ Berber, Dr. Nihad Reşad..., s. 44.

⁹⁵ Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2. Baskı, İzmir, 2011, s. 169.

Yunan askeri birer kurşunla katletmiştir. Ziraat Bankası'nın önündeki çocuklarında bulunduğu 70-80 kadar vatandaş yine Yunan askerleri tarafından acımasızca öldürülmüştür. Basmane'de oturan bir Türk kadınına resmi ve tarafsız raporlara göre 30-40 yerli Rum ve üniformalı Yunan askeri hem tecavüz etmiş hem de vücudunu yara bere içinde bırakmıştır. Esir alınan Türklerin bir kısmı kilisede öldürülüp, avluya gömülmüştür. Ege Lisesi Müdürü Kemal Alanbay'ın verdiği rakamlara göre, işgalin ilk 2-3 gününde 2700 kadar Türk şehit edilmiştir⁹⁶.

Yunan askerleri Konak Meydanındaki Kemeraltı girişine geldiğinde Hukuk-u Beşer gazetesi sahibi Osman Nevres (Hasan Tahsin)⁹⁷ ilk kurşunu atmıştır⁹⁸. İşgal kuvvetleri bayraktarı Basile Delaris ve er Jorj Papakostos vurulunca⁹⁹ ortalık karışmış, Hasan Tahsin atılan kurşunlarla şehit olmuştur¹⁰⁰. Cesedi Kordonboyu'nda parçalanmış halde bulunmuştur. Ellerinden silahları alınan Türk askerlerine saldırılmış, “*Zito (Yaşa) Venizelos*” diye bağırımları istenmiştir. İzmir askerlik dairesi başkanı Süleyman Fethi Bey'e de aynı istekte bulunulmuş, o da süngü tehditleri altında “*Ben Türk zabitiyim yaşasın Türk milleti diye bağırırım!*” cevabını verdikten sonra şehit edilmiştir¹⁰¹.

Yunanlılar, subayların üzerindeki paraları, kıymetli eşyaları alarak kolordu komutanı olmak üzere hepsini Patras Vapurunun hayvan ambarlarına kapamışlardı. Hükümet binası diğer resmi binalar da aynı saldırılara uğramış, memurlar dövülmüş, soyulmuş, öldürülmüştür. Subay aileleri hakaret ve saldırılara uğramıştır¹⁰².

⁹⁶ Engin Berber-Taner Bulut-Tülay Gül, Ödemişli Bir Özgürlük Savaşçısı: *Ali Orhan İlkurşun'un Kaleminden İlk Kurşun ve Sonrası*, Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayını, İzmir, 2013, s. 19-39.

⁹⁷ Osman Nevres: 1884'te Selanik'te doğmuştur. Fevziye Okulu'na giderken aklıyla Okul Müdürü Cavit Bey'in (İttihat ve Terakki Fırkası'nın ileri gelenlerinden) dikkatini çekmiş, onu korumasına almıştır. Üniversite öğrenimi için İstanbul'a gelmiş, 1909'da hükümet tarafından öğrenci olarak Avrupa'ya gönderilmiş, Paris'te Sarbonne Üniversitesine girmiştir. Osmanlı'nın gizli hizmet örgütü Teşkilat-ı Mahsusa tarafından Hasan Tahsin adıyla Bükreş'e gönderilmiştir. 1917'de bilinmeyen bir sebeple İsviçre'nin Lozan şehrine gönderilmiştir. 1918 yılının ortasında İzmir'e gelmiş, Kasım ayı başlarında Hukuk-u Beşer gazetesini çıkarmaya başlamıştır.

Umar, age, s. 127-128.

⁹⁸ Şeref Üsküp, ilk kurşunu atanın Kemeraltıdaki Ragıp Paşa Otel'i'ne bitişik küçük dükkanda saatçilik yapan Aziz Efendi olduğunu ve şöyle söylediğini “*Aramızda kalsın... Kendi milletimizden de kimse duymasın ...Dayanamadım... Vazifemi yaptım. Benden ummazlar diye korku duymuyorum*” belirtmiştir. Şeref Üsküp, *Milli Mücadelede Efeler*, İzmir, 1992, s.5, Bilge Umar ilk kurşunu atanın Hasan Tahsin olduğunu, olay yerinde olduğunu, bedeni süngülerle parçalanmış halde bulunduğunu, direnişe çok önceden karar verdiğini, yaşananları seyredebilecek biri olmadığını belirtir, Umar, age, s. 162.

⁹⁹ Armağan, age, s. 51.

¹⁰⁰ Coşkun, age, s. 162.

¹⁰¹ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2019, s.110.

¹⁰² Hüseyin Işık, “Anadolu'da Yunan Mezalimi”, *Türk Yunan İlişkileri*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, ss. 377-406, s. 380.

İzmir'deki İngiliz Başkonsolusu Amiral Richard Webb yaşananları 16 Mayıs'ta gönderdiği telgrafla şöyle anlatmıştır: “Yunan askerleri dün sabah karaya çıktılar... İşgal sırasında epey disiplinsizlikler; Türklerle çarpışmalar oldu... Bölgenin çeşitli yerlerinde çarpışmalar sürüyor. Hristiyan ayaktakımına epey fırsat verildi; birçok Türk gereksiz yere tutuklanarak kötü muamaleye tabi tutuldu... Evlerle dükkanların yağmalanması hala sürüyor. Rum(Grek) ayaktakımı çevredeki köyleri denetim altına aldı. İzmir kenti şimdi kısmen sakin, ancak yağmalar ve Türklere karşı cadiavı sürüyor. Türk sivil yönetimi diye bir şey kalmadı. 300 Türk ve 100 hristiyan yaşamını yitirdi¹⁰³. ”

Dimitri Kitsikis işgal sürecini ve sonrası gelişmeleri şu şekilde anlatmıştır:

“...Bazı mutaassıp (türkler) ... askerlere (daha önce) ateş etmişlerdir. ... İlk günün kurbanları yüze yaklaşmaktadır ve bunlardan 15-20 kadarının yakalanmış ve elleri bağlanmış durumda rıhtıma sürüklenen esirler olduğunda, hadiseyi bütün görenler birleşmektedir... Gerçekten de esir edilmiş türkler, Mazarakis'in bile kudurmuş dediği Rum kalabalığı tarafından parçalanarak öldürülmüştü. Mazarakis şöyle devam ediyor: Karışıklıklardan sorumlu olarak 74 kişi tutulmuş ve o gün muhakeme edilmiştir. Bunlardan üçü ölüme, dördü müebbet ağır hapse, ikisi ağır hapse, onikisi asılarak idama ve elli üçü çeşitli hapis cezalarına mahkum olmuştur; hüküm giyenler arasında 48 Rum, 13 Türk, 12 Ermeni ve bir Musevi bulunmaktadır. Aynı sebeple on kişi de muhakeme edilmek üzere tevkif edilmiş durumdadır. Nihayet, çıkarmayı yapan Yunan Tümeninin Kumandanı Albay N. Zafiriu, hadiselerin baş sorumlusu olduğu ve işlenen cinayetleri gizlediği için kumandanlıktan çekilmiş ve vekalet emrine alınmıştır. Diğer iki Yunan subayı da cezalandırılmıştır.¹⁰⁴ ”

15 Mayıs ve onu izleyen günlerde Yunan birlikleri 2500 kişiyi keyfi olarak tutuklamış, bazı okulların idareci ve öğrencilerini Patris gemisinde hapsetmiştir. Tutuklananların çoğunluğuna işkence yapılmış, eşyaları yağma edilmiş, kötü şartlar altında tutuklu bırakılmıştır¹⁰⁵.

¹⁰³ Sonyel, age, s. 150.

¹⁰⁴ Dimitri Kitsikis, *Yunan Propogandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1963, s. 214.

¹⁰⁵ Umar, age, s. 176.

Yunan ordusunun sayısı artırılmak istenmiş, Yunan milliyetçileri yerli Rumları Yunan ordusuna katılmaya teşvik etmiştir. Yunanistan Başbakanı Venizelos'un talimatıyla, İzmir'de yerli Rumlardan bir tümen kurulmuş buna da “İzmir Tümeni” adı verilmiştir¹⁰⁶.

Şehrin işgali tamamlanınca İşgal Kuvvetleri Komutanı Zafiriu, gazetelerde 20:00'den ertesi gün 06:00'a kadar sokağa çıkma yasağının olduğunu, emre uymayanların hapsedileceğini yayınlamıştı. İzmir'deki Yunan kıtaları şehir merkezinde güvenliği sağladıklarını açıkladıkları gün işgal bölgelerini genişletmeye başlamıştı¹⁰⁷.

Yunanlılar, işgal sahasını içerilere doğru genişletmiş ve bu ilerleyiş birçok olayın yaşanmasına sebep olmuştur. Yunan saldırısı ön hattın gerisinde, hazırlık ve yerleşme şeklinde gerçekleşmiştir¹⁰⁸.

1.1.3.1. İzmir'in İşgaline Karşı Tepkiler

Celal Bayar'ın deyişiyle “İzmir'in işgaliyle Egenin kalbine hançer saplanmıştı¹⁰⁹” . İşgal haberi ve yaşananlar üzerine Anadolu'nun birçok yerinde miting ve protestolar yapılmış, sadrazam ve İtilaf devletleri temsilcilerine telgraflar çekilmiştir. Bu işgal hareketi halkın Kuva-yı Milliye çatısı altında toplanmasına neden olmuştur¹¹⁰ .

57. Tümen Karargahında Albay Şefik Bey, yaveri İsmail Hakkı, Kurmay Subayı Yüzbaşı Selahattin Bey ve diğer subaylarla birlikte mutasarrıf vekili Yenişehirli Fuat Bey ve Aydın eşrafından bazılarının bulunduğu sırada “*Depolarımızda külliyetli miktarda silah var. Cephanelerimizde bol. Silah ve cephaneye milletin malıdır. Millet zaruret içinde kalınca bu silah ve cephanelere el koyabilir. Sizler millete rehber olacaksınız. Yunanlılar topraklarımıza işgal etmeye kalkarlarsa silaha sarılacağımızı ilan ederiz. Bütün zabıtlar milletin beraberidir*” sözleriyle Aydın'da protesto mitingi yapılmasına karar verilmiştir.

15 Mayıs 1919'da miting yapılması için Aydın Redd-i İlhak Cemiyeti mutasarrıfa başvuru yapmış fakat mutasarrıf taşkınlık yapılabilir düşüncesiyle izin vermek istememiştir. Buna rağmen bugünkü Yedi Eylül İlköğretim Okulu (o zamanki adı Kenzül İrfan Okulu) önünde miting yapılmıştır. Mitingde konuşma yapan bir öğretmen halka şu yemini

¹⁰⁶ Zafer Çakmak, “Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu İşgali Sırasında Osmanlı Rumlarını Silâh Altına Alması”, *Belgi*, S. 13, Kış 2017/I, ss. 352-361, s. 354-355.

¹⁰⁷ Berber, age, s. 225.

¹⁰⁸ İsmet İnönü, *Hatıralar*, C.1, Yayına Hazırlayan. Sabahattin Selek, Ankara, 1985, s. 176.

¹⁰⁹ Celal Bayar, *Ben De Yazdım*, C.6, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997, s.68.

¹¹⁰ Sıtkı Aydın, *Güneybatı Anadolu'da Kuvay-ı Milliye Hareketi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s.38.

ettirmiştir: “Vatanın her karış toprağı için Türk milletinin son damlasına kadar kanını akıtmaya hazır olduğuna, İzmir işgaline karşı olduğumuza yemin ederiz¹¹¹”. Böylelikle Milli Mücadele için ilk adım atılmıştır.

Nazilli Jandarma Komutanı Yüzbaşı Nuri Bey, İzmir’in işgali üzerine Milli Mücadele hazırlığını şu şekilde anlatmıştır: “Yunanlılar İzmir’i işgal ettiği zaman, Nazilli Jandarma Bölük Kumandanı idim. Mülazım Lütü Efendi(Albay Lütü Baykara) takım Kumandanım idi. Daha İzmir’in işgali rivayetleri başlarken alınacak tedbirleri düşünüyorduk. Bu maksatla Nazilli’nin ileri gelenlerinden merhum Hacı Süleyman, Hacı Nuri, Müftü Salih ve Pirlepel Mehmet Efendilerle isimlerini hatırlayamadığım daha birkaç zat ile toplantı yaptık. Bölükte ne kadar fazla silah varsa güvenilir şahıslara ve köyler halkına dağıtmayı karar altına aldık. Bu kararı tatbika başladık¹¹². Nuri Bey, silahları koruyabilmek ve savunmayı sağlayabilmek için emrindeki jandarma erlerini, çarşıya çıkıp tellallıkla görevlendirmiştir. Tellallar çarşının ortasında “Memleketin eli silah tutacak yaşta bulunan gençleri... Köylü yada kasabalı gençler... Sizlere sesleniyoruz. Düşman yoldadır. Nazilli’ye girmesi yakındır. İçinizde düşmana karşı savaşmak isteyenler varsa Askerlik Şubesine koşup Reis Nuri Beyi görsünler! Düşmana karşı kullanacaklarına yemin etmeleri ve birer senet vermeleri karşılığında, kendilerine muhtaç olacakları bütün silahlar teslim olunacaktır”. Bu çağrıdan kısa bir süre sonra Askerlik Şubesi önü ana-baba gününe dönmüştür. Nuri Bey emrindeki jandarma birliğinin ve ‘Ahz-ı Asker’ şubesinin depolarında bulunan bütün silahların, bütün mermilerin dağıtımına başlamıştır. Silah dağıtımından sonra Efe’lerle görüşmeye karar vermiş ve ilk olarak Sancaktarın Ali Efe’ye haber vermiştir¹¹³.

İzmir ve çevresindeki mahalli idare yöneticileri işgal karşısında ne yapılması gerektiği konusunda hükümetten yardım istemiştir. İstanbul Hükümeti işgale karşı koymanın mümkün olmadığını, asayişin sağlanarak İtilaf Devletleri ve Amerikan temsilciliklerine protesto telgraflarının çekilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Protesto amacıyla çekilen telgraflarda Yunanlıların barbar olduğu, çoğunlukta oldukları bu bölgeyi terk etmeyecekleri ifade edilmiştir. Bayındır, Bergama, Sarayköy, Honaz, Acıbadem, Kınık ve Nazilli’den çekilen protestolar Reddi İlhak komitesi imzasıyla gönderilmiştir. Nazilli’den vilayetin kaza ve nahiyelerine gönderilen beyanname, çevrenin ve Redd-i İlhak Cemiyetinin işgal karşısındaki tavrını dile getiren telgraf şöyledir:

¹¹¹ Sadettin Demirayak, “Kuva-yı Milliye’nin Aydın’da Doğuşu”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, ss. 61-66, s.62.

¹¹² Berber, Bulut, Gül, age, s. 167.

¹¹³ Naci Sadullah Daniş, “Cepkenliler”, *Demokrat İzmir Gazetesi*, 1-2 Kasım 1970, s.4.

Umum-u Vilayat-ı Kaza ve Nevahi Belediyeleri'ne

Evvelki telgrafımıza zeyldir. Bugün gelen tren bize güzel İzmir'imizin maruz kaldığı akıbeti bildirdi. İzmir işgal-i askeriye altına alınmak bahanesiyle karaya çıkan Yunan askerleri ve onlara piru olan İzmir Rumları tarafından edilen arzlar bi hadd-u hesabdır. Bu meyanda taarruza maruz kalmadık hiçbir Müslüman hanesi, soyulup soğana çevrilmedik hiçbir İslam müessesesi kalmamıştır. Fransız Konsoloshanesi'nin taarruza maruz kaldığı, Amerikan Konsolosu'nun oğlunun yaralandığı teb'aa-yı ecnebiyede bir çoklarının dükkan ve evlerinin ve İtalya teb'asından olan (Ziyonni) biraderlerin yirmi bin çuval kükür kömürü yağma eylediği ve ecnebilerde dahil olduğu halde umuma bütün yaşasın olacak (Zito) Venizelos dedirtmek için yapılmadık tazyikat kalmadığını söylersek bu hali size Müslümanların ne elim akıbetlerde kalmış olduğunu ilan eder. Kadın-erkek ve genç dinlemeyerek şehid edilen efrad-ı milletin adeti tesbit edilememiştir. Cenazeler al kanlar içerisinde ortada yatıyor. Mecruhlar Amerikan bayrağını çekmek suretiyle taarruzdan kurtulabilen Gariban-ı Müslimin Hastahanesi'ne taşınıyor ve bir takım halkta denizden naaşları çıkarmakla iştigal ediyor. Şüheda meyanında yetmiş seksenlik ihtiyarların elinde nafaka-i yevmiyesini tedarik edip hanesine avdet ederek çıldırmış Müslümanların ve zavallı çocukların İtilaf milletlerinin gözleri önünde araka edilen hun-u masumanelerden adalet-i sahihanın an-ı karib tecelli edeceğine eminiz. Bilcümle Müslüman köyleri katliama maruz kalmış. Çeşme, Foça, Seferihisar çevresinden alınan haberler büsbütün tüyleri ürpertecek derecede bulunmuştur. Binaenaleyh telgrafımızı alır almaz ve gerek İzmir ve gerek İstanbul'daki İtilaf Mümessilleri'ne derhal bu ahvaldan bahs-ı protesto yazınız ve alel devam yağdırmakta devam ediniz... İtilaf Hükümetlerinin hakkımızdaki karar-ı adilanelerine intizar ederek mümessillerin gözleri önünde cereyan-ı halat karşısında artık sabr ve sebatımızın kalmadığını ve intizar ettiğimiz adaletten ümidimizi kesmeye başladığımızı bildiriniz. Ve bize mesken olan güzel yurdumuzu Yunan'a vermeyeceğiz... Umumen İzmir'deki tahlise ve vatan-ı mukaddesimizin kurtarılması için hükümet-i merkeziye nezdinde tesebbüsat-ı mütevaliyede bulunmaları istirham ve şu keyfiyetin vesait-i mümkünine ile civar vilayat ve kazalara tebliği ile harekete getirilmesi selamet-i vatan namına rica ederiz.

19/5/1919

Karacasu halkı işgalden 13 gün sonra 28 Mayıs 1919’da miting yaparak sadrazamı ve işgali protesto eden bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafa ve Karacasu’nun Milli Mücadele’deki yeriyle ilgili bilgilere “*Milli Mücadele’de Karacasu*” başlığı altında yer verilmiştir.

Venizelos, İzmir’in işgalinden yerli Rumların memnun olduğu konusunda Fransa’yı ikna etmeye çalışırken Aydın demiryolu sorumlularından biri olan R.D Condelle’nin İngiliz Dışişleri görevlisi Sir Eyre Crowe’e gönderdiği yazıda: “*Hakikat şudur ki Yunanlılar Türk idaresi altında yaşayabilirler fakat Türkler asla Yunan idaresi altında olmazlar. Örneğin Girit adasından gelen muhacirler hatta İzmir Yunanlıları bile Yunan ordusunun İzmir’e gelişinden birçok sebeplerden dolayı asla memnun olmamışlardır*¹¹⁵” diyerek Venizelos’un görüşlerinin yanlış olduğunu ifade etmiştir.

İstanbul Hükümeti, Aydın valiliğine gönderdiği telgrafta egemenlik haklarından vazgeçmeyeceğini ve bu işgale göz yumulmayacağını bildirmiştir. Hükümet, işgalin haksız olduğunu fakat tepkinin Paris konferansı hükümlerince olabileceğini belirtiyor, halkın bulundukları yeri terk etmemelerini istiyordu. Hükümetin vurguladığı konu işgallere karşı protesto dışında herhangi bir girişimde bulunulmamasıydı¹¹⁶. Damat Ferit, İtilaf devletlerinin planlarını anlayamamış ve onlara hizmet eder şekilde davranmıştır.

1.1.4. Aydın’ın Yunanlılar Tarafından İşgali

Aydın, Paris Barış Konferansında verilen kararda Yunan alanı içinde değildi. Yunanlılar, Venizelos’un emrine ve 21 Mayıs 1919’da Albay Smith’le yaptığı görüşmeye dayanarak Büyük Menderes vadisinde ilerlemeye başladı¹¹⁷.

Yunanlılar, İngiliz subaylarının bulunduğu Aydın’ın İtalya tarafından işgal edileceği sebebiyle kaygılıydı¹¹⁸. 57. Tümen Komutanı Şefik Bey 22 Mayıs 1919’da Harbiye Nezaretine çektiği telgrafta Yunan kuvvetlerinin Selçuk’u işgal ettiğini, Aydın hattının

¹¹⁴ Esin Dayı, *Nazilli Kongreleri (1919)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1998, s. 25-26.

¹¹⁵ Armağan, age, s. 61.

¹¹⁶ Ediz, agt, s.147-149.

¹¹⁷ İlhan Tekeli – Selim İlkin, *Ege’deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı’na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim(Tahtakılıç) Bey*, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 102.

¹¹⁸ Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı 1919-1923*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s.185.

işgaline İtalyanların engel olamayacağını, bu duruma uygun olanın Muğla'ya çekilmek olmayacağını bildirmiştir¹¹⁹.

Yunan askerlerinin İzmir'e çıkması Aydın'da umutsuzluğa neden olmuştur. İşgalden önce kentte 30 bin kişi yaşarken, işgal sonrasında 3 bin kişi kalmıştı ve bunların 105'i Müslümandı. Halkın çoğunluğu İtalyan bölgesine sığınmıştı¹²⁰. Yaşananlar Aydın 57. Tümen er ve jandarmalarını da etkilemiş çoğu birlikten kaçmıştır. Birlikteki askerlerle firariler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Halk ve askerler, savunmacı ve teslimiyetçi olarak ikiye ayrılmıştı. Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin tanınmış adamları Damat Ferit Hükümeti'nin teslimiyetçi politikalarını desteklemişlerdi. İstanbul'dan, Hürriyet ve itilâf Fırkası Genel Merkezi'nden Aydın'daki teşkilata gönderilen öğütler, milli hareket ve savunma ruhunu körleştirmekteydi. Bu partinin Aydın'daki merkezinde yapılan toplantılarda, halka sessizlik tavsiye ediliyordu¹²¹. 57. Tümen Kumandanı, şehrin asayişini sağlamak için genç subayları asker kıyafeti giydirerek dolaştırmaya başlamıştı¹²².

Aydın sancağında, sık değişen mutasarrıflar nedeniyle istikrarlı bir yönetim oluşturulamamıştı. Mondros Ateşkesinin imzalandığı tarihlerde Aydın Belediye Başkanı olan İzzet (Apaydın) Bey, özel işleri sebebiyle bir süre sonra görevinden çekilmiş, Çakmarlı Emin (Büyük) Bey Belediye Başkanı olmuştu. Emin Bey, İzmir işgal edilince yerli Rumların isteğiyle Aydın Belediye Reisi ünvanını kullanarak işgal kuvvetleri kumandanına bir telgraf çekmiş, *“Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgal edilmesine halkın uygun bulduğunu ve işgali sessizlikle karşılayacaklarını”* bildirmişti. 25 Mayıs'ta Aydın'a gelen yeni mutasarrıf Abdurrahman Bey, gönderilen telgraftan dolayı Emin Bey'i Belediye Başkanlığından alarak yerine Peştemalcı Reşat Bey'i atamıştır¹²³. Abdurrahman Bey trenle gelirken Yunan kuvvetlerini Aziziye(Çamlık) istasyonunda görmüş, Aydın'a doğru yaklaştıklarını anlamış ve yaşanabilecek kötü olayları engellemek için şehrin ileri gelenlerini toplamıştır. Yunanlıların 26 Mayıs'ta Germencik istasyonuna gelmesi üzerine

¹¹⁹ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, S. 114, Ankara, 2002, s.8

¹²⁰ Ediz, agt, s.152.

¹²¹ *Türk İstiklâl Harbi - Batı Cephesi*, Cilt II, Kısım 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.60.

¹²² Bayar, age, C.7, s.124.

¹²³ Günver Güneş, “İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, Şubat 2007, Yıl 5, ss. 23-55, s. 39.

Rumların istekleri doğrultusunda oluşturulan bir kurul, aynı gün Germencik'e gitmiş, Yunan komutanıyla görüşerek kendilerini beklediklerini söylemiştir¹²⁴.

Bu arada Yunan ilerleyişi Aydın'da tedirginliğe sebep olmuş ve çözüm için farklı görüşler ortaya atılmıştır. Görüşlerden biri İtalyanlardan, Yunanlılar yerine kendilerinin Aydın'a gelmelerini istemek olmuştur. Avukat İlhami ve Etem'in de içinde bulunduğu bir heyet hazırlığa başlamış, istasyonda yeni mutasarrıfın Yunanların Aydın'a gelmek üzere olduğunu söylemesiyle İtalyanlara gitmenin anlamsız olacağı düşünülmüş ve vazgeçilmiştir¹²⁵. Halkın yüksek ve orta tabakası da kaygılıydı. Selçuk-Torbalı arasında başka yerlere gidemeyen düşkünlerin bataklıklara atılarak öldürüldükleri haberleri, halkı daha çok korkutmuştur. Çoğu Çerkez ve Giritli bir azınlık mücadele taraftarıydı¹²⁶.

Yunanlıların nerelere kadar yayılacağı ve işgal alanının nereler kadar genişleyeceği ilk günlerde bilinmemekteydi. Milne Hattı¹²⁷ da daha açıklanmamıştı. Aydın ve Manisa sancaklarındaki Yerli Rumlar Yunanlıların işgal sahalarını genişletmelerini istiyordu. İzmir'e sürekli kurul gönderilmiş, Aydın metropolit başkanlığında Rum zenginleri de giderek İzmir işgal komutanı Albay Zafiriu'yu Aydın'a çağırmışlardı¹²⁸. Venizelos, 300 bin Yunan göçmenini yerleştirmek için Menderes ovasına önem veriyordu, işgallerini Aydın-Denizli istikametinde ilerletmeye karar vermişti¹²⁹.

Venizelos, Albay Zafiriu'ya *"Bu suretle emriniz altında beş piyade alayınız bulunacaktır. Türk Kuvvetlerinin İzmir'den uzaklaşması 500 kişilik jandarma kuvvetinin de gelmesiyle civar köylerin işgali için bu alaylardan üçünü tahsis edebilirsiniz. Fevkalade mümessilin muvafakatı ile yerlileri de silahlandırabilirsiniz. Aydın'ı işgal etmeyi lüzumlu hissediyorsanız yapınız. Ancak daha fazla güneye ilerlemeyiniz. Çünkü İtalyanlarla tartışma çıkarmak tarafıslı değilim. Siz de bundan kaçınınız. Denizli Sancağı'nın şimdilik işgal*

¹²⁴ Asaf Gökbel, *Milli Mücadelede Aydın*, Efeler Belediyesi Kültür Yayınları, Aydın, 2018, s. 98.

¹²⁵ Güneş, agm, s.39.

¹²⁶ Tekeli –İlkin, age, s. 90.

¹²⁷ Milne Hattı: Ayvalık'ın yaklaşık yedi kilometre kuzey doğusundan başlamakta, Akhisar'ın 25 km batısından, Manisa'nın da yaklaşık 15 km güneyinden geçerek Salihli'nin batısından Aydın'a doğru uzanmaktaydı. Milne Hattı, Menderes nehrini takip ederek Selçuk istikametinde kuzeye dönmekte ve İzmir sancağının güney sınırında son bulmaktaydı. Milne Hattı sınır olarak kabul edilmiş, General Milne, Türk ve Yunan düzenli kuvvetleriyle Kuvâ-yı Milliye başta olmak üzere her türlü düzensiz birliğin bu hattın her iki tarafında da 3 km geri çekilmesine karar vermiştir. 8 Ağustos 1919'da Yunan birliklerine bu sınırı aşmama talimatı gönderilmiştir. İtilaf Devletleri 7 Ekim 1919'da Milne Hattı üzerinde mutabakata varmışlardı.

General Milne "George Francis Milne" (1866-1948), *Atatürk Ansiklopedisi*, s. 2.

¹²⁸ Gökbel, age, s. 94.

¹²⁹ Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta, ve Burdur Sancakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 33.

*mıntıkası dışında kalması lazımdır. Asayişin temini için Aydın, Manisa ve Ayvalık sancaklarının işgal edilmesi gerekir*¹³⁰” telgrafını göndererek ilerleyiş istikametini ve yapılması gerekenleri iletmiştir.

İngilizler, Yunan kuvvetlerinin izinsiz Aydın’a hareket etmelerinin ciddi tehlike yaratacağını belirtmiş, işgalin Akhisar’a doğru ilerlediği konusunda İstanbul’u uyardı. Fakat bu uyarılar İstanbul hükümeti tarafından dikkate alınmamıştır¹³¹.

27 Mayıs 1919’da¹³² Yunanlılar üç koldan Aydın’a girmiştir. Her kolda bir bando Yunan Marşları çalmış, “Zito” naralarıyla karşılanan Yunan ordusu, umdukları direnmeyi görmeyince havaya zafer atışları yapmıştı¹³³. Yunan ordusu Aydın’a girdiğinde şehrin savunması için 10 subay, 43 asker, 46 yük hayvanı ve 2 top bataryası bulunuyordu¹³⁴. Silah ve cephane deposunun memuru, patlamaların kente zarar vereceği korkusuyla depoyu ateşlememiştir¹³⁵.

¹³⁰ Parlak, age, s. 407-410.

¹³¹ Ediz, age, s.178.

¹³² Petter..., age, s. 65.

¹³³ Parlak, age, s. 407-410,

¹³⁴ Resat Kasaba, “Greek and Turkish Nationalism in Formation: Western Anatolia 1919-1922”, European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, İtalya, 2002, s. 16.

¹³⁵ Tekeli – İlkin, age, s. 105.

Fotoğraf 1.4. Yunan Askerleri Aydın Hükümet Konağı'nda, 27 Mayıs 1919¹³⁶.

Albay Şefik Bey, 29 Mayıs'ta Harbiye Nezareti'ne Yunanlıların Aydın'a girişini aşağıdaki telgrafla bildirmiştir.

“ 27.5.1919 tarih ve 1041 sayılı raporla Aydın'ın beş kilometre batısında durdukları bildirilen Yunan emniyet birliklerine katılan büyük bir birliğin toplanmalarını bu noktada tamamlayarak 27.5.1919 günü öğleyin biri belde içinde, diğeri Aydın'ın kuzey ve güney dış muhitlerinden olmak üzere üç kol hâlinde ilerleyerek saat 18.00'de Aydın'ı ve askeri mevzileri işgal etmişlerdir. Aydın'ı işgal eden kuvvetin, söylenenlere göre on tabur olduğu öğrenilmiştir. Bunun iki alay piyade ve bir dağ taburundan ibaret olduğu tahmin edilmiştir. İşgal sırasında Aydın'da hiçbir olay olmamıştır. Sükûnet devam ediyor.

Menderes Köprüsü elimizdedir. Topçu ve piyade ağırlıklarını (şifre) istikametine naklettirdiği arz olunur.¹³⁷”

¹³⁶ Günver Güneş, “Aydınlı Efelerin, Zeybeklerin ve Kadınların İşgale Direnişi”, *Kurtuluş*, Yay. Haz. Serhan Kemal Saygı, İzmir, 2020, ss. 95-105, s.101.

¹³⁷ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 114, s.18.

17. Kolordu Komutanı Vekili Bekir Sami Bey, Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği 30 Mayıs 1919 tarihli telgrafla durumu şöyle aktarmıştır: “28.5.1919 günü trenle giden bir Yunan bölüğü tarafından Aydın kasabasının olaysız bir şekilde işgal edildiği, İzmir gazetelerinde okunmuştur. Bu konuda henüz Aydın'dan bir bilgi alınamamıştır. İrtibat için gönderilen subay da henüz dönmemiştir¹³⁸”.

Fotoğraf 1.5. Aydın'a Sevk Edilen Yunan Birlikleri ve Mühimmat¹³⁹.

Yunanlılar ilk gün Aydın'da sempatik görünmek için yolda gördükleri Türkleri selamlamış, ezan sesi bitene kadar saygıda bulunmuş, İzmir'deki Başkumandanları Zafiriu'nun gönderdiği selamları duvarlara yapıştırmışlardı¹⁴⁰. Hükümet, öğleden sonra 02.00'den sonra çarşıya çıkışı yasaklamış, dükkan, mağaza, lokanta her yeri kapatmıştı. Her tarafa Yunan bayrakları asılmıştı¹⁴¹. Yunanlılar, Yerli Rumlarla birlikte jandarmanın silah ve malzemesine de el koymuştu.

¹³⁸ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, s. 28.

¹³⁹ Berber, Dr. Nihad Reşad..., s. 158.

¹⁴⁰ Kısa, age, s.88.

¹⁴¹ Gökbel, age, s.103.

İngiliz Yüksek Komiseri ise Aydın işgalinin hukuksuz olduğunu, bu izinsiz işgalin yaşanan olayların sebebi olduğunu Londra'ya bildirmiştir¹⁴².

Albay Şefik Bey, Yunanlılarla mücadele edilemeyeceğini anlayınca Nazilli'ye değilde Çine'ye yerleşmeye karar vermişti. Bu kararın gerekçesini Harbiye Nezareti'ne *“Yunanlılara İğridir'e kadar hat boyunu işgal edebilmek hakkı bahşedildiği Söke ve Kuşadası'ndaki İtalyanların vukubulan ifadati cümlesinden bulunmakla fırka karargahının geri çekilmesi firkanın Aydın havalisini Yunanlılara karşı mühmel bırakmak manasını tazammüm ettireceğine ve Çine veya Muğla'da fırka karargahının bulunması İğridire doğru hattı işgal etmek isteyecek. Yunanlılara karşı yan ve geriden bir tehdit manasını ifham edeceğine ve bunun tesiri ile Yunanlıların İğridire kadar imtidatlı bir hattı tamamen işgal cesaretini kesreдеceği mütalaasına ve atiyen bir hareket halinde bunun etkili bir tarzda iyi idare edilmesi için en uygun bir yer olacağından ötürü fırka karargahını ve Aydın'daki kıtaatı geri çekmeyerek şimdilik Çine'ye naklini tensip ettim¹⁴³”* şeklinde bildirmiştir.

Albay Şefik Bey, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 28 Mayıs 1919 tarihli raporda; elindeki kuvvetin 43 er ve iki obüs topunu kullanacak kadar topçu eri olduğunu, İzmir'de olduğu gibi Aydın'da da Yunanlılar tarafından olay çıkarılırsa, topçu ateşinin ihtiyaç olan yerlerde karşılık vereceğini, ihtarda bulunulduğunu, milli hareket olduğunda Yunanlıların faydalanmaması için Aydın'daki büyük telsiz telgraf anteninin tahrip edildiğini bildirmiştir¹⁴⁴. Şefik Bey, düşmanın yan ve gerilerini baskı altında tutmayı daha faydalı görmüştü. Çine'ye çekilerek, Menteşe sancağının silah ve cephanelerinden yararlanabilecek, İtalyan işgal alanında kalan Çine'nin halkın Yunanlılara karşı örgütlenmesini kolaylaştıracağını düşünüyordu¹⁴⁵. Yunan askerlerinin daha ileri gitmemesi için 170. Alayın üçüncü bölümü ile süvari topçu bölümünü Sarayköy' de mevzilendirmişti. Bu birliğin başına da Binbaşı Hakkı Bey'i getirmişti. Binbaşı Hakkı Bey, sadece Sarayköy'den düşmanı gözetleyecek ayrıca Denizli'deki yerli düşmanların da karşısında duracaktı. Aydın cephesi de böyle oluşmuştur¹⁴⁶.

İşgal sonrasında şehrin ileri gelenleri Yunanlılar tarafından tutuklandı, şehirde sıkıyönetim ilan edildi, silahlarını teslim etmeyenlerin kurşuna dizileceği halka bildirildi.

¹⁴² Ediz, age, s. 178.

¹⁴³ M. Şefik Aker, *İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, C. II*, İstanbul, 1937, s. 17.

¹⁴⁴ Bayar, age, C.7, s. 125.

¹⁴⁵ Tekeli – İlkın, age, s.105.

¹⁴⁶ Parlak, age, s. 411.

20-31 Mayıs 1919 tarihleri arasında işgal bölgelerine Manisa, Tire, Aydın ve Ayvalık dahil edilmiştir¹⁴⁷.

1.1.5. Nazilli'nin İşgali

Yunanlılar, Aydın'da hiçbir direnme ile karşılaşmayınca Nazilli'yi de işgal etmek istemiştir. Bu işgal, Aydın'a yerleşip bir savunma hattı oluşturmayı sağlayacaktı. Yunanlılar Menderes'in ötesindeki İtalyanların amaç ve planlarını bilmiyordu. Zafiriu, İtalyanların izlediği yolu Venizelos'a, Başkumandan Paraskevopulos'a, Atina'daki Hükümet Reis Vekili Repolis'e ve Harbiye Nezareti'ne aşağıdaki telgrafla bildirmiştir.

“Takviye kıtaları alan İtalyanlar, Menderes'in güneyinden doğruya doğru ilerliyorlar. Küçük kuvvetle Koçarlı'ya geldiler. Daha doğuda Elmalı'ya doğru öncü atlılar gönderdiler. İtalyanların kuvveti 8000 kişidir. 50 kadar topları bulunduğu söyleniyor. Fakat bu doğrudur, denilemez. Belki de bu toplar, kontrolü İngilizlere ait Türk toplarıdır. Anlaşılan maksatları, Muğla ve Denizli arasındaki yerlerden bizi mahrum etmek için Menderes'in güneyinde Kuşadası ile Denizli arasında bir İtalyan bölgesi vücuda getirmektir. Hareketimiz hakkında talimat verilmesini istirham ederim. Nazilli'nin acele işgalini emrediyorum. 4712 numaralı emirnameniz, Aydın güneyinde genişlemeye engel olmasaydı, İtalyanların Denizli'ye doğru ilerlemesini durdurmak üzere Arpas istikametinde ilerleyebilecektim.

Zafiriu¹⁴⁸”.

¹⁴⁷ Tekir – Ural, agm, s. 130.

¹⁴⁸ Sabahattin Selek, *Milli Mücadele - Ulusal Kurtuluş Savaşı I*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 1970, s.227.

Fotoğraf 1.6. Yunan ve İtalyan İşgal Bölgeleri, Mayıs 1919¹⁴⁹.

Venizelos, Yunan ilerleyişinin haklılığını göstermek için 18 Haziran'da Paris Barış Konferansı'na "Türkler, kuzeydoğu ve güneydoğudan Yunan bölgesine ilerliyorlar. Yunan ordusunun ve halkın karşılaşmış olduğu tehlikeyi göz önünde tutarak, İzmir'deki Yunan Yüksek Komiserine size şu bilgiyi iletmesi direktifi verilmiştir. Türk askerinin toplanmasını önlemek amacıyla, Dörtler Konseyi'nden yetki almayı beklemeden Yunan ordusunun ilerlemesi kararı alınmıştır" şeklinde bilgi vermiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe'den Venizelos'un haklılığını sormuştur. Bakanlık yetkilisi George Kidston, Venizelos'a karşı koyulmadığını, itiraz edilmeden istediğini yaptığını bildirmiştir. Lord Curzon da "Buna layıktırlar" diyerek Yunanlıların ilerlemesinde bir sakınca görmemiştir¹⁵⁰.

Yunan Kuvvetlerinin, Nazilli-Denizli istikametinde ilerlediği 30 Mayıs'ta Harbiye Nezaretine bildirilmiş ve 800 Yunan askeriyle 3 Haziran'da Nazilli işgal edilmiştir¹⁵¹.

¹⁴⁹ Bayar, age, C.6, s.126-127.

¹⁵⁰ Salahi R. Sonyel, *İngiliz Belgelerinde Türk Yunan İlişkileri 1821-1923*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 167.

¹⁵¹ *Askeri Tarih Belgeleri*, s. 31-34, Bayar, 3 Haziran age, s.128, Petter..., 3 Haziran, age, s. 65, Parlak işgal tarihini 4 Haziran, age, s.473, Aydın, age, s.160, 4 Haziran, Apak, 3 Haziran, age, s.89, Sonyel, age, s. 167,

Gerekçe olarak da Sarayköy civarında 19 topla, 12 bin kişilik Türk kuvvetinin toplanması¹⁵² üzerine bunlara karşı Rum ahaliyi korumaktır¹⁵³. İsmail Ediz işgal gerekçesini “Venizelos’un bölgedeki Hristiyanların güvenliğini sağlamak ve Yunan ordusunun İzmir’deki pozisyonunu güçlendirmek¹⁵⁴” olarak belirtmiştir. İngiliz temsilcisiyle görüşülmüş, bu duruma kayıtsız kalamayacaklarını belirterek doğuya geçmemek koşuluyla bir tabur askerle Nazilli işgal edilmiştir. Yunanlılar aynı tarihlerde Denizli ve çevresini işgal içinde hazırlık yapmış fakat İngiliz temsilci Fitz Maurice, Yunan Birliklerine Denizli işgali için izin vermemiştir. Yunanlılar Nazilli’de durmak zorunda kalmıştır¹⁵⁵.

Yunanlılar şehre girdiğinde herhangi bir direnişle karşılaşmamıştır. Nazillili Rumlar “Kahrolsun Türkler” diye bağırarak Yunan askerlerini karşılaşmıştır¹⁵⁶. Yunanlılar, Türkleri ölümle tehdit edip başlarını öne eğdirerek Venizelos’un fotoğrafı önünden geçmeye zorlamıştır¹⁵⁷. İlk gün bir olay olmamış fakat Yunanlıların yerleşmesiyle Yerli Rumlarla birlikte ırza geçme, öldürmelere başlamıştır¹⁵⁸.

Türkmen Parlak Nazilli’nin işgalini şöyle anlatmaktadır:

“Gerek Nazilli garın içi ve gerekse kışla ile buranın arası mahşeri bir kalabalık tarafından doldurulmuştu. Ekmek ve tuz gösterilerine Nazilli’nin çıkar hastalığına kapılmış bazı zenginleriyle halife ordusu sevdasına kapılmış olanlar katılmıştı. Rum hemşerileriyle adeta aynı gaye uğurunda yan yana yer alan bu Türkler “Zito” temposuna o kadar çok kendilerini kaptırmışlardı ki, “arada sırada Rumların -Türlere ölüm- şeklindeki bağırımlarına bile aynı şekilde toplu olarak katılmışlardı. Ne yapacağını bilemeyen boynu eğri garip Nazilli halkı, bu toplulukların uzağında “Türlere ölüm” sloganlarını işitince iliklerine kadar titremişlerdi. Demek ki onların yok olmasını sadece Rum hemşerileri değil, üç beş kuruş için kendilerini satan kan kardeşleri de istemekteydi. Sadece garla kışla arası

M.Şefik Aker, 4 Haziran, Esin Dayı da age, s.32, 4 Haziran, Köstüklü 4 Haziran olduğunu ifade eder, age, s. 34.

¹⁵² Ercan Haytoğlu, “Ödemişli Komiser Ahmet Hamdi Bey ve Milli Mücadele’deki Rolü”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 52, Güz 2013, s. 825-851, s. 832.

¹⁵³ Akkoyun, *Milli Mücadele’de Aydın ...*, s. 61, Buğdaycı, *Milli Mücadele’de ...*, s. 46.

¹⁵⁴ Ediz, age, s.182.

¹⁵⁵ Veysi Akın, “Nazilli Cephesinde Sarayköy Müfrezesi”, *Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri*, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Aydın, 2007, ss. 89-104, s. 97.

¹⁵⁶ Turan, age, s.174, Günver Güneş, “Yunan İşgalinin Nazilli ve çevresinde Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele’de Nazilli Cephesi ve Önderleri*, Edit. Mehmet Başaran, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Sultanhisar, 2007, ss. 133-157, s.137-138.

¹⁵⁷ Berber, *Dr. Nihad Reşad...*, s. 51.

¹⁵⁸ Köstüklü, age, s. 35.

değil, kentin hemen hemen tamamında Yunan bayrakları dalgalanmıştı. Yol boyu bir bayrak seli haline gelmişti¹⁵⁹.”

57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey Harbiye Nezareti'ne çektiği bir telgrafla işgalin sebebini şöyle anlatıyordu: “Bu işgallerin, Rum ileri gelenlerinin telkini ile Müslüman ve Hıristiyanlardan kurulu bir heyetin davet ve istikballeriyle gerçekleştiğini ve bu da Yunanlıların oyunu ve takip etmekte oldukları siyasetin eseridir”.

Telgrafa gönderilen cevap aşağıdadır:

“1 - Halk tarafından Yunanlıların kabul görmesi Aydın vilayetinin akıbeti için yerine konulamayacak zarar doğuracaktır. Bunu ahaliye pek seri bir surette anlatmanızı rica ederim.

Bununla bir kıtal yapılmasını arzu etmiyorum. Fakat herhalde o çevredeki itilaf subaylarıyla, yabancılar bizim Yunan idaresini katiyen istemediğinizi anlamalıdır. Ahval-i mahalliye göre yapılması lazım gelen işleri daha iyi takdir edersiniz.

2 - Askerin dağılması tehlikeli bir durum ve kötü sonuçlara yol açar. Heyet-i zabitan işe önemle sarılmalıdır.

Harbiye Nazır Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat¹⁶⁰”.

İşgal güçleri evleri yağmalamış, çok sayıda Müslümanı öldürmüştür. Halk silahlanarak Kuva-yı Milliye'yi oluşturmuş ve 28 Haziran 1919'da Aydın'da bulunan Yunan işgal komutanından şehri boşaltmasını istemiştir. Yunan kuvvetleri Türk mahallelerinde ciddi bir katliam başlatmış, şehri ateşe vermiştir. Maddi zarar 12 milyona yaklaşmıştır¹⁶¹.

İşgalle birlikte Nazilli'de Türkler gayrimüslimlere tepki göstermiştir. İşgalden sonra bölgeye gelen İngiliz yetkililer, Yunan işgaliyle Hıristiyanların yaşanacak olumsuzluklardan korktuklarını ve bu durumun çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. Yunanlılar, Müslüman Türkleri Avrupa'da kötü göstermek için Hıristiyanları bile öldürmüşlerdi¹⁶².

¹⁵⁹ Parlak, age, s. 473.

¹⁶⁰ Bayar, age, s. 128.

¹⁶¹ Tekir- Ural, agm, s. 130-131.

¹⁶² Ediz, agt, s. 169-170.

Mustafa Kemal yaşananlar karşısında halkın durumunu Nutuk'ta şu şekilde ifade etmiştir: *“İzmir'in onun arkasından da Manisa ve Aydın'ın işgali ile yapılan saldırı ve zulümler hakkında millet daha aydınlanmamış, milli varlığa vurulan bu korkunç darbeye karşı açıktan açığa herhangi bir tepki şikayet gösterilmemişti. Millet'in bu haksız darbe karşısında sessiz ve hareketsiz kalması elbette kendi lehine yorumlanamazdı. Onun için milleti uyurup harekete getirmek gerekirdi¹⁶³. ”*

1.2. İşgal Dönemi Nazilli'deki Gelişmeler

1.2.1. Uluslararası Tahkik Heyeti'nin Kurulması

İzmir ve çevresinde Yunan işgal sürecinin başlaması ve halkın şikayeti üzerine İstanbul Hükümeti Yunan katliamını 8 Temmuz'da protesto etmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Palmer, 25 Temmuz'da *“Nihayet Yunanlılar barbarca hareketlerinden dolayı suçlanıyorlar. Özellikle Nazilli bölgesinde Yunanlılar, Almanlarla Bolşeviklerin rehine alma usulünü taklit etmişlerdir. Bu sakın ve verimli vadiye Yunanlıların kırım yapmalarına hiçbir neden yoktu”* diyerek bu katliamların haksız olduğunu ifade etmiştir¹⁶⁴. Bu durum karma bir komisyon kurularak inceleme yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti, ABD Başkanı Wilson'a başvurarak Yunan zulmünü araştırmak için heyet kurulmasını istemiştir.

Paris Barış Konferansı'nın 18 Temmuz'daki toplantısında işgal alanının sınırlandırılması konusunda General Milne'ye görev verilmiş ve Uluslararası Tahkikat Komisyonu kurulmuştur. Kuruluş gerekçesi olarak Şeyhülislam Sabri Efendi'nin, Yunan mezaliminin incelenmesi başvurusu gösterilmiştir. Gerçek nedeni ise Milne Hattı'nın saptanmasıyla, Ege'deki direnişin güçlenme nedenlerinin ortadan kaldırılmak istenmesidir. Komisyonun görevi, Batı Anadolu'daki olayların sorumlularını ortaya çıkarmak ve sonuçlarına göre Paris'teki Konseye önerilerde bulunmaktır¹⁶⁵.

15 Mayıs - 20 Temmuz 1919 arasındaki olayları inceleyecek olan Amerikan Yüksek Komiseri Bristol başkanlığındaki heyette İngiltere'yi General Robert Hugh Hare, İtalya'yı General Alfredo Dall'Olio, Fransa'yı General George Hippolyte Bunoust temsil etmiştir. Heyetin çalışmalarını izlemek için Yunanlılar ve Türklerden bir askeri temsilci katılmıştır.

¹⁶³ Kemal Atatürk, *Nutuk*, Yayına Harlayan. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.16.

¹⁶⁴ Sonyel, age, s.179.

¹⁶⁵ Tekeli-İlkin, age, s. 286.

Heyet'te Türkleri Yarbay Kadri, Yunanistan'ı Albay Mazarakis temsil etmiştir. Barış Konferansı Yüksek Meclisi, heyet görevlendirildiğini 5 Ağustos 1919 tarihine Osmanlı Hükümetine bildirmiştir.

Yunanlılar, heyeti yanıltmak ve haklılıkları doğrultusunda karar çıkması için her yola başvurmuştur. Heyet 12 Ağustos 1919 tarihinde ilk toplantısıyla çalışmalara başlamıştır. Heyet, 15 Ekim 1919'a kadar 46 kez toplanmış, bunların 20'si İzmir'de diğerleri ise Yunanlıların kontrolü altındaki yerlerde yapılmıştır. Heyet İzmir, Ödemiş, Aydın, Manisa, Ayvalık, Çine ve Nazilli'de incelemelerde bulunmuştur. 175 tanık dinlenmiş, bunlar arasında Türkler, Ermeniler, Yahudiler, İtalyanlar, Amerikalılar, İngilizler, Fransızlar da bulunmaktadır. 23 Ağustos'ta İzmir'de ilk toplantısını yaparak çalışmalarına başlayan heyet, iki hafta süren araştırmalarının ardından Aydın'a gelmiştir. Yarbay Kadri Bey, Müslüman şahitlerin Çine ve Nazilli'de dinlenmesini rica etmiştir. Bunun üzerine heyet, Çine ve Nazilli'ye gitmeye karar vermiştir. Yunanlıların bölgede gerçekleştirdiği katliamlar şahitlerin huzurunda, delilleriyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Öğrenilen bilgiler doğrultusunda Tahkik Heyetine verilmek üzere rapor hazırlanmıştır¹⁶⁶.

Hariciye Nezareti, 4 Eylül 1919'da 12. Kolordu ile 57. Fırka Kumandanlığına gönderdiği tezkere ile heyetin Aydın olayları hakkında Türk şahitleri dinlemek istediğini, gerekli delil ve belgeleri taşıyan şahitlerin Nazilli'de bulunmasını, konaklamaları için Nazilli'deki binaların hazırlanmasını istemiştir. Askeri ve mülki makamlarca toplanan ve düzenlenen kayıp listeleri, tutanaklar ve raporlar Kadri Bey aracılığıyla Heyet üyelerine verilmiştir.

İşgallerin başladığı dönemde Demirci Mehmet Efe dağlarda bulunuyordu. Bölge örgütlenmesinde büyük katkısı olan Hacı Süleyman Efendi ve Nazilli ileri gelenlerinden bir heyet nam salan Demirci Mehmet Efe'yle temasa geçmiştir. Görüşmeleri sırasında Efe'ye şartların vehameti anlatılmıştır. Demirci Mehmet Efe'nin milli duygularını canlandıran ve bu yola girmesini sağlayan özellikle Hacı Süleyman Efendi olmuştur. Onun mücadeleye katılması için güvenini kazanmaya çalışmıştır. Görüşmeler sonrası düzlüğe inerek Nazilli'ye gelen Demirci Mehmet Efe 3 Temmuz 1919'da Kuva-yı Milliye'ye katılmıştır¹⁶⁷. Katılmasıyla birlikte bölgeyi kontrol altına alan Demirci Mehmet Efe, heyet incelemelerine devam ederken 27 Eylül'de İtalyan Yüksek Komiserliğine bölgedeki durumu anlatan bir

¹⁶⁶ Turan, *Yunan Mezalimi*, s. 319-322, Tekeli-İlkin, age, s. 286.

¹⁶⁷ Akcan, age, s. 22-24. Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadele'ye katılımı hakkında ayrıntılı bilgi "*Hacı Süleyman Efendi*" başlığı altında aktarılmıştır.

mektup göndermiştir. Mektuptaki ifadeler şu şekildedir: "Çok nazik generalinizin başkanlığındaki Tahkik Heyeti, vilayetimize ayak bastıkları ilk günden itibaren insanlığın yüreğine kan akıtan Yunanlıların barbarlığını ve canavarlığını incelemek için bölgemize geldi. Tahkik Heyeti, bize meş'un bir sonuca gelmiş olan Yunanlıların yaptıkları yanlışların bir an önce düzeltilmesi için 3 Ekim'e kadar her türlü askeri hareketin durdurulmasını tebliğ etti. Kumanda etmekte olduğum Kuvâ-yı Milliye'ye heyetin bizden istediği birçok istekten sonra sadece düşman tarafından yapılacak tecavüzleri püskürtmeleri dışında her türlü askeri harekâttan kaçınmalarını emrettim."

Demirci Mehmet Efe, bölgeden sadece İtalyan Yüksek Komiserliğine değil İzmir Müdafaa Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti aracılığıyla İtilaf Devletlerinin diğer yüksek komiserlerine de Yunan mezalimini anlatan telgraflar göndermiştir. Bu telgraflardan birinde Yunan işgalinin yarattığı sorunları şu şekilde anlatıyordu:

"...Yunan Kitaat- Askeriyesinin Aydın Vilayeini işgalle asırlardan beri bir arada yaşayan Türk ve Rum halkı için mukaddime-i şeamet oldu. Sizce de istenmediğini kuvvetle zannettiğim felaketlerin bugünlerde arttığını ve Müslümanların kovuşturma altında kaldıklarını istihbar ediyorum. Müslüman ve Türk olduklarından dolayı hukuk-u insaniye'den mahrumiyete mahkum telakki edilen kardaşlarım hakkında vuku'a getirilen fazayihin devamı bize de aynı süratle mukabe le hakkını veriyorsa da meslek ve terbiyemiz mukteza-yı hak ve adile-i riayet olduğuna nazaran şimdiye kadar akan kanları felaketlere nihayet verilmesi ve bu son ihtarın hüsn-i telakki edilerek İslamlara vuku bulan taarruzata nihayet verilmesine vabestedir. Aksi halde mes'ulünün tayini Düvel-i Muazzama'nın tahkikatıyla efkar-ı ammenin takdirat-ı müstakbe lesine kalır. Baki hürmetler efendim..."

Demirci Mehmet Efe savaş esirlerine uygulanan çifte standarta da isyan etmiş, Yunanlıların Türk esirlere kötü muamelesini İzmir Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'ne şikayet etmiştir. Şikayet şöyledir: "... Ben Yunanlılardan aldığım esirlere Türk milletinin soyuna layık bir şekilde muamelede bulunuyorum. Bunlar Nazilli'de kemal-i istirahatla imrar-ı hayat etmektedirler. Yunanlılar ise taht-ı işgallerinde bulunan mahallerdeki Müslüman ahalinin burnunu, kulağını kesmek ve hatta bizden aldıkları bir esiri katletmeden önce alet-i tenasüliyyesini kat ile eklettirmek gibi vahşet ve cinayet irtikab eylemektedirler. Ben tabiki bu durumda karşılık vermeyeceğim. Yalnız şu alçaklığa aracı olma ihtiyacı duyduğumuz makama ulaştırmanızı rica ederim..."

Demirci Mehmet Efe, Yunan eylemlerinin Aydın Vilayetinde devam etmesi üzerine durumu Yunan General'i Nider'e da telgrafla aktarmıştır.

“...General Nider'e

Rumlar tarafından İzmir ve havalisinde Müslümanlara karşı kötü muameleye ve kan dökülmesine son verilmesi için size pek çok kere yazdım. Bundan başka hadiselerin bu şekilde devam etmesi halinde bizi mukabelede bulunmaya mecbur edeceğini de bildirdim. Bu günlerde meydana gelen hadiseler tavsiyemizin tesirsiz kaldığını göstermektedir. Son telgrafımda sizi, İzmir ve havalisinde keyfi olarak tutuklanan genç ve yaşlı Müslümanları serbest bırakmanız ve sadece din olarak Yunanlılardan farklı oldukları için Türklere karşı yaptığınız gaddarlığa ve tacizlere son vermeniz konusunda da uyardım. Her ne kadar Yunanlıları İzmir ve havalisinden def edecek, yaptıkları dehşet ve gaddarlığa son verecek gücümüz varsa da; Müttefikler hakkımızda en kısa zamanda adilane bir karara vararak sonucu tebliğ edecekleri konusunda bizi ikna ettikleri için, soğukkanlılığımızı muhafaza ederek beklemekteyiz. Size; Müttefiklerin Yunanlılar tarafından yapılan dehşet ve merhametsizlikleri tespit ettiklerini bildiririm. Bu arada eğer Türk kardeşlerimize karşı bu şekilde merhametsizce davranmaya devam ederseniz, bizim de Rumlara karşı aynı şekilde hareket etmeye mecbur kalacağımızı bilmelisiniz. Şu da var ki hiç kimse Yunan Hükümetinin zulmü altında yaşayamaz ve hiçbir medeni devlet vuku bulan hadiseleri görmezden gelemes. Doymaksızın, nafile yere Türk kanı dökmeye son verin. Tarih size lanet okuyacaktır. Size itibar kazandırmayacak menfur davanızdan ve kararlarınızdan vazgeçin¹⁶⁸.”

Heyet 10 Eylül 1919'da Çine'de, 57. Tümen Komutanı Şefik Bey'i dinlemiştir. Şefik Bey'in dışında kadınlardan oluşan bir göçmen gurubu, Yunanlıların mezalimine uğrayan birkaç kişi, Yörük Ali Efe'yi dinleyen heyete Aydın halkı adına bazı belgeler verilmiştir. Heyet, Çine'den Aydın'a dönmüş, 12 Eylül 1919'da Nazilli'ye gitmiştir. Nazilli'de Kaza Kaymakamı, Belediye Reisi ve bazı kişilerle görüşükten sonra, Aydın'ın Kuvâ-yı Milliye'sinin iç kesimlere gönderdiği Nazilli Kilisesinde bulunan Rumların durumlarını incelemiştir. Bölgede bulunan Demirci Mehmet Efe, heyet Nazilliye geldiğinde rahatsızlığı sebebiyle görüşememiş yerine Hacı Şükrü Bey görüşmeyi gerçekleştirmiştir. Tahkikat Heyeti Nazilli'de, Türk göçmenlerin ve Rumların durumu, yapılan iaşe yardımı üzerinde yoğunlaşmıştır. Heyetin, halkın sorunlarıyla ilgilenmesi ve problemlerin tespiti çalışmaları

¹⁶⁸ Güneş, *Yunan İşgalinin Nazilli ve ...*, s. 146-148.

Türk makamları tarafından takdir edilmiştir. Heyete, Atça ve Sultanhisar halkı saygıda bulunmuş, yemek ikram etmişler, heyet aynı gün Aydın'a dönmüştür.

Heyet, raporunu Menemen, Manisa, Ayvalık incelemelerinden sonra 7 Ekim 1919'da Paris Barış Konferansına sunmuştur. 14 Ekim'de konferansa iletilen raporda, Hristiyanların katledileceği söylentisi üzerine Yunan çıkartmasının yapıldığı belirtilmiş ve bölgedeki davranışları sebebiyle suçun büyük kısmını Yunanlılara yüklemiştir. Onlara, İzmir işgal izni veren Barış Konferansı da suçlanmıştır. Rapor, Yunan işgalinin bölgeye ölüm ve acı getirdiğini, binlerce Türk'ün nesi varsa bırakarak göç etmek zorunda kaldığını belgelemiştir.

Tahkikat Heyeti, İzmir işgal altında kalmayacaksa Yunan Askerlerinin bölgeden çekilmesini önermiştir. Nazilli ve çevresinde Yunanlıların yaptığı zulmün Rum çapulcularından bir kısmının yaptığını kabul etmiş ve müslüman halka dağıtılması için 250 bin lira göndermiştir¹⁶⁹.

Aydın ve Nazilli'de yapılan zulüm bu raporla belgelenmiş olmasına rağmen Konsey, Yunan işgalinin devamına karar vermiştir. Konsey üyeleri kendi çıkarlarını korumak, devamını sağlamak için Batı Anadolu'da yapılan katliamları yok saymıştır. Bu durum Anadolu halkının bir kez daha kenetlenmek zorunda olduğunu göstermiştir.

Mustafa Kemal, Tahkikat Heyeti Aydın vilayetini terk ettikten sonra Yunanlıların Müslümanlara zalimliklerine devam ettiğini, seçimlerin yapılmasına engel olduğunu, cami kapılarına kadar nöbetçi dikerek halkı kışkırtmaya çalıştığını, artarak devam eden, göz yumulan Yunan vahşetinin sorumlularının, Aydın vilayetini gerçek sahiplerine bırakmayan İtilaf devletlerine ait olduğunu 29 Kasım 1919'da çektiği telgrafla dile getirmiştir¹⁷⁰.

1.2.2. Nasihat Heyetlerinin Oluşumu

İşgallerin başlamasından sonra Anadolu'da Nasihat heyetleri oluşturulmuştur. İlk olarak Şile ve çevresindeki köylere saldıran Rum eşkıyayı yola getirmek için kurulmuş sonrasında da Trakya ve Anadolu'da görevlendirilmek üzere iki heyet oluşturulmuştur. Kurulma sebebi halkın sessiz kalmasını, azınlıklarla iyi geçinmesini sağlamak olsa da asıl sebep İttihat ve Terakki'nin başarısızlığını ispatlamak, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın hakimiyet sağlamasını, hükümetin aldığı tedbirlere itaatı sağlamaktır. Aynı zamanda Kuva-yı

¹⁶⁹ Güneş, *Yunan İşgalinin...*, s. 148-150, Turan, age, s. 322-328.

¹⁷⁰ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl 41, s. 115.

Milliye'ye katılımı azaltmak, mücadele azmini kırmak, kadere razı olmayı sağlamak gibi amaçları da vardı¹⁷¹.

Aydın'da eşkıyalık olaylarının yaşanması, cemaat çeşitliliği, Aydın'ın Yunanistan hedef bölgesi olması nedeniyle heyet oluşturulmuştur¹⁷². Heyet, özel bir trenle 29 Nisan 1919'da Aydın'a gelmiştir. İstasyonda karşılanan heyet, halı döşeli yoldan geçerek Hükümet Konağı'na gitmiştir. Karşılayanlar arasında din adamları yoktu. Bu durum Abdürrahim Efendi'nin dikkatini çekmiş, Aydın Mutasarrıf Vekili Fuat Bey'e nedenini sormuştur. Fuat Bey; "... *Efendimiz Hazretleri, Aydın'da Hilal-i Ahmer Reisi ve İttihat Terakki Cemiyetine üye aynı zamanda İrşad Heyeti Reisi bulunan Sultani Mektebi Muallimlerinden Gümülcineli bir Esat Hoca vardır. Bu zatın sözü geçen biri olduğu kadar ilmiye mensupları üzerinde de gücü büyüktür. Onun teşviki ile zatı devletlerinin istikbaline iştirak etmemişlerdir!...*" diye cevap vermiştir. Şehzadenin emri üzerine Esat Hoca hemen evinden getirilmişti. Esat Efendi'nin neden gelmediği sorusuna cevabı: "*Efendi Hazretleri, geliş sebebinizi bildiğimiz için istikbalinize varamadık. Bizim nasihata ihtiyacımız yoktur. Hristiyanlarla geçinemediğimizi kim söylüyor? Eğer siz söylüyorsanız, bunu bütün dünya umumi efkarına siz ilan ve tebliğ etmiş olursunuz. Bu çevreyi gezecek ve göreceksiniz, Hristiyan mahalleleri mamur ve abadan, islam mahalleleri ise muhtacdurumdadır. Biz Türkler cephelerde harbeder aziz vatanımızı korumaya çalışırken, onlar fabrikalar kurmuşlar, bağlar bahçeler içinde yaşarlar... Servet, refah, herşey onlarda, fakirlik Türklerde toplanıyor. Nasihatı bize değil bizi iktisaden öldürmeye çalışan zümreye vermelisiniz...*"¹⁷³ şeklindedir. Gece, şehzade Aydın zenginlerinden Cemal Bey'in selamlığına, paşalarda Asya Otel'i'ne çekildi. Ertesi gün zorla toplanan Aydın halkına padişahın beyannamesi okunmuş, ağır bir dille yazılan metni halk anlamadan dinlemiştir.

Heyetin şehzade başkanlığındaki kısmı Denizli'ye doğru giderken Nazilli'ye de uğramıştı. Mevlüt Çelebi, Burhan Cahid'in Yeni gazetesindeki Nazilli izlenimlerini şöyle aktarmıştır: "*Aydın'a gelirken nasıl nihayetsiz incir bahçelerini seyrettikse buradan Nazilli'ye doğru giderken aynı servet ve bolluğu gördük. Saatlerce devam eden ovalar hep incirliklerle kaplı. Nazilli, zengin ve oldukça hareketli bir kaza. İstasyon bütün Nazilli ahalisini, kadın erkek kucaklamıştı. Sevgili şehzademizin gelişleri, Nazillileri üst üste istasyona yığmıştı. Şehzademiz trenden inince sürekli bir alkış, şiddetli bir heyecan ve*

¹⁷¹ Aydınel, age, s.44.

¹⁷² Mevlüt Çelebi, *Heyet-i Nasih Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020, s. 131.

¹⁷³ Taçalan, age, s. 147.

hareket baş gösterdi. Bu soylu simayı görmek için halk birbirini itiyor, baş baş üzerine uzanıyordu. Kahraman şehzademiz nereye gitse, nerede trenden inse halkın ruhu oraya akıyor. Bütün kalpler onu görmek heyecanlarıyla çarpıyor. Nazilli’de küçük mektep kızları ‘hoş geldiniz’ dediler, nutuklar söylediler ve zarif buketler takdim ettiler. Nazilli’de br saaate kadar kaldık ve o kadar neşe ve sevinç topladık ki, ayrılırken hepimizde ciddi bir teessür vardı. Fevzi Paşa beyannameyi okurken ihtiyarlar ağlıyor, gençler yeni hayat için kalplerinde bir azim ve kararın yaşadığını hissediyorlardı. Bu çok samimi yerden üzüntü içinde ayrıldık. Anadolu’nun nispeten merkezlere uzak yerlerinde gördüğümüz hayat alametleri bana istikbal için pek iyi ümitler verdi¹⁷⁴”.

57. Tümen Komutanı Şefik Bey, heyetin “Korkuteli, Akşehir yolu üzerinden Konya’ya ulaştığı zaman, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberini alıyor...Aydın’dan Muğla’ya ayrılıp giden heyetin Muğla’da Hürriyet ve İtilaf kulübünü açmaya teşebbüs edecek kadar yakışıksızlık ettiğini işitmişim” diyerek Milli Mücadele’ye zararlı olduğunu belirtmiştir¹⁷⁵. Heyet, Muğla’dan sonra Isparta, Burdur, Antalya, Konya’ya uğramış oradan İstanbul’a dönmüştür¹⁷⁶.

Nasihat Heyeti, direniş taraftarı olan Aydın halkına işgali kabullenin demiş ama bu görüşü Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları dışında pek fazla benimseyen olmamıştır¹⁷⁷.

1.2.3. Nazilli Heyet-i Milliyesinin Oluşumu

Yunan işgaline karşı, halk gücüyle oluşturulmuş Kuvâ-yı Milliye güçlerini toplayarak bir araya getirmeye çalışan örgütlenmeye Heyet-i Milliye denilmiştir. Nazilli, oluşumun gerçekleştiği ilk yerlerden biridir¹⁷⁸.

İzmir’in işgalinden hemen sonra Heyet-i Milliyeler oluşturulmuştur. Nazilli Heyet-i Milliyesi 20 Haziran 1919’dan sonra oluşmuştur. Yunanlıların Nazilli’yi boşalttığı¹⁷⁹ 20 Haziran 1919 Cuma sabahı Yörük Ali Efe şehre girmiştir. Yörük Ali ve milis güçlerinin

¹⁷⁴ Çelebi, age, s. 138.

¹⁷⁵ Sabri Sürgevil, “Asaf Gökbel ve Milli Mücadele’de Aydın”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2007, ss.67-81, s.71.

¹⁷⁶ Dayı, age, s.33.

¹⁷⁷ Günver Güneş, “Aydın ve Çevresinde Yunan İşgali ve Sivil Direniş Örgütlenmesi; Heyet-i Milliyeler”, *Kuva-yı Milliye’nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Ankara, 2010, ss. 15-47, s. 19-20.

¹⁷⁸ Aylin Özgenç, *Aydın ve Civarında Milli Mücadele ve Efelerin Faaliyetleri*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2011, s.100.

¹⁷⁹ Bu geri çekilişin nedenleri, sonrasında yaşananlar, yapılan yağmalar, Nazilli-Denizli bağlantısı “Yunanlıların Nazilli’den İlk Geri Çekilişi” başlığı altında detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Nazilli'den ayrıldığı 21 Haziran sabahı, Komiser Hamdi Bey ve Binbaşı İsmail Hakkı Bey kumandasındaki süvari müfrezesi kente girmiştir¹⁸⁰. Yunan kuvvetlerinin telgraf hatlarını tahrip etmesi bir günlük gecikmeye ve asayişsizliğe neden olmuştur. Düzen ve asayiş sağlandıktan sonra Binbaşı Hakkı Bey hemen bir Heyet-i Milliye oluşturmak için çalışmalara başlamıştır¹⁸¹.

Nazilli Heyet-i Milliyesinde Başkan Giritli İsmail Hakkı Bey, üyeler Avukat Ömer, Hoca Hacı Süleyman, Mollaoğlu Hasan, Palamutçu İbrahim, Tüccardan Ali Haydar, Müftü Salih Efendi, Sultanoğlu Sadık Bey'dir. Bu heyet, Nazilli Kongrelerinin toplanmasında ve Yunan ilerleyişine karşı cephenin güçlendirilmesinde büyük fayda sağlamıştır. Heyetin yapısı oldukça karışıktı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan Sabri Hoca'nın öğrencileri, Kuva-yı Milliye'ye katılarak, İstanbul Hükümeti adına güç elde etmeye çalışmışlardı. Heyet, kurulduğu gün Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın muhalefeti ile karşılaşmıştır. Üyelerin çoğunluğunu Hürriyet ve İtilaf fırkası taraftarları, nüfuzlu kişiler oluşturuyordu. Niyetlerini gizleyerek ikili davranmışlardı. İngiliz Generali Milne ile görüşürken diğer taraftan da Demirci Mehmet Efe'yi Kuva-yı Milliye'ye karşı kışkırtmaya çalışıyorlardı. Kişisel rekabetler, siyasi çekişmeler Heyet'in bölgede büyüyüp güçlenmesini engellemiştir¹⁸².

Esin Dayı, Nazilli'de kurulan ilk teşkilatın adının Nazilli Heyet-i Merkeziye olduğunu, Heyet-i Merkeziyenin II. Nazilli Kongresi'nden sonra oluşturulduğunu, ilk kurulan Heyet-i Milliyelerin bölgesel olup üye sayılarının az olduğunu, Burdur, Muğla, Isparta, İzmir, Balıkesir il ve ilçelerinden gelen 49 üyeli listede kısa sürede bu kadar temsilcinin Nazilli'ye gelmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir¹⁸³.

1.2.4. Heyet-i Milliyeden Heyet-i Merkeziyeye Geçiş

Heyet-i Merkeziye, II. Nazilli Kongresi'ndeki esaslar kapsamında Heyet-i Milliye'nin bulunduğu her sancak, kaza ve nahiyeden birer delegenin katılımı ile oluşturulmuştur. Delegeler, bulundukları kazalarda bulunan Heyet-i Milliye'nin en az üçte ikisinin tercihiyle seçilecek ve yine üçte ikisinin onayını gösteren belge ile Nazilli'ye gidecekti.

¹⁸⁰ Haytoğlu, agm, s. 834, Turan, *Yunan Mezalimi...*, s. 177.

¹⁸¹ Günver Güneş - Müslime Güneş, "Heyet-i Milliye'den Heyet-i Merkeziyeye Sivil Temelli Direniş; Nazilli Kongreleri", *Belgi Dergisi*, C.2, S.18, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2019/II, ss. 1255-1280, s.1257.

¹⁸² Güneş, agm, s.29-30.

¹⁸³ Dayı, age, s. 63.

Heyet-i Merkeziye gerekli görürse kadrosunu tespit ederek süvari ve piyadeden oluşan inzibat kuvveti oluşturabilecekti. Taşra Heyet-i Milliyeleri de gerekli görürse aynı teşkilatı kurabilecekti¹⁸⁴.

Heyet-i Merkeziye, Nazilli’de ilk toplantısını 6 Ekim 1919’da yapmıştır. Toplantıda başkan seçiminden sonra yönetim, maliye, istihbarat, sıhhiye, teşkilat, teftiş komisyonları kurulmasına karar verilmiş, bu komisyonların görev ve yetkileri hakkında yönetmelik düzenlenmiş ve kabul edilmiştir¹⁸⁵.

Heyet-i Merkeziye, 1920 yılı içinde ayni ve nakdi bağış toplayarak bölgedeki haberleşmeyi sağlamış, cephelerin her türlü ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. Beslenme ihtiyacını karşılamak zordu ve aşar ambarı Düyun-u Umumiyenindi. İaşeyi temin etmek için merkezin desteği istenmiş bir yandan da iaşeye el konulmuştur. Bu durum İstanbul Hükümeti’ni önlem almaya sevk etmiştir. Heyet-i Merkeziye sağlık alanına müdahil olmamıştı, hatane açma ve personel işlerini komutanlara bırakmıştı. Heyet-i Merkeziye, ihtiyaçların karşılanması için toplanan bağışların sancak, kazalara göre düzenlenmesini, buralardaki kayıtların incelenip denetlenmesini sağlamaktaydı¹⁸⁶.

1.2.5. Nazilli Kongreleri

Mustafa Kemal, askerlerden işgallere karşı milli bilinci uyandırmak için mitingler düzenleyip, İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümeti’ne telgraf çekerek protesto etmelerini istemiştir. Mayıs 1919’da Alaşehir’den Tahir Bey, Nazilli’deki örgütlenmeyi gerçekleştirmek için gönderilmiştir. Haziran ayında Rauf Bey Nazilli’ye gelerek Dereköy’de Hacı Süleyman Efendi ile direniş kuvvetlerinin kurulması gerekliliğini görüşmüştür. Nazilli Heyet-i Milliyesi, teşkilatlanmayı sağlamak için kongre toplanmasına karar vermiştir. Bu fikri ilk söyleyen 30 Mayıs 1919’da İzmir’den Çine’ye gelen Yüzbaşı Faik Bey’dir.

Aydın’a yapılan saldırıda başarının devam edememesi örgütlenmenin önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Yeni kurulan Köşk cephesinde çok sayıda kuvvet bulunmaktaydı. Denizli’de Heyet-i Miliye kurulmuş fakat direniş yükünün paylaşılması gerekliliği ortaya çıkmıştı. Belli bir düzen kurulamamış, Efe’ler de ihtiyaçlarını kendi

¹⁸⁴ Güneş – Güneş, agm, s. 1269.

¹⁸⁵ Gökbel, age, s.303.

¹⁸⁶ Güneş – Güneş, agm, s.1270.

belirledikleri yollarla sağlıyordu. Keyfi uygulamalar halkın direnişe olan bağıını zayıflatıyordu. Temmuz sonlarında Menderes cephesinde Demirci Mehmet Efe bölge üzerinde hakimiyet kurmuştu. Efe, asker kaçağı bir genci ağaca asarak kurşuna dizmiş, Köşk'e gelen Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi sallanan adamı görünce indirmiş, namazını kılıp gömdürmüştü. Demirci Mehmet Efe'ye çetecilikle bu direnişin yürütülemeyeceğini söylemişti. Belli bir düzende ilerleyebilmek için Manisa'da bulunan Galip Hoca'dan (Celal Bayar) yararlanılmaya çalışılmıştır. Denizli Müftüsü, Nazilli Müftüsü ve Nazilli Şeyhi Nuri Efendi; Demirci Mehmet Efe'nin Galip Hoca'ya güvenmesini sağlayarak, Efe'yi denetim altına almaya çalışmışlardı. Galip Hoca, Efe'nin müşaviri olmuştur. Nazillili Hacı Süleyman Efendi, Efe'yi örgütlerinin gerekliliğine inandırmış ve bir kongre toplanması kararlaştırılmıştı. Bu gelişmeler Temmuz sonlarına doğru yörenin sancak ve kazalarına bildirilmişti.

Menteşe sancağına giden Nazilli temsilcisi Karacasu Askerlik Şubesi Başkanı Yakup Bey, Mutasarrıf Hilmi Bey'e, Müftü Beye ve Müftü Mehmet Zeki Bey'e Demirci Mehmet Efe'den Kuvay-ı Milliye'nin kurulması ve örgütlenilmesi gerektiğini ortaya koyan bir mektup götürmüştür¹⁸⁷.

Heyet-i Milliyelerin sayısı arttıkça heyetler arasında fikir ve işbirliğine ihtiyaç duyulmuştu, işbirliğini de kongrelerin sağlayacağı düşünülmüştü. Nazilli Kaymakamı İstanbul Hükümeti taraftarı fakat Kuva-yı Milliye'nin kontrolü altındaydı, kaza cepheye yakındı, olumsuz bir gelişmenin yaşanması mümkün olmayacağı düşüncesiyle kongreler Nazilli'de toplanmıştır¹⁸⁸. Sırasıyla Nazilli'de yapılan kongreler ve alınan kararlara değinelim.

1.2.5.1. I. Nazilli Kongresi (6 – 9 Ağustos 1919)

Nazilli Heyet-i Milliyesinin, Aydın'a bağlı il ve ilçelerden 1919 Temmuz sonlarında kongreye ikişer delege istemesiyle çalışmalar başlamıştır. Karacasu Askerlik Şubesi Başkanı Yakup Bey, Muğla temsilcisi Binbaşı Hüsnü Bey, Hacıkadızade Hafız Sabri Bey'den oluşan Mentеше temsilcileri 8 Ağustos 1919'da Nazilli'ye doğru yola çıkmıştı¹⁸⁹.

¹⁸⁷ Tekeli- İlkin, age, s. 179-180.

¹⁸⁸ Dayı, age, s.65-66.

¹⁸⁹ Tekeli- İlkin, age, s. 181.

Kongrenin engellenmesini önlemek için Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe, Gökçen Efe'den yardım istendi. Bu efelerin adına çekilen telgraflarla kongreye delege istenmiştir. Hacı Şükrü Bey'in kongre heyetine gönderdiği telgrafla 6 Ağustos Çarşamba günü toplandığı anlaşılmaktadır. Gönderilen telgraf şu şekildedir:

“Nazilli Heyet-i Milliye’si Vasıtasıyla Kongre Heyet-i Milliye’sine,

Vatanın şu tarihi anında büyük bir sevk-i hamiyetle akt ettiğiniz kongreden nafileticeler istihsal temennisiyle cümlenize mücahidin namına arz-ı hoş amadı eyler, müctemian cepheyi ziyaretlerini rica ve cevaplarına intizar ederiz. Hazret-i Efendiler.

6/8/1919

Aydın Umum Kuvai Milliye Kumandanı

Hacı Şükrü”

Nazilli’de istasyon çevresindeki Demirci Mehmet Efendi’nin evi olan bina merkez yapılarak çalışmaya başlandı. Heyet teşkilatı şu şekilde oluşturuldu:

- Başkanlık Divanı: Başkan Avukat Ömer Bey, Başkanvekili Nazillili Hocaşade Tevfik Bey ve bir kâtibi umumi, avukat Sami Bey.
- Teşkilât Encümeni: Başkan Çal kazası delegesi Tevfik Bey ve arkadaşları.
- Teftiş Encümeni: Başkan Acıpayam delegesi Kâmil Bey, Sarayköy Emin Arslan Tokat, Isparta Turgut.
- Levazım Encümeni: Başkan Atça Ali Enveri Bey ve arkadaşları, Sultanhisar Ali Zühdü Bey.
- İstihbarat Encümeni: Başkan Tavas Yüzbaşı Tahsin Bey ve arkadaşları.
- Maliye Encümeni: Başkan Karacasu Tahsin Hulki Bey ve arkadaşları¹⁹⁰.

Kongreye Bozdoğan, Çal, Denizli, Sarayköy, Karacasu, Muğla, Yenipazar, Tavas’tan üyeler katılmıştır. Esin Dayı, kongre başkanının Karacasu delegesi Mustafa Talat Efendi olduğunun ileri sürüldüğünü fakat kongre kararlarında Karacasu delegesi Mustafa Hulusi’nin imzasının bulunduğunu, Hulusi Bey’in kongre ve Heyet-i Milliye’nin başkanı

¹⁹⁰ Emin Aslan Tokat, *Milli Mücadele’de Sarayköy Hatıralarım*, Sarayköy Belediye Başkanlığı Yayını, Ankara, 2017, s. 40-41.

olduğunu belirtir¹⁹¹. Kongre çalışmaları sırasında Galip Hoca, İngiliz Muhipler Cemiyeti ve İstanbul Hükümeti'nin olumsuz etkisini önlemek için Kuvayı Milliye ile kongre üyelerinin temas halinde olması fikrini ortaya atmıştır. Demirci Mehmet Efe'nin de böyle bir isteği vardı. Bunun üzerine kongre üyelerinin Köşk'e gelmesine ve öğle yemeği sonrası Galip Hoca'nın konuşma yapmasına karar verilmiştir. 8 Ağustos 1919'da kabul edilen kararlar 19 madde de toplanmıştır.

Alınan kararlar ise şunlardır:

1. Kongrenin amacı, topraklarımızın haksız işgale uğraması, Yunanlıların halkımızı katletmesi sonucu oluşan tepkiyi iyi idare etmek, asayişi sağlamak, milli hareketi birleştirmektir. Bu amaç doğrultusunda Heyet-i Milliyelerin resmiyet kazanmasını sağlamak için şubeler tarafından beyanname verilmelidir.

2. Heyet-i Milliyeler, Yunanlılar tarafından işgal edilen bölgelerimizi kurtarmak için idari, siyasi ve fiili korumayı sağlamak için hükümete yardım edilmelidir.

3. Bu adımları gerçekleştirebilmek için Nazilli Heyet-i Milliyesinin merkeziliği kesinleşmiş, Merkezi-Umumi/Genel Merkezi olarak isimlendirilmişti. Denizli, Muğla sancaklarında, Çine, Karacasu, Bozdoğan, Sarayköy, Buldan, Çal, Sultanhisar, Atça, Burhaniye, Kadıköy, Günay, Baklan, Erle ve Kale-i Tavas, Honaz'da şube açılıp, Denizli ve Muğla'ya depolar kurulmalıdır. Gerekirse köylerde de açılmasına onay verilmiştir.

4. Heyet-i Milliye'nin siyasi görevi, hükümetin amacı dahilinde Yunanlıların topraklarımızdan atılıp, cezalandırılması ile sınırlandırılmıştır. İdari görevi ise, tespit edilecek olan gönüllü askerleri toplamak, idare ve kontrol etmektir.

5. Mahalli asayişi sağlamak için silahlandırılması gereken kuvvetlerin sayısı Heyet-i Milliyelerce tespit edilerek, ihtiyaçları karşılanmalıdır.

6. Heyet-i Milliye merkez ve şubeler, gerektiğinde ücretli memur alma yetkisine sahiptir. Ücreti bulunduğu Heyet-i Milliye tespit ederek, mücadeleye katılan savaşçıların ailelerine yardımda bulunulmalıdır.

¹⁹¹ Dayı, age, s. 66-68, Tekeli- İlkin, kongrenin Mustafa Talat Efendi başkanlığında yapıldığını aktarır, age, s. 181.

7. Masraflar halkın ayni ve nakdi verecekleri yardımlarla sağlanmalıdır. Yardımların miktarı her bölgenin ihtiyar heyeti, Heyet-i Milliyelerce tespit edilmelidir. Yardım etmekten ve emir almaktan kaçanların cezası Kuva-yı Milliye liderleri tarafından verilip uygulanmalıdır.

8. Muhtaç olan göçmen, Kuva-yı Milliye'ye katılanların ailelerine, mağdur olan tüm ailelere zahirenin dağıtımının Heyet-i Merkeziye tarafından yapılması için hükümetten izin istenmelidir.

9. Kuva-yı Milliye tarafından askerliğe çağrılanlardan 100 lira bağışta bulunanlar 3 ay süreyle askerlikten muaf tutulmalıdır. Heyet-i Milliye reisleri, azaları, görevlileri, askerlik kanununun dışında kalanlar buna dahil değildir.

10. Kuvay-ı Milliye Komutanları, üst rütbeli ve subay sınıfına dahil oldukları için bağıştan muaf tutulacaktı.

11. Heyet-i Milliye'nin çalışmalarını kontrol etmek için tüm masrafı karşılanan (3 lira) ve kongre heyeti kontrolünde müfettiş görevlendirilmelidir. Müfettişin raporları kongre heyetine sunulmalı, ihbar ve şikayetler Merkez-i Umumiye'nin gerek görmesi üzerine değerlendirilmelidir. (Bu kongre heyeti, kuruluş amacı ve görevleri açısından Erzurum Kongresi'nde kurulan Heyet-i Temsiliye'ye benzemektedir. Bu heyet daha sonra Heyet-i Merkeziye'ye dönüşmüştür.)

12. Merkezi Umumiye'nin yeri ve zamanını tespit edeceği yerde, her ayın başında üç gün sürecek kongrenin toplanmasına karar verilmiştir. Olağanüstü durumlarda da kongre toplanabilirdi. Bu kararlar birlikte 1919 Eylül ortaları ve Ekim başında 2 kongre toplanmıştı. I, II, III. Kongreler Merkezi Umuminin uygun gördüğü Nazilli'de toplanmıştır.

13. Denizli ve Muğla şubelerinde maliye, irşadiye, istihbariye, gönüllü ve silah toplama, fedakarlara, muhacirlere yardım için daireler kurulmalı, müdürlüklere heyet aza üyeleri içinden kişiler seçilmelidir.

14. Kuva-yı Milliye Komutanları, askeri görevliler ile gönüllülerden sorumlu olup, terhis işlemleriyle de ilgilenmelidir.

15. Kuva-yı Milliye teşkilatı içinde emir komuta zinciri oluşturularak, askeri disiplin içinde düzen sağlanmıştır. Merkezi Umumiden istenen yardımların masraflar dışında artanı merkeze gönderilmelidir.

16. Heyet-i Umumiyenin şubelerinin görevi, heyetler üzerindeki kontrolü, vereceği kararlar hükümetin kanunlarına tabi olacaktır.

17. Kongre kararları Heyet-i Merkeziye tarafından şubelere gönderilecek, kararlar uygulanarak, ikinci kongreye katılacak kişiler, maddeler ve ayrıntıları hakkında her şubenin fikrini alarak gelmelidir.

18. Her bölge ikinci kongreye katılacak kişileri güvenilir olmak şartıyla müslümanlar arasından gizli oyla aza seçmelidir. Merkez Umumi ve Sancak Merkezinden 12, kazalardan 9, nahiyelerden 7, köylerden 5 kişiyi geçmemek üzere seçilen kişiler arasından gizli oy ile başkan ve başkan yardımcısı seçilmelidir.

Kongre, Yunan işgaline karşı koymak ve işgal sona erinceye kadar mücadeleye silahla devam etmek amacıyla toplanmıştır. Kongre, dağınık haldeki mücadeleleri ve Heyet-i Milliyeleri tek merkezde toplamış, teşkilatları kurup, iş bölümü yapmıştır. Nazilli Heyet-i Milliyesi kongre öncesinde kurulmuş fakat alınan kararlar doğrultusunda güçlendirilmiş ve *Cemiyetler Kanunu*'na uygun bir şekilde düzenlenmiştir.

Nazilli Heyet-i Milliyesinin diğer heyetlerden farkı siyasi, idari, eylemsel görevlere sahip olmasıdır. Muğla, Denizli, Burdur, Antalya'nın Nazilli'ye bağlanmasıyla kongre yöresel olmaktan çıkmıştır. Merkezi hale gelen Heyet-i Milliye Kuvay-ı Milliye'nin personel, iase ikmalini, para temini ve sağlık işlerini üstlenmiştir. Bu görevi doğuda asker yaparken batıda Heyet-i Milliyeler yapmıştır¹⁹².

Alaşehir, Salihli bölgelerinde Yunan ilerlemesine karşı yapılan ve yapılacak olan eylemlerde Aydın cephesiyle birlikte hareket etmek için Alaşehir'de 16 Ağustos 1919'da bir kongre toplandı. Demirci Mehmet Efe'nin katıldığı kongrede, Binbaşı Hacı Şükrü Bey "*Aydın cephesi*", Demirci Mehmet Efe de "*Umum komutanı*" olmuştur¹⁹³.

¹⁹² S. Esin Derinsu Dayı, "Nazilli Kongreleri", 85. Yılında Nazilli Kongrelerinin Milli Mücadele Tarihi İçinde Yeri ve Önemi, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, 2004.

¹⁹³ Tokat, age, s. 43.

1.2.5.2. II. Nazilli Kongresi (19-23 Eylül 1919)

Kongre'nin toplanma tarihinde kesin bir karara varılamamaktadır. Sıtkı Aydın el 23 Eylül, Asaf Gökbel 19 Eylül, Celal Bayar toplanma tarihini 13 Eylül Cuma günü, karar tarihini 23 Eylül, Mustafa Albayrak Gökbel'e dayanarak 19 Eylül, Esin Dayı ise dönem kaynaklarıyla birlikte III. Nazilli Kongresi'ndeki "23 Eylül 1335 tarihinde Nazilli'de gerçekleştirilen kongre kararları..." ifadesinden yola çıkarak 23 Eylül, İlhan Tekeli-Selim İlkin 19 Eylül'de kongrenin toplandığını belirtmektedir¹⁹⁴. Bizde genel tarih olarak kongrenin 19-23 Eylül tarihleri arasında toplandığı kanısına varmaktayız.

İkinci bir kongre toplanmasının nedeni, Alaşehir Kongresi'nin 14. Madde kapsamında güney cephesindeki örgütlenmeyi düzenlenmek ve Heyet-i Merkeziyeyi oluşturmaktır¹⁹⁵.

Kongre, 19 Eylül 1919 Cuma günü saat 2.30'da Ali Beyzade Ali Bey'in evinde, Antalya delegesi Nuri Bey'in başkanlığında toplanmıştır¹⁹⁶. Başkan yardımcısı, Denizli delegesi Helvacıade Mehmet Emin Bey ile Karacasu delegesi Müftü Hulusi Efendidir. Katiplik görevi, Çal delegesi Müftüzade Emin ve Nazilli delegesi Ömer Lütfü Bey'e verilmiştir. Kongreye katılan delegeler ve temsil etikleri yerler şunlardır:

Apa'dan Hacı Hamdi Efendi, Akça'dan Abbas ve Tapucuzade Ali Efendi, Eşme'den Müftü Hacı Nazif Efendi, Isparta'dan Müfti-i Sabık Hacı Hüsnü Efendi, Alaşehir'den Mütevellizade Akif, Mazhar ve Ömer Beyler, Bozdoğan'dan Ali Bey ve Hacı Ahmetzade Süleyman Efendi, Sarayköy'den, Müftü Ahmet ve Hüseyin Efendiler, Sultanhisar'dan Ahmet ve Ali Zühtü Beyler, Karacasu'dan Müftü Hulusi Efendi, Emin Beyler, Karahayt'dan Küçük Mehmet Ağazade Mehmet Efendi, Kuyucak'tan Zihni ve İsmail Hakkı Efendiler, Nazilli'den İlhami ve Ömer Beyler vs. katılmıştır¹⁹⁷. Kongreye Antalya, Burdur, Denizli, Muğla, Isparta sancak ve kazalarından temsilen delegeler de katılmıştır¹⁹⁸. Esin Dayı, Muğla hastanesi doktorlarından Muhsin (Ertuğrul) Bey'in, 11 Yedek Subay

¹⁹⁴ Mustafa Albayrak, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919 – 2 Ağustos 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 113, Aydın el, s.271, Gökbel, s. 300, Bayar, C: 7, s. 200, Dayı, 85. Yılında ..., Tekeli-İlkin, age, s. 218.

¹⁹⁵ Tekeli- İlkin, age, s. 218, Albayrak, age, s.114.

¹⁹⁶ Gökbel, age, s. 300, İlkin-Tekeli, age, s. 220.

¹⁹⁷ Bayar, age, C.7, s. 200-201, Dayı, 85. Yılında ... , Albayrak, age, s. 113-114.

¹⁹⁸ Aydın el, age, s. 271.

yönetiminde 530 kişilik piyade ve süvari birliğiyle 18 Eylül'de Nazilli'ye hareket ettiğini, 11 bin liradan fazla para yardımını da götürdüğünü belirtmektedir¹⁹⁹.

Kongrede Heyet-i Merkeziyenin yetkilerini, sorumluluklarını içeren yedi maddelik kanun kabul edilmiştir. Heyet-i Merkeziyenin, her Heyet-i Milliyeden gönderilecek birer üyeden oluşmasına, kararların çoğunluk usulünce alınmasına, Nazilli'de savaş olması halinde başka yerde toplanmasına karar verilmiştir.1 Ekim 1919'da merkez üyeleri Nazilli'de toplanacaktı. Vilayetteki tüm Heyet-i Milliyeler, Heyet-i Merkeziye adı altında birleştirilerek tek elden yönetilmeye çalışılmıştır. Nazilli Heyet-i Milliyesi merkez heyeti kuruluncaya kadar görevine devam edecekti. Sivas Kongresi kararları hakkında Heyet-i Milliye'ye bilgi verilmesi istenmiştir. Esin Dayı, Sivas kongresiyle ilgili Nazilli Heyet-i Milliyesinin toplanma amacı ve kararları bakımından bilgisi olmadığını, Karahisar ve Alaşehir Kuvay-ı Milliye Kumandanlığı tarafından gönderilen tebligata verilen cevaptan böyle anlaşıldığını ifade eder. Mustafa Albayrak, Nazilli Kongrelerinin yasal zeminde kalmak istediği için, Sivas Kongresinde İstanbul Hükümetiyle yaşanan sürtüşmeden olumsuz etkilenmek istemediğini, bu nedenle kararları anlayamadıkları ya da görmezden geldiklerini belirtir. Ayrıca Sivas Kongresinde, tüm cemiyetlerinin birleştirildiğini, her türlü yetki ve söz hakkının Temsil Heyetinde olduğunu, bu kongrenin Temsil Heyetinden izin almadan toplanması, İstanbul Hükümetiyle tüm ilişkilerin kesilmesi kararına uyulmayacağını kongre tarafından açıklanmasıyla, Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal'in kongreye tepki gösterdiğini ifade eder²⁰⁰.

II. Nazilli Kongresi Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919) kararlarını kabul etmiştir. Bedelli askerlik kararı uygulamaya konulmuştur. Askere çağrılanlar elli lira bağışta bulunduklarında, paranın ödendiği dönemde geçerli olmak üzere üç ay askerlikten muaf tutulacağını kabul etmiştir. Heyet-i Merkeziyenin aldığı kararla bu miktar iki yüz liraya çıkartılmış, daha önce elli lira verenlerden üç ay sonra yüz elli lira alınması kararlaştırılmıştır.

Kongre'de, başka yerlerde de Heyet-i Milliye şubelerinin açılmasına karar verilmiştir. Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'nin şubeler çılincaya kadar, Denizli, Burdur, Antalya, Isparta, Muğla, Milas, Çine, Karacasu, Bozdağan, Çal, Tavas, Karaağaç, Dinar, Çivril, Sarayköy, Buldan, Sandıklı, Uluborlu, Yalvaç, Eğridir, Tefenni, Elmalı, Turgutli,

¹⁹⁹ Dayı, 85. Yılında ...,

²⁰⁰ Albayrak, age, s.114-115.

Kaş Kazaları ve Honaz, Sultanhisar, Dalaman bucakları ve daha sonra bunlara katılacak olan yerleri temsil etmesi kabul edilmiş ancak Nazilli'deki Merkeze üye göndermeleri zorunlu tutulmuştu. Nazilli'deki merkezin Ekim 1919'dan itibaren oy çokluğu ile karar alabilmesi uygun görülmüştü. Heyet-i Merkeziyeye üye seçilebilmek için, her kazadaki toplam üye sayısının üçte iki çoğunluğun güvenini alması şart koşulmuştur. Heyet-i Merkeziye üyelerinin aralarından birini Başkan seçmeleri kabul edilmiştir. Ayrıca bürokratik işlerin yürütülmesi için memur kadrolarının oluşturulması ve güvenliğin sağlanması içinde bir "*Güvenlik Kıtası*"nın kurulması öngörülmüş ve Heyet-i Merkeziye Başkanı, üyeler ve öteki görevlilerin belli bir maaş almaları kararına varılmıştır.

Heyet-i Merkeziyenin cephe gerisindeki ilişkileri düzenlemek, haberleşmeyi sağlamak, ihtiyaçları temin etmek, Heyet-i Milliyelere ve birimlerine yardımları belirlemek, harcama defterlerini denetlemek görevleri arasındaydı. Merkez heyetinin yetkileri geniş olsa da cephe işlerine karışmayacaktı.

Heyet-i Merkeziye ve Bağlı Encümenleri

İkinci Nazilli Kongresi kararları kapsamında Redd-i İlhak Aydın ve Havalisi Heyet-i Merkeziyesi altı Encümene ayrılmıştır. Bunlar:

1. Maliye, 2. Levazım, 3. Teşkilat, 4. İstihbarat, 5. Sıhhiye, 6. Teftişat. Kongre, Heyet-i Merkeziye Başkanı'nın gizli oyla seçilmesi, karar alımında üyelerin oylarını özgürce kullanabilmesi, şubelerle haberleşmelerin merkezce yapılması, kurulan encümenlerin denetlenmesi, görevlerini kötüye kullananların cezalandırılması ve üyelikten çıkarılması konularında kararlar almıştır. İlerde karşılaşılabilecek sorunların çözülebilmesi için gerek duyulursa genel kurula gidilmesi gibi konulara da açıklık getirilmiştir. Heyet-i Merkeziye, 26 Aralık 1919'da yaptığı toplantıda da Encümenlerle ilgili bir yönetmelik hazırlayarak görevlerini şöyle belirlenmiştir:

1. Maliye Encümeni: Bu encümenin görevi; Heyet-i Milliyelere bağlı cephe ve cephe gerisindeki bağlı birimlerin, gelir kaynaklarını ve giderlerini düzenlemektir. Bu Encümen de kendi içinde "*Makbuzat*" ve "*Sarfiyat*" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Makbuzat (Alındılar) Şubesi'nin görevi; bütün Heyet-i Milliyelerin gelir-gider durumlarını belirlemek ve askerlik bedellerinin düzenli toplanmasını sağlamaktır. Bu şubenin personeli bir müdür ile iki üyeden oluşuyordu. Sarfiyat (Harcamalar) Şubesi'nin görevi ise; her birimin yapacağı

harcamaların planlamasını düzenledikten sonra başkanlığın onayına sunmak, gerekli harcamaları yapmak ve "*İcmal Defteri*" tutmaktan ibaretti.

2. Levazım Encümeni: Cephelerin asker ve diğer ihtiyaçları, Kuva-yı Milliye Komutanlarının bildirmesiyle Heyet-i Merkeziye tarafından sağlanacaktı. Heyet-i Merkeziye kurulduktan sonra, gerek milli gerekse nizamiye kuvvetlerin ayakkabı, elbise ve çamaşır ihtiyaçlarını karşılamak için, Nazilli'de terzi dükkanı ve ayakkabı atölyesi kurulmuştu. Bu imalathaneler ihtiyacı karşılamak için sürekli çalışmıştır.

3. İstihbarat Encümeni: Bu encümen de kendi arasında üç şubeye ayrılmıştır. Bu encümenin görevi; gıda maddeleri, iâşe, giyim ve donatım gibi ordu malzemelerine yönelik bilgiler hazırlamak, "*İrade-i Milliyeyi*" yansıtan bütün telgrafları ve yazışmaları yapmak, bu yazışmaların notlarını tutmak, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve şubeleriyle yapılan yazışma şifrelerini saklamaktı.

Bu Encümene bağlı olarak kurulan Birinci Şube'nin görevi; basın ile olan ilişkileri düzenlemek, işgal olaylarının yerli ve yabancı kamuoyuna duyurulmasını sağlamak ve bu konuda yayınlanacak olan bildirileri hazırlamaktı.

İkinci Şube'nin görevi; bildirgeleri düzenlemek, bunların gerekli yerlere ulaşmalarını sağlamak, basım işlerini halletmek üzere ilerde bir matbaa kurmak ve gizli olan bazı bilgilerin dışarıya sızmalarını engellemekti.

Üçüncü Şube'nin görevi ise; işgal olaylarını görüntü ve haber olarak belirlemek, belgelemek, yabancı basın ile bağlantı kurarak, yurt dışında Türkler lehine kamuoyu oluşturmaktı. Fotoğrafçılar ve seyyar memurlar da bu şubeye bağlı olarak çalışacaklardı.

4. Teşkilat Encümeni: Bu encümen de kendi içinde iki şubeye ayrılmıştı. Her şubenin başında bir müdür ve ikişer üye bulunuyordu. Bu şubelerde gerektiği kadar da katip görevlendirilebilecekti. Bu encümene bağlı olan Birinci Şube'nin görevi; bölgedeki bütün Heyet-i Milliyelerin, askerlik için belirledikleri tarihte doğan kişilerin listelerini çıkarmak ve Kuva-yı Milliye'nin ihtiyacı olan savaşçıların sayısal durumlarını, bölgenin Kuva-yı Milliye Komutanı'na bildirmekti. Ayrıca bu şube; her Heyet-i Milliye'nin cepheye gönderdiği savaşçı sayısını belirlemek, katır başta olmak üzere, öteki binek hayvanlarının dağıtımını yapmak, ordu hakkında sayısal bilgileri gösteren gizli bir dosya düzenlemek, Heyet-i

Milliye üyeleri ve bütün görevlilerinin adlarının ve bağlı oldukları birimlerinin yer aldığı bir defter tutmakla yükümlüydü.

İkinci Şube'nin görevi ise; cepheye gönderilecek savaşçıların kendilerine başvurmalarından sonraki bütün işlemlerini gerçekleştirmek, cepheden izinli olarak gelenlerin memleketlerine gidip gelmeleri için gerekli işlemleri yerine getirmek, yeni kurulacak birimler için gerekebilecek insan ve hayvanların barınmalarını sağlamaktı. Bu şube aynı zamanda insan ve hayvanların gerekli yerlere gönderilmesinden, misafirhanelerin yönetiminden de sorumluydu. Ayrıca, ulaşım işlerini düzenlemek ve Levazım Encümeni ile bağlantı kurarak, gerektiği zaman ulaşım için özel tren seferlerini düzenlenmesini sağlamak da bu şubenin görevleri arasında bulunuyordu.

5. Teftişat Encümeni: Bu şubenin bir Başkan, dört üye ve bir de katipten meydana gelen altı kişilik kadrosu vardı. Encümenin görevi; merkeze bağlı şubelerin ve Heyet-i Milliyelerin hesap işleri ile bu birimlerin kabul edilen yönetmeliklere uygun hareket edip etmediklerini ve satın alma işlerinin normal koşullara göre yapılıp yapılmadığını denetlemektir²⁰¹.

1.2.5.3. III. Nazilli Kongresi (6 Ekim 1919)

I. Nazilli Kongresi kararlarında 12. maddesinde her ayın ilk günlerinde bir kongre toplanması kararlaştırılmıştı. Bu kongrenin toplanmasının asıl sebebi, Alaşehir Kongresi'nin 14. maddesi, II. Nazilli Kongresi'nin 3. maddesiyle kurulan "*Nazilli Heyet-i Milliye Merkeziyesinin*" ilk toplantısını yapmasıdır. Bu karar gereği 1 Ekim 1919'da Heyet-i Merkeziye üyeleri Nazilli'de toplanacaktı.

57. Tümenin coğrafi bölgesi olan Aydın, Menteşe, Denizli, Burdur, Antalya, Isparta, İzmir'in Kuşadası ve Ödemiş kazalarından birer delegenin katılmasıyla III. Nazilli Kongresi 6 Ekim 1919'da Heyet-i Milliye'nin davetiyle Nazilli'de toplanmıştı.

II. Nazilli Kongresi için Nazilli'ye giden Muğla üyeleri III. Nazilli Kongresi'nin yapıldığı tarihlerde Nazilli'deydiler. Hangi delegelerin dönüp, hangi delegelerin kaldığı tam olarak bilinmemekle beraber, Mutasarrıf Hilmi Ragıp Bey'in orada oldukları; Ragıp Bey'in Nazilli'den Muğla'ya Ekim sonunda gönderdiği bir telgraftan anlaşılmaktadır. Kongreye katıldıkları tahmin edilmektedir.

²⁰¹ Dayı, 85. Yılında ...

III. Nazilli Kongresi'nde Heyet i Merkeziye aşağı yukarı kırk beş kişiden oluşmaktadır. Sami (Kutluğ) Bey'in o tarihte tuttuğu notlara göre Heyet-i Merkeziyenin sayısı 49' dur²⁰². Kongre Başkanı Ahmed Ziya Bey, “*Heyet-i Milliye Merkeziye Reisi*” sıfatıyla 37. Tümen ve Kalem Reisi'ne çektiği 6 Ekim 1919 tarihli telgrafında Heyet-i Merkeziyenin Nazilli'de oluşturulması nedeniyle tebligatların bu merkeze yapılmasını istemiştir. Kongre sonrası tüm Heyet-i Milliyeler Nazilli Heyet-i Merkeziyesine bağlanmıştır. Heyet-i Merkeziye'nin 6 Ekim'de kabul ettiği 18 maddelik Dahili Nizamnamesi'ne, 26 Aralık 1919 Cuma günü üç madde ilave edilerek 21 maddeye tamamlanmıştır.

Heyet-i Merkeziyenin yaptığı ilk toplantıda Sıhhiye Şubesi'ne Kale-i Tavas Delegatesi Hacı Sadık ve Dinar Delegatesi Ali Efendi, katip Sami Bey, Sandık Eminliği'ne de Mehmed Bey maaş karşılığı görevlendirilmiştir.

Nazilli Heyet-i Merkeziyenin Dahili Nizamnamesi ise şu şekilde düzenlenmişti:

1. 23 Eylül 1919'da Nazilli'de toplanan kongre kararına göre; Heyet-i Merkeziye ve buna bağlı olarak istihbarat, sıhhiye, maliye, levazım, teşkilat, ve teftiş encümenleri kurulmuştu. Bu Encümenler aracılığıyla teşkilatta iş bölümü gerçekleştirilmiş, bir organizasyon sağlanarak Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır.

2. Reis ile encümenlerin görevleri ve birbirlerine bağlılık dereceleri ise şöyle tesbit edilmiştir.

3. Heyet-i Merkeziye Reisi, gizli ve oyların çoğunluğuyla seçilip, kendisinin yokluğunda yerine encümen reislerinden birini vekil bırakır.

4. Reis, Heyet-i Umumiyenin görüşmelerini yürütüp, fikir tartışmalarını uzlaştırmakla görevlidir.

5. Görüşmeler esnasında, görüşmeyi ihlal edecek hareketlerde bulunulduğunda buna sebep olan kişinin, görüşmelerin daha sağlıklı yapılması için gerektiğinde meclis görüşmelerinden men edilmesi kararlaştırılmıştır.

6. Görüşmelerde, her üye bir oya sahip olup, kimse kimseye müdahale etmeksizin serbest oy kullanma hakkına sahiptir.

²⁰² Naci Sadullah Danış, “Cepkenliler”, *Demokrat İzmir Gazetesi*, 10 Kasım 1970, s.4

7. Reis, bütün merkezlerle yapılacak genel haberleşmede aracılık görevini yürütecektir.

8. Reis, encümenlerin yükümlü oldukları görevleri yerine getirip getirmediğini kontrol hakkına sahiptir.

9. Encümenler, kendi aralarında nizamnameye aykırı olabilecek hareketlerden dolayı reisi ikaz edebilecekcek, konu Heyet-i Umumiye tarafından görüşmeye de sunulabilecektir.

Böylece encümenler, hem reis hem diğer Encümenler hem de Heyet-i Umumiye tarafından denetlenebilmektedir. Heyet-i Merkeziye üyelerinin seçiminde özenli davranılıp, namuslu kişilerin seçilmesine dikkat edilmiştir.

10. Üyelerden herhangi biri, vatan menfaatlerine veya şahsi haysiyet şerefine ters düşecek bir harekete bulunduğu anda, önce reis tarafından gizlice sonra encümen içinde daha sonra da Heyet-i Umumiye içerisinde uyarılacaktır. Uyarılar sonuçsuz kaldığında vatan hizmetinden ve üyesi olduğu Heyet-i Milliyeden çıkarılacaktır.

11. Aynı sorun reis için söz konusu olduğunda Heyet-i Umumiye, Reisi görevinden alma yetkisine sahiptir.

12. Encümenler, kendi aralarında birbirlerine yardım ederek işleri kolaylaştıracaktır.

13. Encümenler, üstlendikleri görevlerinde ve çalışmalarında serbesttir. Herhangi bir zorlukla karşılaştıklarında, konunun Heyet-i Umumiyede görüşülmesini bir yazıyla Reisi'e bildireceklerdir. Reisin de bu isteği yerine getirmesi şarttır.

14. Heyet-i Merkeziye Reisi, encümen reislerinden meydana gelen bir heyetin de reisi'dir. Konular, önce bu heyet tarafından görüşülecek daha sonra Heyet-i Umumiyeye sevk edilecektir. Heyet-i Umumiyeyi toplamak, encümen reisleri meseleyi halletmişlerse bunu encümenlere ve gerekirse merkeze bağlı yerlere bildirmek reise ait bir görevdir.

15. Görüşmelerin günlerini ve saatlerini içeren bir cetvel reis tarafından hazırlanacaktır.

16. Encümende görevli olanlar, işlerini aksatmamak şartı ve encümen reisinin izniyle bir-iki gün izinli sayılabilirler. Üç gün fazlası izinler ve encümen reislerinin izinleri için Heyet-i Merkeziye Reisi'nin izni gerekmektedir.

17. Her üyenin meşru sebeblere dayanan istifası, Heyet-i Umumiyece kabul edilebilir.

18. Encümenlerin nizamnamedeki kararlara harfiyen uygulamaları gerekmektedir²⁰³.

Nazilli Heyet-i Merkeziyesi hakkında Sami Bey'in notlarında şu bilgiler verilmektedir: *"Ben, bu heyette Buldan murahhası olarak bulundum. Bir ara reis muavinliği hizmetinde de çalıştım. Heyet-i Merkeziyenin münakalat, sıhhiye, teşkilat, istihbarat, maliye, levazım ve teftiş encümenleri vardı. Teşkilat Encümeni, şimdiki Milli Müdafaa Vekâleti vazifesi ile görevliydi. Asker, subay celb ve cepheye sevk ederdi. Silah cephanesi tedariki çarelerini düşünürdü. Maliye Encümeni: Maliye Vekâleti gibi para temini işleri ile Levâzım Encümeni, cephenin bütün ihtiyacâtını temin edecek mesâî ile. Sıhhiye Encümeni; cephenin sağlık işleri ile İstihbarat Encümeni, askerî ve siyasî istihbarât işleri ile. Teftiş Encümeni, Heyet-i Merkeziyeye bağlı Heyet-i Milliye, Heyet-i Merkeziyelerin işlemleri ve hesaplarının kontrol işleri ile Münakalât Encümeni: "Köşk" ile "Eğridir" arasında işleyen trenlerle yapılan erzak, eşya, efrat ve hayvanât sevki işleri ile iştigâl ederlerdi. Heyet-i Merkeziyenin vaziyeti, bir hükümeti muvakkata mahiyetindeydi. Umum Kuvay-ı Milliye Kumandanı ünvanıyla görevini yerine getiren Demirci Mehmet Efe, heyetin bir nevi yürütme kuvvetiydi. İdam kararları veren milli bir divanı harbiyemiz de vardı. Kararlar derhal infaz olunurdu²⁰⁴."*

Nazilli Heyet-i Merkeziyesi, Sivas Kongresi'nde tüm cemiyetlerin birleşmesine, Sivas Kongresi kararlarını kabul edip Heyet-i Temsiliye'ye bağlanıncaya kadar Ege bölgesinde *"Geçici Hükümet"* gibi faaliyet göstermiştir. Nazilli Heyet-i Merkeziyesi, 22 Haziran 1920'de başlayan Yunan ileri harekâtıyla 24 Haziran'da Nazilli'den Denizli'ye taşınmıştır. 3 Temmuz'da Yunanlıların Nazilli'yi tekrar işgalinden sonra Heyet-i Merkeziyenin 4 Temmuz'da Dinar'a gönderilmesine karar verilmiştir. 4 Temmuz 1920'de yapılan toplantıda, Heyet-i Merkeziye'nin güvenlik açısından Dinar'a nakline bazı delegeler itiraz etmişse de, çoğunlukla kabulüne karar verilmişti. Nazilli Heyet-i Merkeziyesi, 6 Ekim 1919 - 4 Temmuz 1920 arasında 262 karar almıştır. Nazilli Heyet-i Merkeziyesi, kısa süre sonra Burdur'a taşınmış, lağvedildiği 1 Ekim 1920 tarihine kadar görevine burada devam etmiştir.

²⁰³ Dayı, 85. Yılında...

²⁰⁴ Danış, agg, s.4.

Nazilli Heyet-i Merkeziyesi, 3 Aralık 1919'da Heyet-i Temsiliye'yi tanımış ve 3 Ocak 1920'den sonra adı *Aydın Cenub Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesi* olarak değişmiştir. 1 Ekim 1920'de Heyet-i Temsiliye ile birleşmiştir²⁰⁵.

1.2.6. Nazilli Kongrelerinin Diğer Kongrelerle İlişkileri

1.2.6.1. Nazilli - Alaşehir Kongresi

I. ve II. Balıkesir Kongreleri'nden sonar üçüncü sırada yer almıştır. I. Nazilli Kongresi, Alaşehir Kongresi'nden önce 6-9 Ağustos 1919'da toplanmıştır. Kongre'ye katılan delege sayısı ve katılım bölgelerini gösteren tam bir listeye sahip olmakla beraber, Nazilli Heyet-i Milliyesinin üyelerinden yola çıkarak kongre mahalli özelliklerinin dışına taşmıştır. Marmara bölgesi kongreden haberdar olmadığı için temsilci gönderememiştir. Bölgede merkezi bir rol üstlenen Nazilli Heyet-i Milliyesinin düzenlediği bu kongre, Yunan işgaline karşı bir cephe oluşturarak, Kuva-yı Milliye'yi Batı Anadolu'nun ortasında, Aydın Vilayeti'nin Manisa'ya bağlı ilçelerini örgütleyip tüm ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Hacim Muhittin Çarıklı'nın başkanlığında, 16-25 Ağustos 1919'da toplanan Alaşehir kongre tutanaklarına göre Alaşehir Delegesi Akif Bey, bu genel kongreye Nazilli ve Aydın taraflarından kimsenin gelmediğini, oradan mutlaka delegelerin gelmesini ve bunun için özellikle haberdar edilmelerini istemiştir. Alaşehir Delegesi Mustafa Bey de, kendisinin Nazilli'ye yazdığını ancak ilk toplantıda gelen cevapta katılamayacaklarını bildirdiklerini söyledi. Bunun üzerine heyet tarafından imzalanan bir davet mektubu ile Manisa Delegesi Bahri Bey'in Nazilli'ye gönderilmesine karar verildi. 20 Ağustos akşamı Alaşehir'e dönen Bahri Bey, Aydın ve Nazilli hakkında haberler getirerek, delegelerin ertesi günü geleceklerini söylemiştir.

21 Ağustos günü Nazilli'den Dava Vekili (Eski Manisa Mebusu) İlhami Bey, Tapuzade Ali (Enveri) Efendi, Sarayköy'den Müftü Ahmed Şükrü Efendi, Denizli'den Mirascizade Yüzbaşı Şükrü ve yedek subay Hocaşade Ahmet Tahir Bey'lerin kongreye katılmaları bir memnuniyet yaratmıştı. Fakat daha önce neden kongreye katılmak istemedikleri bilinmemektedir. Aynı gün Bahri Bey'in, Aydın ve Nazilli hakkındaki şu sözleri, bölgedeki Kuva-yı Milliye teşkilatlanması ve halkın fedakarlığını göstermesi açısından çok önemlidir. Bahri Bey: "*Aydın, Nazilli, Sarayköy, Denizli cephe harpleri ve murahhasların Kongre'nin daha sakin bir surette hidemât-s fedakarisini takip in daveti*

²⁰⁵ Dayı, 85. Yılında...

zimmında Heyet-i Muhtereme tarafından gönderilmiştim. Lehulhamd o civan gezip görmek suretiyle mesruriyetim (sevinci) artı. Azmim, imanım Kuvvetlendi. Orada gördüğüm numune-i hamiyetin, bizim taraflarda da tezahürünü temenni ettirdi. Genç, ihtiyar, zengin, fakir herkes işi terk ettiler. Sırf bu düşmanı kahr ve tedmir için.... finncılar, sanatkârlar her işlerini erkedererek cepheye ekmek yetiştirmek hususunda ibraz-ı fedakâri eylediler.... eyliyorlar.... Buraya izam buyurulan murahhas beylere arzı teşekkür eder ve bir kerre daha Heyet-i Celile'nin şu teşekkürüme iştirakini temenni eylerim. (Cümleten teşekkür olunur sedaları...)”

Alaşehir Kongresi'nin, Nazilli ve çevresinden mutlaka delege katılmasını istemesi, bunun için özellikle birini görevlendirmesi, Alaşehir'in kuzey ve Anadolu'daki Kuva-yı Milliye hareketini birleştirecek genel bir kongre olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Nazilli Heyet-i Milliyesinin bölgede merkezi olması önemini artırmıştı.

21 Ağustos günü toplantıda, Kuva-yı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü Bey'in aşağıdaki tebrik telgrafi okunmuştur.

"Köşk.... gayet aceledir.

Buldan târikiyle Alaşehir'de Milli Kongre Heyeti'ne,

Harekât-ı Milliye'nin mukaddes hedefi daha büyük bir salâhiyetle tayin ve Yunanlığa karşı gösterilen celâdet ve satvetin tarsîni için küşâd buyurulan Kongrenizi tebrik ile vatana nafîi kararlar ittihazına muvaff-kiyetler temenni eylerim. Kongrenizden geç haberdan olduk. Nazilli'de Heyet-i Milliye Merkez-i Umûmisi'nden iki murahhasın intihâb ile oraya gönderilmesi için mahalline yazılmıştır. Aziz Efendiler.

17/18 Ağustos 1919

Aydın ve Havalisi Umum Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü”

19 - 23 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan, II. Nazilli Kongresi kararları 8. maddesine göre; *"Alaşehir Kongresi kararları kabul edilip; tatbiki, mahalli Heyet-i Milliyelere bırakılmıştır."* Alaşehir Kongresi'nin 14. maddesinde, Nazilli Heyet-i Merkeziyesinin kurulması ve üyelerinin 1 Ekim 1919'da toplanmaları kabul edilmişti. Delege sayısının fazlalığı ve katılan bölgeler açısından II. Nazilli Kongresi, Alaşehir Kongresi'nden farklı bir özelliğe sahiptir.

Alaşehir Kongresi'ne, Batı Anadolu temsilcileri katılırken Nazilli Kongresi'ne bunların yanı sıra Akdeniz bölgesi (Antalya, Burdur, Isparta) temsilcileri de katılmıştı. Mondros Mütarekesi sonrasında İtalyanlar, Marmaris, Bodrum, Antalya, Fethiye ve Konya'yı 14 Mayıs 1919'a kadar işgal etmişti. 28 Haziran'da Burdur'u sonrasında Muğla'yı ele geçirmiş Afyon, Alayund ve Kütahya'yı kontrol altına almışlardı. Kongre'ye, İtalyan işgal sahasından delegenin katılması önemini bir kat daha artmıştır. Bu tarihe kadar ki kongrelerde, tek amaç Yunan işgaline son vermek iken burada İtalyan işgaline de bir tepki vardı.

Alaşehir Kongresi; Afyonkarahisar-İnegöl çizgisinin batısında kalan yerlerin kurtuluşunu düşünürken; II. Nazilli Kongresi, Alaşehir Kongresi'nin kararlarını kabul etmekle birlikte Antalya'dan, Balıkesir'e, İnegöl'e kadar uzanan bölgenin kurtuluşunu ve sorumluluğunu üstlenmiştir. Köklü bir teşkilat anlayışına gitmesiyle, geniş bir alanı kurtarmaya çalışmasıyla yöresel bir kongre olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. II. Nazilli Kongresi'yle, I. ve II. Balıkesir ve Alaşehir Kongresi kararları bütünleşmiştir²⁰⁶.

1.2.6.2. Nazilli – Sivas Kongresi

Sivas Kongresi'nin toplanma tarihinden önce I. Nazilli Kongresi toplanmıştı. Nazilli ve Alaşehir Kongresi'nin kararlarını kabul etmiş delegeler Sivas Kongresi'ne katılmışlardı. Mustafa Albayrak'ın belirttiğine göre, kongreye katılan Batı Anadolu temsilcilerinin isimleri arasında Aydın ve Nazilli temsilcisi bulunmamaktadır²⁰⁷. Asaf Gökbel kongreye katılımın olup olmadığını bilmediğini belirtirken; Sadi Borak, Rauf Bey aracılığıyla Hacı Süleyman Efendi'nin Sivas'a çağrılarak kongreye Nazilli'yi temsilen katıldığını belirtir²⁰⁸.

Naci Sadullah Danış, 1919 Haziran'ında Demirci Mehmet Efe'nin Mustafa Kemal'den bir telgraf aldığını, Aydın'ı temsilen Muğla Mutasarrıfı Hilmi Bey'i, eski mebus Hacı Süleyman Efendi ve Çerkes Yusuf Bey'i gönderdiğini ifade etmiştir²⁰⁹.

Esin Dayı ise, 27 Ekim 1919'da Nazilli Heyet-i Merkeziyesi adına bu kişilerin Sivas'a temsilci olarak değil görüşme yapmak üzere gönderildiklerini belirtir²¹⁰. Mehmet Başaran bu yolculuğun Dinar'a kadar trenle, Dinar'dan Afyon Karahisar'a kadar arabayla

²⁰⁶ Dayı, *Nazilli Kongreleri*, s. 147-152.

²⁰⁷ Albayrak, age, s. 188.

²⁰⁸ Dayı, *Nazilli Kongreleri*, s. 162.

²⁰⁹ Naci Sadullah Danış, "Cepkenliler", *İzmir Demokrat Gazetesi*, 4 Ekim 1970, s.4.

²¹⁰ Dayı, age, s. 163.

yapıldığını, Afyon'dan Kayseri yoluyla 13 Kasım 1919'da Sivas'a ulaştıklarını, Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edildiklerini, 25 Kasım 1919'da Sivas'tan ayrılarak Kayseri, Niğde, Ulukışla, Konya, Afyon Karahisar, Sandıklı, Dinar yolu ile 13 Aralık 1919'da döndüklerini belirtmiştir²¹¹. Bu dönüş sırasında da yapmış oldukları tüm masrafları gerekçeleri ile birlikte kuruş kuruş yazmışlar ve dökümünü vermişlerdir. Belgeden de anlaşılacağı üzere yol masraflarının bir kısmı Hacı Süleyman Efendi, bir kısmı da Yusuf Bey tarafından karşılanarak liste Merkez Heyete sunulmuştur²¹². Heyetin gidiş ve dönüş tarihleri, Sivas Kongresi'nin toplanmasından sonra olduğu için bu bilgiye göre de katılmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 1.1. Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'ne Sunulan Harcama Listesindeki Bazı Bilgiler

Kuruş	Para	İzahat	Tarih
1000	0	Dinar'da iken Efe'ye verilen	27 Teşrin-i Evvel 1335
350	0	Sandıklı'da Otel Parası	28 Teşrin-i Evvel 1335
50	0	Karahisar'da Karoçe (Carosse) Parası	30 Teşrin-i Evvel 1335
47	0	Kayseri'de Yemek Parası	8 Teşrin-i Sani 1335
26	0	Sivas'ta Yemek Parası	28 Teşrin-i Evvel 1335

Kaynak: Mehmet Başaran, “Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları”, *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, C.II, Yayına Hazırlayan Oktay Gökdemir, İzmir, 2010, s. 149

Sivas kongresine Aydın ve Nazilli adına delegenin katılıp katılmadığı kesin olarak bilinmesede, Aydın vilayetini temsilen Denizli ve Manisa-Alaşehir delegelerinin katıldığı bilinmektedir. 11 Eylül'deki toplantıda 16 kişilik Heyet-i Temsiliye'nin, 6 üyesinin Batı ve İç Anadolu'dan seçilmesine kararlaştırılmıştır. Mazhar Müftü Bey, Denizli ve Aydın temsilcisi olarak belirlenmiştir. Kendisi Bitlis eski valisi olup, Edirnelidir. Aydın vilayeti ile bir ilgisi yoktur. Doğrudan Aydın Kuva-yı Milliye hareketini temsil ettiği söylenemez. Batıdaki Kuva-yı Milliye hareketini temsil eden kişiler olmamasına rağmen Heyet-i Temsiliye sürekli Aydın ve Nazilli ile ilgilenmiştir²¹³.

²¹¹ Mehmet Başaran, “Nazilli Kongrelerinin Sivas Kongresi ile Birleşme Yolculuğu”, *85. Yılında Nazilli Kongrelerinin Milli Mücadele Tarihi İçinde Yeri ve Önemi*, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Nazilli, 2004.

²¹² Mehmet Başaran, “Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları”, *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, C.II, Yayına Hazırlayan Oktay Gökdemir, İzmir, 2010, ss. 137-152, s. 149.

²¹³ Dayı, age, s. 165-166.

Kongrede alınan kararların uygulanabilir olanları kabul edilmiştir. Demirci Mehmet Efe, bu durumu Mustafa Kemal'e aşağıdaki telgrafı göndererek bildirmiştir.

“ Belge No: 4233

Sivas Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşaya

Gönderildiği Yer: Nazilli

3 Aralık 1919

Sivas Kongresi kararlarının uygulanabilir olan kısımları Nazilli Kongresi tarafından da kabul edilmiştir. Ancak bu cephenin ve istisna olmasından dolayı, Nazilli Kongresi kararlarına da uyularak Antalya'dan da bura Heyeti Merkeziyesinde bir üye bulundurulması cephe ve Sivas'ın ihtiyaçları için çok büyük bir fayda sağlayacağından belirlenen üyenin mümkün olduğu kadar çabuk gönderilmesi için ilgili kişilere emir verilmesini rica ederim.

6.12.1919

Aydın Havalisi Kuvayı Umumiye

Komutanı Mehmet Efe²¹⁴”

1.2.6.3. Nazilli – Muğla Kongresi

I. Nazilli Kongresi'ne katılan Muğla delegeleri, Muğla'ya döndüklerinde 18 Ağustos 1919'da, Mutasarrıf ve Belediye'nin öncülüğünde Belediye Salonu'nda I. Muğla Kongresi olarak isimlendirilen bir toplantı yapmıştır. Kongre niteliği taşıyan bu toplantıya, Muğla/Merkez'e bağlı köy ve bucak delegeleri katılmışlardı. Kongreye katılan delegeler şunlardı: Zorbazâde Ragıp Bey, Zorbazâde Emin Kamili Bey, Hacı Hafız Sabri Bey, Mütfüzâde Sadettin Bey, Hüseyin Hüsnü Bey, Yüzbaşı Cavit Aker Bey, Dr.Cemil Şerif Bey, Dr.Hüseyin Avni Bey, Hacı Memiş Ağazade Şerif Efendi, Müftü Mehmet Zeki Efendi, Serezlizâde Memiş Efendi, Sinanzade M.Celal Efendi, Leyneli Cavit Bey, Cemal Karamuğla, Karahafızâde Hakkı Efendi, Hacı Nasuhzâde Hacı Halil Efendi, Selimzade Molla İsmail Efendi, Keresteci Mestan Efendi, Hacı Gazezoğlu Fettah Efendi, Murtazaoğlu

²¹⁴ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 51, Sayı: 114, Ankara, 2002, s.190.

Hacı All Efendi, Gölcüklüzâde Şevket Bey, Şevketzâde Seyfî Bey, Hacı Lalifzâde Şükrü Efendi, Mercanzâde Hamdi Efendi, Asimbeyzâde Bekir Ağa, Bozüyüküklü, Muğla Mahalle Muhtarları, Daire Müdürleri, İl Genel Meclis Üyeleri ve Belediye Meclisi Üyeleri.

Kongrede, I. Nazilli Kongresi hakkında Muğla delegelerinin hazırladığı rapor, alınan kararlar ve uygulaması görüşülmüştür. I. Nazilli Kongresi'nin 2. maddesinde; işgal edilen Osmanlı topraklarını, Yunan işgalinden korumak için siyasi, idari ve eylemsel müdafaaya karar verilmişti. 3. maddesinde de amaca ulaşmak için Nazilli merkez olarak Aydın, Muğla, Denizli illeri, bu illere bağlı ilçe ve nahiyelerde Heyet-i Milliye şubeleri açılmasına, Denizli ve Muğla merkezlerinde birer depo kurulmasına karar verilmişti. 1. Muğla Kongresi'nde tüm kararlar, özellikle bu iki madde ve ne yapılması gerektiği tartışılıp görüşülmüştür.

Kongrede, Denizli Kuva-yı Milliyesi esas alınarak, Menteşe/Muğla Kuva-yı Milliye komitesi oluşturuldu. Komitenin Başkanı Ulalı Hamza Bey, yardımcısı Belediye Başkanı Ragıp Bey'di. Komitede görev paylaşımı yapılarak şubeler ve amirleri belirlenmişti.

Muğla delegeleri, II. Nazilli Kongresi'ne katılmadan Muğla'da 17 Eylül'de Mutasarrıf Hilmi Bey'in özel davetiyle biraraya gelerek bir toplantı yapmıştı. Toplantıya diğer devlet memurları da katılmıştı.

Toplantıda, Muğla'nın İstanbul ile ilişkilerinin kesilmesi, Sivas Kongresi kararlarını tanımak ve Mustafa Kemal Paşa'ya tabi olmak konuları görüşülmüştü. Sonuçta oybirliği ile olumlu karar alınmış olarak delegeler Nazilli'ye yola çıkmışlardı.

Ancak, Muğla'nın Doğudaki Mustafa Kemal Paşa'nın hareketine yakınlığı Muğla delegelerinin I. Nazilli Kongresi öncesi başlamıştı. Muğla delegeleri, I. Nazilli Kongresi'ne davet edildikten sonra Muğla Belediye Başkanı Ragıp Bey, Hacıkadızâde Hafız Sabri Bey ve Nazilli'den gelen temsilci Karacasu Askerlik Şubesi Reisi Yakub Bey'ler biraraya gelerek görüşmeler yapmıştı. Bazen bu görüşmelere Mutasarrıf Serficali Hilmi Bey'de katılıyordu.

Yüzbaşı Cavit (Aker) Bey'in notlarına göre; bu görüşmelerde Aydın faciası (yani Aydın'ın kurtarılarak tekrar kaybedilmesi) örnek gösterilerek düşman kuvvetlerine karşı, başında Erkan-ı Harbiye subaylarının bulunduğu düzenli ve geniş bir teşkilatın yapılması, Kuva-yı Milliye'nin Batı Anadolu'da sınırlı kalmayarak; Konya, Ankara, Sivas hatta

Anadolu içlerine kadar genişleyerek Mustafa Kemal'in hareketi ile birleşmesi, topyekün bir mücadelenin olması gerektiği dile getirilmişti.

İşte bu görüşmelerin birinde Mutasarrıf Hilmi Bey, Mustafa Kemal'in kendisine gönderdiği “*Bayramınızı tebrik eder, mücahedati milliyenizde muvaffakiyetler temenni ederim*” ifadelerinin bulunduğu telgrafi göstererek Mustafa Kemal hareketi ile birleşmek gerektiği görüşünü savunmuştur. Ancak yanlış anlaşılacağı düşüncesiyle şimdiye kadar fikirlerini kimseye açamadığını, düşüncesini gerçekleştirmek için Efe’lerin karargahlarına, Nazilli, Denizli, gerekirse Konya, Ankara ve Sivas’a heyetler gönderilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu ifadelerden Muğla Heyet-i Milliyesinin, doğudaki Mustafa Kemal hareketine daha yakın olduğu görülüyor. Sivas ile birleşmeyi ilk defa düşünen yine onlardı.

II. Nazilli Kongresi'ne katılan Muğla delegeleri, kongre sona ermesine rağmen Muğla'ya geri dönmemişlerdi. Hepsinin mi, yoksa bir kısmının mı dönüp dönmediği kesin belli değilse de; Mutasarrıf Seficeli Hilmi Bey ve Belediye Başkanı Ragıb Bey kesinlikle Nazilli'deydiler. Bu Ragıb Bey'in Nazilli'den gönderdiği bir mektuptan anlaşılmaktadır. 20 Ekim 1919'da gönderilen mektupta Mutasarrıf Hilmi Bey, Demirci Mehmet Efe'nin sevgisini kazandıktan sonra Muğla'daki gibi, Nazilli'de de Hürriyet ve İtilafçılar Sivas hareketini Bolşevik ve İttihatçılıkla suçlamış, Efe'yi etkilemeye çalışmış, Demirci Mehmet Efe'nin Hilmi Bey'in Menteşe Mutasarrıflığından alınıp yerine başkasının tayin edilmesini kabul etmeyip, Dahiliye Nezaretine protesto telgrafi çektiği anlatılmış, aynı telgrafın Muğla'dan çekilmesi istenmiştir.

20-31 Ekim 1919'da toplanan II. Muğla Kongresi kararlarının bir örneği Nazilli Heyet-i Milliyesine, bir örneği Alaşehir ve Havalisi Kumandanı Ömer Lütfü Bey'e, bir örneği de Ömer Lütfü Bey aracılığıyla Sivas'a gönderilmiştir²¹⁵.

1.2.6.4. Nazilli – Afyon Kongresi

Batı Anadolu'daki kongrelerin, 22 Mart 1920'de toplanan V. Balıkesir Kongresi ile son bulduğu düşünülse de son kongre 1920 Ağustos'unda Afyon'da toplanmıştı. Mustafa Kemal'in, 27 Temmuz 1920'de Ankara'dan ayrılıp, Eskişehir, Bilecik, Pazarcık, İnegöl, Uşak ve Afyon istikametinde sürdürdüğü bir gezisi vardı. Bu gezi sırasında Afyon'da 15 Ağustos 1920'de Uşak, Nazilli, Afyon ve Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin

²¹⁵ Dayı, age, s. 152-155.

üyelerinin katılımıyla "Afyonkarahisar Kongresi" toplanmıştır. Afyonkarahisar Kongresi hakkında Mustafa Kemal Paşa şunları söylemektedir:

"Yalnız Afyonkarahisar'ında diğer hususât ile de iştilal edildi. Mesela Uşak, Nazilli, Afyonkarahisar, Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri azisından bir kongre yapıldı. Bu Kongre'yi küşâd ettik, Levâzımât-1 Umumiye Res. Erkan-1 Harbiye Umumiye Reisi ve hazır bilmeclis azâsından bir kısmı icr müzakerât ettiler. Bu Kongrede, tavsiye ettiğimiz ve binnetice talep ettiğimiz hukuk şu idi: Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyeleri, son Heyet-i Vekile kararıyla rücsâ-yı memurini mülkiyenin hatt-ı Riyasetinde ve tahtı emrinde bulunacaklar ve ifâ-yı vazife edeceklerdir. Vazifeleri de, müdafaa-i memleke hususunda mes'ul kumandanların kendilerine ricâ edeceği hususâtı teshil etmek ve bu esâsta kendilerinin de kanaatleri tahsil edilmek suretiyle kabul edildi. Efendim, Heyet-i Umumiyesi'nden de, kumandanla temasa gelmek için biz esaslar üzerinde anlaştıktan ve kendilerine kabul ettirdikten sonra, kendilerini terkettik."

Kongreye adı geçen cemiyet üyelerinden başka, Levazımat-ı Umumiye ve Erkan-ı Harbiyye Umumiye Reisleri'de katılmışlardı. Bu kongrede, Mustafa Kemal Paşa'nın istediği Vekiller Heyeti'nin kararı ile bölgeye gönderilecek mülki amirlerin emrinde görevlerini yapacaklar; vatan savunmasından sorumlu kumandanların kendilerinden istedikleri konularda kolaylık sağlayacaklardı. Bu konuda kongreye katılanların da fikirleri alınmak suretiyle anlaşmaya varıldı.

Ali Fuat Paşa, bölgeye "Batı Cephesi Komutanı" olarak gönderilmiş, onunla temasa geçilmesine Heyet-i Umumiye'ce karar verilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla, Batı Anadolu'da düzensiz ve dağınık mücadele eden Kuva-yı Milliye'nin emir altında toplanmasına çalışılmıştır.

Bu Kongre, Yunanlıların 22 Haziran 1920'deki genel taarruzlarından sonra toplanmıştır. Kongrede, Batı Anadolu'da son kez askeri ve siyasi teşkilatlanma gözden geçirilip, eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır²¹⁶.

1.2.7. İşgal Döneminde Sağlık

Maddi yetersizlikler, üzüntüler, yaşam şartlarının zorluğu ve işgal süreci insanlarda sağlık sorunlarına neden olmuştur. Sağlık hizmetlerinde önem verilen konuların başında

²¹⁶ Dayı, age, s. 159-160.

salgın ve bulaşıcı hastalıklar gelmektedir. Milli Mücadele yıllarında Anadolu'nun her yerinde sıtma hastalığı görülmekteydi. Savaş bölgesinin sıtmaya elverişli olmasından dolayı öncesinde bölgede koruyucu kinin verilmişti. Böylece sıtma hastalığı savaş sırasında orduyu zayıflatmadı. İkinci bir hastalık da frengiydi. Frengiyle mücadelede seyyar teşkilat öne çıkmıştır. Köyler gezilerek hastalara ilaç dağıtılmış, 15 gün arayla kontroller yapılmış hastalık ortadan kaldırılmıştır.

Salgın hastalıkların yaygın olması orduya ayrı bir önem verilmesi gerektiğini göstermişti. Temizliğe önem verilmiş, fırkalara bir doktor, on nefer, iki kazan, iki hayvandan oluşan temizlik müfrezesi kurulmuştu.

Batı cephesinde halk arasında çiçek, dizanteri, lekeli hummaya karşı sağlık önlemleri alınmış, temizlik ve aşı temini ile hastalıkların yayılması önlenmişti. Büyük Taarruz öncesinde salgınlar etkisini azaltsada, Batı cephesinde C vitamini eksikliğinden ortaya çıkan İskorbüt hastalığı başlamıştı. Bölgeye sebze, sirke, limon getirilmiş, dağıtılarak hastalığın önlemi alınmıştı. Büyük Taarruz sonrasında esir düşen Yunan askerleri arasında lekelihumma hastalığı görülmüş, Balıkesir, Nazilli, Turgutlu vs. yerlerdeki esirlerde de görülünce hastalığın salgın olduğu tespit edilmiştir. Dağınık ve karışık esir toplamanı nedeniyle yeterli sağlık önlemleri alınamamıştır. Sıhhiye dairesince yapılan soruşturmada hastalığın kaynağı olarak Nazilli, Uşak, Kütahya, Çumra, Karaköy, Ankara esir garnizonları tespit edilmiştir²¹⁷. Hastanelerde çoğunlukla askerler tedavi ediliyordu. Bu dönemde 31.173 yaralıdan 1718'i şehit olmuştu. Yaralıların tedavisinde Hilâl-i Ahmer'in faaliyetlerinin etkisi büyüktü²¹⁸.

Doğu Anadolu'da Ermenilerin yaşattığı zorluklar, Batı Anadolu'da İzmir ve çevresinde Yunanlıların zulmü karşısında Hilal-i Ahmer Cemiyeti halka yardım etmeye başladı. Bunun için Erzurum, Trabzon, Erzincan 'da üç, Akhisar, Alaşehir, Nazilli'de üç tane olmak üzere 6 tane "*İmdad-ı Sıhhi Heyeti*" kurulmuştur. Heyetlerin görevi bölge halkın ve muhacirlerin ihtiyacı olan malzemeleri temin etmek, sağlık hizmetlerini yerine

²¹⁷ Fevzi Çakmak, "Milli Mücadele Dönemi Sağlık ve Sosyal Yardım Faaliyetleri", *Milli Mücadele 1921*, Edit. İbrahim Bozkurt – Umut Karabulut, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 269-276.

²¹⁸ Cüneyt Uğurlu, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden Türk Kızılay'ına Sosyal Yardımlar (1868-2000)*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022, s. 46.

getirmektir. Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Anadolu vilayetlerinde hasta bakıcılık, konser, müsamere, sergi gibi etkinlikler yapmıřtır²¹⁹.

1.2.7.1. Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) ve yardım faaliyetleri

1863’da Cenevre şehrinde Salib-i Ahmer’in (Kızıla) kurulması için bir konferans toplanmıştır. Osmanlı Devleti bu konferansı önemsememiş ve katılmamıştır. Sözleşmenin 32. maddesi konferansa katılmayan devletlere bir yıl içinde hüküm ve kararları kabul edip imzalama hakkını veriyordu. Osmanlı Devleti de cemiyetten zarar gelmez düşüncesiyle hareket ederek 1865’te kuruluş sözleşmesini imzalamıştır. Osmanlı, bu sözleşmeyi imzalayan tek Müslüman devlet idi. Salib-i Ahmer (Kızıla), Osmanlı topraklarında kurulamadığından bu yardım kuruluşundan yıllarca yararlanamamıştır. Karar, hükümler içerisindeki sembol ve sancaklar hilafete uygun olmadığı için Osmanlı Devleti bu durumdan rahatsız oluyordu. Savaşlar sırasında bir yardım kuruluşuna ihtiyaç olduğu daha çok anlařılıyordu²²⁰. 1867’de Paris’te ilk Kızıla Konferansı ve sergisi toplandı. Çoğunlukla sağlık çalışanlarının katıldığı konferansa Osmanlı Devleti adına Doktor Abdullah Bey katıldı²²¹. Konferans dönüşünde ilk kez cemiyet kurma fikrini Tıbbiye Mektebi’nde müderris olarak alışan Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey ortaya atmıştır. Asıl adı Karl Edvard Hammerschmidt olan Abdullah Bey’in bu fikri²²², Kızıla sembolünün dini veya siyasi bir simge olduğu tartışmalarına önyargılı davranan asker kökenli diplomatların engelleriyle karřılařmıřtır²²³. Dr. Abdullah Bey, Tıbbiye Nazırı Marko Paşa ve Muallim Kırımlı Aziz Bey nclğnde *Mecruhin-i Asakir-i Osmaniye Muavenet Cemiyeti* (Osmanlı Yaralı Askerlerine Yardım Cemiyeti) kurulmuş fakat cemiyetin faaliyete geçmeden kapatılmasına karar verilmiştir. 11 Haziran 1868’de *Mecruhin ve Mardayı Askeriyeye Muavenet Cemiyeti*, yaralı ve bakıma muhtaç askerler için Salib-i Ahmer rnek alınarak kurulmuştur. 1876’da Rüştü Paşa’nın çabaları ve Kırımlı Aziz Bey’in çalışmaları sonucunda işaret değişikliğine gidilerek Hilâl- i Ahmer ambleminin kullanılmasına²²⁴ ve bu işaret değişikliğinin Salib-i Ahmer Devletlerine bildirilmesi için Cenevre ‘de bulunan Genel Merkeze başvuru yapılmıştır. Yapılan başvurunun 14 Nisan 1877’de kabul edilmesiyle

²¹⁹ akmak, age, s. 277-278.

²²⁰ İsmail Muhammet Kesimoğlu, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Aydın ve çevresindeki Faaliyetleri (1912-1939)*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2023, s. 11.

²²¹ Suat Sertel, “Salib-i Ahmer ile Hilal-i Ahmer’in Kurucuları ve Kuruluş Süreci”, *BENGİ: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5 (2022), Sayı: 2, ss. 9-25, s. 17.

²²² Kesimoğlu, agt, s. 11.

²²³ Sertel, agm, s. 17.

²²⁴ Sertel, agm, s. 21.

“Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti” adıyla Sultan II. Abdülhamit himayesinde çalışmalarına başlamıştır²²⁵.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, savaş sırasında yaralanan askerlerin tedavisi için sahra hastanelerini kurmuş, askerleri ilk müdahalenin ardından hastanelere sevk etmiştir. Savaşta zarar gören sivillerin ihtiyaçları karşılanmış, aç - susuz kalan esirler ve göçmenlere yardım edilmiştir²²⁶.

Yunanlılar Aydın’a geldiğinde çevre ilçe ve köylerden on binlerce insan İtalyan işgali bölgesine sığınmıyordu. Göç edenler üstlerinde birşey olmayan aç, çıplak kalmış, büyüklü küçüklü, kadın erkekli, düşmandan, yangından kaçan insanlardı. Çiftçileri tarla ve bahçelerindeki ürünleri bırakmış, artık geçim kaynakları olmayan insanlardı. Çine’deki göçmenlerin sayısı yirmibeş bini bulunca, ileri gelenlerle ihtiyar heyetlerinden 177 kişinin imzaladığı ve Çine Belediye Başkanlığından onaylı mazbata ile Aydın Hilal-i Ahmer Başkanı Esat Efendi’nin, Aydın Belediye Reisi Reşat Bey’in, tercüman olarak da Şemsettin Bey’in İstanbul’a gönderilmelerine karar verildi. İtilaf Devletleri temsilcileri ile İstanbul Hükümeti’ne durum anlatılacak, işgalin sona erdirilmesi istenecekti. Heyet, önce Rodos’ta İtalyan İşgal Kuvvetleri Umum Kumandanı ve Rodos Genel Valisi Batsenoni ile görüşüp İstanbul’a gitmiştir. Saray ve Bab-ı Ali’yle görüşememişler fakat Padişah’ın başhekimi Arif Paşa tarafından kabul edilmişlerdir. Esat Efendi o görüşmeyi şöyle aktarmıştır: “Biz Yunanlıların zulümlerinden, milli kıyamın zulme karşı meşru bir hareket olduğundan bahsettik. İşgale rıza göstermek, silahları terketmek Avrupa’ya emniyet verecekmış! Daha ziyade faydalar görülecekmiş! Padişah’ın da bu fikirde olduğu bildirildi. Bundan sonra Tarabya’da elçilik kapılarında dolaştık, tesirli beyanatta bulunduk. Çine’ye bir tahkik heyetinin geleceğine dair söz aldık. İstanbul Kızılay Umumi Merkezi’ne de halimizi anlattık, yardım ricasında bulunduk.”²²⁷

Nazilli Hilâl-i Ahmer Şubesi 1915 yılında kurulmuştur. Batı Anadolu’da en fazla çalışan şubelerden biridir²²⁸. Nazilli’de 1919 Haziran sonlarında sağlık teşkilatı kurulmaya başlamış, I. Nazilli Kongresi’nden sonra bölgede faaliyetler yoğunlaşmıştır²²⁹.

²²⁵ Kesimoğlu, agt, s. 14-15.

²²⁶ Sertel, agm, s. 21.

²²⁷ Bayar, age, C.7, s. 17-19.

²²⁸ Kesimoğlu, agt, s. 37.

²²⁹ Mehmet Başaran, “Aydın’ın İşgalinde Heyet-i Milliyelerin Sağlık Sorunlarına Bakışı”, *ÇTTAD*, V/12, (2006/Bahar), s.s. 67–80, s.73.

Akhisar Hilal-i Ahmer İmdad-ı Sıhhî Heyeti, göreve başladıktan sonra heyet üyelerinden Doktor Behçet Bey'i Nazilli ve çevresindeki muhacirleri incelemek üzere bölgeye göndermiştir. 14 Ağustos 1919'da Akhisar'dan ayrılan Behçet Bey, Salihli, Alaşehir, Sarıgöl, Buldan, Sarayköy, Nazilli çevresini dolaşmış ve gözlemlerini aktaran raporu 27 Ağustos 1919'da Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisine göndermiştir²³⁰. 27 Ağustos'ta gönderilen Dr. Behçet Bey'in muhacirlerin durumunu anlatan raporu şöyledir:

“Nazilli'ye vardığımız gün derhal Aydın müftüsünün başkanlığındaki Aydın Muhâcirîni İstimdâd Cemiyeti (Aydın Göçmenlerine Yardım Cemiyeti) ile temasa geçerek muhacirlerin sayısı ve bulundukları yerleri öğrendik. Ertesi gün derhal muhtaç olanlara yardım başlattık. Nazilli, Çine, Sarayköy, Denizli taraflarında bulunan muhacirler, Aydın ve civarının Yunanlılar tarafından işgal ve yakılmasıyla kaçmak zorunda kalan Müslüman ahaliden oluşmaktadır. Aydın'ın üçte ikisi ile civarındaki altmıştan fazla köyün tamamen yakılıp yıkıldığı, yetmiş binden fazla Müslümanın Nazilli, Dinar, Çine, Yenipazar, Dalama'ya göç ettiği ve bunlardan on binin açlık, hastalıktan öldüğü yardım cemiyeti'nin düzenlediği rapor ve cemiyet üyelerinin ifadelerinden anlaşılmıştı. Katliamdan firar eden ahâli sadece üzerlerindeki elbiseleriyle evlerini, köylerini, mallarını terk ederek kurtulabilmişti. Nazilli'de cami, harap medreselerde, boş han, terkedilmiş evlerde ikamet eden beş yüzden fazla ailenin çoğu yatak, yorgan ve yiyecekten yoksundu. Muhacirlerin yüzde sekseni sıtma nöbetleri içinde yatıyorlardı. Bunlara yardım elini uzatacak hiçbir kurum ve kimse yoktu.”²³¹

Behçet Bey, bölgeye geldikten sonra Aydın Müftüsü başkanlığındaki Aydın Muhacirini İstirdat Heyeti'nden muhacirlerin durumu konusunda bilgi istemiştir. Behçet Bey'in durum vehametini gösteren raporu ve bölgeden gelen yardım istekleri doğrultusunda Nazilli ve çevresine heyet gönderme kararı verilmiştir. Doktor Feridun Bey'in başkanlığında oluşturulan heyet, yeterli miktarda malzemenin yanı sıra üç doktorla birlikte 13 Ağustos 1919'da yola çıkmıştır²³².

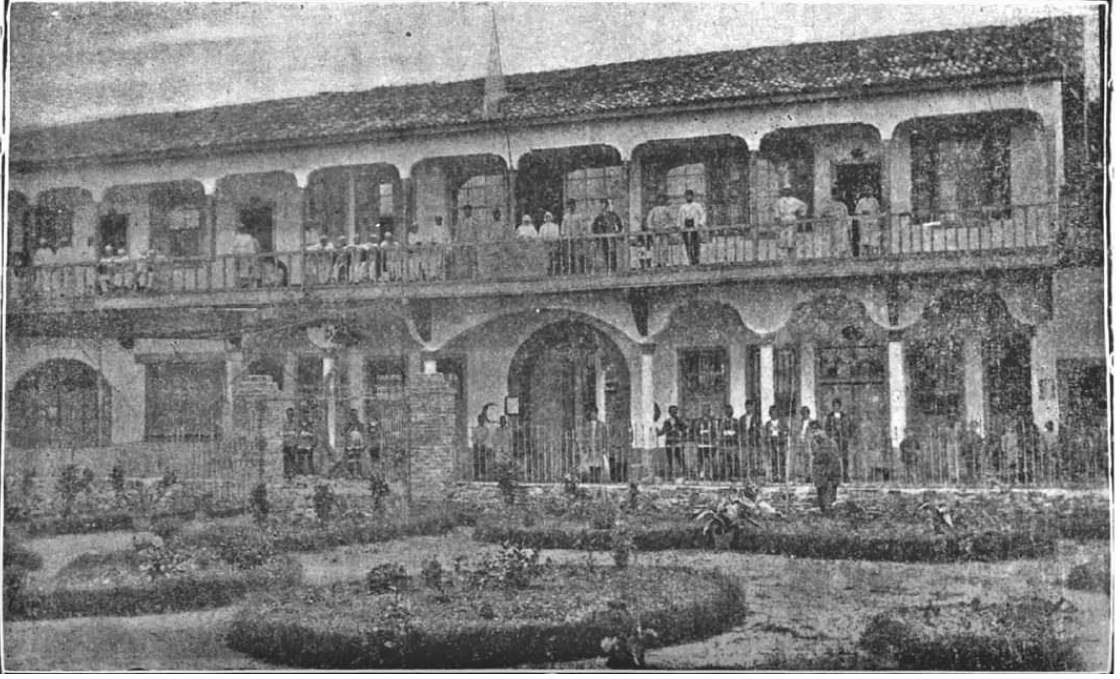
Üç doktor, bir stajyer ve birkaç hasta bakıcıdan oluşan heyet Nazilli'ye gelmiş, Nazilli Muhacirin Hastanesi, 'Beşinci Nazilli İmdâd-ı Sıhhî Hey'eti' adıyla açılarak 1919

²³⁰ Kenan Özkan, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçişte Göçlerin Rolü (1918-1923)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2020, s. 364-365.

²³¹ Mesut Çapa, “Millî Mücadele Döneminde İzmir ve Çevresinde Kızılay (Hilal-i Ahmer)'in Faaliyetleri”, *Kurtuluş ve Kurtuluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, ss. 58.

²³² Özkan, agt, s. 365- 367.

Eylül'ünde göreve başlamıştır²³³. Heyet-i Milliye'nin de çabasıyla açılan hastanede Nazilli Hükümet Doktoru Rıfat Bey başhekimliğe getirilmiştir. Kızılay Başdoktoru Ömer Lütfi Bey ve Doktor Lebip Bey hastaneye çok katkı sağlamıştır. Özellikle operatör Burhaneddin Bey'in yaralıların tedavisinde ve ameliyatlarında gösterdiği başarılar sonucu birçok askerin hayatı kurtulmuştur²³⁴. Hastanede öncelikli olarak sıtmayla mücadele başlamıştır. Aynı zamanda Kuva-yı Milliye müfrezelerine ilaç yardımında bulunulmuştur²³⁵.

Fotoğraf 1.7. Hilal-i Ahmer Beşinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti Nazilli Muhacirin Hastanesi²³⁶.

Hastane, Heyet-i Milliye'nin yardımıyla on gün içinde, hiçbir eksiği olmadan hasta kabulüne başlamış, bütün yataklar hasta ve tedaviye muhtaç insanlarla dolmuştu. Kızılay doktorlarının raporlarında, Yunan işgalinden kaçan 100 bine yaklaşan muhacirin sefalet içinde yaşadığı, sıtmayla mücadele ettiği ifade edilmiştir²³⁷.

Nazilli'de dispanserle tedavi görevi yerine getirilirken bir taraftan da yardıma ihtiyacı olanlara çamaşır, elbise, erzak, yemek dağıtımı yapılmıştır. Merkez depodan elli bin

²³³ Murat Uluğtekin – M. Gül Uluğtekin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914 – 1928*, Türk Kızılayı, Ankara, 2013, s.137.

²³⁴ Başaran, agm, s. 73.

²³⁵ Çapa, agm, s. 57.

²³⁶ İsmail Hacıfettahoğlu, *Milli Mücadele'de Hilal-i Ahmer*, Türkiye Kızılay Derneği, 2. Baskı, Ankara, 2009, s.57.

²³⁷ Çapa, agm, s. 57.

parça çamaşır, battaniye, yorgan gönderilmiştir. Göç edenlerin yerleştirildiği cami, medrese, terkedilmiş evlerin bakım ve onarımı yapılmış, kışın soğuktan korunmaları sağlanmıştır²³⁸.

Fotoğraf 1.8. Hilal-i Ahmer Beşinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti Aşhanelerinden²³⁹

Evlerini terketmek zorunda kalan insanların yaşadığı en büyük sorunlardan biri temizlikti. Su ihtiyacını karşılayamayan insanlarda bit problemi görölüyordu. Hilal-i Ahmer Cemiyeti bu durumu, yapılması gerekenleri 10 Ekim 1919'da aşağıdaki telgrafla Kuva-yı Milliye'ye bildirmiştir:

“Kuva-yı Milliye Heyet-i Merkeziyesi Riyaset-i Aliyyesine

Havaların soğumakta olması hasebiyle bitlerin zuhur ve az bir zamanda fevkalade tezayüd edeceği bedihi bulunduğundan gerek taharet ve gerek hıfzü's-sıhha nokta-yı nazardan buna karşı mücadele için tedabir-i atıyyeyi nazar-ı dikkate almak zaruridir. Efendim. Evvela; Hastahaneye bir karantina tesisi ve bunun için büyük ve müsaid bir binanın ve müstemilatın ihzarı. Saniyen; Gelecek olan hastaların yatmazdan evvel istihmaları esbabının temini. Salisen; Bi'l-umum hastegân elbise, yatak ve sairelerinin daima etüvden geçmesi için kemali süratle münasib miktarda etüv be aleti celbi. Rabian; Hastegân için fazlaca miktarda iç çamaşırı, yatak, yorgan, çarşaf ve gılâflarınuntedariki. Hamsen; Etibba ve müstahdemin-i sıhhiye için beyaz gömlek tedariki.”

²³⁸ Uluğtekin – Uluğtekin, age, s. 137.

²³⁹ Fettahoğlu, age, s. 59

Bunun için de aşağı Nazilli’de bir karantina evi açılmasına ve bitlenenlerin oradaki hamamlarda yıkanmasına karar verildi²⁴⁰.

20 Ekim 1919 tarihli cemiyet tarafından gönderilen başka bir telgrafta Köşk’ten 26 hastanın geldiği, bunları yatıracak yerlerin zor bulunacağı, bulunsa bile altlarına serilecek yatağın olmadığı ifade edilmiş ve yatak temini konusunda levazım şubesinden yardım istenmiştir²⁴¹.

Nazilli’de yoğunlaşan mültecilerin ve çevre nahiyelerdeki muhacir sayısının da fazla olması nedeniyle Yenipazar ve Koçarlı’da da bir dispanser kurulmuştur. İhtiyacın artmasıyla iki tabip daha gelmiş ve yaralıların tedavisi, hastalıkların her geçen gün artması üzerine iki yüz yataklı bir hastanenin açılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Kızılay heyeti gelinceye kadar göçmenler tamamen sahipsiz ve çaresiz durumdaydı. “İzmir Muhacirînine Muavenet Heyeti” doktorunun basında yer alan raporundaki bilgilere göre durum şöyleydi: “Yalnız İtalyanlar bir miktar un, pirinç, çay, şeker ve kahve göndererek yardımda bulunmuşlar. Çine taraflarında hastalara baktıkları gibi erzak dağıtmaya devam ediyorlarmış.” Yenişehir, Çine taraflarındaki göçmenlerin Nazilli’den daha perişan ve sefil durumda oldukları öğrenilmişti. Birçoğunun tarlalarda, ağaçların altında yattığı söyleniyordu. Göçmenlerde herhangi bir salgın hastalık görülmemekle birlikte sıtma oldukça yaygındı. Heyetin elindeki “sıtmanın herkese sirayet ettiği bir yerde mevcut kininin kifayet edemeyeceği” için İstanbul’dan acilen kinin gönderilmesi istenmişti.

Kızılay Heyeti Sıhhiye müfettişi Refet Cafer Bey ve Sıhhiye Müdürü, Nazilli ve çevresinde incelemelerde bulunmuştur. Heyet, Afyonkarahisar’da göçmen yerleşimlerini ziyaret etmiş han, medreselerde, cami avlularındaki göçmenlerin büyük bir çaresizlik içinde olduğunu görmüştür. Afyonkarahisar’la Nazilli arasındaki bütün köyler sıtmadan dolayı sorun yaşıyordu. Yeterli miktarda kinin bulunamıyordu ve kilosu 100 lirayı aşmıştı. Kaza merkezlerinde idari amirlerin ve belediye doktorlarının kontrolünde daha ucuz fiyatla devlet kinini sattırılıyordu.

1919 yılı sonlarında Tasvir-i Efkâr gazetesinin muhabiri olarak Batı Anadolu’da giden Arif Oruç, Yunan işgalinden kaçan göçmenler, işgal alanı, çevresiyle ilgili haber ve gözlemlerini “Anadolu Mektupları” ya da “İzmir Kuvâ-yı Milliye Nezdinde” başlıklarıyla

²⁴⁰ Başaran, agm, s. 74.

²⁴¹ Başaran agm, s. 75-77.

yayınlamıştır. Arif Oruç, Nazilli'deki durumu Kızılay doktoru Feridun Bey'in ifadesiyle şöyle aktarmıştır: *“Nazilli'ye imdad heyeti geldiği zaman bir şey bulamadı ve bir şey göremedi. Bir yığın hasta ile karşılaştık. Kıymetli eller köşe başlarında kinin dilenmek için çekingen bir şekilde uzanıyordu ve doğrusu Nazilli bir buçuk aydan beri kinine doyabilmiş. Feridun Bey'in riyaseti altındaki heyet dört muntıkaya ayrılmıştı. ...Bir ay zarfında bu faal doktor yalnız Nazilli'de 3100 hasta tedavi etmiş. O frengili olup da dispanserde ayakta tedavi edilenler başka. Bugüne kadar 9150 hastaya kinin ve ilaç dağıtılarak bu biçareler tedaviye alınmışlardır²⁴² ve Hilal-i Ahmerimiz buralara da uzanmış, buralarda da mu'avenetini ibzal ediyor. Sabahları dispanser kapısında şırınga nöbeti bekleyen frengililer hallerinden pek memnun. Birisine sordum:*

- Neyin var? Dilini uzatarak mütevekkilen:

- Burada bir sivilce belirdi dedi doktor şırınga yapıveriyor sabahları diye tebessüm etti. Bu adam ne olduğunu, ne yapıldığını ve hatta buraya neye geldiğini bile bilmiyordu²⁴³.”

Bir süre sonra Nazilli, Çine'deki göçmen müdürlüğüne ait olan hastanelerde görev paylaşımı yapılmıştır.

Nazilli'de: 250 yataklı hastanede biri dahiliye ve diğeri hariciyeye ait iki dispanser,

Çine'de: Elli yataklı bir hastahâne ve bir dispanser,

Koçarlı'da: On yataklı bir revir ile bir dispanser,

Yenipazar'da, Köşk'de, Balyanbolu (Beydağ)'da bir dispanser açılmıştır.

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla, Anadolu'da bulunan tüm kurumların İstanbul'la olan ilişkisinin kesilmesi istenmiştir. Ankara- İstanbul arasında ikilemde kalan Cemiyet, Adnan Adıvar'ın Sağlık Bakanı olmasıyla Hilâl-i Ahmer heyetleri ve etkinlikleri TBMM tarafından yürütölmeye başlanmıştır. Ayrıca Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne uluslararası antlaşmalarla tanınan ayrıcalıklar, diğerk ölkelerden gelen yardımlar ve bu yardımların dağıtılması sorumluluğı verilmiştir. Birinci (Trakya), Dördüncü (Akhisar), Beşinci (Nazilli)

²⁴² Çapa, agm, s. 58-59.

²⁴³ Yücel Özkaya, *Milli Mücadelede Ege Çevresi II*, Çağdaş Yayıncılık, İstanbul, 2001, s.47.

ve Altıncı (Alaşehir) İmdat ve yardım heyeti TBMM ile bağlantı kurmuş ve bu heyetlerin aylık 12. 000 lirayı bulan giderleri karşılanmıştır²⁴⁴.

28 Nisan 1920’de 57. Fırka Kumandanlığı’nın Nazilli Heyet-i Merkeziye Riyaset-i Aliyyesi’ne gönderdiği telgrafta “*Nazilli’de emr-i âlinizde bulunan Sıhhiye deposunun miralay Refet Beyefendi ve fırkanın kararıyla Dinar’a...*” gönderilmesi istenmiştir²⁴⁵. İşgalin ilerlemesi cephenin geriye alınmasına neden olmuştur. Denizli’de Nazilli’den kurtarılan malzemelerle dispanser açıldı. Doktorlar ve sağlık görevlileri hastalara yetişmek için var gücüyle geceli gündüzlü çalıştı. Mücadelenin en yoğun zamanlarında, yoklukla, felaketle perişan olan insanlara yardımlarından ve hizmetlerini takdir eden *Sıhhiye ve Muâvenet-i İctimâiye Vekâleti* (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) teşekkür etmiştir.

“Hilâl-i Ahmer Beşinci İmdâd-ı Sıhhî Hey’et-i Riyâsetine;

*İlim ve fennin fezâ’il-i müşfikânesini Nazilli ve civarındaki muhâcirîne en maddi şekillerde ve en in sâniyyet-kârâne bir mebzûliyet ve ulviyetle takdîme muvaffak olarak oralardaki binlerce (yardıma muhtaç) vatandaşlarımızın müsâ’ade-i imkân dâhilinde elemeleri ni tahfîf kudretini gösteren Hilâl-i Ahmer Hey’etini terkîp eden zât-ı vâlalarıyla rûfekâ-i mesâ’îlerine kalbî ve samimî teşekkürlerimi takdîm etmekte pek derîn bir hazz-ı rûhî duymaktayım. Hürmet ve takdirlerimin bütün arkadaşlarıma tebliğine delâlet edilmesini bi’l-hassa ricâ ederim efendim.*²⁴⁶”

Heyetin Nazilli’ye gelmesinden önce, Kuva-yı Milliye hastanelerinde çalıştırılmış olan Yerli Rum doktorlar tahliye edilirken zarar gördüklerinden Denizli ve Dinar’a geldiklerinde onlara da yardım edilmiştir. Heyetin, ırk ve din ayrımı gözetmeksizin Rum vatandaşlara da yardım etmesi üzerine heyet reisine teşekkürname gönderilmiştir.

“Nazilli Hilal-i Ahmer İmdad-ı Sıhhi Heyeti Reisi Mehmet Lütfü Beyefendi’ye

“Hadim-i insaniyet Hilal-i Ahmer heyet-i muhteremesine ve kemal-i faaliyet ve ciddiyetle teşrik-i mesai eyleyen etıbbâ-yı hazırardan Necdet, Burhaneddin, Vasfî, Celal ve Kâmil bey ve efendilere bu müessese-i hayriyenin Nazilli’de teessüs ettiği dakikadan itibaren bila-tefrik-i cins ve mezhep biçare ve bikes hastagânının imdat sedasına şitabla şayan-ı şükran bir surette takip edilen vazife-i aliyeyi ifa etmek sadedinde izhar ettikleri

²⁴⁴ Kesimoğlu, agt, s. 103.

²⁴⁵ Başaran, agm, s. 75.

²⁴⁶ Hacıfettahoğlu, age, s.57-62.

âsâr-ı hayriyeden dolayı Nazilli umum Rum ahalisi namına en samimi teşekküratımızı takdim ve hissiyat-ı şükranımızı izhar etmeyi en büyük vezâiften addediyoruz. İlk fırsatta kalbimizi istila eden şu hissiyatımızı alenen dahi izhar edeceğimizin arzıyla üstün saygılarımızı takdim eyleriz efendim.

10 Temmuz 1920

Eczacı Sokrat, Eczacı Yanko, Doktor Pandalaki Garbaloğlu, Doktor Meneluis Eksenvaki, Doktor Vasilaki Balban, İstasyon memurlarından Filipaki Enestaş.”

Tablo 1.2. Hilal-i Ahmer Beşinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti Dispanserlerine Ait İstatistik Özeti

Köşk Dispanseri	1142	
Söke Dispanseri	3498	
Çine	14046	
Koçarlı	10917	
Yenipazar	13635	
Bozdoğan	1884	
Bağarası	2120	
Dinar	6595	
Denizli	3372	
Burdur	22292	
Antalya	4088	
Nazilli	5409	
Balyanbolu	1235	Toplam: 90233

Kaynak: Uluğtekin – Uluğtekin, age, s. 141.

Heyet iki yıl içinde hastanelerinde 3 bine yakın hasta, dispanserlerinde 90.233 mülteciyi tedavi etmiştir²⁴⁷.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, imdad-ı sıhhi heyetleri aracılığıyla zor durumdaki mültecilerin sağlık, barınma, eşya ve erzak gibi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Göçmenlere yardım edebilmek için nakit paraya ihtiyaç duyulmuştur. Aydın, Denizli, Çine gibi göçmen sayısı artan şehirlerden İstanbul’daki yetkililere gönderilen telgraflarda, nakit sıkıntısından bahsedilmiş, para talep edilmiştir. Cemiyet de eğlence ve yardım kampanyaları yaparak nakit para temin etmeye çalışmıştır. Subay, memur, öğretmen, öğrenci vs. halktan her kesim insan işgal nedeniyle zor duruma düşen göçmenler için maddi yardımlarda bulunmuştur²⁴⁸.

²⁴⁷ Uluğtekin – Uluğtekin, age, s. 140-141.

²⁴⁸ Semih Çınar, “İzmir’in İşgali Üzerine Mülteci Durumuna Düşen Türklere Hilal-i Ahmer Cemiyeti Aracılığı ile Yapılan Nakdi Yardımlar”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX/ Özel Sayı: İzmir’in İşgali, 2019, ss. 243-270, s. 251-257.

Yunan yönetimi bölgede sebep olduğu felaketlerin acısını azaltmak, yardım etmek için Aydın bölgesindeki mültecilere dağıtmak üzere 6000 lirayı İngiliz Kızılayına göndermiş fakat kimse istemediği için para geri gönderilmiştir. Yunan makamları, 2500 lira Osmanlı borcu ve Regie des Tabacs aracılığıyla Nazilli ve Denizli mültecilerine 2000 lira gönderildiğini yine iade edildiğini belirtmiştir²⁴⁹.

Hilal-i Ahmer dışında Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından Çine ve Nazilli’de üç hastane daha açılmış, bir süre faaliyet gösterse de ekonomik sebepler nedeniyle bu hastanelerin masrafları karşılanamamıştır. Hastanelerin ödeneksizlik yüzünden kapanmasına engel olmak isteyen Muhacirin Müdüriyeti, tüm teşkilatıyla birlikte bunların Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ne devredilmesini teklif etmiş ve hastaneler Şubat 1920 itibariyle Hilal-i Ahmer Heyeti’ne devredilmiştir. Hastanelerin Hilal-i Ahmer’e devredilmesiyle, Çine ve Denizli hastanelerinin birkaç günlük ihtiyaçları için 300 lira verilmiş, Nazilli’de bulunan 100 yataklı Muhacirin Hastanesi’nin idare ve iâşesi için de Doktor Feridun Bey’e 300 lira gönderilmiştir. Devir teslim işlemlerini yürütmek üzere Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi Sıhhiye Müdürü Doktor Lütü Bey, Nazilli Hilal-i Ahmer İmdat-ı Sıhhiye Heyeti başkanı olarak Feridun Bey’in yerine görevlendirilmiştir²⁵⁰.

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili, 2 Mayıs 1921’de Karacasu’ya yerleştirilen 2134 muhacirin yardım alamadığını ve doktor varsa da eczanesi olmadığından Hilal-i Ahmer tarafından dispanser açılmasını istemiştir²⁵¹. Nazilli Beşinci Hilal-i Ahmer İmdat-ı Sıhhiye Heyeti Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin başladığı Temmuz 1921’e kadar bölgedeki faaliyetlerini sürdürmüştür²⁵².

Batı Cephesi’ndeki savaşlar sonucunda ele geçirilen esirlere davranış biçimleri arasında büyük farklar vardı. Türkler savaş alanlarından esir aldığı askerleri Anadolu’daki birkaç kampa göndermiş, Yunanlılar ise savaş alanındaki askerleri hemde işgal sırasında savaşa katılmamış sivil halkı esir alarak Yunanistan’a kampa göndermiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Yunanlıların elindeki Türk esirlerin hayatta kalması ve durumlarının

²⁴⁹ Solomonidis, agt, s. 176.

²⁵⁰ Özkan, agt, s. 368-369.

²⁵¹ Günver Güneş, “1921 Yılında Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe Arşiv Belgelerinde Cephe Gerisi Faaliyetleri”, *Milli Mücadele 1921*, Edit. İbrahim Bozkurt – Umut Karabulut, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 221.

²⁵² Özkan, agt, s. 369.

iyileştirilmesi için büyük çaba gösterirken aynı zamanda Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde oluşturulan diğer kamplardaki esirlerle de ilgilenmiştir²⁵³.

1.2.7.2. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Yenipazar ve Çevresindeki Faaliyetleri

1922 ortalarına kadar Menderes Nehri'nin güneyi İtalyanların işgali alanıydı. Aydın ve çevresinden göç eden mülteciler Yenipazar'a sığınmıştır. İtalyan askerlerinin çekilmesinden sonra Yunan işgaline uğrayan bölge halkı Bozdoğan, Muğla ve çevresine göç etmek zorunda kalmıştır. Bu bölgelerdeki imdat heyetleri görevini tamamlayıp döndükleri için gelen mülteciler her türlü yardımdan mahrum kalmıştı. Çine, Bozdoğan, Yenipazar bölgesine iki doktor ve iki memurdan oluşan imdat heyeti, Koçarlı için üç doktor ve üç memurdan oluşan diğer heyet çamaşır, battaniye ve sağlık malzemesi ile Ankara'dan yola çıkarılmıştı. Heyetlerden birincisi iki ay süreyle faaliyette kalmış, 6154 mültecinin iâşesini sağlamış, hastalarını tedavi etmiş, ilaçlarını vermişti. İkinci heyet 6190 parça çamaşır, battaniye dağıtmıştır.

Bölgede Burdur ve Çine'den sonra en çok hasta tedavi edilen dispanser Yenipazar'dı. Mülteciler için en etkili yardımları Hilal-i Ahmer Cemiyeti yapmıştır. Mültecilerin bulunduğu bölgelere imdat heyetlerini göndermiş, sağlık ve iâşeleri olmak üzere ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır.

Bölge ileri gelenleri de göçmenlere yardım etmek için çalışmıştır. Yenipazar müdürü muhacirler yararına Koçarlı'dan gelecek heyetin katılımıyla, 5 Temmuz'da müsamere düzenlemiştir. Biletlerden biri Yörük Ali Efe'ye verilmiş, tutarı kendisine bırakılmış ve müsamereye katılması istenmiştir. Diğer bilet de vatanseverliğiyle bilinen Hacı İbrahim Ağa'ya gönderilmiştir. Satmak için otuz adet yüz kuruşluk, altmış adet elli kuruşluk, yüz adet yirmi beş kuruşluk bilet sunulmuştur. Koçarlı'nın Şube Reisi Binbaşı Besim Bey ve askeri mızıkacı da gelmiştir. Muhacir sayısının artarak devam etmesi bölge halkını çaresizlik içinde çevreden yardım istemeye itmiştir²⁵⁴.

1.2.8. İşgal Döneminde Eğitim

Yunan işgal kuvvetlerinin, işgal alanlarında ilk hedef aldıkları eğitim kurumlarıydı. Yunanlılar, öğretmenleri sindirerek gelecek kuşaklara aktarılacak bilgi birikimini ortadan

²⁵³ Kesimoğlu, agt, s. 103-104.

²⁵⁴ Günver Güneş, "Milli Mücadele'de Yenipazar", *Milli Mücadele'de Güney Aydın Cepheleri ve Efelerin Karargahı Yenipazar*, Edit. Günver Güneş, Pia Yayınları, İstanbul, 2014, s. 48-52.

kaldırmaya çalışmıştır. Eğitim kurumlarının bir bölümünü kapatmış, bir kısmını da işlevsiz hale getirmiştir. Eğitime devam eden okullarda Yurttaşlık Bilgisi dersi kaldırılmış, tarih dersinin programını değiştirilmiştir. Yunan dilinin ve kültürünün yayılması için, ilk ve orta dereceli okullarda Yunanca dersi eklenmiştir.

Yunan askerleri, Aydın, Nazilli, Söke, Atça, Karacasu merkezlerinde, Bucak, Karapınar köylerinde 140 okul ve medrese binasını yakmıştır. Karapınarlılar, Yunan kuvvetlerinin verdikleri zarara rağmen köylerindeki Rum okuluna dokunmamıştır.

1919-1920 eğitim öğretim yılında birçok öğretmen, Yunanlılarca tutuklanmış ve işgal bölgesi dışına çıkartılmıştır. Maaşlarının nasıl ödeneceği de bilinmiyordu.

1921-1922 yıllarında Anadolu'nun birçok yerinde öğretmenler maaşlarını zamanında alamamıştı, bir kısmı da öğretmenliği bırakarak başka mesleklere geçmiştir. Dört, beş ay hatta daha fazla süre maaş alamamışlar, borçları nedeniyle ve ihtiyaçlarını karşılamak için ev eşyalarını satmış, çoğu da meslekten ayrılıp polis, jandarma olmuştu. Bazı yerlerdeki öğretmenler ise toplu grevleri tercih etmişlerdi.

Mustafa Kemal, öğretmenlerin bu durumlarıyla ilgilenmiş, Maarif Müdürlüklerine ve vilayetlere yazılar yazmıştır. Öğretmenleri örgütlemiş, Maarif Kongresini toplayarak eğitim inkılabına da yönelmiştir.

Bazı yerlerde öğretmenler, gece nöbet tutup gündüz derslerine girmiştir. Kuva-yı Milliye ruhunun köylere kadar yayılmasında, direnişte ve örgütlenmede öğretmenlerin büyük katkısı olmuştur. Düzenli ordu kuruluncaya kadar Kuva-yı Milliye'ye çok sayıda öğretmen katılmıştır. Bu dönemde TBMM Hükümeti öğretmenlere, Milli Mücadele'nin amaçları hakkında halkı aydınlatmaları için görev vermiştir.

Medrese hocaları da öğretmenler gibi, işgallere karşı halkı bilinçlendirmede, miting ve protestolar düzenlenmesinde, kongrelerin, cemiyetlerin faaliyetlerine katılmada, TBMM'nin açılışında ve milletvekili olarak da hizmet etmiştir.

Nazilli müderrisi Hacı Süleyman Efendi, I. Dönem TBMM'ye İzmir'den milletvekili olarak seçilmiş ve Aydın'da Milli Mücadele'de aktif olan kişilerden biridir²⁵⁵. Esat Hoca,

²⁵⁵ Müslime Güneş, "Mütareke ve İşgal Döneminde Aydın Sancağı'nda Eğitim ve Eğitim Kurumları", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, II. Kitap, Ankara, 2010, s.126-131.

Yunan işgalinin başlamasıyla, gençlerden oluşturduğu gönüllüler ve zeybeklerle Aydın ve Köşk Cephesi'nde Yunan kuvvetleriyle savaşımıştır²⁵⁶. Kuva-yı Milliye ve düzenli birlikleri motive etmek için yaptığı konuşmalar çok yararlı olmuştur. Bölgede düzenli birliklere komutanlık yapan Binbaşı Hacı Şükrü Bey, Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe Esat Efendi'ye “*Fahri Ordu Müftüsü*” unvanını vermiştir²⁵⁷.

²⁵⁶ Recep Çelik, *Milli Mücadelede Din Adamlarının Rolü*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s. 38.

²⁵⁷ Ayten Can Tunalı, “Kurtuluş Savaşı'nda Esat Efendi (İleri)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXVI, Sayı: 41, 2007, ss.81-99, s. 86.

2. BÖLÜM

2. KUVA-YI MİLLİYE VE MUHAREBELER DÖNEMİ

2.1. Kuva-yı Milliye'nin Tanımı

Kuva-yı Milliye'nin oluşumunu, gelişim sürecini, Milli Mücadele'deki yerini kavrayabilmek için öncelikle tanımlamak ve anlamsal açıdan değerlendirmek gerekir. Kuva-yı Milliye sözlükte “*milli (ulusal) kuvvet, askeri olarak da İstiklal Savaşı boyunca Anadolu’da kurulan hükümet ve bu hükümetin askeri kuvveti*” şeklinde tanımlanmıştır²⁵⁸.

Mustafa Kemal Atatürk'ün tanımlaması, “*Düşmanların çemberi altında olan hükümetin emirlerini ordu yerine getirecek durumda değildir. Bu yüzden vatani savunma ve koruma görevi doğrudan milletin kendisine yönelmiş durumdadır. Millet orduya kendi içinden teslim ettiği bireylerinin, düşman saldırısına uğrayan bölgelerinin savunmasına, korunmasına görevli kılmayı mecbur kılmişti. İşte buna Kuva – yı Milliye diyoruz. Bütün dünya da böyle diyor.*” şeklindedir²⁵⁹.

Yücel Özkaya'nın tanımı şöyledir: “*Vatan işgaliyle halkın malını, canını, dinini, namusunu koruması, vatana karşı olabilecek her türlü saldırıya karşı eski askeri komutan ve askerler ile bunlara katılan askerlerin kendi aralarında oluşturdukları savunma birlikleri*”²⁶⁰.

Alev Coşkun, “*dar anlamıyla düzenli ordunun oluşmasından önceki direniş kuvvetleri, geniş anlamıyla 19 Mayıs 1919’dan başlayarak Cumhuriyet’in kuruluşu 29 Ekim 1923 tarihine kadar geçen sürede düşmana karşı yürütülen tüm çabalar, çalışmalar*” şeklinde ifade etmiştir²⁶¹.

Şevket Süreyya Aydemir kavramı iki yönden ele alarak “*biri teşkilat fikri (çeşitli gelişmeler sonunda TBMM Hükümeti şekline ulaşır), ikincisinin de Halk Hareketi (can ve*

²⁵⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2001, s. 531.

²⁵⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Nisan 1920 – 21 Şubat 1921), Cilt I, Ankara, 1980, s. 6, Yücel Özkaya, “Kuva – yı Milliye“, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt VIII, Sayı 24, Temmuz 1992, s. 451.

²⁶⁰ Özkaya, agm, s.451.

²⁶¹ Coşkun, age, s. 95.

vatanın tehlikeleri karşısında halkın kendi içinden beliren savunma çabası)” olduğunu belirtmiştir²⁶².

Mustafa Turan, “*Millette bulunan direniş ruhu/inancı, azim ve kararına Kuva-yı Milliye denildiği gibi Milli Mücadele döneminde milli temsilin sağlanması gereğinden, iktidarın kaynağı olan milletin bizzat elinde bulunması gereken kuvvetler (yasama, yürütme ve yargı erkleri), milletin mukadderatına karar verecek olan merci olarak milli meclis*” anlamlarında kullanıldığını ifade etmiştir²⁶³.

Sıtkı Aydın, “*Dar anlamıyla istilacı düşmana karşı koymak için mahalli olarak teşkilatlanan kuvvetler. Geniş anlamıyla ve Mustafa Kemal Paşa’nın bu konuda söylediği sözlerden çıkarılan sonuca göre bağımsızlığını koruma uğruna meşru bir milli etkiyle milli irade ve milletin genel desteğiyle oluşan ve bütün milletin kuvvetlerini varlığında toplayan bir teşkilattır*”²⁶⁴ şeklinde tanımlamıştır.

Enver Behnan Şapolyo’ya göre “*Kuva-yı Milliye’ci yalnız milli vicdanından emir alan, mücadelesinde yılmadan hayatını hor gören, bireysel menfaatlerden tamamıyla uzak, milli bir aşkla içi yanan, emperyalistlere ateş püskürten, cesur yiğit, milliyetçi, halkçı bir kuvvetin temsil edilmesidir.*”²⁶⁵

Kuva-yı Milliye denilen ulusal güçlere halkın bir kısmı “*Kuvvacı*”, Batılı yayınlarda ise önce eşkıyalar olarak adlandırılan bu gruba bir süre sonra “*milliyetçiler*” deyiimi kullanılmıştır²⁶⁶.

2.2. Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu

Türk milletinin can, mal, namus ve vatanın tehlikeye düştüğü zamanlarda milis kuvvetleri oluşturarak silahlı mücadeleye başlamasından yola çıkarak Kuva-yı Milliye’nin daha önceki tarihlerde ortaya çıktığı bilinmektedir. Mustafa Turan, 1877-1878 Osmanlı-

²⁶² Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2020, s.141.

²⁶³ Mustafa Turan, “*Kuva – yı Milliye’nin Anlamı, Tarihi ve Fikri Temelleri*”, *Türk Yurdu*, Sayı 366, Şubat 2018, s.70.

²⁶⁴ Aydın, age, s.66.

²⁶⁵ Aydemir, age, C. II, s. 162.

²⁶⁶ Kemal Arı, “*İstiklal Harbi’nde Türk Ordusunun Yapılanması ve Düzenli Orduya Geçiş*”, *Türk İstiklal Harbi’nde Kuvayımiliye, Düzenli Ordu ve Cepheler*, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, ss. 1-12, s. 3.

Rus, 1897 Osmanlı-Yunan, 1912-1913 Balkan Savaşları'nda Türk milis kuvvetlerin savaflara katıldığını belirtmiştir²⁶⁷.

Adnan Sofuoğlu, Kuva-yı Milliye kavramının ilk kez Balkan Savaşları'nda Edirne'nin düşmesi sırasında askeri birliklere destek olma konusunda oluşturulduğunu ve bunların Kuva-yı Milliye yazan yazı bandı taktıklarını ifade etmiştir²⁶⁸. Şerafettin Turan, Kuva-yı Milliye'nin ifadesinin II. Balkan Savaşı'nda Edirne'yi geri almak amacıyla Trakya'da kurulan sivil güçler için kullanıldığını, Kurtuluş Savaşında gönüllülerden oluşan ya da sivil örgütlerce kurulan birliklerin bu adla anıldığını belirtmiştir. Osmanlı dönemindekilerin de “başibozuk”²⁶⁹ adı verilen birliklere benzetildiğini ifade etmiştir. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkışında, hükümet yönetiminde yer alanların keyfi ve yasa dışı işleri nedeniyle vatanın olumsuz etkilenmesi, işgallerin yaşanması, mevcut durumun kötü olması etkili olmuştur²⁷⁰.

30 Ekim 1918 Mondros Silah Bırakışma Antlaşması'nın 7. Maddesine dayanılarak Anadolu'da işgaller başlamıştı. Daha yeni kendisinden ayrılan Balkan Devleti Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'e girmesini Türk milleti hazmedememiştir²⁷¹. Bu işgal Milli Mücadele'nin en önemli itici gücünü teşkil etmiştir²⁷². Bu mücadelenin, örgütlenme çalışmalarının en büyük yürütücüsü ve destekçisi başta Mustafa Kemal(Atatürk), İsmet (İnönü) Paşa, Rauf (Orbay) Bey, Kazım (Karabekir), Fevzi (Çakmak), Ali Fuat (Cebesoy) Bey gibi vatansever komutanlar olmuştur. Anadolu'da Kuva-yı Milliye'yi temel eksen alan milli bir direniş oluşturma yolundaki çabaların en önemlisi de, silahların teslimini geciktirmek ve olası bir direniş için örgütlenmek olmuştur²⁷³. Halkın, askerin, efelerin oluşturduğu bu direniş hareketinin ortak noktası Türkçülük doğrultusuyla vatan savunmasıdır²⁷⁴.

²⁶⁷ Turan, *Kuvay-ı Milliye'nin...*, s.63.

²⁶⁸ Adnan Sofuoğlu, “Adnan Sofuoğlu ile Kuva-yı Milliye Üzerine”, <https://www.academia.edu>, 8/02/ 2022.

²⁶⁹ Özel giysileri ve serpuşları olmayan, askeri eğitim görmemiş kişiler savaş dönemlerinde yardımcı kuvvet olarak orduya katıldıklarında başibozuk diye adlandırılmıştır.

Şerafettin Turan, Kuva-yı Milliye Örgütlenmesi ve Kavramının Kurtuluş Savaşındaki Rolü “, *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Cilt I, İzmir, 2010, s. 15.

²⁷⁰ Özkaya, agm, s. 453.

²⁷¹ Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, 3. Baskı, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul, 1958, s.306-307.

²⁷² Armaoğlu, age, s. 47.

²⁷³ Ali Ulvi Özdemir, *Anılarda Batı Anadolu Kuva- yı Milliye'si*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2017, s.30.

²⁷⁴ Yaşar Özüçetin - H. Mehmet Dağıstan, “ Meclis Celse Zabıtlarında Kuva – yı Milliye”, *ÇTTAD*, IX/20-21, (2010/Bahar-Güz), ss. 3-30, s. 5.

İzmir'in işgalinden sonra Kuva-yı Milliye Hareketi'ni ilk Urla'da görmekteyiz²⁷⁵. Sekiz yüz kadar Rum çeteci, 16 Mayıs 1919 sabahı Urla'daki Türk köylerine saldırmış, 56. Tümen'e bağlı Urla'daki 173. Piyade Alay Kumandanı Yarbey Kazım Bey, elindeki on sekiz silahlı erle diğer hizmet erlerini de silahlandırarak geri püskürtmüştü. Diğer mahallelere saldırıldığında asker yetersiz kalınca halk, silah deposunu açmış, 120 tüfek ve cephaneyi alarak silahlanmış, 120 kişilik bir kuvvet meydana getirmişti. 17 Mayıs'a kadar süren çatışma sonucunda Yunan kuvvetleri mahalleri işgal etmiş, Urla Garnizonu'nu esir almıştı. Bu olay, Millî Mücadele Tarihi'nde batı bölgesinde oluşturulan ilk "*Millî Kuvvet*" dir²⁷⁶. Ordunun yetersiz olması, Damat Ferit Paşa'nın yaşananlar karşısındaki teslimiyetçi tavrı, sadece protesto etmesi halkın yalnız olduğunu ve kendi başının çaresine bakmak zorunda olduğunu göstermişti²⁷⁷.

Bu arada bölgedeki bazı komutanlar, işgallere karşı yapılması gerekenlerle ilgili görüş ortaya atıyordu. 15 Mayıs'ta Burdur Askerlik Şubesi Başkanı İsmail Hakkı Bey, 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey'e halkın oluşturduğu bir teşkilat kurup, bunların el altından silahlandırılmasını önerdi. Ayrıca 12. Tümen dairesinde 20000 kişilik teşkilatın oluşturulabileceği, mülki ve askeri memurlarla gizli yapılacak milli direniş merkezlerinin temeli olacağını ifade etmiştir. Sadece askeri birliklerin direniş göstermesi, mütareke gereği terhislerin olması ve firarilerden dolayı mümkün değildi. Albay Şefik Bey, Harbiye Nezaretine gönderdiği raporda bölge hakkında bilgi verdikten sonra, İsmail Hakkı Bey'in görüşleri yönünde Kuva-yı Milliye'yi oluşturmanın en iyi önlem olacağını belirtmiştir. Erkan-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa da rapor üzerine kayıt düşerek bu fikri benimsemiş ve Kuva-yı Milliye düşüncesi basında da yer almıştır²⁷⁸.

Batı Anadolu'da Kuvayımiliye'nin ilk örgütlü direniş Ödemiş'tedir. Rauf Bey, Celâl Bey (Bayar) ve Bekir Sami Bey (Günsav) 'in girişimleri ile 25-29 Mayıs 1919 tarihleri arasında Ödemiş Kuva-yı Milliyesi kurulmuştur²⁷⁹. Kuva-yı Milliye ile batıda Yunanlılara, Güney- Doğu Anadolu ve güneyde Fransızlara karşı mücadele edilmiştir²⁸⁰.

²⁷⁵ Salim Gökçen, "Bozdağ Cephesi'nde Efeler ve Kumandanlık Meselesi", *CTAD*, Yıl 16, Sayı 32 (Güz 2020), s. 661-689, s. 664.

²⁷⁶ *Türk İstiklâl Harbi - Batı Cephesi ...*, s. 46-47.

²⁷⁷ Turan, age, s. 269.

²⁷⁸ Adnan Sofuoğlu, "İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s.131-142, s. 138-139.

²⁷⁹ Gökçen, agm, s. 667.

²⁸⁰ Özkaya, agm, s. 456.

Aydın'da 57. Tümen Bölgesine düşen ve onun silahlandığı, bir amaca doğru sevk ve idare edilen planlı, örgütlü bir mücadele, güçlü bir başkaldırı görülmüştür. Aydın Kuva-yı Milliye'si sadece Yunanlılarla savaştı. Bölgeye gelen İtalyanların siyasi saldırganlıklarıyla, siyasal amaçlar peşinde koşan İngiliz, Fransızlarla da savaştı. Padişah ve Ankara Hükümetinin bölgesindeki muhalefet kesimiyle, bazı kişisel sorunlarla da mücadele etmiştir²⁸¹. Bu mücadeleye, halkın sevgisini kazanmış olan Efe'ler de büyük bir katkı sağlamıştır. Bu bölgedeki ilk direniş örgütleri Efe'ler ve zeybekler tarafından kurulmuş, Kuva-yı Milliye teşkilatının komutanlarını askerlerle birlikte Efe'ler, erlerini de çoğunlukla zeybekler ve kızanları oluşturmuştur²⁸².

Düzenli ordu kuruluncaya kadar işgal güçlerine karşı, gayri nizami harp diye adlandırılan ve bunun bölümlerinden olan gerilla harbi ve mukavemet hareketi uygulanan taktiklerdi. Bunlar pusu, baskın, sızma gibi küçük kuvvetlere vur-kaç tarzında yapılan hareketlerdi. Yerli halktan oluşması, bölgeyi iyi tanınması, arazide gizlenebilecekleri alanları bilmeleri Kuva-yı Milliye'ye üstünlük sağlamıştır²⁸³.

2.3. Kuvay-ı Milliye'yi Oluşturan Unsurlar

Kuva-yı Milliye'nin insan kaynaklarını görevli bulunan askerler, vatanseverlik duygularıyla katılan gönüllüler, dağlardaki Efe ve zeybekler, hapishaneden çıkan tutuklu ve yükümlüler, asker kaçakları, bulunduğu bölge işgal altında olup yersiz, yurtsuzlar, adamlarıyla savaşa katılan toprak sahibi, eşraf, kongre kararlarıyla kasaba ve köylerden toplanan insanlar oluşturmuştur²⁸⁴.

²⁸¹ Müslim Özbalkan, “ Milli Mücadele’de İlk Başkaldırış Yörük Ali Efe ve Malgaç Baskını”, *Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri*, Edit. Mehmet Başaran, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Nazilli, 2007, ss. 27-63, s. 27-28.

²⁸² Ali Haydar Avcı, *Zeybeklik ve Zeybekler Tarihi*, E Yayınları, İstanbul, 2004, s. 396

²⁸³ Tuncay Ercan Sepetçioğlu, “ Batı Anadolu’da Yunan İşgalinin Temel Argümanları ve Milli Mücadelede Nazilli Cephesi”, *Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği*, Nazilli, 2007, ss. 69-85, s.78.

²⁸⁴ Tükan Çetin, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşgal Bölgesi Köy ve Köylüsü”, *DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.3, 1993, ss. 175-190, s. 179-180.

2.3.1. Nazilli Bölgesinde Efe ve Zeybeklerin Faaliyetleri

2.3.1.1. Yörük Ali Efe (1896-1951)

Nazilli’de Milli Mücadele döneminde Demirci Mehmet Efe bölgeye hakim olmasına rağmen Yörük Ali Efe ondan önce Kuva-yı Milliye’ye katılmış ve mücadeleye başlamıştır. Bu nedenle Yörük Ali Efe hakkındaki bilgilere öncelik verilmiştir.

Fotoğraf 2.1. Yörük Ali Efe²⁸⁵.

1895’de Aydın Sultanhisar ilçesine bağlı Kavaklı köyü²⁸⁶ çevresindeki Güneydağı’nın Sarıtekeli yaylasında, ilkbaharda Cuma günü doğmuştur. Annesinin

²⁸⁵ <http://ankaenstitusu.com/kendi-anlatimi-ile-yoruk-ali-efe/> , 18/03/2022.

²⁸⁶ Özkurt, agt, s.18.

anlatımına göre Nisan ya da Mayıs aylarında olduğu bilinmektedir²⁸⁷. Babası Sarıtekeli aşiretinden İbrahimoglu Apti, annesi Yörük Atmaca aşiretinden Fatma'dır. Hiç okula gitmemiş, 25 yaşından sonra kendi kendine öğrendiği harflerle okumayı öğrenmiştir²⁸⁸.

Asaf Gökbel, Yörük Ali Efe'yi "*Orta boy, kumral, balık etli, dolgun suratlı aslan gibi bir delikanlıydı. Türk ırkının benzersiz özellikleri onda vardı. Tam bir erkek güzeli*" şeklinde tasvir etmiştir.

Efe, zorunlu askerlik görevini yapmak için silahaltına alınarak İzmir'de depo alayına gönderilmiştir. Eğitim gördükten sonra Kafkas cephesine gönderilecekti. Askere başladıktan 3 ay sonra koğuştaki yatakları temizleme, güneşlendirme işini yaparken depo alayındaki bir Ermeni subayından haksız yere tokat yiyince askerden kaçmıştır²⁸⁹. Köyde kalırsa jandarmanın bulup onu askere göndereceğini biliyordu. Zeybek çetesine katılarak kızan olmak istemiş, Nazilli civarındaki Alanyalı Molla Mahmut çetesini bulmuştur. Molla Ahmet'le konuşup müfrezesine katılmıştır(1914)²⁹⁰. Yörük Ali Efe, samimi olduğu Kılıçoğlu Hüseyin ile de burada tanıştı. Yanık Halil İbrahim Efe'nin zeybeklerinden olan Çakır Yusuf, Muğlalı Kör Ali ve Yatağanlı Salih ile birlikte; Alanyalı Molla Ahmet Efeyi kızanlarıyla ortadan kaldırmak için tuzak kurmuşlardı. Kurdukları tuzak sonrasında üçü de Yörük Ali tarafından öldürüldü. Yörük Ali'nin cesareti, atıcılığı kızanlar arasında ön plana çıkmış ve Alanyalı Molla Ahmet Efenin baş kızanı olmuştur. Alanyalı çetesi bu olaydan sonra daha da güçlenmiş ve Muğla dağlarında ünlenmiştir. 1916 yıllarında Kavaklıdere Karakolunun jandarmalarının çeteye karşı tavırları nedeniyle bir gece Karakolu basmışlardı. Baskında, Ödemişli Mehmet karakol çavuşu tarafından vurulup öldürüldü. Çetenin reisi Alanyalı Molla Ahmet Efe de ağır yaralandı. Kızanlar Kavaklıdere Karakol çavuşunu öldürüp, dağa çekilmişlerdi. Alanyalı Molla Ahmet Efe, aldığı yara nedeniyle ölmeden önce topladığı kızanlarına vasiyette bulundu. Henüz 20 yaşına gelmiş bulunan Yörük Ali'nin baş kızan olması nedeniyle onun emrinde bulunmalarını istemişti. Molla Ahmet Efe öldü, Yörük Ali de "*Efe*" oldu. 1918 yılı ortalarına kadar müfrezenin başı olarak bölge dağlarında

²⁸⁷ Şükrü Oğuz Alpkaya, *Yörük Ali Efe*, Derleyen Atilla Oral, I. Baskı, Demkar Yayınevi, İstanbul, 2009, s.315.

²⁸⁸ *Tasvir-i Efkar*, "Yörük Ali Efe Milli Mücadele Hatıralarını Anlatıyor", 8 Mayıs 1940, s.2.

²⁸⁹ Rahmi Apak, Kafkas cephesine gönderilirken kaçtığını belirtir. Apak, age, s. 92, Şefik Aker, Efe'nin firar etmesinin sebebini askerden gelenlerin, insanların soğuktan, açlıktan, bulaşıcı hastalıklardan öldüğünü anlatması ve bunun üzerine sebepsizce ölmektense firar etmeyi tercih ettiğini belirtir, age, C.I, s. 39.

²⁹⁰ Gökbel, age, s.52-53.

dolaştı²⁹¹. Yörük Ali Efe, çete mensubu, asker kaçağı olsa da onu takip eden askerlere zorda kalmadıkça silah doğrultmamıştır²⁹².

Yörük Ali Efe, üvey babasının hayvanlarının çobanlığını yapmış, çobanlık yaparak atıcılığı ve nişancılığı ileri götürmüştü²⁹³, iyi silah kullanan bir Efe'ydi. Kızanlarından Arpazlı Ali Efenin oğlu Orhan Karaaslan'la yapılan söyleşide şöyle aktarılmıştır:

“Yine babamdan dinlemiştim. Yörük Ali Efe çok iyi silah kullanır, attığını vururmuş. Bir gün babam ve diğer kızanlarla Yörük Ali bir armut ağacının altında oturuyorlarmış. Bu sıra atış yarışması yapılsın denilmiş. Kızanları “Hadi efem” deyince Yörük Ali’de “Hangi armut?” diye sormuş. Kızanlar armutlardan birini işaret etmişler. Yörük Ali başını yukarı kaldırmış, işaret edilen armudu görmüş. Başını aşağı eğmiş, belinden tabancasını çıkartmış ve bakmadan yukarıya doğru ateş etmiş. Armut sapıyla birlikte yere düşmüş.”²⁹⁴

Atıcılığının iyi olduğunu, telgraf direği üzerindeki bir yumurtayı, uçan bir kuşu tabanca veya mavzer kurşunu ile yere düşürdüğüne görüldüğünü Cevat Sökmensüer anılarında aktarmıştır²⁹⁵.

Küçük Menderes'ten sorumlu²⁹⁶ Yörük Ali Efe'nin, Yunanlılara karşı verdiği silahlı mücadelenin taktikleri bazı İtalyan subaylarına ilham kaynağı olmuştur. Kuşadası'nda İtalyan Jandarma takımının komutanı olarak görev yapan Ugo Luca, 1950 Temmuz'unda uzun zaman İtalyan Hükümetini uğraştıran Sicilyalı haydut Giuliano'yu öldürmüş ve çetesini yakalamıştır. Luca, bu başarısını Anadolu'daki tecrübelerine bağlamış ve *“Çeteyi Aydın zeybeklerinden Yörük Ali ve Demirci Mehmet gibi Efe'lerden öğrendiğim usullerle itlaf ettim”* demiştir²⁹⁷.

Yörük Ali Efe, Milli Mücadele'den sonra İzmir'de yaşarken bir tramvay kazası geçirmiş, iki bacağına da diz kapağı altından kesilmesi sonucu kaybetmişti. Geçirdiği ameliyatlar, kilo kaybı, şeker hastalığı, bacaklarını kaybı manevi açıdan zor günler yaşamasına neden olmuştur. Kazadan sonra Yenipazar'a yerleşmiştir. Herkes tarafından

²⁹¹ Sadettin Demirayak, “Kılıçoğlu Hüseyin Efe”, <https://groups.google.com/g/aydinliefeler/c/jhBaseN3Jew>, 22/06/2022, Derya Genç Acar, “Yörük Ali Efe (1896-1951)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, s.1.

²⁹² Özkurt, agt, s. 25.

²⁹³ M. Şefik Aker, *İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, C. I. İstanbul, 1937, s. 39.

²⁹⁴ Ergün Veren, “Yörük Ali Efe'nin Kızanlarından Arpazlı Kara Ali Efe - (Oğlu Orhan Karaaslan ile Söyleşi)”, *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl VI, Sayı 2, Temmuz 2014, ss. 1-8, s. 5.

²⁹⁵ Sökmensüer, age, s. 116.

²⁹⁶ Armağan, age, s. 125.

²⁹⁷ Mevlüt Çelebi, “İtalyan Kaynaklarında Yörük Ali Efe”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Edit. Günver Güneş – Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2007, ss.107-116, s.116.

sevilen Yörük Ali Efe'yi, Celal Bayar Yenipazara'a her gelişinde ziyaret etmiş, ondan mücadele günlerini dinlemiştir. Yenipazar'da Demokrat Parti'nin kuruluşunda öncü olmuştur. Şeker hastalığının artmasıyla Bursa'ya tedavi olmak için gitmiş, üç ay hastanede kalmış, durumunun ağırlaşması sonucu 23 Eylül 1951'de hayatını kaybetmiştir. Naaşı Muslu Kuyu mezarlığına defnedilmiş, 2000 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla mezarı evin bahçesine nakledilmiştir²⁹⁸.

2.3.1.1.1. Yörük Ali çetesinin kuruluşu

Yurdun işgal altında olmasından dolayı eşkıyalık yapmanın, dağda yaşamının mümkün olmadığını Efe'ler artık anlamıştı. Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efe, zeybekleriyle birlikte 25 Mayıs'ta Çine'nin Yağcılar köyüne inerek ortamı kollamaya başlamıştı. Efe'ler, adamları aracılığıyla bilgi almaya çalışıyordu. Bu sırada Aydın Yunanlılar tarafından işgal edilmiş ve Tümen Komutanı Albay Şefik Bey emrindekilerle 30 Mayıs'ta Çine'ye gelmişti.

Efe'lerle ilk temas, Aksekili Mehmet Efendi'nin girişimiyle Köyceğizli Teğmen Necmeddin, Giritli Teğmen Zekai ve Halil Memduh Efendi'yle sağlanmıştır. Hisarbahçe'deki asırlık çınarın altında İzmir'den gelen Yüzbaşı Faik, Teğmen Zekai Bey, Yedek Topçu Teğmeni Necmi, 57. Tümen Yaveri İsmail Hakkı toplandı. Mücadeleye davet edilen Efe'ler bu fikre kuşkulu yaklaştı. Hükümetten çekiniyorlardı ve 3-5 kişinin Yunan ordusunu silahla karşı koyarak memleketten atamayacaklarını düşünüyorlardı. Bu günlerdeki amaç da gerçi o değildi, Yunan ordusunu atmak gibi bir fikir yoktu. Amaç İzmir'de yaptıklarının intikamını almak, çete baskınları yaparak Yunanlıları rahatsız etmekti. İlk görüşmede Efe'ler düşünmek için zaman istemiş, iki gün sonra kesin kararlarını vereceklerini söylemişlerdi²⁹⁹. İki günlük bir düşünmeden sonra Tümen kumandanının kendileri ile beraber olmasını istemiştir. 30 Mayıs günü yapılan görüşme sonrası, 31 Mayıs günü aynı grup Yağcılar köyüne tekrar gitmiştir. Mücadeleye halkın katılmasını sağlamak için, Madran Dağının uygun bir yerinde kongre toplanması düşünülmüştür³⁰⁰. Zaman darlığı nedeniyle hızlı teşkilat kurulması gerektiğini savundukları için Yüzbaşı Faik Bey'in bu düşüncesi kabul edilmeyince Faik Bey gruptan ayrıldı³⁰¹. Asaf Gökbel, bu mücadelede

²⁹⁸ Özkurt, agt, s. 115-120.

²⁹⁹ Gökbel, age, s. 112-114.

³⁰⁰ Mehmet Başaran, "Milli Mücadele'de Sivil Temelli Direniş Çine Heyet-i Milliyesi", *Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Edit. Günver Güneş – Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2007, ss. 125-132, s.128.

³⁰¹ Aydın, age, s. 88.

Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efe'nin gücünden yararlanılması gerektiği kararına katılmaması, bunu istememesi sebebiyle Yüzbaşı Faik Bey'in özür ve başarı dileyerek gruptan ayrıldığını ifade eder³⁰².

Necmi Bey Yanıkhan'da yerleşmiş olan 175. Piyade Alayı'nın 1. Taburunda tanıdığı bir subaydan bir sandık el bombası sağladı. Suriyeli erlerden birinin yardımıyla Madran Dağı'na doğru götürüp Hisarbahçe'de eri geri gönderdi. Sandığı otların içine saklayarak ertesi sabah sandıktan 4-5 bomba alıp Efe'lere götürdü. Sandığın Hisarbahçe'de olduğunu söyleyince, Efe'ler o günden sonra 1 Haziran 1919'da faaliyete geçmişir³⁰³.

5 Haziran'da Çine, Milas'tan gelen 200 kişilik bir piyade bölüğü, birkaç makineli tüfekten oluşan İtalyan müfrezesi tarafından işgal edilmiştir. Müfrezenin başında bir general vardı. General, Kaymakam Kamil Bey'i ziyaretinde Türklere yardım için halkın isteğiyle Çine'ye geldiklerini söylemiş, Çine'de karargah kurarak ertesi gün Milas'a dönmüştür. Bu işgal oluşmakta olan Yörük Ali çetesinin hazırlıklarını hızlandırmıştır. İstanbul Hükümeti yerel hükümet kuvvetleriyle bu hazırlıklara engel olmasın diye gizlilik içinde hareket edildi. Özellikle kaymakam ve jandarma komutanına duyurulmamaya çalışıldı. 5-6 Haziran gecesi Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efe, Yüzbaşı Ahmet ile Şefik Bey'in karargahını kurduğu Çine Askerlik Şubesi binasına gitti³⁰⁴. Şefik Bey, Yörük Ali Efe hakkındaki ilk izlenimini şöyle ifade eder: *"Odadan içeri girdiğim zaman ikisi bıyıklı, ikisi bıyıksız, üçü zeybek elbiseli biri sivil dört delikanlı saygıda bulundular. Üzerlerinde tüfekten başka revolver, kama, fişeklik bulunuyordu. Birisi tüfeğin kundağını gümüş pullarla işlemişti. Bunlardan orta boylu kalın kemikli omuzları geniş kavi bünyeli, ablak çehreli, beyaz tenli bıyıkları hissedilmeyecek kadar derecede pek hafif terlemiş, vücudunun yukarı kısmı aşağı kısmından uzunca, burnu az yüksekçe ve hissedilir derece uzunca, kumralca kaşları, ela ve çekik gözleri şakakları çıkıkça, hülasa halissüdem bir Türk tipini temsilen 23 yaşında yakışıklı levent tavırlı olan, Yörük Ali Efe imiş."*³⁰⁵

Şefik Bey, Yörük Ali Efe ve arkadaşlarını Yunanlılarla mücadeleye ikna için iki buçuk saat konuşmuştur. Mücadele için silah, cephane, bombanın bol olduğunu, katılanların

³⁰² Gökbel, age, s. 115.

³⁰³ Gökbel, age, s. 115-116, Aydın, age, s. 88.

³⁰⁴ Gökbel, age, s. 117-118.

³⁰⁵ Mehmet Emin Elmacı, "Milli Mücadele'de 57. Tümen ve Albay M. Şefik Bey'in Aydın'daki Faaliyetleri", *Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Edit. Günver Güneş – Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2007, ss. 157-176, s. 171.

silahlandırılacağını, yanlarına subay vereceğini söylemiştir. Sonrasını Şefik Bey şöyle aktarır:

“Büyük bir intikam duygusuyla dopdolu hale gelen ve kendilerinin zeybek olmakla beraber gerçek Türk yiğitlik ruhunu taşıdıklarını ve Yunanlılarla sonuna kadar mücadele edecekleri kararlılığını sessizce gösteren karşımdakiler bu sözleri can kulağıyla dinledikten sonra hemen birbirine benzer şu anlamda cevaplar verdiler:

'Bey amca, sen hiç merak etme. Allahın izniyle biz yarın bismillah deyip yola çıkacağız. Bundan sonra işimiz Yunan ile uğraşmak olacaktır. Milleti hep eşraf aldattı. Yoksa biz şimdiye kadar durmazdık. Biz çıkalım, arkamızdan millet gelir. Sen hiç merak etme, bize yalnız silah, cephane, subay ver. Nasıl emredersen, senin sözünü tutacağız' dediler.³⁰⁶”

Yörük Ali Efe bu mücadeleye katılımını şöyle anlatır: “ 57. Tümen bozulmuştu. Çine’de gelen gavura karşı bir mukabele hareketinin tasarlandığını duymuştum. Haberleştik, bu arada Tümen Komutanı Şefik Bey’le de konuştum, ben mukavemete katılacağımı söyledim. Henüz Osmanlı kuvvetleri takattan düşmüş değildi. Onlardan da istifade edecektik. Bu sırada Aydın işgal edildi, göçler başladı, tedhiş arttı. Bir kahbeliğe kurban gitmeyelim diye az çok çekiniyorduk. Bir taraftan da halkın, köylünün nabzını yokluyorduk. Köylüler istisnasız mukavemet taraftarı idiler... Hareketlerimiz hükümeti kuşkulandırmasın, düşman suretle üstümüze gelmesin diye çok ihtiyatlı hareket ediyorduk... Kararı verdik, kızanları topladık, 5-6 kişiyle birlikte istilaya karşı Aydın dağlarında zeybek bayrağını açtık³⁰⁷. ”

Aydın’ın Yunan kuvvetleri tarafından işgalinden sonra 5-6 Haziran 1919’da Çine Askerlik Şubesi binasında asker ve Efe’ler tarafından Kuva-yı Milliye oluşturulmuştur. Efe’lerin liderliğinde kurulan teşkilatın liderliğine Yörük Ali Efe seçilmiştir. Yörük Ali Efe çetesi; kızanlar, subaylar, memurlar askerler, gönüllülerden oluşturulmuş ve böylelikle Aydın Kuva-yı Milliye’sinin temeli atılmıştır³⁰⁸.

³⁰⁶ Güneş, “Aydınlı Efelerin, Zeybeklerin..., s. 97

³⁰⁷ Kemal Özkaynak, *Efelerden Haber*, CHP Basımevi, Aydın, 1946, s. 100.

³⁰⁸ Güneş, “Aydınlı Efelerin, Zeybeklerin..., s. 97.

Fotoğraf 2.2. Yörük Ali Efe'nin İlk Teşkil Ettiği Müfreze³⁰⁹.

Yörük Ali Efe'nin Kurtuluş Savaşı için söylediği şu cümleler Türk milletinin birlik duygusuyla başardığının, mücadelenin kişilere mal edilemeyeceğinin de ifadesidir.

“Bazı kimseler savaş zamanında yapılan işlerin birçoğunu bana ve başkalarına malederler. Bu yanlıştır. Bir kişinin, beş kişinin böyle büyük davalarda ne önemi olur ki. Gönlünde vatan sevgisini taşıyan her vatansever o günlerde bizim gibi düşünmüş, bizim gibi duymuş, ondan sonra da bizimle beraber olmuştur. Milli mücadelede aslan payını kişiye ayırmakta hata vardır. Bir elin şamatası olur mu ki?”³¹⁰

2.3.1.2. Demirci Mehmet Efe (1885-1961)

Demirci Mehmet Efe, 1885 yılında Nazilli'nin Pirlibey köyünde Demirci Süleyman Efendi ve Ayşe Hanım'ın, 6 kardeşten en büyük çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Medrese eğitimini tamamlayamamış, okumayı bildiği halde yazmayı bilmemektedir. Babası kendi sanatı olan demirciliğe başlatmak istediye de bunda başarılı olamamıştır. Babasının

³⁰⁹ Veren, agd, s. 5.

³¹⁰ Özgenç, agt, s.33.

demircilikle uğraşması ve bu isimle tanınması nedeniyle halk arasında “*Demirci*” lakabıyla bilinmiştir³¹¹.

Fotoğraf 2.3. Milis Albay Umum Kumandan Demirci Mehmet Efe, 1919³¹².

Efe, İzmir’de 17. Kolordu’ya bağlı 5. Depo Alayı’nda askerliğini yaparken, yaptığı pencere kapaklarının ölçüsü uymayınca komutanı Ermeni Yüzbaşı’dan dayak yemiş ve bunun üzerine firar etmiş, çetecilik hayatına adım atmıştır³¹³. Demirci Mehmet Efe,

³¹¹ Akcan, age, s.15, Özdemir, *Demirci Mehmet Efe...*, s. 16-17.

³¹² Şahin Efe Yılmaz, <http://ankaenstitusu.com/albay-demirci-mehmet-efe/>, 22/05/2022.

³¹³ Ali Ulvi Özdemir, Demirci Mehmet Efe’nin çeteciliğe başlamasını I. Dünya Savaşı’ndan çok önce olduğunu belirtir. Olay 1905 yılında gerçekleşmiştir. Demirci Mehmet Efe 1885 doğumlu olduğuna göre askerlik dönemi 1914’de başlamış olamaz. 1914’te Demirci Mehmet Efe 29 yaşındadır. 1905 yılı bu tarihte 20 yaşlarında olan Demirci Mehmet Efe için askerlik hayatının başlangıcı olarak daha uygun bir dönemdir. Demirci Mehmet Efe’nin İzmir Punta’daki Depo bölümünde askerlik yaptığı dönem 1905 yılına denk

askerliği sırasında kaçak olarak Nazilli'ye gelmiş, bir meyhanede kavgaya karışmıştır. Meyhaneci Hacı Gavril ve arkadaşlarını öldüresiye dövmüştür. 22 yaşındaki Efe, Yüzbaşı Mıgırdıç'ı yaralamış, Hacı Gavril'i öldürmüştür³¹⁴. İlk cinayetini işleyerek firar etmiştir. Babası dönemin ünlü efesi Çakırcalı Mehmet Efe'ye mektup göndererek oğlunu kızanlığa kabul etmesini istemiştir. Çakırcalı kızanlığa kabul etmemiş, onu Ödemiş'in Fata köyünde bulunan Hacı İbrahim Efendi'ye göndermiştir³¹⁵. Burada 6 ay kadar da müezzinlik yapmış, sonra Ödemişli “Gökdeli” isimli bir çete reisinin emrine girerek Milli Mücadele yıllarına kadar devam eden çetecilik hayatına başlamıştır. Demirci Mehmet Efe cesaretli, acımasız, zekiydi. Çeteciliği sırasında çok sayıda kaza ve nahiye basmış, hapisanelerden adam kaçırmıştır³¹⁶. I. Dünya Savaşı yıllarını Aydın ve Manisa taraflarında geçirmiştir. Dağlarda bulunduğu sırada bölgedeki diğer Rum eşkıya çeteleriyle mücadele etmiş, köylüler arasındaki sorunlara karışmış, kararlarını sert cezalarla uygulamış, birçok kişiyi öldürmüştür³¹⁷.

Milli Mücadele'ye katılan Yörük Ali Efe Malgaç baskınını gerçekleştirdiği sıralarda Demirci Mehmet Efe, Aydın Mutasarrıflığının kazası olan Bozdoğan'ı basmıştır. Jandarmaları öldürmüş, hükümet binasıyla tüccardan Hacı İbrahim Efendi'nin konağını yakıp gitmişti. Ziraat Bankası'nı soymuş, Karacasu ile Davas çevresinde soygun yapmıştır³¹⁸. Bu durumdan endişeli olan Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, Efe'ye “*Gelsin, Milli Mücadele'ye katılsın. Gelmez de eşkıyalıkta ısrar ederse peşine düşerim onu dağlarda bir hafta bile yaşatmam*” diyerek haber göndermiştir³¹⁹.

Yörük Ali Efe, bu hareketi uygun bulmamış ve 18 Haziran'da Nazilli Jandarma Komutanı Yüzbaşı Nuri Bey'e³²⁰ Efe'ye iletmesi için bir mektup vermiştir. Mektupta şerefli bir vatandaş olarak Milli Mücadele'ye katılmasının daha iyi olacağını belirtmiştir³²¹.

düşmektedir. Bir Ermeni asıllı subay olarak aktarılan kişi ise bulunduğu bölüğün komutanı Yüzbaşı Mıdırgıç'tır.

Ali Ulvi Özdemir, “Yaklaşım Farklılıkları Açısından Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye Katılışı ve Kuva-yı Milliye Bünyesinin Faaliyetlerinin Niteliği”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 62, Bahar 2018, s. 199-252, s. 203, Köstüklü, age, s. 135.

³¹⁴Naci Sadullah Danış, “Cepkenliler”, *Demokrat İzmir*, 5 Kasım 1970, s. 4.

³¹⁵ Bilal Cura, *Demirci Mehmet Efe*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004, s.52.

³¹⁶ Günver Güneş, “Demirci Mehmet Efe (1883-1961)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, s. 1, Aydın, age, s. 210-211.

³¹⁷ Özdemir, *Demirci...*, s. 19.

³¹⁸ Alpkaya, age, s.257.

³¹⁹ Sabahattin Selek, *Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2020, s.211.

³²⁰ Yüzbaşı Nuri Bey: Nazilli İlçe Jandarma Komutanı olan Yüzbaşı Nuri Bey teninin esmerliğinden dolayı “*Arap Yüzbaşı*” olarak tanınmıştır. İşgal öncesinde görevi, zeybekleri takip ederek gözaltına alıp adli makamlara sevk eden, işgal döneminde zeybekleri takipten vazgeçerek, milli mücadeleye katılmalarını

Nazilli Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Nuri Bey Celal Bey'e şöyle anlatmıştır:

“Demirci Mehmet Efe, İzmir’i Yunanlılar işgal etmezden önce Karacasu ilçe merkezini basmış, kasabanın zenginlerinden, hatta fakirlerinden bile bir hayli para almıştı. Bu yüzden hükümetçe takip olunuyordu. Bizim Nazilli jandarması da -uzaktan bile olsa- bu işlerle ilgileniyordu. Bir gün, Yunanlıların Aydın’ı işgal ettiği sırada, milli hareketin varlığına dair bir işaret yok iken Demirci Mehmet Efe benimle görüşmek istedi, bulunduğu Dualar köyüne davet etti. Yanıma iki jandarma eri aldım, Efe’ye gittim. Böyle 'kritik' bir zamanda yüze indirmeye muvaffak olur, belki de öteden beri kulaktan kulağa akseden Yunan mezalimine karşı günün birinde milli bir hareket için kendisini kandırabilirim düşüncesiyle uzun görüştüm. Mülakatımızın ağırlık merkezini Yunanlılara mutlaka karşı koymak meselesi teşkil etmişti. Böyle bir hareket olunca kendi kuvvetleri ile bana yardım ettiği veya bu hareketin başına geçtiği takdirde hem 'milli kahraman' olacağını, hem de memlekete yapılacak böyle bir hizmetten dolayı hükümetin kendisini affedeceğini söylemiştim. Efe de bu işe atılacağını ve hazırlığını yapar, yapmaz ortaya çıkacağını vaad etmişti. Efe, 10 Temmuz 335 (1919) günü Umurlu cephesine iki yüz kadar mevcudu ile katıldı. Bugün de zat-ı alinizi (beni) Teğmen Şefik Bey delaletiyle tanımış oldum³²².”

Efe’nin Umurlu’ya geldiği gün Nazilli Kaymakamı Hüseyin Naci hükümetten Demirci Mehmet Efe’nin affını istemiştir. Efe’nin büyük fayda sağladığını ve bölge halkı

sağlayan birisi olmuştur. İzmir’in işgali sonrası işgal güçlerinin Aydın’a doğru ilerlemesi üzerine Yüzbaşı Nuri Bey, silahları işgalcilerin eline geçmesin ve halk kendini savunabilsin diye Nazilli’de dağıtmıştır. Yüzbaşı Nuri Bey’den alınan emir ile Nazilli sokaklarında: *“Memleketin eli silah tutacak yaşta bulunan gençleri... Köylü ya da kasabalı gençler... Sizlere sesleniyoruz: düşman yoldadır. Nazilli’ye girmesi yakındır. İçinizde, düşmana karşı savaşmak isteyenler varsa, Askerlik Şubesine koşup, Reis Nuri Beyi görsünler! Düşmana karşı kullanacaklarına yemin etmeleri ve birer senet vermeleri karşılığında kendilerine muhtaç olacakları bütün silahlar teslim olunacaktır.”* duyurusu yapılmıştır. Askerlik Şubesinin önüne gelen halka şöyle seslenmiştir: *“Bu silahları sizlere dağıtmanın bütün sorumluluğu benim üzerimdedir. Bu silahları sizlere verirken, yemininize, senedinize değil düşmanla kavga günü gelip çattınca benim şu kara yüzümü apak edeceğinize güveniyorum. Silahlarınızı iyi muhafaza ediniz. Neferlerim sırası gelince vereceğim bütün emirleri, sizlere aynı şekilde yeniden duyuracaklardır. Onları zamanında duyabilmek için kulaklarınız her an tetikte olsun! Buralardan fazla uzaklaşmayın. Her yerde, üçer, beşer kişilik gruplar halinde bulunun. Tanrının bizimle beraber olduğunu hiçbir zaman unutmayın!”* İlk olarak Sancaktarın Ali Efe ile görüşmüş, sonrasında birçok Efe ile bağlantı kurmuş, Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe gibi Efe’lerle birlikte işgale karşı mücadele etmiştir. Denizli çevresinde Selcenli Hüseyin Efe’nin danışmanlığını yapmıştır. Milli Mücadele döneminde Aydın’da Efe’lerin danışmanlığını yapan subaylardan Yüzbaşı Nuri Bey, Atatürk tarafından daha sonra Hatay ve Manisa’da da görevlendirilmiştir. Hatay’ın ilhakı sırasında, Atatürk tarafından o çevrede gerektiğinde harekâta katılacak bir askeri gerilla teşkilatı kurmakla görevlendirilmiş, zaferden sonra son görevini Manisa Jandarma Komutanı olarak yapmış ve emekli olduktan sonra, 14 Kasım 1969’da İstanbul’daki evinde vefat etmiştir.

Şahin Efe Yılmaz, <http://ankaenstitusu.com/yuzbasi-nuri-bey/>, 29/ 01/02023.

³²¹ Gökbel, age, s. 131-132.

³²² Üsküp, age, s. 85, Bayar, age, C. 7, s. 8-9, Efe’nin Kuva-yı Milliye’ye katılma tarihinde farklılık vardır. Aydinel, age, s. 213, 3 Temmuz 1919, Akkoyun, agm, s. 191, 11 Temmuz 1919.

tarafından affının uygun görüldüğünü belirtmiştir. 1919 Ağustos'un ilk haftasında Denizli'ye yaptığı gezi sırasında affı için izin verilmiş fakat Efe, arkadaşlarının isimleri istendiği halde bildirmemiştir. “Yunanlılar burada bulundukça bu affa nasıl layık olurum. Allahın yardımıyla Yunanlıları gönderelim. Ondan sonra ben babama yalvarayım. O da beni affeder.” demiştir. Cephe arkasında hükümeti zor duruma sokacak, asayiş bozacak olaylara izin vermeyeceğini ve amaçlarının hükümeti güçlendirmek olduğunu belirtmiştir³²³.

Bu sırada Temmuz 1919'da Efe'ye, Mustafa Kemal imzalı bir telgraf gelmiştir. Bu telgrafta Efe'den, Sivas'ta toplanacak olan Kongreye bir heyet yollaması istenmiş, düşmana karşı mücadelesinde kendisine başarılar dilenmiştir. Efe, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine, Sivas'a Nazilli eşrafından Aydın Mebusu Hacı Süleyman Efendi başkanlığında üç kişilik bir heyet yollamıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu heyeti kendisi karşılamış ve kongredeki konuşmasında Aydın efelerinin hizmetlerini överek, alkışlatmıştır. Heyete hediyeler vermiş ve Demirci Efe'ye de iletilmesini istemiştir³²⁴.

Kuvayı Milliye'ye katıldıktan bir süre sonra Hacı Şükrü'yü bölgeden uzaklaştırmıştı. Efe, Hacı Şükrü Bey'e İtalyanlardan silah alma talimatıyla, yanına adamlarından bazılarını katarak özel trenle Burdur'a doğru göndermişti. Tren Baladız istasyonuna gelince Hacı Şükrü'nün yanındaki kişiler kendisine, Kuvayı Milliye komutanlığına son verildiği hakkındaki Demirci Mehmet Efe'nin emrini iletmişti. Demirci Mehmet Efe böylelikle, Kuva-yı Milliye'nin komutanlığını ele geçirmişti. Binbaşı Hacı Şükrü ise Afyon'a gitmek zorunda kalmıştı³²⁵.

Binbaşı Hacı Şükrü'nün tasfiyesiyle 5 Eylül 1919³²⁶'da “Aydın ve Havalisi Kuvayı Milliye Kumandanı” olmuştur. Demirci'nin bu ünvanı almasında Denizli Mutasarrıfı Faik Öztrak ve Denizli Kalem Reisi Albay Tevfik Bey'in de yardımı olmuştur³²⁷. Bazı zeybek ve Efe'ler bu durumu kabul etmek istememişlerdi. Efe, “Herhangi bir zeybek veya efe verilecek milli görevi kabul etmez de giderse evi, barkı yakılacağı gibi nerede yakalanırsa öldürülecektir” yazılı ilanı çarşı, pazarda bağırarak tüm zeybekleri yanına toplayıp,

³²³ Akcan, age, s. 25-26.

³²⁴ Şahin Efe Yılmaz, <http://ankaenstitusu.com/albay-demirci-mehmet-efe/> , 22/05/2022.

³²⁵ *Türk İstiklal Batı Cephesi*, s.163.

³²⁶ Rahmi Apak tarihi 5 Ekim (Birinci Teşrin) 1919 olarak belirtir, age, s. 109.

³²⁷ Bayram Bayraktar, “Milli Mücadelede Denizli Olayı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C: VIII, S: 22, 1991, ss. 141-154, s.143.

kuvvetini artırmıştı³²⁸. Atak davranışlarıyla askeri birlikleri de nüfuzu altına almış, subayların bulundukları yere karışacak kadar otoritesini artırmıştı. 57. Tümen Komutanı Albay Şefik’de Efe’nin nüfuz altına girmekten kurtulamamıştır. Efe, bölgedeki asker ve sivil bütün idare sistemini kendine bağlamış, bütün kaynaklarına el koymuş, kimseye hesap vermeyen tek komutan haline gelmiştir³²⁹.

Genel Komutan olan Demirci Mehmet Efe, Ankara ile bağlantıların yürütülmesinden de sorumluydu. Bu nedenle Efe gruplarına silah ve cephane dağıtımı, Demirci Mehmet Efe eliyle yapılmıştır³³⁰. Demirci Mehmet Efe’nin karargahı Nazilli’nin ortasında yüksek duvarlarla çevrilmiş geniş bir bahçe içinde büyük bir konaktı. Efe, konakta zorba bir derebeyi gibi yaşıyordu. Kuvvetleri tüm Efe grupların da katılımıyla 1400 atlıydı. Kendi mahkemesini kurup infaz yöntemleriyle ağır cezalar vererek astığı insanları teşhir etmeyi tercih ediyordu. İnsanların asıldığı ağacın dallarındaki insan görüntüsüyle yörede “*insan meyvesi*” adıyla anılmasına sebep olmuştur³³¹.

Demirci Mehmet Efe, Menderes, Garp cephesinin en önemli ismi olarak Kuva-yı Milliye’nin son gününe kadar cephe kumandanlığı yapmıştır³³².

İtalyanlar 1000 kişilik kuvvetle Burdur’a gelince, Demirci Mehmet Efe 4 gün sonra 1200 kişilik kuvvetle gece merkeze girmiş, İtalyan bayrağını gönderde görünce 6 jandarmadan 2’sini, 4 Efe’siyle birlikte Darbazoğlu adlı valinin evine göndermiştir. Gece yatağından kaldırılan valinin “*1000 kişi gelince bir şey yapamadım*” demesi üzerine “*Ankara’ya haber salamadın mı?*” diyen Demirci Mehmet Efe valiyi falakaya yatırmıştır. Aynı gece mahalle aralarında davul çaldirarak 20 bin Efe ile şehre geldiğini duyurmuş, İtalyan bayrağını karargahına göndermiştir. Kısa süre sonra haber getiren İtalyan subayı, sabahı beklemeden Burdur’dan çekileceklerini, erzaklarını halka dağıtacaklarını söylemiş ve askerlerine dokunulmamasını istemiştir. Kabul edilmesi üzerine İtalyanlar Burdur’u o gece terketmişlerdir³³³.

³²⁸ Cevat Sökmensüer, *Milli Mücadelede Aydın – Nazilli Cephesi Hatıralarım*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1957, s. 45.

³²⁹ *Türk İstiklal Batı Cephesi*, s.164.

³³⁰ Armağan, age, s. 125.

³³¹ Özdemir, *Demirci...*, s. 42-43.

³³² Sındırgılı Süreyya, *Denizli Vak’ası ve Demirci Mehmet Efe*, Sel Yayınları, İstanbul, 1956, s. 7.

³³³ Ersal Yavi, *Efeler/Kökenleri, Eylemleri, Töreleri, Dansları, Giysileri*, Aydın Valiliği İl Özel İdaresi, Aydın, 1991, s.122.

Efe, aynı zamanda gönderdiği kuvvetlerle Konya, Bolu, Düzce, Balıkesir'deki Anzavur ayaklanmalarının bastırılmasında önemli rol oynamıştır³³⁴. Demirci Mehmet Efe 8000 kişilik Ahmet Anzavur isyanını 2000 efe ile bastırıp, padişah taraftarı olan İngilizlerin parasal desteğiyle oluşturulmuş paralı askerlerin vatan haini olduğuna karar vermiş ve Anzavur ordusunu imha etmiştir. Demirci Mehmet Efe'nin geldiğini duyan Anzavur ile Gavur İmam kaçmıştır. İngiliz yük gemisiyle İstanbul'a kaçan Ahmet Anzavur karaya çıkınca Kuvay-ı Milliye tarafından öldürülmüş, 4. kez isyan etme şansını bulamamıştır. Bu olaydan sonra 400 kişi Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etmek için Ankara'ya gitmiş ve Demirci Mehmet Efe'nin kızanları bir hafta Ankara'da misafir edilmiştir³³⁵.

TBMM Başkanı Mustafa Kemal, Demirci Mehmet Efe'ye katkısından ötürü 11 Haziran 1920'de teşekkür etmiştir.

“Umum Kumandanı Demirci Mehmet Efe Kardeşime,

Kahraman efelerinize, size gönderiyorum. Aydın'ın bu doğru özlü ve fedakar evladları Bolu ve Düzce havalisinde memleketimizi gavurların esaretine düşürmeğe çalışan hainleri pek kahramanca sette ve fedakarane te'dip ettiler. Vatanımıza büyük hizmetleri ifa etdiler. Allah iki dünyada aziz etsin. Kendilerine Umum Kumandanları olan zat-ı alinize Büyük Millet Meclisi'nin kalbi ve samimi teşekküratını takdim eder, gözlerinden öperim. Kardeşim Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal³³⁶”.

Ankara'da TBMM açıldıktan sonra Kuva-yı Milliye'den düzenli orduya geçilmesi için çalışmalara ağırlık verilmişti. Ekim 1920'de bu birlikler tarafından yapılan Gediz Taarruzunun başarısızlığından sonra Batı cephesi, kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmıştı. Efe'ye, güney kısım komutanı Refet Bey (Bele)'in emrine girmesi istenmiş fakat Efe bunu

³³⁴ Aydemir, age, s.156.

³³⁵ Özkaynak, age, s. 167-168, Şahin Efe Yılmaz, *Kuva-yı Milliye Efeleri*, Uyanış Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 307, Yavi, age, s.122.

³³⁶ Akkoyun, agm, s. 210.

kabul etmemiş, isyan girişiminde bulunmuştu. Kızanlarının büyük kısmının orduya katılması üzerine o da teslim olmak zorunda kalmıştır³³⁷.

Demirci Mehmet Efe, 5 Eylül 1922’de Nazilli’yi işgalden kurtaran milli kuvvetler içerisinde yer almıştır. TBMM, 24 Ocak 1924’de kabul edilen kanunla Demirci Mehmet Efe’nin de içinde bulunduğu 198 kişiye İstiklal Madalyası verilmiştir. Bazı kaynaklara göre devlet Efe’ye ölümüne kadar maaş vermiştir³³⁸. Konya Delibaş isyanı bastırıldıktan sonra Albay rütbesi alan Demirci Mehmet Efe, Mustafa Kemal (Atatürk)’e yaşının 40’a geldiğini, yorulduğunu, köyüne dönmek istediğini söylemiştir. Mustafa Kemal (Atatürk)’in “*Biz savaştırken sen rahat edemezsin*” demesi üzerine Demirci’nin “*biz Yunan’ı vura vura az sersem etmedik, senden son yumruğu yiyince mağlup olacaklarıdır paşam*” demesiyle ikna etmiştir. Demirci kızanlarıyla birlikte Bozdoğan’a gelmiş, ordan Nazilli’ye geçmiş, köyüne Pirlibey’e gitmiştir. Demirci Mehmet Efe, 5 Şubat 1961’de Nazilli’deki evinde kalp krizi sonucu vefat etmiştir³³⁹.

³³⁷ Mevlüt Çelebi, “Demirci Mehmet Efe’nin İki Mektubu”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi* XIV, İzmir, 1999, ss. 101-109, s.102.

³³⁸ Güneş, *Demirci Mehmet Efe...*, s.7.

³³⁹ Yavi, age, s. 125.

2.3.1.3. Dokuzun Mehmet Efe

Fotoğraf 2.4. Dokuzun Mehmet Efe³⁴⁰.

A. Munis Armağan'ın verdiği bilgilere göre Nazilli'nin Eyceli köyünden, zeybek bir aileden gelmedir. Dedesinin elindeki bir parmağının olmaması nedeniyle “*Dokuzun*” olarak anılmıştır³⁴¹. Dokuzun Mehmet Efe, Nazilli bölgesinde kardeşleriyle birlikte Demirci Mehmet Efe kuvvetlerine katılmış ve Milli Mücadele sonuna kadar Yunan kuvvetleriyle savaşmıştır. Demirci Efe'nin verdiği akıncı komutanlığı görevini yerine getirmiş³⁴².

³⁴⁰ Şahin Efe Yılmaz, <http://ankaenstitusu.com/dokuzun-mehmet-efe/> , 21/03/2023

³⁴¹ Armağan, age, s. 151.

³⁴² Şahin Efe Yılmaz, <http://ankaenstitusu.com/dokuzun-mehmet-efe/> , 21/03/2023.

TBMM'ye karşı çıkan ayaklanmaları bastırmak için de görev almıştır³⁴³. Konya, Bolu ve çevresinin ayaklanmasında 100 kızarıyla Refet Paşa'nın emriyle, Binbaşı Nazım Bey ile birlikte mücadele etmiştir³⁴⁴. Bu mücadele sırasında zeybekleriyle birlikte Ankara'ya çağırılmıştır. Mustafa Kemal ile tanışmasını ve heyecanını şöyle ifade etmiştir: *“Hayatımın en heyecanlı ve mesut geçen günleri Ankara'da geçirdiklerimdir. O zaman İnönü, bugünkü rütbesinde değildi. Bizi misafir etti. Atatürk'le beraber görmeye geldi. Ben hemen zeybeklerimi bir sıraya soktum, “selam dur!” dedim. Paşalar zeybekelerimin sırtını okşadılar. Birkaç gün sonra Ankara'da gezip, tozمامı istediler. Ben Paşam, bize emir ver de gidelim, cephemiz açık kalsın dedim. İsmet Paşa ısrar etti, var ol, sağ ol Paşam, gönlümüz daima sizinle beraber olacak dedim...”*³⁴⁵

Düzenli ordunun kurulmasıyla, ordunun hizmetine girmiş ve Milli Mücadele'nin başarılı olmasında etkili olan isimlerden biri olmuştur³⁴⁶.

³⁴³ Şahin Efe Yılmaz, <http://ankaenstitusu.com/dokuzun-mehmet-efe/> , 21/03/2023.

³⁴⁴ Armağan, age, s. 152.

³⁴⁵ Özkaynak, age, s. 167-168, Yılmaz, age, s. 307.

³⁴⁶ Şahin Efe Yılmaz, <http://ankaenstitusu.com/dokuzun-mehmet-efe/>, 21/03/2023.

2.3.1.4. Sökeli Ali Efe

Fotoğraf 2.5. Sökeli Ali Efe³⁴⁷.

Sökeli Ali, Kuyucak - Başaran kasabasından Karıncalı Dağlara, Babadağlara giden yolun başlangıcındaki Jandarma Karakol Komutanıydı. Görev yaparken Demirci Mehmet Efe'nin Zurnacı Ali Efe'ye yazdığı mektuptan etkilenmiş ve Milli Mücadeleye katılmak istemiştir. Sökeli Ali Efe'yi duygulandıran bu mektupta:

“Kardeşim Ali

Önce selam eder, hatırlarını sual ederim. Bu mektubumdaki ricamı kabul etmeni isterim. Şu veya bu sebeplerle bu anlara kadar birer dağda barınıyorduk. Fakat, artık o zaman geçmiştir, durum kötüdür. Düşman ocağımıza kadar yaklaştı. Bacılarımızı, avratlarımızı Yunan subaylarının elinde görmek ve duymak ve pisi pisine mundar ölmek istemiyor iseniz katibimle beraber ve bütün mevcudunuzla birlikte derhal Nazilli'ye geliniz. Sizi bekleyen vazifeyi alımız Analarımız bizi bugün için doğurmuştur. Hemen gelmenizi bekliyorum. Gözlerinizden öpüyorum. 5.7.1919

³⁴⁷ Üsküp, age, s. 132.

Zurnacı Ali Efe, silahlarını kuşanarak soluğu Demirci Mehmet Efe yanına gitmiştir. Yol üzerinde Sökeli Ali'nin karakoluna uğramış, amacını anlatmıştır. Sökeli Ali, Karacasulu Ali Efe'yi uğurladıktan sonra, karakoldaki beş askeriyle birlikte durum değerlendirmesi yapmıştır. Demirci Mehmet Efe'ye haber ulaştırarak Milli Mücadele içinde bulunmak istediğini, emrinde çalışmak istediğini, kabul edildiği takdirde yanındaki askerlerle birlikte katılacağını bildirmiştir. Bu isteği olumlu karşılanmış ve Sökeli Ali, karakoldaki jandarmalarla birlikte yola çıkarak gece karanlığında Demirci Mehmet Efe'nin Pirlibey köyüne ulaşmıştır. Ertesi gün toplantı yapılarak görev paylaşımı yapılmıştır³⁴⁹.

Yunan işgal kuvvetleri Beydağ üzerinden Ovacık mıntıkasına kadar ilerleyince Sökeli Ali Efe komutasındaki zeybek, gönüllülerle karşılaşmış. Bu bölgedeki başarılı mücadele sonrası Yunan kuvvetleri geri çekilmiş ve Nazilli'nin tekrar işgali engellenmiştir³⁵⁰.

Kafkas cephesinde savaşı ve esir düşen kardeşi 7 yıl sonra serbest bırakılınca Söke'ye gelmiş, köylüsüyle gazine oturunca çıkan bir tartışmada öldürülmüştür. Jandarmanın takibi sonucu katil yakalanmış, Nazilli cezaevine konmuştur. 27/28 Ocak 1920 gecesi Efe çetesiyle birlikte cezaevini basmış, kardeşinin katilini kaçırıp öldürmüştür. Bir daha Kuva-yı Milliye'de hizmet etmemek üzere çetesiyle birlikte dağlara çekilmiştir. Albay Şefik Bey ve Refet Bey yeniden Milli Mücadele'ye katılmasını istemiş, Demirci Mehmet Efe haber gönderince yeniden katılmıştır³⁵¹.

4-5 Nisan 1920 tarihlerinde Anzavur'un Gönen'de bir müfrezeyi dağıttığında Konya'da da bir hareketlilik başlamış, Afyon'dan gelen Albay Refet bey Demirci Mehmet Efe'den atlı zeybek istemiştir. Albayın emrine verilen 200 atlı zeybeğin başındaki kumandan Sökeli Ali Efe'ydi. Konya'da isyan başlatan Zeynel Abidin'in başkaldırısını başarıyla sonuçlandırmıştır. Nisan – Mayıs 1920 tarihlerinde Konya, Bolu, Düzce, Balıkesir'de çıkarılan isyanlarda Söke'li Ali Efe ve diğer zeybekler başarılı bir şekilde mücadele etmişlerdir³⁵².

³⁴⁸ Sadettin Demirayak, *Aydın'ın Üç Efesi*, Aydın Tuna Matbaacılık, Aydın, 2011, s. 173.

³⁴⁹ Demirayak, age, s. 174.

³⁵⁰ Demirayak, age, s. 176-177.

³⁵¹ Demirayak, age, s. 181-183.

³⁵² Demirayak, age, s. 183-186.

Denizli’de Rum nüfusunun artması tehlike oluşturmaya başlamasıyla bölgeye gönderilen Sökeli Ali Efe’nin vurulması üzerine Demirci Mehmet Efe öfkelenmiş ve tarihte “*Denizli Vakası*” olarak geçen baskını gerçekleştirmiştir³⁵³.

2.3.1.5. Zurnacı Ali Efe

Fotoğraf 2.6. Zurnacı Ali Efe³⁵⁴.

³⁵³ Armağan, age, s. 181-182.

³⁵⁴ <http://www.aydindogumluyuz.com/2014/11/efeler-hakkinda-bilgiler-zurnaci-ali.html>, 23/02/2023.

Zurnacı Ali Efe, asker kaçağı olduğu için Karacasu’da hapishanede yatarken, Koca Ömer oğlu Ali, Dualarlı Hacı Mehmet aftan yararlanmak için dağdan inmişlerdi. Efe’ler yüze inince çalgıcı aramışlardı. Bu arada hapishanedeki Ali’nin zurna çaldığı herkes tarafından biliniyordu. Karacasu eşrafı, Ali’yi zurna çalması için çıkartmak isteyince önce savcıya gitmiş, savcı bizim hapsimiz değildir demiş. “*Askeri hapistedir ona sorun demişler. Şube reisinin yanına varılıyor, o da idamlıktır, Denizli’de askeri divanı harpten idam kararı gelecektir, çıkaramam*” demiş. Efe’ler, zurnacı gerekir diye ısrar edince her ne kadar şube başkanı kaçırmak istemem, onun için çıkaramam dese de kaymakamın ricasıyla hapishaneden şölen yerine götürülmüş, zurna çalarken jandarmanın biraz uzaklaşmasıyla alandan kaçarak ormana gitmiştir. Çakıcı Mehmet’in oğluyla karşılaşmış, yanına gittiğinde Çakıcı’nın Yörük gelinine zorla tecavüz ettiğini görünce onu öldürmüş. Dağlarda gezerken Demirci Mehmet Efe’ye yataklık yapan birinin kardeşini öldürünce Demirci peşine düşmüştür. Ali Efe’yi bulduğunda öldürecekken atıcılığından dolayı affedip yanına almıştır³⁵⁵. Demirci Mehmet Efe’yi bırakıp gidince Efe, Zurnacı Ali’ye kırılmış fakat İzmir’in işgali sonrası haber gönderip, dağdan inmesini istemiştir. Zurnacı Ali Efe, Karacasu mıntıkasından 230 kişi toplayarak Karacasu şubesine adlarını yazdırmış, toplayabildiği silahlarla, Köşk cephesine hareket ederek Milli Mücadele’ye katılmıştır. TBMM’ye karşı çıkan ayaklanmalarda Anzavur ayaklanmasında Düzce’ye gitmiş, Anzavur’un oğlunu vurmuş kendisi ise elinden kaçmıştı. Düzce’den Bolu’ya oradan Gerede’ye giderek çarpışmalara devam etmiştir. Yozgat’tan sonra Ankara’ya gitmiştir. Mustafa Kemal (Atatürk), Efe’yi 3 gün misafir etmiştir. Mustafa Kemal, Zurnacı Ali Efe’ye yapılan hizmetlerden dolayı teşekkür etmiş ve ondan daha faydalı hizmetler beklediğini belirtmiştir³⁵⁶.

Zurnacı Ali Efe, Demirci Mehmet Efe’nin sadık adamlarından biridir. Onu yalnız bırakmamış, 16 Aralık 1920’de İğdeli hareketinde Demirci Mehmet Efe kaçmasına rağmen o Albay Şefik Bey’e teslim olmuştur. Şefik Bey ona dokunmamış ve sakin bir hayat yaşamasını sağlamıştır³⁵⁷.

³⁵⁵ <http://www.atillaalpbaz.com/?o=1&y=229> , 11/04/2023.

³⁵⁶ <http://www.atillaalpbaz.com/?o=1&y=278> , 11/04/2023.

³⁵⁷ Armağan, age, s. 183.

2.3.1.6. Sancaktarın Ali Efe

Fotoğraf 2.7. Sancaktarın Ali Efe³⁵⁸.

Sancaktarın Ali Efe, 1892³⁵⁹'de Salavatlı köyünde doğmuştur. Babası Hacı Ahmet, annesi Fadime hanımdır³⁶⁰. Dedesinin padişah sancakdarı olması nedeniyle ona Sancakdarın Ali Efe demişlerdi³⁶¹. 1915³⁶²'de İzmir cezaevinden kaçarak dağa çıkmış, Tire'li Küçük Mehmet Efe'nin yanında bulunmuştur. Kıskançlık sebebiyle ayrılmış, Salavatlı'ya gelerek takımını kurmuştur. 2,5 yılını dağda geçirdikten sonra Nurettin Paşa vesilesiyle Aydın Mutasarrıflığına teslim olmuş, köyüne yerleşmiş, tarımla uğraşmıştır. Yörük Ali Efe Malgaç baskınından sonra Ali Efe'yle görüşerek onu Milli Mücadele'ye katmıştır³⁶³.

Yörük Ali Efe'nin Sultanhisar'da bulunduğu sıralardaki görevini kendisi şöyle anlatmıştır: *“Ben bu sırada Akıncılık görevindeydim. Cephelelerden içeriye sarkıyor, düşman hakkında bilgi topluyordum. İçerde zaman zaman yaptığımız baskınlar Yunanlıları hem aldatıyor hem de şaşırtıyordu. Köylerde, bahçelerde adamlarımız vardı. Düşmandan asıl bilgiyi onlar toplar bize haber verirlerdi. Bunların yardımı ile bir iki tane casus bile yakaladık. Topalak'ta yakaladığımız casusu Nazilli'deki askeri makamlara teslim ettik.*

³⁵⁸ Şahin Efe Yılmaz, <http://ankaenstitusu.com/sancakdarin-ali-efe/> , 12/04/2023.

³⁵⁹ Şahin Efe Yılmaz, 1945 yılında yapılan bir röportajda Sancaktarın Ali Efe doğum tarihini 1890 olarak söylediğini ifade etmiştir. <http://ankaenstitusu.com/sancakdarin-ali-efe/> , 12/04/2023.

³⁶⁰ <http://www.aydinatca.com/milli-mucadeleye-katilan-efeler.html> , 12/04/2023.

³⁶¹ Özkaynak, age, s. 122, Armağan, babasının padişahın sancakdarı olduğunu söyler, age, s. 156.

³⁶² Kendisi babasının sözünü dinlemediğini, Aydın'da orduya et verirken elinden bir kaza çıktığını ve 1912'de dağa çıktığını belirtmiştir, <http://ankaenstitusu.com/sancakdarin-ali-efe/> , 12/04/2023.

³⁶³ <http://www.aydinatca.com/milli-mucadeleye-katilan-efeler.html> , 12/04/2023.

Bundan bir yıl kadar sonra buralarda tutunmak mümkün olmadı. Yörük ve Kılıoğlu ile beraber Yenipazar'a geçtik. Düşman Nazilli'yi tutunca biz de Ortakçı'da bir cephe tuttuk. Ben bu sırada tekrar Akıncı oldum. Ordu makamları bu görevimi serbestçe yapabilmem için elime bir vesika da verdiler. Bununla işgal dışındaki levazım merkezlerinden er, silah ve para alabiliyordum. Bu vazife ile Alaşehir'e kadar gittim. Bir gün Küçük Menderes'te korkunç bir pusuya düştüm. Küçük Menderes'e doğru yürüyorduk. Belevi civarında düşman yollara tamamen hâkim olmuş. Bizim ise hiç bir şeyden haberimiz yoktu. "Aydın, Aydın güzel Aydın, Ah bir kere kurtulaydın..." Şarkısını mırıldanarak kayıtsızca ilerliyorduk. Birden bire yaylım ateşi başladı. Kordonu yarıp çıkmak için dikkatli bir şekilde hareket ettik. Ölüm muhakkaktı. Düşman eline geçip ktır ktır kesilmektense, canı dişe takıp mukavemette inat etmek lazımdı. Bu taktik bizi kurtardı. Çalı diplerine sinen cavurların üçü beşi bir arada kurşunlarımızla delik deşik olmuştu... Büyük bozgun Afyon dağlarında başlarken tamamıyla ordunun içine karışmıştı. Bir gün Fettah Bey kızılca kıyametini kopmak üzere bulunduğunu söyledi. Halkı uyarın, gafil olmasınlar, mühim hadiselerle intizar ediyoruz, dedi. Söylediğini yaptık. Halkı uyardık. Yörük Ali'de bizim tarafa geçti. Afyon cephesi yarılmış düşman fena halde bozulmuştu. Biz dağdan dağa Nazilli üstünden aştık, Avra köyüne ulaştık. Burada Üçüncü Tümen Komutanı Çolak İbrahim Bey'e iltihak ettik. Bu kuvvetlerle birlikte Alaşehir üzerinden Tepe Yaylasına oradan da Ödemiş'e aktık. Bizi burada Aydın cephesine çektiler. Yörük'le İbrahim Bey Ödemiş yüzünden takibe devam ettiler. Ben o sırada çifte kahvenin sırtlarına geldiğim zaman vakit gece yarısı idi. Ovada neşe, çılgılık, ölüm, şenlik yan yana ve kucak kucağa idi. Bahçelerde, yollarda binlerce meşale yanyan, tek tük silah seslerine arada sırada yaylım ateşleri katılıyordu. Aydın ise son yangın felaketine uğramıştı. Yollarda önümüzü kesen kadınların boynumuza sarılıyor, ihtiyarların atlarımızın üzengisi ile birlikte alınlarımızdan öpüyordu. Aydın'a ulaştığımız zaman herşey yok olmuştu. 2-3 bin kişi Forbes kumpanyasının tesisleri, saçakları altına sığınmış, bir kurtuluş tarihinin en ibret verici tablosunu seyrediyorlardı. Kurşunlu Han henüz yanmamıştı. Orası tıklım tıklım doluydu. Ben Balatçık'tan geri döndüm. Aydın'da iki gün kaldım. Sonra Salavatlı'ya geldim.³⁶⁴

Bölgenin düşmandan kurtuluşunda Hesapçıoğlu Şeh Mehmet Efe, Tekeli İsmail Efe ile birlikte düşman kuvvetlerini İzmir'e kadar kovalamıştır. Akıncı görevinde

³⁶⁴ Özkaynak, age, s. 125-128, Yılmaz, age, s. 111-114.

bulunduğundan birçok cephede bulunmuştur³⁶⁵. Milli Mücadele'den sonra köyüne yerleşmiş, 1977'de vefat etmiştir, mezarı Salavatlı'dadır³⁶⁶.

2.3.1.7. Efe ve Zeybeklerin Nazilli ve Çevresinde Milli Mücadele'ye Katkısı

Mondros Ateşkes Antlaşması gereğince ordunun büyük bir kısmının terhis edilmesi, terhis edilmeyen kısmının sınırlandırılması, İzmir'in işgal edilmesiyle İstanbul Hükümeti'nin teslimiyetçi bir tavır izlemesi ve halkı korumaması üzerine Efe'lerin çoğunluğu işgal güçlerine karşı savaşılmaya başlamıştır. Askerler Efe'ler ile birleşmiştir. Bu birleşme Celal Bey (Bayar) ve Teşkilatı Mahsusa mensubu Jandarma Yüzbaşı Edip Bey (Sarı Efe) ile başlamıştır. İzmir'de Yüzbaşı Asaf Bey ile birlikte harekete geçen Celal Bey ve Edip Bey önce Ödemiş'te Mursallı İsmail Efe ve daha sonra da Tire'de Gökçen Hüseyin Efe, Mestan Efe, Karaerkek Mehmet Efe gibi önemli zeybek reisleri ile görüşmüşler ve işgalcilere karşı direniş göstermek için Efe'lerin öncülüğünde gönüllü toplamaya başlamışlardı. Fakat Hükümetin, İtilaf Devletlerinin casusları ile Hürriyet ve İtilaf Partisi mensuplarının girişimleri neticesinde Ödemiş, Tire'deki teşkilatlanma bozulmuştur. Celal Bey, önce Germencik'te teşkilat oluşturmuş daha sonra da Nazilli'ye geçerek Miralay Şefik Bey ile birlikte çalışmaya başlamıştır. Celal Bey ve Edip Bey'in bölgeden ayrılmasından sonra arkadaşları tarafından Ödemiş ve Tire'de teşkilatlanma başlamıştır. 57. Tümen Kumandanı Miralay Şefik Bey, Tümen Yaveri İsmail Hakkı Bey, Çinelî Asaf Bey (Gökbel) ve bazı subaylar da bu süreçte harekete geçmiştir. Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efe'yle görüşerek, birlikte hareket etmeye karar vermişlerdi. 16 Haziran 1919 Malgaç Baskınıyla bölgede milli direniş başlamıştı.

Aydın'ın işgal edilmesi üzerine Rauf Bey (Orbay) Ödemiş'e gelmiş, yöredeki teşkilatlanmanın bozulduğunu öğrenmiş ve Beydağ üzerinden Nazilli'ye geçerek eski mebus Hoca Süleyman Efendi ile görüşmüştür. Rauf Bey, bu görüşmeden sonra Demirci Mehmet Efe ile de bir araya gelerek Demirci Mehmet Efe ve kızanlarını mücadeleye davet etmiştir. Yüzbaşı Nuri Bey, Hoca Süleyman Efendi ve Rauf Bey ile yaptığı görüşmelerden sonra hazırlıklarını tamamlayan Demirci Mehmet Efe ve kızanları Umurlu'da toplanan milli kuvvetlere katılmıştır. Demirci Mehmet Efe, Kuvayı Milliye Komutanı Hacı Şükrü Bey'in emrine verilmiştir.

³⁶⁵ Armağan, age, s. 157.

³⁶⁶ <http://www.aydinatca.com/milli-mucadeleye-katilan-efeler.html> ,20/03/2023.

Efe'lerin büyük çoğunluğu Demirci Mehmet Efe'nin etrafında birleşmiş ve Kuva-yı Milliye'nin büyümesi için çalışmıştır. Diğer zeybeklere karşı otoritesi artınca zeybeklerin çoğunluğu, Kuva-yı Milliye'nin kontrolünü Demirci Mehmet Efe sağlamıştır³⁶⁷. Demirci Mehmet Efe'ye bağlı zeybekler inzibat görevi görmüş, her türlü şikayet dayakla, fuhuş ve tecavüz ölümle cezalandırılmıştır. Demirci Efe, kendi akrabasından birini zorla kız kaçırıp nikahına almasından dolayı öldürmüş, gözdağı verilerek bu olayların önüne geçmeye çalışmıştır³⁶⁸. Kongrelerin toplanmasında görev almışlar, Nazilli'deki tren istasyonun, fırınların, önemli geçiş noktaları ile hastanenin güvenlik muhafızlığını yapmışlar ve işgalcilerin karakollarına yaptıkları baskınlarla, Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarına Ankara Hükümetine düzenli ordu kuruluncaya kadar zaman kazandırmışlardı. Bu dönemde halk yeniden askere güvenmeye başlamış ve cephelerden kaçışlar böylelikle azalmıştı. İç isyanların bastırılmasında da görev yapan zeybekler, Ankara'nın tehlikede olması üzerine Nazilli'den yola çıkarak TBMM'yi korumuştur.

Şahin Efe Yılmaz'ın belirttiğine göre Nazilli ve çevresinde hizmet eden Efe ve zeybekler; Demirci Mehmet Efe, kardeşi Demirci Ahmet Efe ve baş zeybek Sökeli Ali Efe, Karacasulu Zurnacı Ali Efe, Eycellili Dokuzun Hasan Hüseyin Efe, Durasıllılı Çındırın Mehmet Efe, Kestelli Dıngırlı İbrahim Efe, Kuyucak Karapınarlı Ali Molla Efe, Karapınarlı Kara Osman Efe, Sinekçilerden Hacı Hasan Hüseyin Efe ile Yusuf Efe, Arslanlılı Çavuş Ahmet Efe, İsabeylili Kaftanoğlu Deli Şakir Efe, Bozdoğan Kızılcaköylü Gazi Hacı Mustafa Efe, Kızılcaköylü Kınöğlu Süleyman Efe, Dereazgı'ndan İnce Mehmet Efe, Saçıkaraı Martinli Zeybek, Horzumoglu Mustafa Efe, Deli Mestan Efe, Rumelili Yaşar Efe, Arnavut Bayram Efe, Kara İbrahim Efe, Bahri Efe, Murtaza Şen Efe, Çakır Mehmet Efe, Tazı Mehmet Efe, Çoban Süleyman Efe, Yenipazarlı Hacı Kara Mahmut'un Ali Efe, Hacı Kara Mustafa Efe gibi efelerin milli mücadeleye katkıları çok büyüktür. Ayrıca Yazırlılı Habibin Ali Efe, Sailerli Ali Efe, Arpazlı Kara Ali Efe, Mastavralı Gazi Yörük Parmaksız Hasan Efe, Atçalı Tekelinin İbrahim Efe gibi yine yörede ün salan zeybekler de Yörük Ali Efe Müfrezesi'yle birleşerek işgalcilere karşı mücadele etmiştir.

Nazilli ve çevresinden olan bu zeybeklerin dışında, İmamköylü Çete Emir Ayşe Efe, Çiftliklilili Kübra Efe, Ayşe Çavuş gibi kadın Efe'lerimiz de vardı. Danişmentli İsmail Efe, Salavatlı'dan Sancaktarın Ali Efe, Aydın'dan Arslanyürekli İsmail Efe, Mesutlu'dan Mestan

³⁶⁷ Şahin Efe Yılmaz, "Milli Mücadele'de Nazilli ve Çevresindeki Zeybeklerin Hizmetleri", <http://ankaenstitusu.com/milli-mucadelede-nazilli-ve-cevresindeki-zeybeklerin-hizmetleri/>, 20/03/2023.

³⁶⁸ İlker Bayram, "Milli Mücadele'de Aydın'da Efelerin Rolü", *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)*, 1(1), ss. 127-150, s. 147.

Efe, Koçarlı Orhaniye'den Kara Durmuş Efe, İncirliova'dan Durmuş Ali Efe, Germencik Dampınar'dan Sarı Mehmet Efe ve Farsak Ali Çavuş gibi zeybekler Milli Mücadele'de büyük katkı sağlamıştır. Efelerin yanında Aydın, Ödemiş, Tire, Birgi, Muğla, Manisa, Antalya, Isparta, Burdur, Afyon, Denizli'den bölgeye gelmiş gönüllüler de bu Efeler ile birlikte cephede görev almıştır. Bu zeybekler, iç isyanların bastırılmasından sonra da asayişin sağlanması için isyan çıkan bölgelerde görevlendirilmiş, yeni bir isyan girişimi olmaması için de önlem almışlardır³⁶⁹.

Halkın çete olarak gördüğü bu Efe ve zeybek gruplarının olumsuz davranışları da yok değildi. Dağda bulundukları sırada yaptıkları soygun, gasplara işgal sürecinde devam eden, halkı canından bezdiren gruplar da vardı. Bir kısmı Kuva-yı Milliye için toplanan altın paraların peşine düşmüş, ele geçirmeye çalışmıştır. Bir kızın parmağından yüzüğü çıkaramayınca, kızın parmağını keserek yüzüğü almaya çalışmışlardı. Halk bu nedenle bu grupları tehlike olarak görüyor ve “çete” sözcüğünden korkuyordu. Bunların çoğu da asker kaçağıydı. Bunu bilen Aydın Kuvay-ı Milliye Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü Bey, Aydın ve çevresine gönderdiği yazıyla çete sözcüğü yerine “mücahit” sözcüğünün kullanılmasını istemiştir. Meclis de karar alarak “milis” sözcüğünün kullanılmasını istemiştir. Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve Mustafa Kemal(Atatürk) halktaki çete imajını silmek, yeni harekete halk desteği kazandırmak için sözcüğü kaldırmaktan işe başlamıştı. Önceleri soygun çetesi olarak adlandırılan Yörük Ali Efe, Gökçen Hüseyin Efe, Durmuş Ali Efe, Postlu Mestan Efe gibi Efe'ler Kuva-yı Milliye içindeki istikrarlı yapılarıyla, kişilikleriyle geçmişi unutturmuş, güven kazanmışlardır³⁷⁰.

Efe ve zeybek grupları Milli Mücadele Döneminde Yunan işgal güçlerini oyalamış, gücünü kırmış, tehdit altında olmalarını sağlamıştır. Gerilla tekniğiyle savaşmış her ne kadar kalıcı bir darbe indiremese de zaman kazanmıştır. Halka hem yardım etmiş hem de onlara direniş gücü vermiştir. Yunan kuvvetlerinin Ankara'ya ulaşamamasındaki en büyük pay da onlara aittir. Yanlış tutumları gereği olumsuz olarak bakılsada bu grupların ülke kurtuluşunda katkıları büyüktür. Bunu da Celal Bey şöyle ifade etmiştir: “Zeybeklerin çoğu Kuva-yı Milliye'de çalışmışlardır. Umumiyetle milli heyecanı istiklal aşkını duyarak öğrenerek yaşamış ve yaşatmışlardır. Bu uğurda Gökçen gibi şehit düşen hayatını kahramanca feda edenler de olmuştur. Bugün sağ olanlar takdire değer bir hayat içinde iş

³⁶⁹ Şahin Efe Yılmaz, <http://ankaenstitusu.com/milli-mucadelede-nazilli-ve-cevresindeki-zeybeklerin-hizmetleri/>, 20/03/2023.

³⁷⁰ Armağan, age, s. 110-111.

ve güçleriyle meşguldürler. Çocuklarından yüksek tahsil yapmış, memleketin vatansever, seçkin gençleri arasında yer almış olanları çoktur... Bugün, Milli Mücadele'de çalışanları saygı ile anmak, şehit olanlara rahmet ve mağrifet dilemek önde gelen milli borcumuzdur sanırım.³⁷¹”

2.3.2. Din Adamları

Milli Mücadele'de din adamlarının ilk eylemlerini 17 Mart 1919'a kadar götürülebiliriz. Bu tarihten önce de din adamlarının liderliğinde mahalli kurtuluş örgütleri kurulmuştu. Örneğin 14 Şubat 1919 da vatansever din adamları tarafından İzmir'de kurulan Cemiyet-i İlmiye. 17 Mart 1919 tarihi kurtuluş için Batı Anadolu'daki din adamlarının bir araya geliş tarihidir³⁷².

Milli Mücadele'nin ilk günlerinde halk gerçeklerden haberdar edilmemişti, insanlar arasındaki birlik duygusu çok da yoktu. Köyünden merkezine birçok kişi taraftar olarak İstanbul Hükümeti yanlısı ya da Kuva-yı Milliye'ci olarak ayrılmıştı. Kimisi varlığını korumak için düşmanla işbirliği yapmış kimisi de vatanseverlik duygusuyla canla başla savaşırmıştır. Din adamları da bu sınıfsallaşmanın içerisindeydi.

Sayıları az da olsa İtilaf devletlerine, İstanbul Hükümeti'ne destek olan din adamları olduğu kadar Milli Mücadele yanlısı vatansever din adamları da vardı. Yunan işgali öncesinde İzmir'de düzenlenen mitingde Müftü Rahmetullah Efendi, vatan sevgisinin önemine değinmiş, İzmir'de ezan sesinin yerine çan sesleri alacaksa, ona katlanmaktansa ölmenin daha iyi olacağını açıklamıştı. Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi, İzmir'in işgalinden 4 saat sonraki mitinginde “*İşgal edilen memleket halkının silaha sarılması dini bir görevdir*” dediğinde tüm Denizlili'ler etrafında birleşmiştir. Mitingde ne kadar zor şartlarda, yokluk içinde olursa da bağımsızlık aşkı ve vatan sevgisiyle sonunda zaferin mutlaka kazanılacağını, elde hiçbir şey olmasa da yerden taş alıp atarak mutlaka mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiştir³⁷³.

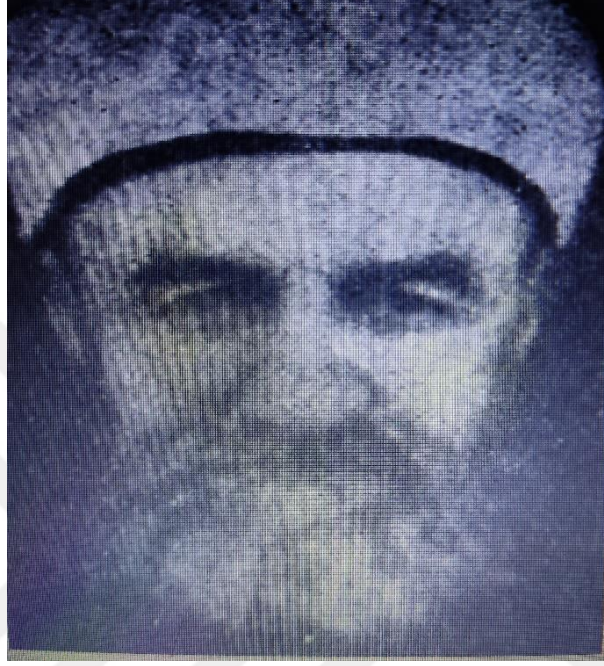
³⁷¹ Bayar, age, C.6, s. 17-18.

³⁷² Ali Sarıkoyuncu, “Yunan Megalo İdeası ve Batı Anadolu'nun Düşman İşgalinden Kurtarılmasında Din Adamları”, *İsam*, 1994, s. 33-34.

³⁷³ Ali Sarıkoyuncu, “Mustafa Kemal ve Milli Mücadelede Din Adamları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIII, S. 39, Kasım 1997, s. 983.

Nazilli ve çevresinde Milli Mücadele Döneminde büyük yararlılık gösteren, halk arasında kenetlenmeyi sağlayan din adamları çoğunlukta idi. Bu isimler ve yaşamları hakkındaki bilgiler aşağıdaki kısımda anlatılmaktadır.

2.3.2.1. Hacı Süleyman Efendi (Bilgen)

Fotoğraf 2.8. Hacı Süleyman Efendi.

1855 Nazilli doğumlu, baba adı Halil, anne adı Hatice'dir. Medrese eğitimi almış, Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca dillerini bilmektedir. İlmiye sınıfına mensup, Nazilli Medresesinde Müderris, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucusu, Sivas Kongresi Temsilcisi, Osmanlı Meclis-i Mebusan I. Dönem Aydın Mebusu (1908-1909), 5 çocuğu bulunmaktadır, ölüm tarihi 05.10.1923'dir.³⁷⁴

Hacı Süleyman Efendi, ilk ve orta öğrenimini Nazilli'de almış, yükseköğrenim için İstanbul'a gitmiştir. Babası Müftü Hocaşade Halil Efendi'dir. 1880'de üstün başarıyla Nuruosmaniye Medresesi'nden Kadılık diplomasıyla mezun olmuştur. Kendisini ilme vermiştir. Nazilli'ye dönmüş, burada hem ilmi faaliyetlerde hem de sosyal faaliyetlerde bulunmuştur³⁷⁵. İlmi hayatı devlet memurluğuna engel olmuş, dedesinin Nazilli'ye getirdiği suyun idaresini tercih etmiştir³⁷⁶.

³⁷⁴ TBMM Albümü 1923-2010, C. I (1923-1950), Ankara, 2010, s.35.

³⁷⁵ Filiz Çolak, "I. TBMM'nin Devrimci Din Alimlerinden Hacı Süleyman Efendi (Bilgen) ve Meclisteki Faaliyetleri (1920 – 1923)", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Eylül 2015, Yıl 8, Sayı XXIII, ss. 319-345, s.330.

³⁷⁶ Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, İstanbul, 2013, s. 404.

Hacı Süleyman Efendi'nin siyasi hayatı II. Meşrutiyet döneminde (1908) başlamıştır. 1908 Genel Seçimlerinde Aydın'dan üç mebus Mebusan Meclisi'ne seçilmiştir. Hacı Süleyman Efendi, Bursalı Mehmet Tahir Bey 'in önerisiyle Aydın'dan bağımsız olarak seçilmiştir. Öğrendiği Fransızca ve Rumca ile Batı kaynaklarını inceleyerek yurdun geri kalmışlığının ve ulusun karanlığa itilmesindeki gerçeğin bilincine vararak meclise girmiştir. Bu nedenle de daha çok yurt sorunlarıyla ilgili yapıtları okumuş, dünya görüşünü genişleterek halkı eğitmek, uyarmak gerektiğini ifade etmiştir³⁷⁷.

Meclis-i Mebusan'da ülkenin *hasta adam* diye ithaf dilmesinden kurtulması, Avrupalı devletlerin sömürsü olmaktan çıkması gerektiğini, kişi başına düşen milli geliri artırmak gerektiğini dile getirmiştir³⁷⁸.

Hacı Süleyman Efendi'yle Meclis, ilk kez bir din adamının çağdaş düşünceleriyle tanışmıştır. Mecliste bozuk düzeni eleştirirken tutucu diğer milletvekilleri tarafından vatan haini ve komünistlikle suçlanmıştır. Görüşleri, geleneksel düşünceye sahip mebuslar tarafından onaylanmamıştır. Bu gelişmeler üzerine 13 Mayıs 1909'da mebusluktan istifa etmiş fakat istifası kabul edilmemiş, izinli sayılmıştır³⁷⁹. Önergelerin reddinden dolayı duyduğu üzüntüyle Nazilli'ye dönmüştür.

15 Mayıs İzmir işgaline karşı çıkan Süleyman Efendi, en etkili tepkinin örgütlenmek olduğu düşüncesiyle halkı bilinçlendirmek için faaliyete geçmiştir. 3 Haziran 1919'da Nazilli işgal edilince çalışmalarına başlamış, 4 Haziran gecesi Pirilibeyli Mehmet Bey, Arap Yüzbaşı, Nazilli Müftüsü Salih Efendi ve Giritli İsmail Hakkı Bey ile Nazilli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuşlardı. Ardından Nazilli Heyet-i Milliye'sinin oluşumu sağlanmıştı³⁸⁰.

Bu çalışmalar üzerine 20 – 30 Haziran 1919'da Rauf Bey(Orbay) kılık değiştirerek Nazilli'ye gelmiş, dağ köyü olan Dereköy'de Süleyman Efendi ile görüşmüştür. Görüşmede Rauf Bey'in "*Burada milli direniş duygularını uyandırdınız, teşkilat kurdunuz. Bu iş için gerekli parayı biz vereceğiz. Siz sadece moralman yıkılmış olan halkı manen güçlendiriniz, onları dirence hazırlayınız.*" önerisine şu yanıtı vermiştir:

³⁷⁷ Sadi Borak, *Atatürkçü ve Toplumcu Bir Din Adamı Hacı Süleyman Efendi*, İstanbul, 2004, s.45-48.

³⁷⁸ Hanri Benazus, *Ulusal Kurtuluş Mücadelesinde Din Adamlarımız*, Bizim Kitaplar, İstanbul, 2014, s. 418.

³⁷⁹ Günver Güneş, "Taşradan Meşrutiyet'e Bakış: II. Meşrutiyet Dönemi'nde Aydın Sancağı (1908-1918)", *HÜ AİİTE Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:6, Sayı:11, Bahar 2010, Ankara, s.18.

³⁸⁰ Ali Sankoyuncu, *Atatürk, Din ve Din Adamları*, Ankara, 2002, s. 208.

“Biz sınırdayız. Herhangi tavsiyede bulunulmasa da kendimizi korumak zorundayız. Para bizden çok sizlere lazım, Anadolu içinde teşkilatlanmanız için... Bizler burada gerekeni yapacağız. Hatta, Demirci Mehmet Efeyi de dağdan indirmeyi ve Yunan güçlerine karşı kullanmayı düşünüyorum³⁸¹”.

Görüşmenin ardından Hacı Süleyman Efendi, kaçak konumundaki Demirci Mehmet Efe’yi dağdan indirmenin yollarını aramıştır. Pirlibey’li Mehmet Bey başkanlığında bir heyeti Demirci Mehmet Efe’ye göndermiş ve yazdığı pusulada;

“Vatan tehlikededir. Gelen düşman kin, ihtiras, zulümle örülüdür. Gelir ve yerleşirse bir daha çıkmaz ve dünya yüzündeki son Türk devleti de yıkılır. O zaman ne efeliği kalır, ne şöhreti, ne serveti. Atalarının kemikleri bile onu affetmez. Din ve milliyet kardeşlerime değil de, bu istiklal ve namus düşmanına silahını çevirsin...³⁸²” demiştir.

Demirci Mehmet Efe ise kendisine iletilen bu mektuba şu yanıtı vermiştir: *“Hacı Süleyman Efendi Hazretleri hocamızın emirleri baş üstüne. Dağdan inerek Yunan kafirine karşı çıkmayı, onu tepelemeyi ben de isterim. Fakat kusuruma bakmasın; içimde bir kuşku vardır, onu yenemem. İçime bir rahatlık gelmesi için oğlu Ragıp Beyi bana rehine verirse dağdan inerim³⁸³”.*

Hacı Süleyman Efendi bu öneriyi anlayışla karşılamıştır: *“Efe haklıdır. Tarih meydandadır. Hükümetlerimiz çeşitli sebeplerle vatandaşın güven hissini zedelemiştir. Oğlum Ragıp’ı kendisine rehin vereceğim, yeter ki o sözünü tutsun, vatan savunmasına koşsun...³⁸⁴”* Süleyman Efendi sözünü tutarak oğlunu göndermiş ve Efe’nin güvenini kazanarak Milli Mücadele’ye katılmasını sağlamıştır.

Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe arasında fikir ayrılıklarının yaşandığı dönemde Hacı Süleyman Efendi, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi, Nazilli Müftüsü Salih Efendi’den oluşan grup iki Efe’yi barıştırmak için harekete geçmiştir. Dinin emirlerden bahsedilmiş, vatan savunması vurgusu anlaşmazlığın giderilmesinde önemli

³⁸¹ Borak, age, s. 73 – 74.

³⁸² Kutay, age, s.406.

³⁸³ Borak, age, s.75.

³⁸⁴ Kutay, age, s. 406.

faktör olmuştur. Heyetteki müftülerin ve Hacı Süleyman Efendi'nin çabası Milli Mücadele'ye büyük katkı sağlamıştır³⁸⁵.

Hacı Süleyman Efendi örgütlenme sürecinde aktif rol oynamış ve I. Nazilli Kongresi'nin hazırlıklarını kısa sürede tamamlamıştır. Hacı Süleyman Efendi'nin organize ettiği kongre 6 Ağustos 1919'da toplanmış ve önemli kararlar almıştır. Göç edenlerin, savaşımların geride kalanlarının ihtiyaçlarının karşılanması, para ve mal bağışları, Kuva-yı Milliye'ye gönüllü kazandırılması, silah, cephane, erzak ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı ve ilkeleri belirlenmiştir³⁸⁶.

Nazilli'de cephelere iâşe gönderilmesi, cephede bulunan askerlerin ailelerine maaş yardımıyla bulunulması konularında yardım etmiştir. Bölgenin Milli Mücadele merkezi olmasını sağlamıştır. Buradaki hareketi yönlendiren şahıslardan biri olan Müderris Hacı Süleyman Efendi Çine, Köşk, Söke vb. cephelerinde etkili olmuştur³⁸⁷.

Rauf Bey, Erzurum Kongresi sırasında Hacı Süleyman Efendi'yi Mustafa Kemal'e uzun uzun anlatmış, Sivas Kongresi'ne katılmasının vatana büyük yararı olacağını belirtmiştir. Hacı Süleyman Efendi, Sivas Kongresi'ne davet edildiği zaman ileri yaşında ve hasta olmasına rağmen kongreye katılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'yı ilk kez bu kongrede tanımış, kişiliği ve düşüncelerine büyük hayranlık duyarak o günlerden kendisine büyük bir sevgi ve bağlılık hissetmiştir.

³⁸⁵ Çelik, agt, s.41.

³⁸⁶ Albayrak, age, s. 110-112.

³⁸⁷ Çelik, agt, s.43.

Fotoğraf 2.9. Hacı Süleyman Efendi, Atatürk'le Görüşürken³⁸⁸.

Hacı Süleyman Efendi, 23 Nisan 1920'de açılan I. TBMM'de İzmir milletvekili olarak görev aldığında 66 yaşındaydı. Seçimleri yenilemek için I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi fesih kararı aldığında kendisi Nazilli'ye çekilmişti. Hüseyin Rauf Bey, Milli Mücadele'nin son Başvekili olarak kabinesini kurduğu zaman, Hacı Süleyman Efendi'ye Şer'iyye ve Evkaf Vekâletini teklif etmişti. Yaşının ve ilminin ileri mertebesinde olan Hacı Süleyman Efendi görevini yaşı gereği yapamayacağını düşünerek Rauf Bey'in bütün ısrarlarına rağmen bu teklifi kabul etmemiştir³⁸⁹. Orta Çağ zihniyetini taşıyan milletvekillerinin kişisel çıkarlarını düşünerek sesini kesmeye çalışmalarından rahatsız olmuş ve politikadan uzak durmak istemiştir. Çevresinin isteklerine direnerek ikinci dönem adaylığını koymamıştır. Aday olmamasına üzülen Mustafa Kemal 20 Mayıs 1923'de Hacı Süleyman Efendi'ye aşağıdaki telgrafı göndermiştir:

“Nazilli’de İzmir Mebus-u Muhteremi Hacı Süleyman Efendiye,

³⁸⁸ Mehmet Başaran, “Hacı Süleyman Efendi”, *Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri*, Edit. Mehmet Başaran, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Sultanhisar, 2007, ss. 105-111, s. 106-108.

³⁸⁹ Kutay, age, s. 407-409.

Namzetlikten sarf-ı nazar buyurmaklığınızı kaydettik. Siz, bizim her zaman ve her vaziyette samimi bir mefkure arkadaşımızsınız. Afiyetinizi temenni ederim efendim.

Gazi Mustafa Kemal³⁹⁰.”

Atatürk, yaşamı süresince bir din adamını ilk kez "mefkure arkadaşım" diye onurlandırmıştır. Atatürk, gerçekleri Meclis kürsüsünden cesurca dile getirebilen böylesine yapıcı bir muhalifi Şeriye Vekili yapmak için Meclis'te tekrar görmek istemiştir. Atatürk'ün telgrafını aldıktan kısa bir süre sonra 5 Ekim 1923 Cuma günü geçirdiği kaza sonucu hayatını kaybetmiştir. Naaşı Nazilli Eğri Boyun Mezarlığı'ndaki aile kabristanında bulunmaktadır³⁹¹.

2.3.2.2. Mehmet Esat Efendi (İleri)

Fotoğraf 2.10. Mehmet Esat Efendi³⁹².

1882 Gümölcüne doğumludur. Öğretim hayatını burada tamamladıktan sonra Mektebi İdadi'de müderris olarak görev almış, kasabanın büyük camisinde kürsi şeyhliği de

³⁹⁰ Başaran, age, s. 111, Benazus, age, s. 421, Borak, age, s. 5.

³⁹¹ Borak, age, s.136, Başaran, age, s. 111, Benazus, age, s. 421.

³⁹² https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Mehmed_Esad_Efendi.jpg, 17/02/2023.

yapmıştır³⁹³. Bulgarların Gümölcine’yi işgal etmeleri üzerine, İstanbul’a gelmiş, kendi isteği üzerine öğretmenlik yapmak için Aydın Sultaniye’sine atanmış ve I. Dünya Savaşı sırasında burada çalışmıştır. İzmir’in işgalinden sonra Maarif Nezareti, yatılı öğrencileri yanına alarak İstanbul’a dönmelerini istemişse de Esat Efendi “*vatan ve millete hıyanettir*” diyerek bunu kabul etmemiştir. 15 yıla yakın sultanilerde müderrislik yapmıştır.

Dünya basınında Türklerin Yunanlılara zulmettiği haberleri üzerine, Yunanlıların Türklere yaptıkları katliamları dünyaya duyurmak için İstanbul’a gitmek üzere Rodos yolu ile Aydın’dan 3 kişilik kurul yola çıkmıştır. Esat Efendi bu komitede Aydın Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı ünvanıyla ilk sırada yer almıştır³⁹⁴. Hakan Uzun, Rodos’a gitme sebeplerinden biri olarak Yunanlıların Aydın-Nazilli’ye kadar geldiğinde halkın göç etmeye başlaması ve Çine’ye gidenlerin sayısının yirmi beş bine ulaşması üzerine Çine Belediyesi’nden onaylı bir dilekçe ile hareket edildiğini belirtmiştir³⁹⁵.

Zeybeklerle ve topladığı gönüllülerle Aydın – Köşk cephesinde savaşa katılmış, Aydın çevresinde katıldığı çarpışmalarda Kuva-yı Milliye’yi cesaretlendirmek için yaptığı konuşmalar yarar sağlamıştır. Bölgedeki düzenli birliklere komutanlık yapan Binbaşı Hacı Şükrü Bey’in yanı sıra Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe de kendisine “*Fahri Ordu Müftüsü*” ünvanını vermiştir³⁹⁶. Fahri Ordu Müftüsü seçildikten sonra Aydın’da her tarafa gezerek halkın vatan savunmasına koşmasını sağlamıştır. Bazen de Milli Mücadele taraftarlarını evinde saklamıştır³⁹⁷.

Ankara Müftüsü Rıfat Efendi (Börekçi) başkanlığında, İstanbul Hükümeti’nin, Milli Mücadele aleyhine çıkardığı fetvayı etkisiz kılmak amacıyla hazırlanan karşı beyannameyi imzalayanlar arasında yer almış, Güney-Batı Anadolu’da düzenli ordu için halktan yardım toplanmasında yararı olmuştur³⁹⁸. Esat Efendi, Sakarya Savaşı sırasında Ankara’nın yakınlarına kadar gelen Yunan kuvvetlerinin yarattığı moral bozukluğunu konuşmalar yaparak gidermeye çalışmıştır.

³⁹³ Hakan Uzun, “Esat Efendi (İleri)”, *Türk Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 48, Güz 2011, ss. 869-892, s.871.

³⁹⁴ Ayten Can Tunalı, “Kurtuluş Savaşı’nda Esat Efendi (İleri)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXVI, Sayı: 41, ss.81-99, 2007, s. 85.

³⁹⁵ Uzun, agm, s. 874.

³⁹⁶ Tunalı, agm, s. 86.

³⁹⁷ Recep Çelik, *Milli Mücadelede Din Adamlarının Rolü*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s. 38.

³⁹⁸ Uzun, agm, s. 877.

Esat Efendi'ye, Milli Mücadele Dönemindeki hizmetlerinden dolayı 21 Kasım 1923 tarihli Meclis kararıyla Kırmızı Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir. Madalyası 23 Mart 1925 tarihinde TBMM Genel Kurulunda yapılan törenle göğsüne takılmıştır³⁹⁹. 15 Nisan 1957'de İzmir-Torbalı şosesi üzerinde trafik kazasında, 75 yaşında hayatını kaybetmiştir⁴⁰⁰.

2.3.2.3. Mehmet Emin Efendi (Erkut)

Fotoğraf 2.11. Mehmet Emin Erkut.

1873'te Bozdoğan'da doğmuştur, baba adı Abdullah, anne adı Zeliha'dır. Bozdoğan Rüştîyesi, İstanbul Fatih Medresesi'nde eğitim almış, Arapça, Farsça bilmektedir. Dere Camii Medresesi Müderrisi, Bozdoğan Müftüsü, Osmanlı Meclis-i Mebusan IV. Dönem Aydın Mebusu, I. Dönem Aydın Milletvekili görevlerinde bulunmuştur. 3 çocuğu bulunmaktadır, ölüm Tarihi 30.12.1929'dur⁴⁰¹.

İşgal döneminde, Nazilli Müftüsünün evinde çevre müftüleriyle bir toplantı yapıldı. Toplantıda Demirci Mehmet Efe'nin zeybekleriyle beraber dağdan indirilip mücadeleye

³⁹⁹ Tunalı, agm, s. 88.

⁴⁰⁰ Benazsus, age, s. 362, Uzun, agm, s. 872.

⁴⁰¹ TBMM Albümü, s.13.

katılması kararı alındı. Demirci Mehmet Efe'nin dağdan inmesinde Emin Efendinin de katkısı vardır.

Bozdoğan müftüsüyken 47 yaşında milletvekili seçilmiştir⁴⁰². Osmanlı Mebusan Meclisi son kez açıldığında Ocak 1920'de Aydın Milletvekili olarak İstanbul'a gitmiş ancak hastalandığı için meclise gidememiştir. İngilizler Misak-ı Milli kararını çıkaran meclisi basıp milletvekillerini tutuklayıp, Malta'ya sürgüne göndermiştir. Mehmet Emin Bey hastalıktan kurtulup meclise gideceği gün bu durumu öğrenmiş, meclise gitme kararından vazgeçmemiştir.

İstanbul'a gitmiş, arkadaşlarının yardımı ile sürgünden kurtulmuştur. Sonra Bozdoğan'a gelmiş Milli Mücadele'ye gönüllü toplamaya çalışmıştır. Heyet-i Temsiliye'nin çağrısıyla Ankara'ya gitmiş, I. TBMM'de Aydın Milletvekili olarak yerini almıştır. Milletvekilliği döneminde dul kadınları, yetim ve öksüz çocukları korumuş, onlara yardımda bulunmuştur. 1929'da zatürreden hayatını kaybetmiştir⁴⁰³.

2.3.2.4. Hasan Tahir Bey

1878'de doğmuştur, Babası Aydın Müftüsü Mehmet Emin Efendi'dir. Hasan Tahir Bey, Bozdoğan müftülüğünü 1920'de bırakarak Milli Mücadele'ye katılmıştır. İşgalin başlamasıyla Bozdoğanlı'ları Milli Mücadele'ye çağırmıştır. Bozdoğan Milli Müdafa-i Hukuk Derneği'ni kurmuştur⁴⁰⁴.

2.3.2.5. Mustafa Hulusi (Özer) Bey

1865'te Karacasu Kazası'nın Büyükdaglı Mahallesi'nde doğmuştur. Müftü Hacı Mehmet Fevzi Efendi'nin oğludur, babasından Sarf ve Nahiv (Arapça dersler) almıştır. İlköğrenimden sonra Arap Camii Medresesi'ne devam etti. İstanbul'a giderek Hacı Abdulhalim Efendi'den müderrislik diplomasını aldı. Öğrenim sonrası Karacasu'ya dönerek Arap Camii Medresesi'nde müderris olarak göreve başladı. 28 Eylül 1896'da Karacasu Anbar Memurluğu'na tayin edildi. Dokuz ay sonra istifa etti. 5 Nisan 1897'de Karacasu Bidayet Mahkemesi azalığına getirildi. 1 Mayıs 1899'da da Karacasu Müftülüğü'ne atandı. 1901 yılında Müftülükten istifa etti. 7 Ekim'inde İlkokullar Müfettişliği'ne atandı. Sonra

⁴⁰² Umut Haşim, "Milli Mücadelede Din Adamları", *Togey (Toplumsal Bilinci Koruma ve Geliştirme Çatısı)*, 2017, s.36.

⁴⁰³ Ganiz, agt, s.113.

⁴⁰⁴ Armağan, age, s. 206.

Eğridir, Mut, Karaman Kazaları Niyabetlikleriyle, Nif Kadılığında bulundu. 1913 yılında tekrar Karacasu Müftülüğü'ne atandı. Milli Mücadele'nin başlamasıyla, halkı bilgilendiren, halkın bilincini uyandıran konuşmalar yaptı. Karacasu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş ve faaliyetlerinde görev aldı. Birinci Nazilli (6–8 Ağustos 1919), İkinci Nazilli (23–24 Eylül 1919) ve Üçüncü Nazilli (6 Ekim 1919) kongrelerine Karacasu delegesi olarak katıldı. İkinci Nazilli Kongresi'nde Kongre Başkan Vekilliğine seçildi. Mustafa Kemal Paşa'nın bildirisi üzerine, yeni hükümetin milli isteklere uygun nitelikte kurulması için Müftü Mustafa Hulusi Efendi, Karacasu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Mebusan Meclisi'ne telgraf çekti. Ankara Fetvası'nı Karacasu Müftüsü olarak onayladı. Karacasu Müftülüğü görevine devam ederken Aralık 1922'de vefat etti⁴⁰⁵.

2.3.3. Köylüler

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde toplumun yükünü köylüler çekiyordu. Halkın büyük kısmı tarımla uğraşıp, geçimini topraktan sağlıyordu. Yüzyıllar boyunca devletin asker ve vergi kaynağı olan, kendisine bir hizmet götürülmeyen Anadolu köylüsü devlete olan güvenini kaybetmiş, etrafındaki ağa, eşrafın etkisi altına girmişti. Her ailede babasını, abisini, oğlunu kaybeden gözü yaşlı insanlar vardı. İnsanlar savaşmak istemiyordu. Yeni bir savaş can kaybı, ağır vergiler demekti ve sonu gelmeyen savaşlarda yer almak istemiyorlardı. Vatan kavramı sadece tarlasından ve köyünden ibaretti⁴⁰⁶. Fakat İzmir'in işgali sonrasındaki yaşananlar köylü içinde mücadele etmekten başka bir yol bırakmamıştı.

Anadolu'daki direnişi köylüler başlatmasa da yükün ağırlığını köylü çekmiştir. Kuva-yı Milliye'ye katılmakta zorlansada köylüler, bu kuvvetlerin ve sonra kurulan düzenli ordunun temel direği olmuştur⁴⁰⁷.

Milli Mücadele'nin yönetici kadrosu, milis güçlerin ihtiyaçlarının çoğunluğunu köylerden karşılamayı düşünmüştür. Bu dönemde nüfusun yüzde seksenine yakını köylerde yaşıyordu. İlk işgal edilen yerler şehir merkezleri olduğu için direniş birliklerinin oluşturulmasında, ihtiyaçların karşılanmasında en uygun yer köylerdi.

Milli Mücadele'de teşkilatlanmanın gerekli olduğuna inanan subaylar, Efe'lerin de bu sürece dahil olmasını istemiştir. Subayların, Efe'lerden silah, cephane sağlama, asker

⁴⁰⁵ <https://www.eskieserler.net/yazardetayi.php?id=3313&uzmanlikalani=110&page=28>, 11/05/2023.

⁴⁰⁶ Çetin, agm, s. 176.

⁴⁰⁷ Kadir Kasalak, "Kuva-yı Milliye'nin Askeri Açısından Etüdü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XIV, Kasım 1998, S:42, ss. 979-1004, s.999.

toplama işgal güçlerini oyalama, durdurma gibi beklentileri vardı. Bunları gerçekleştirebilmek için Efe'lerin bulunduğu dağlara, köylere giderek onları bu mücadeleye davet etmişlerdi.

Milis güçlerin ihtiyaçlarının karşılanması için köylerden odun, saman, arpalar alınarak depolara kaldırılmış, köy fırınlarında ekmek yapılmıştır. Karargah olarak kullanılan köylerde örneğin Umurlu'da "*Savaş Meclisi*" kurulmuştur. Aydın'ın boşaltılması yönünde Meclis'te karar alınmış ve Aydın Mutasarrıfı'na, Yunan kuvvetleri kumandanlarına bir nota verilmiştir. Verilen nota Türkçe, İngilizce, Rumca yazılmış ve altında Efe, asker, sivil on beş Kuva-yı Milliye'cinin imzası vardır. Notaya riayet edilmemesi üzerine Umurlu'daki müfreze ve 355 gönüllü Aydın'a doğru harekete geçmeye karar vermiştir. Umurlu Köyü'ndeki gelişmeleri öğrenen Tepecik, Kalfa köylüleri, Menderes Köprüsü başındaki müfrezelerde Aydın üzerine yürümüştür. Kuva-yı Milliye'nin farklı yerlerdeki saldırılarına dayanamayan Yunan kuvvetleri 29-30 Haziran'da şehri boşaltmak zorunda kalmıştır. Bu başarı özellikle Aydın'ın dağ köylerinde büyük bir heyecanla karşılanmış ve bu köylerden birliklere katılanların sayısı artmıştır. Katılmak isteyen herkesin silah bulma zorunluluğu vardı. Köylüler ellerinde ne var ne yoksa satıp Kuva-yı Milliye'ye katılmaya çalışmıştır. Parası olmayanlar ellerindeki hayvanları satarak silah almıştır.

Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu olan Heyet-i Milliyeler, halktan alınacak bağış miktarını belirliyordu. Bu miktar belirlenirken İhtiyar Heyetlerinin de görüşü alınıyordu. Köylerdeki İhtiyar Heyetlerini; seçilmiş üyeler, muhtar, imam, öğretmen oluşturuyordu. Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçları doğrultusunda kimlerden ne kadar para toplanacağı, mal alınacağını belirleyen bu İhtiyar Heyetleri'yd⁴⁰⁸.

2.4. Kuvay-I Milliye Muharebeler Dönemi

2.4.1. Malgaç Baskını

57. Tümen Komutanı Şefik Bey, Çine karargah binasında, Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efe'ye yapılması gerekenleri anlatmış ve birlikte hareket ettiğinde subay vereceğini söylemiştir. Yunanlıların demiryolu müfrezelerine baskın düzenlenirse, başarılı

⁴⁰⁸ Erdal İnce, "Kurtuluş Savaşı'nda Türk Köylüsü ve Kuva-yı Milliye", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Yayına Hazırlayan Oktay Gökdemir, II. Kitap, İzmir, 2010, ss. 339-348, s. 340-345.

olunursa halkın manevi duygularının yükseleceğini, Yunanlıların moralinin bozulacağını söylemiştir⁴⁰⁹.

Ertesi gün Yüzbaşı Ahmet ve İzmir'den gelip tümende alıkonulan Asteğmen Zekai ve Yedeksubay Asteğmen Necmi, Albay Şefik tarafından çağrılmış, Yunan müfrezelerine baskın düzenlenmesi için Efe'lerin emrinde çalışmaları gerektiğini ifade etmiştir. Asteğmen Necmi, 57. Tümenin topçu alayında yedek subaylık görevini yaparken mütarekenin imzalanmasından sonra terhis edilmiş fakat Köyceğiz'e geri dönmemiş, Aydın'da kalmıştır. 57. Tümen'le Çine ve Muğla bölgesine geçmiştir. 57. Tümen Komutanı Albay Şefik, savaş deneyimini 1915 Gelibolu savaşlarında Koca Çimen Tepeyi ele geçirmek isteyen İtilaf Devletlerine karşı 27. Alayla birlikte Mustafa Kemal emrindeki 57. Alay topçu bataryasında kazanmıştı. Bu kazanımıyla Efe ve Subayları bir araya getirerek mücadelenin ilk adımları atılmıştı.

Yörük Ali Efe, Kılıoğlu Hüseyin Efe'yle birlikte Çine'nin köylerinde savaşabilecek, iyi silah kullanan adamlara ihtiyaç duymuş güvendikleri köylerde asker toplamaya başlamışlardı. Yörük Ali çetesi, 5-6 Haziran gecesi Çine'den hareketle Yunan Kuvvetlerinin Aydın-Nazilli hattı boyunca işgal ettikleri yerleşim yerlerinin karşısına, Menderes nehrinin güney sahillerine gelmeyi düşünmüştü. Yunanlıların işgal bölgesinin coğrafi yapıyı bilmemesi, güvenli-güvensiz bölgeyi ayırt edememeleri Aydın-Nazilli hattı ortası sayılan Malgaç çayı köprüsü baskın için düşünülmüştür⁴¹⁰.

Aydın'daki Kuva-yı Milliye müfrezelerinin ilk baskını, Malgaç Çayı⁴¹¹ üzerindeki demiryolu köprüsünde bulunan Yunan kıt'asına olmuştur. Bu çay üzerinde bulunan ve Sultanhisar'ın bir buçuk km. kadar doğusundaki demiryolu köprüsüne Malgaç köprüsü denirdi. Yunan kuvvetleri, Nazilli'de bulundukları sürede asker ve malzeme nakliyatını demiryolu üzerinden yaptıkları için bu köprü önemli bir konumdaydı. Bunun için köprüde 20 kişilik bir müfreze görevlendirildi.

Yörük Ali Müfrezesi başlangıçta Yağcılar Köyü'nde 17 kişiydi. Müfreze Kozalaklı Mehmet'in kılavuzluğunda kuzeye doğru yola çıkarak önce Karahayit Nahiyesi'nin Armutlu

⁴⁰⁹ Aker, age, C. II, s. 41.

⁴¹⁰ Sadettin Demirayak, *Kuva-yı Milliye'nin Aydın'da Doğuşu*, Tuna Ofset Matbaacılık, Aydın, 2007, s. 51-54.

⁴¹¹ Birçok eserde Malgaç kelimesi Malkoç olarak yazılmaktadır (Apak da eserinde Malkoç olarak belirtir, age, s.90). Bölgede yapılan araştırmada Köprü üzerinde Malgaç Deresi levhası görülmüştür. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü haritalarında da böyle yazmaktadır. Aydın, age, s.155.

Köyü'ne, oradan da Karahayıt, Alanlı köylerinde birer gece kalarak 1 Haziran günü Yenipazar'ın Donduran Köyü'ne geldi. Topladıkları gönüllülerle müfrezenin mevcudu 60⁴¹² kişiye ulaştı. Yenipazar'da Yörük Ali Efe'nin çevresinde toplananlardan Karahitli Mestan Efe müfrezeyi komuta etmek için Mehmet Bey'le anlaşmazlık yaşayınca 16 kişiyle ordan ayrılmıştır. Kalan 45 kişinin 21 kişisi mavzerliydi. Diğerleri av tüfekleri, birkaç tabanca, balta, nacak, kazma, kürekle bu savaşa katılmıştı. Aralarında İmamköylü “Çete Ayşe” namıyla cesur ve silahlı bir kadın da vardı⁴¹³.

Yörük Ali Efe müfrezesi Haziran'ın 11. günü akşamına Alanlı köyünden Donduran köyüne doğru giderken yolda karşısında korkudan benizleri sararan, dizleri titreyen 4-5 Rum delikanlısıyla karşılaşmıştı. Birkaç saniye içinde aklından çok şey geçirmişti. Nazilli işgal edildiğinde, Yunanlıların gözünü boyamak için Balyanbolulu bir zeybek grubu Nazilli'ye getirilerek silahlarıyla birlikte Yunanlılara teslim edildi. Yunan gizli teşkilatı zeybek çetesinin kendi subay ve erleri ile fotoğraflarını çekmiş, propaganda için İzmir ve Yunanistan'a, Yunan Mavri Mira Örgütü aracılığıyla Avrupa gazetelerine göndermiştir. Yunanlılar bu durumu büyük bir başarı sayarak Avrupaya duyurmakla yarar getireceğini düşünmüşlerdi. Bütün yöre halkının ve Efe'lerin nefretini kazanan bu olay sonrası Efe'ler, bu lekeyi temizlemek için sözleşmişlerdi. İşte bu karşılaşma Yörük Ali Efe için bir fırsat olmuştur⁴¹⁴. Rumlarla aralarındaki diyalog şöyledir:

*“Ben Yörük Ali Efeyim. Karşıya geçip Yunanlılara teslim olmak ve onlarla beraber çalışmak isterim. Şu kızanlarımda benimle beraberdirler. Varınca Yunanlıların bana bir kötülük yapmalarından korkarım. Bana karşı iyi niyetleri varsa, önceden bunu ispat etmeleri ve beni inandırmaları gerekir. Sultanhisar'a varınca Yunan Kumandanına benden selam söyleyin. Dediklerimi de kendisine anlatın, nasip olursa birkaç güne kadar gelmek isterim. Haydi yolunuza gidin uğurlar olsun.”*⁴¹⁵

Rum delikanlıları, Yunan kumandanına teslim olma haberini yetiştirmek için oradan hemen uzaklaşmıştır. Durum, işgal kumandanını ayaklandırmıştır. Tecrübeli bildiği Nazilli papazını Yörük Ali Efe'yi sığınmaya ikna etmek için görevlendirmiştir. Papaz Efendi

⁴¹² Şefik Aker 100 kişi olduğunu; Gökbel, age, s.125, 60 kişi; Aydın, age, s.156, 60 kişi; Apak, age, s.90, 50 kişiden fazla, Yavi age, s. 114'te 50 kişi olduğunu belirtmiştir.

⁴¹³ Alpaya, age, s. 241.

⁴¹⁴ Müslim Özbalkan, “ Milli Mücadele’de İlk Başkaldırı Yörük Ali Efe ve Malgaç Baskını”, *Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri*, Edit. Mehmet Başaran, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, 2007, ss. 27-63, s. 51, Aker, age, C:II, s. 77.

⁴¹⁵ Sökmensüer, age, s.24-25. Gökbel, Rum karşılaşmasının tarihini Haziranın 2. günü akşamına doğru olarak anlatır, age, s.122.

adamlarını göndermiş, iki gün sonra da cevabı alınca Yunan Kumandanına sevinçli haberi vermiştir. Haziranın 16. günü Papaz Efendi, Efe'yi karşılamak için Aydın Kumandanı'nın yaveri ile birlikte Sultanhisar'a gitmiş ve beklemeye başlamıştı. Efe'nin o gün geleceğinden haberi olan köprübaşı kıta zabiti, çetenin köprüye ilerlediğini görünce teslim olacağına o da inanmıştır⁴¹⁶.

14 Haziran akşamı Zekâi Kaur ve Necmi Aydınalay, Yüzbaşı Ahmet ve Memduh Beylerle görüşmüştü. Donduran'da fazla kalmanın bir anlamı olmadığını, artık hareket zamanının geldiği söyleyip, Efe'lerinde isteğiyle 15 Haziran akşamı saat 20.00'de Donduran'dan yola çıkmıştır⁴¹⁷. Müfreze, gece 02.00'de Menderes'den sallarla karşıya geçmiştir.

Bu baskını Sıtkı Aydın el şöyle anlatır:

“Sultanhisar-Atça arasındaki demiryolu köprüsündeki yere vardıklarında zeybeklerden bir kısmı demiryolu kenarındaki telefon tellerini keserken Teğmen Zekai Bey'de birkaç arkadaşı ile 10 Haziran 1919'da Dalama pazarında rastladığı ve henüz o gün Muğla'dan gelmiş bulunan Bakırköylü Teğmen Kadri Bey'den aldığı dinamitlerle Malgaç Köprüsü ile Kılavuzlar arasındaki bir diğer demiryolu köprüsünü tahrip etti. Yörük Ali Efe müfrezesinde, Atça ve Malgaç köprüsünden birini daha tahrip etme veya buradaki Yunan müfrezesine baskın yapma konusu muhakeme edildi. Atça'da bir tabur kadar Yunan kuvveti olduğu dair bilgi aldıklarından ve bunlarla baş edemeyeceklerini düşündüklerinden, Malgaç'a baskın yapmaya karar verdiler. Buraya vardıklarında sabahın altısı olmuştu. Malgaç Köprüsü'nün hemen doğusunda bir çavdar tarlası içinde çadırlarda bulunan Yunan müfrezesi, cepheye Yörük Ali ve kızanları ile Teğmen Zekâi ve Yüzbaşı Ahmet Bey, sağ kanatta Kılıoğlu Hüseyin ve arkadaşları, sol kanatta Asaf, Necmi ve Memduh Beyler olmak üzere üç koldan sarıldı. Müfreze üç koldan açılan şiddetli ateş sonunda kısa zamanda imha edildi. Silah seslerini duyan Sultanhisar'daki Yunan jandarmaları olay yerine geldiler. Köprüyü korumakla görevli 100 Yunan askerinden çoğunun öldürülmüş olduğunu gördüler. Türk müfrezesinden sadece Çine'nin İbrahim Kavağı Köyünden Tahtacı Memiş yaralandı.

⁴¹⁶ “Kiry e Kumandan müjdeler olsun. Yörük Ali Efe bütün kızanlarıyla birlikte teslim olacak size. Birkaç gün sonra Malkoç deresi üzerindeki büyük şimendifer köprüsü başındaki kuvvetlerimizin yanına gelecek.” Razi Alkım,” Milli Mücadelede İzmir”, Yeni Sabah, 22 İlk teşrin 1939, Nu:22, s.4.

⁴¹⁷ Gökb el, age, s.125-126.

Baskın sonunda Yunanlılardan bir makineli tüfek, silahlar, cephaneler, sırmalı kordonlu bir elbise ve diğer eşyalar ele geçirildi⁴¹⁸.”

Sadettin Demirayak silahın patladığı ilk anı şöyle anlatmaktadır: “Kıllıoğlu Hüseyin Efe baskın şekline göre 5 kızanıyla birlikte sol kanatta bulunuyordu. Dere kenarından aşağıya doğru sarkarak sipere yerleştiler. Elinde silahla bir Yunan askerinin bir ağaca yaslanmış olduğunu gören Kıllıoğlu Hüseyin Efe’dir. Yanındaki kızanlarına dönerek,

- Beni koruyun.

Omzundaki mavzeri eline alarak nöbetçi askere biraz daha yaklaşmıştır. Toprak yığını arkasında yere yatarak nişan almış ve ilk silahını patlatan Kıllıoğlu Hüseyin Efe olmuştur. Bu baskında yirmi Yunan askeri öldürülmüştür⁴¹⁹”.

Bingöl Dürük o dönemi yaşayan Selahaddin Ofçaydan aldığı bilgileri şöyle aktarmıştır: “O gün sabaha karşı Yörük Ali Efe 60’a yakın kızanıyla Sultanhisar’ın doğusundaki Malgaç köprüsünde bulunan Yunan karakolunu basmış. Malgaç köprüsündeki Yunan karakolu Sultanhisar’daki karakollardan biriydi ve Sultanhisar’a 1,5-2 km kadar uzaklıktaydı. Kuzeydeki Malgaç köyünün üstündeki Aydın sıradağlarından akakn dereler birleşerek Malgaç çayını oluşturur... Hangi mevsim olursa olsun yağmurun birden indirdiği günlerde büyük bir gürültüyle gelir, önüne ne gelirse alır ovaya indirirdi. Çok canlar almıştır. İşte o gün de Yunan’a mezar oldu Malgaç...

Bu olay büyük küçük tüm Sultanhisar’lılar arasında Atça, Yenipazar ve çevrede İzmir, Ankara ve bütün cephelerde sevinçle karşılandı. Hep anlatıldı. Yörük Ali’nin Yunan karakoluna Malgaç köprüsünde yaptığı bu ilk baskınla, bu ilk kurşunla Yunanlılara ilk defa karşı gelinmiş, onlara buralarda istemediğimiz, yine onların anlayacağı bir dilde anlatılmıştı⁴²⁰.”

Şükrü Oğuz Alpkaya’nın anlatımına göre baskın şöyle gerçekleşmiştir: “Biz Yunanlıların Malgaç köprüsü muhafızlaarını yok ederken, kahraman Necmi ve Kadri’de tahrip kalibreleriyle Mlagaç köprüsünü havaya uçurmuşlardı. Bu baskında 27 silahlı, birisi subay olmak üzere 28 Evzon askeri öldürülmüş ve bir otomatik tüfekle 25 mavzeri, iki

⁴¹⁸ Aydınel, age, s.156-157.

⁴¹⁹ Demirayak, age, s. 110.

⁴²⁰ Bingöl Dürük, *Sultanhisar’lı Çocukların İşgal Anıları*, Karacasu Postası Matbaası, Nazilli, 1992, s. 26-27.

*filinta, 30 bomba, 6 tabanca, 3 sandık cephane ve bir miktar erzak donatımı ele geçirilmişti*⁴²¹. ”

Ünal Türkeş, “*Kurtuluş Savaşı’nın ilk halk hareketi olarak bilinen silahlı baskını Yörük Ali Efe Muğla’dan getirdiği moral ve maddi gücün kendine sağladığı üstünlükle yapmış ve başarmıştır*” şeklinde değerlendirmiştir⁴²².

Rahmi Apak, bu baskının Nazilli’deki Yunan kıtasının Aydın ile iletişimini kestiğini, onları ürküttüğünü ve “*Menderes cephesinin ilk hamlesi ve ilk kurşunu*” olduğunu belirtir⁴²³.

A. Munis Armağan bu baskının, Milli Mücadele’nin başlangıcında gerçekleştiği için, Küçük Menderes havzasındaki İlk Kurşun olayı kadar önemli bir girişim olduğunu, bu nedenle de Büyük Menderes Havzasının “*İlk Kurşunu*” olduğunu ifade eder⁴²⁴.

Bu baskın Müslim Özbalkan’a göre, Yunan kuvvetlerine ilk kez baskınla imha etme hareketidir. Planlı ve eğitimli bir çalışma sonunda işgal güçlerinin kontrolü altındaki iki demiryolu köprüsü tahrip edilmiştir. Bu hareket Kuvâ-yı Milliye’nin “*ilk*” bombalı saldırısı ve “*ilk*” teknik sabotaj hareketidir⁴²⁵. Şükrü Oğuz Alpkaya baskının başarısız olması halinde Aydın – Menderes cephesinin kurulamayacağını, Yunan işgalinin önlenemeyeceğini, milis güçlerin bir araya getirilemeyeceğini ifade eder⁴²⁶.

Malgaç Baskını sonrası Yörük Ali Efe kızanlarıyla birlikte vadinin gündoğusundan Uzanlar Köyü’nün yolunu tuttu. Baskın gününün gecesini bu köyde geçirdi. Ertesi gün 17 Haziran 1919’da İsabeyli köyüne geldi⁴²⁷. Burada Nazilli Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Nuri Beyle (Arap Yüzbaşı) görüşerek Yunan Birliği’ne baskın yapma olanaklarını araştırdı⁴²⁸.

2.4.2. Atça Baskını

Malgaç köprüsü baskınına başarıyla sona erdirdikten sonra, Yörük Ali Efe ve ekibi bir süre Sultanhisar ile Atça arasındaki bahçelere çekildi, dinlenmeye başladı.

⁴²¹ Alpkaya, age, s. 244.

⁴²² Ünal Türkeş, “Yörük Ali Efe”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, ss. 147-156, s.149.

⁴²³ Apak, age, s. 90.

⁴²⁴ Armağan, age, s. 251.

⁴²⁵ Özbalkan, agm, s. 53-54.

⁴²⁶ Alpkaya, age, s. 245.

⁴²⁷ Gökbel, age, s.129, Demirayak, *Aydın’da ...*, s. 77.

⁴²⁸ Tekeli-İlkin, age, s.138.

Sultanhisar'daki Yunan kuvveti Köşk tarafına kaçmıştı. Bu zaferi duyan çevredeki köylerden bazı gençler, ellerine geçirebildikleri av tüfeği gibi silahlarıyla Kuva-yı Miliye'ye katılmaya başladı. Yunanlıların bir kısım kuvvetlerinin Atça'da olduğu haber verilirken, ileriye doğru saldırılarını genişletmek üzere hareket halinde bulunan, bir taburluk Yunan kuvvetinin de Nazilli'yi işgal ettiğini ve Denizli üzerine yürüme hazırlığında bulunduğu öğrenilmişti. İşgalcilerle-Yerli Rumların, Türk ve Müslüman halka zulüm ve işkence yaptığı bilgisi ulaştı. Atça'da temizlik yapılması kararlaştırıldı.

Atça'ya giderken demiryolunun ufak bir köprüsünün üzerinde rayların civataları söküldü. Bu sırada Aydın'a gitmekte olan bir marşandiz katarı köprüden geçerken raylar fırladı, lokomotif yoldan çıktı ve tren devrilerek parçalandı. Artık yolu tıkanmış, telgraf ve telefon hatları kopmuş ve Yunan Kuvvetlerinin birbiriyle irtibatı kesilmişti. Atça'da 35 kişilik işgal kuvvetine yerli Rumların da katılmasıyla birlikte ateş açılmış, işgal kuvvetleri tamamen yok edilmiş ve 500'den fazla yerli Rum cezalandırılmıştır.

Atçalılar maruz kaldıkları zulüm ve işkenceden bu başarıyla kurtulmuştu. Bir gün içerisinde Malgaç ile Atça müfrezelerinin imha ve köprülerinin havaya uçurulmasıyla, baskınlar karşısında işgal güçleri şaşkın bir şekilde kaçmaya karar vermişti.

Sultanhisar ve Atça civarında yapılan bu ani hareketin kaynağını araştırmakla görevli Köşk'te bulunan Yunan Bölük Kumandanı'nın Sultanhisar yakınlarında izleri tespit edilmişti. Yörük Ali Efe, Menderes'ten geçtiği gün durumu incelemek için bir yüzbaşı görevlendirmişti. Yüzbaşı, kayıkçı Durmuş Ali ile oğlunu sorguya çekmiş ve Yörük Ali Efe'nin çok büyük bir kuvvetle Menderes'in güneyine geçtiğini öğrenmişti. Efe'nin kuyruk savurma tabyası başarılı olmuştu.

Atça'da temizlik yaparken Nazilli'deki Yunan kuvvetlerinin telaşa düştüklerini ve geri çekilme hazırlığı yaptıkları haber alınmıştı. Köşk'ten Sultanhisar geçidine gelip araştırma yapan Yüzbaşı, Nazilli'deki müfreze kumandanına telefonla durumu bildirmişti. Aydın'daki işgal kumandanı da durumdan haberdar edilerek Nazilli'den hızlı bir şekilde kuvvetlerini çekerek, Aydın'da toplanma emrini müfreze kumandanına vermişti. Müfreze, 18 Haziran'da Atça'daki temizliği yaptıktan sonra, dinlenmek üzere Atça ile Sultanhisar arasındaki Karakaya ormanlığına çekilmişti. Etraftan gelenler de Atça'da elde ettikleri ganimeti köylerine götürmek üzere uzaklaşmıştı. Atçalı bir genç gelerek Nazilli'den Yunanlıların Atça'ya doğru gelmekte ve Aydın tarafına geri çekilmekte olduğu haberini

getirmişti. Nazilli - Aydın yoluna hakim olan tepeleri tutmak ve 45 kişiden oluşan ana kuvvetle geri çekilmekte olan 1200 kişilik Yunan taburuna hazırlanılmıştı. Düşman kuvveti tam iki tepe arasında, dar vadiye girdiği zaman tutulan mevzilerin ortasında kalacaktı. Hakim tepelerden bu düz şosenin tam bir kilometrelik, açık yerinde müfreze bu kuvveti perişan etmişti. Malgaç ve Atça baskınlarında düşmandan ele geçirilen silahlarla bol cephaneye kavuşulmuş, müfrezenin morali de yükselmişti.

Yunan kuvvetleri sadece canlarını kurtarmayı düşünüyor, Kuva-yı Milliye'ye karşı silah kullanmayı düşünemiyordu. Müfreze, düşman kuvvetlerini gece yarısına kadar takip etmiş, Köşk'e kadar kovalamış ve orada bekleyerek önlem alma kararını vermiştir.

Sultanhisar ve Atça civarında bu hareket yapılırken 57. Tümen'in Koçarlı'da bulunan İstihkam Bölüğü Zabitlerinden İhtiyat Teğmeni Mithat Bey (Büyük Millet Meclisi'nde III. Dönem Aydın Mebusu), üç kişilik bir müfrezeyle Aydın'ın batısındaki Karapınar istasyonu çevresindeki bir köprüyü havaya uçurmuştur.

Nazilli'deki Yunan kıtası kumandanı Aydın'la bağlantının kesildiğini görünce Aydın'a geri çekilmeye karar vermiş ve harekete geçmişti. Yunanlılar Nazilli'den kaçmıştı. Firar eden Yunan taburu kurtulduktan sonra, Köşk nahiyesinde asayişi sağlayan 4-5 kişi saatlerce Yunanlılara karşı koymuş ve teslim olmayan Yunan taburunu Köşk'ten kaçırmıştır. Ertesi gün Yunanlıların boşalttığı Nazilli'ye girilmiştir⁴²⁹.

2.4.3. Yunanlıların Nazilli'den İlk Geri Çekilişi

Yunanlılar, Kuva-yı Milliye'nin Malgaç baskını ve demiryolu köprülerinin tahrip edilmesiyle tedirgin olmuştur. Venizelos bu gelişmeler üzerine Clemenceau'ya bir mektup göndererek yeni isteklerde bulunmuştur. Mektup şöyledir:

“18 Haziran 1919, Paris

Bay Clemenceau Hazretleri, Yüksek Meclis Başkanı,

Konferansın Yüksek Meclisi, Yunan ordularının işgaliyle görevlendirilen bölgenin işgal koşullarını belirledi. İşgal güneyde İzmir, Aydın demiryoluna; güneydoğuda Aydın, Nazilli'ye; doğu'da ve kuzeydoğuda Manisa ve Kasaba kentlerine, kuzeyde de Ayvalık ve Bergama'ya kadardır. Bu sınırlar Yunan ordularının bölgenin çevresindeki stratejik

⁴²⁹Alpkaya, age, s. 250-255.

noktalara hâkim olmalarına engel olmuştur. Bu stratejik noktaların katılması, Türklerin yapacağı taarruzlara karşı etkili bir şekilde korunma için gerekiyordu. Diğer yandan Osmanlı Hükümeti mütarekenin kendisine yüklediği koşulları unutarak, Anadolu'da dağınık olan kuvvetlerine Yunan Ordusu'na karşı düşmanca bir tavır almalarına hoşgörülü davrandı. Bu konuda edindiğim kaygı verici bilgileri zatiâlinize bildirmeyi görev bilirim. İzmir'in güneyinde Türk çeteleri Menderes ırmağını aşarak, Aydın'ı Selçuk'a (Ayasuluğ) bağlayan demir yolunun bir köprüsünü havaya uçurdular. Denizli'de Türkler kuvvet toplamakta ve hatta kısmi bir seferberliğe bile başlamaktadırlar.

Aynı zamanda Balıkesir ve Bandırma bölgelerinde de birçok asker ve başıbozukların toplandıkları anlaşılmaktadır. Bu kuvvetler 15 Haziran Pazar günü Bergama'daki Yunan birliklerine saldırarak geri çekilmeye zorladılar. Halen Yunan işgal bölgesinin bittiği ve Ayvalık kentinde üç kilometreyi aşmayan Ayvalık kazasının sınırlarında Albay Ali Bey komutasında 600 kadar Türk askeri ve çevredeki zeytinliklerde 2.000 kadar komitacının bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu kuvvetler Ayvalık kentine Yunan ordularına ve bazen de limanda bulunan torpidolara sürekli ateş etmektedirler. Bu durumu düzeltmek ve ileride Türk kuvvetlerinin toplanmasına engel olmak için Yunan Ordusu'nun kuzeyden, doğudan, güneyden İzmir'e gelen başlıca yolları işgal etmesi gereklidir. Edremit, Balıkesir demiryolu, Kırkağaç-Akhisar-Manisa yolu, Alaşehir'e giden Manisa-Kasaba yolu ve hiç olmazsa Nazilli'ye kadar giden İzmir-Aydın demiryolu ağında, İzmir bölgesinin güvenliğinin en alt düzeyde sağlanması için Yunanlılar eline geçmesi gerekir. Doğal olarak bu yol ağına hâkim olmak ve onu Türk çetelerinin saldırılarına karşı savunmak için yukarıda gösterilen sınırların ötesinde bulunan dar bölgeyi Yunan kuvvetlerine bırakmalıdır. Menderes ırmağını izleyen hattın, gösterilen bölgenin ve işgal kuvvetlerinin güvenliği için yeterli olacağı zannedilmektedir.

İlginizi şu sorun üzerinde toplamak doğru olacaktır:

Bergama'ya yapılan saldırının ve genellikle Türk askeri teşkilatının hareket üssü Bandırma-Manisa-İzmir yolunun son noktası ve Marmara'nın ilerisi olan Bandırma'da bulunmaktadır. Yunan ordusu tarafından işgal edilen bölgeyi sınırlayan çizginin Türk kuvvetleri tarafından kullanılmasına son vermek için Bandırma kenti ve limanının müttefikler veya Yunan çıkarma kıtası ya da savaş gemileri tarafından işgal edilmesi gereklidir.

Son olarak, İstanbul'da müttefik orduları başkomutanı Osmanlı Hükümeti'ne Türk kuvvetlerinin mütareke hükümlerine uymadıklarından şikâyet ediyor ve durum hakkında bu hükümetin dikkatini çekerek herhangi bir uymazlıktan dolayı sorumlu tutacağını söylüyor. Yüksek Meclis'in iyiliksever görüş ve düşüncelerine bu raporunun sunulmasını ve raporumu sözlü olarak tamamlamak için benim meclise çağırılmama aracılık yapmanızı rica ederim.⁴³⁰ ”

Yunan Kuvvetleri 19 Haziran 1919'da Nazilli'de 20.45'te milis güçlerin saldırı düzenleyeceği haberini almıştır. Bu durum üzerine 19-20 Haziran'da Yunanlıların Aydın'a çekilmesi kararlaştırılmıştır. Halkın o gece sokağa çıkması yasaklanmış, yapılan hazırlıkları telgraf memurları Tümen Komutanlığı'na bildirmiştir. Yunanlılar telgraf tellerini kestiği için bu emir Sarayköy'e ulaşamamıştır. Yunanlılar, taburu demiryolu ile çekmeyi düşünmüş, trenleri uçurma hazırlığı yapıldığını öğrenince bundan vazgeçilmiştir. Yaya olarak 20-21 Haziran 1919 gecesi 03.00'de⁴³¹ Yunan Taburu, kimseye haber vermeden Yerli Rumlara bile bir şey söylemeden çekilmeye başlamıştır⁴³².

Yunanlıların geri çekilişi ve işgal döneminde Nazilli'de yaşananlar Dahiliye Nezaretine çekilen telgrafta şöyle aktarılmaktadır:

“Telgrafname

Mahreci: Nazilli

Numara: 29

Tarih: 5 Temmuz 1335

Dahiliye Nezâreti'ne

Yunan işgal güçlerinin geri çekilmesi hakkındaki rapordur: 3 Haziran 1919'da saat yedide Nazilli'ye bila-hâdise giren işgal kuvvetleri karşı ekseriyetden ve yakından(?) emin olan ve Avrupa Konferansı'nın hüsn-i niyyetine istinad eden ahaliden hiç bir müdafâ'a

⁴³⁰ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yunan Belgeleri*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 2006, s. 63-65.

⁴³¹ Aydın, age, s.160-161. Petter ..., geri çekilişin 19 Haziran Perşembe sabahı saat 1'de, 40 kadar kişiyle birlikte yapıldığını, elleri kelepçeli Türk ileri gelenlerinin bölgeden uzakta katledildiğini ifade eder, age, s. 65-66.

⁴³² Apak, age, s.91.

gösterilmediği halde hissiyyat-ı İslâmiyye ve milliyyeyi rencide edecek sûretde ber-vech-i âti tezahürât-ı ef'al ve harekâtta bulunmuştur.

1. İlk günlerde Yunan askeri ve yerli Rumlar her dakika sarhoş olarak İslâm mahallelerinde ve Ramazan münasebetiyle İslâmların çok bulundukları yerlerde "İstanbul'a gideceğiz, padişahı keseceğiz" me'âlinde şarkılar söyleyerek hissiyat-ı milliyye ve İslâmiyyeyi rencide etdiler.

2. Hükümetin jandarması icrâ-yi vazifeden külliyyen men' edilmiştir. Bu hal jandarma kuvvetinin inhilâlîni mucib ve mevcûd kadronun üçde ikisinin firarına bâdi olmuştur. Bundan başka evvelce mevcut olan ve memleketin asayiş ve sukuneti te'minde hidmet-i mühimmesi görülen bekçi teşkilatını kâmilten dağıtmıştır.

3. İdârî ve milli zâbitanın murakabesinden mahrum kalan İslâm mahallelerinde dolaşan Yunan askeri rast geldikleri hanelere girüb kadınlara ta'arruz etmeğe başlamışlardır. Bunu müsbî ve mü'eyyid umûmî arzuhâller Nazilli Jandarma Dâ'iresinde mahfuzdur. Bundan başka şehrin kenarlarında tesadüf ettikleri İslâm kadınları Yunan neferleri alet-i tenasüliyyelerini göstermek suretiyle tecavüz etmişlerdir ve hatta bu hâlden müteessir olan Er Ali Hasan neferlerden birisini yakalayub Yunan kumandanına götürüb şikayet ettiği halde kendüsü tevkîf idilmiş ve serbest bırakılmış bi'l-âhire merhum esnâ-yı ric'atde yolda kurşuna dizilmiştir.

4. Esliha derci için salâhiyeti olmadığı hâlde bazı İslâm hânelerine hükümeti mahalliyyenin aslâ haberi olmadan girüb taharriyat icra etmiştir. Ez-cümle müteka'id Binbaşı Kenan Beğ'in ve Hacı Caferzâde Hafız Mehmed Efendi'nin ve diğerlerinin hanelerine girüb, buldukları âsâr-ı atikadan ba'zi esliha-i müzeyyene dolayısıyla hâne sahiblerini tevkîf etmişlerdir ki bunların bi'l- ahire kaffesi avdet esnasında yolda kurşuna dizilmiş, yalnız Kenan Beğ ölmemiştir.

5. Yerli Rumların âdi tabakasından bazılarının ihbârât üzerine bila-tahkik birçok eşhâs tevkîf ve en ağır ve fena şerâ'it içinde habs ve dürlü dürlü işkencelerle tadrîb edilmiş ve kabahatleri olmadığından yapılan teşebbüsât-ı mükerrere üzerine tahliyelerine mecbur kalmışlardır. Bunlardan ba'zılarının esâmîsi ber-vech-i âtidir: Nazilli tüccarından Hacı İbrahim Efendi, Terzi Mustafa Efendi, Muhacir Seyfeddin Efendi, Komiser Muavini Raşid Efendi mahdumu Nazmi. Ve bunlar haftalarca ağır sûretde hasta olarak yataktan kalkamamışlardır. Raporları istenildiği vakit irâ'e olunacaktır. Bu miyânda birçok

jandarmalar bilâ-lüzum tevkif ve habs, darbedilerek bu suretle kuvve-i hükümet mu'attal bırakılmışdır. Köylülerden pazara gelenler taharrî olunarak üzerlerinde dişli bağ bıçakları bulunanlar bile tevkif ve darbolundukdan sonra ba'zıları tahliye edilmiştir. Kuvve-i işgaliyyenin, tahliye esnasında ve yoldaki harekâtı esnasında kuvve-i işgaliyye, hükümet-i mahalliyyeyi haberdar etmeksizin 19/20 Haziran sene 35 Cum'a gecesi saat 01.15 gece şehri terk etmiş ve Rum â'ilelerinden bir kısmını ve kırk kadar mevkufu berâber götürmüştür. 2- Yolda kasaba kenârında rast geldikleri bazı köylülerle Atca'dan ve Sultanhisarı'ndan on kişiyi tevkif ve bunları diğer kırk mevkuf ile beraber kurşuna dizmişler ve süngülemişlerdir. Bunlardan Kenan Bey ve Hacı Hamdi, ağırca mecruh olarak Keçeci Hacı Ahmed Mehmed dahi firâren kurtulmuşlar ise de diğerleri maktul düşmüşlerdir. Maktûlünden hüviyetleri tahakkuk edilebilenler şunlardır: Tüccardan Karacasulu Hafizzâde Mehmed Efendi, Dellâllar karyesinden Hacı Hasan, Nazilli'den Eroğlu Hacı Hüseyin, Arslanlı'dan Bekiroğlu Ali, Dallica'dan Hasan Hüseyin oğlu Veli, Mestavra'dan Karahacı Mehmed, Bereketli'den Hacılar'ın Mehmed, Nazilli'den Cangaoğlu İbrahim ve hidmetcisi Mehmed, Bekirlice karyesinden İsmail, Nazilli Tahsil Me'muru AliRıza Efendi, tüccardan Hacı Mahmud Efendi. Sultanhisardan sekiz kişi maktûl olup henüz künyeleri, hüviyetleri ve Hacılar karyesinden dahi dört şahıs maktul olup künyeleri anlaşılamamıştır. Köşk nâhiyesinde ise rast geldiklerini katletmişlerdir ki bunlarla mikdârı yüze bâliğdir. 3- Esnâ-yı avdet de telgraf tellerini ve direklerini müte'addidetmeden şehri geceleyin terketmişlerdir. Bunun noktalardan kat' ve tahrib ederek bu sûretle muhaberenin kuvvet-i cereyânı (imkânını) defetmişlerdir. Tahliyeden sonra Nazilli'de tahaddüs eden vakâyi esbâbı: İşgalden mukaddem afv-ı umûmî üzerine kâmilan istîmân etmiş olan çetelerden ba'zi ları işgali müte'âkib civâr kurâda geşt û güzâr etmişlerdir. Bu cihet Kuvve-i İşgal Kumandanlığı'na ma'lum ve kasaba dâhili, bâlâda serd edilen esbâb dolayısıyla kuvve-i inzibâtiyyeden mahrum iken kuvve-i işgaliyye hükümet-i mahalliyyeyi haberdar etmeden şehri geceleyin terk etmişlerdir. Bunun üzerine hükümet teşkilat-ı inzibatiyye ile meşgul iken 20 Haziran sene 13(35) gecesi saat bir buçukta Yörük Ali ve Sökeli çetesi şehre dahil olarak hükümet konağını muhasara ve zaten muhtel olan jandarma kuvveti ve kumandanları esir ve tatil ederek vaz'iyete hakim olmuşlardır...⁴³³.

Zeki Sarıhan, Yunan kuvvetlerinin Nazilli'den çekilişini şöyle anlatmaktadır:

⁴³³Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalim II, T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1996, s. 46-48, Akkoyun, Milli Mücadele'de ..., s. 64-65.

Yunan kuvvetleri 4 Haziran'da işgal ettiği Nazilli'yi boşalttı. Yunan taburu kayıp vererek, 18 Türk'ü rehin olarak Aydın'a çekildi. Yörük Ali Efe çetesi Nazilli'ye girdi. Türk kuvvetleri terkedilmiş bölgeye tam bir serbestlikle girdiler. Nazilli'de 11 ölü, 16 yaralı, Kılavuzlar'da 47 ölü, Sultanhisar'da 3 ölü, 7 yaralı, Köşk'te 26 ölü ve yaralı. İşkence... Hırsızlık... Yağmacılık... Şehir baştanbaşa Türk bayraklarıyla donatıldı. Çeteler, gece yarısına kadar yağma yaptı. Yunan kuvvetleri 24 Haziran'da Nazilli'yi yeniden işgal etmiştir. General Nider İzmir'deki İngiliz İrtibat Subayı Smith ve Fransız temsilcisi Labart'a Nazilli'den aldığı haberleri aktardı; Soma'yı işgal için serbestlik ve Nazilli'deki Hristiyanları korumak için bir bölük bırakılması için izin istedi⁴³⁴”.

Nazilli Müftüsü Salih Bey tarafından hazırlanan raporla geri çekiliş şöyle özetlenmiştir:

“Yunan işgal kuvvetleri 19 Haziran gece yarısı, ani bir geri çekilme hareketine başladılar. Hristiyan halkın evlerine uğrayıp işgal kuvvetlerini izlemelerini emrettiler. Aksi takdirde Türklerin kendilerini katledeceğini söylediler. Saat 02.00'de kışla meydanında toplandılar. Kışla civarında Osmanlı jandarmalarının silahlarını aldılar. Bütün Hristiyan halkı, 3 gündür esir tuttukları Kenan Bey'i ve ellerini bağladıkları 30 kadar Müslümanı önlerine katarak Atça yönünde Nazilli'yi terk ettiler.

Sabah olunca herkes uyandı. Tez elden milli bir güç oluşturuldu ve kentin savunması, vatani ve insani görevlerini yerine getirmeleri için güvenilir, şerefli kişilere emanet edildi. Böylece sağlanan düzeni daha da sağlamlaştırmak için civardan gönüllü toplayarak düzenli Türk birlikleri oluşturmak amacıyla telgraf çekmek istendi ancak başarılı olunamadı. Yunanlılar telgraf tellerini kestikleri için hiçbir yerle haberleşilemiyordu. Buna rağmen oluşturulan milli birlikler sayesinde, düzen mükemmel bir şekilde sağlandı.

Daha sonra Hamdi Bey'in yönettiği milli kuvvetler ve Hakkı Bey'in kumandasına verilen süvari birliği gelince köylerde ve kasabalarda da huzur sağlandı. Gasp edilen malların bir kısmı Rumların gizledikleri yerlerde bulundu. Geri kalanı bulabilmek için de aramaya devam edildi.

⁴³⁴Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü 1 (Açıklamalı Kronoloji)/Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.332, aktaran Özgenç, agt, s.74.

Nazilli kazasının Yunanlılar tarafından işgali olaysız tamamlanmış ve Avrupa adaletince rıza ve güvenle kabullenilmiş, yerli halk hiçbir direniş göstermemiş olsa da Yunan askerleri işgalin ilk gününden başlayarak Müslüman kadınlara tasallut ettiler ve sokak ortasında cinsel organlarını teşhir etmek gibi en hayasız kişileri bile isyan ettirecek hareketlerde bulundular. Ezan okuyan müezzine “eşek gibi anırma” diye bağırarak Müslüman halkın dini hislerini rencide ettiler.

Yunan kumandanı, yerli rumların işbirliği her gün bir iki mağazanın soyulmasına, karşılığını ödemededen mallara el konulmasına veya hububat çuvallarının boşaltılmasına göz yumdu. Her gün “Yunan işgalini tasvip etmiyorsunuz” veya “İngiliz, Fransız veya İtalyan işgalini tercih ederdiniz” gibi gerekçelerle herkesin saygı gösterdiği pekçok kişiyi tutukladılar. Yunanlılar çekilmelerinden iki gün önce ortada hiçbir neden yokken sadece namuslu ve aydın oldukları için emekli kumandan Kemal Bey’i, Reji idaresinde memur Şükrü Bey, Hafız Mehmed, Hacı Mehmed, Tahsildar Rıza ve yaklaşık 30 kişiyi hapsedtiler. Giderlerken Reji memuru olduğu için mecburen salıverdikleri Şükrü Bey hariç herkesin ellerini bağlayarak götürdüler. Kenan Bey ve Hacı Hamdi ağır şekilde yaralandı. Diğerleri yolda tutuklanan pekçok Müslüman gibi katledildiler ve cesetleri çukurlara atıldı.

Nazilli Müftüsü: Salih

Belediye Başkanı: Mehmed Emin Dava Vekili: İlhami⁴³⁵.”

Yunanlıların Nazilli’den ayrılış sebebini, İtalyan politikasının yanında milli kuvvetlerin de etkisi olduğunu belirtmiştir. Celal Bey durumu; “Nazilli’nin işgali İtalyan kıtalarına karşı tehdit ve meydan okuma şeklinde kabul edildiğinden Yunanlılar burasını tahliye etmişlerdir. Aydın hattındaki Yunan kıtalarının koruma çabasına rağmen Türk çeteleri meydana çıkıyor, köyleri tehdit ediyordu. Tren hattının güvenliği, Aydın’daki askeri kuvvetlerimiz için çok önemliydi. Şu bir kesin ki Türk çetelerini İtalyanlar takip etmiş olsalardı, Menderes nehrinin ötesinde teşkilat yapılamaz ve bunlar silahlandırılmazlardı. İki ordu arasındaki çatışma ihtimalini önlemek için ordu kumandanlarının gayretine rağmen, Yunanistan ile İtalya arasında esas bakımından 'harp hali' mevcuttu. İtalyanlar yerine İtalyan bölgesi içinde kurulan ve silahlandırılan Türk çeteleri bizi tehlikeli bir suretle taciz ediyordu⁴³⁶” şeklinde ifade etmiştir.

⁴³⁵ Berber, *Yunanlılar İzmir’de...*, s. 53-54.

⁴³⁶ Bayar, age, C.6, s. 150.

Yunan Kuvvetleri Nazilli'den çekildikten sonra General Nider Romanya'dan İzmir'e gelmiş ve Paris'teki Yunan Başvekili Venizelos'a aşağıdaki telgrafı çekmiştir.

“İZMİR

21 Haziran 1335 (4 Temmuz 1919)

Tam bir Türk seferberliği ve kuvvetli bir Jön Türk teşkilatı karşısında bulunuyoruz. Her taraftan saldırıya uğrayarak her gün bir miktar yeri terk etmek zorunda kalıyoruz. Derhal yeterli sayıda kuvvet, bir tümen gönderilmezse çok yakında İzmir tehdit altında bulunacaktır. Bundan başka Türk kurullarının merkezlerine karşı tedbir almakta serbest bulunmamız şarttır.

Nider”

Venizelos bu telgraf üzerine İzmir'deki komiserlere aşağıdaki emri vermiştir:

“Diğer telgrafımla Nazilli'yi bırakmak yetkisini size veriyorum. Yalnız askeri makamların Aydın'ı da terketmek niyetinde olduğunu üzüntü ile görüyorum. Aydın'ın elde bulundurulmasının önemine dikkatinizi çekerim. Aydın'ın takviye hatta tahkimi için gereken tedbirlerin alınmasını rica ederim. General Nider'in istediği tümeni Korgeneral Pareskevopulos'un bir an önce göndereceğini ümit ederim.

Venizelos⁴³⁷”

Amiral Webb, geri çekilişi Lord Curzon'a gönderdiği yazıda şöyle anlatmıştır: *“Yunanlılar Nazilli'nin işgali sırasında terör yaratmışlar, halka ve memurlara hakaret etmişlerdir. Hiç kimseye söylemeden 20/21 Haziran 1919 gecesi geri çekilmişler fakat yanlarında bir kısım Yunanlı halktan olmak üzere 38 müslüman ve memuru beraber götürmüşlerdir. Şehirden biraz uzaklaştıktan sonra Müslümanları birer birer öldürmüşlerdir⁴³⁸.”*

Bu gelişmeler üzerine İngiliz subaylarından Hodder, Aydın Mutasarrıfı Abdürrahman, Ceza Reisi Hakkı ve Aydın ileri gelenlerinden İzzet Bey'le birlikte Nazilli'ye geldi. Bölgede bulunan İtalyan Jandarma Kumandanı Carvissini'yi de yanına alarak, Yunanlıların faaliyetlerini araştırmaya başladı. Hristiyanların kendi kanıtlarının yanında,

⁴³⁷ Bayar, age, C. 6, s. 151.

⁴³⁸ Armağan, age, s. 278-279.

Yunan askerleri tarafından parçalanmış Türk cesetlerinin yığınlarını görmüşlerdi. Bay Hoder, Yunan komutan ve askerleri tarafından yapılanlara duyduğu öfkeyi belediye binası önündeki dinleyicilere alenen ifade etmiştir⁴³⁹.

Nazilli Rumları yaşananlardan duydukları rahatsızlık sebebiyle İtilaf Devletleri temsilcilerine aşağıdaki muhtırayı vermiştir:

“Memleketimizde müslüman ve Hıristiyanların, manen ve madden uğradıkları büyük zarardan ve şahit olduğumuz faciadan, geri çekilen Yunan ordularını sorumlu buluyoruz. Bu haileye bir an evvel nihayet vermek ve ricat halinde bulunan Yunan ordularının bu münasebetsizliklerine mani olmak için gerek mümessilleriniz ve gerek hükümetleriniz nezdinde teşebbüsât-ı lazimedede bulunulmasını hem cemaatımız namına hem de insaniyet ve medeniyet namına rica ve istirham ederiz.

Nazilli Rum Horası ve çeşitli Rum imzaları⁴⁴⁰”.

Yörük Ali Efe, Yunanlıların Nazilli-Aydın karayolundan geri çekilme haberini İsabeyli’de köydeki bir çocuktan öğrendi. Efe, kendilerini güvene almak için kızanlarıyla birlikte Sinekçiler köyüne gitmişti. Nazilli’den gelen bir molla Efe’ye, *“Demirci Mehmet Efe Nazilli’yi basarak Yunanlıları kovdu, “Yörük Ali tez gelsin” diye haber saldı⁴⁴¹”* demiştir. Bu haberin doğruluğunu ve gelişmeleri öğrenebilmek amacıyla Yörük Ali Efe Nazilli’ye hareket etmiştir. 20 Haziran 1919 Cuma sabahı şehre girdiklerinde baştanbasa Türk bayraklarıyla donatıldığını, büyük bir sevinçle halkın kendisini dışarıya attığını, Yahudi ve Rumların evlerinden çıkmadıklarını görmüştür⁴⁴². Yörük Ali Efe Müfrezesi, ihanet eden 8 Osmanlı Rum casusu ve eşkıyasını yakalayıp meydanda ipe çekmiştir. Nazilli Rumlarının çoğu katliamlara yardım ettikleri için Türklerin davranışlarından korkmuş ve daha öncesinde Yunan taburuyla birlikte kaçmıştı⁴⁴³. Müfreze geldikten sonra kazanın durumunu ve yaşanan olumsuz olayları Asaf Gökbel şöyle anlatmaktadır:

⁴³⁹ Petter..., age, s. 66. Esin Dayı, Nazilli’den 40, Atça ve Sultanhisar’dan 200 kadar vatandaşımızı yanlarında götürüp çetelerle birlikte oldukları iddiasıyla hepsini öldürdüklerini ifade eder, age, s. 45.

⁴⁴⁰ Bayar, age, C. 6, s.148.

⁴⁴¹ Aydın, age, s.161-162, Rahmi Apak, Demirci Mehmet Efe’nin Kuva-yı Miliye’ye henüz katılmadığını, Yunan taburu Nazilli’den kaçarken Bozdağ’ı basıp, kendi hesabına Ziraat Bankasının kasalarını soyduğunu ifade eder, age, s. 92, Asaf Gökbel, iki gün önce Bozdağ’ı basan Demirci Mehmet Efe’nin hızlı bir şekilde kuvvet toplayıp gelerek, Yunanlıların askeri merkez olan Nazilli’yi bir anda teslim etmesinin mümkün olamayacağı şeklinde değerlendirmiştir, age, s. 134.

⁴⁴² Gökbel, age, s. 135.

⁴⁴³ Ömer Sami Coşar, “Nazilli’den Dün Yunan Çekildi”, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 21 Haziran 1919, No:34, s.1, Aydın, age, s. 162.

“Nazilli’de hükümet felç olmuştu, güvenlik yoktu. Yasal sorumluluğu olmayan Yörük Ali çetesinin gelişi, yağmacılara cesaret vermişti. Bunların isteklendirmesiyle çeteciler de yağmaya başlamıştı. Mağazalar soyulmakta, kasalar kırılmakta, paralar ve kıymetli eşyalar çalınmaktaydı. Bu çirkin olayları “Kuvâ-yı Milliye devrinin yüz kızartıcı bir olayı olarak” tarihin belirtmesi gerekir. Soygun gece yarısına kadar devam etti. Daha sonra insafa gelen efeler, adamlarını toplayıp Aydın’a doğru çekilmekte olan Yunanlıları takip etmek bahanesiyle Atça’ya doğru yola çıkmışlardı. Efeler de dahil olmak üzere çetenin bütün adamları Nazilli’ye yaya gelmişlerdi. Nazilli’den çıkarken bunların hepsinin altında birer at bulunuyordu. Bu kadar çok atı acaba nereden bulmuşlardı? Subay arkadaşlardan başka yaya kalan olmamıştı. Yörük Ali Efe’nin emriyle birkaç at daha bulunarak binek noksanlığı kısmen giderilmişti. Köprübaşı’na gelinceye kadar birkaç günlük seyahatımızda Teğmen Zekai Bey’in atının sağrısından yararlandığımı anımsatırım. Nazilli’de vurulan vurgunun miktarı altmış bin lira olduğu tahmin ediliyordu. Bu para Efelere aitti. Diğer zeybeklerin kendi paylarına ne kadar vurduklarını bilmek zordu⁴⁴⁴”.

Sıtkı Aydınel bu yağma olayını, Rumlar aleyhindeki galeyan sonucunda yaşandığını Rumların evlerini fakir ve cahillerin soymaya başlamasıyla, Yörük Ali müfrezesinin de yağmaya katıldığını ve hepsinin birer at sahibi olunca Yunanlıları takip etme bahanesiyle 21 Haziran sabaha karşı Nazilli’den ayrıldığını belirtmektedir⁴⁴⁵.

İzmir’den Denizli Polis Komiserliği görevine tayin edilen İsmail Hakkı Bey⁴⁴⁶, Ödemiş’li Hamdi Bey’i 18 Haziran 1919’da Denizli müfrezesi ve yedek subay grubuyla Nazilli’deki Yunan birliklerinin durumunu öğrenmek ve karakollara baskın yapmak için Nazilli tarafına göndermiştir. Hamdi Bey Müfrezesi, Kuyucak istasyonuna ulaştığında Yunanlıların Nazilli’den çekildikleri haberini almış ve bu haberi 20 Haziran günü Binbaşı İsmail Hakkı Bey’e telgrafla bildirmiştir. İsmail Hakkı Bey kumandasındaki gönüllü müfreze de Nazilli’ye doğru yola çıkmıştır⁴⁴⁷. Denizli Polis Komiseri Hamdi Bey komutasındaki gönüllü birlikler, ardından da Binbaşı Hakkı Bey komutasındaki süvari müfrezesi girince Nazilli’de asayiş yeniden sağlanmıştır. Yörük Ali Efe çetesinin Nazilli’de birçok haneyi yağmalayarak şehri terk etmesi Denizli Mutasarrıfının raporuyla Dahiliye

⁴⁴⁴ Gökbel, age, s. 135-136.

⁴⁴⁵ Aydınel, age, s. 162.

⁴⁴⁶ Ercan Haytoğlu, “Ödemişli Komiser Ahmet Hamdi Bey ve Milli Mücadele’deki Rolü”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 52, Güz 2013, s. 825-851, s. 830.

⁴⁴⁷ Haytoğlu, agm, s. 834, Tekeli- İlkin, age, s. 148.

Nezareti tarafından Harbiye Nezareti'ne bildirilmiştir⁴⁴⁸. Ayrıca geldiklerinde gördükleri Yunan askerlerinin yaptığı katliamlar da gönderilen telgrafla İtilaf Devleti temsilciliklerine iletilmiştir⁴⁴⁹. Albay Şefik Bey, yaşanan gelişmeleri Harbiye Nezaretine 23 Haziran 1919'da, *"Sarayköy Müfrezesi Yunanlıların tahliyesi akabinde Nazilli'ye gelerek asayişin temin ve yağma edilmiş eşyayı toplay(n)arak ashabına iade ettiği, Nazilli'de başka günâ olay olmamıştır"* şeklinde bildirmiştir.

Komiser Hamdi Bey, Denizli Mutasarrıfı Faik Bey ile Müftü Ahmet Hulusi Efendi'ye Yunan kuvvetlerinin çekilirken, tüm fırınları yıkmasıyla aç kalan Nazilli halkı için ekmek ve un yetiştirilmesini isteyen bir telgraf göndermiştir. Faik Bey, un fabrikatörlerinden Pandozoplu, Külahçı Ahmet Ağa, Karabacak oğlu Kadir, Küçük Yorgi ve Hacı Davut'un istasyondaki unlarından 180 çuval un, Denizli fırıncılarından 2500 kilo kadar ekmek temin etmiş, 21 Haziran 1919'da trenle Nazilli'ye göndermiştir. Faik Bey, muhasebeci Süleyman Bey, keresteci Ali Bey, Özel İdare Müdürü Hüseyin Bey, İştipli Mehmet Bey'den oluşan heyetle yola çıkmıştır. Gönderdikleri malzemenin halka dağıtımını yaptıktan bir gün sonra heyet Denizli'ye geri dönmüştür⁴⁵⁰. Doktor Kazım Bey'de bir miktar ilaçla, yaralıların hastaların yardımına koşmuştur⁴⁵¹.

Bu sıralarda Yunan işgaline karşı çeşitli yerlerde özellikle İtalyan işgal bölgesinde uyanış ve örgütlenme çabaları başlamıştı. 16-17 Haziran gecesi Çine'de toplanan milli heyet, milis kuvvetlerinin Aydın yolu üzerindeki Menderes Köprüsünü tutmak ve Muğla yolunu kesmekle görevlendirmişti. Komuta görevi Yüzbaşı Kamil Bey'deydi. Ertesi gün Alay Kumandanı Binbaşı Hacı Şükrü Menderes Köprübaşı'na nizami birliklerle hareket etmiştir. İşgal kuvvetlerinin Milne projesine aykırı olarak işgal ettiği yerlerden geri çekilmeleriyle yaşanan kargaşanın Yunan işgal bölgesi dışında Kuva-yı Milliye örgütlenmesi oluşmuştur⁴⁵².

2.4.4. Erbeyli-Karapınar-Tellidede-Aydın Hattı Gelişmeleri

Haziran ortalarında Yunanlılara karşı yapılan ikinci baskın Erbeyli Baskını'dır. 175. Alay subaylarından Teğmen Kadri, oluşturduğu 40 kişilik Muğla müfrezesine Aydın batısındaki Yunan birliklerinin baskınla imha edilmesi emrini vermiştir. Erbeyli

⁴⁴⁸ Turan, *Yunan Mezalimi...*, s. 177, Akın, agm, s. 98.

⁴⁴⁹ BOA DH-KMS; D:5 2-2 B: 76-1.

⁴⁵⁰ Haytoğlu, agm, s. 834-835.

⁴⁵¹ Ömer Sami Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 23 Haziran 1919, No: 35, s.1.

⁴⁵² Sürgevil, agm, s. 79.

İstasyonu'ndaki hangarda 20 kişilik Yunan müfrezesinin bulunduğu yapılan keşif sonrası öğrenilmiş ve buraya kadar baskın yapma kararı verilmiştir. 20–21 Haziran 1919 gecesinde Yunan müfrezesini Teğmen Kadri müfrezesi sarmış, bombacılarını hangara sürmüştür. 20 kişilik Yunan müfrezesinden asker hangar dışında ateşe karşılık verince hareket baskın niteliğini kaybetmiştir. Çarpışma 2,5 saat kadar sürmüş, Yunanlılar takviye kuvvet alınca Teğmen Kadri müfrezesi çekilmiştir. Yunan kuvvetlerinden 30 ölü 40 yaralı, Türklerden de 7 şehit verilmiştir⁴⁵³. Erbeyli baskınında halkın bir kısmı şehit edilmiştir. Bir kısmı da ertesi gün Yunan kumandanı tarafından toplattırılarak intikam hissiyle acımasızca şehit edilmiştir⁴⁵⁴.

Yunan işgal kuvvetleri önce Nazilli bölgesindeki sonra da Ortaklar yönündeki bulunan tren istasyonlarındaki askerlerini Aydın'a çekmiştir. Askerlerin yanında işbirliği yaptıkları yerli Rumları da Aydın'da toplamıştır⁴⁵⁵.

Erbeyli baskını, Aydın bölgesinde Yunan kuvvetlerine yapılan başarılı ikinci Türk baskınıdır. Yunanlılar, Erbeyli baskını ertesi günü 22 Haziran'da Germencik, Karapınar (İncirlioğlu) istasyonlarındaki kuvvetlerini toplayarak Germencik'e çekilmiştir⁴⁵⁶.

Erbeyli'de bu gelişmeler yaşanırken Koçarlı'nın Orhaniye köyünden Kara Durmuş Efe de 70-80 kişilik kuvvetiyle 23 Haziran'da Karapınar'a baskın yapmış fakat işgal kuvvetleri bir gün önce Aydın'a çekilmişti. Hedefi bulamayan Kuva-yı Milliye, Aydın'ın 4 km güneyindeki Ovaeymir köyüne çekilmiştir⁴⁵⁷.

Kuva-yı Milliye'nin başarıları ve katılanların sayısının artmasıyla birlikte aldığı yenilgiler Yunan kuvvetlerini daha da hırslandırmıştır. 24 Haziran 1919'da⁴⁵⁸ Yunan işgal kumandanının taarruz emrini vermesiyle Tellidede Muharebeleri başlamıştır. Sabah erken saatlerde Yunan taburu ağır makineli tüfek atışı ile desteklenerek saldırmıştır. 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey'in Yunan kuvvetlerinin sadece taciz edilmesi yönergesine rağmen

⁴⁵³ Ömer Sami Coşar, *İHG*, 21 Haziran 1919, s.1, Selek, age, s. 198.

⁴⁵⁴ Sökmensüer, age, s.33.

⁴⁵⁵ Demirayak, *Kuva-yı ...*, s. 123.

⁴⁵⁶ Gökbel, age, s.162.

⁴⁵⁷ Gökbel, age, s.163-164.

⁴⁵⁸ Gökbel, age, s. 208–213. Tellidede çarpışmasının tarihi konusunda görüş ayrılıkları vardır. Aker çarpışma tarihini 25 Haziran'da olduğunu belirtir, Aker, age. C. II, s. 98–99, Gökbel ise 24 Haziran olarak göstermektedir. Gökbel'in verdiği tarihin doğru olması gerekmektedir. Çünkü Şefik Aker ile Mutasarrıf arasında geçen bir konuşmada “çeteler taarruza başladı” sözü 24 Haziran tarihindedir. Çiftlikte öldürülen Rum işçisinin cesedinin Aydın'a gelişi ile bu tarihin 24 Haziran olması gerekmektedir. Aydın, age, s.171.

Tellidede'ki müfreze çatışmaya girmiştir⁴⁵⁹. 200 kişilik müfreze ağır makineli tüfeklerle 800 kişiye varan Yunan kuvveti karşısında daha fazla dayanamadı, mermileri de bitince Menderes Nehri'ne doğru güneye çekilmek zorunda kalmıştır. Çatışma sonunda Kuva-yı Milliye'de 6 şehit birkaç yaralı, Yunanlılar'da 30'dan fazla ölü ve yaralı vardı. Yunanlılar Ovaeymir, Kadıköy ve Yeniköy'ü diğer işgal alanlarında yaptıkları gibi yakıp yıktılar, hayvanlarla eşyaları yağmaladılar. Köylerin yakıldığını gören Köprübaşı'ndaki subaylar, intikam almak istemiş fakat Yunan kuvvetleri Aydın'a doğru çekildiğinden mümkün olamamıştır⁴⁶⁰.

Tellidede çatışmalar devam ederken diğer Yunan taburu Aydın'ın batısındaki Kuva-yı Milliye'ye saldırmıştır. Demiryolu boyunca ilerleyen Yunan birliklerine karşı Osman Nazım Büklü ve Aydın'lı Ali Efe'lerin müfrezeleri saldırıya geçmiş, 15 ölü ve yaralı sonucunda talimata uygun olarak geri çekilmiştir⁴⁶¹.

Halkın bilinçlenmesi, asker sayısının artmasıyla Kuva-yı Milliye liderleri tarafından Aydın'a taarruz yapma düşüncesi ortaya atılmıştır. Albay Şefik Bey, bölgedeki subay ve Kuva-yı Milliye müfrezelerini toplantıya çağırarak ve taarruza karar vermiştir. Yunanlılara iki gün içinde bölgeden çekilmeleri için nota verilmiştir⁴⁶².

28 Haziran'da tüm gruplar Aydın'a saldırmaya hazır. Denizli ve Muğla gönüllülerinin yanında, Yörük Ali Efe, Durmuş Ali Efe, Kılıçoğlu Hüseyin Efe, Poslu Mestan Efe, Hacı Halil Efe'nin Tire grubu ile Ödemiş grubu 300 kişi ile hazır. Topyatağı cephaneliğinin ele geçirilmesi lojistik desteği de kaldırmıştı. Baskında tarafların güçleri ile şöyleydi:

- Denizli yedek subaylar kuvveti 56 kişi,
- Sancakdarın Ali Efe ve İbrahim Çavuş Kuvvetleri 25 kişi,
- Tavaslı Ömer Ağa kuvvetleri 40 kişi,
- Dokuzun Mehmet Efe ve Hasan Hüseyin Efe kuvvetleri 60 kişi,
- Mesutlulu Mestan Efe ve Kara Mehmet Efe kuvvetleri 25 kişi,

⁴⁵⁹ Ömer Sami Coşar, "Milli Kuvvetlerimiz Aydın'ı Kuşattılar", *İstiklal Harbi Gazetesi*, 26 Haziran 1919, No:38, s.1, Selek, age, s. 203.

⁴⁶⁰ Aydın'ın, age, s.170-171, Selek, age, s. 203.

⁴⁶¹ Coşar, agg, s.1.

⁴⁶² Ömer Sami Coşar, "Kuvayı Milliye Aydın'a taarruza dün karar verdi", *İstiklal Harbi Gazetesi*, 28 Haziran 1919, s.1.

- Yörük Ali Efe, Kılıoğlu Hüseyin Efe kuvvetleri 60 kişi,
- Hamdi Bey Komutasındaki Denizli Kuvvetleri 65 kişi,
- Teğmen Kadri Bey Muğla ve Çine kuvvetleri 45 kişi,
- Kara Durmuş Efe kuvvetleri 40 kişi,
- Sökeli Cafer Efe kuvvetleri 50 kişi,
- Binbaşı İsmail Hakkı Bey kuvvetleri 150 piyade,
- Binbaşı İsmail Hakkı Bey kuvvetleri 124 Piyade ve 4 makineli tüfek,

Binbaşı Hacı Şükrü Bey Kuvvetleri;

- 175. Alay 1. Tabur 100 piyade, 1 ağır makineli tüfek bölüğü,
- 135. Alay 3. Tabur 50-60 piyade,
- Mızraklı Süvari Bölüğü 45 atlıdan oluşuyordu.
- Yunan kuvvetlerinin sayısı ise: Girit Alayı Taburu 3000 kişi ve Yerli Rum 2000 kişiydi⁴⁶³.

Sıtkı Aydın, Yunan kuvvetlerinin 3000 kişiden oluştuğunu, silahlandırıldıktan sonra bu kuvvetlere 2000 Yerli Rumun dahil edilmesiyle kişi sayısının 5000 kişiye ulaştığını belirtir⁴⁶⁴.

28 Haziran'da Şefik Bey, Çine'den tüm ihtiyaçları Menderes Köprübaşı'na getirmişti. Köprübaşı, Yunanlılar tarafından o gece taarruza uğramıştı. Yörük Ali, Kılıoğlu Hüseyin, Tevfik Ağa, Komiser Hamdi Bey, Binbaşı Hacı Şükrü kuvvetlerinin de katıldığı Tellidede, Emir Köyü kuzey sırtları, Telsiz sırtlarındaki çarpışmalar akşama kadar devam etmişti. Kadını, erkeği, genci, ihtiyarıyla verilen mücadelede Yunanlılar savundukları sırtların bir kısmını terk etmek zorunda kalmıştır.

Rahmi Apak bu çarpışmaları şöyle anlatır: “Dokuzun Mehmet Çetesi yol boyunca ilerliyor, Emekli Yüzbaşı İbrahim onun sağında, daha sağda Denizlili yedek subaylardan mürekkep çete, sonra Sarayköy müfrezesi, ondan sonra Ortakçılı Mehmet Efe, dağ tarafından Menderes Güneşi ve en sağda Danişmentli İsmail Efe çetesi. Bu düzinlerce küçük

⁴⁶³ Armağan, age, s. 259-260.

⁴⁶⁴ Aydın, age, s. 180.

*müfrezeler, o gün sabahdan akşama kadar hiçbir yerden bir emir ve talimat almaksızın kendi kararları ile ve kendi aralarında uyuşarak muharebe ede ede Aydın'ın kenarına kadar yaklaşıyorlar. Yunanlılar şehrin içine tamamen kapanmış. Şehir kenarlarındaki siperlerden müdafaa ediyorlar*⁴⁶⁵. ”

29 Haziran'da kuvvetlerimiz sabah 05.00'den itibaren taarruza başlamış, 5000 kişilik Yunan kuvvetini sıkıştırmıştır. Bu çarpışmalarda Sarayköy gönüllüleri kumandanı Süleyman Bey, yanındaki mücahitlerden Borazan Şabanoğlu Osman Çavuş, Ali Çavuş ve Hamza Bey şehit olmuştur. Kızılhisarlı Süvari Mustafa Ali, Kozalının Esat, Hacı Mollaoğlu Ömer yaralanmıştır. Tam donanımlı Yunan alayının karşısındaki bu zayıyata, Yörük Ali Efe'nin aceleciliği sebep olmuştur. Ertesi gün diğer kuvvetlerin yetişmesi ve İsmail Hakkı Bey'in topçularının ateşi altında kalan Yunanlılar, 57. Tümen'in savaşa girdiğini zannetmiş ve Aydın'dan çekilme kararı almıştır⁴⁶⁶.

Yunanlılar bu muharebe sırasında gazyağı dökerek, yanıcı maddeler atarak mahallelerde yangın çıkarmıştır. Yangından kaçmaya çalışan insanları sokaklarda ateş altında bırakıp katletmiştir. Cuma mahallesinde Yunan askerleri evlerin kapılarını kırıp, insanları öldürüp, kızları götürmüşler, akıbetleri öğrenilememiştir. Kurtulabilenler perişan halde Nazilli, Çine, Yenipazar, Denizli kasaba ve köylerine göç etmiştir⁴⁶⁷. Katliam haberleriyle öfkelenen zeybeklerden bir kısmı devlete ihanet eden Rumlardan bazılarını temizlemiştir⁴⁶⁸. 27 Mayıs'tan 30 Haziran öğleye doğru, Aydın'ın yarısı harabeye dönmüş şekilde kurtarılmıştır⁴⁶⁹. Aydın ve Nazilli'nin kurtarılmasında Denizli'deki gönüllülerin de büyük katkısı olmuştur⁴⁷⁰. Esin Dayı, Aydın muharebelerinin Yunanlıların üstün nizami kuvvetlerine karşı Kuva-yı Milliye'nin taarruzla kazandığı ilk savaş olduğunu ve Milli Mücadele Döneminde çok önemli bir yere sahip olduğunu ifade eder⁴⁷¹.

⁴⁶⁵ Apak, age, s. 96-97.

⁴⁶⁶ Akın, agm, s. 100.

⁴⁶⁷ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 41, s. 49.

⁴⁶⁸ Coşar, “Aydın Dün Kurtarıldı”, İHG, 1 Temmuz 1919, No:43, s.1.

⁴⁶⁹ Gökbil, age, s. 192, Yücel Özkaya, Milli Mücadelede Ege Çevresi I, Cumhuriyet Yayınları, 2001, s.79.

⁴⁷⁰ Akın, agm, s. 100.

⁴⁷¹ Dayı, age, s.39.

Fotoğraf 2.12. Kuva-yı Milliye Tarafından Kurtarıldığında Aydın (30 Haziran 1919)⁴⁷².

Aydın'ın işgalden kurtarılışı geçici bir durumdu. Taarruzun kazanılmasından sonra Aydın çevre köylerden, uzak yerlerden Kuva-yı Milliye ile şehre gelen insanlar tarafından üç gün üç gece yağmalanmıştı. Yağmaya çeteler, askerler ve milis güçler de katılmıştı. 57. Tümen Komutanı Şefik Bey de yağmayı durduramamıştı⁴⁷³. Şefik Bey bu durumu İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali eserinde şöyle anlatmıştır:

⁴⁷² Berber, *Dr. Nihad Reşad...*, s. 156.

⁴⁷³ Gökbel, age, s. 193-194, Aydınel, age, s. 186-187, Selek, age, s. 207.

“Düşmanın takibi için kuvvet sevki meselesi de mühimdi. Fakat kimi? Asker, başıbozuk karışık üç günden beri devam eden muharebe neticesinde zaptolunan zengin bir şehrin çarşısının mağazalarına, rum mahallelerine dağılmıştı. Şehre henüz girmemiş olduğuna kani bulunduğum ve düşmanın hattı ricatında bulunduğunu bildiğim Bağarasından gelen Binbaşı Avni Bey komutasındaki müfrezeyle takip için daha şehre girmezden evvel emir göndermiştim. Fakat efradı düşmanın peşini bırakmış, şehre gelmiş, dağılmış. Yüzbaşı Halil Efendi isminde Çanakkale muharebelerinde alayımda kahramanlığı şöhret bulmuş, şayanı itimat olan tabur komutanına takip için emir verdim. Mutnaileyh esasen düşmanı takip etmek üzere şehrin garp mahrecine kadar gittiği halde yanında emir neferinden başka kimse kalmadığını, bütün efradının başıbozuklar arasına dağılarak yağmaya koyulduklarını söyledi. Hacı Şükrü Bey yağmacılığın önüne geçmeye elinde tabanca çalışıyordu. Fakat bütün bu mesai boştu. Yağmacılığın önüne geçmeye imkan yoktu. Gayrimuntazam kuvvetlerin alelhusus yüzlerce zeybeğin sahnei harp olmuş büyük bir şehrin çarşısında sureti hareketinden tehaddüs edecek müşkül vaziyeti tasvire mahal göremem. Şu kadar diyebilirim ki düşmanı takip için değil kuvvet çıkarmak, hatta şehir haricine haber göndermek için tek bir adam sevkine imkan bulunamıyordu⁴⁷⁴.”

Bu yağma olayı Yunan kuvvetlerinin zaman kazanmasını sağlamış ve 4-5 Temmuz 1919⁴⁷⁵’da Aydın yeniden işgal edilmiştir. Bu gelişme üzerine Kuva-yı Milliye geri çekilmiştir. Galip Hoca (Celal Bey), Esat Efendi ile karşılaşmış, birlikte Tellidede’ye çekilmiştir. Tümen kadrosu Çine’ye doğru ilerlemiş, Aydın Jandarma Takım Komutanı Teğmen Şefik Bey ile birlikte bahçe duvarında gecelemiş, sonrasında Yunanlılardan uzaklaşarak Menderes’in güneyindeki köylere yönelmişlerdi. Galip Hoca ve Teğmen Şefik Yenipazara’a kadar tüm köyleri dolaşmışlar, köylerde tellallar boyunlarına astıkları

⁴⁷⁴ Aker, age, C.II, s. 122.

⁴⁷⁵ Selek, 3 Temmuz’da direnmeyle karşılaşmadan şehre girildiğini ve 21.00’de işgal edildiğini belirtir, age, s. 208-209, Dayı, işgal tarihini 3 Temmuz 1919 olarak belirtir. İşgal sonrası aynı olayların devam etmesi üzerine Fransız Generali F. D’Esperey tarafından Afyonkarahisar ve Havalisi Komutanı Binbaşı Labon, Aydın ve havalisindeki Yunanlıların zalimliğini incelemek üzere gönderilmiştir. Paris Barış Konferansı, Amiral A. Bristol başkanlığında ABD, İngiltere, Fransa, İtalya delegelerinden oluşan komisyon tahkikat amaçlı görevlendirilmişti. 12 Ağustos- 6 Ekim 1919 arasındaki hazırlanılan raporda halkın açlık içinde bulunduğunu, asayişin sağlama için yapılan işgalin ilhak özelliği taşıdığını, asayişin sağlama görevinin müttefik devletler ordusuna verilmesi gerektiğini, vilayette Türklerin çoğunlukta olduğu için işgalin aykırı olduğunu ve Türklerin bu ilhak fikrini kabul etmeyeceği belirtilmiştir, age, s. 51-52.

davullarla halkı Yunanlılarla savaşmaya çağırmıştır. Jandarma Subayı Şefik Bey ile Umurlu'dan davet almış, Umurlu'ya hareket etmiştir⁴⁷⁶.

Demirci Mehmet Efe, Aydın'a taarruzu geciktirmenin beklemede kalan Kuva-yı Milliye'ye zarar vereceğini düşünmüş ve düşüncesini de Harbiye Nezaretine çektiği aşağıdaki telgrafla bildirmiştir.

“ Nazilli'den Harbiye Nezaret-i Celilesine

Mevcut şifredir.

Dahiliye Nezareti şifresiyledir.

Dahiliye şifre kaleminde açtırılmıştır.

Hukuk-u meşruasını müdafaaya azmeden milletin teşkilat ve mücahedatını hüsn-ü telakki buyuran zatıalilerinin emirlerini kabul ve ifa etmeyi bir vazife-i vataniye addeyliyorum. Ahvalin ilcaat ve ibramatına rağmen bir müddet daha düşmana karşı tedafüi vaziyette kalacağım. Ancak bu müddet-i tevakkuf ve intizar bizzarure çok devam edemez. Çünkü bir taraftan düşmana levazımı harbiyesini ve tahkimatını ikmal ve kuvvetlerini tezyid için fırsat verilmiş olacaktır. Diğer taraftan da dağ başlarındaki mücahidin elbise noksanından dolayı her gün hastalanarak ahvali sıhhiyeleri muhtel oluyor. Mücahidine tevzi edilmek üzere on bin kaput ile o miktarda beyliğe ihtiyaç vardır. Düveli muaazzamanın nazarı dikkatlerini celb etmiş olmamak için bu levazımın muhacirine verilmek üzere bahren Milas'ın Küllük iskelesine sevkiyle yola çıkarıldığının irade buyrulmasını istirham eylerim.

18/ Teşrinievvel/335

Nazilli'de Aydın Mutasarrıf Vekili Aydın ve Menteşe Havalisi Kuvayı Milliye-

Nazilli Kaymakamı Naci i Umumiye Kumandanı Mehmet Efe⁴⁷⁷. ”

⁴⁷⁶ Günver Güneş, “Milli Mücadele Başlangıcında Celal Bey'in (Galip Hoca) Aydın Sancağındaki Faaliyetleri”, *Asırlık Çınar Celal Bayar*, Edit. Nurettin Gülmez-Necdet Bilgi, Berikan Yayınevi, Ankara, 2022, s. 96-97.

⁴⁷⁷ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl 12, Sayı 46, Aralık 1963, Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Yayını, Vesika No: 1082, (Dolap-49, Göz-9, Dosya-92), Ankara, 1963, s. 49.

7 Aralık 1919'da Kuva-yı Milliye büyük bir saldırı düzenlemiş, kenti topraklarla döverek Yunan Karargahının büyük kayıplar vermesini sağlamıştır.⁴⁷⁸ Bu süreç 7 Eylül 1922'ye kadar devam etmiştir.

2.4.5. Umurlu Muharebeleri

Aydın'ın Yunanlılar tarafından ikinci kez işgalinden sonra Aydın ve çevresindeki kazaların, köylerin halkı güneye Çine istikametine göçleri artırmıştır. Evlerinden ayrılan ve gittikleri yerlerde aç susuz kalan, yatacak, barınacak yer bulamayan halkın Yunanlılara karşı nefreti gün geçtikçe artmış, bu durum Kuva-yı Milliye'ye katılımı artırmıştı. Çektikleri çileden bıkan halk kendilerine önder olacak kişilerin peşinden koşmaya hazır bir durumdaydı⁴⁷⁹.

Yunan kuvvetlerinin Menderes nehrinin güneyini geçerek ilerlemesi, İtalyan-Yunan kumandanlarının anlaşmasıyla durdurulmuştur. Köprübaşı'ndaki köprünün bir tarafı İtalyan, diğer tarafı Yunan kuvvetlerindir. İtalyan Kumandanlığı, Yunanlılara Türklerin yapacağı herhangi bir taarruzu engelleyeceğine dair bir teminat vermişti. Aydın'ın ikinci işgalinden sonra Umurlu'da Nazilli yolunu kapatmak üzere cephe açılması için çalışmalar başlamıştı⁴⁸⁰.

Müfrezeler 27 Haziran'da Umurlu'da toplanmıştır. Teğmen Şefik'le Umurlu'ya gelen Galip Hoca, Umurlu'da Kuva-yı Milliye'de bir kararsızlık görmüştür. Bu durumu araştırmış, casus ve bozguncularla moral bozukluğu yaratılmaya çalışıldığını anlamıştı. Cephedeki casuslardan birini yakalatmış, cezalandırmıştır. 3 Temmuz 1919'da kendisini İttihat ve Terakki'deki görevinden tanıyan Teğmen Zekai Bey Aydın'ın batısından gelecek Yunan kuvvetlerinin karşılanması sırasında karşılaşmış kendisine Celal Bey diye hitap etmişti. Celal Bey ise İttihatçı kimliğini gizlemeye çalışmış ve “*Hayır, Galip Bey*” diye cevap vermiştir.

Umurlu cephesinde Üsteğmen Cevat Bey, Binbaşı Hakkı Bey'e Celal Bey'in “*Galip Hoca*” adıyla Umurlu'da olduğunu söylemesiyle iki taraf bir araya gelerek görüşmüş, Galip

⁴⁷⁸ Armağan, age, s. 261.

⁴⁷⁹ Aydın, age, s.204.

⁴⁸⁰ Selek, age, s. 210.

Hoca cephenin idaresini Hakkı Bey'den istemiş o da kabul etmiştir. Yeni oluşumda iş başında Efe'ler olacak, yardımcıları da Aydınli gençler olacaktı⁴⁸¹.

57. Tümen, elindeki kuvvetlerle Çine istikametine çekilmiş ve Denizli istikameti Binbaşı Hakkı komutasındaki küçük bir gönüllü müfrezesine bırakılmış bu durum Sarayköy-Denizli halkını kötü etkilemişti. Bu gelişme Kuva-yı Milliye'nin önemli bir teşkilat ve ikmal merkezi olan Denizli'de endişe ile karşılanmış, halkın önlem alma zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Denizli Reddi ilhak Heyeti'nce ilk 100 kişilik bir milli kuvvet toplanmış ve Yedek Teğmen Rüştü ile Yedek Teğmen İsmail'in komutasında hareket ettirilen bu kuvvet, 5 Temmuz 1919⁴⁸² akşamı Umurlu'ya varmış cepheyi güçlendirmişti. Tavas kazası halkından teşkil edilen ve öğretmen Mehmet Ali Bey ile Nuri Efe komutasında Denizli'ye gelen “*Tavas Müfrezesi*” de aynı gün trenle Umurlu'ya gönderilmişti. Yunanlıların yaptıkları zalimlikleri halka ve millî kuvvetlere anlatmak, gönüllülere silah ve cephane ihtiyacını karşılamak amacıyla eşraftan ve memurlardan seçilen altı kişilik iki heyetten biri, Isparta ve Eğridir'e diğeri de Burdur'a gönderilmişti. Afyon ve Dinar'a da uğramış olan bu heyetler, askeri makamlarla görüşerek silah ve cephane sağlamışlardı. Denizli Redd-i İlhak Cemiyeti, göç etmek zorunda kalan halkın ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştı.

Kurulan cephenin iaşesi, cephe gerisinin asayişi ve diğer ikmal işlerinin düzene sokulması işleriyle ilgilenen “*Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Reddi ilhak Cemiyeti*”, cemiyet içinden “*Denizli Heyet-i Milliyesi*” adıyla bir kol oluşturmuştu⁴⁸³. Nazilli Jandarma Komutanı Yüzbaşı Nuri, bu heyetin askerî müşavirliğini yerine getiriyordu. Denizli Mutasarrıfı Faik Bey (Öztrak) ve Müftü Ahmet Hulûsi Efendi'nin önderlik ettikleri Heyet-i Milliye, 12 Temmuz 1919'da toplanmış, teşkilatını kurmuş, bir başkanlık ve altı şubeden oluşan iş bölümünü uygulamaya başlamıştır⁴⁸⁴.

Karargah olan Umurlu'da Yüzbaşı Nuri Bey İleri Mevzi Kumandanı, Celal Bey Merkez Kumandanlığı Yardımcılığı, Merkez Kumandanı da Sarayköylü Efe Deli Mehmet'

⁴⁸¹ Güneş, *Milli Mücadele Başlangıcında...*, s. 98-99.

⁴⁸² Sabahattin Selek, 4 Temmuz gecesi Umurlu'ya gönderildiğini belirtir, age, s. 211.

⁴⁸³ Tahir Kodal, Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Reddi ilhak Cemiyeti kaldırılarak Denizli Heyet-i Milliye'nin kurulduğunu aktarır. Tahir Kodal, “Milli Mücadele’de Denizli ve Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XIV, Kasım 1998, Sayı: 42, ss. 1021- 1043, s. 1031.

⁴⁸⁴ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, II. Cilt I. Kısım, Genelkurmay Basımevi, II. Baskı, Ankara, 1994, s. 147-148, Kodal, agm, s. 1032, Selek, age, s. 212.

di. Habibin Ali, Dokuzun Mehmet, Hasan Hüseyin, Mesutlu Mestan ve Danişmentli İsmail Efe'ler kızanları ve arkadaşlarıyla gelmiştir.

Demirci Mehmet Efe'nin de Umurlu'ya gelmesiyle 11 Temmuz 1919'da Aydın'ın doğu cephesindeki Kuva-yı Milliye'nin gönüllü sayısı bine yaklaşmıştı. 13 Temmuz 1919'da Umurlu'dan Aydın'a doğru keşif hareketi yapıldı, ileri üslerdeki askerlerle başlayan çarpışmalar tüm cepheye yayılmış fakat her iki taraf da mevzilerini korumuş, geri çekilmiştir. 16 Temmuz 1919 öğleden sonra Aydın'ı kurtarmak için, Demirci Mehmet Efe ve diğer kuvvetler Aydın'a doğru bir keşif saldırısı daha gerçekleştirmiştir. Akşama kadar süren çatışmalardan sonra Kuva-yı Milliye Umurlu'ya doğru çekilmiştir⁴⁸⁵.

Kuvayı Milliye saldırılarından haberi olan Birinci Kolordu Kumandanı General Nider Aydın'daki Birinci Tümen Komutanı Albay Zafiriu'ya şu emri vermiştir:

“Birinci Tümene

Bir piyade alayı ve yeterli topçu ile hareket ederek Köşk'ü ele geçiriniz. Bunun 6 km kadar doğusuna kuvvetli öncüler göndererek uygun yerde savunma hattı kuracaksınız.

NİDER”

Nider, Köşk yönündeki emrettiği hareketin bir alayla yetinilmeyerek kalan kuvvetlerinde kullanılmasını, gerekirse Ödemiş'teki diğer kuvvetlerden yararlanılmasını emretmiştir.

17 Temmuz 1919 sabahı 05.00'te 1. Tümenin 5. Alayı ile demiryolunun kuzeyinden, 34. Alayı ile güneyinden ilerleyerek saldırmıştır. Öğleden sonra Demirci Mehmet Efe kuvvetleriyle, Umurlu civarındaki diğer müfrezeler birleşerek Aydın'a doğru harekete geçti. 7 saatlik süren bir savaştan sonra ova kesimindeki kuvvetlerin kuşatılmasıyla Umurlu ele geçirilmiş, kuvvetler Köşk deresi doğusuna çekilmiştir⁴⁸⁶. Demirci Mehmet Efe, Kuva-yı Milliye içinde katıldığı ilk muharebede sevk ve idarede asilik yapmış, Efeler arasında disiplin ve otorite çok sağlanamamıştır. Venizelos Yunan işgal Komutanı General Paraskevopulas'a *“Köşk istikametinde ilerleyen kıta varsa çekiniz. Umurlu konferansın*

⁴⁸⁵ Gökbel, age, s. 221- 222.

⁴⁸⁶ Bayar, age, C.7, s. 11.

kararına göre doğuda son hududumuzdur. Bu sınırın Köşk'e kadar uzanması yanlış anlaşılmıştır" emrini vererek doğuya doğru ilerlemeyi durdurmuştur⁴⁸⁷.

Yörük Ali Müfrezesi, Aydın'ın ilk kurtuluşunda aktif rol oynamasına rağmen Umurlu savaşına katılmamıştır. Yörük Ali Efe, baş kızını Kılıçoğlu Hüseyin Efe de yanında olduğu halde, arkasını Muğla ve bölgesine dayamak ve buralardaki nüfuzunu arttırmak için ayrı bir grup halinde serbest çalışmak için Dalama köyünü merkez olarak seçti. Umurlu savaşında Demirci Mehmet Efe aktif olduğu için Yörük Ali Efe kenara çekilmiştir⁴⁸⁸.

2.4.6. Köşk Cephesi

Umurlu muharebelerinden sonra, Aydın Cephesi Kumandanı Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in kararıyla karargah Köşk'e taşındı⁴⁸⁹. 20 Temmuz 1919'da Köşk cephesi kurulmuştur. Köşk cephesinin karargahı, Köşk istasyonunun hemen yanında kurulmuş, cephe ileri gelenlerinden özel olarak kullandıkları bir lokomotif temin edilmiştir. Her gün ikindi ile öğle arasında maneviyatı kuvvetlendirmesi için bando çaldırılmıştır⁴⁹⁰. Umurlu cephesinin kurulmasında etkili olan *Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti*, 12 Temmuz 1919'da *Denizli Heyeti Milliye* adıyla bir kol oluşturmuştu. Köşk cephesinin kurulmasında da bu heyetin katkısı çoktur. Önderliğini Denizli mutasarrıfı Faik Bey ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi yapmıştır. 18 Temmuz 1919'daki ilk toplantısında halkı vatan savunmasına davet ederek, seferberlik ilan etmiş ve 1300'den 1310 doğumlulara kadar silahaltına alınmasını kararlaştırmıştır⁴⁹¹. Halk da bu davete uymuş ve gelmiştir. Silahaltına alınanlar Müftü Ahmet Hulusi Efendi tarafından düzenlenen dini törenle uğurlanarak cepheye sevk edilmiştir⁴⁹². 57. Tümen sorumluluğunda olan Aydın, Denizli, Muğla, Burdur, Isparta, Antalya sancaklarıyla Dinar, Çivril kazalarında Heyet-i Milliyelerin kurulmasıyla milli kuvvetlere destek olmuştur. Köşk cephesinin gücü de artırılmıştı.

Yunan 1. Tümenin Köşk yönündeki ilerleyişin durdurulmasıyla tümenin ileri kısımları Musluca çayı boyunca yeni kurdukları askeri hata yerleşmiştir. Köşk'e gelen Kuva-yı Milliye'nin başında 57. Topçu Alay Komutanı Binbaşı Şumnu İsmail Hakkı Bey'le, Binbaşı Hacı Şükrü, Üsteğmen Zekai Kaur, Topçu Teğmeni Gelibolulu Kemal,

⁴⁸⁷ Aydın, age, s.208-209, Gökbel, age, s. 223.

⁴⁸⁸ Özgenç, agt, s. 99, Demirayak, *Kuva-yı ...*, s. 246, Bayar, age, C. 8, s. 11.

⁴⁸⁹ Sökmensüer, age, s.55.

⁴⁹⁰ Güneş, *Milli Mücadele Başlangıcında...*, s. 100-101.

⁴⁹¹ Ömer Sami Coşar, , "Denizli Vilayetinde Dün Seferberlik İlan Edildi", *İstiklal Harbi Gazetesi*, 19 Temmuz 1919, No: 59, s.1, Aydın, age, s. 209-210.

⁴⁹² *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, II. Cilt I. Kısım, s. 149.

Nazilli Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Arap Nuri, 57. Tümen makineli tüfek bölüğünden Üsteğmen Şerafettin ve İzzet Bey'ler gibi Aydın ve Umurlu savaşlarında büyük yararlılık sağlayan subaylar bulunuyordu. Yüzbaşı Nuri Bey'in Nazilli ve çevresinden getirdiği zeybekler de bu gruba katılmıştı.

Yunanlılar Umurlu'nun doğusunda Musluca çayı boyunca cephe kurmuştur. Menderes nehrine bağlı cephe, 3 km kadar Musluca çayı vadisini izledikten sonra dağlık yerlerde batıya yönelerek Aydın'ın ilerisindeki İkizdere'ye kadar uzanıyordu. Büyük Menderes'teki Yunan tümenine karşı Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe'nin iki bin kişilik milis kuvvetleri bulunmaktaydı. Demirci Mehmet Efe komutasındaki bin kişilik kuvvet Nazilli Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Nuri Bey'in emrindeydi. İki tabura bir tabur daha eklenince alay haline gelerek Menderes Alayı adını almıştır. Cephenin dağ kesiminde Yörük Ali Efe'nin bin kişiden oluşan kuvvetleri Piyade Üsteğmeni Zekai Kaur Bey'in yönetimindeydi. Büyük Menderes güneyinde Karahayıt köyü çevresinde Teğmen Şükrü komutasında gözetleme postası bulunmaktaydı⁴⁹³.

Köşk cephesinin kurulmasıyla 57. Tümen karargahı Çine'den Nazilli'ye taşınmıştır. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey çoğunlukla Köşk'te bulunuyordu⁴⁹⁴. 57. Tümenin tamamlanması ve asker sayısının artırılması için kararlaştırılan yaşı uygun olanların silahaltına alınması için Demirci Mehmet Efe imzalı bir bildiri yayınlandı. Aydın, Muğla, Burdur, Isparta, Antalya sancaklarına ve kaza, kaymakamlıklara tüm kurumlara iletilmiştir. Söz konusu bildiri şöyledir:

“1894,1895,1896,1897,1898 doğumlular bütün silahlarıyla, malzemeleriyle, elbiseleriyle 48 saat içinde şubelerine başvuracaklardır. Başvurmazlarsa bildiriye uymadıkları düşünülerek yakalanıp yargılanmadan idam edileceklerini, evlatlarını birliğe göndermeyen babaları da derhal idam edileceğini, evlerinin yakılacağını, bütün millete vatanın kurtuluşu adına Osmanlının bağımsızlığını sağlamak için duyururum. Bundan sonra birliklerden kaçan olmayacaktır.

Her kazada duyurucular aracılığıyla bu bildiri duyurulacaktır. Bu telgraf aynı zamanda şube başkanlarına da aynen gönderilecektir.

⁴⁹³ Aydın, age, s. 246.

⁴⁹⁴ Gökbil, age, s. 223-226.

Aynı zamanda Binbaşı Şükrü, istekli olan subayların rütbelerine uygun maaşla Kuva-yı Milliye’de göreve çağırmıştır⁴⁹⁶. Bu bildirilerle birlikte cephede ihtiyaç olan insan sayısı tamamlanmış, Menderes ve Milli Aydın Alayları oluşturulmuştur. Zeybek kısmında ise Danişmentli İsmail Efe, Danişmentli Hacı Ahmet, Durmuş Ali Efe bulunmaktadır. Yörük Ali Efe’nin Dalama’daki gönüllüleri eğitildikten sonra Milli Aydın Alayına gönderilmiştir. Bu kuvvetler ara sıra düşman içine saldırı düzenlemiş aynı zamanda cephenin tüm ihtiyaçlarını karşılamıştır⁴⁹⁷.

Üç yol bölgesinde Çamlıcalı Hüseyin Efe müfrezesi vardı. Nazilli- Ovacık tarafı, Köşk Cephesi teşkilatlandıktan sonra Sökeli Ali Efe tarafından tutulmuştur. Bademiye kesiminde, Nazilli’nin Sinekçiler Köyü’nden Hasan Hüseyin Efe vardı. Balyambolu bölgesinde Balyambolulu Koca Mustafa Efe müfrezesi görevlendirildi. Bozdağ Cephesi’nde Postlu Mestan Efe komutasındaki kuvvetler hakimdi. İkizdere bölgesine bağımsız olarak düşmana baskın ve pus u yapmak üzere Durmuş Ali Efe, Germencik Cephesi’ne de Sökeli Cafer Efe görevlendirildi. Söke’de Binbaşı Saip Bey komutasındaki 150–200 kişilik milli müfreze Köşk Cephesi’ne sevk edildi. Bir süre sonra Söke’de bulunan 135. Alaya ait iki tabur Sarayköy’e getirildi. Antalya’da bulunan 176. Alayın taburları da mevcutları tamamlanarak Köşk Cephesi’ne, Muğla’da bulunan 175. Alay 2. Taburu da Büyük Menderes köprüsünün güneyine getirildi.

57. Tümen birlikleri, iki toplu saha bataryası Teğmen Prevezeli Mahmut Bey komutasında, Kuyucular Köyü doğusunda; diğer iki toplu bir sahra bataryası, Üsteğmen

⁴⁹⁵ Gökbel, age, s. 226-227.

⁴⁹⁶ İstanbul Demirci Mehmet Efe ve Kuva-yı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü Bey’in asker toplama çağrılarında rahatsız olmuştu. Hükümet Aydın ve Karesi civarında milli teşkilat adı altında insanların toplanmasını istemiyordu. İstanbul bu girişimlerin her tarafa yayılabileceği, bunların yönetimlerinin bazı subay ve yedek subaylar tarafından ele alınarak asker toplanmasına kalkışılmasından endişeleniyordu. Hükümet adına Anadolu’ya gönderilen şehzade heyetlerinden sonra bazı mahallerde genel asayiş bozabilecek derecede olay ve işlemler meydana geldiği haberlerini incelemek üzere tekrar mülkiye ve askeriye birer şahıs ile katipten oluşacak Heyet-i Tahkikiyelerin teşkil edilmesi kararlaştırıldı. Heyetin görevlerinden biri “*madde 4 : - Mustafa Kemal, Rauf Bey, Demirci Mehmet Efe ve Hacı Şükrü’nün nerelerde bulundukları ile biran evvel yakalanarak İstanbul’a gönderilmeleri sağlanacaktı.*” Süleyman Beyoğlu, “Demirci Mehmet Efe’nin Bazı Faaliyetleri”, *İlmi Araştırmalar* 3, İstanbul, 1996. s. 29-31.

Dahiliye Nazırı vilayete telgraf göndererek “*Aydın havalisinde başına topladığı çetelerle menafi-i aliyye-i vataniyeye menafi -i efal ve hareketde bulunan ve kendüsüne Kuva-yı Milliye kumandanı ünvanı veren Hacı Şükrü ile çete reisi Demirci Mehmet Efe’nin nerede görülürse derhal derdest ve tevkifleriyle mahfuzen Dersa’adet’e i’zamlan.*”

30 Temmuz 1335

Nazır-ı Dahiliye”, bir an önce yakalanmalarını istemiştir. Beyoğlu, agm, s. 49

⁴⁹⁷ Gökbel, age, s. 228.

Trablusgarplı Şevki ve Ispartalı Teğmen Fevzi Beyler komutasında Beyköy civarında; iki toplu bir cebel bataryası da Teğmen Sabri ve Yedek Teğmen Süleyman Komutasında Terziler Köyü'nde mevzilenmiştir⁴⁹⁸.

2.4.6.1. Kuva-yı Milliye'nin taarruz kararı

57. Tümen Komutanı Albay Şefik ile Kuva-yı Milliye kumandanları 22 Ağustos 1919'da izlenecek tutumu belirlemek için Köşk'te toplantı yapmıştır. Denizli ve Aydın Heyet-i Miliye delegeleri, Binbaşı Hacı Şükrü Bey, Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe, Galip Hoca'nın katıldığı toplantıda Kuva-yı Milliye'nin kararlaştırdığı taarruz planı konuşulmuştur⁴⁹⁹. Albay Şefik meydan muharebesinden yana olmadığını, daha çok Yunan kuvvetlerinin yan ve gerilerine, zayıf taraflarına, nakliyat kabilelerine küçük müfrezelerle baskınlar yapılmasını, sık sık darbe indirilerek, yıpratılarak yorulması gerektiğini belirtmiştir. Fakat Kuva-yı Milliye kumandanı Hacı Şükrü ile Efe'ler, cepheden taarruz edilirse Aydın'ı geri alabileceklerinde ısrarcı davranmışlardı. Albay Şefik, bu konuda Efe'lerle anlaşamamıştır⁵⁰⁰.

Taarruz konusundaki konuşmalar çevrede duyulmuş ve tepkiler başlamıştı. Harbiye Nezareti 57. Tümene 20 Ağustos 1919 tarihinde şöyle bir telgraf göndermiştir: *"General Milne'den alınan bir yazıda. Aydın havalisinde bulunan Osmanlı kıtaları ve Kuva-yı Milliye'nin Yunanlılar üzerine bir taarruz hazırlamakta oldukları haber alınmıştır. Bunun önüne geçilmediği takdirde çok fena sonuçlar verecek tedbirlere başvurulacağı bildirilmiştir"*. 135. Alay'ın Köşk-Çine hattının doğusuna aldırılması da istenmişti.

Tümen Komutanı Harbiye Nezareti'ne; düşmanın zulüm ve tecavüzü karşısında yerlerini terk etmek zorunda kalan Aydın şehri ile bölgedeki 70 Türk köyü halkının sefil ve perişan bir halde bulunduklarını, bunlar yuvalarına dönmedikçe Kuva-yı Milliye'yi taarruz fikrinden caydırmanın mümkün olmadığını, diplomasisi yoluyla Yunan işgalinin sona ermesi gerektiğini ifade etmişti.

Bu gelişmeler üzerine Yunanlılar, İtalyanlara başvurarak taarruzu önlenmesini istemiştir. Çine'de tümen karargahının ikinci kademesi başında bırakılmış olan 57. Tümen Kurmay Başkanı da Çine'deki İtalyan yarbayının kendisine verdiği bir muhtırayı, 22

⁴⁹⁸ Aydın, age, s.247-248.

⁴⁹⁹ Güneş, *Milli Mücadele Başlangıcında...*, s. 103.

⁵⁰⁰ Ömer Sami Coşar, , "Milli Kuvvetler Kumandanları Taarruz Planını Konuşuyorlar", *İstiklal Harbi Gazetesi*, 23 Ağustos 1919, No:89, s.1.

Ağustos 1919'da Tümen Komutanı'na göndermişti. *"Umum Anadolu İtalyan İşgal Kuvvetleri Komutanı Boneivoni"* imzalı yazıda *"Türk nizamiye kuvvetlerinin silâhlı ve millî kuvvetlerle birlikte Aydın'a taarruz edeceğinin haber alındığı, bölgedeki en büyük Türk komutanının bu hareketi önlemesi"* isteniyordu⁵⁰¹.

İtalyan komutanına verilecek cevabın tümence değil, Kuva-yı Milliye Komutanı Hacı Şükrü imzasıyla yazılması uygun görülmüş, Şükrü Saraçoğlu'na Fransızcaya çevrilerek yazı gönderilmiştir. Yazıda cevaben:

"1. Millî kuvvetlerin nizamiye kuvvetleriyle ve özellikle hükümetle alâkaları yoktur. Millî kuvvetler safında savaşan subaylar kıtalardaki vazifelerini terk ederek silâhlarıyla beraber millî kuvvetlere katılmışlardır.

2. Menfî manada kullandığınız-çete-tabirini reddederiz. Çete dediğiniz insanlar, Yunanlıların irtikiâp ettikleri mezalim karşısında, milletin hak ve şerefini savunan ve medenî insanlık prensiplerini rehber ittihaz etmiş olan vatanperverlerdir.

3. Yunan işgali kalkmadıkça, her ne pahasına olursa olsun, millî kuvvetler milletin haklarını medeni dünyaya kabul ettirinceye kadar çarpışmaya and içmiştir.

4. Paris Barış Konferansı'nca teşkiline ve işgal bölgesindeki mezalimi tahkiki için gönderilmesine karar verilmiş olan milletlerarası tahkikat komisyonunun, gadre uğramış bulunan halkın feryadını dikkate alarak. Yunan işgalinin kaldırılmasını ve perişan göçmenlerin yuvalarına dönüşlerinin sağlanmasını temenni ediyoruz" denmiştir.

Kuva-yı Milliye'nin taarruz fikrinde kararlı olmasıyla Tümen Komutanı, merkezi Nazilli'de bulunan Aydın ve Denizli milli heyetlerinden delegeleri davet edip bu fikri konuşmuştur. Delegelerin etkisi olmayınca Tümen Komutanı taarruz fikrini kabul etmek zorunda kalmıştır. Tümen Komutanı, ilk hedef olarak Aydın garnizonunu tehdit edebilecek durumda olan Üç yol bölgesindeki düşmanın buradan atılmasının zorunluluğunu ileri sürdü ve bu fikrini kabul ettirdi⁵⁰². 6 Ağustos'ta başlayan saldırıyı Hacı Şükrü Bey ile Yörük Ali Efe yönetti. Demirci Mehmet Efe davet üzerine Nazilli'ye geri döndü. Saldırıya Köşk

⁵⁰¹ Coşar, agg, s.1, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, II. Cilt, I. Kısım, s. 161.

⁵⁰² *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, s. 160-162.

cephesinin bütün birlikleri katıldı. Yunan kuvvetleri sayısal bakımdan güçlüydü ve savunma mevzilerine yerleşmişti. Saldırı başarısızlıkla sonuçlandı⁵⁰³.

2.4.6.2. Demirci Mehmet Efe - Yörük Ali Efe anlaşmazlığı ve sorunun çözümü

İki efenin ilişkileri bu dönem boyunca pek dostane olmamış, aralarında bir çatışma olmasın diye mücadele veren yetkililer zor durumda kalmıştır. İsim yapmış Efe'ler kendilerini daha büyük bir güç olarak görmenin yanında, kendisi kadar güçlü gördükleri başka zeybek grubundan çekinir, onları yok etmeye çalışırdı. Bu nedenle birbirlerini hep kollarlardı. Sorunun kökeninde bu neden bulunmaktadır⁵⁰⁴.

Yörük Ali Efe, 1 Haziran 1919'dan itibaren mücadele içinde yer almıştır. Fakat cepheye hazırlıksız katılmış kendisi Demirci Mehmet Efe'nin yanında güçsüz kalmıştır. Her iki Efe'nin de bölgede nüfuz ve itibarı olmasına rağmen Demirci Mehmet Efe'nin, cephenin kurulduğu bölge olan Köşk ve çevresindeki otoritesi Yörük Ali Efe'ye göre daha fazladır. Demirci Mehmet Efe cepheye katılmadan önce Nazilli eşrafının desteğini almıştır. Karacasu ve Denizli başta olmak üzere bölgede ismini duyuran zeybek çetelerini toplamıştır. Cephedeki aydın kesimi de Demirci Mehmet Efe'ye daha yakın durmuştur⁵⁰⁵.

Demirci Mehmet Efe, Köşk cephesine geldikten sonra hakimiyeti eline almaya başlayınca bu durum Yörük Ali Efe'yi ve çevresini rahatsız etmiştir. Denizli ve Nazilli Heyet-i Milliye'lerin yanlış tutumları da bu anlaşmazlığı körüklemiştir⁵⁰⁶.

Şefik Bey'e göre; Yörük Ali Efe'nin mücadeleye erken tarihte katılması, Aydın muharebeleri öncesinde ve sonrasındaki başarıları kendisine itibar kazandırmıştır. Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe'ye göre genç ve gençlik duygularının etkisine kapılan, hislerini saklayamayacak derecede asabi bir kişiliktir. Demirci Mehmet Efe cepheye faaliyete başlamasıyla Yörük Ali Efe onunla hiç temas kurmamış, Demirci Mehmet Efe'de ona karşı uzak bir tutum izlemiştir⁵⁰⁷.

Yörük Ali Efe, Dalama'ya yerleştikten sonra 19 Temmuz'da Kuva-yı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü Bey ile Demirci Mehmet Efe'ye telgraf göndermiştir. Telgrafta cephe ile ilgili konuları görüşmek üzere Demirci Mehmet Efe'yi yanına çağırmış,

⁵⁰³ Güneş, *Milli Mücadele Başlangıcında...*, s. 103-104.

⁵⁰⁴ Üsküp, age, s. 94.

⁵⁰⁵ Akcan, age, s. 30.

⁵⁰⁶ Aydın, age, s. 257, Selek, age, s. 213.

⁵⁰⁷ Aker, age, C. II, s. 167.

gelmemesi halinde Hacı Şükrü ve Sökeli Ali Efe'nin gönderilmesini istemiştir. Ahmet Hulusi Efendi iki Efe arasında oluşabilecek tatsızlığı önlemeye çalışmıştır.

1919 Ağustos'unda Albay Şefik Bey, Denizli'ye yaptığı bir gezide, Denizli Heyet-i Milliyesinin Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe isimlerine al ipekli kumaştan birer bayrak yaptırdığını görünce bayrakların onlara verilmesine engel olmuştur. Nazilli'de “*Aydın Mıntıkası Kumandanı Demirci Mehmet Efe*”, “*Cenubi Aydın Mıntıkası Kumandanı Yörük Ali Efe*”, “*Aydın Zeybek Ordusu Kumandanı Hacı Şükrü*” yazılı üç mühür kazdırılıp kendilerine gönderilmiştir. Bu mühürler iki Efe'nin arasındaki kırıngnlığı giderememiştir. Bu sorunun çözömlenmesinde Galip Hoca ile Yörük Ali Efe'nin askeri danışmanı olan Teğmen Zekai Bey'in büyük rolleri olmuştur⁵⁰⁸.

Celal Bey bu süreci şöyle aktarmıştır: “...Her iki efenin amacı Yunanlıları işgal ettiğı topraklardan söküp atmaktı. Yunanlılara karşı olmakla beraber, birisi Menderes Nehri'nin güneyindeki Dalama'da diğeri ise kuzeyde Köşk'te karargâh kurmuştu. 57. Tümen kumandanı bu durumdan rahatsız idi. Binbaşı Hacı Şükrü, Aydın savaşı öncesi rütbesini çıkarıp attığı için kendisine Kuvâ-yı Milliye kumandanlık görevi verilmişti. Onun emri altında bulunan efelerin aralarında var olduğı hissedilen husumet ilerideki Milli Mücadele'de başarıya ulaşmada engel görölüyordu. Demirci Mehmet Efe ile başa baş konuştuğumuz bir sırada içeriye efenin güvendiğı zeybeklerden biri girdi, kulağına bir şeyler fısıldadı. Efe bana dönerek, Hoca, dedi. Devamla, bir tezkere yaz. Şuna verelim. Gidip Dalama'ya gitmekte olan zahire yüklü develeri çevirsin, bize getirsin. Tereddüt göstermeden tezkereyi yazdım. Mührünü bastı. Adam bizi yalnız bırakıp çıkıp gitti. Meseleyi anlamıştım. Hükümetin aşar adı altında topladığı hububat depolarda idi. Bu depolarda bulunan zahirelerden 57. Tümen kumandanı mücadeleye katılanlara dağıtımını da yapıyordu. Efe'yle yalnız kaldığımızda, davada müşterek idik. Ancak bu birliğı korumakla başarıya ulaşabilirdik. Yörük Ali henüz toy denecek kadar genç, fakat iyi kalpli bir efedir. Ona evlat ve arkadaş muamelesi yapılırsa gönlü hoş olur. Böyle iâşe ve levazım işleri dürüstlüğünü güvendiğimiz kimselerden oluşan bir heyet tarafından yapılmalı. Para işlerini de onlar üstlenmeli milli kuvvetle onlar dağıtım yapmalı. Bizler cephe işleri ile uğraşmalıyız. Efe benim konuşmalarımı dinledikten sonra bunlar yavuz şeyler, dedi, ayağına kalktı kapıyı açtı, buradan şimdi çıkanı bulup bana getirin, emrini verdi. Şüphesiz yeni emir eskisini ortadan kaldırıyordu. Yörük Ali'ye fazla yardım yapılsın deniyordu. Birkaç gün sonra Köşk'teki

⁵⁰⁸ Akcan, age, s. 30-31, Aydınel, age, s.257, Aker, age, C. II, s. 168, Selek, age, s. 213.

karargâhımızda Yörük Ali Efenin kıymetli kızanlarından Kılıoğlu Hüseyin Efe'yi Demirci yanında samimi bir hava içinde gördüm. Konuşuyorlardı. Silahsız ve koruyucusuz gelmişti. Yörük Ali Efe'nin selamlarını getirmişti. Bu anlaşmanın bir işareti idi. Memnun oldum. 1919 Ağustos ayının ilk haftasında Nazilli'den Hacı Süleyman Efendi başkanlığında birkaç kişi geldi. Bunlar üç mühür getirmişlerdi. Demirci ve Hacı Şükrü mühürleri memnurlukla ceplerine koydular. Yörük Ali Efe'ye ait olanı Dalama'da merasimle kendisine verilecekti. Dalama programı önceden hazırlanmıştı. Köşk'ten sekiz kilometre uzaklıktaki Dalama'ya oldukça kalabalık bir gurup halinde gittik. Köy içinde bir alanda sıraya girdik. Buradan efenin oturduğu eve gidilecekti. Ev yüksekçe bir yokuşun başında kalın duvarlarla çevrili, büyük kapılı, oldukça geniş bahçeli küçük bir hisarı andırıyordu. Hepimiz atlı idik. Kafilemiz harekete geçti. Demirci'nin talimatı ile en önde ben vardım. Yanımda Süleyman Efendi, Demirci ortada idi. Etrafında güvendiği arkadaşları vardı. Kızanları ile çevrili idi. Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve mahiyeti ve diğer kuvvetler vardı. Herkes silahlı idi. Evin önüne geldik. Büyük kapı açıldı. Yörük Ali Efe silahlı adamları tarafından etrafı sarılı idi. Yörük Ali Efe ileriye doğru yöneldi. Demirci Mehmet Efe ile sarmaş dolaş oldular. Birbirlerini kucakladılar. Heyet halinde eve girdik. Fakat bulunduğumuz katta iki tarafın silahlı adamlarından adım atacak yer bulunamıyordu. Merdivenler dahi tıklım tıklım silahlılarla dolu idi. Bize dar gelen bir odada Demirci Mehmet Efe, muntika kumandanlığı mührünü çıkardı. Al kardaşım diyerek Yörük Ali Efe'ye teslim etti. Sonra da parmağında takılı bulunan yüzüğünü çıkardı. Kendi eliyle Ali Efe'nin parmağına geçirdi. Bu jestinden dolayı herkes memnundu. Her iki tarafın adamlarından heyecan ile karışık bir sevinç tezahürü göze çarpıyordu. Mutat yemekler, tepsiler içinde getirilmiş bulunan kuzular yendi. Gece burada aynı yerde kalacaktık. Fakat bulunduğumuz küçük yerde, merdivenlere varıncaya kadar iki tarafın o kadar çok muhafızı vardı ki uzanmak şöyle dursun kımıldamak dahi mesele idi...⁵⁰⁹”

Şefik Bey, Celal Bey'in sorunun çözümündeki katkısını yazılarında şöyle ifade etmiştir: “Galip hoca adı ile Kuva-yı Milliyemiz arasında, en nurlu dimağ olarak çalışan Celal Bey'in verdiği nasihatlarla bu iki Efe barıştırılmış ve bu veçhile milli kuvvetler arasındaki hasmane ikilik kaldırılmıştı. Bu hadisede Yörük Ali'ye terfîk ettiğimiz (refakatine

⁵⁰⁹ Bayar, age, C.7, s. 42-45.

verdiğimiz) Mülazım (Teğmen) Zekai (Kaur) Bey'in de himmeti geçmiş ve daha sonraları da iki Efe'yi idarede kıymetli yardımları olmuştur⁵¹⁰. ”

Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe arasındaki kırgınlık giderilmiş olsa da sonraki dönemlerde tekrar ortaya çıkmıştır. Muğla bölgesine Demirci Mehmet Efe'nin hakim olmasından sonra, bölgeyi kendi hakimiyet bölgesi olarak gören ve bunu kabullenemeyen Yörük Ali Efe'nin tavrı sebebiyle anlaşmazlık devam etmiştir⁵¹¹.

2.4.6.3. Üçyol Muharebesi

Kurtuluş Savaşı'nın Tire-Ödemiş-Aydın üçgeninde yapılan geniş kapsamlı karşı koyma hareketi olarak tarihe geçen Üçyol Muharebeleri iki aşamalıdır. Üçyol, Tire ve Ödemiş'i Aydın'a bağlayan önemli bir konumdaydı. Bu bölge Aydın Dağlarının kontrolü için gerekliydi. Bu geçitten Ödemiş ve Tire bağlantıları haberleşme, lojistik destek için önemliydi. Karaçamur karargahı, bölgeye yakın olmasının yanında Efe'ler, yiyecek-giyecek, cephane stoklarını buradaki çadırlardan sağlıyordu. Yiyecek, mermi, hayvanlar buradan dağıtıma çıkıyordu. Üçyol Savaşları dağlardaki egemenlik savaşıydı. Üstünlüğü sağlayan yolların denetimi, haberleşme, yardım alma gibi önemli unsurları elde etmiş olacaktı. Bu nedenle Üçyol çevresinde ve Üçyola'a giriş kapısı olan Adagide'de çok mücadele edilmiştir. Bu güzergah Nazilli, Sultanhisar, Köşk, Aydın, İncirliova ve Germencik dağlarındaki milislerin barınma yeri idi. Yunanlılara göre buradaki gücü kırmak gerekliydi⁵¹².

Aydın'a taarruz düşüncesinin tartışıldığı toplantılarda, Yörük Ali Efe'nin *“Aydın'ı kurtarmak için yapılacak taarruzdan önce, milli kuvvetlerimizi bu bölgede yandan ve geriden tehdit edebilecek Yunan birliklerinin defedilmesi”* teklifiyle, Tümen Komutanı'nın fikrine yakınlaşmayı sağlamış, teklif kabul edilmiş ve taarruza başlanmıştır⁵¹³. 26 Ağustos 1919 sabahı yapılan taarruzu gerçekleştiren grup şöyledir:

- Kuvayı Milliye Komutanı Hacı Şükrü Bey Komutasında olmak üzere; Teğmen Zekai komutasında Yörük Ali Efe Kuva-yı Milliye Müfrezeleri (1000 kişilik bir milli tabur halinde),

⁵¹⁰ Aker, age, C. II, s. 168.

⁵¹¹ Akcan, age, s. 32.

⁵¹² Armağan, age, s. 234-235.

⁵¹³ Aydın, age, s.266.

- Gökçen Hüseyin Efe ve arkadaşlarının 1300 kişilik Kuva-yı Milliyesi,
- Yüzbaşı Yakup komutasında, iki toplu kudretli dağ bataryası,

Diğer kuvvetler, düşmanın cepheden yapabileceği bir karşı taarruzu püskürtmek üzere cephede bırakılmıştı⁵¹⁴. Bu kuvvetlerin hepsi Hacı Şükrü Bey'in kumandasına bırakılmıştır.

Celal Bey bu muharebeyi şöyle anlatmaktadır:

"Hacı Halil Ağa'nın kumanda ettiği kuvvetten ilk ateş açıldı. Savaş, sabahtan akşam, karanlık basıncaya kadar devam etti; Yunanlılar sökülüp atılamadı. Bir aralık Hacı Halil Ağa birkaç arkadaşı ile esir ediliyordu. Gökçen'in mahir manevrası, yüksek cesareti sayesinde bu tehlike atlatıldı. Pusudaki gönüllülerden eski jandarma süvarisi, Tire'nin Küp Mahallesi'nden Ahmet Efendi şahit oldu. Eski yedeksubay Hüseyin Bey ve Tire'nin Küçük Kemer Deresi'nden Kel Ağa'nın oğlu Çakır Efe yaralandı. Mendegüme (Hamamköy – Ödemiş) köyü erkekleri elde silah, balta olduğu halde savaş saflarında yer alıyorlardı. Kadınları da tıpkı Aydın baskınında olduğu gibi savaş yerinde su, ekmek ve cephane dağıtıyorlardı. Aynı zamanda savaştan bunalmış mücahitlere, manevi kuvvetlerini artırmak için, "Kardeşlerim, yiğitlerim korkmayın, bizim İmanımız var, yurdumuzu kurtaracağız, düşmanın kurşunundan Allah sizi korur... " diye sesleniyorlardı.

Fedakar Türk kadınları, kolay çıkılamayacak sarp yerlerdeki mücahitlere sırtlarında erzak ve cephane yetiştiriyorlardı. Fakat eldeki maddi kuvvet çok noksandı. Yunanlıların çeşitli çapta toplarına karşı, mermisi sayılı bir iki topla karşı koymak, düşmanı, tahkim edilmiş yerlerinden çıkarmak çok zordu. Bunun üzerine durumu kendi aralarında görüşmek için yüz kişiyi aşan bir toplantı yapıldı. Toplantıda aldıkları kararı Köşk'teki karargaha bildirmek üzere Gökçen, Hacı Halil, çamlıcalı Hüseyin yola çıkarıldı. Verilen karar gereğince Aydın cephesi geçici olarak müdafaa halinde bırakılıp iki top ve kuvvetlerin çoğu Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve Yörük Ali Efe'nin kumandasında üçyol'a sevk ve nakledildi. Toplar da Hacı Halil Ağa ve iki subay idaresinde üçyol'a getirildi. Derhal taarruza geçmek emri verildi. Toplar, Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in nezareti altında gereken yerlere yerleştirildi. Cephe ise ortada Hacı Halil Ağa'nın kumandası altında Tire gönüllüleri, sağ kolda Yörük Ali ve Gökçen Efe'lerin kuvvetleri ve çeşitli yerlerden gelen zeybekler ile sol kolda Mümtaz Bey ve Akça köyünden Halil İbrahim Efendi arasındaki gönüllü erlerden

⁵¹⁴ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, II. Cilt, I. Kısım, s. 162.

kurulmuş oluyordu. Yunanlılar 'istihkum' içinde, milli kuvvetler ise yalçın kayalar arasında sipere girmişlerdi. Güneş tamamiyle doğmadan önce taarruz başladı. Yunanlılar sıkı surette kendilerini savunuyorlardı. Milli kuvvetin topları ateşe başlamıştı. Fakat bir türlü hedefi bulamıyordu. Çünkü attıkları mermiler kullanılan topun mermisinden değildi. Topun esas mermisinden ancak iki tane kalmıştı. Binbaşı Hacı Şükrü bunların da kullanılması emrini verdi. Biri düşman topunun tam ağzına isabet etti. Yunanlılar Kuva-yi Milliye topçularının bu başarısını görünce ateşlerini bu noktaya teksif eyledi. Burası mermi yağmuru altında kaldı. Kumandan topu tahripten korumak için yerini değiştirdi, ayn zamanda bir hileye başvurdu. Mesela, barut tüfengini başka yerde ateşliyor, o anda da düşman dumanın çıktığı yeri hedef olarak topa tutuyordu. Savaş bütün gün devam etti. Güneş gurup ediyordu. Düşman da yerini koruyordu. Yörük Ali kuvvetleri oldukça ağır zayıat vermişti. Diğer kuvvetlerin de şehitleri vardı. Gökçen Efe de bütün takımıyla Mendüküme'ye çekilmişti. Yüksek cesaretle başlanan üçyol savaşı bu suretle başarıya ulaşamadı⁵¹⁵.’’

Başarısızlıkla sonuçlanan savaş sonrası dağlar Yunan kuvvetlerinin denetimine girmiştir. Üçyol savaşlarından olan Güre Gedigi, Çiğdem Tepe, Karıncalık savaşları egemenliğin yitirildiği ve Efe’lerin ünlü karargahı Karaçamur’un elden çıktığı süreçtir. Topların menzilinde bulunan köyler boşaltılmış, halk göç etmiş, işgal bölgesi dışına çıkarılmıştı. Gidemeyenler dağlara, ormanlara sığınarak aylarca köylerine inememiştir. Bu savaşlarda yüzlerce şehit veren Kuva-yı Milliye’ye karşı bölge yüzlerce de Yunan askerlerine mezar olmuştur⁵¹⁶.

Taarruzun başarısızlığında askerlerin emir komutayı ele alamamaları, yanlış kararlar uygulamaları, Köşk cephesine geldiğinden beri hiçbir muharebeye katılmayan Demirci Mehmet Efe’nin Nazilli’ye davet edilip oraya gitmesi etken olmuştur⁵¹⁷.

1920 yılı yazında Yunan denetimini kırmak, güvenlik çemberi oluşturmak için hazırlıklara başlanmıştır. Üçyol bölgelere ayrılmıştır. Umurlu’nun dağlık batı kesiminden Nazilli’ye kadar genişleyen güney kesim, kuzeyden Balyambolu(Beydağ), Bademya, Adagide hatlarıyla çevre mevzilere dönüştürülmüştü. Kuzey Beydağ sırtlarında bulunan Poslu Mestan Efe Nazilli bölümünde şehit düşmüştür. Cephesel savaşlar sonucunda dayanamayan Kuva-yı Milliye cephelerden çekilmek zorunda kalmıştır. 23 Haziran’da

⁵¹⁵ Bayar, age, C. 7, s. 59-60.

⁵¹⁶ Armağan, age, s. 238.

⁵¹⁷ Aydın, age, s. 268.

başlayan ve Aydın'a kadar devam eden çekilmeler güzergahların Yunan denetimine geçmesiyle sonuçlanmıştır⁵¹⁸.

2.4.6.4. Dalama Mülakatı

Aydın'da Kuva-yı Milliye'nin Yunanlılara karşı sert bir direniş göstermesinden sonra İtilaf devletlerinin bölgeye ilgisi artmıştır. İngilizler, 27 Ağustos 1919'da Üçyol Muharebesinin devam ettiği sırada Dalaman köyüne Kuva-yı Milliye Kumandanıyla görüşmek için Humphrey adındaki bir İngiliz generalini göndermiştir. Generalin istediği Tümen Komutanına bildirilmiştir⁵¹⁹. Tümen Komutanı, Aydın'ın tahliyesinin sağlanabileceğini düşünerek, Celal Bey başkanlığında, Kuşadası Heyet-i Milliye Reisi Mahmut Mahmut Esat Bey'in (Bozkurt) ve Nazilli Heyet-i Milliyesinden iki kişiden oluşan bir heyetin generalle görüşmesini uygun görmüştü. Heyet üyelerinin 27 Ağustos 1919 sabahı Köşk'te önce kendisini görüp talimat almalarını bildirmesine rağmen, 26/27 gecesi Nazilli'den gelen Tümen Komutanının görmeden doğrudan Dalama köyüne gitmişlerdi.

Bu sırada da Demirci Mehmet Efe, davet üzerine Nazilli'de bulunuyordu. Bu durum karşısında Tümen Komutanı Şefik Bey, görüşmelere katılması için Galip Hocaya teklifte bulunmuşsa da Galip Hoca teklifi kabul etmemiştir. Şefik Bey, Binbaşı Hacı Şükrü Bey'e gerekli talimatı vererek toplantıya katılması için Dalama Köyü'ne göndermiştir⁵²⁰.

Nazilli'den Heyet-i Milliye üyeleri içinde en nüfuzlu kişiler Hürriyet ve İtilaf partisi ileri gelenleriydi. Görünüşte Kuva-yı Milliye'ciler ama gerçekte Milli Mücadele karşıtlarıydı. Geniş arazi ve mülk sahibiydiler. Bunlar Dalama'ya gelerek İngiliz Generali Humphrey ile görüşüp *"Kayıtsız, şartsız İngiliz işgal ve idaresini Yunan işgaline tercih ettiklerini"* bildirmişlerdi⁵²¹. Görüşmelerden sonra Aydın'a dönen General Humphrey, Köşk'e gelerek Hacı Şükrü'yle görüşmek ve cepheyi görmek istemişti. Kuva-yı Milliye Komutanı tarafından kabul edilen teklife, Tümen Komutanı onay vermemiş ve Hacı Şükrü'ye cephenin gezilmesine izin vermemesini söylemişti⁵²².

⁵¹⁸ Armağan, age, s. 239-240.

⁵¹⁹ Sıtkı Aydın el bu görüşmenin tarihini Ağustos'un ilk haftaları, Aydın'da bulunan İngiliz Generali Humphrey'in yaveri olduğunu belirten bir yüzbaşının Dalama'da Celal Bey ile görüştiğini, Generalin cepheye gelerek komutanlarla görüşmek istediğini, Aydın'dan Nazilli'ye kadar trenle hareket etmek istediğini belirtir, age, s. 268, Akcan, age, s. 37.

⁵²⁰ Bayar, age, C.7, s. 116-117.

⁵²¹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, II. Cilt II. Kısım, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.54, Akcan, age, s. 38.

⁵²² Bayar, age, C. 7, s. 117.

Demirci Mehmet Efe, bölgeye gelen yabancıların izinsiz olarak cepheyi gezmelerine izin vermiyordu. Sivillerin cephe gerisinde serbestçe yaptığı gezilere de sınırlama getirmişti⁵²³. Nazilli'de bulunan Demirci Mehmet Efe İngiliz generalinin Köşk karargahına gelmesini haince bir hareket olarak değerlendirmişti. Hacı Şükrü'nün hain olduğunu belirterek, Arnavut Yaşar isminde bir adamını Köşk'e göndermiştir. Yaşar, İngiliz generalinin engellemelere rağmen siperlere gitmek istemesi ve dinlemeyip ilerlemesi üzerine silah namlusunu generale uzatıp emniyet kanadını çevirmişti⁵²⁴. Generalle yaşanan münakaşa sırasında Demirci Mehmet Efe Nazilli'den geri döndü. Efe, zekice bir tavırla onlara kahve ikram edip, gönüllerini aldı. General ve ekibi Aydın-Köşk güzergahını görmek için Aydın'a gitmek istedi. Efe, rayların söküldüğünü söyleyerek onları Nazilli'ye gönderdi. İngilizler gittikten sonra Demirci Mehmet Efe, Galip Hoca'ya generale cepheyi görme izni verdiği için Hacı Şükrü Bey'i şikayet etti⁵²⁵.

General Humphrey aslında Milne hattını tespit etmek için oluşturulan heyetin bir üyesiydi, bu nedenle bölgeyi dolaşıyordu. General, Nazilli'de bir gün kaldıktan sonra Aydın'a dönmüştür⁵²⁶.

Bu olay sonrasında Eylül 1919'da Celal Bey, Demirci Mehmet Efe'nin müşavirliğinden ayrılarak *Akhisar Cephesi Milli Alay Komutanlığı* görevini aldı. Celal Bayar'ın ayrılmasıyla bölgede önemli bir zafiyet oluşmuştur⁵²⁷.

2.4.6.5. Jandarma Genel Komutanının tutuklanması

Zeybek gruplarının, halkın hatta askerlerinde Kuva-yı Milliye'ye katılmasıyla hükümetin Batı Anadolu'da otoritesi kalmamıştı. Haziran ve Temmuz aylarından itibaren Muğla, Burdur, Denizli ve Aydın'dan Kuva-yı Milliye'cilerin bazı davranışları hakkındaki şikayetler artmıştı. İstanbul'a sürekli mektup yazılıyordu. Denizli Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Hamdi Bey jandarma kumandanlığına gönderdiği raporda; depolarında bulunan silah ve cephanenin Kuva-yı Milliye tarafından alındığı, Demirci Mehmet Efe'nin zorla para ve erzak topladığı, bölgede asayişin kalmadığını ifade etmişti. Rapordan sonra

⁵²³ Günver Güneş, "Milli Mücadele'de Efe ve Zeybekler Demirci Mehmet Efe", *Geçmişten Günümüze Denizli/ Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, Cafer Sadık Abaloğlu Eğitim ve Kültür Vakfı, Sayı 61, Haziran 2020, ss. 18-31, s. 25.

⁵²⁴ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, s. 162-163, Bayar, age, C.7, s. 117.

⁵²⁵ Bayar, age, C.7, s. 118.

⁵²⁶ Akcan, age, s. 40.

⁵²⁷ Aydın, age, s. 269-270.

Demirci Mehmet Efe ve Hacı Şükrü Bey'in tutuklanmaları emri çıkarıldı⁵²⁸. Muhalefet basını, Demirci Mehmet Efe ile Hacı Şükrü'nün şiddet ve baskıya dayanan davranışlarını eleştirmiş, Kuva-yı Milliye'ye karşı cephe oluşturmuştu. Alemdar gazetesi, bu iki kişinin Hükümet tarafından tutuklanacağını yazmıştı.

Denizli ve çevresinden bu şikayetler gelirken, Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in etkisi altında olduğu bilinen Uşak Kaymakamı, Kuva-yı Milliye'ye taraftar olan Yüzbaşı Süleyman Sururi ve arkadaşlarını İstanbul'a göndermek üzere tutuklatmıştı. Birkaç gün sonra Uşak Jandarma Kumandanı Yüzbaşı İsmail Bey ve Kuva-yı Milliye taraftarları Uşak'ta idareye el koyarak tutukluları serbest bırakmıştı. Haziran ve Temmuz ayları içerisinde meydana gelen bu tür hareketlere karşı İstanbul Hükümeti'nin bir kuvvet göndereceği söyleniyordu. Damad Ferit Paşa, Ege Bölgesi ile Doğu Anadolu'nun merkezle bağlantısının koptuğunu görmüş, yeni çözüm yolları aramaya başlamıştı. 23 Temmuz'da yeni hükümetini kurmuş, Dahiliye Nazırlığı'na Adil Bey'i, Harbiye Nazırlığı'na da Nazım Paşa'yı getirmişti. Anadolu'da incelemelerde bulunmak üzere çeşitli heyetler oluşturuldu. Heyetler, Doğu Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, Batı Anadolu'da Demirci Mehmet Efe ve Hacı Şükrü Bey hakkında bilgi verecek ve bunların yakalanarak İstanbul'a gönderilmesini sağlayacaktı. 26 Temmuz 1919 tarihinde Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'nın Batı Anadolu'ya gönderilmesine karar verildi. Kemal Paşa'nın görevi, Uşak ve Denizli taraflarından gelen şikayetleri incelemek, bölgedeki jandarma kadrolarını tamamlamak, Kuva-yı Milliye hakkında hükümete bilgi vermek ve bölgedeki halka nasihat etmektir. Jandarma Umum Kumandanı Ali Kemal Paşa bir ay sürecek olan gezisine 6 Ağustos 1919'da başladı. Kemal Paşa'nın yanında eniştesi Erkan-ı Harp Kaymakamı Mustafa Reha Bey de bulunuyordu. 7 Ağustos'da Bandırma'ya ertesi gün Balıkesir'e, 13 Ağustos 1919 akşamı Uşak'a gelmiş, şehirde durumun sakin olduğunu, Kuva-yı Milliye'nin daha önce uğradığı yerlerdeki gibi teşkilatlandığını görmüş ve Uşak'ta şikayet nedenlerini araştırmıştır⁵²⁹.

15 Ağustos'ta Uşak'tan Denizli'ye gelmiştir⁵³⁰. Burada Heyet-i Milliye Başkanı Ahmet Hulusi Efendi ve üyeleriyle görüşmüş, onlara padişahın selamını iletmış, Yunanlılarla mücadele etmekten vazgeçmelerini istemiştir. Heyet üyeleri, Yunanlıların

⁵²⁸ Beyoğlu, agm, s. 25.

⁵²⁹ Haluk Selvi, "İstanbul Hükümeti'nin Kuvâ-yı Milliye Hareketini Bölme Teşebbüsü: Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi ve Sonuçları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 1999, Cilt XV, Sayı 44, ss. 547-566, s. 551-554.

⁵³⁰ Dayı, age, s. 44, Selvi, agm, s. 556.

bölgede yaptıklarını anlatmış ve hükümetin sessiz kalmasından dolayı silahı eline aldıklarını söylemişlerdi. Bu konuşmalar Köşk'te bulunan Demirci Mehmet Efe'ye iletilmişti⁵³¹.

16 Ağustos Cumartesi günü Nazilli'ye gelmiştir. Bu arada Denizli ve ilçelerindeki bazı Kuva-yı Milliye karşıtları, Kemal Paşa'ya kendilerini ziyaret etmelerinden memnun olduğunu, padişaha saygılarını belirten telgraf göndermişlerdi. Bu telgrafın gönderilmesi, kendileri hakkında “çete” tabirinin kullanılması, takdir beklerken İstanbul Hükümeti tarafından Kuva-yı Milliye ve kumandanlarının küçük düşürülmesi üzerine Demirci Mehmet Efe ve Hacı Şükrü, Celal Bey ile görüşmüştür⁵³². Galip Hoca, Paşa'nın zorba biri olduğunu Efe'ye anlatmış, Efe, Paşa'yı öldüreceğini söyleyince, Galip Hoca onu öldürmek yerine tutuklamanın daha doğru olduğunu böylelikle İstanbul paşasının onurunun kırılabacağını ve İstanbul Hükümetine sert bir etki edeceğini söylemiştir. Hoca, Demirci Mehmet Efe'yi ikna etmiş, zeybek usulüne göre tutuklanmasının doğru olacağı kararı verilmiştir. Efe yanındakilerle Nazilli'ye gitmiş, Umum Jandarma Kumandanı'nı güvendiği kızanlarının koruması altında hapsedmiştir⁵³³. 57. Tümen kumandanı Şefik Bey ve Efe, İstanbul hükümetinin Kuva-yı Milliye aleyhinde bulunmasının uygun olmadığı ve İtilaf Devletlerinin askeri durumu dolayısıyla açıktan yardım yapılamasa da el altından yardım edilmesinin gerekli olduğunu Ali Kemal Paşa'ya anlattılar. Görüşmelerde Ali Kemal Paşa hükümetin gerçeği anladığı zaman milli hareketleri onaylayacağı ve yardım edeceğini ifade etmişti. Hatta daha da ileri giderek; hükümetin olumsuz tavrı devam ederse, kendisinin de silahlanarak buradaki muharebelere katılacağını açıkca söylemişti. Bu görüşmelerden sonra Ali Kemal Paşa, Kuva-yı Milliye'ye yardım edilmesini hükümete yazdı. Kemal Paşa, bölgede Demirci Mehmet Efe'nin büyük nüfuzu olduğunu anlamıştı. Nazilli on yedi gün kadar düşman işgalinde kaldığından, halk Yunan vahşetini yaşamıştı. Nazilliler can, ırz ve namuslarını korumak için birlik ve beraberlik oluşturmaya çalışmıştı. Jandarma umum kumandanı baskı altında kendisinin davet üzere Nazilli'de kaldığını belirterek, Kuva-yı Milliyeciler hakkındaki, kötü düşüncelerin yanlış olduğunu İstanbul'a bildirdi⁵³⁴. Ayrıca Kuvay-ı Milliye liderlerinin siyasi bir amaçları olmadığını, padişaha ve hükümete bağlı olduklarını, hiçbir dönemde sağlanamayan asayişin sağlandığını, hükümetin Kuvay-ı Milliye'ye sahip çıkması gerektiğini de ifade etmiştir⁵³⁵. Çine'de bulunan Tümen Komutanı

⁵³¹ Akcan, age, s. 58-59, Selvi, agm, s. 556.

⁵³² Selvi, agm, s. 557.

⁵³³ Bayar, age, C.7, s. 131, Selvi, agm, s. 557, Akcan, age, s. 60.

⁵³⁴ Beyoğlu, agm, s. 27.

⁵³⁵ Akcan, age, s. 61.

Albay Şefik Bey'e gönderilen bir raporla durum kendisine bildirilmiştir. Rapor ise şu şekildedir:

"Kemal Paşa'yı, harekâtı milliyenin nokta-i nazarını tetkik etmesi için Nazilli'de istihbarat ve ikâmete memur eyledik. Paşa Kuvayı Milliye'nin takip eylemekte olduğu temiz gayeyi lekeli zannediyormuş. Bu mecburî ikâmeti esnasında, herhalde kanaatini düzelteceğine şüphe yoktur. Bölgede binlerce namus pay-ü mal edildi. On binlerce insan kuşuna dizildi, birçok köy yandı. Yüzbinlerce Müslüman aç ve çıplak sefaletle pençeleşiyor. Bu durumda, memlekette hiçbir şey olmamış gibi sükun içinde oturan İstanbul Hükümeti'nin bu paşası harekâtımızın ne gibi esaslara dayanmakta olduğunu anlayıp jurnal etmeye gelmiş. Paşanın serbest bırakılması için Kuvayı Milliye emrine 5000 tüfek, 15 000 sandık cephane, 1000 bomba, 4 ağır makineli tüfek, bir kudretli dağ top takımı ile 1000 atım cephanesinin teslimi şarttır.⁵³⁶"

Albay Şefik Bey, Jandarma Kumandanı Kemal Paşa'nın Nazilli'de tutuklanması üzerine Harbiye Nezareti'ne 19 Ağustos 1919'da telgraf yazarak durumu bildirmiştir. 1248 sayılı şifre telgrafı şu şekildedir:

"1- Aydın Kuva-yi Milliyesini tevhit eden kati zaruret ve kuvvetlerin mahiyeti ve maksadı ve bunun men'indeki imkan sureti Dahiliye Vekaleti'nce anlaşılamadığı ve bu anlaşmazlığın telafisi kabil olmayan felaketler ihdas edebileceklerini arz etmeliğime bilvesile müsaadelerini istirham eylerim.

2- Teftiş için Nazilli'ye gelen Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'nın Nazilli'de bir müddet için kalmaları, Aydın Kuva-yi Milliye Kumandanı tarafından rica edilir ve vazedilen (konulan) milli nezaretçilerle bu talep teyit edilir.

3- Bunu haber alır almaz müşarünileyh hakkında yapılan bu muamelenin sebebini araştırdığımda bunun Dahiliye Nezareti'nce kuva-yi mezkure hakkında hasıl olan yanlış telakkinin zararlı bir neticesi oldull'unu anladım. Şöyle ki: Bu muameleden iki üç gün evvel Yunanlıların Aydın'dan Kuva-yi Milliye arasına, ...Efendi namında gönderdiği bir propagandistin üzerinde bir Alemdar gazetesi zuhur eder. Bu gazetenin balasında (başında) Hacı Şükrü ve Mehmet Efe nam-ı müstearı ile (takma adı ile) Aydın'da milli teşkilatta bulunanların yakalanması hakkındaki Dahiliye Nezareti'nin tebliği görülür. Gerek Hacı Şükrü Bey gerek Mehmet Efe sırf milli ve mahalli felaketin asab-ı hamiyet üzerindeki

⁵³⁶ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, s. 164, Bayar, age, C. 7, s.131.

uyandırdığı tesir ile Yunan işgaline ve zulmüne karşı hayatlarını ortaya atmaktan başka bir kusurları yok iken hükümetin kendilerine karşı böyle bir muameleyi reva görmesini büyük bir teessürle telakki ederler ve Dahiliye Nezareti'yle anlaşmak için Paşa'yı müşarünileyhin bir müddet Nazilli'de kalması lüzumunda ısrar etmektedirler. Bu müessif meselenin paşanın bu seyahatleri ile ifasına çalıştıkları hidemat-ı haseneyi (güzel hizmetleri) velev ki bir zaman için olsun tehire sebep oldu. (Bu son cümle Kemal Paşa'mn mükerrer ricası üzerine yazılmıştır. Bana okudull'u müsveddelere göre bu cümledeki hizmetten fena bir şeyi murat etmek mümkün değildi.

4- Aydın Kuva-yi Milliyesi hakkında 28. 1919 (1335) tarihli 986 numara ile makam-ı nezaretpenahilerine takdim ettil'im şifrede dahi arz ettiğim veçhile es bab-ı mühellidesi izale edilmedikçe (dolmuş sebepleri ortadan kalkmadıkça) Aydın Kuva-yi Milliyesi'nin vücudünü izale edebilecek ancak bir düşman kuvveti olabilir. Halen vücudünü farz ve kabul edecell'imiz bir askeri kuvvet ile hükümet namına bu faaliyeti men ve izaleye teşebbüs askeri kıtaların Kuva-yi Milliye'ye iltihakından başka bir semere vermeyeceği muhakkak olmakla beraber esasen böyle bir teşebbüs hükümete karşı buradaki efrad-ı milletin emniyet ve irtibatını selp edecek (zorla alacak) vahim neticeler yaratabilir.

Bu milli ve mahalli faaliyete karşı hükümetçe yapılacak bir muamele varsa bu faaliyetin istikamet hareketini hikmet-i hükümetin siyaseti ile telif etmekten başka bir çare olamayacağı kat'i kanaatindeyim.

Dahiliye Nezareti'nin hasıl ettiği bu suizannın Aydın'dan pek uzak olan ve binaenaleyh Aydın'daki vaziyeti kavrayamayan bazı mülkiye reisierinin yanlış ihbarlarından ileri gelmiş olduğuna kanaatim vardır. İtimat buyurulsun ki, Kuva-yi Milliye'nin işi hükümete müzeherettir. Binaenaleyh, Kuva-yi Milliye'nin başında bulunan alay kumandanlığından 'hasebelhamiye' resmen istifa ederek mazlumların başına geçen Hacı Şükrü Bey'le kendisini devlet ve milletin hukuku bahis mevzuu olduğu şu an-ı hamiyette ve sadakat-ı safiye ile hikmet-i hükümeti nazar-ı hürmete alarak Yunan zulmüne karşı bütün maiyeti ve akrabası ile beraber hayatını bezl eden Mehmet Efe'nin taraf-ı hükümetten efkar-ı umumiyede namı müstear isnadı ile teşhir ve tecrimi (suçlandırılması) bir siyasi hatadır. Bunun izale ve tashihini selamet-i memleket namına istirham eylerim.

Tekrar arz edeyim ki nefis-i Aydın şehri ile beraber takriben altmış küsur köyden ibaret mülhakatının zulüm dide İslam ahalisi kamilen civar bölgelere iltica etmişlerdir.

*Aydın Kuvayi Milliyesi, bunların erkeklerinden ve etraftan muavenete şitap edenlerden mürekkepti. Bu kuvvetin izalesi Yunan işgal kuvvetlerinin mezkulr şehir ve köylerden kaldırılması ile ve bu ahalinin yurtlarına gitmesi ile mümkündür.*⁵³⁷”

Albay Şefik Bey’in gönderdiği telgrafa cevaben gelen Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa’nın telgrafında Kemal Paşa’dan hiç bahsedilmemiş, silahlı mücadelenin zamanlaması uygun bulunmamış, sessiz kalınması gerektiği vurgulanmış, Hacı Şükrü Bey’le Demirci Mehmet Efe dertlerini anlatmaları için İstanbul’a davet edilmiş, Kuva-yı Milliye ile İstanbul Hükümeti’nin temel sorununun mücadele yöntemi olduğu ifade edilmiştir. Kuva-yı Milliye, Yunanlıları çıkarmak için silaha sarılmaktan başka çare olmadığı düşüncesindeyken İstanbul Hükümeti ise işgalin geçici olduğunu, genişlememesi için mütareke şartlarına uyulması gerektiğini savunmuştur.⁵³⁸

18 Ağustos 1919’da Nazilli’ye gelen Albay Şefik’le görüşen Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa Şefik Bey’e gösterdiği telgraf metnini 20 Ağustos 1919’da Dahiliye Nezareti’ne gönderdi. Kuva-yı Milliye’yi haklı gösteren ve bölgedeki şikayetlerin sebebini açıklayan telgraf şu şekildedir:

“Dahiliye Nezaret-i Celilesine

Tarih-i Keşidesi: 21 Ağustos 1335/1919 Mahreci: Nazilli

16 Ağustos Cumartesi Nazilli’ye geldim. Derakab ahali ve Kuvâ-yı Milliye ile temas ettim. Bu havalide pek büyük nüfuza mâlik olan Demirci Mehmed Efendi ve Aydın’ı ikinci defa kurtaran Ali Haydar ve rüfeka-yı muhteremi Hüseyin Efendiler diğer refiki Nazilli eşrafından Ali Galip Efendi ve Hacı Şükrü Bey’le görüştüm. Burası onyedı gün Yunan işgali altında kalmış, bu ahali tarif olmayan fenalığı gözleriyle görmüş ve hepsi bundan madden ve ma’nen müte’essir olmuş kimseler olduklarından sırf tarihte emsali geçmeyen bu fecayi’in tekrar etmemesi ve can ve ırz ve namuslarının muhafazası için pek kuvvetli bir şekilde İttihat ve ittifak eylemiş olup başkaca hiçbir çeşit maksatları bulunmadığını kasemle yemin ederim. Hele zât-ı akdes-i hazret-i padişahîye ve lükûmet-i seniyyelerine sadakat ve bağlılıkları her türlü tasvir ve tasavvurun üzerinde olup hükümete hâşâ muhalefet şöyle dursun belki bütün kuvvetleriyle ona zahir olmakta ve hiçbir vakit bu havalide bu derece tesis edemeyen asayişi dahi mükemmel bir şekilde tesis eylemişlerdir. Bunların tek

⁵³⁷ Aker, age, C. II, s. 189-190, Bayar, age, C.7, s. 219-220.

⁵³⁸ Akcan, age, s. 62-63.

maksadları ayaklar altına alınan ırz ve namuslarını muhafaza eylemektir. Ancak hükümetin bunlara ma'nen olsun hiçbir yardımda bulunmaktan başka her türlü araçla ve bilhassa Payitahtın bazı meş'um gazeteleriyle aşağılamaya kalkışması fevkalâde mucib-i ye'sleri olduğundan ancak hükümetle aralarında yani kendi tabirleri vechle baba ile evlâd arasında hüsn-i te'lifye ve kendi iyi niyetleri ve vatanperanelerinin öz baba telâkki ettikleri padişahlarını ve hükümet-i seniyyeye arz ve iblâğıyla bir yanlış anlaşılmanın İzâlesine aracı olmam için birkaç gün kadar burada kalmamı benden ricâ eylemişler ve tarafımdan da bu yolda kabul ve va'ad edilmiştir. Binâenaleyh buradaki Kuvâ-yı Milliyyeyi teşkil eden hamiyetdar ahali hakkında bazı vatan haini kimselerin dedikoduları neticesi olarak hükümetçe bir kötü fikir beslenmekte ise bunun kat'iyyen yanlış olduğu şehadetimiz olduğu üzere tekrar arz ve temin eder ve hükümete bu gibi şayiaların asıl ve esası olmadığını arz eylerim. 20 Ağustos 1335/1919

Umum Jandarma Kumandanı Ali Kemal⁵³⁹

Dahiliye Nazırı Adil Bey, 23 Ağustos 1919'da, Ali Kemal Paşa'nın 20 Ağustos tarihli telgrafına yazdığı cevapta, ahalinin Padişaha ve hükümete bağlılıklarının bilindiğini, hükümetin de vatanın bütünlüğünü sağlamak istediğini, buna herkesin kendi istediği gibi davranarak gidemeyeceğini, hükümetin siyasi girişimlerle Yunan hareketini sınırlandıracağını, emirlere kesinlikle uyulması gerektiğini ve Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelmesini istemiştir⁵⁴⁰.

Dahiliye Nazırı Adil Bey, bu durum üzerine idare amirlerinden kumandanın serbest bırakılması için eyleme geçmelerini istemiştir. Emir üzerine Denizli Mutasarrıfı Faik Bey harekete geçmiş, Nazilli Müftüsü ve Heyet-i Milliye ileri gelenleriyle görüşerek Paşa'nın serbest bırakılması için Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'na girişimde bulunmuştur. Faik Bey, yanına Denizli Ahz-ı Asker Kalem Reisi Miralay Tefik Bey'i alarak 22 Ağustos'ta Köşk'te bulunan Kuva-yı Milliye karargahına gitmiştir. Demirci Mehmet Efe ve Hacı Şükrü Bey'le görüşmüş, bir-iki gün içinde Paşa'nın serbest bırakılacağı, silah ve cephane toplamaya çalıştıkları için tutukladıklarını öğrenmiştir. Faik Bey, araya Demirci Mehmet Efe üzerinde nüfuzu bulunan Tavashlı Hüseyin Ağa'yı koymuş ve paşanın kısa süre sonra serbest bırakılacağına inandığını Dahiliye Nezareti'ne bildirmişti.

⁵³⁹ Selvi, agm, s. 559-560.

⁵⁴⁰ Selvi, agm, s. 561-562.

Celal Bey 22 Ağustos gününü; öğleyin trenle Köşk istasyonuna Albay Tevfik ve Faik Bey'in geldiğini, Demirci Mehmet Efe'yi sorduklarını, Efe'nin Faik Bey'e güvenmediği için onu sevmediğini ve Efe'yle görüşemediğini, öfkelenen Faik Bey'in kendisini *“Bütün bu işler hep senin başının altından çıkıyor. Kemal Paşa'yı bırakdırmazsan ben sana gösteririm. Başına neler gelir?”* diyerek tehdit ettiğini, buna karşılık sessiz kaldığını, kalmasaydı ortalığın karışacağını, zeybeklerin de Efe'ye bile sormadan mutasarrıfı öldürecekleri şeklinde aktarmıştır⁵⁴¹.

Faik Bey 27 Ağustos tarihli raporunda; Nazilli'nin tamamen Kuva-yı Milliye'nin nüfuzu altında bulunduğunu, hükümetin bir şekilden ibaret olduğunu, Nazilli Kaymakamının değiştirilmesi gerektiğini aksi halde Kuva-yı Milliye'nin etkisinin içeri doğru genişleyeceğini ve hükümetin sorun yaşayacağını bildirmiştir.

25 Ağustos 1919'da Demirci Mehmet Efe Nazilli'ye çağrıldı. Denizli ve Nazilli'de İttihat ve Terakki Fırkası'na düşmanlığı bilinen Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na mensup İlhamı Bey ve Doktor Mazhar Bey'de bu konuya dahil olmuştu. Bunlar Ali Kemal Paşa ile birlikte Demirci Mehmet Efe ile görüşerek Efe'yi padişaha bağlılık konusunda ikna etmiş, İttihatçıların padişah aleyhine olduğuna inandırmışlardı⁵⁴². İlhami Bey, Demirci Mehmet Efe'ye padişah ve sadrazam Damat Ferit'in kendisini takdir ettiğini fakat Mustafa Kemal'i beğenmediklerini söyleyerek Efe'nin Mustafa Kemal ile birleşmesini engellemeye çalışmıştır⁵⁴³. Böylece onu kendi taraflarına çekmişlerdi. Bundan sonra Demirci Mehmet Efe bu bölgede milli teşkilat için çalışan Kazım Nuri'yi tutuklatmış, Saraçoğlu Şükrü ve Celal Bey'in (Bayar) bu bölgeden uzaklaştırılmasını sağlamıştı. Hacim Muhittin Bey, Celal Bey'e Akhisar Cephesi Milli Alay Kumandanlığını teklif ederek bu görevi kabul ettirmişti. Alaşehir Kongresi'nin de Nazilli Hey'et-i Merkeziyesine yaptığı müracaatlar sonunda Alaşehir Kongresi Reisi Hacim Muhittin Bey Nazilli Heyet-i Merkeziyesine gönderdiği 26 Ağustos 1919 telgrafında, Ali Kemal Paşa'nın bu bölgeye inceleme yapmak için geldiğini ve bunu tamamlayabilmesi için serbest bırakılmasını istemiştir. Jandarma Umum Komutanı Ali Kemal, Ağustos ayının son gününde serbest bırakılmıştır⁵⁴⁴. Celal Bey, Jandarma Umum Komutanı'nın kurtuluşunu Tavaslı Halil Ağa'dan(Demirci Mehmet Efe'nin en itimat ettiği kişi) şöyle dinlemiştir: *“Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa Nazilli'de hapis olunduğu zaman Denizli Mutasarrıfı Faik Bey büyük telaşa düşmüştü. Çünkü İstanbul*

⁵⁴¹ Bayar, age, C.7, s. 135.

⁵⁴² Selvi, agm, s. 560-562.

⁵⁴³ Akcan, age, s. 65.

⁵⁴⁴ Selvi, agm, s. 562-564.

kendisini sıkıştırıyordu. Beni telgraf, telgraf üstüne Tavas'ta Kaymakam Ali Rıza Bey vasıtasıyla aradılar, Efe'nin elinden paşayı (Ali Kemal Paşa) kurtarmaklığıma rica ettiler. Denizli Mutasarrıfı bu işte aciz kalmıştı. Efe kendisini görüşmek için kabul etmiyordu. Nazilli'ye vardım, hapis olan paşa ile görüştim. Paşa, 'On gündür burada kapalı bir evde oturuyorum, çıldıracağım. Sen Efe'nin babası imişsin, benim de babam ol, beni Allah aşkına kurtar', niyazında bulundu. Efe'yi Nazilli'ye çağırdık, görüştük. Paşa kurtuldu⁵⁴⁵."

Serbest bırakıldıktan sonra İstanbul Hükümeti'nin bölgedeki görevinin sona erdiği ve İstanbul'a dönmesi gerektiği telgrafını alan Ali Kemal Paşa, Denizli'ye gitmiş oradan da İstanbul'a dönmüştür⁵⁴⁶.

Yörük Ali Efe, Ali Kemal Paşa'yı hapis bulunduğu odasında ziyaret etmiştir. Bu ziyareti Emin Aslan Tokat şöyle aktarır: "Ziyareti bitirip çıktıktan sonra gözleri yaşlıydı. Ben paşanın yanına gelince paşa ayağa kalktı, benim gibi bir eşkiya parçasına devletin koca bir paşası ayağa kalkarsa o hükümetin ne kıymeti kalır bundan çok üzüldüm⁵⁴⁷."

Kemal Paşa tutuklu kaldığı sürece Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerini gözlemlemiş, bu mücadelenin vatanseverlik duygusu ile kurtuluşa ulaşmak için yapıldığına kanaat getirmiştir. Bu tarihten itibaren Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'ye bir zararı olmamıştır⁵⁴⁸.

2.4.6.6. Demirci Mehmet Efe'nin danışmanının uzaklaştırılması

Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları, Efe'leri yanlarına çekerek Milli Mücadele hareketini bölmeye çalışmıştır. Fırkanın, Demirci Mehmet Efe ve Aydın Kuva-yı Milliye'si üzerindeki etkisi Sivas Kongresi'nin yapıldığı Eylül ayında da devam etmiştir. 23 Eylül'de II. Nazilli Kongresi, Sivas Kongresi'nin İstanbul Hükümetiyle bağlantının kesilmesi kararını kabul etmemiştir⁵⁴⁹. Kongreye başkanlık eden Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı olarak bilinen Nuri Bey, 1919 Ekim'inden itibaren Efe'nin yanına danışmanlığa getirilmiştir⁵⁵⁰. Nuri Bey, Efe'yi Kuva-yı Milliye'ye aykırı yönlendiriyordu.

Albay Refet Bey, Kasım 1919 ortalarında iki subayla birlikte bölgeye gelmiş, Denizli'de Albay Şefik Bey tarafından karşılanmış ve birlikte Nazilli'ye gelmişlerdir.

⁵⁴⁵ Bayar, age, C. 7, s. 141-142.

⁵⁴⁶ Akcan, age, s. 65.

⁵⁴⁷ Tokat, age, s. 54-55.

⁵⁴⁸ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, s. 164-165.

⁵⁴⁹ Akcan, age, s. 70.

⁵⁵⁰ Güneş, *Milli Mücadele'de Efe ve Zeybekler...*, s. 28.

Nazilli’de ise onları Demirci Mehmet Efe ve bir zeybek müfrezesi karşılamıştır. Nazilli’ye geldikten sonra Albay Şefik Bey’in uyarılarıyla Refet Bey’de bu durumu görmüştür. 1919 Aralık sonlarında Refet Bey, Demirci Mehmet Efe’yi nüfuzu altına almış, danışmanını bölgeden uzaklaştırmıştı. Nuri Bey’in mührü alınarak Denizlili Yüzbaşı Şükrü Bey’e teslim edilmiş, danışmanlık görevi ona verilmiştir. Bölgenin tek hakimi olan Demirci Efe’den vazgeçmek nüfuzu itibarıyla mümkün olmayacağından, onu yanlış yönlendirenden kurtarmak daha doğru olmuştur⁵⁵¹.

2.4.7. Demirci Mehmet Efe’nin İtilaf Devletleri Subaylarıyla Görüşmesi

2.4.7.1. Demirci Mehmet Efe’nin İngiliz subaylarıyla görüşmesi

Köşk cephesinin kurulmasından sonra İngiliz General Humphrey bölgeye gelmiş Demirci Mehmet Efe’yle görüşmüştü. Efe, yabancı askerlerin cepheyi gezmesini istemiyordu. General Humphrey’in Köşk’e gelmesinden sonra yabancı subaylara nasıl davranılacağı, Sivas’ta bulunan Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen telgrafla Efe’ye bildirilmiştir. 25 Kasım 1919’daki telgrafta Efe’den cephede düşman propagandası yapılmamasını, yabancı subayların cepheyle temas etmemesini istemiştir. Mecbur kalındığında İngiliz, Fransızlara karşı silah kullanma yetkisini Efe’ye vermiştir⁵⁵².

Bu talimattan sonra Yunanların Aydın’ı boşaltması ve buraya İngiliz, Fransız birliklerinin yerleşmesi tartışmaları sırasında Efe, İngiliz Albay İmling’le görüşmüştür. Görüşmelerini Mustafa Kemal’e aşağıdaki telgrafla bildirmiştir.

“Gâyet Müsta’celdir.

Nazilli 3/12(13)35

[3/12/1919]

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

[25/11/1919]

İngiliz Mîr-alâyî’nin Denizli’den avdetinde Nazilli istasyonunda tekrâr yarım sâ’at kadar görüşüldü. Nefs-i İzmirle Aydın vilâyetinde bir tek Yunan askeri kalmayınca kadar

⁵⁵¹ Aydın, age, s. 286-287.

⁵⁵² Akcan, age, s. 182-183.

esâsen mücâhedeye karâr verdiğimizizi ve bizi temâsdan men' etmek için aramıza İngiliz, Fransız kuvvetleri girmiş olsa bile mâ-te'essüf isti'mâl-i silâha mecbûr olacağımızı daha o vakit kat'î bir lisânla bildirilmişdi. Harekât-ı Harbiye Re'îsi vâsıtasıyla mîr-i mûmâ-ileyhin âhiren gönderdiği haberde İngiliz ve Fransızlara karşı silâh isti'mâl edileceği ta'bîrinden müte'essir olduğu, İngilizlere karşı dâ'imâ mülâyim lisânın hakkımızda hayırlı olacağını söylemiştir. Karşımıza her kim çıkarsa çıksın vatanı istihlâs etmek için bundan gayrî sözümüz olmadığını ba'de-mâ da olamayacağını arz eylerim efendim.

Nazilli Jandarma Tabur Komutanı

Abidin⁵⁵³ ”

Mustafa Kemal, Demirci Mehmet Efe'ye bir telgraf göndererek verdiği cevaptan ötürü kutlamış, bundan sonra yapılması gerekenler hakkında talimat göndermiştir. Telgraf aşağıdadır.

“Şifre

Sivas 7/12/(13)35

[07/12/1919]

Nazilli Jandarma Tabur Kumandanı Abidin Bey

C-3/12/(13)35

[03/12/1919]

Demirci Mehmet Efe'ye İngiliz Mîr-alâyına evvelce vâki' olan beyânât-ı âlileri ve bi'l-âhire gönderilen cevâbı son derece şâyân-ı iftihârdır. Vatanı tahlis için fedâ-yi hayâtı göze almış zât-ı âlileriniz dîndar, hamîyyetkâr bir cebhe kumandanının ifâdât-ı kat'îyyesi milletin azim ve kararını düşmanlarımıza en güzel isbât eder. Aydın cebhesinde bu son zamânlarda gösterilen mukâvemet vîrâne-i vaz'îyyet-i siyâsiyemize pek iyi te'sîrler yaptığı(nı) tebşir eylerim. Ve Cenâb-ı hakk'ın inâyetiyle İnşallah belki de çok kan dökmeden sevgili İzmir'imize kavuşacağız. Binâen-aleyh şimdilik ufak tefek baskınlarla düşmanı iz'âc etmek ve mevâzinin tahakkümâtını tezyîd ve takviye eylemek maksada en muvâfık tarz ve hareket olur.

⁵⁵³ 100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler, T.C Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2019, s. 39.

Demirci Mehmet Efe, İtalyan işgal bölgesinde Burdur'da 7 Aralık 1919'da İngiliz Yüzbaşı Hadkinson'la yarım saat kadar görüşmüştür. Yaptığı görüşme hakkında 11 Aralık'ta 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey'e bilgi vermiştir. Efe, Yüzbaşı'yı daha önce Köşk'te gördüğünü, geri çevirdiğini, Burdur'da yeniden karşılaştığını ve Burdur yolu üzerinden İzmir'e gitme teklifini reddettiğini, Hakinson'un Antalya'ya gitmek zorunda kaldığını bildirmiştir.

Hadkinson da 10 Ocak 1920'de Yüksek Komiser Webb'e bir raporla “ *Demirci Mehmet Efe'nin 100 atlı ile gösterişli bir şekilde geldiğini, Antalya tarafından içerilere deve kervanlarıyla cephaneye taşındığını gördüğünü ve bunun Efe'nin gelişi ile bağlantılı olabileceğini*” bildirmiştir.

Demirci Mehmet Efe'nin bu tutumunda Heyet-i Temsiliye'nin 18 Ekim'de 12. Kolordu aracılığıyla Aydın cephesine Hürriyet ve İtilafçılarla, İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyelerinin Anadolu'da karışıklık çıkarabileceği uyarısında bulunması etkili olmuştur. Efe, bölgeye gelen kişiler hakkında bilgi toplamaya çalışmıştır⁵⁵⁵.

2.4.7.2. Demirci Mehmet Efe'nin İtalyan subaylarıyla görüşmesi

Demirci Mehmet Efe, İtalyanlarla olan iyi ilişkilerin devamlılığını sağlamak istemiştir. Milli Mücadele Döneminde İtalyanların cephaneye, malzeme yardımları Kuva-yı Milliye'ye büyük bir yarar ve kolaylık sağlamıştır. Efe'yle telgraflaşmaları ve görüşmeleri olmuştur. Bu telgraf örnekleri aşağıda verilmiştir.

“İtalyan Kumandanının Mektûb Sûreti

Dostum;

Geçende Yüzbaşım Ferici'yi berây-ı ziyâret nezd-i âlilerinize göndermiş idim. Orada kendine karşı göstermiş olduğunuz insâniyete bilhâssa teşekkür ederim. Avdetinde ahvâl-i hâzıra dolayısıyla Kuvâ-yı Milliye'nin ihtiyâcı olan sipârîşâtı söyledi. Bunların ikmâli için hemen Kuşadası'na kadar gitdim. Orada iki adamın birisini İzmir'e diğerini de

⁵⁵⁴ 100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler, s. 41.

⁵⁵⁵ Akcan, age, s. 184-185.

Selanik'e gönderdim. Gönderilen adamlar ârzû edilen şeylerin orada mevcûd olup olmadığını eğer mevcûd ise kaput, elbiselik ve başka silâhlardan ne mikdârda olduğunu haber alacaklardır. Eğer elbise, kaput tedâriki mümkün ise daha muvâfık olacağı göndermiş olduğum adamlara tenbîh etdim. Top mermîsi ile iyice tüfenklerden birisini nümûne olmak üzere getirecekler ve bendeniz de Mehmed Bey vâsıtasıyla zât-ı âlîlerine göndereceğim. Numûneye muvafık geldiği takdîrde parası gönderilerek teslim alacağız, aynı vâsita ile takdîm edeceğim. Göndermiş olduğunuz hediyeleri aldım. Teşekkür ederim; bu hediye aramızdaki râbitanın bir kat daha devâmını bâdî olmuştur. Vatan için hizmetinizin mukaddes olduğuna kat'iyen ümîdvarım. Bu husûsda her zamân sizinle çalışmağa hazırım. İnşâ'allâh vazife-i mukaddesemizin kuvvetli ve her zamân düşmânlarına karşı ilerlemeye âmâde Türk- İtalyan doğacaktır. Re'îs Mehmed Bey veya pederi yapmak niyetinde olduğum işleri ber-tafsîl zât-ı âlîlerine bildirecektir. Bundan böyle ne ârzû buyrulursa hemân bildirmenizi ricâ etmekle berâber sizinle teşrîk-i mesâide bulunacağımın mektûm çok mektûm tutulmasını son derece ricâ eder ve bu vesîle ile te'yîd-i muhabbet eylerim. Muhterem, vatanperver dostum, bâkî selam(ı) kardeşlerime teblîğ etmenizi ricâ ederim.

Koçarlı İtalyan Kuvâ-yı İşgâliye Kumandanı

Binbaşı Kıdraş⁵⁵⁶”

Bağarası Nâhiyeleri İdare Re'isi Mehmed Bey'in mektup sureti :

“Dostum,

Bilhâssa arz-ı ihtirâm edib istifsâr-ı hâtır eylerim. Kumandan adadan geldi. Kendisiyle uzun boylu görüşdüm. Kaput, top mermisi, tüfenk ve sâ'irenin taht-ı te'mîne alındığını söyledi. İki üç güne kadar cevâb geleceğine söz verdi. Geldiğinde takdim ederim. İtalyan kuvvetlerini tenkîl etmek için teşrîk-i mesâî edelim diyerek mürâca'atda bulunmuşlar. Bunları da emr-i vâki' karşısında bulundurmak için askerlerinden bir mikdâr terhîsi ve Bağlararasında yüz elli kişilik süvârî bölüğü teşkîl etmek istiyor ve bunlar da on sekiz ilâ yirmi yaşında Türk neferi kayd edecek. Bunların mâ'aş ve hayvan yemi İtalyan Hükûmetine â'id olacağını beyân ediyor. Bu husûs için sizin ile Erkân-ı Harbiye Re'isi beyle görüşmek istiyor. Ya buraya teşrîflerinizi veyahûd münâsib bir mahalde te'mîn-i mülâkât edilmesini ricâ ediyor. On buçukluk top mermîsi Ayasluğ'da maa-t-tessüf olmadığı ve

⁵⁵⁶ 100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler, s. 46.

mevcûd olan mermîlerin on beşinci top mermisi olduğu anlaşılmıştır. Kumandanın mektûbundan da anlaşıldığı üzere müşerref olmak için lüzûm olduğu kanâ'atindeyiz.

Nazilli'de Mutasarrıf Hilmi⁵⁵⁷”

Demirci Mehmet Efe'nin, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği İtalyan Kumandanıyla yazışmalarını içeren telgraf:

“Gâyet Müsta'celdir

Hey'et-i Temsîliye Re'isi Mustafa Kemal Paşaya

İtalyanlar ile aramızda te'essüs eden münâsebet-i haseneden a'zami sûretde istifade etmeğe çalıştığımı arz eylemişdim. Bu kere ... nâhiyesindeki İtalyan kıta'atları Kumandanı Binbaşı Kıdraş ile Bağarası nâhiyeleri İdâre Re'isinden aldığım mektûbları aynen takdîm ediyorum. Mûmâ-ileyhin teklif-i vâkî muvâfık ve şâyân-ı kabûl görülmüş ise de cevâb i'tâsını bu bâbdaki takdîr ve emr-i âlîlerine ta'alluk eylerim. İcâbının emr ve iş'âr buyrulmasını istirhâm eylerim. Te'yîd-i ta'zîmat eylerim.

26 Teşrîn-i Evvel 335

[26.10.1919]

Aydın ve havâlîsi Umûm-ı Kuvâyı Milliye Kumandanı

Demirci Mehmed Efe⁵⁵⁸”

Mustafa Kemal Paşa'nın, Demirci Mehmet Efe'ye gönderdiği İtalyan kuvvetleriyle ilişkilerine dair talimatını içeren telgraf:

“Şifre

Müsta'cel

Sivas 3/11/(13)35

[03/11/1919]

Nazilli'de Menteşe Mutasarrıflığına

⁵⁵⁷ 100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler, s. 47.

⁵⁵⁸ 100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler, s. 45.

Demirci Efe'ye. 26/11/35 [26/11/1919] târîhli şifrenizi aldık. İtalyan kumandanının mektûbuna muttali' olduk. Bir kere bizim ahâliden İtalyanların asker, jandarma yazması, hattâ İtalyanların bizim millî kuvvetlerimize bile kumanda eylemesi kat'iyen câ'iz değildir. Her husûsda İtalyanların kendilerine göre bir maksadları, husûsî bir siyâsetleri olduğunu göz önünden ayırmamalıdır. Hiçbir ta'ahhüde girmemek şartıyla esliha, cebhâne, elbise gibi maddi mu'âvenetlerini kabûl etmek mûcib-i mazarrat değildir. Yalnız ihtiyâc bildirirken asla kuvvetinizin mecmû'an kendilerine işâ etmemelidir. Yoksa vaz'iyet ve kuvvetinizi anlamamaları, hiçbir ta'ahhüde girmemek şartıyla ne koparsanız elbetde fâ'idesi vardır. Karîben Refet Bey'in muvâsalatı ile bu hususâtta doğrudan doğruya mîr-i mûmâileyhle temâsda bulunursunuz. Temenni-i muvaffakiyet olunur.

Hey'et-i Temsîliye nâmına Mustafa Kemal

3. Kolordu Kumandanı⁵⁵⁹ ”

Efe'nin görüştüğü İtalyan askerlerinden biri Teğmen Bozza'dır, onunla Isparta'dan Burdur'a ikinci kez gittiğinde 7 Aralık 1919'da görüşmüştür. İtalyan subaya karşı nazik davranmış, İtalya'ya karşı güzel sözler söylemiştir. İtalyanlar işgal alanlarında Kuva-yı Milliye birliklerinin hareketlerine müdahale etmemiş sadece onları izlemiştir. İkili görüşmelerde Kuva-yı Milliye'yi desteklediklerini, yardım etmek istediklerini ifade etmişlerdir⁵⁶⁰.

Efe, 30 Mart 1920'de Söke civarındaki süvari bölükleri subaylarından Yüzbaşı Ferrari ile görüşmüştür. Köşk cephesinin kumandanlığını yürüten Demirci Mehmet Efe, Yunanlılar işgal bölgesinden çekilirlerse ortaya çıkacak sorunlar üzerine görüşmüştü. Görüşmeye Albay Şefik, Binbaşı Nazım Bey de katılmıştır. Bu görüşmeden Dinar'daki Refet Bey haberdar edilmiş, 31 Mart'ta Refet Bey Nazilli'ye gelmiş ve Yüzbaşı Ferrari ile görüşmüştür. Asıl meslenin İzmir olduğunu, Aydın'ın boşaltılmasından da memnun olacaklarını söylemiştir. Sonrasında Ferrari Nazilli'den ayrılmış, Yunanlılar Aydın'dan çekilmedikleri için görüşmeler amacına ulaşamamıştır⁵⁶¹.

⁵⁵⁹ 100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler, s. 49.

⁵⁶⁰ Mevlüt Çelebi, Milli Mücadele Dönemi'nde Türk İtalyan İlişkileri, Sam Yayınları, Ankara, 1999, s. 160-161.

⁵⁶¹ Akcan, age, s.186.

2.4.8. Celal Bey'in Kuva-yı Milliye'ye Katılışı, Nazilli ve Çevresindeki Faaliyetleri

Mütareke döneminde İttihat ve Terakki'nin dağılıp, iktidara Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın geçmesiyle İttihatçı avı başlamıştır. İttihatçıların büyük çoğunluğu I. Dünya Savaşının ardından ülke dışına kaçmıştır. Kalanlara da baskı yapılmıştır. Baskıya maruz kalanlardan biri de İttihat ve Terakki'nin İzmir Kâtib-i Mesulü Mahmut Celal Bey olmuştur. Mütareke ile birlikte sürekli takip edilmiş ve çeşitli soruşturmalara uğramıştır. Mahmut Celal Bey İzmir'de Halka Doğru Cemiyeti'nin kuruluşunda ve cemiyetin yayın organı olan derginin yayımlanmasında bulunmuştur. İzmir'in haklarını savunmak amacıyla Milli Kütüphane Sineması'nda toplanan "*Müdafaa-ı Hukuk Kongresi*"nde yer almıştır. Mahmut Celal Bey, bir taraftan İzmir'de Teceddüd Fırkası'nın aynı zamanda İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çalışmalarını da yakından takip etmiş ve kongrelerine katılmıştır⁵⁶². İzmir Müdafaa-i Hukuk çalışmalarına olan katkısını Nail Moralı, "*Teceddüt Fırkasını yürüten İttihat ve Terakki İzmir eski katibi mesulü Mahmud Celaleddin (Sayın Celal Bayar) Beyin bizi desteklemesinden ve bunu gizliden gizliye idaresinden duyduğumuz takdir ve şükranı asla unutmamaktayız*" şeklinde ifade etmiştir⁵⁶³. Fakat hem İzmirliilerin fırkacılık mücadelesi hem de İstanbul Hükümetinin girişimleri cemiyette direniş fikrini oluşturmamıştır⁵⁶⁴. Yakın çevresinden, resmi kurumlardan aldığı bilgilerde kendisinin tutulanacaklar arasında olduğunu öğrenmiştir. Polis tarafından takip edilen Celal Bey, tutuklanacağını da öğrenince⁵⁶⁵ Yunan işgaline karşı İzmir dışında direnişe karar vermiştir⁵⁶⁶.

Celal Bey Buca üzerinden Torbalı, Ödemiş ve Tire'ye geçip, Yunan işgaline karşı bir direniş hattı oluşturmak istemiştir⁵⁶⁷. Ödemiş'e geldiğinde Kaymakam Zühtü Bey ile görüşerek, ondan mücadele için yardım sözü almıştır. Celal Bey, Tabur Komutanı Tahir Bey'le görüşerek güvenilir köy ve mahalle bekçilerinin silahlandırılmasını istemiştir. Kısa süre sonra Ödemiş Kaymakamı değiştirilince, Celal Bey'in yakalanması için görevlendirilen

⁵⁶² Güneş, *Milli Mücadele'de...*, s. 85-86.

⁵⁶³ Nail Moralı, *Mütarekede İzmir Olayları*, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2021, s. 45.

⁵⁶⁴ Bayar, age, s.156.

⁵⁶⁵ Hürriyet ve İtilaf Partisi'nden 5-6 kişi, Metropolithane ile birleşerek kendilerince Divan-ı Harb'e verilmesi gereken kimselerin bir listesini yapmış, hükümete vermişlerdir. Herkesin filozof olarak tanıdığı Hidayet Bey, Celal Bayar'a Askeri kıraathanede, Divan-ı Harp Reisi Sait Paşa 36 isimden oluşan bir liste çıkardığını, listenin başında üzerine iki yıldız konmuş ismini göstererek "*Her zaman temiz kalmıştır,*" dedim. *O da fikrime iştirak etti. "Evet, bana da öyle söylüyorlar, ama İstanbul'dan iki defa emir aldım, fırsat verme, mahvet diyorlar."* dediğini aktarmıştır. Bayar, age, C.5, s. 156-157., Güneş, *Milli Mücadele'de...*, s. 86.

⁵⁶⁶ Gültekin Kâmil Birlik, "Mahmut Celâl (Bayar) Bey'in "Galip Hoca" Kimliğiyle Milli Mücadeledeki Faaliyetleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/Özel Sayı, 2018, ss. 157-185, s. 159.

⁵⁶⁷ Güneş, *Milli Mücadele'de...*, s. 86.

Jandarma Umum Komutanı Ali Kemal Bey tutuklamak için Ödemiş'e gelmiştir. Teğmen Ahmet Rıfat Bey kumandasında İzmir Jandarma Taburu'ndan seçilen 40 er ve 174. Alay'ın birinci bölüğü Ödemiş'e gönderildi. Celal Bey, bu haber üzerine Ödemiş'ten ayrılmış Gökçen Hüseyin Efe'nin köyü Kahrat'a geçmiştir⁵⁶⁸. Ve Efe'ye, *"Yunanlılar, ben öyle sanıyorum, İzmir'i almaya kalkacaklar. Veya memleketimize komite çıkarıp Müslümanlara saldıracaklar. Bu yüzden kadın, çoluk çocuk ayak altında kalacaktır."* diyerek durumu anlatmış, Efe'den *"O zaman sonuna kadar seninle beraberim, bizim oğlan, Yalnız bir şartım var! Sen daima benim yanımda kalacaksın"* cevabını almıştır⁵⁶⁹. Bu bölgede yaptığı görüşmelerde hattın kurulamayacağı görüşü üzerine, Darmara Çiftliğine ardından Dağyenice köyü üzerinden Germencik'e oradan da Nazilli'ye geçerek Kuva-yı Milliye'nin bölgede teşkilatlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Celal Bey İzmir'den ayrıldıktan sonra gittiği yerlerde arama olduğu için, tedbir için *"Galip Hoca"* kimliğini almıştır⁵⁷⁰. Celal Bey, bu ismi Umurbey'de Sıbyan Mektebinde Hafız Galip ismindeki hocasından etkilenererek ve hem de mücadelede galip gelineceğine olan inancından almıştır⁵⁷¹.

Galip Hoca Albay Şefik Bey'in daveti üzerine, Binbaşı Hacı Şükrü Bey ile beraber Aydın'ın Yunanlılardan ilk kurtarılışında tümen karargahında bulunmuş, şehre girenler arasında ve Topyatağında silah dağıtanların içinde bulunmuştur. Aydın geri alınmış fakat yağma önlenememişti. Aydın'ın ikinci kez Yunanlılar tarafından işgali üzerine Kuva-yı Milliye geri çekilmişti. Galip Hoca şehirdeki kargaşa içinde Esat Efendi ile karşılaşmış ve birlikte Tellidede'ye çekilmişti. Tümen Kadrosu, Çine istikametine doğru ilerleyince Aydın Jandarma Takım Komutanı Teğmen Şefik Bey ile birlikte önce bir bahçe duvarında gecelemişler, ardından Yunanlılardan uzaklaşarak Menderes'in güneyindeki köylere yönelmişlerdi. Galip Hoca, Mesutlar köyünde Mestan Efe'nin misafiri olmuştur. Aydın'dan Çine'ye doğru çekilirken menderes kıyı boyunca gizlenen kadın, erkek, çocukları görmüştür. Galip Hoca ve Teğmen Şefik, Yenipazar'a kadar bütün köyleri tek tek gezmiştir. Geçtikleri köylerde tellallar boyunlarında asılı davullar, kısılmış sesleri ile halkı gönüllü olarak Yunanlılarla savaşa çağırmıştır. Jandarma Subayı Şefik Bey ile birlikte Umurlu'dan davet gelmiş ve oraya hareket etmiştir⁵⁷².

⁵⁶⁸ Bayar, age, C. 6, s. 7-11.

⁵⁶⁹ Bayar, age, C. 6, s. 18.

⁵⁷⁰ Güneş, *Milli Mücadele'de...*, s. 91.

⁵⁷¹ Birlik, agm, s. 165.

⁵⁷² Güneş, *Milli Mücadele'de...*, s. 96-97.

Dalama- Yenipazar yolunu kullanarak giderken, Dalama’da Denizli’den gelerek Aydın savaşına katılan gönüllü birliklerin dağınık bir şekilde geri dönüşüne tanık olmuş, bunlarla birleşerek Yunan işgal sahasının dışında kalan köylerde örgütlenme çalışmalarına devam etmiştir. Umurlu cephesinde çok sayıda insan bir araya gelmişti. Binbaşı İsmail Hakkı Bey, 157. Alay Komutan Vekili Binbaşı Hacı Şükrü, Gelibolulu Topçu Teğmen Kemal Bey, Demirci Mehmet Efe, Gökçen Efe, Saraçoğlu Şükrü Bey de cepheye ulaşmıştı. Saraçoğlu Şükrü Bey’in Demirci tarafından kabulünde Galip Hoca’nın etkisi büyük olmuştur. Saraçoğlu telgrafla kendisinden yardım istemiş, Galip Hoca da Demirci Mehmet Efe’ye Saraçoğlu Şükrü’yü anlatmıştır. Bu cephede moral bozukluğu ve casuslardan kaynaklı kararsızlığı görmüş, casuslardan birini yakalatarak cezalandırmıştır. Galip Hoca Umurlu’da bir askeri düzen oluşturmaya çalışmıştır. Beraber çalıştığı Teğmen Zekai Bey’in (Kaur) bu konuda çok desteği olmuştur.

Umurlu cephesinde Üsteğmen Cevat Bey, Binbaşı Hakkı Bey’e Mahmut Celal’in “*Galip Hoca*” adı ile Umurlu da olduğunu söylemesi üzerine görüşme yapılmış, teşkilatlanma konusu ele alınmıştır. Galip Hoca cephenin idaresini Hakkı Bey’den istemiş o da kabul etmiştir. Kurulacak yeni teşkilatta iş başına Efe’lerin getirilmesi, yardımcı olarak ta Aydınlı gençlerin verilmesinin doğru olacağı belirtilmiştir. Yüzbaşı Nuri Bey, İleri Mevzi Kumandanlığına devam ederken, Galip Hoca Merkez Kumandanlığı Yardımcılığına getirilmiş, Merkez Kumandanı da Sarayköylü Efe Deli Mehmet olmuştur. Bu topluluğa Habibin Ali, Dokuzun Mehmet ve Hasan Hüseyin, Mesutlu Mestan ve Danişmentli İsmail Efe gibi milis kuvvetlerden katılım olmuştur. Umurlu kısa sürede önemli bir karargah haline gelmişti⁵⁷³.

20 Temmuz 1919’da Köşk Cephesi kurulunca Temmuz ayının sonlarında Eski İttihatçılardan ve Celal Bey’in de yakın dostu olan Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi, Nazilli Müftüsü, Nazillili Şeyh Nuri Efendi ve kalabalık bir grupla cepheyi ziyaret etmiştir. Albay Şefik Bey ve Müftü Efendi aralarında anlaşarak Galip Hoca’yı, Demirci Mehmet Efe’nin yakınına getirmeye karar vermiştir. Denizli ve Nazilli müftülerinin “*Bu bey hepimizden daha diplomatiktir*” söylemleriyle Celal Bey, Demirci Mehmet Efe’nin güvenini sağladı ve onun müşaviri oldu. Demirci Mehmet Efe önemli konularda Galip Hoca’ya danışmadan artık bir şey yapmamaya başladı⁵⁷⁴.

⁵⁷³ Güneş, *Milli Mücadele’de...*, s. 97-99.

⁵⁷⁴ Birlik, agm, s. 167.

Nazilli Heyet-i Milliyesi eliyle toplanan Nazilli Kongresi'nde Demirci Mehmet Efe imzalı iki mektup getirilmiştir. Mektuplarda Galip Hoca, Kuva-yı Milliye'nin kurulması gerekliliğini anlatan önerisi ve yapılacak çalışmalar hakkında bilgilere yer almıştır. Kongre toplantıdayken, İngiliz Muhipler Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın propagandaları, İstanbul Hükümetinin yaptığı tecavüz ve taarruzlar nedeniyle Galip Hoca, Demirci Mehmet Efe'ye telkinde bulunmayı gerekli gördü. Galip Hoca, bu kongreye katılanlardan cepheyi ziyaret etmelerini ve kendileri ile iletişime geçmelerini istemiştir. Demirci Mehmet Efe bu teklifi kabul etmiştir. Kongre üyeleri ile Köşk'te bir araya gelinen yemekte Galip Hoca, manda ve himayenin kabul edilemeyeceğinden, milli ve tam bağımsızlığa ulaşmanın tek yolunun maddi ve manevi birliktelik olduğundan bahsetmiştir. Kongre üyeleri onun konuşmasını gözyaşları içinde dinlemiştir. Kongre 8 Ağustos'ta bölgeyle ilgili önemli kararlar alarak dağılmıştır. Galip Hoca, II ve III. Nazilli kongrelerinde, Nazilli'den ayrılarak Akhisar cephesine geçtiği için bulunamamıştır.

Galip Hoca, Köşk Cephesi'ndeyken İngiliz istihbarat servisine mensup bazı İngiliz subayları, Türk dostu görünerek cepheye sızmaya çalışmıştı. İngiliz subayları, cephenin genel durumunu öğrenmek ve bunu çıkarları için yönlendirmek istiyordu. Bu istihbaratçı subaylardan birisi İngiliz Generali Humprey'in yaveri olduğunu söyleyen Yüzbaşı Tompson'dır. Nazilli'ye gelen Yüzbaşı Tompson, cephenin ileri gelenleri ile görüşmek istediğini bildirmiştir. Galip Hoca, Demirci Mehmet Efe'nin emriyle yüzbaşı ile görüşme için görevlendirildi.. Yüzbaşı, Dalama köyünde bir eve götürüldü. Görüşmeye bir, iki hoca ve çevrenin bazı ileri gelenleri de katıldı. İngiliz subayının amacı, Kuva-yı Milliye'nin gücünü ve onu kimin organize ettiğini öğrenmekti. İngiliz subayı görüşmeye Kuva-yı Milliye hakkında bilgiler içeren evraklarla gelmiş, bunları bilgi almak için Galip Hoca'ya göstermiş, o da buruşturarak yere atmıştır. Galip Hoca, İzmir ve diğer bölgelerdeki Kuva-yı Milliye kumandanlarının isimlerini bu belgelerden öğrenmiştir. Galip Hoca, İngiliz subayından hüviyetini göstermesini ve ispat etmesini istemiş, subay bunu yapmayınca, kendisi ile gayri resmi olarak görüşebileceğini, bilgiyi Tümen Kumandanından alabileceğini söylemiştir. Yüzbaşı Tompson Aydın'dan Nazilli'ye kadar tren ile hareket etmelerine müsaade edilmesini istemiştir. Galip Hoca cepheleriyle, tren yolu hatlarını evvelden bozduklarından bunun mümkün olmadığını belirtmiş, bunun üzerine yüzbaşı geri dönmüştür⁵⁷⁵.

⁵⁷⁵ Güneş, *Milli Mücadele'de...*, s. 107.

Mustafa Kemal'in 9 Temmuz'daki askerlikten istifa ettiğini bildiren beyannamesinden sonra Galip Hoca O'nun mücadelesinden haberdar olduğunu ve Demirci Mehmet Efe'ye Mustafa Kemal'in kahramanlıklarından söz ettiğini söylemektedir. Yine cepheden ayrılmak zorunda kalacağı Eylül 1919 tarihine kadar, Demirci Mehmet Efe'nin yanında bulunan Galip Hoca da, Damat Ferit Hükümeti'nin beyanlarının aksine olarak, Mustafa Kemal ve mücadelesinin amacı hakkında Demirci Mehmet Efe'yi aydınlatmaya bilgilendirmeye çalışmıştır⁵⁷⁶.

Jandarma Komutanı Ali Kemal Paşa'nın tutuklanması, bölgedeki dengeleri değiştirmişti. Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyeleri tutuklamada İttihatçı Galip Hoca'nın sorumlu olduğunu düşünmüştü. Fırka üyeleri, Demirci Mehmet Efe'yi Galip Hoca ve Kuva-yı Milliye'ye karşı kışkırtıyordu. Demirci Mehmet Efe, Galip Hoca'ya kendisi için İttihatçı dendiğini, kendisinin çalışmalarından memnun olduğunu fakat Nazilli'den uzaklaşması gerektiğini belirtiyordu. Bu konuşmadan sonra Galip Hoca, Nazilli'ye gitmiştir. Nazilli de kendisini bulan Galip Hoca'nın eski dostlarından olan Komiser Ödemişli Hamdi Bey, kendisine hayatının tehlikede olduğunu, Nazilli'den ayrılmasını tavsiye etmiştir. 1919'un Eylül başlarında Sarayköy istasyonuna gelen Galip Hoca burada eski ittihatçı dostlarından olan Hacim Muhittin Bey (Çarıklı),¹³⁵. Alay Komutanı Mazhar, Tabur Komutanların Saib ve Avni Beyler ve Müftü Hacı Nazif tarafından karşılanmıştır. Burada yaklaşık 4 saatlik bir görüşme yapılmıştır. Galip Hoca yanında Hamit Şevket Bey ve kumandanlar olduğu halde Denizli'ye geçmiştir. Akhisar'da Kuva-yı Milliye'nin dağılma ihtimali olduğunu, Balıkesir Kongresi tarafından Akhisar Cephesi Milli Alay Kumandanlığına seçildiği kendisine bildirilmiştir. Akhisar cephesine doğru harekete geçmiştir. Sarayköy İstasyonu'ndan Demirci Mehmet Efe'ye bir veda telgrafı yazarak yeni görevine başlamak üzere yola çıkmıştır. Celal Bey, Germencik Müftüsünün oğlu Kuva-yı Milliyeci Seyit Ahmet Efendi olarak tanıtılır. Celal Bey, Eşme, Kula, Borlu, Gördes üzerinden Akhisar'a gelerek 10 Eylül 1919'da Cephe Kumandanı görevini teslim almıştır⁵⁷⁷.

Emin Aslan Tokat, bu gelişmelerle ilgili olarak “*cepheye ittihatçılık sokuyor*” dedikoduları üzerine Efe'nin bu duruma alet edildiğini düşünerek kızdığını, Galip Hoca'yı öldürmeyi tasarladığını, 21 Eylül'de Köşk'teki karargahtan Sarayköy'e kaçıp hayatını kurtardığını, Buldanlızade Hacı Emin Efendi'nin konağında saklandığını, oradan Ankara'ya

⁵⁷⁶ Bayar, age, C.7, s. 122.

⁵⁷⁷ Güneş, *Milli Mücadele'de...*, s. 110-114.

gittiğini, Hoca'nın Efe üzerinde etkisi olmadığını, onu direktifi altına alamadığını ifade eder⁵⁷⁸.

2.4.9. Milli Mücadele Döneminde Denizli'nin Nazilli'ye Katkısı

Yunan kuvvetleri İzmir'i işgal edince İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti ve İzmir Belediyesi durumu telgrafla Denizli'ye bildirmiştir. Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, bu haberi Denizli Askerlik Şubesi Başkanı Miralay Tevfik Bey'e, Ahmet Hulusi Efendi'ye, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey'e ve şehrin ileri gelenlerine iletmiştir. Ahmet Hulusi Efendi'nin görevlendirdiği Belediye tellalı Deli Mahmut ve diğer tellallar aracılığıyla 15 Mayıs sabahı erken saatlerde halkın camilerde toplanması gerektiği, sabah namazından sonra cemaatle birlikte imamların da Belediye önüne gelmesini istemiştir⁵⁷⁹.

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinden 4 saat sonra Müftü Ahmet Hulusi Efendi başkanlığında düzenlenen Denizli mitingi, işgale İzmir dışından gösterilen ilk toplu tepkidir⁵⁸⁰. Müftü Ahmet Hulusi Efendi, *"Saygıdeğer Denizliler! Hemşehrilerim! bugün sabahın erken saatlerinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu saldırıya karşı kayıtsız kalmak dine ve devlete ihanettir... cihat tam anlamıyla bir dinî görev olarak karşımızdadır. Karşımıza çıkarılan Yunan'a biz yenilmedik. Yunanlıların bir Türk ilini ellerine geçirmelerinin ne anlama geldiğini, İzmir'de şu bir kaç saat içinde işlenen cinayetler gösteriyor. Silahımız olmayabilir, topsuz tüfeksiz, sapan taşlarıyla da düşmanın karşısına çıkacağız. Silah ve cephane azlığı veya yokluğu hiçbir zaman mücadeleye engel teşkil etmez. Fetva veriyorum, elinizde hiçbir silahınız olmasa bile yerden alacağınız taşları düşman üzerine atmak suretiyle karşı koyunuz. Biz birçok ülkelere hükmetmiş fatihlerin torunlarıyız. (Ve orada bulunan Hristiyanları göstererek), bunlarda bize birer veditir, onlara dokunmayınız."* diyerek Yunanlıların İzmir'i işgalini protesto etmiş ve Denizli halkını yaklaşan bu tehlike karşısında mücadeleye davet etmiştir⁵⁸¹. Denizli'den çevre il ve ilçelere halkı bilinçlendirmek için telgraflar çekilmiştir. 57. Tümen Komutanı Albay Şefik, Denizli'den aldıkları telgraf karşısında *"Denizli Müftüsü, tutulacak en sağlam vatanseverce yolu bize göstermektedir. Ben asker olarak elimdeki bütün imkanlarla vatanımı korumak için namus ve şeref andı içtim. Fakat bunu, Denizli'deki hareketi örnek alarak yapmak akıl*

⁵⁷⁸ Tokat, age, s. 53-54.

⁵⁷⁹ Tahir Kodal, "Milli Mücadele'de Denizli ve Önemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Mayıs 1998, Cilt XIV - Sayı 42, ss. 1021-1043, s. 1027-1028, Aydın, age, s. 141.

⁵⁸⁰ Köstüklü, agm, s. 65.

⁵⁸¹ Kodal, agm, s. 1029.

ve mantık gereğidir.” demiştir. Bu mitingin arkasından Denizli ilçelerinde tepki olarak art arda mitingler yapılmış, protesto telgrafları çekilmeye başlamıştır⁵⁸².

İlk tepki Milli Heyetlerin kurulması olmuş, protesto mitingleriyle devam etmiş, gönüllülerin toplanmasıyla Kuvay-ı Milliye oluşturulmuştur. Denizli olmak üzere kaza ve nahiyelerinde Heyet-i Milliye’ler kurulmuştur, ilk kurulan da Sarayköy Heyet-i Milliye’sidir. Heyet, vatani düşman işgalinden kurtarmaya yemin ederek göreve başlamıştır⁵⁸³.

Nazilli’nin işgali, Sarayköy ve Denizli çevresinde endişeye sebep olmuştur. Sarayköy, Aydın-Denizli-Alaşehir istikametinde önemli bir geçiş noktasıydı. Batı bölgesindeki Yunan ilerleyişi iki koldan gelerek Sarayköy girişinde Menderes köprüsü üzerinde birleşiyordu. Denizli’ye geçmek isteyen Yunan kuvvetlerinin bütün yolları burada kesişiyordu. Bölge, Türk ve Yunan kuvvetleri açısından büyük bir öneme sahipti⁵⁸⁴. İlk aşamada 50, 30 kişilik atlı “*Menderes Güneşi*” mücahit grubu ve Molla Bekir, Musa Efendi çeteleri Menderes köprüsüne gönderilmiştir. Bu kuvvetlerin Aydın, Nazilli’yi kurtarabilecek yeterlilikte olmaması çevre kaza, bucak, köylerden yeni gönüllülerin Sarayköy’e gelmesine sebep olmuştur⁵⁸⁵.

6 Haziran’da Daili’ye gelen Hamdi Bey, Duacılı Yörük Molla Bekir, Tavaslızade Ömer Bey ve Mülazım Vecihi Bey grupları birleştirilerek “*Milli Menderes Müfrezesi*” oluşturulmuş başına da Topçu Binbaşı İsmail Hakkı Bey getirilmiştir⁵⁸⁶. Binbaşı Hakkı Bey Çal’dan iki sahra topu, develere yüklenmiş 400 küsur tüfek, mermi, cephan ve piyade tüfeği ile silahlandırılmış 100 er ile 7 Haziran’da Sarayköy’e hareket etti. Yolda erlerin firar etmesiyle Sarayköy’e 40 erle girebilmiştir. 57. Tümen Komutanı Albay Şefik, 9 Haziran’da 4 subay, 8 er, 9 mekkare, 7 tüfekten oluşan bir taburu Çine’den Sarayköy’e gönderdi. Denizli’deki Yüzbaşı Ekrem komutasındaki mızraklı süvari bölüğü 10 Haziran’da Sarayköy’e gitmiştir. İki gün içinde bu bölüğün erlerinin çoğu firar etmiştir. 10 Haziran’dan sonraki bir iki gün içinde Molla Bekir adındaki bir köylünün çabasıyla Kuva-yı Milliye kurulmuştur. Sarayköy Müfrezesi’ne Denizli’den Yüzbaşı Şükrü, Yedek Asteğmen Şükrü,

⁵⁸² Köstüklü, age, s. 65-66.

⁵⁸³ Akın, agm, s. 90.

⁵⁸⁴ Akın, agm, s. 92.

⁵⁸⁵ Ercan Haytoğlu, “Milli Mücadele’de Denizli’nin Nazilli ile İlişkileri”, *Kurtuluşunun 100. Yılında Geçmişten Geleceğe Nazilli*, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2022, ss. 489-503, s. 492.

⁵⁸⁶ Albayrak, age, s. 96.

Yüzbaşı Baha, Teğmen Kemal, Nazilli'den Yüzbaşı Emin de katılmıştır⁵⁸⁷. 27 Haziran 1919'da Yörük Ali Efe Umurlu'ya gelerek bu müfreze'ye katılmıştır⁵⁸⁸. Bu müfrezenin güçlenmesi, Sarayköy köprüsünün tutulmasıyla Nazilli, Aydın'daki Yunan kuvvetlerinin çıkarılması çalışmalarına başlamıştır. Telgrafçılar da günü gününe Yunan kuvvetlerinin hareketlerini bildirerek Sarayköy'e fayda sağlamıştır⁵⁸⁹.

Albay Şefik, Yörük Ali Müfrezesiyle Sarayköy müfrezesinin Yunan kuvvetlerini taciz etmesini kararlaştırmıştı. Fakat Yunanlılar geri çekilinceye kadar Sarayköy müfrezesi Nazilli'ye gönderilememiştir.

Yunan kuvvetleri Nazilli'den ilk geri çekildiğinde askeri kuvvetler ve erzak yardımı Denizli'den gönderilmiş, asayiş yeniden sağlanmıştı. Denizli heyetinin bu süreçte Nazilli'ye katkısı “*Yunanlıların Nazilli'den İlk Geri Çekilişi*” başlığı altında aktarılmıştır.

24 Haziran'da Denizli gönüllü müfrezesiyle Ahmet Hulusi Efendi Nazilli'ye gelmiş, Hamdi Bey'in müfrezesine öğütlerde bulunmuştur. Nazilli ve Aydın'ın Yunanlılardan geri alınışında yararlılık göstermiş ve sonrasında memleketine geri dönmüşlerdir. Yunan birlikleri takviye kuvvetlerle 3 Temmuz'da yeniden Aydın'ı işgal etmişlerdi. İkinci işgalden sonra Yunanlılar daha acımasız davranarak işkence, zulümlerine devam etmişlerdi. Bunlara dayanamayan Türkler Denizli ve iç bölgelere gitmiş, göçmenlere bölge halkı yardım etmiştir. Denizli Heyet-i Milliye'si “*Aydın Vilayeti'nin Feryad ve İstimdatı*” başlıklı Aydın ve çevresinin Yunan işgali altında yaşadıkları, yakıp yıkılan köylerin isimlerinin, Yunan zulmüne karşı kendini savunmaya davet edilen beyanname yayınlamıştır. Ahmet Hulusi Efendi, Belediye Reisi Tefik Bey, eşraftan bazılarının imzasını taşıyan İstanbul Hükümeti'ne işgalin bir an önce durması için yapılacak olanlar, Kuvay-ı Milliye'nin ortaya çıkma nedenlerini içeren bir telgraf gönderilmiştir⁵⁹⁰.

1 Temmuz'da da 57. Tümen Komutanı, Yunanlıların Aydın Rumlarını gönüllü olarak kaydetmesine engel olmak için 1000 kadarını trenlerle Nazilli, Denizli, Isparta, Burdur'a göç ettirmiştir. Nazilli'ye gelenlerle salgın hastalıklar artmıştır. Denizli'den Doktor Mazhar Bey, Hilal-i Ahmer Umumi Merkezinden Aydın ve çevresindeki bu zor durumdaki insanlar için yardım istemiştir.

⁵⁸⁷ Selek, age, s. 186-187.

⁵⁸⁸ Albayrak, age, s. 96.

⁵⁸⁹ Haytoğlu, agm, s. 492.

⁵⁹⁰ Akın, agm, s. 101.

12 Temmuz'da Denizli Heyet-i Milliyesinin 6 şube halinde çalışması kararlaştırılmış ve şubeler gönüllü toplama, asayiş sağlama, sağlık hizmetleri gibi acil ihtiyaçları sağlamakla görevlendirilmiştir. 6. Şube Denizli'de iki hastaneyi faaliyete geçirmiş, Sarayköy ve Nazilli'deki Kuva-yı Milliye'ye sağlık hizmetinde bulunmuştur. Ahmet Hulusi Efendi göçmenler için Denizli halkından yardım istemiştir, 8 Temmuz'da yardım kampanyası başlatılmıştır. Denizli Heyet-i Milliyesi, göçmenlere yardım etmek için Nakibüleşref Ziya Efendi başkanlığında büro açmıştır⁵⁹¹.

Yunan işgallerinin son bulması için İstanbul'a bir heyet gönderilmiştir. Heyet'te Nazilli'den Avukat Hilmi, Ömer Bey, Denizli'den Mustafa Naili Küçükağa, Sarayköy'den Emin Aslan Tokat, Esat hoca bulunuyordu. Heyetten, Hükümet tarafından işgallere karşı tepki ve direniş göstermemeleri istenmiştir.

Mücadeleyi örgütlü hale getirebilmek için Aydın, Nazilli, Denizli'den katılanlarla 6-9 Ağustos 1919'da I. Nazilli Kongresi toplanmıştır. Heyet-i Milliye'ler kurulmuş ve Kuvay-ı Milliye'nin ihtiyaçları temin edilmeye çalışılmıştır. Denizli'de Sarayköy, Buldan, Çal, Acıpayam, Tavas 'da şubeler açılmış, Denizli'de depo kurulmuştur. Hububat ihtiyacı önce Denizli Heyet-i Milliye'sine sonra Heyet-i Merkeziye'ye devredilmiş, Denizli'deki Pandozoplos Un Fabrikası'nda öğütülerek kullanılmıştır. Hububat bedelinin büyük çoğunluğunu Nazilli Heyet-i Merkeziyesi bir kısmını da Denizli Heyet-i Milliye'si karşılamıştır. Nazilli'de yapılan bu kongrelerle ilgili bilgiler Nazilli Kongreleri başlığı altında s.48-60'da aktarılmıştır.

16 Kasım 1919'da Efe'lerin sevk ve idaresindeki sorunları çözmek için bölgeye hareket eden Albay Refet Bey, Şefik Bey tarafından Denizli'de karşılanmış, ertesi gün Nazilli'ye gitmişlerdir. Refet Bey, Efe'ler üzerinde otorite kuramayınca, Aydın, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya sancakları ve Ödemiş kazasını kapsayan cephenin komutanı olmuştur. "*Menderes Grubu*" denmiştir bu kuvvetlere. Büyük ve Küçük Menderes Havzaları bölgesindeki Kuva-yı Milliye Mart 1920 başlarında "*İzmir Cenup Cephesi*" adıyla teşkilatlandırılmıştır. Komutanlığa Şefik Bey getirilmiş, Demirci Mehmet Efe Aydın Kuva-yı Milliye Kumandanı olarak kalmıştır.

Nazilli'den Denizli'ye gönderilen kimsesiz çocukların bakımı için 14 Mart 1920'de, Ahmet Hulusi Efendi başkanlığında 130 çocuğun barındığı Darüleytam açılmıştır.

⁵⁹¹ Haytoğlu, agm, s. 494-496.

Yunanlıların taarruza geçmesiyle 22 Haziran 1920'den itibaren Aydın ve kazalarındaki Yerli Rumlar Denizli'ye göç ettirilmiştir. Rumlar Denizli'de Rum mahallelerine ve kiliselerine yerleştirilmiştir. Bu göçmenlerle Denizli Heyet-i Milliyesinin “Göçmenler Şubesi” ilgilenmiştir. Yunan ilerlemesiyle Köşk, Sarayköy tarafından geri çekilen gönüllülerin bir kısmı Çal, Ortaköy, Yeşiloba'da cephe oluşturmuştur. Çivril, Çal'da gönüllülerin sayısı artmıştır.

“İzmir Güney Cephesi Heyet-i Merkeziyesi” denilen Nazilli Heyet-i Merkeziyesi Yunan saldırılarıyla 24 Haziran'da Denizli'ye, 4 Temmuz'da Dinar'a oradan da Burdur'a taşınmış 29 Eylül 1920'ye lağvedilinceye kadar görevini sürdürmüştür. 4 Temmuz'da 57. Tümen Karargahı Denizli yakınlarındaki Goncalı istasyonuna taşınmıştır⁵⁹².

Yunan kuvvetleri 3 Temmuz 1920'de Aydın'a saldırınca başta Sarayköy müfrezesi olmak üzere diğer küçük müfrezeler Nazilli'ye doğru geri çekilmiştir⁵⁹³. Nazilli ve Alaşehir yönünden gelen Yunan kuvvetleri 5 Temmuz'da Buldan ve Sarayköy'ün bazı köylerini işgal etmiştir. Sökeli Ali Efe'nin öldürülmesiyle Denizli olayı ve Demirci Mehmet Efe'nin Denizli üzerinde baskısı başlamıştır⁵⁹⁴.

Yenilgi sonrası Türk müfrezeleri Tümen Komutanı Albay Şefik'in emriyle Sarayköy'e gelmiştir. Burada Menderes nehri üzerinde yeni savunma hattı oluşturuldu. Bölgedeki çarpışmalardan sonra Yunanlılar Menderes nehrinin güneyine geçememiş, Uşak, Kütahya, Afyon doğrultusunda Ankara'ya yönelmiştir. Böldeki Milli Mücadele tamamlanmış, iki taraf arasında düzenli birliklerin cephe savaşları başlamıştır. Yunanlılar, uzun süren savaşlar sonrasında 9 Eylül 1922'de İzmir'den, 18 Eylül'de Anadolu'nun tamamından çekilmişlerdir⁵⁹⁵. Elde edilen zafer sonrasında Aydın, Alaşehir'e Denizli'den Hilal-i Ahmer aracılığıyla aynı ve nakdi yardımlara devam edilmiştir⁵⁹⁶.

2.5. Milli Mücadele'de Nazilli Çevresi

2.5.1. Milli Mücadele'de Bozdoğan

İzmir'in işgali, Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgal sürecini başlatmıştı. Yunanlılar işgal bölgelerinde büyük bir direnişle karşılaşmış, başlangıçta İtalyan işgal

⁵⁹² Haytoğlu, agm, s. 497-500.

⁵⁹³ Köstüklü, age, s. 129.

⁵⁹⁴ Haytoğlu, agm, s. 500.

⁵⁹⁵ Akın, agm, s. 102.

⁵⁹⁶ Haytoğlu, agm, s. 500.

bölgesinde kalan Söke, Çine, Bozdoğan gibi kazalarla yayılma alanının önündeki Nazilli’de Kuva-yı Milliye’nin örgütlenmesinde, desteklenmesinde önemi büyüktü. Menderes’in güneyinde kalan verimli kırsal alanlar Kuva-yı Milliye’yi besleme, barındırma olanaklarına sahip bölgelerdi.

Bu dönemde bir taraftan Kuva-yı Milliye’ye katılım artarken bir taraftan da askeri birliklerden kaçış, hane yakma, zorla para alma, yerleşim yerlerine baskınlar yapılıyordu. Malgaç baskınının yapıldığı sırada Demirci Mehmet Efe Bozdoğan’da bu eylemleri gerçekleştiriyordu. Aydın’ın işgal edilmesiyle yerleşim birimlerinden Nazilli, Bozdoğan gibi yörelere göç dalgası başlamıştır. Bozdoğan’a gelen muhacirlerle nüfusu artan kazada halkın gündelik ihtiyaçları aksatılmadan karşılanmaya çalışılmıştır. İlaç ihtiyaçları Hilal-i Ahmer aracılığıyla temin edilmiştir. Bozdoğan Belediyesi’nin yürüttüğü bazı işlerde, muhacirlerin bir kısmına iş imkanları sağlanarak muhacirler para kazanmışlardır.

Köşk cephesi açıldığında Bozdoğan’dan bu cepheye gönüllüler katılmıştı. Bu cepheden sonra Refet Paşa ve Demirci Mehmet Efe Nazilli cephesinde tutunmaya çalışmış, Nazilli Yunan kuvvetlerinin eline geçince Bozdoğan Kuva-yı Milliye için önemli bir üs haline gelmiştir. Menderes’in kuzeyinde Yunan işgali sırasında Aydın mutasarrıflığı görevini yapamadığında, Bozdoğan kazası bu görevi yerine getirmiştir.

İtalyan işgaliyle ilgili olarak 7 kişilik bir grup Madran üzerinden bisikletle Bozdoğan’a gelmiş ordan Nazilli’ye gitmiştir. Bozdoğan’da işgal yaşanmamıştır. Aydın sancağının büyük bir bölümü işgal altındayken Bozdoğan’da 5-6 Rum hanesi vardı. Rumlar Nazilli’den kaçarken Bozdoğan’daki bu Rumları da zeybekler temizlemiştir.

Yöredeki merkezi ve yerel yöneticiler Kuva-yı Milliye yanlısıdır. Aydın mutasarrıflığı, Çine, Karacasu, Yenipazar kazaları kaymakam ve belediye reisleri, Bozdoğan kazası kaymakamı ve belediye reisi de aynı görüştedir⁵⁹⁷.

Halk da Efe’lere haber göndererek onlara yardımcı olmuştur. Adnan Taşar, *Buharkentte Yunan İşgal Anıları* adlı kitabında evi basılarak altınları çalınan, sonrasında takip edip altınların bir kısmını kurtaran ve Alanyalı Molla Ahmet Efe’nin yanına katılan “*Topal Ali*” lakaplı Ali Demirtaş’ın torunu Metin Onaran’ın verdiği bilgilerde o günler şöyle anlatılmıştır: “*Yunan işgali sırasında babam Bozdoğan’daymış. Gündüz elde ettiği*

⁵⁹⁷ Sabri Sürgevil, “Milli Mücadele Yıllarında Bozdoğan”, *Milli Mücadele’de Güney Aydın Cepheleri ve Efelerin Karargahı Yenipazar*, Edit. Günver Güneş, Pia Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 99-106, s. 100-105.

bilgileri gece Nazilli'ye Demirci Efe'ye ulaştırıyormuş. Atının ayağına keçeleri takar, sessizce kaleye kadar gider, kaleye varınca keçeleri çıkarır, Nazilli'ye gidermiş. Bir uçak gelip, Bozdoğan üzerinde gezerken Efeler ateş ederek pilotu vurmuşlar. Pilot uçağı bir düzlüğe indirmiş, bu uçak Milli Mücadele'de kullanılan iki uçağı eklenip üç tane olmuş. Bozdoğan'da babamla gezerken sağda solda ayrı duran mezarları sorduğumda "bunlar muhacir mezarları, Yunandan kaçarken çatlayarak ölmüşler, buraya gömülmüşler" demişti⁵⁹⁸."

2.5.2. Milli Mücadele'de Atça

Aydın'ın işgali sonrasında Yunanlılar Nazilli'ye de gelecek haberleri üzerine Atçalılar eşyalarını yükleyerek Yenipazar'a, Donduran'a göç etmeye başladı. Atça, 3 Haziran 1919'da öğle saatlerinde Yunanlı Yüzbaşı Kathehakis tarafından işgal edilmiştir⁵⁹⁹. Sadettin Demirayak o günü şöyle anlatır: *"Barbar Yunan askerleri Atça istasyonunda trenden indiler. Sonra sıralar halinde dizildiler. Verilen emir üzerine silahlarına süngüleri taktılar. Sokak köşe başlarında Yunan askerleri mevzi aldılar. Caddenin güvenliği bu şekliyle sağlanınca, askeri düzen içinde sıralanmış bulunan Yunan askerleri; kasabanın meydanına Rumca şarkılar marşlar söyleyerek, bağırarak yürüdüler. Belediye binası önüne geldiklerinde durdular. Uzun boylu iki Yunan askeri belediye binasının merdivenlerini koşar adım çıktılar. Önce bayrak direğine mavi beyazlı bir bez parçasını astılar. Bayrak direği karşısına sıralanmıştı askerler. Selam durdular. Zito diyerek bir şey söylediler. Sonrasında havaya üç kez ateş ettiler. Sekiz - on çocuk korku ile bu olanları izledi. İçlerinde yerli Rum çocuklar da vardı. Rumca bilen yerli çocuklar, bilmeyenlere anlattılar, gelenlerin kim olduklarını ve neler konuştuklarını. İşgal kuvvetlerinin kumandanı istasyonda kalmıştı. Atça kasaba meydanında mavi beyaz bez parçasının asıldığı haberi kendisine ulaştığında, etrafında küçük rütbeli subaylar olduğu halde, belediye meydanına doğru sert adımlarla yürümeye başladı."* Yunan askerlerine, sevgi ile karşılanacakları, askerlerinin boyunlarına çiçekten yapılmış takılar takılacağı söylenmişti. Fakat kilitli kapılar, kapalı pencerelerle karşılandılar. İşgal komutanı ilk Atça Belediye Başkanı Hafız Mehmet Efendi'yi tutuklamıştır. Tehlikeli olabilecek 20 kişiyi de toplatmıştır⁶⁰⁰.

⁵⁹⁸ Adnan Taşar, *Buharkent'te Yunan İşgal Anıları*, Elya Yayıncılık, 2. Baskı, Isparta, 2020, s.14.

⁵⁹⁹ Özsoy, age, s. 440.

⁶⁰⁰ Sadettin Demirayak, "Milli Mücadele Yıllarında Atça'da Yaşananlar", *Milli Mücadele'de Güney Aydın Cepheleri ve Efelerin Karargahı Yenipazar*, Edit. Günver Güneş, Pia Yayınları, İstanbul, 2014, s.108-109.

Yüzbaşı Kathehakis komutasındaki birlik, Atça'da Nahiye Müdürlüğü yaptığı sırada satın aldığı Ali Rıza Efendi (Bayman)'nin evine yerleşmişti. Birlik Atça'dan kaçana ve Atça'yı baştan sona ateşe verinceye kadar faaliyetlerini karargah olarak seçtikleri bu evde gerçekleştirmiştir⁶⁰¹.

Yörük Ali Efe'nin kızanı Atçalı Gurbetin Ali Efe işgal sırasında Atça'daydı ve Yenipazar'a göç etmeyi düşünüyordu. Malgaç baskınına yolları iyi bilen Gurbetin Ali Efe rehberliğinde gidilmiştir. Yunan askerleri Atçalılara ait çavdar tarlasında derin uykudayken yakalanmışlardı müfreze. Üç koldan Yunan askerlerine saldırıp, etkisiz hale getirince çadırların içindeki silahlarını, makineli tüfeklerini almışlardı. Bu baskınla işgal kuvvetleri korkmuş, Aydın'ın doğu ve batısından geri çekilmek zorunda kalmıştır. 19/20 Haziran gecesi Nazilli'den 15-20 kişiyi, Atça'dan 15, Sultanhisar'dan 5 kişiyi yanlarında götürmüş, kendilerine saldırı olmayınca insanları süngülerle ve trenden atarak öldürmüşlerdi.

Malgaç baskını sonrası Umurlu – Nazilli arası bir yıllık süre içinde işgalden kurtulmuştu. 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarını belirlemek için Nazilli'de toplantı yapılmasını istemişti. Her kasabadan bir delege istenmiş, 6 Ekim'de ilk toplantı yapılmış ve toplantıya Atça'yı temsil eden Muallim Cemal Bey katılmıştır. Milli Mücadele'de ve öncesinde Atça'nın çayır ve meraları bol olduğundan 57. Tümenin atlı süvarileri Atça'da bulunuyordu. Yörük Ali Efe, 22 Şubat 1920'de Menteşe Kuva-yı Milliye Başkanlığına Atça'dan telgraf çekmiş, atlı zeybeklerin hazırlanmasını ve onları Atça'ya getirmesini emretmiştir. Hacı Ali 17 Nisan 1920'de, 49 asker ve zeybekle geldiğini ve 1 askerin de Atça'dan alınmasıyla 50 asker ile harekate hazır olduğunu bildirmiştir. Yörük Ali Efe 1920'de Muğla Ula'daki Hamza Bey Köşkünde geçirdiği sürede savaştıkları bulmuştu. Muğla'dan gelen atlılardan Muğlalı Mısıtık ve Apalı (Yatağan) Şeyh Mehmet sonradan Yörük Ali Efe'nin başına dert olmuş, 50 askeriyle birlikte gece firar etmiştir. Onların peşine düşüldüğü için Anzavur ayaklanmasının bastırılmasına Yörük Ali Efe katılamamıştır. Demirci Mehmet Efe'den yardım istenmiştir. Bolu – Düzce bölgesinde çıkan bu isyanın bastırılmasında Atçalı zeybekler de görev almıştır.

Efe'ler isyanla uğraşırken, Yunanlılar Yerli Rumları Ege Adaları'nda eğittikten sonra takviye güç olarak getirmiş, saldırı hazırlığına başlamıştı. 30 Haziran 1920 günü ikinci kez Atça ve Nazilli tekrar işgal edildi. Kuyucak'ta toplanan asker ve Efe'ler tekrar Nazilli'deki Yunan askerleri üzerine hücum etmiştir. Yunan askerleri geri çekilmiştir. Fakat

⁶⁰¹ Özsoy, age, s. 440.

3 Temmuz 1920’de Yunanlılar Atça’yı tekrar işgal etti. 2 yıl 2 aylık işgal süresince bölge halkı büyük acılar yaşamıştır⁶⁰².

2.5.3. Milli Mücadele’de Sultanhisar

27 Mayıs’ta Aydın’ı işgal eden Yunan kuvvetleri işgal alanını genişleterek 3 Haziran’da Umurlu, Köşk, Sultanhisar’ı işgal etmiştir⁶⁰³. İşgallerin başlamasıyla bölgedeki halk Yenipazar’a göç etmiştir. Bu durumu değerlendiren Yunanlılar terkedilen eşyaları, hayvan, zeytinyağı, tahıl ürünlerini İzmir’e taşıyarak orada satmıştır⁶⁰⁴.

Rumlar burada diğer işgal bölgelerinde yaptıkları gibi öldürme, katliam, gasp, yağma yapmıştır. Sultanhisar halkının yaşadıkları Rum mezalimi bölümünde detaylı anlatılmaktadır.

Bölgede işlenen cinayetlerle ilgili Yunan İşgal Kumandanlığına şikayet dilekçesi verilmiş fakat bir sonuç alınamamıştır. Taaruz hazırlığının yapıldığı haberi üzerine Yunan kuvvetleri geri çekilmeye başlamıştır. Yunan işgalinin sonuna doğru geri çekilirken Sultanhisar’da 22 ev yakılmış, 4 kişi öldürülmüştür. Yunanlılar 1919-1922 arasında 52 kişiyi öldürmüş, 12 kişiyi de Girit’e ve Atina’ya esir kamplarına göndermiştir⁶⁰⁵.

2.5.4. Milli Mücadele’de Yenipazar

İtalyan işgal bölgesinde kalan Yenipazar ve çevresinin Milli Mücadele yıllarında Kuva-yı Milliye’nin örgütlenmesinde, ihtiyaçlarının karşılanmasında, göçmenlerin barındırılmasında önemli bir yeri vardı.

Güneybatı Anadolu’daki İtalyan işgal sahası 3 bölgeye ayrılmış, her bölgede bir bölge komutanı görev yapmıştır. Kuşadası, Milas ve Antalya bölgesinden oluşan İtalyan işgal sahası içinde Yenipazar ve Bozdoğan’dan söz edilmemiştir. İtalyanların Yenipazar’a en yakın Söke ve Koçarlı’da bir piyade, süvari ve makineli bölüğü Çine’de bir tabur piyade ve bisikletli piyade bölüğü bulunuyordu. Yenipazar, İtalyanların jandarma kontrol noktalarının kurulduğu yerler arasında yoktu. Muhtemelen bisikletli piyadeler tarafından kontrol ediliyordu.

⁶⁰²Demirayak, “*Milli Mücadele Yıllarında Atça’da...*”, s.110-116.

⁶⁰³ Buğdaycı, *Milli Mücadele’de Nazilli*, s. 46.

⁶⁰⁴ Bingül Adalığ, “*Milli Mücadele’de Sultanhisar ve Sultanhisar’lı Çocukların İşgal Anıları*”, *Milli Mücadele’de Güney Aydın Cepheleleri ve Efelerin Karargahı*, Edit. Günver Güneş, Pia Yayınları, İstanbul, 2014, s. 64.

⁶⁰⁵ Adalığ, age, s. 65.

22 Mayıs'ta Aydın halkı İtalyanları işgale davet etmiş fakat mümkün olmadığı cevabını almıştır. İtalyanlar 28 Haziran tarihlerinde işgal sahasını Burdur'a kadar genişletmiştir. Yenipazar'dan, Anadolu Sefer Kuvveti Komutanlığına 14 Temmuz'da gönderilen mektupta Han, Direcik, Hamzabali, Dereköy, Çulhan köylerinin muhtarları İtalyanlara ilk istekleri yerine getirilmediği için tekrar başvurarak köylerinin işgalini istemiştir. İtalyanların Güneybatı Anadolu'da işgal ettikleri son nokta 23 Temmuz'da Muğla olmuştur. Yenipazar Muğla, Antalya, Kuşadası, Söke, Çine kadar önemli görünmesede İtalyan işgal sahasında kalmıştır.

Aydın ve Nazilli işgal edilince Yörük Ali Efe'nin Yenipazar'da etkili olması nedeniyle Bozdoğan'a bağlı bir nahiye olan bölge Kuva-yı Milliye için önemli bir üs olmuştu. İşgal döneminde Aydın Sancağı Mutasarrıflığı görevini yapamayınca Bozdoğan, Çine, Karacasu kazaları gibi Yenipazar nahiyesindeki mülki erkan bu işi üstlenmişti.

İdari siyasi teşkilatlanmanın yanında, Kuva-yı Milliye'nin Aydın-Nazilli cephelerinin birleşmesini sağlayan Nazilli Kongreleri'ne Yenipazar ve Dalama'dan delege gönderilmiştir. Kuva-yı Milliye'den düzenli orduya geçilmesiyle Yörük Ali Efe kontrolünde olan bölge asker sevkياتının yapıldığı merkez konumundaydı.

Yunan işgali yaşamamış, İtalyan işgalini hissetmemiştir Yenipazar. Dönemi yaşayan yaşlıların anlattıklarına göre tepedeki yeldeğirmenini savunma kulesi (Topçu bataryası) olduğu düşünülmüş ve Yenipazar'a girmemişlerdir. Yenipazar'ın köyü Donduran ve Atça'da ise Yunan askerleri bahçelere girerek otlatılan büyükbaş hayvanları alıp götürmüşler. Çok sayıda at ve sığır Yunanlılar tarafından çalınmıştı.

Yunanlıların Yenipazar'a geldiklerine dair Türk kaynaklarında belge bulunmasada İtalyanların Kuşadası Muavin Konsolosu Costa Sanseverino İzmir Başkonsolosuna gönderdiği 5 Haziran 1922 tarihli telgrafıyla, 1922 Mayıs'ında Yunanlıların Yenipazar'a gelerek evleri yaktığını ve 15 Türkün öldürüldüğünü bildirmiştir⁶⁰⁶.

6 Temmuz 1919'da Yenipazar'dan Sadarete bir telgraf çekilmiş, Aydın ve çevresinde Yunan askerlerinin katliamlarına halkın dayanamayacağı aktarılmıştır. Telgraf şöyledir:

⁶⁰⁶ Günver Güneş, "Milli Mücadele'de Yenipazar", *Milli Mücadele'de Güney Aydın Cepheleri ve Efelerin Karargahı*, Edit. Günver Güneş, Pia Yayınları, İstanbul, 2014, s. 29-54.

“ Yenipazar

Sadaretpenahiye

Mahreci: Yenipazar 6 Temmuz 1335/1919

1) Aydın ve havalisinde Yunan askerinin yaptığı ve yapmakta olduğu fenalığa hiçbir suretle beşeriyet tahammül edemeyecektir.

2) İstanbul ecnebi mümessillerine zirde ma'lumat arz edilmiştir.

3) Millet bundan fazlasına ve bu hali kat'iyen kabul edemeyecektir.

4) Daha bu hal devam edecek olursa atisi pek fena olacağı tahmin edilmektedir.

5) İstanbul İngiliz, Amerika, Fransa, İtalya mümessillerine verilen rapor suretidir.

6) Aydın havalisinde bulunan Venizelos çetelerini ilan eden Yunan işgal-i askeriyesi tarafından insaniyeti utandıracak ve beşeriyetin hiçbir suretle tahammül edemeyecek derecedeki şenaat pekçok olmuştur. Bu dena'ati görerek yaşayan tekmil insanlara arz etmeyi bir vecibe olarak kabul ettim ve nefis-i Aydın ve civarında on beş günde yaptığı katliam ve cinayet her şeyin fevkine varmıştır. Dinimizce mezzum olan fenalığa tahammül edemeyeceğimiz için icab eden evamir bir an evvel Yunan Hükümetine itasına insaniyet namına ve umum İslamlar din ve ahkamı nokta-i nazarından arz olunur.

Ömer Lütfi⁶⁰⁷.”

2.5.5. Milli Mücadele’de Karacasu

Karacasu’da işgalden önce ve sonra güvenlik sorunları vardı. Halk, efelerden ve dağdaki Rum çetelerinden çok rahatsızdı. Merkezi otoritenin bozulmasıyla çeteler, yol keserek Nazilli’den dönen Karacasulu satıcıları soyuyorlar, evleri basarak haraç istiyorlardı. Çetelerden korkan halk, geceleri evlerinin yakınlarındaki buğday tarlalarına kaçarak saklanmaya çalışıyordu. Askerden gazi olarak dönenlere Askerlik Şubelerinden akşamları silah verilir, bekçilik yapar, sabahları silahları teslim ederlerdi.

⁶⁰⁷ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto*, Değişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007, s. 76-77.

Mondros Ateşkes antlaşmasının imzalanması, işgallerin başlaması ve 15 Mayıs'ta Yunan kuvvetlerinin İzmir'i ilhak amaçlı işgal etmesiyle Karacasu halkı büyük bir tepki göstermiştir. İşgale karşı ilk telgraf 15 Mayıs'ta çekilmiştir.

-Karacasu(Nazilli)

"Dersa'adet'te Atabe-i Felekmertebe Cihanbâniye

Mahreci: Karacasu 15 Mayıs1335/1919

Ulu hakanımız bütün cihanca müsellemler olan vilayetimizin pek bariz hayat tarihiyesine karşı âfak-ı siyasiyeden inşirak eden saika-i felaket, mevcudiyet-milliyemizi dağdar-ı teessür etti. Gelen kara haberler Selçuklulardan miras olan Osmanlı mülk-i pâkinin İzmir gibi akide-i hayatına Yunanın hançer-i gadri sapladığını gösterdi. Mevcudiyet-i milliyemiz vilâyetin her tarafında bir ekseriyet-i mutlakayı haiz ve hak-ı sarih-i tarihi yeyi bütün ma'nasıyla hamil iken tahammül edilemeyecek bu tecavüze hiçbir suretle lâkayd kalamayarak işgal-i vakı'ın ref'ini mazlum ve mağdur alkanlarımız ile temine ahd ve Peyman ettik. Ulu hakanımıza müteveccih giryedâr-ı müte'essir olan enzar-i ma'sumânemizle bir çare-i halâs bekleyerek cenah-ı re'fet ve satvetinize iltica ettik. Hukuk-ı düvele isyana sa'ik olan işbu taarruzla evlad-ı beşerîn hun-ı nahakımı isaleden kurtarmak için teşebbüsât-ı şehinşâhîlerini bekliyoruz. Merkez-i vilayetimizin değil en ufak bir cüz'ünü bile reddedemeyecek olan mevcudiyetimizle çarpışmaya azmettiğimizi her devletin mümessillerine telgrafla bildirdik. Şu felaket-i nagehaniden kurtulduğumuz takdirde hayat-ı mevcudiyemiz olan veda'ı ebediyemizi istiva'-ı şehinşâhîlerine teşmil ederek kudum-ı âli-i tebarilerine kapanırız olbabda 15 Mayıs 35.

Belediye Reisi Fevzi, Redd-i İlhak Heyeti Reisi Karacasu Müftüsü Mustafa, eşrafdan Hacı Salih, Ahmed Tevfik, Mehmed, Mustafa, Mehmed, Nazmi, Mehmed Hilmi, Mustafa, Ahmed, Ali, Necib, Ali Rıza, Süleyman, Mehmet, Şevki, Aziz İbrahim.⁶⁰⁸

Halk, işgalden 13 gün sonra 28 Mayıs 1919'da Karacasu'da bir miting yaparak işgale karşı çıktığını bir telgrafla o günün sadrazamına olayı protesto ederek bildirdi. Sadaret Makamına gönderilen o telgraf şöyledir:

"Sadaret Makamına, (Başbakanlık)

⁶⁰⁸Selvi, age, s.74.

Temiz ırk ve soyumuz ile açık bir hakkımız olan memleketimize uzanan tecavüz elinin bugün korsanca İzmir'in işgalini bütün teessürlerimizle haber aldık. Bütün dünya milletleri ve tarihin tanıklığı önünde millî varlığımıza ansızın ve layık olmadığımız ani bir darbe ile hayati bir merkezimize vurulan düşman hançerinin hayatımıza verdiği vatansever azim ve Türklüğe has olan temizlik ve büyüklük ile hayatımızı fedâya bizi hazırladı.

Bugün ilçe merkezinde toplanan büyük halk yaptıkları mitingte arzusu İzmir'in Yunanlılara ilhakını devletlerin halkların hukukuna isyan ile bunda ısrar etmenin bizim için ölüme bir teşvik olmasından başka bir şey ile ifade edilemeyen ve elim akıbetlerine canını fedaya hazırlanan 20 bin kişilik mitingte millet fertleri ölmeye yemin ederek yapılan işgalin kaldırılmasını insan evlatlarının kanının haksız yere dökülmesinden çekinilmesi teşebbüslerine başlanması lüzumunu arza karar verdi.

Gerçi Genel Harb'e katılmamızı temin eden beş altı maceracı komitecinin yanlış hareketlerinde hasıl olan Wilson'nun adaletli prensibine kanaatle İtilaf Devletlerinin adaletlerinden ümitli olarak silahlar terk edildi ise de ta Selçuklular devrinden miras kalan ve bütün Türk unsuru ie meskun vatanımızın en ufak bir parçasını bile ansızın ilhak ve kesin olarak kayıtsız kalmayarak bütün millet varlığı ile ölmeye hazır ve bizi bu azmimizden hiçbir kuvvetin döndüremeyeceğine son ve kesin karar üzere arz ve bilinen hukukdan vatanımızın muhafazasını isteyerek cevabını makine başında bekliyoruz.

Belediye Başkanı Fevzi, İlhakı red Cemiyeti reisi Müftü Mustafa, Eşraftan Mustafa, Hafız Necip, Hacı Salih, İbrahim Ethem, Ahmet Tevfik, Ahmet Necip, Sabit, Ahmet Hilmi, Necip, Ahmet, Mehmet Nazmi, Ali, Yusuf, Mehmet Hilmi, Ali Ahmet, Mustafa, Mehmet Şevki, Ali Rıza, Mehmet, Süleyma, Fazılzâde Mehmet, Niyazi, Selanik Muhacirlerinden Şükrü, Salih, Şeyh Mehmet⁶⁰⁹.

İşgal döneminde Karacasu, Nazilli Heyet-i Milliye genel merkezi ile bağlantılı olmuştur. Karacasu Heyet-i Milliyesi, Nazilli Heyet-i Milliye genel merkezindeki Karacasu temsilcisi Tahsin Hulki Bey'e, Sivas Kongresi kararlarını içeren evrakları İrade-i Milli gazetesini ve Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği 2 adet telgrafi aldıklarını ve Sivas Kongresi kararlarını Karacasu'da görüştiklerini belirtmiştir. Diğer cephelerde askere alınanların Aydın'a gönderilmesini istemiş, Yunanlıların gönderilmesi için ne yapıldığı ve yapıldıysa da sonuçlarının ne olacağını sormuştur.

⁶⁰⁹ Selvi, age, s. 75, <https://www.sesgazetesi.com.tr/haber/11397708/karacasunun-103-yillik-gurur-kaynagi-gelecege-tasinacak>, 23 Temmuz 2022.

Nazilli'nin işgal edilmesiyle göç eden halkın bir kısmı Karacasu'ya gelmiştir, kaç kişinin geldiği bilinmemektedir. Halk göç edenlere yardımseverliğini göstermiştir. Bu süreçte yemek kazanlarını kaynatan, dağıtan aynı zamanda orduya sağladığı deriyle, yiyecek teminiyle fayda sağlayan İbrahim Tezcan olmuştur. Tezcan, savaş boyunca Türk ordusunun ihtiyacı olan kösele, taban astarı, sahtiyan gibi deri mamullerini göndermiştir. Kendisi, hizmetleri karşılığında Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından bir belgeyle takdir edilmiştir⁶¹⁰. Bir diğer vatansever Tabak Hacı İbrahim, kırkdeve yükü deri, satiyen ve köseleyi Kuva-yı Milliye askerlerimizin potini, kayışı, kütüklüğü için göndermiştir. Yunan işgalinden kaçıp gelen en az 3000 göçmene devlet adına bir süre bakmış, Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından kendisine Berat Nişanı verilmiştir⁶¹¹.

Dağa çıkan Efe'lerin içinde Karacasulular vardı. En ünlüleri de Demirci Mehmet Efe'ydi. Efe, Sökeli Ali Efe, Karacasu'dan Zurnacı Ali Efe ve Gökçen Hüseyin Efe'yle birlikte mücadeleye dahil olmuştur.

Ağustos 1919'da Nazilli'deki kongreye Karacasu'dan Mehmet Vehbi, Mustafa Hulusi, Mustafa Talat, Mehmet Lütfü Efendi katılmıştır. Kongrenin divan başkanlığını Karacasu delegelerinden Mustafa Hulusi Özer yapmıştır. Kongreye, Muğla delegelerini Nazilli'ye davet eden Karacasu Askerlik Şubesi Başkanı Yakup Bey'in de katkısı olmuştur.

Milli Mücadele'ye katılanlar kadar *“Milli kuvvetlere katılmak doğru değildir”* diye propaganda yapanlar da vardı. I. İnönü savaşının yeni bittiği 11 Mayıs 1921'de Karacasu Kaymakamı Lütfü Bey olumsuz propagandalara karşı heyet kurulmasını istemiş ve müftüye şu yazıyı göndermiştir: *“Bazı kötü niyetli ve bozguncu kişiler yöre halkının cahilliğinden ve safiyetinden yararlanarak onları gölgelerinde yer vermemek ve düşman memleketi hakkında propaganda için Türkiye aleyhine kötü fikirler yaymaktadırlar. Bu sebeple Milli Mücadele'nin doğruluğu hakkında aydınlatmak ve bundan dolayı ve mensup oldukları dindarlığı ve aynı milletin insanları olduğunu belirterek halkı birleştirmek, toplamak üzere seçkin kişiler ile Tireli Müderris Ali Rıza Efendi ve okul öğretmenlerinden oluşan seçkin bir kurul oluşturmak gerektiğine dair başkanlık verilmesini istedi”*. Bu heyetin halkı aydınlatmasıyla Karacasu'daki Milli Mücadele karşıtları tasfiye edilmiştir. Diğer kasabalardan toplanan 10 asiye Arap Yüzbaşı Nuri Bey kurşuna dizdirmiştir⁶¹².

⁶¹⁰ <https://uzumunkurusu.com/on-bes-mayis-bin-dokuz-yuz-on-dokuz-ve-sonrasinda-karacasu/> 15/08/2023.

⁶¹¹ <http://www.geocities.ws/karacasudanelervar/millimucadelede.htm>, 15/08/2023.

⁶¹² <https://uzumunkurusu.com/on-bes-mayis-bin-dokuz-yuz-on-dokuz-ve-sonrasinda-karacasu/> , 15/08/2023.

2.5.6. Milli Mücadele’de Kuyucak

Köşk cephesinin bozulmasından sonra Yunanlılar Nazilli’yi geri alınca, Kuyucak’ta da direniş örgütleri ve Müdafa-i Milliye cemiyeti kurulmuştur. Kadızade Ahmet(Ünsal), Sayırlı Ali Efe, Kocaman Hacı Ali, Molla Mustafa oğlu Abdullah, Halil Ağa, Ali Çavuş’tan oluşan bu grubun amacı Yunanlıları Nazilli’den kovmak, Kuyucak’a sokmamaktır. Çevre köylerden de gelen 300-500 kadar kuvvetle Nazilli’ye hareket edilmiş, Demirci Mehmet Efe bu kuvvetlere katılmamış 100 kızanıyla ayrılıp gitmiştir.

Kuyucak’taki Yerli Rumlar, Nazilli’deki Yunan komutanına Nazilli’nin basılacağına dair haber göndermiştir. Bunun üzerine Yunanlılar Aydın’a doğru çekilmiştir. Bu kuvvetlere Demirci Mehmet Efe de katılmıştır. Bu sırada Nazilli karakol komutanı Arap Yüzbaşı Nuri Bey Yörük Ali Efe, Sancaktarın Ali Efe, Mestan Efe gibi Efe’lerle birlikte hareket ediyordu. Yunanlıları takip eden bu kuvvetlerden Ali Çavuş, Aydın Devlet Hastanesi’nin yanındaki köprüünün altına pusu kurmuş, taarruz başladıktan sonra dağılıp hapishaneyi basarak 700-800 mahkumu serbest bırakmıştır. Kuva-yı Milliye’nin saldırısıyla geri çekilen Yunan kuvvetleri İncirliova’dan geri gelmiş, Umurlu yakınlarında Yörük Ali Efe’yi sıkıştırmıştır. Demirci Mehmet Efe de bunun üzerine yardıma gitmiştir. Kuyucak’ın Yunan işgali Köşk cephesinin bozulması, asker ve milis kuvvetlerin dağılması ile 27 Haziran’da fiilen başlamıştır. S. Sırrı Ünal yaşadığı bu günleri şöyle anlatır: *"6 Haziran 1919’ da Köşk cephesi bozuluyor. Ben o sıralarda belediyede çalışıyordum. Belediyereisi Feyzullahoğlu Ali Efendi idi. Ondan sonra Galip Hoca Efendi oldu. İspanakçı Galip Ceyhan’ın dedesi olur. Yunan gelmezden önce bi rtayyare gönderip İlçemiz’in üzerinde uçurttu. Gözdağı vermek için iki bomba saldı. Bombalardan biri Hasane Efendi camisine, ikincisi Karaoğlu Mehmet’in evine denk geldi. Can kaybı olmadı. Ondan sonra işgal başladı. Haziran ayı içindeydi. Nahiye Müdürü Ali Rıza Efendi idi. Bir iki gün önceden zaten biliyorduk. Halk bozguna uğramıştı. Yükte hafif olan en gerekli eşyalarını ve hayvanlarını alarak Karşıyaka’ya yani Menderes’in güney tarafındaki köylere göçetmeye başlamıştı. Karapınar, Pirlibey, Başaran ve Karacasu’ya akın akın göç ediyorlardı. Bunlar ve hayvanlarını da alarak Karşıyaka’ya yani Menderes’in güney tara-fındaki köylere göç etmeye başlamıştı. Karapınar, Pirlibey, Başaran ve Karacasu’ya akın akın göç ediyorlardı. Buna muhacirlik dendi. Sanki bir takvim olmuştu bizim için muhacirlik. Örneğin: "Oğlum muhacir-likten bir hafta önce doğmuştu, muhacirlikten üç gün önce öldü" gibi. Bizde toplanıp aşağı yakaya geçtik. Yassiyerlere (ovadabirsemt) geldiğimizde düşman Kuyucak’a*

girmişti. Ben karakoldan bir mavizer almıştım yanıma. Hatta şöyle bir olay oldu. Arap Abdullah diye birisi vardı. Kayınçısının karısına zarar verdiği için hapiste yatıyordu. İşgal nedeniyle hapishaneyi boşaltmışlardı. O da buraya çıkmış gelmiş. Benim yanımda kayınçısını görünce, omzumdaki mavizeri kaptı vurmak için. O da bir kadının kucağındaki çocuğu kaparak kucağına bastırıp vurmasını diye. Çocuğun annesi korkuyla tekrar kaptı aldı çocuğunu. O da fırsat bilerek iki kurşunla kayınçısını öldürdü. Sonra biz yolumuza devam ettik. Karacasu'dan geçerek Tavas'a gittik. Üç ay kadar kaldıktan sonra tekrar ailecek geriye döndük. Geçinemedik oralarda. Evimizin bütün eşyaları alınmıştı. Yunanlılar zeytinlikte (istasyonun üstünde), bir taburla karargah kurmuşlardı. Güneş battı mı kimse sokağa çıkamazdı. Karargahlarında sık sık Atatürk aleyhinde propaganda yaparlardı. Halktan gönüllü bekçiler vardı. Yukarı Kayacık köyünde milli kuvvetlerimiz gizli karargah kurdular. Köylüler, kuvvetlerimizin baskın ve boşaltma hareketlerinde mektup getirip götürmek suretiyle de yardımcı olurlardı. Gönüllü bekçilerimiz de düşmanın hakkında çetelere bilgi verirlerdi. Yerli rumlardan İstavri adında birisi vardı. Onu da asker etmişlerdi Yunanlılar. İşgalin aleyhindeydi o. Muhacirliğe çıkan halkın bir bölümü bizim gibi geçim sıkıntısı çekmekte olan köylerden dönerek evlerine geri geldiler. Biraz da Yunanlıların kötülük yapmadıklarına dair haberler geliyordu.”

O günlerde 11 Yaşında olan Ali Ayfer ise şöyle anlatır: “Orak zamanıydı. Tarlada orakla ekin biçiyorduk. Yunan geliyor dendi. Hemen toplanıp eve geldik. Giysilerimizi değiştirdik. Bir çuval un, yatak, yorgan ve sığırlarımızı alarak Karacasu yolunu tuttuk. Sekiz ay orada kaldıktan sonra Pirlibey'e geldik. Geçinemedik oralarda. Hayvanlarımız alışık olduklarından Pirlibey'den Kuyucak'taki evimize kaçmış gelmişler. Babamla birlik onları almaya gittik. Değneğin ucuna bir mendil bağlayarak Menderes kenarındaki askerlerin yanına yaklaştık. İnekler köprüünün üst tarafındaydı. Askerler “çocuk gelsin verelim” dediler. Ben gittiğim halde inekleri vermediler. Tekrar köye döndük. Az sonra kendi evimize geri döndük. Kadızadelerin çırçır fabrikası o zaman Yerli Rumlardan Yordan'ındı.⁶¹³”

İzmir'in işgaliyle başlayan süreçte Nazilli örgütlenmelerin merkezi olmuştur. Kurulan Heyet-i Merkeziye sonrasında Heyet-i Milliyeye dönüşmüş çevre yerleşimlerden katılan delegelerle birlik sağlamaya çalışmış, Nazilli Kongrelerini toplamıştır. I. Nazilli

⁶¹³ Akın Çelebioğlu-Hüsnü Büyükköç, *Bizim Kuyucak*, Kolalı Matbaası, Aydın, 2010, s. 51-53.

kongresine Kuyucak'tan katılım sağlandığı net olmamakla birlikte II.'ye Zihni ve İsmail Hakkı Efendi, III. Kongre'ye Hocaşade Tevfık Bey katılmıştır.

Nazilli'den gelen haber, kararları Davulcu Kara Yusuf gizliden tellallık yaparak duyuruyordu. Kadızade Ahmet Ünsal ve Halil Ağa direniş örgütlerini yönetiyorlardı. İşgal yıllarında belediyeyi Topal Vasil yönetiyordu. Topal Vasil de bir işbirlikçiydi ve Yunanlılar kaçarken o da onlarla Yunanistan'a gitmiştir.

Malgaç baskınına Kuyucaklılar da katılmıştır, baskın öncesinde Denizli'den çok sayıda silah gönderilmiştir. Ortakçı Yunan karakolu baskınında Uzgur'dan Doğancı Osman şehit olmuş, yerli işbirlikçilerin yardımıyla Kuyucak'ta toplanan giysileri giyen Yunan askerleri Ortakçı'ya gitmiş, halka işkence yapmıştır.

Bizim Kuyucak kitabında 77 yaşındaki Yumurtacı Hüseyin işgal anılarını şöyle aktarmaktadır: *"Ben Geneviş'e incir almaya gitmiştim. İki eşek yükü İncirle Kuyucak'a dönecektim. Gireniz(Pamukören) tarafından Yunan'ın kaçmakta olduğu haberini aldım. Şose(süsyolu) de bir toz bulutu koptu. Biz Çobanisa tarafına kaçtık. Kuyucak'a girdik. Derekavak'tan Kabakdağı'na çıktık. Herkes kaçıyordu. Bizim eve bir sürü kadın-kızan doldu. Nereye, nasıl kaçacağız soruları çoğalmıştı. Duvar kenarın-dan tek sıra halinde Taksim'e kaçacağımızı söyledim. Ve taktik verdim: "Ben yatın deyince yatacak yürüyün deyince eğilerek yürüyeceksiniz" diye. Gizli gizli Taksim'e vardık. Pirenlitepe'ye gitmeleri için komut verdim. Onlar tepelere doğru çıktılar. Kendim döndüm. Kabakdağı'na geldim. Yunan Karakolu'na yaklaştım. Gizliden kulak verdim, ses gelmiyordu. Dışarıda köpekleri vardı. Bir kısım silah ve bazı eşyalar vardı ama kimse görünmüyordu. İçeri atladım. Gerçekten kimseler yoktu. Bir mavzer ve yeteri kadar mermi kuşandım. Karnım açtı, konservelerinden karnımı doyurdum. İstasyona inerken yaralı bir Yunan askerini öldürdüm. Çobanisa'dan gelenlerle burada birçok arkadaş olduk. Hocaşade, Hacı Vasfi Halil ile Yunanlılar'ın arkasından gittik. Incirlioşa yakınında birçok yerli Rum'u öldürdük. Demirci Mehmet Efe'de oradaydı. Hep birlik İzmir'e kadar gittik. Manisa tarafından Mustafa Kemal gelmişti. Şimdiki Kültürpark'ın bulunduğu yerde birçok yerli Rum vardı. İnatlarından teslim olmuyorlardı. Oraya ateşe verdik. Zaten İzmir'in heryanı yanıyordu. Sonra Hükümet Konağı'na gittik. Yunan bayrağı indirildi, Bayrağımız çekildi. Deniz'in üzeri kaçan Yunanlılarla doluydu. Kaçıyordu kafirler⁶¹⁴."*

⁶¹⁴ Çelebioğlu – Büyükkoc, age, s. 64-72.

3. BÖLÜM

3. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ AÇILIŞ SONRASI BÖLGEDE YAŞANAN GELİŞMELER

3.1. Denizli Olayı

Köşk cephesinin dağıtılmasından sonra halk şaşkınlık içinde kalmış, büyük bir üzüntü yaşamıştır. Kuva-yı Milliye Heyetleri bu süre içinde birbirinden haber alamıyordu. Söke Kuva-yı Milliye Heyeti sık toplanarak alınacak tedbirleri konuşuyordu. Bunlardan birinde Hacı Halil Paşazade Ali Rıza Bey, Ömer Ağazade Mehmet Ağa, Söke Jandarma Kumandanı Binbaşı Tahir Bey ve azalar bulunuyordu. Bu toplantıda son cephe durumu, Nazilli’de bulunan Aydın Kuva-yı Milliye Heyeti Merkeziyesi durumu hakkında bilgi almak, Söke bölgesinde gereken tedbirleri almak için bir Kuva-yı Milliye’cinin Denizli’ye gitmesine karar verilmiştir. Gönderilen isim de Sındırgalı Süreya olmuştur. Emrine verilen dört kızanla, 8 Temmuz 1920 sabahı 10.00’da Söke’den Menderes’in öte yakasındaki Bağarası nahiyesine doğru yola çıkmıştır. Koçarlı üzerinden 9 Temmuz 1920 öğleden sonra Çine’ye geçerek Yörük Ali Efe’yle görüşmüş, Söke, Bağarası, Koçarlı hakkında bilgi vererek Muğla’ya doğru yola çıkmıştır. Muğla’ya yakın bir yerde ihtiyat zabiti Sami Bey’le karşılaşmış ve ondan bilgi almıştır. Köşk bozgununun büyük bir üzüntüye ve korkuya sebep olduğunu öğrenmiştir. Belediye Reisi Ragıp Bey’le görüşmüş, Milli Mücadele’nin burda zayıf, eksik kaldığını, Mutasarrıf Giritli Ethem Bey’in mebus olduğunu, yeni mutasarrıf hemen gelmezse durumun kötüye gidebileceğini aktarmıştır. Jandarma Bölük Kumandanı ile tanışmış, görüşmede vatan duyguları yüksek olan bu Yüzbaşıyla Muğla’da Milis Taburu kurulmasına karar verilmiştir. Muğlalı gençlerden oluşan bu taburla Muğla Heyet-i Milliyesi yeni bir ruh kazanmıştı. Taburun düzenli olması yeni Mutassarrıf Müştak Bey zamanında gerçekleşmiştir⁶¹⁵.

Köşk cephesinin bozulması üzerine Denizli müftüsü arkadaşlarından bir kısmıyla Tavas’a göç etmişti, Heyet-i Milliye dağılmış, Denizli’den Heyeti Milliye’nin yerine bambaşka kimselerden oluşan aleyhtar zümre iş başına gelmişti. Sancakta o sırada mutasarrıf yoktu. Umum K. Demirci Mehmet Efe ve Denizli müftüsü Ahmet Hulusi Efendi ile pek de iyi geçinemeyen ve bilhassa müftünün taşkınlıklarına tahammül edemeyen Denizli Mutasarrıfı Faik Öztırak sancağı terk ederek Ankara’ya gitmişti. O sıralarda müftü

⁶¹⁵ Sındırgalı Süreyya, age, s. 9-27.

Ahmet Hulusi Efendi arabasının önüne bayraklar astırarak iki yanındaki muhafızlarla sadrazam gibi dolaşıyordu. Müftünün bu haline sancak mutasarrıfı Faik Bey (Öztırak) tahammül edemiyordu. Mutasarrıf Faik Bey, Denizli'yi terk edip gittikten sonra Denizli'de hükümeteşizlik ve başsızlık hüküm sürüyordu. Bu boşluğu doldurmak isteyen Heyeti Merkeziye, o sırada Muğla mutasarrıflığına tayin edilip de Denizli'den geçmekte olan Müştak Lütfi Bey'in Denizli mutasarrıf vekaletinde çalışmasını istedi. Ankara'nın da oluruyla Müştak Lütfi Bey, geçici süreyle Denizli'de mutasarrıf vekaletinde bulundu⁶¹⁶. 6 Temmuz 1920'de Müştak Bey'de Ağır Ceza Reisi Kahraman Seyfi Bey'i mutasarrıf vekili olarak bırakmış ve Muğla'ya gitmiştir. Müştak Bey'in ayrılmasına sebep olan olaylar şu şekilde yaşanmıştır:

Köşk, Nazilli ve Sultanhisar'daki Rumlar Denizli'ye gönderilmişti. Burada Rum nüfusu, Yerli Rumlarla beraber çoğaldı. Bu durum Denizli'deki müslümanlar ve cephe için bir tehlike oluşturabilirdi. Ahmet Hulusi Efendi, Yunan taarruzlarının Denizli halkı üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldırmak için 1 Temmuz 1920'de Delikliçınar'da bir miting düzenledi. Halkı göç etmeden, korkmadan, düşmana karşı koyabilmek için gönüllü olmaya davet etti. Bu konuşması hemen etkisini göstererek 115 kişi gönüllü yazıldı. Bu müfrezenin başına Osman Efendi getirildi. Ayrıca Denizlili Halil İbrahimoglu Mülazim Rüştü, Şerif Alioglu Mülazim Şükrü, Kadiroglu Mülazim İsmail gibi yedek teğmenler ve Ahmetoglu Hüsnü, Şakiroglu Esat Ali oğlu Rıza, Tevfikoglu Baytar Ali Tevfik Beyler de bu müfrezede görev almıştır. Oluşturulan birliğe "*İntikam Bölüğü*" adı verildi ve Buldan'a gönderildi. 2 Temmuz 1920'de Yunan kuvvetleri Sarayköy önlerine gelince bu kaza merkezi birkaç yer değiştirerek sonunda Duacılı Köyü'ne taşındı. Denizli'de halk korkudan Tavas'a bir kısmı Acıpayam, Dinar, Burdur ve Antalya'ya göç etmiştir. Bu göçü durdurmak içinde mitingler düzenlendi. Nutuklar söylendi. Goncalı'dan Demirci Mehmet Efe de telgrafla göçü önlemeye çalıştı. Bu göçler Denizli'de asayişin bozulmasına sebep olmuş, halk paniklemiştir. Hey'et-i Milliye Reisi olan Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi 4 Temmuz 1920'de Ali Fuat Paşa'ya telgraf çekmiş, Denizli'deki yaşananlarla ilgili bilgi vermiş, asker göndermesini istemiştir⁶¹⁷. 5 Temmuz 1920 günü Goncalı'da bulunan Demirci Mehmet Efe'yi çağırmış ve şunları söylemiştir:

"Efe oğlum;

⁶¹⁶ Tokat, age, s. 65-66.

⁶¹⁷ ATASE Arş; K: 738 G: 34 Fh: 1.

Denizli’de Rumlar mühim bir ekseriyet teşkil etti. Geçen sene İslamlar aleyhine Yunanlılarla beraber bunlar facialar işlemlilerdir. Şu halde Denizli’de kalan İslamlar ve cephe tehlikede kalacaktır. Hiç olmazsa Rum erkeklerinin Denizli’den kaldırılarak dahile sevkini İslam ahali namına rica ederim.”

Tavas’a gitmek için de izin istemiştir. 6 Temmuz 1920’de Müftü Efendi yetim çocukları ve aile efradını alarak Tavas’a gitti. Heyet-i Milliye üyesi birçok kişi de müftüyü takip etti.

Bu olumlu davranışlardan ve Müftü’nün faaliyetlerinden rahatsız olan Hürriyet ve İtilafçılar olumsuz bir tutum segiliyordu. Belediye Başkanı Hacı Tevfık Bey’in daveti üzerine şehirde kalan Türkler ve Hristiyanlardan ileri gelenlerle bir toplantı yapıldı. Toplantıda Rum erkeklerinin göç ettirme konusu ve bunun sonucu Yunanlıların Denizli’ye geldiğinde daha çok işkence yapabileceği tartışıldı. Hatta İtalyanlardan yardım isteme dahi düşünülmüştü. Buna Komiser Hamdi Bey şiddetle itiraz etti. Bu toplantıda *‘Hükümete Müzaheret Heyeti’* olarak da *‘Hicret Etmeyeceklerin Hukukunu Müdafaa Cemiyeti’* kuruldu. Bu Heyetin başkanlığına ve Mutasarrıf Vekili Hakim Kahraman Seyfi Efendi, üyeliklerine de Belediye Başkanı Hacı Tevfık, Kara Hacıoğlu Salih, Feyzullahoğlu Ahmet Şirvanlıoğlu Nakip Ahmet Ziyat, Saraçoğlu Hacı Salih, Odabaşıoğlu Halil, Şirvanlıoğlu Giyasi Efendilerle, Jandarma emeklisi Namık Bey getirildi. Bu Cemiyetin kuruluşu sırasındaki tartışmalarda Muğla Mutasarrıfı olan ve Denizli Mutassarrıflığına Vekalet eden Müştak Bey’i küçük düşürücü sözler edilmişti. Müftü’ye bir tezkere gönderilmiş ve müftü *“Başının çaresine bak, eğer Yunanlılar gelirse seni elimizle teslim ederiz, buradan gitmeye bak”* şeklinde tehdit edilmişti. Bu gelişmeler üzerine Mutasarrıf Vekili Müştak Bey, Komiser Hamdi ile birlikte 6 Temmuz 1920 günü Muğla’ya gitti. Heyet-i Milliye Birinci Şube Müdürü Müftüzade Kazım, Doktor Lütfü (Müftüler) ve Milli Polis Komiseri İbrahim de aynı gün Tavas’a gitmiştir. Böylelikle Denizli’de otorite sağlayacak kimse kalmadığı gibi ortam tamamen Hürriyet ve İtilafçıların diğer bir deyimle Kuva-yı Milliye aleyhine çalışanların eline kaldı. Denizli’de mevki komutanı olarak bulunan Albay Tevfık Bey dahi bunun önüne geçemedi. Hatta onların fikirlerine katıldı⁶¹⁸.

Müftü’nün, Demirci Efe’den Rumların Denizli’den uzaklaştırılması isteğini düzenlemek için, başlangıçta Tümen Komutanı, Balyambolu Cephesinde bulunmuş olan Jandarma Yüzbaşı Rıfat Bey ile Jandarma Teğmeni Fazıl’ı Denizli’ye gönderdi. Bu

⁶¹⁸ Aydın, age, s. 345-346, Sındırgalı Süreyya, age, s. 31-35, Akcan, age, s. 156.

görevliler Denizli hükümet konağına giderek vazifelerini söylemişler ancak hükümet konağında yerli halktan birkaç kişi, Yüzbaşı Rıfat'a, Rumların nakli halinde, Yunanlar Denizli'ye girdiklerinde göç etmeyen Müslüman halka zulmedeceklerini, bu nedenle nakil işinden vazgeçilmesini ve Rumların Denizli'de bırakılmasını talep etmişti. Bunun üzerine Denizli mutasarrıf vekili ve Yüzbaşı Rıfat, Demirci'ye, Denizli'de polis ve jandarmanın aileleriyle göç ettiklerinden idarenin Rumları toplamak ve sevk etmek için kuvveti olmadığını telgrafla bildirmiş, bu nedenle tehcir etme düşüncesinden vazgeçilmesini teklif etmiştir⁶¹⁹.

15 yaşından yukarı eli silah tutan Rumların trenle nakil işinde görev alacak demiryolu personeline ve Eğridir'de bunların yerleştirilmesi için gerekenlere de talimat verildi. Bu iş için zeybeklerden oluşan ayrıca bir kuvvet hazırlanması istendi. Yüzbaşı Rıfat Denizli'ye gidince Demirci Efe'ye Rumları nakletmek için elde yeterli kuvvet olmadığından kuvvet gönderilmesini rica eden bir telgraf çekti. Bu istek üzerine Demirci Mehmet Efe, Sökeli Ali Efe komutasında otuz- kırk kadar zeybeği Denizli'ye gönderdi. Sökeli Ali, Denizli'ye gelince hükümet konağına gitmiş, Mutasarrıf Vekili Kadı Seyfi Efendi'ye geliş sebebini anlatmıştır. Seyfi Bey ve bazı kişiler bu işten duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş⁶²⁰ ve daha önce Yüzbaşı Rıfat Bey'e de yapıldığı gibi Rumların Denizli'den göç ettirilmemesi için baskı yapmıştır. Bu arada Albay Tevfik Bey de bir telgraf çekerek, *"Rumların naklinin siyaseten zararlı olacağından, yapılmaması"* teklifinde bulunmuştur. Bu baskı ve teklifler dikkate alınmadı. Sökeli Ali Efe ve Yüzbaşı Rıfat, 7 Temmuz 1920 akşamına kadar Rumları trene bindirerek Eğridir'e göndermeye çalıştı. Bu nakil işlemleri sırasında Sökeli Ali'ye bazı yerlilerin Rumları evlerinde gizledikleri haberi verilmiş, yapılan bir aramada Denizli zenginlerinden birinin evinde bu durumla karşılaşmıştı. Sökeli Ali, bu zengini, hareketinden dolayı darp etmiş, bu sırada kızanlarında taşkın tavırları olmuştu⁶²¹.

7-8 Temmuz 1920 gecesini Albay Tevfik Bey gönderdiği telgrafta: *"Burada bulunan zeybekler halkın malına, ırzına tecavüz ediyorlar bir hadise çıkacağını arz ederim"* demiştir. Demirci Efe'nin yazı işlerine memur Denizlili Yüzbaşı Şükrü Bey, Tümen Komutanı'na bir telgraf daha getirdi. Bu telgrafta da: *"Buraya gönderdiğiniz zeybekler halkın malına, ırzına tecavüz etmekte olduklarından vukua gelecek müessif hadisenin size raci olacağını beyan ediyoruz"* ifadesi bulunuyordu. Bu telgraf yukarıda belirtilen *'Hicret Etmeyeceklerin*

⁶¹⁹ Bilal Yıldız, "Yeni Belgeler ve Çalışmalar Işığında Denizli Vak'ası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2013/2, Sayı:18, ss. 157-181, s. 166.

⁶²⁰ Akcan, age, s. 157.

⁶²¹ Akcan, age, s. 158, Apak, age, s. 209.

Hukukunu Müdafaa Cemiyeti' Başkan ve üyelerinin imzalarını taşıyordu ve Demirci Efe'ye hitaben yazılmıştı. Telgraf Demirci Mehmet Efe'ye emir verir gibi sert idi. O gece bu telgraf Demirci Efe'ye gösterilmedi. Ertesi sabah erken saatlerde açıklandı. Bunun üzerine Demirci Efe, Sökeli Ali Efe'yi telgraf başına çağırarak durumu sordu. İkisi de çok sinirli bir vaziyette konuştu. Demirci Efe, Sökeli'ye hemen trenle Denizli'den Goncalı'ya hareket etmelerini emretti. Cepheye dönmek üzere istasyona gelmekte olan Sökeli Ali ve müfrezesi, yolda kalabalık bir halk topluluğu ile karşılaştı. Kendisine, halkın zeybeklerin tecavüzkar hareketlerinden korktukları söylendi ve Denizli'yi terk edinceye kadar silahlarını teslim etmeleri rica edildi. Sökeli de, halkın korkmasına bir sebep olmadığını anlatmak için istasyonda tekrar geri almak şartıyla bütün silahlarını teslim etti. Kuva-yı Milliye'ye karşı olan heyetin teşkil ettiği müfreze ve silahlandığı halk, silahsız olarak topluca istasyona gitmekte olan Sökeli ve arkadaşları üzerine ateş açmıştır. Sökeli ve üç adamı ölmüş, birkaç zeybek de yaralanmıştı. Kaçmayı başaran zeybeklerden bir kısmı durumu Demirci Mehmet Efe'ye haber vermek üzere Goncalı'ya gitmiştir⁶²².

Bilal Yıldız 7-8 temmuz gecesi yaşananları şöyle aktarır : “*Rumlar'ın toplanması esnasında bazı olumsuzluklar yaşanmıştır. 7-8 Temmuz gecesi Kilisli Murat Bey'in kızanları Hristiyan Mahallesi'nde sarkıntılık yapmıştır. Sökeli'nin kendisi ve kızanlarından bazıları da, Çaybaşı Mahallesi'ndeki bazı Müslüman evlerini soymuştur. Mahallelere dağılan Sökeli'nin adamları, düşman geliyor tehditleri ile halkı şehri boşaltmaya zorlamıştır. Ayrıca münadiler çıkararak “düşman Honaz Nahiyesi'ne girdi, Denizli'yi arkadan sardı, içeriye girmek üzeredir, halk başının çaresine baksın” şeklindeki ifadelerle halkı korkutan Sökeli ve kızanları Çamlık'ta pusuya yatarak Tavas'a kaçan halkın bir kısmını soymuştur. O dönemde Tavas yolu, Çamlık'tan geçmektedir. Ayrıca, Sökeli'nin kızanlarından bir kısmı da şehirde kalan halkın yükte hafif, kıymette ağır mallarını ve ziynet eşyalarını alıp Tavas'a kaçmaları ve bu vesile ile Çamlık'ta bekleyen Sökeli tarafından soyulmaları için Yunanlıların o gece Çal tarafından Denizli'ye gelecekleri yalan haberini mahalle aralarında yaymıştır. O gece sabah saat altıya doğru Albay Tevfik Bey, “Burada bulunan zeybekler halkın malına ve ırzına tecavüz ediyorlar. Bir hadisenin çıkacağından korkuyorum” diyerek Demirci'ye telgraf çekmiştir. Ardından yarım saat geçmeden Mutasarrıf Vekili Kahraman Seyfi Bey ve sekiz arkadaşı Demirci'ye gönderdikleri telgrafta “Buraya gönderdiğiniz zeybekler halkın malına ve ırzına tecavüz etmekte olduklarından vukua gelecek müessif hadisenin size raci olacağını beyan ediyoruz” demişlerdir.*

⁶²² *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, II. Cilt, II. Kısım, s. 59.

8 Temmuz sabahı telgrafhaneye Kahraman Seyfi Bey ve Albay Teyfik Bey gelmişler ve orada bulunan halktan biri, “Memlekette polis, jandarma yok, ne yapacağız?” diye sorması üzerine; Kahraman Seyfi Bey, “Ahval inkişaf edinceye kadar herkes mahallesini korusun, Hristiyan Mahalleye de komşu mahalle baksın” demiştir. Bu şekilde Hristiyanların can ve mal güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Denizli’den aldığı telgraflardan dolayı canı sıkılan Demirci, Sökeli Ali Efe’yi telgraf başına çağırmıştır. Telgraf müdürü Süreyya Efendi, Demirci’nin emrini Çamlık’ta geceyi kızanlarıyla geçiren Sökeli’ye Maarif Hanı’nda kalan iki zeybekle bildirmiştir. Sökeli dâhil kızanların hepsi ağır sarhoş bir şekilde şehre dönmüşlerdir. Demirci ile Sökeli telgraf makinesi başında sert bir şekilde tartışmışlar, Demirci genel durum hakkında bilgi aldıktan sonra Sökeli’ye kızanlarıyla beraber derhal Goncalı’ya dönmesini emretmişti.

Demirci, Sökeli Ali Efe’yi beklerken, Sökeli istasyonda Nis Adası’na göndereceği dört yüzden fazla Rum’un başında beklemektedir. Nazilli sürgünlerinden bir Rum, Sökeli Ali Efe’ye zengin Rumlar’ın Müslüman zenginlerin evlerinde saklandığını söylemiş ve adreslerini de vermiştir. Sökeli, tellal görevlendirerek Rumları gizleyenleri cezalandıracağını ilan etmiştir. Daha sonra habercilerden birinin kılavuzluğu ile evlere baskın düzenleyerek ev sahiplerini dayaktan geçirmiş ve yakaladığı Rumları istasyona göndermiştir. Sökeli bütün evleri dolaşmayı niyetlenirken, Albay Teyfik Bey’in gönderdiği bir adam ona, Demirci’nin telgraf başında beklediğini haber vermiştir. Demirci, genel durum hakkında bilgi aldıktan sonra (işini çabuk bitirip) kızanları toplayarak Goncalı’ya gelmesini emretmiştir. Sökeli istasyona doğru hareket ettiği sırada, Denizli’deki Kuvâ-yı Milliyecilere dağıtmak için Binbaşı Hamdi Bey silahlarını vermelerini istemiş, Efeler de postaneden silahlarını bırakarak ayrılmışlar ancak, istasyona giderken Askerlik Şubesi ile Yağhane’ye kadar olan istasyon caddesi üzerinde Denizli halkından pek çok silahlı kişi toplanmıştır. Bu gruptan bazıları yüksek sesle; “Artık bu millet ne Kuvâ-yı Milliye ne de zabıt görmek ister. Bunlar defolup gitsinler” gibi sözler söylemişlerdir. Bayramyeri yakınındaki tabakhaneden malları yağma edilmiş olan birkaç kişi tarafından üzerlerine ateş açılmış ve tabakhanenin kenarındaki çalılığa gizlenmiş olan Kavasoglu Mehmet isimdeki şahıs Sökeli’yi vurmuştur. Sökeli ile beraber Yenipazarlı Hacı Kara Mustafa ve Kuyucak’ın Gireniz Köyü’nden Mehmet Efe öldürülmüştür. Yüzbaşı Rifat Beyle beraber diğer kızanlardan bazısı yaralı, bazısı da sağ olarak kaçırmıştır⁶²³. ”

⁶²³ Yıldız, agm, s. 169-171.

Aradan yarım veya bir saat geçtikten sonra Albay Tevfik Bey'den, Tümen Komutanına gelen telgrafta da *"Vukubulacağını gece arzettiğim müessif hadise vukua geldi"* denilmiştir. Tümen Komutanı Albay M. Şefik, bu telgrafi da Demirci Mehmet Efe' ye göstermedi. Fakat bir süre sonra Goncalı İstasyonu'nda Albay ve Demirci Efe oturlurken yanlarına telaşlı bir tavırla gelen bir zeybek kızanı *"Efem... Millet... Bizi kınıyor"* diyerek bağıırıyordu. Bunun peşinden gelen diğerleri de: *"Buraya (Concalı'ya) gelmek için telgrafhaneden Sökeli ile çıktık... Elimizden silahları istediler... verdik. Yürürken üzerimize ateş ettiler. Kim kaldı kim vuruldu bilmiyoruz"* diye olayı anlatmıştır. Sökeli Ali Efe ve bir kızanın vurulduğu öğrenilmiştir. Bu haber üzerine çok öfkelenen Efe, özel treni ile Denizli'ye gitti. Denizli istasyonu civarında kargaşa devam ediyordu⁶²⁴.

İstasyona Şefik Bey'le geldiğinde, Sökeli Ali Efe ve Koca Mustafa Efe'nin cesetleri arabayla getirilmişti. Cesetler çıplak denecek kadar soyulmuştu, üstlerinde çamaşırları ve gömlekleri kalmıştı. Yüzleri tanınamayacak derecede hırpalanmış, Sökeli'nin gözleri oyulmuş gibiydi. Bu görüntü karşısında zeybeklerden bazıları çığlık atmıştı. Demirci Mehmet Efe soğukkanlılığını korumaya çalışarak, cesetleri arabadan indirtti⁶²⁵. Sinirler iyice gerildi. Efe'nin öfkesi tüm şehir halkına yöneldi. Bu saldırıdan yaralı kurtulanlar, saldırının tüm Denizlililer tarafından yapıldığını iddia ediyordu⁶²⁶. Albay M. Şefik, Dinar Jandarma Müfrezesi başındaki Şevki Bey'e emir vererek Denizli Mutassarrıf Vekili ile Jandarma Tabur Komutanı Hamdi Bey'in gönderilmesini istemiştir. Binbaşı Hamdi Bey ile mutasarrıf vekili yerine Albay Tevfik Bey gelmiştir. Jandarma Tabur Komutanı ve Albay Tevfik Bey hakkında yapılan kısa bir sorgulamada, oradaki kızanlardan birinin Tevfik Bey'i suçlaması başka bir kızanın da onu desteklemesi üzerine hemen o anda bir tabanca sesi duyuldu ve Albay Tevfik Bey Demirci Efe tarafından vuruldu⁶²⁷. Tevfik Bey'in ölüm haberi 12 Temmuz'da 12 Kolordu Komutanlığı'na *"Sekiz Temmuz Perşembe günü saat 1.00'de Miralay Tevfik Bey Demirci Efe tarafından şehid edildi"* telgrafi ile bildirildi⁶²⁸. Demirci intikam hırsıyla doluydu. Denizli'yi tamamen yakacağını, topa tutacağını söylüyordu. Albay M. Şefik'in kendisini teskin edici sözleri, *"özellikle asıl suçlular en çok 500 kişidir, bütün halk suçlu değildir"* ikazları bir sonuç vermedi. İstasyondan birlikte hükümete gidildi. Zeybekler, oraya Denizli'de bulabildikleri erkekleri topladı. Kısa sorgulamadan sonra kendi mantıklarına göre suçlu buldukları birçok kişiyi bıçaklayarak veya boğazlayarak öldürdü. 8

⁶²⁴ ATASE Arş; K: 787 G: 12 Fh: 18.

⁶²⁵ Selek, age, s. 707.

⁶²⁶ M. Şefik Aker, *İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, C. III, İstanbul, 1937, s. 238.

⁶²⁷ Aker, age, C.III, s. 208-209.

⁶²⁸ ATASE Arş; K: 787 G: 12 Fh: 18.

Temmuz 1920 günü sabahtan akşama kadar milli müfrezeden ve halktan altmış küsur kişi öldürüldü. Ölenlerin on altı kişinin zeybek olduğunu Demirci Mehmet Efe kendisi söylemişti⁶²⁹. 38 kişiyi hükümet konağı bahçesinde öldürmüştür. Öldürülenler arasında kadı, Mutasarrıf Vekili Kahraman Seyfî Efendi ve çok sayıda eşraf vardı⁶³⁰. Zeki Sarıhan, tutuklanıp öldürülenlerin sayısının 60 olduğunu, zeybeklerin olay sonrası çarşığı ve şehri yağmaladığını, Efe'nin şehirde idareyi yeniden düzenlediği, halkın bu terörden kurtulmak için Denizli'yi terketmeye başladığını ifade etmiştir⁶³¹.

Sabahattin Selek'in aktarımına göre; zeybeklerin intikam hırsıyla katliamı bir önce başlatmak istemesi üzerine 200 kadar zanlı içinden 20 kadarı teşhis edilmiş, suçlu kabul edilmişti. Şefik Bey bu adamların öldürüleceğini biliyordu ve Efe'ye *"divan-ı harp kurmalı, ifadelerini alıp, kısa bir yargılamadan sonra kanuna göre hüküm verilmeli"* demiştir. Efe'de zeybeklerine bu 20 kişiyi hükümet avlusu karşısında çıkmaz sokak içerisindeki büyük kapalı avluya götürmelerini istemiştir. Zeybekler bu adamlara saldırmış, bıçakla boğazlarını kesip, parçalayarak hepsini öldürmüştür. Şefik Bey olayı farkedince *"Ötekilerden ne farkımız kaldı? Bunları kanun hükmü ile ipe ekmek imkanı varken böyle ağır bir suç niye işlediler?"* demiştir. Efe de Şefik Bey'in kulağına şunları söylemiştir: *"Eğer bu işi kanuna uysun diye geciktirseydim, kızanları zapt edemezdim. O vakit beni de dinlemezlerdi. Yalnız bunları değil, bütün şehir halkını çoluk çocuk demez öldürürlerdi. Sonra da başlarını alınca giderler. Sen bunları bilmezsin"*⁶³².

Demirci Mehmet Efe arkadaşlarının öldürülmesinin suçunu tüm Denizlilere yüklemiş, şehri yakmak için belediye gazhanesinden gaz getirtmiştir. Şeyh Tahir Efendi, Demirci'nin karşısına dikilerek onu durdurmaya çalışmıştır. Şehri yakmaya yemin ederek Denizlileri cezalandırmaya çalışan Efe'ye, *"Oğlum şeriatla zorluk yoktur. Her şeyin kolayı"*

⁶²⁹ Aker, age, C.III, s. 216, Bayraktar, agm, s. 147. Bilal Yıldız yaşananları şu şekilde aktarmıştır: *"İstasyon Caddesi'ndeki Pandozoplu Fabrikası'na ait bahçeli köşkü kendisine karargâh yapmış, muhtarların yanlarında zeybekler ve jandarmalar olduğu halde, ellerine vesikalar verilerek o gün o gece suçlu oldukları Kuvâ-yı Milliye tarafından ihbar edilenler aratılmıştır. Yakalananlar hükümet konağının karşısında 116 ve eczanenin bitişiğindeki Kadın hapishanesine konulmuşlar. 9 Temmuz günü öğleye kadar tutuklanan erkeklerden ve şehrin ileri gelen zengin ve eşrafından 68 kişi telgraflanenin karşısındaki eczanenin bitişiğindeki evin avlusunda efelerin baş cellâdı Nazilli'nin Aşağı Mahallesi'nden Kasap Mustafa Çavuş tarafından enselerinden kesilerek hunharca öldürülmüştür. Halkın boğazlandığı yer, yıkılan eski Ulu Cami'nin alt tarafında, İstasyon Caddesi'nin arka tarafıdır. O dönemde oradan bir çay aktığı için, boğazlanan insanların kanını su alıp götürmüştür"*, agm, s. 172-173.

⁶³⁰ *Türk İstiklal Harbi İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, VI. Cilt, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974, s. 204, Nuri Köstüklü, Hafız İbrahim'in bilgisine göre 68 kişi öldürüldüğünü belirtir, age, s. 233, BOA DH-KMS: D: 52-5, B: 80-4.

⁶³¹ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III / TBMM'Den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 118.

⁶³² Selek, age, s. 710, Aker, age, C.III, s. 215.

bulunur. Denizli'nin mezarlığı da şehir sayılır. Oranın sakinleri şehirde bulunanlardan daha çoktur. Burasını ateşlediğiniz takdirde yemininiz yerine getirilmiş olur.” demiştir. Şeyhin dediğini yaparak mezarlığı yakarlar. Sonra da Efe, Ankara'ya Mustafa Kemal Paşa'ya “Denizlililer isyan etmişti. Gereken tedbirler alındı. Asayiş ve emniyet temin olundu” şeklinde telgraf çekmiştir⁶³³.

Emin Aslan Tokat bu günü şöyle anlatmaktadır: “O gün Denizli'nin mahşeri andıran manzarasını görülmeye değer bir halde idi, herkes kaçmıştı, Denizli'nin etrafı makineli tüfeklerle ve zeybeklerle kuşatılmıştı, sokaklar pek تنها ve korkunç bir halde idi, Denizli çarşısı zeybekler tarafından tamamen yağma edilmişti. Umum K. Demirci Mehmet Efe Denizli'yi yakmak ve ahalisini de katletmek kararında idi. Tren Denizli İstasyonuna gelince Umum K. Demirci Mehmet Efe gözlerini kan bürümüş bir halde kendilerini istikbal için istasyona gelen heyet meydanında evvelâ ilk önüne çıkan kalemi reisi hakim beyi ve savcı Mehmet Ali Bey'i bizzat kendi eliyle ve kendi tabancasıyla beyinlerine tabanca sıkmak suretiyle öldürdü. Ve oradan da doğruca hükümet konağına gidildi, hükümet avlusunda Umum K. Demirci Mehmet Efe cellâtlarını çağırdı ve diğer zeybeklerle beraber bütün Denizlililer'i gözünün önünde kesmelerini emretti. Zeybekler âdeta şehir içinde sokaklarda ve caddelerde avcı hattına çıkıp kesecek adam arıyorlardı, yakaladıkları Denizlililer'i getirip cellâda teslim ediyorlardı, cellât mustafa ve arkadaşları hükümet karşısındaki boş arsada bu zavallıları enselerinden kesmek suretiyle öldürmeğe devam ediyorlardı. Feryat, fığan, canhıraş sesler ortalığa dehşet veriyordu. Denizli'nin Heyeti Milliye reisi müftü Ahmet Hulusi Efendi başta olduğu halde bütün ileri gelenleri Tavas'a kaçmış ve canlarını kurtarabilmişlerdi, halktan birçok kimseler de köylere, kırlara ve dağlara hicret etmişlerdi. Zeybekler bütün evlere girip çıkıyor adam arıyorlardı. Bütün bu kepezelikler 57. Tümen komutanı Albay Şefik Bey'in gözü önünde cereyan ediyordu. Albay Şefik Bey Umum K. Demirci Mehmet Efe'ye karşı tek kelime söyleyerek bu zavallıların imdatlarına ve şefaathlerine gitmiyordu. Şefik Bey âdeta taş kesilmişti, karşıdaki arsada cellâtlar mütemadiyen çalışıyordu. Bu arsa âdeta kanlar içinde kalarak bir mezbaha halini almıştı. O kadar ki kesilmek için getirilmiş zavallıların önünde birçok kesilmiş kimseler ölü ve ağır yaralı olarak yatmakta birçokları bir taraftan kesilmekte bir kısmı da kurbanlık koyunlar gibi kuyrukta kesilme sıralarını bekliyorlardı. Bu suretle yetmiş seksen kadar zavallı ense ve boğazlarından kesilerek öldürülmüşlerdi. Hatta içlerinden biri (bu zat bir posta telgraf memuru idi) tamamen şah damarı kesilmemiş olmalı ki zeybekler tarafından öldü diye terk

⁶³³ Üsküp, age, s. 140-141, Selek, age, s. 710.

edildiği halde sonradan dirildi, hastahannede bilahare tedavi altına alınan bu zavallı yurttaşımız bugün hâlâ malûl bir halde Denizli’de yaşamaktadır⁶³⁴. ”

Bir gözlemci o günü şöyle anlatmıştır: *“Demirci Efe, Sökeli Ali Efe’yi Hristiyanları göçe zorlamak üzere Denizli’ye gönderir. Sebebi hristiyanların mallarını yağmalamak, güzel kızlara tecavüz etmek. Halk Hristiyanların göçe zorlanmasına bir şey demez. Hatta taraftar görünür ama kızlarına aleni tecavüz edilmesini hoş karşılamaz. Gençler bu işe üzülmürler. Birleşirler. Ve Demirci Mehmet Efe’nin muavini Söke’li Ali Efe’yi öldürürler⁶³⁵.*

Demirci Mehmet Efe, Sındırgalı Süreyya’ya Denizli vakasını şöyle anlatmıştır: *“Köşk harbinden sonra biz Goncalı’ya çekildik. Denizli’liler şehirdeki Rumların içeriye sevkedilmelerini benden istediler. Bunların başında Kuvay-ı Milliye Reisi Müftü Ahmet Hulusi Efendi de vardı. Sökeli Ali Efeye kızanlarından bir miktarını alarak Denizli’ye gitmesini emrettim. Oradaki Rumları Eğirdir gölündeki adaya sevkedecekti, gitti... İşine başladı, sonradan Denizli’liler Rumlarla birleşmişler. Onların tehcirinden vazgeçmişler. Söke’linin geri alınmasını benden birkaç defa istediler. Ben de Söke’liye işini çabuk bitirip geri dönmesini bildirdim. Ali işi tamamlar gibi olunca Goncalı’ya dönerken hükümet önünde pusu kurarak, Söke’liye ve kızanlarına ateş etmişler, o yiğidi ve birkaç kızanı öldürmüşler. Kızanlardan yaralı, yarasız kaçanlar da var...*

Ben bunu duyunca yanıma Fırka Kumandanı Miralay Şefik Beyi de alarak işi anlamak üzere Goncalı’dan Denizli’ye geldim. İstasyonda kimseler yoktu. Sanki düşman kumandanı geliyormuş gibi! Her vakit buraya gelirken beni istasyonda karşılayanlardan şimdi kimse görünmüyordu! Ondan, gece hakkında hemen orada bazı şeyler öğrendim ve şehre gitmedim. Çünkü yanımda çok az kızan vardı. Geriye haber saldım, kuvvet getirttim. Benim bu hareketimi öğrenince bu defa başlarında Kalem Reisi Teyfik Bey olduğu halde bir heyet bizi istasyonda karşılamaya gelmişlerdi.

Söke’li Ali Efe’yi ve kızanlarını kahbece öldürenlerin cezasını verdim. Amma ele geçmeyen hainler de var. Onları da buldurup cezalarını vereceğim.⁶³⁶ ”

Şeyh Tahir Efendi’nin ısrarı üzerine olay sonrası Denizli’de bir umumi af ilân edilmişti. *“Herkes gelsin işiyle gücüyle meşgul olsun bundan sonra kimsenin kılına*

⁶³⁴ Tokat, age, s. 67-68.

⁶³⁵ Özdemir, *Demirci...*, s. 49-50.

⁶³⁶ Sındırgalı Süreyya, age, s. 57-58.

dokunulmayacaktır, Allah efeme ömürler versin deye” tellal deli Mahmut tarafından duyurular yapıldı buna rağmen Efe’nin sözüne itimat etmeyen Denizlililer bir türlü şehre gelmiyordu. Şehir bomboş, sokaklar تنها, mağazalar kapalı, dükkanlar yağma edilmiş durumdaydı. Efe, Denizli’de kaldıkça halkın geriye dönmeyeceği anlaşılmıştı. Efe de Sarayköylü Şeyh Tahir Efendi’nin ısrarı ve *“Efe sen artık buralardan git”* tavsiyesiyle Denizli’yi terk ederek karargahını tekrar Goncalı’ya taşıdı. Goncalı’da şimdi otel gibi kullanılan demiryolu idaresinin bir binasına yerleşti ve beraberinde Albay Şefik Bey olduğu halde çalışmalarına başladı⁶³⁷.

Demirci Mehmet Efe'nin beyannamesinden sonra Denizli’de günlük hayat normale dönmeye başlamış ancak bu olayın etkisiyle civar kaza ve köylerde Demirci Mehmet Efe ve zeybekler hakkında yerli-yersiz propaganda yapılmaya başlandı. Bölgedeki bu durum TBMM’ye kadar yansımıştır. 9 Temmuz 1920’de bu olay Tavas’ta duyulmuştur. Oraya da baskın yapılmasından korkan Kaymakam Ali Rıza, Köpekçi Nuri ve Ahmet Çavuş Efe’lerle Yarangüme halkı sabaha kadar Tavas yolunu beklemiştir. 10 Temmuz’da Mustafa Kemal Paşa’ya bir telgraf göndererek *“...Bizi efelerin şerrinden kurtarınız”* şeklinde bir istekte bulunulmuştur. Mustafa Kemal Paşa da aynı telgrafa 12 Temmuz’da vermiş olduğu cevapta *“iş’arınız kemal-i ehemmiyetle nazar-i dikkate alınmıştır”* demiştir⁶³⁸.

Temmuz ayının ortalarına doğru 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa, Denizli’ye gelerek olay hakkında incelemelerde bulundu. Fahrettin Paşa’nın Denizli’ye yapmış olduğu bu seyahatten sonra 57. Fırka Kumandanı Şefik Bey görevinden alınmış, Yarbay Nazmi Bey, Denizli Mutasarrıf Vekili ve 57. Fırka Kumandanı olarak atanmıştır. Sarayköy bölgesi, 24 Haziran 1920’de kurulmuş olan Batı Cephesi Komutanlığı’na bağlanmış ve bölgede sükûnet sağlanmıştır⁶³⁹.

Demirci Mehmet Efe, Şefik Bey’in görevden alınarak yerine Nazmi Bey’in verilmesi ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa’ya uzun bir telgraf göndermiştir. Demirci Mehmet Efe, bu telgrafında, *“bir seneden beri kardeş gibi çalıştığım mumaileyhin ani olarak lebdil edilmesi beni pek müteessir etti”* dedikten sonra Denizli hadisesinin meydana gelmesinde bölgedeki *“Rumların ve Kalem Reisi Miralay Tevfik Bey ve yoldaşlarının”* rolüne dikkat çekmiştir. Demirci Mehmet Efe, olay hakkında kendisinin verdiği bilgi yeterli gelmiyorsa bölgeye tahkikat heyeti gönderilmesini istemiştir.

⁶³⁷ Tokat, age, s. 69-70.

⁶³⁸ Aydın, age, s. 352, Apak, age, s. 210.

⁶³⁹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, II. Cilt, II. Kısım, s. 60.

Demirci Mehmet Efe, bu kaygısının da etkisiyle zaman zaman olay hakkında göndermiş olduğu telgraflarla Mustafa Kemal Paşa'yı bilgilendirmeye çalışmıştır. Demirci Mehmet Efe, 22 Temmuz tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya göndermiş olduğu bir telgrafında, Denizli Olayı'nın sorumluları arasında Jnd. Tb. Komutanı Hamdi Bey'inde bulunduğunu bildirmiştir. Mustafa Kemal, Demirci Mehmet Efe'nin bu telgrafi üzerine 24 Temmuz'da Dahiliye Vekaleti'ne bir mektup göndererek *"Denizli edenlerden olduğu iddia edilen Jnd. Tb. Komutanı Hamdi Bey'in de hemen hakkında tahkikat icrasını ve neticenin iş'ârını rica"* etmiştir. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa, Demirci Mehmet Efe'ye de bir şifre göndererek, *"Hamdi Bey'in hemen azliyle hakkında tahkikat icrasının icap edenlere emredildiği"*ni bildirmiştir. Demirci Mehmet Efe, 18 Ağustos tarihli Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği raporun 4. maddesinde, Em. Bnb. İbrahim Namık'ın Denizli Olayı'nın tertipleycilerinden olduğunu belirterek, aynı raporun 6. maddesinde olayla ilgili olarak *"Eğer bu Denizli Hadisesi'nin önü bu suretle alınmamış olsaydı, bu havalinin harekât-ı Anzavur hadisesini bertaraf eder mühim bir vâkia karşısında kalınacağı hiçbir surette hatırdan çıkarmamak lazım idi"* şeklindeki kanaatini ifade etmiştir.

Denizli Olayı'ndan sonra görevinden alınan Şefik Bey olayın ortaya çıkmasında Kuva-yı Milliye aleyhtarlığının etkili olduğu hususunda TBMM'yi bilgilendirmiştir ve *"Demirci Mehmet Efe'ye karşı şikâyet ve suç yüklemelerini ileriye düşünerek, ölçülü davranılarak dikkate alınmasını ve şu andaki vatansever faaliyetlerinin önemsiz hatalara feda edilmemesini"* istemiştir.

Demirci Mehmet Efe'nin mücadeleye katılmasından bu tarafa onun yanında kalmış ve bölgeyi en iyi tanıyan insanlardan biri olarak Şefik Bey'in Meclis'te yaptığı bu bilgilendirmeden sonra Mustafa Kemal Paşa 23 Ağustos 1920 tarihinde Demirci Mehmet Efe'ye, Denizli'de 57. Fırka Komutanı Nazmi Bey vasıtasıyla çektiği şifreli telgrafta *"57. Fırka Kumandan-ı sabıkı Miralay Şefik Bey Ankara'ya geldi. Mümâileyhin o havali ahvali hakkında verdiği izahatta ve hidemât-ı vataniyenize bi-hakkın muttali oldum. Hidemât-ı milliyenize sabık-ı misullu ve kemal-i itimatla devam etmenizi ricâ ederim"* demiştir⁶⁴⁰. Mustafa Kemal Paşa, 18 Ekim 1920 'de Demirci Mehmet Efe'ye başarı dileyen bir telgraf göndermiştir⁶⁴¹.

⁶⁴⁰ Akcan, age, s. 163-165.

⁶⁴¹ Cumhuriyet Arşivi, A: 111-5, D: 16, Fh: 26-4.

Ayrıca meclis kürsüsünden milletvekillerinin bu olay sırasında etkisiz kaldığı suçlamalarına karşılık, “eğer o fırka kumandanı Şefik Denizli’ye gitmemiş ve orada resmi ve insani vazifesini yapmamış olsa idi, Denizli bir yangın harabesine dönmüş ve masum halk – çocuk çocuk dahil olmak üzere- hakiki bir katliama uğramış olacağı muhakkattı. Bana şahit gösterecek adam evlatları vardır ve her vakit onları işhada hazırım. Muhasım ve muhaliflerime hiç sözüm yoktur. Onlar bu hadiseyi istedikleri renge boyasınlar ve istedikleri kadar fırka kumandanının ellerini kana bulaştırsınlar” diyerek durumu izah etmiştir.⁶⁴²

Albay Şefik Bey eserinde bu olayın en önemli sebebinin Denizli hükümetinin, halkın başsız kalmasını belirtir. Mutasarrıfın çekip gitmesinin hatalı olduğu, Anadolu’daki yönetici sayısının eksik olduğunu bilmesi gerektiğini, muhaliflerin hazırlıklarından haberdar olunsaydı ya da bir an önce kendisine haber verilseydi bu kanların dökülmeyeceğini ifade etmiştir.⁶⁴³

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivinde bulunan Denizli olaylarıyla ilgili 17 Eylül 1921 tarihli Denizli Mutasarrıflığınca Konya İstiklal Mahkemesine gönderilen fezlekede olayların gelişimi şöyle anlatılmıştır:

“Konya İstiklâl Mahkemesi Heyet-i Muhtereme-yi Riyaset-i Aliyesi’ne,

Temmuz 336 evailinde, Nazilli ve Sarayköy hücumlarında, Kuva-y Milliye’yi idare etmekte olan Demirci Mehmet Efe’nin maiyyet-i efradından Sökeli Ali Efe, yirmiyi mutecaviz rüfekasryle Denizli’ye gelerek, Nazilli hatt- müdafaasının bozul duğunu ve ilerlemekte olan düşmanın memleketi istila etmek üzere bulunduğunu ilan ile hapishaneyi tahliye ve ahali-yi beldenin kısm-1 azamını Garbikaraağaç ve Tavas kazalarına firara teşvik ve sevk etmekten ve memurin-i hükümetten bazıla nyla polisi ve jandarmalan dağıttıktan sonra memleketi boş bularak tecavüzata başlamış ve merkumun şu harekâtını gören halkın, gasb-ü garet maksadına kasto lunduğunu anlaması üzerine namusu ve hukukunu müsellâhan müdafaaya kıyam etmek mecburiyetinde kalarak vaki olan müsademedede Sökeli Ali ile rufekasından birkaçı maktul düşmüş ve hadiseden haberdar olan Demirci Mehmet Efe, refakatin de Elliyedinci Fırka Kumandanı Şefik ve Dinar ve Sarayköy jandarma kuman danlar Şevki ve Fazil Beyler olduğu halde maiyyet-i efradiyle gelerek, ordunun es liha, top ve mitralyözlerini sekene-yi memlekete tevcih edip, vakayı irticaî bir şekil ve mahiyette göstermek için müsebbiplerinin siyaseten idamları lazım geldiği işâa style, Mutasarrıf Vekili

⁶⁴² Aker, age, C.III, s. 244.

⁶⁴³ Aker, age, C. III, s.229.

ve Liva Naibi Kahraman Seyfi Efendi, Kalem Reisi Mira lay Teyfik ve Liva Müdde-i Umumisi Abidin Beylerle, esraf ve ulema ve ahali-yi memlekette altmış mütecaviz zevat ve eşhast katl ve ifna ve çarşı ve haneleri gasp ve garet ettirmiş ve makâmat ve devair-i hükümetten memur nasb ve azletmiş oldu guna ve Demirci'nin cellâdt ve bu faciaların yegane kahramanı olan ve muahharen Fedecik harekât-ı askeriyesi üzerine Demirci Mehmet Efe'nin safından fîrar ederek derdestle taht-1 tevkife alınan Yürükoğlu Cellat Mustafa nam şahsın selef ül vatan altmış mütecaviz zevat ve eghast balta ve kama ile bilfiil boyun arkalarından su ret-i faciada katl ve şehit ettiğine ve halen vak'a-yı cinayetin suret-i hudus ve cere yarına dair inzibat dairesince toplanan ve fakat Demirci Mehmet Efe'ye mensup Kuva-y Milliye sergerdelerinin ne çete nami altındaki gönüllü askerlerin ve Elliyedinci Firka Kumandanı Şefik Bey ve maiyyeti mumaileyhima Şevki ve Fazil Bey lerin memurin-i askeriyyeden olmasından naşi muhakemenin iade edilmesi mahkeme yi aidlerine aid mevaddan bulunduğu karanyale Liva Müdde-i Umumisine tevdi olu nan evrak-1 tahkika leffen takdim kılınmış ve merhum Cellat Kara Mustafa taraf-1 aidlerinden vaki olacak iş'ara göre hakkında muamele olunmak üzere şimdilik bu rada alkonulmuş olduğu maruzdur.

17 Eylül 337

Denizli Mutasarrıfı”

Olaydan altı ay sonra 29 Aralık 1920’de düzenlenmiş ve yetkili makamlarca İstiklal Mahkemesine gönderilen belge şöyledir:

“Kism-1 Adli Reisi'nin Fezlekesi,

Rabitan takdim kılınan, dört sahifeden ibaret evrak-t tahkika-y ibtidaiye ve bir adet muameleli, istida munderecatından dahi keyfiyet, müsteban buyurulacağı vechile Denizli Delikli Çınar mahallesinden Mevlevi zâde Hafız Mehmed Efendi'yi Denizli vakasında katletmek ve merhumun validesi Emre Ayşe'nin hanesine giderek nukud ve eşyasını ahz ve gasb eylediği iddiasıyla, maznun-1 aleyh olup Igderik va kası üzerine Demirci Mehmed Efe'nin çetesinden fîrar ederek tebdil-i kıyafetle git mek üzere iken Gonca Ali'de (Goncah) jandarmalar tarafından derdest edilip, tek rar karakoldan fîrarla Çakmak karyesinde derdestle Denizli tevkifhanesine isal ve Nazilli kazasının Karaçay mahallesinden ve Bilara oğullarından Kara Mustafa hakkındaki tahkikata lediyul ibtidar, muddei-i mezbûre Ayşe bilcelb zabt olunan evrakda, Denizli vak'asında Mehmed Efe'nin çetesi efradından üç şahıs leylen ha nesine gelip para verir iseniz Hafız Mehmed Efendi'yi bırakacağız, şayet para

vermez isenüz öldüreceğiz' diyerek bizden iki beşi birlik altun, iki altun beşi birlik parist ve yelmiş beş adet muhtelifül cins ziynet altunu, yirmi iki adet Osmanlı al tunu, elli dört buçuk tra evrak-1 nakdiye, yirmi altı buçuk yekun-u Mecidiye, bes yuz guru ma'sus akçesiyle üç kat iç çamaşın aldılar, diye söyledi. Maznün kara Mustafa tevkifhaneye celb edilup bu babda zabt olunan ifadesinde, altı yedi mah mukaddem Eyn'den adetle Demares Mehmed Efe'nin çetesine yazıldığını, Denizlililerin Sökeli Ali Efe'yi Deniz'de kallettikleri vakit, Demirci Mehmed Efe'nin emriyle uç dört kişiyi kestiğini bunların içinde Hafız Mehmed Efendi'nin dahi bu hunup bulunmadığını bilmediğini, vak'a gecesi refakatinde jandarma mülâzımı Fazil Efendi'ye Nazillil Gökçen Hacı Ahmed'le beraber Mehmed Efendi'yi hükümete getirdiklerini ifade ve beyan eyledi.

Bu babda şahit olarak irade olunan merhum Mehmed Efendi'nin zevcesi hin-i isticobinda: Denizli vak'asında üç müsellâh şahsın, zevcesi Hafız Mehmed Efendi ile beraber gece vakti hanesine geldiklerini ve zevcinin sahverilmesi için para iste meleri üzerine, kuşağı arasında mevcut iki altun beşi birlik, iki buçukluk lira, yet missekiz muhtelifül cins ziynet altunu, altı adet yekün-u Mecidiye, altı Mecidiye lik ma'sus para, dört buçuk liralık evrak-1 nakdiye, iki adet Osmani lirasını da çetelere teslim ettiğini, merkumun bununla kanaat etmeyerek komşulan Ali Paşa oğlu Halil İbrahim'in hanesine saklamış oldukları evrak-1 nakdiye, yirmi iki altun hira, onbeş adet Mecidiye, beş yuz guruş ma'sus akçelerini dahi aldıklarını, rey ül şahis Kara Mustafa ile paraları alanları iyice tanıdığını ve bunlardan birinin zabil elbisesi giydiğini söyledi. Diğer şahit Hanife, ifadesinde, vak'a günü komşuları müteveffa Şevki, Hafız Mehmed Efendi'nin ailesinin kendi hanesinde olduğunu ve Mehmed Efendi'nin kapuya gelerek familyası Zübeyde'yi çağırdığını, Zübeyde ka puya gidinceye kadar altunları bunlara vereceğiz, getir' dedigini işittigini ve fakat bunların kimler olduğunu göremediğini, Zübeyde Hanım'ın belindeki altunları çıkarak bunlarla hanelerine gittikleri ve biraz sonra Zübeyde hanesine tekrar gelüb gübre içine gömulmuş bir çukur derunundaki paraları alub götürdüğünü ve ma'lumatı bundan ibaret olduğunu söyledi.

Netice-yi tahkikata nazaran, merkum Kara Mustafa'nın Hafız Mehmed Efendi'ys kestiği ve merhumun familyasından bir heybe akçe aldığı anlaşılmış ise de, bir kere de merci-yi adince tahkik olunmak üzere işbu fezleke bittanzim mer kum Mustafa terkifhanede olduğu halde takdim kilindi.

Bu belgelere göre Sökeli Ali ve müfrezelerinin uygulamaları bu olayların nedenini oluşturmaktadır. Görevli memurlarında insiyatiflerini kullanmamaları da bu olaylarda etkili olmuştur. Albay Şefik Bey’in yerli halka ve milis kuvvetlere bağımlı olduğu için hukuken olmasa da fiilen Demirci Mehmet Efe’nin kontrolü altındaydı. Şefik bey bu durumda olayları engelleyemezdi ve suskunluk içinde kalmıştı⁶⁴⁴.

3.1.1. Denizli Olayı Sonrasında Bölgede Yaşananlar

Denizli olayı sonrası iki Efe’nin anlaşmazlığı daha da artmıştır. Yörük Ali Efe, şikayetini Ankara’ya da bildirmiştir. 30 Temmuz 1920’de BMM’ye gönderdiği telgraf da *“Demirci Mehmet Efe’nin gaddarlığını M. Şefik Bey’e ve subaylara anlatmaya çalıştım, başaramadım. Nazilli’de Demirci ve adamları devletin kasalarını soydular. Etrafı yakıp yıktılar. Denizli olayı da aynı gayenin gerçekleşmesi için yapılmıştır. Oysa Denizli halkı günahsızdır. Gerçekten Denizli’de halkın öldürülmesi bu alçaklıklarını gizlemek için yapılmıştır. Albay M.Şefik de bu olayda onlara akıl hocalığı etmiştir, göz yummuştur, ortaktır; günden güne cephenin zayıflamasına ısrarla devam etmesi M. Şefik’in vatan haini, din ve devlet düşmanı olduğuna şüphe bırakmamıştır...”* diyerek şikayetlerini bildirmiştir. Telgrafın çözülememesi üzerine Mustafa Kemal telgrafı okuyamamış, 3 Ağustos 1920’de Denizli’de 57. Tümen Komutanlığına telgraf göndermiştir. Telgrafın içeriği anlaşıldıktan sonra Mustafa Kemal, 11 Ağustos 1920’de Eskişehir’de Garp Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa’ya, Çine’den Yörük Ali Efe imzasıyla gönderilen telgrafın bir örneğini göndererek gereğinin yapılmasını rica etmiştir.

Yörük Ali Efe, BMM’ye ilk defa telgraf çekmiştir. Cephede otoritenin olmamasından dolayı birlik-beraberlik kaybolmuş ve anlaşmazlık giderek artmıştır. Mustafa Kemal, ağır suçlamalarla dolu Yörük Ali Efe’nin telgrafı karşısında iki Efe’den de vazgeçmemiştir. Yörük Ali Efe’ye başarı dileyerek konunun uzamasına engel olmuştur.

Demirci Mehmet Efe, Denizli Olayı sonrasında suçlu hissetmesinden dolayı kendini korumaya ihtiyaç duyuyordu. Telgraflaşmayı artırarak BMM’nin kendisine olan tavrını anlamaya çalışıyordu. 57. Tümen Komutanı Yarbay Nazmi 21 Ağustos 1920’de 12. Kolordu Komutanı’na çektiği telgrafda Karacasu Kazasının Manastır ve Azizabat yörelerinde iki Efe’nin kızanlarıyla çatışma yaşandığını bildirerek, bölgeye seyyar jandarma

⁶⁴⁴ Bayraktar, agm, s. 148-153.

bölüğü ve bir piyade alayı istemiştir. O güne kadar aralarındaki anlaşmazlığın bu noktaya gelmesi tehlikeli olmuştur. Düşmana karşı zayıf olan direnişi iyice zayıflatacaktı. 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa gerekirse Demirci Efe'yi yola getireceğini bildirmiştir⁶⁴⁵.

Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe kızanları arasındaki bu çatışma Büyük Millet Meclisi'ni, hükümeti ve komutanları uzun süre uğraştırmıştır. Aydın Mutasarrıflığı 5 Eylül 1920'de Dahiliye Vekaleti'ne telgraf göndermiş, durumu şöyle özetlemiştir:

“ Bu iki Efe arasına başlangıçtan beri atılan nifak tohumları gün geçtikçe etkisini artırdı. Cephenin yarılıp dağılmasından sonra bunun kabahatını biri diğeri üzerine atmaya başladı. Hele Nazilli'nin, Sarayköy'ün uğradığı yağma ile pek acı olan Denizli olayından sonra Yörük Ali'nin bulunduğu bölgeye göç eden halkın bu olayların Demirci Efe kızanları tarafından yapıldığının yana yakıla anlatması Yörük Ali'yi galeyana getirdi. Keza Yörük Ali'den rahatsız olan bir hizibin Demirci Efe'ye şikayetler götürmesi aralarının daha da gerginleşmesine sebep oldu. Bu arada Yörük Ali Efe'nin Menderes güneyinde Cenup Mıntıkası Kumandanlığını kuvvetlendirmek üzere uğraştığı bölgeye Demirci Efe kızanlarından Mustafa Onbaşı ile beraber elli kişilik bir zeybek kuvveti geldi. Bunlar Azizabad ve Manastır köyleri civarında yağma yaptılar. Ayrıca bir jandarma eri ile bir köylüyü öldürdüler. Bu olayların Ali Efe'ye duyurulması ile onun gönderdiği kızanlarla Musatafa Onbaşı kızanları arasında çarpışma başladı. Taraflardan sekiz ölü, altı yaralı vardır. Bu durumun düzelmemesi halinde memleket büyük zarar görecektir. Acilen yetkili komutanlarca gereken tedbirlerin alınmasını rica ederim.”

Bu telgrafa Mustafa Kemal, 8 Eylül 1920'de Garp Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'ya bu konunun dikkate alınmasını, gereğinin yapılmasını emretmiştir.

3.2. Heyet-i Temsiliye Kurulduktan Sonra Bölgedeki Durum

Heyet-i Temsiliye kurulduktan sonra bölgeye henüz tam hakim olamamıştı. Mustafa Kemal, işgal bölgelerinde gizli milli teşkilatların kurulmasını istemişti. 14 Ekim'de Ali Fuat Paşa'ya ve Afyonkarahisar'daki 23. Tümen Komutanı Ömer Lütfü Bey'e bildirilmişti. Redd-i İlhak Cemiyetleri de kendi adına bildiriler yayınlıyor, bölgede birlik bulunmuyordu. Birliği sağlama gerekliliğini Ali Fuat Paşa, Balıkesir'den Kazım Paşa, Bursa'da Bekir Sami

⁶⁴⁵ Aydın, age, s. 356-360.

Bey, Bursa Merkez Heyeti'ne de bildirmişti. Fakat 57. Tümenle herhangi bir görüşme yapılmamıştır⁶⁴⁶.

Demirci Mehmet Efe ile Heyet-i Temsiliye arasındaki ilk bağlantı Damat Ferit Hükümeti'nin düşürülmesinden sonra Ekim ayının ilk haftasında başlamıştır. Gönderdiği telgraflarla düşüncelerini Mustafa Kemal'e iletmiştir. Bölgedeki kadın ve çocukların işgal nedeniyle evlerini terk ettiğini, dağlarda perişan olduğunu, çocukların hayatını kurtarmak ve evlerine geri dönmesi için bir hafta sonra Kuva-yı Milliye tarafından harekete geçileceğini ifade etmiştir. Efe, mücadelenin amacını Yunanlıları vatandan çıkarmak, öldürülenlerin intikamını almak olarak açıklamış ve silah, cephane gönderilmesi için Mustafa Kemal Paşa'nın gerekli yerlere emir vermesini istemiştir. Bölge halkıyla Sivas Kongresi kararlarına bağlı olduğunu ve kısa süre içinde yardımla ilgili bilgi verilmesini istemiştir⁶⁴⁷.

3.3. Albay Refet Bey'in İzmir ve Havalisi Umum Kuva-yı Milliye Kumandanlığına Atanması

Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Komutanı olan Ali Fuat Paşa (Cebesoy), 14 Eylül 1919'da Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği ilk telgrafının 4. maddesinde “*Aydın Kuva-yı Milliye'sine muktendir bir kumandan bulamıyorum. Bu vazifeyi burada ifa edebilecek fazla bir kimsemiz yoktur. Evvel ve ahir istirham eylediğim veçhile Refet Beyefendi'nin bu havalie gönderilmesini rica ederim*”⁶⁴⁸” diyerek bölge için isteğini dile getirmişti.

Ali Fuat Paşa'nın bu telgrafından sonra Mustafa Kemal, Aydın'ı düşman işgalinden kurtarmak için alınacak tedbirleri, Albay Refet Bey'in birçok yetkiyle donatılarak atanmasını, komşu sancakların kendisine yeterli yardımı yapmalarını, ikmal maddelerinin nasıl sağlanacağını detaylarını komutanlara bildirerek onların fikirlerini aldı. İşgale son vermek için bütün kuvvetlerle Yunanlılara taarruz ederek Yunanlıları Aydın'dan çıkarma ya da onları biktırarak kendilerinin Aydın'ı terk etmelerini sağlamaya çalışmalı diye düşünüyordu. Bunun için de Heyet-i Temsiliye üyelerinden eski 3. Kolordu Komutanı askeri yeteneğini herkese ispatlayan cesur, çalışkan, gayretli Albay Refet Bey'in İzmir ve Havalisi Umum Kuvay-ı Milliye Kumandanlığını üzerine almasını önerdi⁶⁴⁹. Albay Refet

⁶⁴⁶ Aydın, age, s. 313.

⁶⁴⁷ Akcan, age, s. 82.

⁶⁴⁸ Cebesoy, age, s. 255.

⁶⁴⁹ Aydın, age, s. 314-315.

Bey'in bu bölgeye atanması ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şunları söylemektedir:

"Salihli ve Aydın Cepheleri'ndeki sevk ve idarenin askeri bir düzene sokulması gerekiyordu. Buraya azçok tanınmış bir askerin gitmesi lâzımdı. Elimizde yararlanabi leceğimiz komutan olarak Konya'da bulunan Refet Paşa vardı. Konya'daki kolordunun başına Fahrettin Bey (Müfettiş Fahrettin Paşa Hazretleri) geçmiş bulunuyordu. Bundan dolayı, Aydın Kuvâ-yı Milliye Komutanlığı'nı yürütmek üzere cepheye hareketini Refet Paşa'ya, Ankara'ya dönmesini de Ali Fuat Paşa'nın kendisine yazmıştık. Refet Paşa'nın Nazilli'ye vardığı anlaşıldıktan sonra da Genelkurmay Başkanlığına gelmiş olan Cevat Paşa'dan, geçen savaşta tecrübe görmüş genç kurmaylardan seçilecek dört beş subayın, Nazilli'ye Refet Paşa'nın yanına gönderilmesini rica ettim. Bu durumu Refet Paşa'ya da bildirdim⁶⁵⁰."

Albay Refet Bey, Kasım 1919 ayı ortalarında 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey tarafından Denizli'de karşılanarak Nazilli'ye getirildi. Refet Bey'in yanında iki subay vardı. Nazilli'de Demirci Mehmet Efe ve zeybeklerden oluşan bir müfreze tarafından törenle karşılandı. Refet Bey kendisini karşılayan müfrezeye "Merhaba Gaziler" diyerek selamlamış, onların gönlünü hoş etmişti⁶⁵¹. Sonrasında Refet Bey, Nazilli Mevki Komutanı Servet Bey kod adıyla Nazilli'ye yerleşti⁶⁵². Nazilli'ye yerleşen Refet Bey aldığı emirler gereği cephe bölgesini tanımak için Alaşehir, Salihli ve diğer taraflarına geziye çıktı. Alaşehir ve Aydın kuvvetlerini disiplin altına almaya çalıştı⁶⁵³. Bu gezi uzun bir süre ve cephe bölgesinin dışında da devam etti. Temsil Kurulu, Refet Bey ile bağlantısını kaybetti. Geziyi tamamladıktan sonra bir rapor hazırladı. Bu raporda: Balıkesir'den gizli olarak İstanbul yoluyla Bursa'ya gittiğini, Balıkesir-Salihli yoluyla Karahisar'a döndüğünü, burada Fahrettin Bey'le beraber cephe hakkında bazı kararlar aldıklarını, gezip gördüğü yerlerde üzüntü verici bir ihmal ve anarşi, sınırsız bir görevi kötüye kullanma olduğunu, cephenin Yunanlılar tarafından yapılacak bir taarruza karşı koyacak bir halde olmadığını, Yunanlıların hiç zorlanmadan ilerleyerek General Milen'in talep ettiği hattı işgal ettiklerini, Kuva-yı Milliye ile düşmanı kovmanın mümkün olmadığını, cepheye mücavir tümenlerin seferberliğinin yaptırılmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir.

⁶⁵⁰ Nutuk, s.195.

⁶⁵¹ Aker, age, C. III, s. 9.

⁶⁵² Aydın, age, 317.

⁶⁵³ Aker, age, C. III, s. 10.

Bu gezi sırasında İstanbul'a giderek Fransız Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Lebon ile görüşmüştür. Amiral'in Fransız işgalinin geçici olduğunu konferans kararlarına karşı gelip dünyaya harp ilan etmeyeceğimize inandığını söylemesi üzerine; Refet Bey Amiral'e İngiliz, Almanlar veya Bolşeviklerle herhangi bir konuda anlaşma yapıp yapılmadığını merak ettiğini, dünyaya savaş ilan etmek istenmediğini fakat memleketin parçalanmak istenmesine karşı dünyaya savaş ilan edilebileceğini, böyle bir durumda nereden yardım yapılırsa, onun da kabul edileceğini söylemiştir⁶⁵⁴.

Refet Bey yaptığı incelemelerle Batı Anadolu Cephesi'nin uzun bir süre tek bir komuta altına alınması imkanının bulunmadığını bildirdi. Böylece Balıkesir, Salihli ve Aydın cepheleri olarak üç bölgeyi kapsayan Batı Anadolu Cephesi'nin bir komuta altında toplanabilme imkansızlığı karşısında mevcut düzenin bir süre daha devamına karar verildi⁶⁵⁵.

Ali Fuat Paşa'nın 9 Eylül 1919 tarihinden 23 Ekim 1919'a kadar geçen bir buçuk aylık süre içerisinde düzenli orduya geçiş aşamalarından ilkinin başarısızlıkla sonuçlanmasına karşılık; Albay Refet Bey Kasım 1919 ayı ortalarından Mart 1920 ayın sonuna kadar geçen 4,5 aylık sürede bölgede yine Düzenli Ordu'ya geçiş ve Kuva-yı Milliye'nin bir emir komuta altına alınması konusunu Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta, *"Efendiler, Nazilli'ye giden Refet Paşa Demirci Mehmet Efe'den komutayı almaya gerek ve bundan bir yarar görmemiş; kimbilir ve belki de Komuta kensine teslim edilmemiş. Demirci Efe'nin emrinde kurmay gibi görev yapmayı daha yararlı ve uygun bulmuş... Refet Paşa bize bunu bildirdi. Bölge şartlarını yakından görmüş bir zatın kararını değiştirmek çok daha güçtür. Çünkü, gerçekten Refet Paşa'nın gördüğü ve tercih ettiği gibi, Efe'nin komutasını ettirmekte ve ona yardımcı olmakta yarar vardı yahut da Refet Paşa o cephenin komutasını herhangi bir sebeple ele alamıyordu. Her iki ihtimale göre de mutlaka komutayı al, diye emir vermek anlamsız olurdu"*⁶⁵⁶. şeklinde ifade etmiştir.

Refet Bey Nazilli'ye geldiğinde Efe'nin danışmanı Hürriyet ve İtilaf'çı, Kuva-yı Milliye aleyhtarı Nuri Bey'di. Demirci Efe danışmanlarının etkisi altındaydı. Refet Bey'in

⁶⁵⁴ Mehmet Özdemir, "Mustafa Kemal Paşa'nın Emrinde Samsun'dan Sakarya'ya: Refet Paşa", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 970

⁶⁵⁵ Türk İstiklal Harbi, II.Cilt, *Batı Cephesi 2. Kısım Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye Devri – İstanbul'un İtilaf Devletleri Tarafından Resmen İşgali – TBMM Hükümeti'nin Kurulması – Batı Anadolu ve Trakya Cephelerinde Yunan İleri Harekatı (4 Eylül 1919 – 9 Kasım 1920)*, 3.Baskı, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.140-141.

⁶⁵⁶ Nutuk, s.195.

bu ortama hakim olması biraz zordu. Hürriyet ve İtilaf'çılar, Refet Bey geldikten sonra da kışkırtmalarına devam etmiş; Padişah Vahdettin'e Demirci Mehmet Efe'nin bağlılığını ifade eden telgraf çekmiştir. Sadrazam olan ve Kuva-yı Milliye taraftarı görünen Ali Rıza Paşa, Nazilli'deki Refet Bey aracılığıyla Efe'ye, Padişah'ın memnuniyetini belirten bir cevap göndermiştir. Bu cevap Albay Refet'e gelmiş fakat Demirci Mehmet Efe'ye gösterilmemiştir.

Refet Bey, Demirci Mehmet Efe'den cephenin komutasını almakta acele etmemiş, onu etkilemeye çalışmıştır. Refet Bey, İtilaf'çıların etkisi altında olan Efe'nin Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olan tereddütünü ortadan kaldırmış ve Efe'nin Mustafa Kemal Paşa'ya cephedeki durumunu bildiren bir telgrafi çekmesini sağlamıştır. Aralık 1919 sonunda Demirci Mehmet Efe'nin danışmanı Nuri Bey'i bölgeden uzaklaştırmış, askeri danışmanı olan Yüzbaşı Tahir'i görevinden almış ve Demirci Mehmet Efe'ye bunları kabul ettirmişti. 21 Aralık 1919'dan itibaren Kuva-yı Milliye 57.Tümene bağlanmış ve Efe sadece cephenin geri bölgesinden sorumlu olmuştur⁶⁵⁷.

Refet Bey cepheye komutanlık görevi yaparken bir yandan İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve malzeme kaçırılmasıyla da ilgilendi. Refet Bey, 22 Şubat 1920'de Isparta'dan, Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği telgrafta; Ocak başından itibaren İstanbul'da Kemal, Şevket ve Sami Beyler ile temasa geçildiğini ve silah sevki için Şubat başında Kemal Bey namına 7000 lira gönderildiğini bildirmiştir⁶⁵⁸. Antalya'da bulunan silah ve mühimmat depolarında 1477 tane muaddel Rus tüfeği, 672 tane 88 model Alman tüfek, 22 maksim makineli tüfeği, cephaneyi kullanabilmek için Refet Bey Antalya'ya gitmiş, İtalyan temsilciyle görüşerek 5 Mart 1920'de depolardaki nöbetçileri çekmelerini sağlamıştır. Buradaki silah ve cephaneyi Sarayköy deposuna taşıtmıştır⁶⁵⁹.

Heyet-i Temsiliye'nin kararı olarak Refet Bey, bölgeye tamamen hakim olmak 23. ve 57. Tümenlerin sevk ve idaresini eline almak, bölgede Efe'lerin idaresinden doğan sakıncaları ortadan kaldırmak için Nazilli'ye gönderilmişti. Fakat Refet Bey bunu yapamadı. Mustafa Kemal Paşa, bölge şartlarına göre Refet Paşa'nın kararına uymayı uygun bulmuş, insiyatifi kullanmasına müdahale etmemiştir. Refet Paşa'nın Nazilli'ye geldikten sonra hemen Demirci Mehmet Efe'den emir komutayı ele almasını beklememek gerekir. Önce

⁶⁵⁷ Aydın, age, s. 319.

⁶⁵⁸ Halit Kaya, *Refet Bele'nin Askerî ve Siyasî Hayatı (1881-1963)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 53.

⁶⁵⁹ Aker, age, c. III, s. 32.

ortamı iyice incelemiş, durum muhakemesi yapmıştı. Efe'yi, gözden çıkarmanın yarar ve sakıncalarını düşünmüş, Albay Mehmet Şefik Bey ile durumu görüşmüş, onun da görüşlerini dikkate alarak hareket etmiştir⁶⁶⁰.

3.4. Yunan Genel Taarruzunun Bölgeye Etkisi

Yunan genel taarruzunun başlaması üzerine 23. Tümen ile 57. Tümenin ara hattı Keles ile Balyambolu arasından geçiyordu. Yunan kuvvetleri, 57. Tümen cephesinin kuzey kesiminde 2. Piyade Tümenlerine ait 7. Alay 3. Tabur Muharebe Grubu ile Kaymakçı bölgesinden Balyambolu genel istikametinde; yine aynı Tümenin 1. Piyade Alay Muharebe grubu ile Adagide-Gavur Gediği arasındaki bölgeden, asıl taarruz grubu ile Adagide - Üçyol - Bademiye istikametinde taarruz için hazırlanmıştı.

Yunan 1. Tümenine ait 4. Piyade Alayı ve bir evzon taburu ile Umurlu batısından Aydın kuzeyine kadar olan bölgede Umurlu - Köşk - Nazilli genel istikametinde taarruza hazır lanırken; 5. Piyade Alayı (bir taburu eksik olarak) Incirlioiva -Selçuk arasında demiryolu muhafazasında, bu alayın bir taburu da Aydın doğusunda hazırlıklı bir şekilde bekliyordu.

Yunan taarruzları 23. Tümen bölgesinde Salihli Cephesinde 22 Haziran 1920 tarihinde başladığı halde 57. Tümen Bölgesinde 23 Haziran günü sabahı şiddetli topçu ateşi desteğiyle başladı, Tümen Komutanı hasta olduğu için bu tarihte Tümene Yarbey Mazhar Bey vekalet ediyordu. Tümen Komutanı Üçyol mevzilerinde dinleniyordu. Taarruzlar başladıktan sonra Köşk'e giderek muharebeleri buradan sevk ve idare etti.

Balyambolu kesiminde Bademiye Mevzi Komutanı Teğmen Kazım Bey kuvvetlerimizin başındaydı. Başlangıçta düşmana iyi direnildi fakat Beşağaç sırtlarındaki müfrezenin çekilmesi üzerine savunma güçleşti. Çekilen müfrezeyi durdurmak için tedbirli bulunan takımın komutanı Teğmen Nusret bunların üzerine gönderildi. Bu arada Yedek Subay İbrahim Bey'in şehit olduğu haberi geldi. Erlerden kaçanlar çoğaldığı için daha saat 11.00'de cephe çöktü ve düzensiz bir şekilde çekilme başladı.

Cephenin en tehlikeli yeri olan Adagide bölümünün sol kanadındaki Üçyol mevzileri, Binbaşı Saip komutasında 175. Piyade Alayının 3. Taburu ile Adagide Dağ

⁶⁶⁰ Aydınel, age, s.317-318, Buğdaycı, *Milli Mücadele'de Nazilli 1919-1922*, s. 118.

Taburu tarafından başlangıçta başarılı bir şekilde savunuldu. Bu mevzilerde Demirci Mehmet Efe'nin gönderdiği Sökeli Ali Efe müfrezesi de bulunuyordu.

Adagide bölümünün sağ kanadındaki Hacet Tepe mevzileri ise buradaki milislerin kaçımları yüzünden hızla elden çıktı. 135. Piyade Alay Makinelitüfek Bölük Komutanı Teğmen Aziz, tabancasını çekerek kaçanları durdurmak için büyük çaba sarfetti. Bu arada bir şarapnel parçasının isabet etmesiyle kendisi de yaralandı. Görevine devam etti. Bu sırada bölgede İhtiyat Bölük komutanı olarak bulunan Çanakkaleli Yüzbaşı İsmet Bey de şehit oldu. Adagide Cephe komutanı 175. Piyade Alay Komutanı Yarbay Galip ile de irtibat kurulamadı. Sonuçta birlikler Bozdağ-Ovacık istikametinde geri çekilmek zorunda kaldı.

Cephenin Aydın kesimi; kuzeyde Milli Aydın Alayı, güneyde ise Milli Menderes Alayı tarafından savunuluyordu. 23 Haziran 1920 sabahı başlayan Yunan taarruzları karşısında Aydın Milli Alayı bölgesinde mevziin dirsek yaptığı Karaköy kesimindeki, civar köyler halkından oluşan müfreze geri çekilince bu boşluktan düşman birliklerinin girme yapma tehlikesi baş gösterdi. Bunu önlemek için ihtiyat birliği buraya sevk edildi. Bu kesimde Tabur Komutanı Muğlalı İdris Bey (Karazeybek) taburu ile Yunanlıları Karaköy Kavakalanı hattında akşama kadar durdurdu. 24-25 Haziran gecesi de önceden hazırlanan ve savunmaya daha elverişli olan gerideki ikinci mevziye çekildi. Kuzeyden Üçyol bölgesinden gelebilecek tehlikeye karşı da Musluca Köyü kuzeyine milis subayı Halim Memduh Bey komutasında bir bölük gönderildi.

24 Haziran 1920 sabahı Yunanlılar şiddetli topçu ateşi desteğinde hem Ovacık dağ kesimine hem de Aydın kesimine tekrar taarruza geçti. Ovacık'tan süratle gelişen taarruzlar, bir ara savunma mevzii derinlerinde topçu mevzilerimizi tehdit eder duruma geldi. Yani girme yarmaya dönüşüyordu. Bu durum cephenin çökmesi sonucunu doğurabilirdi. Toplar da düşman eline geçerse ateş gücü çok azalabilirdi. Batarya Komutanı Teğmen Yakup Bey topların kurtarılması için Sökeli Ali Efe'den yardım istedi. Toplar öküzlerle çekiliyordu. Zeybeklerinde yardımıyla toplar 25 Haziran günü Nazilli'ye kadar geri götürülebildi.

Aydın mevzilerinde Aydın Milli Alay Komutanı Üsteğmen Zekai, tabur komutanları Yedek Subay Aydın Teğmen Hafız, Muğlalı Teğmen İdris ve Kafkasyalı Teğmen Hasan beylerin birliklerini ustaca sevk, idareleri ve kahramanca direnmeleri sayesinde kuvvetçe üç misli olan düşman taarruzlarını durdurabilirdi.

Menderes Milli Alayı'nda ise durum tersine kötüydü. Bu Alayın Komutanı Yüzbaşı Nuri Bey, Bolu isyan bölgesinden müfrezesi ile 23 Haziran 1920 günü dönmüştü. 24 Haziran sabahı düşman taarruza başlayınca savunma mevzilerimizde herhangi bir direnişle karşılaşmadı. Mevzileri savunan hiç kimse yoktu. Bir buçuk tabur kadar olan bu kuvvetler gece çekilirken erler arasına giren bazı kimselerin kışkırtma, propagandası sonucu kaçmıştı. Bu boşluktan istifade eden Yunanlılar hızla ilerledi. Bu durum Milli Aydın Alayı'nın kuşatılması tehlikesini de doğuruyordu. Uygulanacak tek hareket tarzı işgal kuvvetlerini kuzeyden baskı altında tutarak düzenli bir şekilde geri çekilmektir. Tümen Komutanı da Malgaç Çayı hattına kadar çekilmeyi emretti. Milli Menderes Alayı'ndan geride Köşk batısında Çifte Kahveler mevkiinde toplanabilen zeybeklerle savunma yapma girişiminde bulunulmuş fakat buradan zeybekler kaçmıştır. Bu bölgede mevzilenen toplar da kurtarılmış, Köşk'e kadar çekilmiştir. Buradan da Nazilli'ye götürülebilmesi için Tümen Komutanı Nazilli'de bulunan Kurmay Başkanı Selahattin'den tren istedi. Kendisi ile birlikte Cephe Komutanı Binbaşı Hakkı, Tümen Karargahından Kurmay Yüzbaşı İskender ve 30 kişi daha Köşk'te tren bekledi. Fakat tren düşman keşif kollarının taciz ateşlerine maruz kalarak Köşk'e gelemedi.

Yunan taarruzlarının Nazilli'yi tehdit eder duruma gelmesi üzerine buradaki Rumların Yunan kuvvetlerine katılıp halka zarar verebileceklerini düşünerek, Tümen Komutanı bunların Denizli'ye nakledilmelerini emretti. Demirci Efe'nin de bunu düzenlemesini istedi. Rumlarla beraber Türkler de göçe başladı. Tümen komutanı yanındakilerle birlikte Nazilli'ye geldiğinde Nazilli'de çok az insan kaldığını gördü. Demirci Mehmet Efe ile birkaç zeybek ve Adagide'den henüz gelen Sökeli Ali Efe Nazilli'de kalmıştı.

24-25 Haziran gecesi Tümen Komutanı, Yarbay Galip Bey ve Demirci Mehmet Efe müfrezeleri ile yan mevzii olarak Nazilli güneyindeki Menderes Köprüsü'nü tutması ve Postlu Mestan Efe'nin 30 kişilik müfrezesi de Beydağı'na gönderilerek kuzeyden gelebilecek düşman taarruzlarını önlemesi kararını verdi. Sökeli Ali Efe müfrezesi de Atça-Sultanhisar istika metinde keşif yapacaktı. Fakat Yunanlıların Nazilli istikametinde ilerleyişleri 25 Haziran'da durdu. Muhtemelen geriden gelen takviye kuvvetleri bekledi. Bundan istifade ile toplanabilen 500-600 kişi ile Nazilli'de bir mevzi tutuldu. Tümen Komutanı Binbaşı Hakkı Bey ile birlikte Sarayköy'e gitti. 25 Haziran 1920 günü Salihli'den ilerleyen Yunan kuvvetlerinin Alaşehir'i işgal etmeleri ile kuzeyden bir kuşatma tehlikesi doğdu. Tümen

Komutanı buna karşı tedbir almak üzere Sarayköy kuzeyinde Buldan'a Yüzbaşı Zeki komutasında bir makineli tüfek bölüğü ve 100 kişilik bir bölük gönderdi. Demirci Mehmet Efe'ye de Kuyucak'ta kalarak cepheden kaçanlara engel olma görevi verildi. 30 Haziran 1920'ye kadar Nazilli'de bir savunma tertibi alındı. 30 Haziran günü öğleden sonra şehre Yunan kuvvetleri girdiği haberinin yayılması üzerine bir panik başladı. Şehir yakınlarına bir Yunan keşif kolu gelmişti. Karşı taarruzla bu küçük müfreze geri atıldı. Fakat ertesi gün düşman bir alayla taarruz etti. Kuyucak'a çekilmek zorunda kalındı. Bu arada Beydağ'a gönderilen müfrezenin başındaki Postlu Mestan Efe de şehit oldu. Kuyucak'ta 400 kişilik bir tabur, bir makineli tüfek bölüğü ve bir dağ topçu takımı ile savunma mevzii tutuldu. 2 Temmuz 1920'de Yunanlıların taarruzları karşısında buradan da Burhaniye'ye çekilindi. Aynı gün Alaşehir istikametinden güneye gelişen düşman taarruzları karşısında Buldan'da bulunan müfreze tutunamadı. Toplanabilen kuvvetlerle Sarayköy'de Büyük Menderes Nehri doğu sırtlarında savunma tertibi alındı. Menderes üzerindeki Sarayköy'e açılan bütün köprüler tahrip edildi. Yunan 4. Alayı kademeler halinde ilerleyerek Sarayköy batısındaki Büyük Menderes dirseğine kadar olan arazi kesimini ele geçirdi ve taarruzları burada durdu. Bundan sonra iki taraf uzunca bir müddet bulundukları bölgelerde kaldı⁶⁶¹.

3.5. Çelikalay

Denizli, Burdur, Isparta'da milli kuvvetler oluşturulmuş, bu kuvvetler Denizli ve Isparta'da kurulan gönüllü kuvvetlere katılmıştır. Bunlardan başka 1920 Ekim sonlarında 12. Kolordu Komutanı'nın emri, Demirci Mehmet Efe'nin yardımıyla Burdur'da Çelikalay adıyla 300 kişilik milli kuvvet kurulmuştur. Demirci Mehmet Efe'nin emriyle Ask. Şb. Bşk. Miralay Vacid Bey tarafından 70 silah, 12000 cephane verildi. Çelikalay, Demirci'nin emriyle köylülerden ve halktan oktruva vergisini⁶⁶² toplamakla görevlendirildi. Bu durum şikayetlere neden oldu. Düzenli orduya geçiş sürecinde olunması ve Efe'nin düzenli orduya katılmaya sıcak bakmaması tehlikeli görününce 12. Kolordu Komutanı'nın emriyle Çelikalay lağv edilmiştir. Efe bu duruma itiraz etmiş, alayın tekrar kurulmasını istemiştir.

⁶⁶¹ Aydın, age, s.335-339.

⁶⁶² Oktruva Vergisi: 20 Kasım 1914 tarihli oktruva kanununa göre belediyesi müstakil nüfusu beş binden fazla olan şehir ve kasabalarda tüketilen, yiyecek, içecek, yakacak, inşaat malzemeleri ve satılan hayvanlar üzerinden alınan vergidir.

Mehmet Süme, "Osmanlı Vergi Uygulamalarına Bir Örnek: Oktruva Resmi", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, C. LXXX, Ankara, 2016, ss. 531-546, s. 531.

Karardan vazgeçilmemiş ve silah, cephaneler 12. Kolordu Komutanı'nın emriyle 23. Tümen'e gönderilerek bu kuvvetin neferi de 57. Tümen'e sevk edilmiştir⁶⁶³.

3.6. Düzenli Ordunun Kurulması

TBMM kurulduktan sonra düzenli ordu kurulması gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır. Yunan genel taarruzunda Kuva-yı Milliye başarılı bir direniş göstermiş fakat Yunan ordusunun ilerlemesini durduramamıştı. 24 Ekim 1920'de Gediz'de Yunan kuvvetlerine taarruz edilmiş, yenilgiyle sonuçlanmıştı. Bu yenilgiyi Mustafa Kemal, Nutuk'da şöyle değerlendirmiştir: *"Efendiler, dalgalı, disiplinsiz, emir ve komutasız bazı hareketlerden sonra bildiğiniz üzere Gediz'de yenildik⁶⁶⁴"*. Bu şekilde düzensiz kuvvetlerle başarılı olunamayacağına işaret etmişti. 8 Kasım 1920'de Fuat Paşa Ankara'ya geldiğinde onu Kuvay-ı Milliye kıyafetiyle görünce, Batı cephesi komutanına bu kıyafeti benimseten zihniyetin cephe üzerindeki etkisini anlamıştı. Hemen *"Sür'atle düzenli ordu ve süvari birlikleri meydana getirmek"* direktifini vermiş, düzensiz teşkilat fikir ve siyasetini yıkma kararını uygulamaya koymuştur⁶⁶⁵.

Ayrıca bu zeybek kıyafetleri Yunan askerlerinin yerli Rumlarla anlaşp, bir Efe görünümünü alarak köylülere saldırmalarına, katliam hazırlığı yapmalarına ve Kuva-yı Milliye'ye katılımı engelliyordu. Demirci Mehmet Efe Ankara'ya telgraf göndermiş, bu durum karşısında önlem alınmasını istemiştir. Telgraf ise şudur:

"Ankara Heyeti Temsiliye Riyasetine:

Yunanlıların İzmir ve havalisinde birçok zeybek elbisesi tedarik ederek bunların bir kısmını işgal mıntıkları dahilindeki Yunan çetelerine giydirdikleri ve bir kısmının işgal haricinde bulunan mıntıkadaki Rumlardan fikirlerine hizmet edecek onlara gönderdikleri ve bugünlerde hazırladıkları umumi bir taarruz esnasında bu zeybek elbiseli çetelere işgal mıntıkası dahil ve haricinde İslam ve hristiyan ahaliye karşı tecavüzlerde bulunarak Yunan taarruzuna mukabil Hristiyan ahalinin bizim tarafımızdan katliam edildiğini iddiaya kalkışacakları pek kati bir suretle haber alındı. Alem-i isamiyetin yeni bir cinayet karşısında bulunduğu bu müthiş facianın bu hafta içinde mevki-i tatbiki konacağını pek mevsub menbalardan aldığım malumata atfen zat-ı asilanelerine arz ediyorum...

⁶⁶³ Köstüklü, age, s. 143-144.

⁶⁶⁴ Nutuk, s. 339.

⁶⁶⁵ Nutuk, s. 344.

Aydın Havalisi Umum Kuvay-ı Milliye Komutanı Demirci Mehmet Efe...⁶⁶⁶.”

Düzenli birliklere geçiş kararında Kuva-yı Milliye'nin yapısal sorunları da bulunuyordu. Disiplin edilememesi, emir-komuta zincirine pek uymaması, zeybek ve Efe'lerin taşkınlık yapması özellikle Denizli olayı halkın şikayetlerine, Kuva-yı Milliye'ye kuşkuyla bakılmasına neden olmuştu. Kuva-yı Milliye birliklerinin sayıca değişkenlik göstermesi nedeniyle silah, teçhizat, elbise ihtiyaçları tam karşılanamıyor, mücadeleyi başarısız kılıyordu. Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçları özellikle köylüden vergi aracılığıyla karşılanmış, alınan paralardan köylü usanmıştı⁶⁶⁷.

Kuva-yı Milliye birliklerinde disiplin ve hiyerarşi uygulanamamıştır. Her grup kendi liderini dinlemiş, yakaladığı kişileri kendi yöntemleriyle cezalandırmış ve halktan zorla malzeme, para alma yoluna gitmiştir. Devlet düzeni içinde bu gasp olayları ve zorbacılık hoş görülmemiştir⁶⁶⁸.

1920 Ağustos'unda Kuva-yı Milliye'nin bazılarının istenmeyen olaylara neden olduğu, yerini düzenli orduya bırakma zamanının geldiğinin ibareleri Meclis'e gönderilen aşağıdaki belgede görülmektedir.

“

Suret

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Cephede muharebe eden efrad meyanında Eskişehir'den gönderilmiş gönüllüler gibi ayda otuz lira alanlar bulunmakta ve bazılarına on ikiden otuz liraya kadar maaşlar verildiği gibi ailelerine de maktuan on beş lira ve yahut ekmek verilmektedir. Bu maaşat ve saire hep iane suretiyle toplanılan parayla temin edilmektedir. Bu kadar büyük bir paranın tul müddet temin edilemeyeceğinden sarfı nazar ve müsrifane maaşlarla on kuruş olan ve en fedakarane bir surette muharebe eden efrad-ı nizamiye üzerine büyük bir tesir yapmaktadır Ethem Beyin seyيار müfrezesi gibi şimdilik dağıtılması mahzurlu olanlardan ma adası yerlerine gönderilmekte olan efradla doldurularak silahlar alındıktan sonra memleketlerine gönderilmesi ve bunlara verilen paranın bir kısmının nefer başına ayda iki ve yahut üç lira

⁶⁶⁶ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Yıl 9, S.34, Aralık 1960, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını, Vesika No: 840, (Dolap-49, Göz-1, Dosya-8), Ankara, 1960, s. 17-19.

⁶⁶⁷ Köstüklü, age, s. 266-272.

⁶⁶⁸ Temuçin F. Ertan, Batı Cephesi'nde Muharebelerin Genel Değerlendirmesi, *Türk İstiklal Harbi'nde Kuvayımilliye, Düzenli Ordu ve Cepheler (16 Mayıs 2014)*, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, ss. 47-62, s. 53.

düŖecek surette toplu olarak kolordulara gönderilmesi muvafık olur. Bu suretle efrad-ı nizamiye memnun edileceği gibi fazla israflara da nihayet verilmiŖ ve mütemadi ianatdan usanan millete de biraz nefes aldırmiŖ olur. Bugün yüksek maaŖlı gönüllülerin mükellef kısmı memleketlerine avdet ettikten bir müddet sonra tutulup cepheye asker olarak sevk edilebilir. Yalnız bunların ya terhis edilerek veya trene binerek mutlaka silahlarından tecritin lazımdır. Aksi takdirde gidecekleri yerlerde Ŗekavet icrasıyla memleketi ızrara ve hükümeti iŖgal etmeleri muhakkaktır. Bu efradın toplu bir kıtaya verilmeyerek muhtelif cephelere serpiŖtirilmesi suretiyle itasının kısmen önü alınabilir. Orada verilmesi takarrür edecek paranın ve maaŖ suretinde verilmesi (elif-te-vav) gözetilerek muzır görülebileceğinden bu paranın zamanlarda ve fakat ayda tensip edilecek yekunu tutacak surette tütün ve sabun parası olarak itası da muvafıktır. Bu paranın verilebilmesini temin için bugün her heyet-i merkeziyenin tesviye etmekte olduğu paranın onda bir veya ikisi ve azami dörtte bir raddesinde tanzim ve para verilmesi taht-ı mecburiyete almak ve hiç para vermeyen heyet-i merkeziyeden hisselerine isabet edecek miktarı talep etmek üzere temin-i maksat etmek mümkün olabilecektir efendim.⁶⁶⁹”

Kuva-yı Milliye halkın gözündeki itibarını da kaybetmekteydi. Ŗerif Güralp ile bir köylü arasında geçen diyalogda durumun ciddiyetini Ŗöyle aktarmıŖtır:

“Kumandan bey köye dört efe gelir, ikramda bulunuruz. Elimizden geldiği kadar hizmet ederiz. Koyun keseriz beğenmezler, hindi isterler. Kaz keseriz, tavuk isterler. Her dediklerini yaparız, lakin onlar bunlara kanaat etmezler. Rakı isterler, Ŗarap isterler. Elhamdülillah burası Müslüman köyü. Rakıyı, Ŗarabı nerden bulayım onlara. Haydi atlı çıkarırız kasabaya. Rakı, Ŗarap getirtiriz. İip sarhoŖ olurlar. eŖit eŖit rezalet çıkartırlar. En sonunda bir bahane bulup genç, ihtiyar demezler verirler bize sopayı. İşte bu zulümlerinin karŖılıđını görmek zamanı geldi. Allah büyüktür. İnŖallah sonları yakındır. Geçenlerde Söke’li Ali Efe’yi Denizli’de halk vurdu diye Demirci Efe Denizli’de kalem reisi baŖta olmak üzere eŖraf ve memurdan altmış, yetmiş kiŖinin halı üstünde kafalarını kestirdi. Denizli’yi kana bulayan bu adamları – memleketi kurtaracağım – diyen bir hükümet meydanda bırakır mı? Onların zulümlerine göz yuman bir hükümete inanılır mı? İşte biz hükümete her kötülüğu duyurduğumuz için hükümet sizi onların üzerine gönderiyor.”

“ Evet. Söylediklerinin hepsi doğru, bunları bizde biliyoruz; ama Ŗimdi çok zayıfız. Kuvvetlerimiz yeni yeni toplanmaya alıŖıyor. Ordumuz kuvvetlenince belki hükümet senin

⁶⁶⁹ Özdemir, *YaklaŖım Farklılıkları ...*, agm, s. 242-244.

*söylediklerini yapabilir ama şimdilik onlara muhtacız. Bir süre daha kötülüklerine göz yumacağız*⁶⁷⁰.”

Ayrıca Kuva-yı Milliye'nin elindeki silahlar derme çatma durumundaydı. Farklı ülkelerde üretilmiş, belli bir standartı olmayan silahlardı. Kuva-yı Milliye için en büyük zorluk silah malzemesini temin edememektir. Dağınık birliklerin en büyük sıkıntısı da cephane ve silahtı⁶⁷¹. Yunan ordusu modern araç gereçlerle mücadele ederken aynı seviyede araç gereç, sisteme ihtiyaç duyuluyordu. Düzenli orduya geçilmesini gerektiren sebepler sonrasında 9 Kasım 1920'de Batı cephesi, Batı ve Güney Cephesi olarak ikiye ayrıldı. 10 Kasım'da Albay İsmet Batı Cephesi Komutanlığına, 11 Kasım'da Albay Refet Bey Güney Cephesi Komutanlığına atanmıştır⁶⁷².

Düzenli orduya geçiş isteği biçimsel bir farklılık yaratma ısrarı değildir. Düzenli ordu sadece güçlenmek, düşmanı yenmek, merkezileşmek demek değildir. Bir devlet otoritesidir. Üniformalı, düzenli küçük bir birlik çok daha büyük bir çeteye yenilebilir fakat resmi bir ideolojiyi kabul ettirmek, üst seviyeye yükselmek, devlet otoritesini yeniden hatırlatmak, gelişmiş örgütlenmenin parçası olmak çok daha güçlüdür, önemlidir⁶⁷³.

3.7. İç Ayaklanmalar ve Bastırılmasında Efe'lerin Rolü

BMM'nin açıldığı günlerde Ankara'da, meclise ve Milli Mücadele'ye karşı ayaklanmalar başlamıştır. İç ayaklanmaların bastırılması için Mustafa Kemal, Küçük ve Büyük Menderes çevresindeki Efe'leri Adapazarı, Mudurnu, Konya, Düzce, Hendek, Bolu gibi şehirlerde görevlendirmiştir.

- Dokuzun Mehmet Efe, Bolu-Mudurnu-Konya,
- Zurnacı Mehmet Efe, Bolu-Mudurnu,
- Danişmentli İsmail Efe, Bolu-Mudurnu-Düzce,
- Kılıçoğlu Hüseyin Efe, Bolu,

⁶⁷⁰ Özdemir, *Anılarda Batı ...*, s. 285.

⁶⁷¹ Kemal Arı, *İstiklal Harbi'nde Türk Ordusunun Yapılanması ve Düzenli Orduya Geçiş, Türk İstiklal Harbi'nde Kuvayimilliye, Düzenli Ordu ve Cepheleler (16 Mayıs 2014)*, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, ss. 1-12, s. 4

⁶⁷² Köstüklü, *age*, s. 273.

⁶⁷³ Özdemir, *Anılarda...*, s. 272.

- Sökeli Ali Efe, Konya’da görevlendirilmiştir⁶⁷⁴.

Balıkesir çevresinde Anzavur ayaklanmasının bastırılması faaliyetleri devam ederken Düzce’de bir ayaklanma çıkmış ve Bolu, Beypazarı, Nallıhan çevresine kadar yayılmıştı. Refet Bey ve Kazım Bey, bu isyanları bastırmak için Aydın Kuva-yı Milliye’si Umum Kumandanı Demirci Mehmet Efe’ye telgraf çekerek yardımcı kuvvet istemiştir. Demirci Mehmet Efe, ayaklanmaların bastırılması için mücahit desteğinde bulunmuştur. Efe, II. Anzavur İsyanı’nı bastırmak için Aydın Cephesi’nden, toplam 300 atlıdan oluşan üç bölük oluşturarak Yüzbaşı Nuri Bey kumandasında isyan bölgesine göndermiştir. Gönderilen bu birlikler isyanların bastırılmasında önemli rol oynamıştır⁶⁷⁵.

Bu katkılarından dolayı BMM Başkanı Mustafa Kemal 11 Haziran 1920’de Demirci Mehmet Efe’ye bir telgraf göndermiştir. Yazının içeriği ise şöyledir: *“Kahraman efelerinizi size gönderiyorum. Aydın’ın bu doğru özlü ve fedakar evlatları Bolu ve Düzce havalisinde memleketimizi gavurların esaretine düşürmeye çalışan hainleri pek kahramancasına ve fedakarane te’cip ettiler. Vatanımıza büyük hizmetler ettiler. Allah iki cihanda aziz etsin. Kendilerine ve Umum Kumandan olan zat-ı alinize BMM’nin kalbi ve samimi teşekküratın-ı takdim eder gözlerinizden öperim. Kardeşim efendim⁶⁷⁶.”*

3.7.1. Konya Delibaş İsyanının Bastırılmasında Demirci Mehmet Efe’nin Yardımı

Bir arkadaşının *“Sen Konya’da isyan bayrağını açarsan Damat Ferit sana Konya’yı bağışlar”* sözüne kanarak⁶⁷⁷ 1919 Bozkır ayaklanmasının düzenleyicisi Delibaş Mehmet, çoğu asker kaçaklarından olmak üzere ova köyleri Türkmenlerinden 500 kadar silahlıyı Çumra’nın Alibeyhöyüğü köyünde toplamıştı.

Durum Konya’da öğrenilince Konya’daki elebaşlar Delibaş’a haber göndererek, harekete geçilmesini istemiştir. Delibaş Mehmet, kendi köyü olan Alibeyhöyüğü’nde topladığı bu adamları, gerici bir din adamına yazdırdığı dua ile davullu zurnalı bir törenle *“Padişahım çok yaşa”* sesleri arasında yola çıkardı. Bu kuvvet, 2 Ekim 1920 akşamı Çumra’yı bastı⁶⁷⁸. 3 Ekim sabahı Konya’ya girdi ve hükümete el koydu. Konya üzerine

⁶⁷⁴ Güneş, *Geçmişten Günümüze Denizli...*, s. 29.

⁶⁷⁵ Güneş, *Atatürk Ansiklopedisi*, s. 5.

⁶⁷⁶ Köstüklü, age, s. 137.

⁶⁷⁷ Yavi, age, s. 124.

⁶⁷⁸ *Türk İstiklal Harbi İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 187.

giden kuvvetler 6 Ekim’de Konya’yı isyancıların elinden kurtardı, isyancıların çoğu Konya’dan kaçtı⁶⁷⁹.

Ayaklanma kısa süre içerisinde Çumra’dan başlayarak Koçhisar, Karapınar, Karaman, Ilgın, Akşehir, Beyşehir, Akseki, Manavgat ve Alanya’ya kadar yayıldı. İstanbul’dan gelip bu bölgelerde örgüt kurmuş olan asi elebaşlarına gerekli yönergeyi veren, beraberlerinde getirdikleri paraları bunlara dağıtan tüccardan Kadınhanlı Hoca Ahmet ve yine tüccardan Gördesli Celal isimli şahıslar, aylarca bu bölgelerde devamlı faaliyet göstererek gizli örgütlerini kurdu. Konya Valisi Haydar Bey, Çumra Sulama Müdürü Nadir Bey’in Niğde üzerinden çektiği bir telgrafla durumu öğrendi. Afyonkarahisar’da bulunan 12. Kolordu Komutanı Albay Fahrettin (Altay)’e 3 Ekim 1920’de çektiği telgrafla durumu bildirdi.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Konya ayaklanmasını bastırmak için o zaman İçişleri Bakanı olan Albay Refet (Bele)’i görevlendirdi. Bu bastırma hareketine; 12. Kolordu’dan, Batı Cephesi Ertuğrul Grubundan, Pozantı’daki 41. Tümenen bazı kuvvetler ile Albay Refet’in Ankara’dan beraberinde getirdiği süvari kuvvetleri katıldı⁶⁸⁰.

Refet Bey, Dinar’da bulunan Demirci Mehmet Efe’ye Isparta üzerinden isyan bölgesi Eğirdir ve Şarkikaraağaç üzerine hareket etmesi emrini verdi. Dinar’da, Demirci Efe’nin yanında Şefik Bey’de bulunuyordu. Şefik Bey, 10 Ekim’de Müdafaa-i Milliye Vekaletine gönderdiği yazıyla bildirdiği gibi 9/10 Ekim gecesi Demirci Efe kuvvetlerinden iki grupla trenle Isparta’ya gönderildi⁶⁸¹. 13 Ekim 1920’ye kadar bir nizamiye bölüğü ile birlikte 552 insan, 228 at ve koşum hayvanı, bir makineli tüfek ve bir toptan oluşan kuvveti Isparta’da toplayarak isyan bölgesine hareket etti⁶⁸².

Isparta’da Demirci Mehmet Efe Mustafa Kemal’e; *“Ulu emrinizi saygı ile aldım. Şükranlarımı arz ederim. Bütün mücahit arkadaşlarım ellerinizden öperler. Milli maksatlar için çalışan mücahitlerin önderi, en sadık hizmet edeni olduğumu teyiden arz eylerim”* telgrafını göndermiştir. Mustafa Kemal cevabında; *“Hissiyatınıza teşekkür ve milletimizin birliğini amaç edinen bugünkü vatani mesainizde başarılar diler, bütün arkadaşlara selam*

⁶⁷⁹ Köstüklü, age, s. 255-256.

⁶⁸⁰ *Türk İstiklal Harbi İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 187-189.

⁶⁸¹ Köstüklü, age, s. 257.

⁶⁸² Aydın, age, s. 366, Aker, age, C: III, s. 256.

ederim efendim.” demiştir. Bu telgraflaşma Demirci Mehmet Efe’nin gözden çıkarıldığı düşüncesini ortadan kaldırmıştır⁶⁸³.

Genelkurmay, Batı Cephesine 12 Ekim 1920’de bir emir vererek, “*Refet Bey’i Bozkır istikametindeki hareketlerinde bütün civar bölgelerden yardıma koşacak askerin büyük kısmına tesadüf etmesinin muhtemel olduğunu, bu sebepten halen Ilgın köylerinde bulunmakta olan Osman Bey kuvvetinin doğruca Beyşehir istikametine yönelmesi, Akşehir’den Yalvaç’a hareket ettirilen kuvvetin de Karaağaç üzerinden Beyşehir’e şevki, Demirci Efe kuvvetlerinin de önceki yönerge üzerine Eğridir - Karaağaç üzerinden sevk edilmesi suretiyle, Yalvaç, Karaağaç, Beyşehir bölgesinin süratle temizlenerek Refet Bey’in tepeleme hareketlerine yardım edilmesi*” ni istemiştir⁶⁸⁴.

Demirci Mehmet Efe, 13 Ekim 1920 akşamı Dinar’dan Eğridir’e geldi. Ordan Şarkikaraağaç’a hareket etti. Temizleme hareketi yaparak 16 Ekim 1920’de Karaağaç’a girdi. 16-17 Ekim gecesi çıkardığı müfrezelerle 14 köyü basarak asilerin bazı elebaşlarından biri olan Dinekli Harmancıoğlu Ali ve 200’den fazla asker kaçağını ele geçirdi, 63 silah topladı. 18 Ekim’de diğer köyleri de bastı. Baskında 118 asker kaçağını yakaladı, 7 azılı asker kaçağının evlerini yaktı ve 27 silah topladı. Asilere yardım eden Karaağaç ileri gelenlerinden 4 kişiyi, bir gün önce yakalanan asi elebaşlarından Hamamcıoğlu Ali ile üç arkadaşını astı.

19 Ekim’de Beyşehir’e gelerek Albay Refet kuvvetleriyle birleşti. Beyşehir’den sonra ayaklanma merkezi olan İbradi ve Akseki’ye doğru ilerleyerek 24 ve 25 Ekim’de iki bölgeyi de ele geçirdi. Akseki Kaymakamının asilerle işbirliği yapması üzerine onu tutukladı. Askerlik Şube Başkanını bu göreve atadı. Taşağıl ve civarında da temizleme yaparak 4 Kasım 1920’de Antalya’ya gitti. Tehlike kuzeyde olduğu için 22 Kasım’da Isparta’ya döndü⁶⁸⁵. 2 Ekim’de başlayan isyan, 12. Kolordu ve Albay Refet Bey’in eşgüdümlü hareket etmesiyle 22 Kasım 1920’de tamamen bastırıldı. Demirci Mehmet Efe, Mustafa Kemal Paşa’ya telgraf çekerek yapılan hareketi şöyle anlatmıştır: “...*isyanı nezaket dairesinde hallettim. Firari olanları ve geride emniyeti bozacakları toplamak için muhtelif kazalarda 500 kadar efrat bıraktım. Onlarda vazifeleri son bulunca buna katılacaklardır. Vatanı vazifemin yerine getirilmesine hazırım. Bu isyanın sırf İstanbul’un teşvik ve tertibiyle*

⁶⁸³ Akcan, age, s. 199.

⁶⁸⁴ *Türk İstiklal Harbi İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 194.

⁶⁸⁵ Köstüklü, age, s. 259.

*çıkıldığı asilerin ifadelerinden anlaşılmıştır. Teslim olmayanların da cezalarını bulacaklarından eminim.*⁶⁸⁶”

Bu isyanın bastırılmasında Albay Mehmet Şefik Bey “*Kuvve-yi Tedibiye Komutanı*”, olarak hareketi Demirci Efe’yle birlikte idare etmiştir. 57. Tümen’den katılan nizamiye bölüğünün ve subayları yola getirme hareketinde büyük katkıları olmuştur⁶⁸⁷.

Fakat isyanın bastırılması sırasında Efe ve kızanları hakkında BMM’ye çok sayıda şikayet gitmiştir. Beyşehir – Antalya arasındaki bölgede yapılan yağmalardan halk göç etmeye başlamıştı. 29 Kasım 1920’de Antalya Mebusları Hamdullah Suphi Bey, Tahsin Bey BMM’ye gönderdikleri şifreyle Akseki, Manavgat’ta yağmadan şikayet etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, durumla ilgili soruşturmanın yapılacağını, olayların Müdafaa-i Milliye Vekaletine bildirileceğini belirtmiştir. Bu durumdan Cenup Cephesi Kumandanı Albay Refet Bey de haberdar edilmiştir.

Efe, isyanın bastırılmasından sonra sayısı artan kuvvetleriyle müfrezeler halinde Isparta’nın köylerine dağıttıktan sonra kendisi İğdecik’e çekilmiştir⁶⁸⁸.

3.7.2. Anzavur İsyanının Bastırılmasında Efe’ler

Ahmet Anzavur Kafkaslardan göç etmiş olan Ançok ailesine mensup bir Çerkes’tir. 1834’te Kafkasya’da doğmuş, 1864’te Kafkas sürgünü sırasında ailesiyle birlikte göç etmiş, Marmara bölgesine yerleşmiştir. Orduya jandarma olarak yazılmış, Binbaşı rütbesine kadar yükselmiştir. İstanbul, Kütahya, Konya gibi şehirlerde Tabur Komutanı olarak görev yapmıştır. Emekli olduktan sonra İzmir Mutasarrıflığına getirilmiştir. *Bigali Ahmet* olarak anılmış, cesurluğuyla ün salmıştı. I. Dünya Savaşı başlayınca orduya dönmesi istenmiş, Teşkilat-ı Mahsusa’ya alınmıştır. Kafkasya’da önemli görevler verilmiştir. Mütarekeden sonra saltanata bağlılığı nedeniyle Milli Mücadele’ye karşı Gönen, Manyas yöresinde Kafkas göçmenlerinden bir çete kurmuştur. İlk çatışmalar 15 Kasım’da başlamış, 23 Kasım’da 10 ölü, 40 yaralı bırakarak Gönen’i terketmek zorunda kalmıştır. Manyas’a çekilen Anzavur’un isyanı 2 Aralık 1920’de sonuçlanmıştır.⁶⁸⁹

⁶⁸⁶ Akcan, age, s. 202.

⁶⁸⁷ Aydın, age, s. 367-368, *Türk İstiklal Harbi İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 199-200.

⁶⁸⁸ Akcan, age, s. 207-208.

⁶⁸⁹ Toker, age, s. 67-69.

Birinci isyanda ortadan kaldırılamayan Anzavur, halkı arkasına alarak saklandığı Biga bölgesinden ortaya çıkmıştır. Biga'yı basarak Köprülü Hamdi Bey'i şehit etmiştir⁶⁹⁰. İkinci ayaklanma 16 Şubat 1920'de başlamış ve aralıklı olarak Mayıs başına kadar devam etmiştir. İngilizlerin desteğiyle Balıkesir ve çevresinde halkı Kuva-yı Milliye aleyhinde kışkırtmıştır. Bölgedeki Çerkezleri toplamış, “*Kuvay-ı Muhammediye Komutanı*” imzalı Kuva-yı Milliye aleyhine beyanname dağıtmıştır.

Demirci Mehmet Efe, Anzavur'a karşı ilk olarak yapılan propagandanın gücünü kırmak için beyanname yayınlamıştır. Bölge halkından Kuva-yı Milliye'ye destek istemiştir. 1920 Nisan başında Gönen'de Anzavur yeniden ortaya çıkınca bölgede bulunan Kazım Bey(Özalp) Demirci Mehmet Efe'den yardım istemiştir. Bu sırada Efe, Konya bölgesinde Kuva-yı Milliye aleyhinde bir sorunu çözmek için Sökeli Ali Efe'yle 200 zeybeği Albay Refet Bey'in emrinde Konya'ya gönderiyordu⁶⁹¹.

Bolu - Düzce bölgesinde bahar aylarının başlangıcında Anzavur'un isyanı çıkınca süvari birlikleri ve kızanlar oraya koşmuştur. O günler resmi bir belgede şöyle aktarılmıştır:

Hareket-i Tedibiye;

18 Nisan 1920

"Milletimizin en felaketli zamanda bir takım eşhas-i sefilenin ve bunları himaye eden düşman kuvvetlerinin vatsa-i melanet olarak ortaya atılan Anzavur haininin katiyen tedibi için burada tecemmu eden kuvvetler Çarşamba günü menakib-ı kahraman ananesiyle şeref-i milliye şimdiye kadar daima tecvic eden umum şimal Cepheleri kumandan-i muhteremi Miralay Kazım Bey Efendi'nin kumandasında olarak Balıkesir'den Susurluk ve Kirmasti istikametlerine hareket etmişlerdi. Salihli Cephesi'nde aylardan beri namus-u milliye ve vatani kurtarmak için bütün fedakarlıkları gösteren Salihli Cephe-i Harp kumandanı Ethem Bey kendi kuvve-i mertebesiyle ve Sevgili Efe'miz Demirci Mehmet Efe'nin vekili olarak gönderdiği fedakar efelerimizden Danişmentli ismail Efe'nin kendi süvari Zeybek kuvvetiyle ve Akhisar Cephesi Milli Alay kumandanı Hafız Hüseyin Bey müfreze süvari ve piyade kuvvetiyle ve Balıkesir'in fedakar ve hamiyetli Belediye Reisi Keçecizade Hafız Emin bey ile Heyet-i merkeziye azasından Vasıf Bey bu hareket-i milliyeye iştirak etmişler. Perşembe günü akşamı Yaya köprü civarında başlayan ve Yayaköy Köprüsü ile Kosova sırtlarında

⁶⁹⁰ Apak, age, s. 124.

⁶⁹¹ Akcan, age, s. 135-137.

imtidad etmek şartıyla devam eden musademat Cuma günü akşamı kahraman kuvvetlerimizin muvaffakiyet-i katiyyesiyle neticelenmiştir. Aznavur haini evvelce elde ettiği iki topu sağlam olarak maatechizat ve altmış esir bıraktıktan sonra pek perişan ve rezilane bir surette on beş kişi kadar maiyetiyle Karacabey ve Bandırma istikametinde firar etmiştir.

Eşkiyanın bu esirlerinde maada otuz kadar da maktulü vardır. Zeybek kardeşlerimizden iki şehit süvari ve kuvvetlerimizden dört mecruhumuz vardır⁶⁹².

Din ve padişah yanlılarının çıkardığı isyanı bastırmakla görevli kılınan Çerkez Ethem kuvvetleriydi. Sayıca yeterli gelmez endişesiyle Albay Refet Bey 57. Tümen Kumandanı Şefik beye gönderdiği “*Gerede ve Bolu havalisindeki asiler karşısındaki Kuva-yı Milliye Müfrezeleri geri çekilmek mecburiyetinde kalmış olduklarından Nazilli Jandarma Komutanı Arap Yüzbaşı Nuri Bey kumandasında birkaç yüz zeybek süvarisinin Aydın Cephemizden acilen gönderilmesi*” bu şifreyle yardım istemiştir. Köşk ve Nazilli’de hazırlıklara başlandı. Kuzey cephesinin yardımına yetişmek için 57. Tümenin Nizamiye Süvari Bölüğü, Demirci Mehmet Efe’nin seçtiği zeybekler, Söke Mıntıka Kumandanı Yüzbaşı Faik Bey’den temin edilen gönüllü birlikler 350 kişiydi.

Albay Refet Bey, 6 Mayıs 1920’de yeniden bir telgraf göndererek Aydın cephesinden tekrar yardım istemiştir. Demirci Mehmet Efe de emrindeki kızan ve Efe’lerden atlı birlik oluşturmuştur. Sadettin Demirayak birlik hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Postlu Mestan Efe (Nazilli’de şehit olmuştur) Mehmet Efe ve Dokuzun Mehmet Efe Turnacı kumandalarında her birinde 100 atlı zeybeklerden ve bunların aralarına ilave edilen milli atlılardan ceman üç yüz atlıdan mürekkep üç bölük teşkil ettik. Bu üç bölük başına Unkapanalı Nazilli Jandarma Komutanı Yüzbaşı Nuri Bey’i kumandan yaptık. Bölük Kumandanlarının yanlarına birer atlı zabıt tefrik ettik.*

Bu zeybek ve milis süvari alayı 6 Mayıs 1920 tarihinde trenlere Nazilli’den bindirilerek Çivril’e gönderilmişlerdir. Çivril’den Uşak demiryoluna kadar karadan gitmişlerdir. Oradan da Albay Refet Bey kumandasına girmek üzere Eskişehir’e trenle gideceklerdir. Bu atlı alaya kazalardan katılmak isteyenlerin Çivril de ulaşmasını Çivril’e yakın kazalara bildirdik.⁶⁹³”

⁶⁹² Demirayak, age, s. 37-38.

⁶⁹³ Demirayak, age, s. 43.

Demirci Mehmet Efe, askeri birliklerin Çivril'den Uşak'a sevk işlemlerini gözetlemiş sonrasında Nazilli'ye dönmüştür. Askeri birliklerin Kumandanı Çerkez Ethem'di. Milli kuvvetlerin sayısı 5000 piyade asker ve gönüllü, 1500 atlı asker ve gönüllü, altı koşulu top bulunmaktadır. Anzavur'un gücü ise 6000 asker ve iki toptan oluşuyordu.

Demirci Mehmet Efe'nin oluşturduğu birliğin içinde Karacasu'lu Zurnacı Ali Efe de bulunmaktadır. Salih Albaz bu ayaklanmayı Zurnacı Ali Efe'nin anlatımıyla şöyle aktarmıştır: *“İstanbul'dan İngilizlerle padişah taraftarları 1900 Çerkez'i silahlandırıp Gebze boğazından karaya çıkartarak Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmek istemişlerdi. Ankara'dan gelen telgraf ile Ege bölgesi milli kuvvetlerinden kuvvet istenilmişti. Dokuzun Mehmet Efe, Ödemişli Puslu Efe, Mestan Efe, ben Zurnacı Ali Efe çetelerimiz ile birlikte ve Refet Paşa başta, yanımızda fırka komutanı Nazım bey olduğu halde ve Arap yüzbaşı da yanımızda olarak Bolu taraflarına ulaşmak üzere harekete geçtik. Çivril'den Uşak'a geçtik ve Uşak'tan trene bindik, Afyon'a ulaştık. Afyon'da İsmet İnönü ile karşılaştık. “Türkiye sizden imdat bekliyor kendinizi gösterin” diyordu.*

Eskişehir'de Mahlaç istasyonundan çıkarak o gece Mahlaç'ta yattık. Sabahleyin oradan kalkarak Demirhan Nallıhan ve Sakarya Çallarından geçtik. Müdürün kazasında isyancılar kazayı teslim almak üzere müsademe ediyorlarmış. Müsademeye iştirak ettik. Yarım saat dayanamadılar. Arkalarına düştük onlar yayan biz atlı Koroğlu Bolu belinden aşırдық. O akşam Bolu belinde yattık. Sabahleyin Bolu'yu çevirdik. Kuvvetimiz beş yüz kişiydi. Kemal Paşa tarafından gönderilen yüz kişilik kuvvet Bolu'ya gelmiş ve Bolu ahalisi bu gelen kuvveti mektepte misafir etmek için yatırmışlar ve Çerkez Anzahura haber vermişler ve Anzahur da, bu yüz kişiyi mektepte teslim alıyor ve sonra bunların yüzünü de şehit edirek öldürüyor.

Bolu bize teslim oldu içeriye girdik, mektepteki hadiseyi görünce ve hele 100 ölüyü seyredince Bolu ahalisinin hepsini öldürmeye karar verdik. Refet Paşa bizi orada bir nasihat verdi. Bizi bu kararımızdan caydırdı. Bunun üzerine burada yatmayız dedik. Düzce'ye yollandık.

Düzce ovasına girmiştik. Sağdan soldan Çerkezlerin taarruzu başladı. O zaman Çerkez Ethem Kuvayi Milliye tarafında idi. Ethem arkadan geliyor ve bizde önden Anzavur kuvvetlerini Düzce'nin dağlarında kıstırmıştık. Kıyasıya bir vuruşmadan sonra Anzavur kuvvetlerinden kaçabilenler kaçtı. Kaçamayanlar ise imha edildi.

Aznavurun oğlunu ben Zurnacı efe olarak bizzat vurdum ve fakat Aznavur Ahmet bir yolunu bulup kaçmıştı. Mudurnu harbine girince Dokuzun Mehmet ile Poslu Mestan Efe'yi iki cephe verilmiş, bana da ihtiyat kuvvet olarak iki yüz elli kişiyle bekleyeceksin denilmişti.

Yanımızda olan Refet Paşa dürbünle etrafı seyrediyor ve harekatı takip ediyordu. Bende ayrı bir dürbünle bakıyordum. İsyancılar cephenin sol kanadında bulunan Poslu Mestan Efe'yi on dakika içerisinde isyancılar bozdular ve Poslu Mestan da geriye ricata başlamıştı. Orada bir hata ettim. Poslunun kaçtığını görünce milli hissiyatım kabarmış ve Türk geriye kaçmaz diyerek Refet Paşanın emrini ve müsaadesini almadan Poslu'nun bozulduğu cepheye arkadaşlarla beraber hücum ettik. Tepeden isyancıların üzerine çullanınca isyancılar bize yaylım ateşi açtılar. Bizde hayvanların üzerinden ateş ederek yıldırım gibi üzerlerine hücum ettik. Bizim bu savletimiz (şiddetli hücum) karşısında tutunamadılar ve kaçmaya başladılar. Düz ovada Çerkez avı başlamıştı. Önümüzden kaçan Çerkez kuvvetleri mütemadiyen kurşunlanıyordu. Onları ovaya serdikten sonra hayvanlardan indik. Ve ondan sonrada geriye dönmeyerek taarruzumuza devam sureti ile hayata devam ediyorduk...⁶⁹⁴”

Efe'ler bu sırada isyancılarla mücadele ederken bir yandan da zeybeklerin bir kısmı yağma ve talana başlamıştı. Dokuzun Mehmet Efe bu sırada yapılan yağmayı şöyle aktarmıştır: “Yamayı Mestan'ın kızanları yaptılar. Bunlara Refet Paşa bile müdahale etmek zorunda kaldı. Hatta bir gün Paşa ile çamın altında kahve içiyorduk. Efe, bir üzüntüm var, derken çantadan bir urgan çıkarıp yanı başına koydu. Bana çağır Poslu Mestanı dedi. Çağırdık. Suçun sahibi olmaz. Poslu yağmacılığı inkar etti. Bey bunun üzerine, eğer bir daha böyle fenalık işitirsem şu yağlı kendirleri süs diye boğazına geçirir ibreti alem için sokaklarda dolaştırırım dedi⁶⁹⁵.”

İstanbul Hükümeti tarafından desteklenen Anzavur'a İngilizler silah ve para yardımıyla bulunmuştur. Çatışmalar şiddetli bir şekilde devam etmiş, isyancılar Kuva-yı Milliye'ye karşı 5 saat dayanabilmiştir. Liderleri İngiliz gemileriyle İstanbul'a sığınmıştır. Danişmentli İsmail Efe, isyancıların elindeki bir topu ve mermilerini kızanlarıyla birlikte el koymuş ve Refet Bey'e teslim etmiştir. Bu hareketinden dolayı Mustafa Kemal, Danişmentli

⁶⁹⁴ <http://www.atillaalp baz.com/?o=1&y=278> , 22/05/2023.

⁶⁹⁵ Özkaynak, age, s. 167, Yılmaz, age, s. 305-306.

İsmail Efe'yi Milis Binbaşı payesiyle onurlandırmış, Milli Mücadele'deki hizmetleri nedeniyle Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirmiştir⁶⁹⁶.

3.7.3. Demirci Mehmet Efe'nin Düzenli Orduya Katılım Konusunda Yaşadığı Tereddüt ve Ortaya Çıkan Sorunlar

Milli mücadele başlarında Yunanlılarla mücadele eden kuvvet Kuva-yı Milliye'dir. Yunanlıları tamamen gönderebilmek için, disiplinli bir orduya ihtiyaç vardı. Dağınık ve düzensiz birlikler başarı sağlayamazdı.

Batı Cephesi Komutanı, iki piyade tümenini ve Çerkez Ethem'in Kuva-yı Seyyaresini Gediz'deki Yunan Tümeni üzerine harekete geçirmek istiyordu. Genelkurmay Başkanlığı, Batı Cephesi Komutanlığının teklifini kabul etmemiştir. Mustafa Kemal, Nutuk'ta gerekçesini şöyle anlatmıştır:

“Düşman ordusu genel durumu itibariyle bizim ordumuzdan daha kuvvetli idi. Biz, daha ordumuzu kurmuş ve düzene sokabilmiş değildik. Cephanemiz miktarı da ağırdan almamızı gerektiriyordu. Bütün cephe kuvvetlerimize müracaat ederek ve az çok üstün bir kuvvet toplayarak, Gediz'de düşmana karşı sür'atle bir başarı kazanmak belki mümkün olabilirdi. Fakat kuvvetlerimiz ve hazırlığımız, böyle bir başarıyı genel ve sonuç aldırıcı bir başarıya götürmeye elverişli değildi. O halde, bütün işe yarayan kuvvetlerimizi, sınırlı ve geçici bir başarı elde etmek için kullanmış ve yıpratmış olacaktık. Bu takdirde, düşman bütün kuvvetleri ile bir karşı taarruza geçerse, her tarafta yenilgi kaçınılmaz olurdu. Bundan dolayı da cephenin ve Hükümet'in şimdilik ordu teşkilatını genişletmek ve mevcudunu artırarak cepheyi kuvvetlendirmeye çalışmak gerekiyordu. Memleketin ölüm kalım meselesi demek olan Batı Cephesi'nde özel ve sınırlı düşüncelere kapılmak doğru bulunmuyordu.”⁶⁹⁷

Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa, taarruz fikrinde ısrarlı olmuş ve taarruz 24 Ekim 1920'de başlamıştı. Disiplinsizlik, emir, komutasızlıktan taarruz başarısız olmuştu. Bunun üzerine Hükümet gerekli tedbirleri almış, yeni birlikler özellikle süvari birlikleri kurmaya karar vermişti. Batı cephesi ikiye ayrılmış, Kuzey Cephesi Komutanlığına Albay İsmet (İnönü), Güney Cephesi Komutanlığına Albay Refet (Bele) atanmıştı. O zamana

⁶⁹⁶ Demirayak, age, s. 44-46.

⁶⁹⁷ Nutuk, s. 338-339.

kadar Batı Cephesi Komutanı olan Ali Fuat Paşa da 21 Kasım'da Moskova Büyükelçiliğine atanmıştır⁶⁹⁸.

Dahiliye Vekili ve Güney Cephesi Komutanı Albay Refet Bey, Burdur'da Demirci Mehmet Efe tarafından kurulmuş olan Milli Alayı lağv ettirdi. Buna karşı Demirci Efe 22 Kasım 1920'de TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta özetle şöyle diyordu: *"Burdur Milli Alayının lağv ettirildiği haberini aldım. Beni başka gözle tanıdınız. Ben komiteci, va tansever, memleketin selâmetinden başka birşey düşünmez bir kimseyim. Dakika be dakika her emrinize amâdeyiz. Bu Alayın tekrar kurulması için gerekenlere emir vermenizi rica ederim kardeşim."* Bu telgrafi aynı zamanda Refet Bey'e 12.Kolordu Komutanlığına ve Milli Müdafaa Vekaletine de gönderdi. Alayın tekrar kurulması için Burdur Mutasarrıflığına, Askerlik Şubesine emir verilmesini istemiştir⁶⁹⁹.

Albay Refet Bey, Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe emrindeki kuvvetlerin orduya dahil edilmesinde kararlıydı. Bunu sağlamak için 22-23 Kasım 1920 tarihinde Isparta'da bulunan Albay Mehmet Şefik'e ve Demirci Efe'ye nasihat ve teklif yollu şifreli bir telgraf gönderdi. Bu telgrafta şöyle deniyordu: *"Sığınan asilerden askerlikle ilgisi olanlar 57. Tümene gönderilmeli, ilgisi olmayanlar memleketlerine iade edilmelidir. Artık Milis Teşkilatına gerek olmadığından, bunların gördükleri vazifeyi şimdiden sonra ordu görecektir. Kuvâ-yı Milliye teşkilatı lağvedildiğinden, bundan sonra askerî bir sıfat ve düzen altında "Atlı Takip Kuvvetleri Komutanı" olarak kendi emrinde hizmet etmek üzere, askerî bir sıfatla Demirci Efe Konya'ya gelecektir. Bundan sonra Demirci Mehmet Efe yerine Mehmet Beyefendi tabiri kullanılacaktır. Efe maiyetindeki zeybeklerden güvendiklerini de beraberinde Konya'ya getirebilir."*⁷⁰⁰ Oluşturulacak düzenli orduda Demirci Mehmet Efe'den askeri bir düzen altında, Albay Refet Bey'in eşliğinde *"atlı kuvvetleri kumandanı"* olarak görev yapması istendi. Refet Bey'in bu istekleri uzun zamandır evhamlı olan Efe'nin güvenlik tedbirlerini artırmasına neden oldu⁷⁰¹.

Bunun üzerine Refet Bey'in Efe'yi, Konya'ya çağırmasından sonra Çerkez Ethem'in bu konu hakkında düşüncelerini almak istemiş, mektup göndermiştir. Çerkes Ethem mektubuna cevaben *"Ankara Hükümetinin birkaç muhterisin aleti olmaktan*

⁶⁹⁸ *Türk İstiklal Harbi İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 202, Yalçın Toker, *Milli Mücadele'de İç İsyanlar*, Toker Yayınları, İstanbul, 2009, s. 138-139, Selek, age, s. 735-736.

⁶⁹⁹ Köstüklü, age, s. 144, Akcan, age, s. 208, Aydın, age, s. 370.

⁷⁰⁰ Selek, age, s. 736, Aydın, age, s. 370, Turan Akkoyun, *Milli Mücadele'de Aydın Kuvay-ı Milliyesi*, Kümbet Yayınları, Afyonkarahisar, 2014, s. 181.

⁷⁰¹ Akcan, age, s. 209-210.

*kurtulamadığını ve günden güne keyfi ve şahsi ihtirasların zebunu olmaktan ileri gidemediğini, seni, beni, Yörük Ali Efe'yi imhaya karar vermişlerdir. Size Refet bana İsmet memur edildi. Bu namussuzlar hazıra konmuşlardır. Sıkı bağlantı kuralım. Birbirimize sarılalım*⁷⁰²” demiştir.

Demirci Mehmet Efe, bu mektuba karşılık vermemiş, yanında bulunan Süleyman Turgut'tan *“Ben vatansız değilim, böyle bir şey yapamam”* şeklinde cevap yazılmasını istemiştir. Turgut cevap yazmamış ve bu durumu hemen Ankara'ya bildirmiştir. Turgut'un raporunda şu ifadeler bulunmaktadır: *“Efe'nin isyanına yönelik bir hareketi söz konusu değil ama ilerde belki yapabilir. En iyisi Efe'nin teşkilatının dağıtılmasıdır. Yalnız Mehmet Efe'nin boş bırakılacak bir dereden Nazilli'ye tarafımdan götürülmeye izin verilsin*⁷⁰³. ”

Bu emirle Demirci Efe, sadece Güney Cephesi Komutanlığı ile haberleşebilecek, emrinde 300 kişilik bir süvari alayı kurulacaktı. Bu emri alan Demirci Mehmet Efe, Albay M. Şefik'in telkinleri ile önce bunu uygun buldu. Ancak bir gün sonra vazgeçti. Çünkü yine Demirci Mehmet Efe'yi bu fikrinden döndürmüşlerdi. Konya'ya çağrılmasının ardında bir kasıt olduğu, Burdur Heyet-i Merkeziye üyelerinden bazılarının özellikle İbrahim Bey'in etkisiyle Konya'ya gitme teklifini kabul etmemiştir⁷⁰⁴.

Albay M. Şefik Bey Efe'yi ikna edebilmek için çok uğraştı. Fakat Demirci *“Kızanlarım razı olmuyor, Hükümet'e inan olmaz bir oyuna düşürürler diyorlar, gitmek istemiyorlar ben yalnız nasıl giderim”* diye cevap verdi. M. Şefik Bey bir de karısı yoluyla Demirci'nin Konya'ya gitmesini sağlamaya çalıştı. Karısı da *“... Efe cahilin birisidir. Konya'da onun kumandanlık, beylik, paşalık nesine gerek”* diyerek hükümete inan olmaz fikrini savunuyordu. Bu girişimlerinden de bir sonuç alamadı.

27 Kasım 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'dan Konya'da bulunan Refet Paşa'ya gelen bir telgrafta: *“Demirci Mehmet Efe'nin Denizli'ye dönmek üzere olduğuna ait çıkan yaygın söylentiler üzerine Denizli halkı heyecana düşmüş ve hiçbir şekilde Denizli'ye dönmesi arzu edilmediği anlaşılmaktadır. Bu hususun dikkate alınmasını ve durumun iyi bir şekilde idare edilmesini rica ederim”* deniyordu.

⁷⁰² Akcan, age, s. 212.

⁷⁰³ Köstüklü, age, s. 282, Akcan, age, s. 213.

⁷⁰⁴ Akcan, age, s. 210.

Antalya'dan 29 Kasım 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na Antalya Mebusu Hamdullah Suphi ve Tahsin imzasıyla çekilen telgrafta özetle: "Akseki ve Manavgat kazalarına gelip dönen Demirci Efe tarafından bu iki kaza ile bunlara bağlı nahiye ve köylere gönderilen çetelerin yaptıkları yağma, ırza geçme ve cinayet sebebiyle Antalya merkezi buralardan göç edenlerle doludur" diyerek halkın bu şikayetlerine karşı kesin talimatlarının beklendiği ifade etmişti.

Bu gelişmeler üzerine Demirci Mehmet Efe, Mustafa Kemal Paşa'ya tarih olarak kasım sonu olduğu tahmin edilen şu telgrafi göndermiştir: *"Kuva-yı Milliye Kumandanı bizim gibilerin lağv edildiğini istihbar ettim. Tabii Kuva-yı Milliye'nin başlangıcından beri vatan için çalışan Kuva-yı Milliye Kumandanları da vardır. Bu da bizim işgali müteakip baş düşmanın (Yunanın) önüne geçecek hiçbir kuvvet yokken, kalbimde çarpan vatan aşkıyla düşmanın karşısına kendisini atarak bu aziz vatan ve milletin saadet ve selameti uğruna çalışan bendeniz için bu lağv kararıyla düşman karşısında çekilmek utanç vericidir. Zat-ı Devletlerinin mükafaatına nail olacağımızdan dolayı minnettarım. Vatan hainiyle kanımın son damlasına kadar uğraşacağıma namusum üzerine söz veririm.*⁷⁰⁵"

Mustafa Kemal Paşa gönderilen şikayet mesajlarını 2 Aralık 1920'de Milli Müdafaa Vekaleti'ne, göndererek mahalli komutanlık ile irtibata geçerek tahkikat yapılmasını emretti. 3 Aralık 1920'de Isparta'daki Demirci Mehmet Efe'ye gönderdiği cevapta "Sizin gibi vatana hizmet eden arkadaşlarımızın hizmetinden her zaman yararlanılacaktır. Gönülünüz ve içiniz rahat olsun. İşittiğiniz söylentiler doğru değildir efendim" dedi. Mustafa Kemal Paşa bu mesajı ile Demirci'yi kazanmak ve ondan yararlanmak istiyordu⁷⁰⁶.

Demirci Mehmet Efe ile birlikte bulunan, Albay Mehmet Şefik de Demirci'yi bir türlü yola getiremedi. Bu sırada Şefik Bey, Milli Müdafaa Vekâleti'nden gizli bir emir aldı. Antalya'da yabancı bir gruptan silah satın alınacak, mühimmat işini takip edecekti. 30 Kasım 1920'de Isparta'dan ayrılarak Antalya'ya doğru yola çıktı. Fakat gitmeden önce Demirci Mehmet Efe'yi izlemek üzere Teğmen Kazım ve Bakırköylü Teğmen Kadri Beyleri Isparta'da bıraktı. Gelişmeleri kendisine bildirmelerini de emretti⁷⁰⁷.

Albay Şefik Bey, hareketinden önce 28 Kasım'da Albay Refet Bey'e bir haftadan beri Efe'den duyduğu sözleri şu telgrafla bildirdi: *"Cepheden beri ayırmak haysiyetime*

⁷⁰⁵ Köstüklü, age, s. 281.

⁷⁰⁶ Akcan, age, s. 210, Aydın, age, s. 372, Köstüklü, age, 281.

⁷⁰⁷ Aydın, age, s. 371-37, Selek, age, s. 737.

dokunuyor, gücüne gidiyor. Dost düşman Demirci'yi cepheden attılar diyecekler. Ethem Bey'in cephesi var, Yörük Ali'ye muntika verilmiş, Yörük Ali'nin teşkilat yapmasına müsaade ediliyor, bana neden verilmiyor? Biraderim Ahmet'in kumandasında cephede tümen emrinde muti bir kuvvet bulundurayım, ben geride kızanlarımla oturayım. Asker de toplar cepheye gönderirim. Her ne emrederlerse yapar, hizmet ederim, yalnız beni Konya'ya istemesinler. Birçok kişi beni Mustafa Kemal Paşa aleyhine teşvik ettiler. Ben reddetmiş iken bana böyle mi mukabele edilmeli idi?⁷⁰⁸”

Albay M. Şefik Antalya'ya 5 km. mesafedeki Kırğöz durağında Albay Refet'ten 3 Aralık 1920 tarihini taşıyan ve kendisinin derhal Isparta'ya dönmesini isteyen bir telgraf aldı. Birgün sonra da 5 Aralık 1920'de Isparta'da bıraktığı Teğmen Kazım Bey'den ilginç bir telgraf geldi. Bu telgrafta da, Uşaklı İbrahim Bey ve arkadaşlarının Çerkez Ethem kuvvetleriyle Demirci Mehmet Efe kuvvetlerine bir inkılâp yaptırma teşebbüsün de bulunduklarının istihbar edildiği bildiriliyordu. Bu haberi M. Şefik Bey Antalya'dan hemen Refet Bey'e bildirdi, Refet Bey de 12. Kolordu Komutanı'na 6 Aralık 1920'de Demirci Mehmet Efe'ye karşı hareket etme kararı hakkındaki düşüncesini sormak için yazdığı telgrafta bu konulara yer verdi⁷⁰⁹.

12. Kolordu Komutanı da: *"Yarbay Nazmi ile görüştüm Demirci Mehmet Efe'yi bir an önce yok etmek gereklidir... İki alay ile Yarbay Nazmi'i hemen Dinar'a hareket etmelidir: Çal'dan Necip ve Yörük Ali Efe'yi, 37. ve 39. Alayları ve bir dağ topunu Dinar'a getirmelidir. Demirci Efe, Yüksek emri nızle hareket etmeyecek olursa derhal yola getirilmesi en uy gundur"* diye cevap verdi⁷¹⁰.

Albay Refet, Demirci Efe'nin yok edilmesi hakkındaki kararını Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. O'da cevabında "... Kuvve-i Seyyare işinin siyasi ve idari bir tarzda Meclis'e ve halkoyuna karşı bizi haklı gösterecek ve yasaya uyacak bir şekilde çözümlenmesi kanısındayım" dedi.

Albay Refet, bu cevap üzerine 10 Aralık'ta Mustafa Kemal Paşa'ya yaptığı teklifin Demirci Efe ile ilgili kısımları şöyle idi: *"Bugün Demirci Efe'den aldığım bir telgrafta Ethem ve taraftarlarının sizinle benim bir dakika yaşadığımızı istemediklerini ve Hükümeti devirerek kendilerinin arzu ettikleri adamları başa geçireceklerini, bunlara karşı benim her*

⁷⁰⁸ Selek, age, s.737.

⁷⁰⁹ Aydınel, age, 372.

⁷¹⁰ Akcan, age, s. 214, Aydınel, age, s. 373.

emrime hazır olduğunu yazıyor. Bundan Kuvay-i Seyyare ile anlaşmak için aralarında haberleşme yapılmakta olduğunu çıkarıyorum" diyerek hareket tarzını açıkladı.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal, Albay Refet'e aynı tarihte yazdığı emirle Demirci Mehmet Efe'nin ortadan kaldırılması için görüşlerine katıldığını bildirdi. Refet Bey'in, Demirci Mehmet Efe kuvvetlerinin dağıtılması için yapacağı hareket ile hazırlığını yaptığı sırada Demirci Mehmet Efe'nin Ankara Hükümetine karşı isyan etme gibi bir düşüncesi olmamıştır. Emrindeki kuvvetleri Çerkes Ethem ile birleştirerek hükümete karşı koyma gibi bir niyetinin olmadığı Refet Bey'e, Çerkes Ethem ve yandaşlarının niyetini belirten telgraftan anlaşılmaktadır⁷¹¹.

Bunun üzerine Albay Refet, 11 Aralık 1920'de Afyonkarahisar'da toplanan Güney Cephesi kuvvetlerinden emrindeki süvarilerle Sandıklı - Dinar yoluyla gece yürüyüşüyle güneye hareket etti. Demirci Mehmet Efe, Keçiborlu'nun 20 km. güney doğusundaki İğdecik Köyü'ne çekildi. Kuvvetlerinin miktarı 800 kadardı, yarısı da süvari idi. 14 Aralık 1920 gecesini Albay M. Şefik de Refet Bey'in emri üzerine İğdecik Köyü'ne geldi⁷¹². Yaşanan gelişmeleri M. Şefik Aker şöyle anlatmaktadır:

“Demirci Efenin bulunduğu İğdecik köyüne 14 Kanunuevvel 336 günü gece saat dokuz raddelerinde vardım. Elaltından al dığım haberler şöyle idi: Bir iki kişinin, benim Antalyaya gidişimi, Demirci Efenin yanından ayrılışımı fırsat ittihaz ederek, Demirci Efeyi bir gün adamakıllı doldurmuşlar, telgraf makinası başına Refet Beyi ve Ankaradan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini Demircinin ağzından çağırtmışlar, Refet Beye abuksabuk birşeyler söyletmişler. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri makina başındadır diye cevap gelince; Demirci Efe yanındaki o adamlara «Yahu şimdi ben ne diyeyim» demiş ve Atatürke karşı utandığından o yanındaki adamların teşvikine rağmen birşey söylememiş ve telgrafçıya da kendisi için yoktur dedirtmiş imiş.

İkinci bir defasında gene o adamların telkinile çağırtmış ve müşarileyh Hazretlerine de abuksabuk birşeyler söyletmişler. Mustafa Kemal Hazretleri işi kavramış olacaklar ki, Efeyi mazur gösteren bir cevap vermişler. Demirci adamlara dönmüş: “Yahu beni mahcup ettiniz» demiş imiş.

⁷¹¹ Akcan, age, s. 215.

⁷¹² Aydın, age, s. 374,

Mülâzim Bay Kâzımın bana çektiği şifre; Demirciyi ifsat edenlerin aksatlarını elaltından haber alması üzerine imiş.”

İsyan etme gibi bir niyetinin olmadığı Şefik Bey’in “*Ben İğdecığe vardığım gece Demirci Efe’yi mükedder(kederli, üzüntülü) buldum. Fakat hükümete asi ve muzır gösterir kendisinden hiçbir eser ve alamet görmedim*” sözlerinden anlaşılmaktadır⁷¹³.

Refet bey, harekata başlamadan önce Burdur, Isparta Mutasarrıflıklarına telgraf göndermiş ve Demirci meselesini kesinlikle halletmeye karar verdiğini, yeterli kuvveti olduğunu, Mutasarrıflardan bu telgrafın ellerine geçtiğinde top sesleri duyulacak olursa, meselenin silah zoruyla halledilmekte olduğu anlamına geleceğini belirterek, bu yüzden şehirlerin yağmaya maruz kalmaması için tedbirlerin alınmasını istemiştir.

Refet Bey ve süvari kuvvetleri 15/16 Aralık gecesı Baladız’a geldi, istasyonda bulunan Efe’nin adamlarından bazılarını yakaladı. 16 Aralık’ta İğdecik’e gelmiş, 3. Süvari Alay K. Şerif Bey (Güralp) taarruzu başlatmıştır. Top seslerini duyan Efe, karısı ve 5-10 atlı askeriyle birlikte kaçmıştır. 700 hayvan, 700 tüfenk ve 700 kişiye yakın çeteci ele geçirilmiş⁷¹⁴. Kuvvetleri diğer köylere dağıldı. Kendisi de hiçbir mukavemet göstermeden Acıpayam’a doğru çekildi. Temizleme harekatı 18 Aralık 1920’ye kadar sürdü ve 700 kişiye yakın çeteci yakalandı. Bunlar arasında Efe’nin en gözde zeybeklerinden Zurnacı Ali Efe de vardı. Zurnacı Ali Efe ve Mahmut Efe emrindeki kuvvetlerle birlikte düzenli orduya katılmıştır. Refet Bey’in yaptığı bu temizlik hareketi sonrasında 700 hayvan ve 700 tüfenk ele geçirildi. Demirci Mehmet Efe’nin emrindeki süvarilerin katılmasıyla birlikte Refet Bey’in kuvvetlerinin sayısı 1500’e ulaştı⁷¹⁵.

Efe’nin kardeşı Ahmet Efe bu baskını şöyle anlatmıştır: “*Refet Paşa’nın askeri sabaha karşı Baladız İstasyonu’ndan iki kola ayrılarak karargahımız olan İğdecik köyünün hakim tepelerini tutmuş. Demirci Efe’ye gönderilen kılavuzun haber vermesi üzerine tehlike düdüğü öttürüldü. Efeler, Demirci Efe’den mukavemet için emir beklerken, dışarıya gecelik elbisesi ile çıkan Demirci Efe odasından elbiselerini aldırarak etrafını saran askerlerin*

⁷¹³ Aker, age, C. III, s. 268.

⁷¹⁴ A. Munis Armağan kaynakların net bilgi vermediği, görüş ayrılıklarının olduğunu ileri sürmekte olayı şu şekilde aktarmaktadır. “*Yarbay Nazmi Bey komutasında I. Süvari Tümeni ile Jandarma Piyade Taburu ve Denizli’deki birtakım kuvvetlerle Isparta, Bardız ve İğdecik yolları tutularak Demirci Mehmet Efe’nin güçleri kuşatılır. Refet Bey, telefonla durumu Demirci Mehmet Efe’ye haber vererek kaçmasını sağlar. Efe kendisine ait 100.000 lirayı bırakarak İğdecik’ten kimseye haber vermeden kaçır.*” Armağan, age, s. 129, Köstüklü, age, s.284-285, Akcan, age, s. 217-218.

⁷¹⁵ Akcan, agt, s. 160-161, Köstüklü, age, s. 284.

arasında giyindi ve kılavuzun yürüdüğü yoldan giderken Uluborlu Dağı istikametinden gelen 50 kadar süvarinin yolunu kestiğini görünce onlara “Yoldan çekilin” diye bağırdı ve askerler çekildiler. Bu vaziyeti gören maiyetindekiler hadisenin danışıklı döğüş olduğunu anlamışlardı. Efe onları yatıştırmak için şöyle konuştu:

- Böyle bir anlaşma yoktur. Fakat biz kime karşı silah kullanacağız. Hepsi bizim din kardeşimizdir. Onlar bize silah kullanmadan siz de katiyen silah kullanmayacaksınız. Gayemiz düşmanı memleketten atmaktır. Şimdi ordumuz kuvvetlenmiştir, artık bize ihtiyaç yoktur. Biz 22 aya yakın bir zamandan beri çarpıştık, çok yorulduk. Biraz istirahat edelim. Bundan sonra düşmanla onlar çarpışsınlar. Ben emir vermedikçe askere karşı katiyen ateş etmeyeceksiniz.

Burdur’a doğru gidiyoruz. Efe’nin maiyetinde makineli tüfek subayı Üsteğmen Sabri Bey ile 6 tane de makineli tüfek askeri bulunuyordu. Yolda bunları yanına çağırarak Demirci Efe Üsteğmen’e hitaben:

- Sabri Bey oğlum, bu makineli tüfekler ordumuzda iş görecektir, biz belki istirahatte kalacağız. Benim maiyetimdeki askerlere ve efelere hiçbir zaman benim yanımdan gideceksiniz demem. Bu bana çok ağır gelir. Fakat bu silahları orduya yetiştirmemiz de lazımdır dedi.

Bu suretle Üsteğmen Sabri Bey’in gönlünü alarak makineli tüfekleri askerleri ile beraber Sabri Bey’in kumandasında Keçiborlu’ya gönderdi. Son olarak Sabri Bey’e şöyle dedi:

- Benden Refet Bey’e çok selam söyle, hürmetlerimi bildir. Silahları teslim ederken Refet Bey’e de ki atıma iyi baksın. Ailem ve maiyetimin ailelerini rezil ettirmesin.

İğdecik’ten 220 kişi ile hareket etmiştik⁷¹⁶.”

Demirci Mehmet Efe bir süre dağlarda dolaştı ve takip edildi. Sonunda Nazili Jandarma Bölük Komutanı iken Milli Menderes Alay Komutanlığı görevi ile milli harekâta katılmış olan Jandarma Yüzbaşı Nuri, Demirci Efe ile temas sağladı. Efe, Nuri Bey’i seviyor ve güveniyordu. Nuri Bey, hükümetin içtenliğine Efe’yi inandırdı, kendi komutasında 50 kişilik bir korunma kuvvetiyle Efe’nin doğduğu köy olan Pirlibey’in

⁷¹⁶ Selek, age, 741-742.

batısındaki Dualar köyünde yerleşmesine izin verilmiştir. 30 Aralık 1920’de teslim olan Demirci Mehmet isyanı da sona ermiştir⁷¹⁷.

3.8. Batı Cephesi Komutanlığı’nın Kurulması – Düzenli Orduya Geçilmesi

Batı Cephesine önce Ali Fuat Paşa’nın sonra Albay Refet Bey’in komuta etmesinden istenen sonuç alınamamış ve Mart 1920’den sonra da Batı Anadolu, İzmir Kuzey Cephesi, İzmir Doğu Cephesi ve İzmir Güney Cephesi olarak üçe bölünmüştü. Büyük Millet Meclisi Hükümeti göreve gelince, cephelerin sevk ve idaresini eline almak ve düzenli bir ordu kurmak için faaliyete geçti. 29 Mayıs 1920 tarihinde Meclis’te yapılan gizli oturumda konuşan Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa bu konuda şunları söyledi: *"Dahilde emniyet ve asayişini sağlamakla görevli Seyyar Jandarma kıtaları teşkil edeceğiz. Bunlar gerek tiğinde cephelere sevk edilecektir. Bunların teşkilinden sonra da etrafa yayılan bütün nizamiye kıtalarımızı kolordu bölgelerine toplayıp, bunlara alay yahut tabur halinde düzenli bir askerlik hayatı öğreteceğiz... Cephelerde şimdiye kadar Kuva-yı Milliye tarafından elde edilen başarıları şükranla anmakla beraber kesin bir sonuç alabilmek için her halde düzenli kıtalara ihtiyaç vardır ve özellikle emir ve komutanın sıralı ve düzenli olması gerekir. Bunu da düşünerek cephelere yeni komutanlar tayin ve eldeki kadroları yavaş yavaş doldurarak düzenli bir muharebe etmek imkânı doğacaktır. Ancak bu kadar zor ve karışık olan işlerin bir de fada düzenlenmesi mümkün değildir. Bu imkânı elde etmek için biraz zaman gerekir."*

Meclis’te buna benzer konuşmalar ve hazırlıklar devam ederken Yunan genel taarruzu 22 Haziran 1920’de başladı ve hızla gelişti. Müdafaa-i Milliye Vekili’nin de ifade ettiği gibi düşünülen tedbirler tümüyle gerçekleştirilmedi. Zaman yetmedi. Batı Cephesini emir ve komuta altına alma 18 Haziran 1920 tarihinde yapılabildi. Batı Cephesi Komutanlığına Ali Fuat Paşa görevlendirildi, 24 - 25 Haziran 1920 tarihli Vekiller Hey’eti kararı ile de buna ait detay tespit edildi. Buna göre 12. ve 20. kolordularla İzmir Kuzey Cephesini teşkil eden 56. ve 61. Tümenler ve bazı milis kuvvetleri Batı Cephesi Komutanlığına bağlandı.

İzmir Güney Cephesi yine Albay M. Şefik’in komutası altındaydı. Bu komuta değişikliği ele aldığımız bölgeden farklı olarak İzmir Kuzey Cephesinde etkili olmuştur⁷¹⁸.

⁷¹⁷ Aydın, age, s.375.

⁷¹⁸ Aydın, age, s. 377-378.

3.8.1. Demirci Mehmet Efe'nin Düzenli Orduya Katılması

Demirci Mehmet Efe'nin düzenli orduya katılmamak istememesi, ikna görüşmeleri, Refet Paşa'nın Demirci Mehmet Efe'yi düzenli orduya dahil etmek istemesindeki kararlılığı ve İğdecik baskını “*Demirci Mehmet Efe Ayaklanması*” başlığı altında aktarılmıştır. Bu bölümde baskından sonraki süreç anlatılmaktadır.

İğdecik baskınından sonra süvari kuvvetleri Isparta'ya gitmiş, bazı kızanlar düzenli orduya alınmıştır. Mahmut Efe'de emrindeki 450 kişilik kuvvetiyle katılmıştır. Demirci Mehmet Efe'nin evindeki kasası açılmış, para ve mücevherlerine el konulmuştur. Arap Yüzbaşı Nuri aracılığıyla Efe'nin ihtiyacı oldukça bu paradan gönderilmiştir. Milli Mücadele'nin ilk günlerindeki büyük hizmetlerinden dolayı TBMM tarafından affedilmiş, ömrünü kendisine maaş bağlandığı halde bir köyde ikamet ederek geçirmiştir. Yunanlıların birlikte hareket etme tekliflerini geri çevirerek, hükümete olan bağlılığını devam ettirmiştir⁷¹⁹. Albay Şefik Bey bu süreci şöyle aktarmaktadır: “*Isparta köylerinde kuvvetleri dağıldıktan sonra, Demirci Efe ulusal da vada geçmiş hizmetlerinden ve kendi halinde oturacağına söz verdiğiinden dolayı hükümetimiz tahsisat vererek emeklerini takdir etmiş ve Nazilli'nin Menderes cenubundaki köyünde hiçbir işe kaşmamak şartı ile ikametine müsaade etmişti. Yunanlılar Demirci Efeyi de Yörük Ali Efeyi de gûya hükû metimizin bu muamelesinden gücenik olduklarını zannederek Çerkez Ethem ve Delibaş gibi kendi taraflarına çekmek istemiş olduklarını işitmiştik. Hatta Demirci Efenin köyüne kadar bir müfreze göndermişler imiş. Her ikisinin de Türklüğün şerefine leke getirmekten sakınmış, milletlerine ve hükümetlerine candan bağlı bulunduklarını ve Yunanlılara karşı ulusal düşmanlıklarını taşımakta devam etmiş olduklarını göstermiştiler*”⁷²⁰.

Günver Güneş'in verdiği bilgiye göre Yunanlılar 1921 Ocak ayı başlarında Demirci Efe'yi ele geçirmek amacıyla Hamzallı, Kuyucak köprülerinden geçmiş, başarılı olamayınca geri dönmüştür. Arpaz köyü kuşatılmış, aranmış fakat bulunamamıştır. Ayrıca düzenli ordu birliklerinin ihtiyacı olan mermi ve silah ihtiyacının karşılanmasında Demirci Mehmet Efe'den yardım istenmiştir⁷²¹.

⁷¹⁹ Akcan, age, s. 222.

⁷²⁰ Aker, age, C. III, s. 270.

⁷²¹ Günver Güneş, “Kuva-yı Milliye'nin tasfiyesi, düzenli orduya geçişten büyük taarruza Aydın Sancağı”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, S.150, Bahar 2022, Ankara, ss. 42-61, s. 44.

3.8.2. Yörük Ali Efe'nin Düzenli Orduya Katkısı

2 Ocak 1920'de, Genelkurmay Başkanlığı yayınladığı emirde Kuva-yı Milliye Müfrezelerinin kaldırıldığını bildirmiştir. Bu emir tüm Anadolu'ya duyurulmuştur. Kuva-yı Milliye'yi oluşturan zeybeklerin yaşları uygun olanlar düzenli orduya alınmış, yaşları uygun olmayanlar da köylerine kasabalarına gönderilmiştir.

Yörük Ali Efe, 1921 düzenli ordunun kurulması üzerine, bulunduğu bölgede Nizamiye Kuvvetlerinin yardımcısı olarak görev yapacak olan yardımcı müfrezelerin başındaydı. Yazışmalar belirli kurallara bağlandığında, kendisine verilen emirlere uymuştur. Düzenli ordunun geri bölge teşkilatları kuruluncaya kadar Efe'lerle bağlantı askerlik şubelerince sağlanıyordu⁷²². Yörük Ali Efe bölgesindeki Askerlik Şubeleri vasıtasıyla bakaya, firari askerleri toplayıp düzenli ordu emrine yönlendirirken Efe ve zeybek gruplarıyla düzenli ordunun askeri hareketlerine cephe gerisinden yapılan baskınlarla destek sağlamıştır⁷²³.

Düzenli ordu, asker ve hayvanlarını ihtiyaçlarını karşılama konusunda zorluk yaşanmıştır. Batı Anadolu Kuva-yı Milliye'sinin asker ihtiyacının karşılanmasında, cephe ikmalinde büyük fayda sağlayan Muğla buna 1921 yılında da devam etmiştir. Günver Güneş'in verdiği bilgilere göre Muğla Belediye Reisi Mehmet Ragıp Bey bakım, tamir, imal için gönderilen at başlıklarının hazır olmasına rağmen Yörük Ali Efe'nin Çine'de olmadığı için gönderilemediğini belirtmiştir. Muğla'dan silah talebinde bulunulmuş, Muğla Heyet-i Milliye Reisi Sanisi Ahmet Saadettin Bey fazla silah olmadığını, elde edilen 3 Alman mavzeri, 3 muaddel martinin efrat ile gönderileceği ifade edilmiştir. Silah ihtiyacından dolayı Muğla ve Ahiköy çevresinde silah araması için yeni müfrezeler çıkarılmıştı. Aydın Kalem Reisi Osman Bey, cephanenin güney cephesinden istendiğini fakat gelmesinin zaman alacağını, cephaneye temin edildiğinde gerekli yörelere askerin sevk edileceğini belirtmiştir. Yaşanan olumsuzluklar nakil araçlarını yetersiz kılmış bu durum da sevkiyatları geciktirmiştir.

Yörük Ali Efe ihtiyaç duyulan hayvan yemi olarak kullanılan yulafı yakın arkadaşlarından temin etmiştir. Halkın güvenini sağlayan Efe, Yenipazar'lı Hacı Mehmet Ağa'dan deve sürücüsü istemiş, usta deve sürücülerinden Tahir Efendi gönderilmişti. Barut isteği için Çine Belediye Başkanı Hafız Hidayet Bey'e başvurulmuş, o da barutun

⁷²² Özkurt, agt, s. 108-109.

⁷²³ Güneş, *1921 Yılında Aydın Sancağı...*, s. 207.

İtalyanlarda olduğunu İtalyan idarecinin adalara gittiğini, geldiğinde temin edileceğini bildirmiştir. Asker temini için de askeri makamlarla birlikte hareket ettiğini, sevkini yaptırmayanların Fethiye'den gelecek olanlarla silahlı ve silahsız olarak cepheye sevk edildiği belirtilmektedir⁷²⁴.

1921 yılının başlarında Yunan karakollarına ve devriyelerine baskınlar yapılmıştır. İlk baskın Ocak ayı başında Sarayköy'e yapılmıştır. Milli müfrezeler ile Yunanlılar arasında bir diğer çatışma Atça'da yapılmıştır. Efe ve zeybek grupları askeri makamların izni dışında baskınlar yapmış, akıncı müfrezelerin düzensiz hareketleri huzursuzluk yaratmıştır⁷²⁵. Efe ve zeybek grupları 28 Nisan 1921 tarihli mektupla uyarılmıştır. Ordunun istekleri doğrultusunda hareket etmeyenlerin tasfiye edileceği bildirilmiştir. Akıncı müfrezelerinin Nizamiye Teşkilatı içerisine alındığı bütün faaliyetlerinin kontrol alınmasına ait emirlerin verilmesine rağmen Yörük Ali Efe; Muğla ve Havalisi Kumandanına Söke ve Muğla'dan 300 kişilik jandarmanın bölgesine gönderilmesine, arkadaşlarının silahlarının alınmasına itiraz etmiş, hizmetlerinin boşa gittiğini düşünerek, durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bildireceğini belirtmiştir. Demirci Mehmet Efe'ye akıncılık görevinin verilmeyeceğini, ordunun ihtiyacı üzerine hareket etmeleri istenmiştir⁷²⁶.

Aydın ve çevresinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Milli Mücadele taraftarlarına karşı olumsuz propagandalarıyla halk arasında huzursuzluklara neden olmuştur. Bunun önlenmesi için Yörük Ali Efe'den yardım istenmiştir. 1921 yılı Mart ayı boyunca Yörük Ali Efe, Aydın ve Muğla bölgesinde Fırka'nın katkısıyla bozgunculuk yapan memurlarla ilgili yetkilileri uyarmış, gerekenin yapılmasını, suçluların takip edilmesini, dikkate almayanların cezalandırılacağını bildirmiştir⁷²⁷.

3.8.3. Sakarya Zaferi Sırasında Nazilli ve Çevresi

Düzenli orduya katılan Yörük Ali Efe kuvvetlerine Sakarya Savaşı'nda gizli birliklerle çalışma emri verildi. Çivril mıntıkasında Yunanlıların arkadan gelecek ikmal ve cephe kollarına akın yapması istendi. 1921 Ağustos ayında Sakarya Savaşı devam ederken Uşak – Afyon arasındaki büyük bir köprü bombalanmış, Hacı-Musa-Emirler-Zambaklı-Kurttaciri etrafında ve Mangal dağı eteklerinde 30 Ağustos 1921'de Yunan

⁷²⁴ Güneş, *1921 Yılında Aydın Sancağı...*, s. 214-216.

⁷²⁵ Güneş, *Kuvay-ı Milliye'nin tasfiyesi...*, s. 45-50

⁷²⁶ Güneş, *1921 Yılında Aydın Sancağı...*, s. 206-207.

⁷²⁷ Güneş, *1921 Yılında Aydın Sancağı...*, s. 208.

kuvvetlerinin 5 ve 3. tümenlerinin cephe kollarından oluşan 150 otomobillik nakliye koluna baskın yapılmıştır. 28 otomobil tahrip edilmiş, cephaneler infilak edilerek ağır hasar verilmiştir.

Yörük Ali Efe, dinlenmek için Çine'ye çekildiği sırada, İtalyanların boşalttığı Söke ve Kuşadası'nı Milli kuvvetlerin azlığından yararlanarak işgal eden Yunanlıların Koçarlı'ya doğru ilerlediklerini öğrenince, Çine'deki kuvvetleriyle Koçarlı'ya gelmiş, Bağarası'nda karargah kurarak Menderes'in karşısında siper oluşturmuş, Yunanlıların şehre geçmesini önlemiş ve Büyük Taarruz başlayıncaya kadar burada kalmış, Yunanlılarla sık sık çarpışmış, ağır can kayıpları verdirerek ilerlemelerine engel olmuştur⁷²⁸.

Sakarya savaşı sırasında Aydın ve kazalarında düzenli orduya yardımlar Tekalif-i Milliye emirleri doğrultusunda yapılmıştır. Yapılan yardımlar gazeteler aracılığıyla halka duyurulmuştur. Sakarya zaferi sonrasında Yenipazar'da bir miting yapılmış, vatanın kurtuluşu için her türlü fedakarlığın yapılacağını, ordunun kahraman askerlerine teşekkürlerini ileten kararlar alınmıştır⁷²⁹. Bozdoğan halkı da savaş sırasında orduya destek olmak amacıyla yardım toplamış, bu yardımları TBMM'ye gönderdiği telgrafta şöyle ifade etmiştir:

“Büyük Millet Meclisi Riyasetine 28 Ağustos 1921

Mukaddes bir görev olan sahil muhafazasına memur askerlerimize Bozdoğan ahalisinin bir hediyesi olmak üzere altmış bir bin kuruş kıymetinde yüz yirmi iki kat çamaşır ve elbise ile yirmi yedi bin kuruş kıymetinde yüz çift ayakkabı hediye edilerek, Yenipazar şubesine teslim edilmiştir.

Kaymakam Mehmed Ali, Mehmed Efe⁷³⁰. ”

Yunanlıların büyük bir yenilgi almasıyla İtalyanlar da bulundukları Söke ve Kuşadası'nı boşaltmışlardır. Yunanlılar İtalyanların boşalttığı bu bölgelerde sivil halka karşı insanlık dışı eylemlerine devam etmiştir⁷³¹. İtalyanların bölgeden ayrılmasıyla Yunanlıların işgal tehdidi ile karşılaşınca Söke, Kuşadası'nın savunulması için en az 1 tümen askere ihtiyaç duyulmuştu. Yenipazar'daki Türk kıtası yetersiz olunca, Dahiliye Vekaleti

⁷²⁸ Alpkaya, age, s. 441-442.

⁷²⁹ Güneş, *Kuvay-ı Milliye'nin tasfiyesi...*, s. 45-50

⁷³⁰ Haluk Selvi - Bülent Cırık, *Milli Mücadelede Tbm'm'e Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2020, s. 88.

⁷³¹ Güneş, *Kuvay-ı Milliye'nin tasfiyesi...*, s. 50.

aracılığıyla Sandıklı, Denizli, Nazilli Kabağağaç'tan askeri birlik istendi. Bölgedeki Yunan-yerli Rum işbirliği artınca Müslüman - Hristiyan çatışmasının yeni katliamlara sebep olacağından endişe edildi. 1921 ilkbaharında Yunan ordusundaki firarilerin artmasıyla Yunan yetkilileri Rumları zorla askere almaya başlamıştı. Savaş sırasında yerli Rumlar da casusluk da yapıyordu. Bu faaliyetler onların cephe mıntıkası dışına çıkarılmasına neden oldu⁷³². Bir kısım Yerli Rum da düzenli ordunun başarısından mutluluk duymuş, Mustafa Kemal'i tebrik eden aşağıdaki telgrafi göndermiştir.

“Söke'den Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine 29 Eylül 1921

Sakarya Meydan muharebesi Türkiye'de sakin bütün milletleri zatınıza karşı büyük ve derin bir şükran hissine yöneltti. Bir iftihar tacı olan şu şanlı muzafferiyetlerinden dolayı zat-ı devletlerine Söke Kazası'nda oturan sadık tebalarından bulunan bütün Rumlar namına hürmetlerimi sunar, tebriklerimi takdim eyler ve Osmanlı ordusunun muzafferiyetlerinin devamına dua ederiz.

Söke Kazası'nda Sakin Umum Rum Milleti Namına Metropolit Vekili Papa Dimitri⁷³³.”

Savaşın kazanılması bütün yurttta sevinçle karşılanmış, TBMM'ye tebrik telgrafları gönderilmiştir. Demirci Mehmet Efe, 26 Eylül 1921'de TBMM'yi kutlamak için şu telgrafi göndermiştir:

“Bozdoğan'dan Ankara'da Büyük Millet Meclisi Reisi ve Sevgili Başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Yüce uhdenize müşirlik verilmesi bizi son derece mutlu etti, samimi ruhumla tebrik eder ve muvaffakiyetlerinizin devamını yüce sübhandan niyaz eylerim. Demirci Mehmet⁷³⁴.”

Yenipazar'dan da bir tebrik telgrafi gönderilmiş ve orduya dualar edilmiştir. Bu telgraf şöyledir: *“Yenipazar'dan Ankara'da Büyük Millet Meclisi Reisi Adalet Reisi Başkumandan Meali unvanımız Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Huzur-ı Beraşamına 30 Eylül 1921*

⁷³² Güneş, 1921 Yılında Aydın Sancağı..., s. 212-213.

⁷³³ Selvi-Cırık, age, s. 88.

⁷³⁴ Selvi – Cırık, age, s. 89.

Mütarekeyi müteakip zamandan beri masum ve zavallı milletimizin ve dindaşlarımızın uğradığı malum felaket üzerine namus ve istiklali milli ve dini aşk ve sevdasıyla yanan temiz kalbimiz vatanın kurtuluşu feryat ve figanıyla inleyen asil vicdanımız galeyan ederek mukaddes din ve vatanımızın müdafaa ve muhafazası emrine amade olduğumuz halde bunca hizmet ve yardımlarıyla ve Allah'ın yardımına mazhar olarak hain düşmanlara Avrupa canavarlarına karşı namert düşmanlarımızın fesat emellerini, mahud i'tilaf paçavrasıyla hayat ve istiklalimize vurulmak istenen darbeyi bunca fedakarane milli ve dini mücahedemizle milletin kalbini ve pak olan peygamberimizin ruhunu mutlu ettiğini bu kutlu münasebetle Allah'tan muvaffakiyetinizin devamını dilediğimizi beyan ederiz. Nice senelerden beri büyük Osmanlı sultanlarının muvaffak olduğu İslam'ın birliğine nail olduğunuz ve her biri adalet ve her işi istikamet olan zat-ı Samileriyle muhterem arkadaşlarınızı ve hükümeti bunca mesaisinden dolayı şükranla tebrik ederiz. İki seneden beri maddi ve manevi her türlü emir ve talimatı acizane uhdemize düşen vatani ve milli vazifeyi tam bir memnuniyetle yerine getirdiğimiz gibi bundan sonra da nihai gayenin elde edilmesine değin hayatımızı ortaya koyarak hizmet etmek için ahd ve mukaddes dinimiz ve hayatımızın müdafaaası uğrunda kanını döken muazzez şehitlerimize Fatihalar hediye ve şanlı ve muhteşem kumandan ve ordularımıza halisane selam ve hürmetler takdimiyle arz-ı şükran ve her daim nusret-i ilahiyeye ulaşmanızı Sübhanın lütfundan arz ve niyaz eyleriz, maruzdur ferman.

Aydın Karahayıt Nahiyesi'nin Dalama Merkezi Belediye ve Tekalif-i Milliye Şube Reisi Mehmet, Sabık Mülkiye Kaymakamlarından Müdafaa-i Hukuk Reisi Şerif, Müdafaa-i Hukuk'tan Mehmet Kemal, Ulemadan Müderris Ali, Eşraftan: Hacı Nuri, Mustafa Kasım, Tekalif-i Milliyeden Nevşehirli Akif.⁷³⁵”

Sakarya Savaşı'nın kazanılmasıyla büyük bir mutluluk yaşanırken aynı zamanda Yunan zulmünden kaçanların yardıma ihtiyacı olduğu konusunda Aydın Mebusu Esat Efendi Meclis Başkanlığı'na aşağıdaki takriri sunmuştur.

“Aydın Mebusundan Riyaset-i Celileye 10 Kasım 1921

Sakarya Zaferi üzerine işgal altında bulunan mahallerde Yunan zulmü nihayet dereceye varıyor, bin müşkülât ile Menderes'in işgal olunmayan kısmına canlarını atan, pek

⁷³⁵ Selvi-Cırık, age, s. 89.

zaruret ve sefalette oldukları anlaşılan masum ve mazlum kardaşlarımızı da Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye vekâlet-i celilesinin nazar-ı merhamete almasını teklif ederim.

Aydın Mebusu Esat⁷³⁶.’’

Yörük Ali Efe, Büyük Taarruz’da süvari kolordu komutanı Fahrettin Altay’a bağlı zeybek ve milislerden oluşan süvari alayının komutanlığını yapmıştır. Yunan ordusu kaçarken kendine bağlı silahlı gücün başında 5 Eylül 1922’de Keles(Kiraz) yönünden Ödemiş’e giren Yörük Ali Efe olmuştur⁷³⁷.

3.8.4.Ortakçı Baskını

Büyük Taarruz öncesinde cephenin değişik noktalarında, genellikle keşif amacıyla az sayıda kuvvetlerle küçük çaplı çatışmalar gerçekleştirilmiştir. Taraflar Büyük Taarruz öncesinde cephenin farklı yerlerinde baskınlar yapmışlardı. Baskınlarda Yunanlıların amaçları Türk ordusunun askeri vaziyetini yoklamakken, Türk ordusunun amacı genel taarruzu Yunan ordusundan saklamaktı. Cephenin değişik noktalarından yapılan baskınlarla Yunanlıların Büyük Taarruz’da hazırlıksız yakalanması hedeflenmişti. Cephenin değişik noktalarında çıkan çatışmalarda az sayıda asker görev aldığı gibi kullanılan silahlar da genel olarak piyade ve makineli tüfeklerdi. Ağır silahlar ise nadiren kullanılmıştı. Bununla beraber Türk kuvvetlerinin saldırıları Yunanlıları zaman zaman aciz bırakmıştı. Cephedeki Yunan askerlerinin bir kısmı barış yoluyla Anadolu meselesinin halledileceğine inanmış, kısa süre içinde işgalin sona ereceğine ve evlerine döneceklerini düşünüyordu. Örneğin 29 Temmuz’da, Aydın Köprüsü başında bulunan Yunan karakoluna Türk kuvvetleri bir saldırı gerçekleştirmişti. Saldırı karşısında Yunan askerleri sabah saat 8:00’de beyaz bayrak sallayarak yüksek sesle şöyle bağırıyordu: “*Biz gidiyoruz. Dost olduk. Geliniz görüşelim*”⁷³⁸.

Ege Denizi’nden Menderes Nehri boyunca Çal doğrusundaki Menderes dirseği - Dereköy (dahil) hattı arasının emniyet ve savunmasıyla 3. Süvari Tümeni (2. Kuvay-ı Seyyare’den tümene çevrilmiş ve askerlik çağındaki gönüllülerden teşkil edilmişti. Tümeninde muvazzaf subay çok azdı. Eğitim ve disiplin bakımından da oldukça geri

⁷³⁶ Selvi-Cırık, age, s. 89-90.

⁷³⁷ Behiç Galip Yavuz, *Zeybekler/ Tarihçeleri, Özellikleri, Türküleri ve Yöremiz Zeybekleri*, III. Baskı, Ödemiş, 2012, s.170-171.

⁷³⁸Sadık Sarısaman - Uğur Üçüncü, “Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Mart 2016, Yıl 9, Sayı XXV, ss. 269-310, s. 275.

durumdaydı.) görevlendirilmişti. Dinar müfrezesinin Söke doğusundaki Bağarası mevkiindeki taburu (59. Alay'ın 3. Taburu) süvari tümeninin emrindeydi.

Yunanlılar, Menderes kuzeyindeki kuvvetlerini geri çekerek bunların yerine yaşlı askerler ve jandarmalardan oluşturulan yeni birlikler getiriyordu. 1. Ordu Komutanlığı Menderes bölgesinde mümkün olduğu kadar fazla düşman bağlamak, başlayacak Büyük Taarruz hareketinde düşmanın dikkatini başka tarafa çekmek gibi amaçlara bağlı olarak 8 Ağustos 1922 tarihinde Menderes'i geçerek baskınlar yapılmasını emretti. 3. Süvari Tümeni Ahmetli ve Ortakçı'daki Köprübaşı mevzilerine taarruz ederek, buralardaki düşman kuvvetlerini nehrin kuzeyine atmakla görevlendirdi. Bunun üzerine 3. Süvari Tümen komutanı yalnız Ortakçı'daki Köprübaşı mevziine taarruza karar verdi.

Dinar'a gelen 25. Piyade Alayı'nın 1. Taburu, 28. Süvari Alayı ve 59. Alay'ın 9. Bölüğü, Kabağağaç dolaylarına getirilerek 15/16 Ağustos gecesi taarruz düzeni aldı. Taarruzu, piyade taburunun ağır makineli tüfeklerinden başka, iki süvari alayının makineli tüfek bölükleri ve ikişer toplu iki batarya destekleyecekti. Öte yandan Aydın kesiminden elli beş kişiden oluşan Durmuş ve İsa Efe'lerle, Teğmen Hulusi komutasında otuz erlik bir müfreze kuruldu. Bu müfreze bir gün evvel batıdan Menderes çayının kuzeyine geçerek 16 Ağustos 1922 sabahı kuzeyden (geriden) Burhaniye köyündeki Yunanlılara baskın ateşi yapacak ve ortalık ağarınca piyade taburu köprübaşı mevziine cepheden taarruz edecekti. Bu bölgede Yunanlıların 31. Alayından bir tabur vardı. Bu taburun bir bölümüyle dört ağır makineli tüfek (350 er) Menderes güneyinde köprübaşı mevziindeydi. Diğer birlikler demiryolu taraflarında, Burhaniye köyünün güney kenarında mevzilenmişlerdi. Tabur merkezi Burhaniye idi. 31. Alayın bir taburu Tosunlar da diğer taburu güneyde, iki dağ topu Burhaniye köyünde mevzideydi. 15/16 Ağustos 1922 gecesi Bucak'ta toplanan 28. Bölüğü ve bir ağır makineli tüfek takımı Yamalak doğusundan Menderes'i olaysız geçti. 16 Ağustos 1922 sabahı düşmanın gerisinden ateş edecek akıncılar yerinde olmadığı gibi bunlarla irtibat da sağlanamadı.

25. Piyade Alayı 1. Taburu'nun Burhaniye kuzeyinden taarruza geçmeleri daha önceden kararlaştırıldı. Ancak tabur taarruza geçmedi. Bu durum üzerine nehri geçen 59. Piyade Alayı'nın bir bölümü ile ağır makineli tüfek takımı demir yolunu tahrip etmeden nehrin güneyine alındı. Akıncı Efe'ler yolu şaşırmış, 19 Ağustos 1922'de Burhaniye köyü kuzeyine gelebilmişlerdi.

Baskın, akıncı Efe'lerin 19 Ağustos 1922 sabahı gün doğmadan Burhaniye'ye birkaç yönden açtıkları şiddetli ateşlerle başladı. Baskın hareketi köy halkını heyecana getirdi. Köyün erkek, kadın bütün eli silah tutanları köy içindeki Yunanlılara hücum etti. Kanlı mücadeleler sonunda Efe'ler ve halk köye hakim oldu.

Taarruzu destekleyecek olan topçu, Burhaniye'de mevzilenmiş olan düşman topçusunu gün doğmadan ateş altına aldı. Asıl taarruzu yapacak olan birliklerin makineli tüfekleri de hazırlıklı olduğundan saat 04.40'da Yunanlıların köprübaşı mevzilerine ateş açtı. 25. Piyade Alayı'nın taburu köprübaşını ele geçirdi. Saat 06.30'da birlikler köprüden geçerek nehrin kuzeyinde bir köprübaşı mevzii tuttu. 28. Süvari Alayı düşmanın köprübaşı mevziinin doğusundan Menderes'i geçemedi ve Yunanlıların makineli tüfekli bir takım kadar kuvvetiyle ateş muharebesine tutuştu. Bu yüzden Yunan birlikleri Buldan'a çekilmeye imkân buldu.

19 Ağustos'taki baskından sonra Türk akıncı müfrezeleri 20 Ağustos'ta da harekate devam etti. Batıdan ilerleyen 28. Süvari Alayının bölüğü ile 59. Piyade Alayının bölüğü düşman karakollarını aşarak nehri geçti. Piyade bölüğü batıya doğru mevzilenirken kuzeyden Geneli köyü doğrultusundan gelen bir Yunan bölüğüyle muharebeye tutuştu. Piyade bölüğü, süvari bölüğünün yardımıyla taarruz ederek düşmanı geriye attı ve demir yolu köprüsünü tahrip etti. Bu muharebede Yunanlılardan 84 ölü vardı. 3 subayla, 26 er esir edildi. Taarruz birliklerimizden 10 er şehit oldu, 18 er yaralandı.

Burhaniye kuzeyi ile Savcılı sırtları, saat 07.00'de süvariler tarafından işgal edildi. Öğleden sonra 25 Piyade Alayı'nın 1. Taburu Burhaniye istasyonunun da bir bölüğünü köprübaşı mevziinde bırakarak düşmanın bıraktığı nehrin güneyindeki mevzii işgal etti. 28. Süvari Alayı da Kızıldere - Savcılı - Ortakçı hattında emniyet tertibi olarak geceledi.

Burhaniye batısından ilerleyen 59. Piyade Alayı'nın 9. Bölüğü ile 28. Piyade Alayı'nın 1. Bölüğü demir yolu, telgraf ve telefon bağlantılarını tahrip ederek öğleden sonra eski yerlerine döndü. Yunanlıların Ulubey - Kayalı bölgesinde bulunan 1. Süvari Alayı Güney'e gönderildi. 21 Ağustos 1921'de Nazilli'den bir piyade taburu ile 4 top, 40-50 atlıdan oluşan bir düşman kuvveti Horsunlu'ya geldi⁷³⁹. Nazilli ile Sultanhisar arasında bir şimendifer köprüsü tahrip edildi. Bir miktar esir, çok sayıda binek hayvanı, bir deve, silah, cephane, hafif makineli tüfek ve ganimet ele geçirildi..

⁷³⁹*Türk İstiklal Harbi Büyük Taarruz*, II. Cilt, VI. Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s. 46-48.

Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi Fevzi Bey, TBMM'ye gönderdiği telgrafta hazırlağı harp raporunda Ortakçı baskınıyla ilgili şu bilgilere yer vermiştir:

“Sarayköy mıntıkasında: Ortakça şimal-i şarkisindeki Savucular'da bulunan müfrezemizle düşman arasında gece sabaha kadar müsademe devam etmiş ve düşman topçusu Burhaniye istasyonuna ve Menderes cenubuna tesirsiz kırk kadar mermi atmıştır. Horzunlu ile Bilara arasında tahkimatla meşgul olan düşman koluyla temas muhafaza edilmektedir. 20/21.8.1338 saat 3 evvelde Ahmet'li Köprübaşına tarafımızdan yapılan baskında telörgülerine kadar takarrüp edilmiş isede düşman takviye kıtaatı aldığından müfrezemiz avdet etmiştir. İki gündür bu mıntıkada cereyan eden müsademede düşmanın yüzelli kadar mecruhunu Bulladan'a naklettiği görülmüştür. Bir top kaması bulunmuş ve top da tahrip edilmektedir. Alınan ganaimden 195 sandık Alman fişeği, 317 sandık el bombası, 40 sandık top mermisi, 1000 adet battaniye, bir otomatik tüfek, iki ağır makineli tüfek kızağı geriye naklolunmuştur. 20/21.08.1338 gecesi düşman mezaliminden bizar olan ahaliden 30 müslüman karakollarımıza iltica etmiş ve bir müfreze Nazilli ile Sultanhisar arasında şimendifer köprüsünü tahrip etmiştir.”⁷⁴⁰

Buharkent'in düşman işgalinden kurtulmasında görev alan komutanlardan Hulusi Alphan Ortakçı baskını ve Burhaniye'nin kurtuluşunu şöyle anlatır: “22 yaşında genç bir süvari teğmen olarak mezun olduğumda 50 süvari ve Danişmentli İsmail Efe, Ödemişli Durmuş Ali Efe, Dokuzun Mehmet Efe, kardeşi Hasan Hüseyin Efe ve bunların kızanlarıyla 50 efe ile beraber 100 efe 15 Nisan 1922 sabahı Kuyucak geçidinden gizlice Menderes'i geçerek düşman sahasına intikal ettik. Faaliyet sahamız Uşak, Ödemiş, Alaşehir, Nazilli, Buldan, Salihli. 26 Ağustos'ta yapılacak genel taaruzun Burhaniye ve Nazilli istikametinde yapılacak inancı ile 18-19 Ağustos 1922 sabaha karşı müfrezemizle birlikte Burhaniye ve Ortakçı'daki düşman ikmal alayına on koldan baskın yaptık. 3. Süvari fıkrası, 27 ve 28. Süvari alay, takviyeli bir piyade taburu ve topçu ateşi altında cepheden aynı anda hücumla kalktı. Muharebe tüm şiddeti ile devam ederken benim yanımda Danişmentli İsmail Efe ve efeleriyle birlikte Ortakçı tepelerine doğru tırmanmaya başladık. Bu efelerle birlikte düşman tarafından yapılan siperler içinde düşman ateşiyle karşılaştık. Durumumuz vahim bir hal almışken, düşman tarafından sarılmak veya imha edilmek üzereyken cepheden taarruza geçen 27. Süvari alayı 1. Bölüğü bölük komutanı Fahri Özdilek komutasında “Allah Allah” sesleriyle yanımıza geldiler. Siperlerden derhal ateş kesilerek 50 kadar

⁷⁴⁰İstiklal Harbi ile İlgili Telgraflar, T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1994, s. 97.

Yunan askeri ve subayını teslim aldılar. Bu muharebede 7 şehit, 10 yaralımız vardı. Aldığımız esirleri Burhaniye meydanındaki çeşmelerin yanında karargah kuran 3. Tugay Fırkası Komutanı Çolak İbrahim Beye teslim ettik. Burhaniye tamamen elimize geçmişti. Düşman Buldan istikametine kaçıyordu. Bu sıra Burhaniye'nin fedakar evladı, kadın, çocuk ve yaşlıları yorgun askerlerimize su ve ayran dağıtıyorlardı. Ateş altında bile ... hedefe ulaşmıştık. Üç gün sonra 3. Süvari Fırkası görülen lüzum üzerine Burhaniye'yi boşaltarak eski mevzilerine çekildi. Ben ve küçük müfrezem dağlara, Ödemiş istikametine çekildik. Ben aldığım emir üzerine 25 Ağustos sabahı Uşak, Buldan, Alaşehir, Salihli istikametinde düşmana ait telli ve telsiz bütün vasıtalarını kaybetmiştir. 26 Ağustos sabahı taarruz başladığında düşman gerisindeki bütün barınaklarını kaybetmiştir. 3 Eylül de Tümen Komutanı İbrahim beyden aldığım emir üzerine Burhaniye'deki düşman kuvvetlerine baskın yaptım. Düşman Burhaniye'yi yaktı. Semaya yükselen dumanlar arasında düşmanla göğüs göğüse çarpışarak kasabamızı ikinci defa düşmandan kurtardık. O günü içimizde yaşayanlar bilirler. Kasabamızda Türk harp tarihine altın harflerle yazılacak olaylar yaşandı.⁷⁴¹”

Adnan Taşar, Kavas Mehmet Efe adlı kitabında baskını şöyle anlatmıştır: “Kavas Efe, Gökoğlan ve birkaç adamı çay kenarındaki topun imhası ile görevlendirilmişti. Saat 04.00 gibi gibi daha karanlıkken köye sızdılar. Dar sokaklardan, özlere sessizce ilerlediler. Topların başında iki asker vardı, bıçaklar erken çalıştı, uykulu hallerine yatarak devam edeceklerdi. Efe, kapıda kaldı, kızanlar içeri girdi, uyuyan Yunan askerleri etkisiz hale getirildi. Aynısı diğer bataryada da halledilmişti... derken ilk silah patladı, cephaneliğe yaklaşmaya çalışan askerler devriye gezen ilave müfreze tarafından fark edilmişti. Karşılıklı silahlar patladı, silahlı çatışma uyuyan askerleri kaldıracak, işler sarpa saracaktı. Allahtan diğer gruplardan gelenlerle durum biraz düzeldi. Aradan sıyrılan Ankaralı Mustafa Çavuş içeri girmeye muvaffak oldu. Küçük çaplı bir yer sarsıntısıyla uyandılar. Patlamalar art arda devam etmeye başlamıştı. Türk tarafındaki iki batarya ateşe başlamıştı. Toplar çalışmaya başlayarak makineli tüfek yuvalarını susturmaya başladı. Ortakçı mezarlığındaki ve Savcilli yakınlarında kurulu makineli tüfek çalışmaya başladı. Yerini bir türlü anlayamadılar, topla civarı bombaladı, makinalılar taradı ama bu makineli bir türlü susturulamayınca buradan karşıya geçmesi gereken süvari birliği geri dönerek tahta köprüden geçerek yoluna devam etti. Yunan askerlerinin arkasını çevirerek Buldan'a kaçmaları önleme işi gecikmiş oldu. Arkadan dolaştıklarında makineli tüfegin küçük bir

⁷⁴¹ Taşar, age, s. 22-23.

demiryolu köprüsünün altına yuvalandığını görüp susturdular. Yağmur sularının rayları basmasını önlemek amacıyla betondan yapılmış küçük bir köprüydü. Aylardır Yunan askerlerinin üstlendiği kasabada bugün hiçbir şey planladıkları gibi gitmiyordu. Sonunda öğleye doğru yunan komutanın emriyle büyük caminin mineresine çıkan bir asker avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı;

- Afano apata ko uleme na Buldane! (Buldan'a doğru çekilin!)

Öğleyin Ortakçı-Burhaniye- Savcılı köyleri artık Türk askerlerindendi. Teslim olanlar muhafızlar eşliğinde Türktarafına gönderiliyor, ele geçirilen yiyecek ve cephane oluşturulan kervanlarla yola çıkarılıyordu. Silah sesleri kesilince halk dışarı çıkmaya başladı. 19 Ağustos 1922 öğle saatlerinde Burhaniye kasabası Pazar yerindeki büyük havuzun önünde Binbaşı Çolak İbrahim Bey birlik komutanlarından son raporları alıyordu. On iki şehidimiz vardı, düşman her şeyi olduğu gibi bırakıp, şaşkın vaziyette Buldan'a giden dağ yoluna düşmüşlerdi. Halk askerleri kucaklıyor, susuzluktan dudakları çatlamış kahramanlara su ikram etme yarışına girmişlerdi.⁷⁴²”

25 Ağustos 1922 Yunan resmi tebliğine göre baskın çetelerin yardımıyla gerçekleşmiştir. Baskına katılan kuvvetlerin Yunanlıların direnişi karşısında geri çekilmeye mecbur kaldığı ifade edilmiştir. Yunan basınının değerlendirmesine göre Mustafa Kemal'in Ortakçı Baskını'nı yaptırmasındaki amaç Venedik Konferansını etkilemektir. İkdam gazetesine göre amaç, Yunan kuvvetlerinin konumunu belirlemektir. Gazete, baskına rağmen genel taarruzu Türklerin değil Yunanlıların başlatacağını düşünmekteydi. Peyamı Sabah gazetesi, baskının Atina'da önemsiz bir cephe hareketi olarak değerlendirildiğini yazmıştır⁷⁴³.

Amerikan belgelerinde 19 Ağustos Ortakçı baskınıyla 24 Ağustos'taki Rumköy baskınının aynı tarihte yapıldığı belirtilmektedir. Halbuki Ortakçı baskını 19 Ağustos'ta yapılmıştır. Bu baskını şöyle anlatılmıştır: “24 Ağustos'ta Türk süvari birlikleri Burhaniye'de, Aydın demiryolu üzerinde Yunan cephesini yararak Yunan kuvvetlerinin bulunduğu köprübaşına arkadan saldırmışlardır. Bu saldırıyla Köprübaşındaki karargah ele geçirilmiş, Yunan alay karargahı tepelere taşınmak zorunda bırakılmıştır.” Amerikan

⁷⁴² Adnan Taşar, Kavas Mehmet Efe, Hilal Ofset Matbaası, Isparta, 2018, s. 120-122.

⁷⁴³ Sadık Sarısan, “Büyük Taarruz Öncesinde Denizli Merkezli Bir Askeri Harekat Ortakçı Baskını”, 15 Mayıs Milli Mücadele'de Denizli, Edit. Turgut Tok – Ercan Haytoğlu, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli, 2021, ss. 331-346, s. 338-339.

belgeleri Yunanlıların, 22 Ağustos'ta Türklerin taarruza geçeceklerini bildiğini fakat hedefin neresi olduğunu bilememekte, Yunan istihbaratının zayıf olduğunu, bu zaferin Türklerin başarısı kadar Yunanlıların dikkatsizliği olduğu şeklinde belirtir.⁷⁴⁴

3.8.5. Büyük Taarruz Sonrası Gelişmeler

Ortakçı ve Rumköy baskınlarından sonra Mustafa Kemal 6 Ağustos 1922'de tüm ordu birliklerine saldırı için son hazırlıklarını yapmalarını bir emirle bildirdi. Yunan birliklerini bir baskınla yok etmeyi amaçlayan saldırı 26 Ağustos sabahı Afyon Kocatepe'den açılan ateşle başladı. 30 Ağustos'a kadar devam eden süreçte Yunan cephelerinin bir kısmı yok edildi, Yunan kuvvetleri doğudan ve güneyden I. ve II. Orduyla, kuzeyden ve batıdan süvari kolordusuyla kuşatılmış, Dumlupınar'ın kuzeyinde Aslıhanlar birliğine sürülmüş bu bölgede kuşatılmıştır. Mustafa Kemal'in kendisinin yönettiği 30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Savaşı sonucunda Yunan ordusunun önemli bir bölümü yok edilmiştir. Büyük Taarruz'la birlikte ele geçirilen yerleri halk büyük bir sevinçle kutlamıştır. Türk ordusu için kurbanlar kesilip, dualar edilmiştir. Ordunun başarı haberleri geldikçe kutlamaların görkemi de artmıştır⁷⁴⁵.

Yörük Ali Efe'ye bu savaşta da görev verilmişti. Görevi Menderes'in kuzeyine geçerek Yunanlıları arkadan sarmak, gerilla hareketleriyle bozguna uğratmaktı. 28 Ağustos'ta 150 kişilik kuvvetle Yenipazar civarından geçerek, işgal altında bulunan insanları taarruzdan haberdar etmiş, kendisine katılanlarla Buldan'a doğru hareket etmişti. 29 Ağustos'ta Buldan'a ulaşmış, 600 atlıdan oluşan 3. Süvari Fırkasıyla harekate girişmiştir. Alaşehir istikametinde ilerleyerek Teke yaylası civarına ulaşmıştır. Mustafa Kemal'in "*Ordular İlk Hedefiniz Akdenizdir, İleri*" emri Türk ordusuna büyük bir şevk vermiş, var gücüyle saldırarak Yunanlıları nereden kaçacaklarını bilemez hale getirmişti. Bozguna uğrayan Yunan kuvvetleri Ödemiş, Bayındır, Tire taraflarına kadar takip edilmiş, geriye kaçanlar temizlenmişti. İzmir'in kapısı sayılan, İzmir'in 15 km yakınında bulunan Seydiköy istasyonuna Türk ordusundan önce Yörük Ali Efe ve müfrezesi ulaşmıştı. Efe, 8 Eylül'de Kadifekale'ye Türk bayrağını çekebilecek konumdayken İzmir'e ilk girme şerefini Büyük Türk Ordusu'na bırakmıştır⁷⁴⁶.

⁷⁴⁴ Sarısan, agm, s. 340-341.

⁷⁴⁵ Güneş, *Kuva-yı Milliye'nin tasfiyesi...*, s. 52.

⁷⁴⁶ Alpkaya, age, s. 442-444.

Batı Cephesi Komutanlığı 5 Eylül 1922 takip harekatıyla 1. Kolordu 'ya "*Menderes Bölgesi Müfrezesi Saray civarında toplanan kuvvetiyle derhal hareket ederek, Menderes vadisini düşmandan temizleyip Nazilli'yi işgal ve Ödemiş istikametinde yürüyecektir*" emrini vermiştir⁷⁴⁷.

3.8.6. Yunan Kuvvetlerinin Nazilli'den Çekilişi

Çekilen Yunan kuvvetlerini takip eden Türk kuvvetlerinden 3. Süvari Tümenine bağlı 27. Süvari Alayından bir bölük, keşif için Avra'ya gönderilmiştir. Örencik, Derbend taraflarında yapılan keşifle Yunan kuvvetleri görülmemiştir. 59-46-74. Alayların büyük kısmı 3 Eylül 1922 akşamına kadar Sarayköy, Duacılar'da toplanmaya başladığı sırada Yunanlılar köyleri yakmışlardı. Yunan 31. Alayının bir kısmı Alaşehir ve Aydın doğrultusunda çekilmeye devam etmiştir. 5 Eylül sabahı Kuyucak'ı 74. Alayın 7. Bölüğü ele geçirdi. Yunanlılar yakarak Kuyucak'tan 4 Eylül'de çekilmişti. Menderes Bölge Komutanı 8. Piyade Taburu ile 6 dağ topunu Sarayköy civarında toplamıştı. Menderes nehri boyunca gönüllülerle 74. Alayın 1. Taburu kalmıştı. 1. Ordu Komutanlığı 4 Eylül 1922 saat 19.00'da Menderes Bölge Komutanlığına "*3 Eylül'de toplanmış olacak müfrezenin Nazilli'yi işgal etmesi, süratli ve şiddetli hareketlerle düşmanı ezerek kaçmasına meydan vermemesini, 3. Süvari Tümeni hakkında bilgi alması ve bildirmesi*" emrini kurmay subayla göndermiş, subay emri 6 Eylül'de Bölge Komutanına vermiştir. 5 Eylül'de verilen ikinci emirle "*Menderes vadisinin temizlenmesi, Nazilli'yi işgal ile Ödemiş doğrultusunda ilerlenilmesini*" istemiştir. 3 Temmuz 1920'de ikinci kez işgal edilen Nazilli, 5 Eylül 1922'de Demirci Mehmet Efe ve çevresi tarafından kurtarılmıştır⁷⁴⁸. 74. Alayın 3. Bölüğü'nden küçük bir müfreze Atça'daki Yunanlıların taburuna taarruz etmiş. 5 Eylül'de 59. Alay Savcılı'ya yanaşmış, alayın bir taburu da Nazilli'ye gönderilmiştir. Sarayköy'de toplanan 59. Alay 7 Eylül'de Arslanlı'ya, 74. Alay Pirlibey'e, 46. Alay müfrezeleri Horsunlu'ya ilerledi. Müfreze komutanı Nazilli'ye geldi. 8 Eylül'de bütün müfreze Nazilli'de toplandı. Menderes nehri kenarındaki 74. Alayın 1. Taburu bir bölüğünü Selçuk'a, bir bölüğünü de Akbük körfezine kıyı gözetleme göreviyle göndermiştir⁷⁴⁹.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi Nazilli'nin geri alınışını 7 Eylül'de halka duyurmuştur. Türk ordusu Söke ve Nazilli'ye girdiğinde Yunanlıların büyük tahribatıyla karşılaşmıştır.

⁷⁴⁷ *Türk İstiklal Harbi Büyük Taarruz'da Takip Harekat (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, II. Cilt, Batı Cephesi, VI. Kısım, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 131.

⁷⁴⁸ Turan, *Yunan Mezalimi...*, s. 179.

⁷⁴⁹ Buğdaycı, *Milli Mücadele'de...*, s. 151-152.

Aydın 7 Eylül 1922’de Yüzbaşı İbrahim Bey’in bulunduğu jandarma müfrezesi tarafından kurtarılmıştır⁷⁵⁰.

Kurtuluş Savaşı sonucunda Çine 188, Kuşadası 46, Aydın 45, Bozdoğan 119, Nazilli 30, Söke 151, Yenipazar 206 şehit vermiştir⁷⁵¹.

⁷⁵⁰ Güneş, *Kuva-yı Milliye’nin tasfiyesi...*, s. 53.

⁷⁵¹ Selek, *age*, s. 1023-1024.

4. BÖLÜM

4. İŞGAL DÖNEMİNDE NAZİLLİ VE ÇEVRESİNDE YUNAN MEZALİMİ

4.1. Nazilli ve Çevresinde Yunan Mezalimi

15 Mayıs 1919’da İzmir işgali ile başlayan Yunan işgali kısa sürede Batı Anadolu’nun tamamına yayılmıştır. Yunanistan ilhakı sağlamak için her tür yola başvurmuş, Türk halkına zulmetmeyi benimsemiştir. 57. Fırka Kumandanı Şefik Bey 8 Ağustos 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği raporunda Rum mezaliminin gerekçesini şöyle ifade etmiştir: *“Yunanlıların ayak bastıkları mahallelerde, İslam ahaliye karşı irtikap ettikleri vahşice mezalimini doğuran sebebe gelince şimdiki elim vaziyetimizi fırsat sayarak, işgal ettikleri arazideki İslam çoğunluğunu Yunanlılar lehine kovalayıp, yok etme siyasetini merhametsizce uygulanmaktan ve Yunan terbiye ve yaradılışındaki vahşiliğin eserlerinden ibarettir”*.

Müttefikler arası Tahkik Heyeti refakatine memur Kadri Bey, heyete verdiği mektupta *“Rumların maksadı aslisi mütemadi tahrikat ve tecavüzler ile ahali-i İslamiyeyi ya kamilen mahv veyahut terk-i diyara mecbur ederek arazi ve servetlerine temellük etmektir... Cephelerin herhangi bir noktasında vuku bulan en küçük bir muharebenin intikamını cephelerin pek gerilerinde sakin ve muti ahaliden almaya çalıştıkları, bu suretle bunların işgal mıntıkası dahilinde kalmak bedbahtlığına maruz kalan bi çare ahaliyi mütemadiyen ve tahammül fersa işkenceler içinde tuttuklarını”* belirterek Yunan işgal siyasetinin başka bir yönünü göstermiştir⁷⁵².

Mustafa Kemal Nutuk’ta durumu şöyle ifade etmiş: *“İzmir’in ve maalesef bunun arkasından da Manisa ve Aydın’ın işgali, gelecekteki tehlikeyi daha açık olarak sezdirmiştir. Yurt bütünlüğümüzün korunması için Milletçe gösterilen tepkinin daha canlı ve sürekli olması gerekir. Yaşayışımızda ve milli bağımsızlığımızda gedikler açan işgal ve ilhak gibi olaylar bütün millete kan ağlatmaktadır. Izdıraplar dindirilemiyor”*⁷⁵³.

⁷⁵²Mustafa Turan, “Batı Anadolu’da Yunan İşgali ve Mezalimi”, *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, SS. 37-50, s. 44-45.

⁷⁵³ Nutuk, s.16.

İşgal sırasında Yunanlılar tarafından yapılan zulüm ve eziyetler uzun bir hazırlık sonucunda yapılmıştır. 20 Haziran'a kadar kazada kalan Yunan askerleri işgal ettikleri her yerde Türklere karşı öldürme, yakma, tecavüz, soygun ve her türlü kötü muameleyi göstermiştir⁷⁵⁴.

4.1.1. Gasp Etme - Yağmalama

Yunan kuvvetleri işgal ettiği yerlerdeki halkın ulaşım araçlarını, hayvanlarını gasp etmiş, evleri basıp evdeki para, ziynet, halı, kilim ve değerli eşyalarını almıştı. Mağaza ve dükkânları da yağma ettikten sonra halkın elinde bulunan ulaşım araçlarına da el koyarak ele geçirdikleri eşya ve zahireyi yükleyip götürmüşlerdi. İşlerine yaramayan ya da götüremediklerini de kırıp parçalayarak, yakmışlardı. Menderes Nehri'nin kuzeyinde bulunan altmış köyde gasp ve yağma yaptıkları, burada el koydukları eşya ve paranın dışında altmış bin civarında hayvanı da alıkoydukları tespit edilmiştir. Yunan işgal kuvvetleri, Demirci'ye girdikten sonra soyulmadık dükkân ve mağaza, kapısı kırılarak girilmedik ev bırakmamış, para, mücevherat ve işe yarayan eşyaları gasp edip beğenmediklerini kırmışlardı.

Nazilli kaymakamının raporuna göre; yalnız bir kadından gasp edilen 160.000 kuruştur. Yaptırılan göç nedeniyle zararları belirlenememiş, 100 kişi öldürülmüştür. Bu sayı sadece Umurlu katliamında isimleri tespit edilebilenlerdir. Darp edilenlerin sayısı belirlenememiş, ismi belirlenen 10 kıza da tecavüz edilmiştir⁷⁵⁵.

Yunan kuvvetleri, Nazilli Kömür İdaresi ile ocaklarda bulunan malzeme ve eşyalara el koymuştur. İdare'nin zararı 1.591.866 kuruştur. 16 Haziran 1919'da İskele Kahvehanesindeki halka Yunan askerleri saldırmış, buradakileri dövmüşler, ertesi gün öğleye kadar depolarda hapsedmişlerdi⁷⁵⁶.

Yunan Komutanı Rumların da desteğiyle her gün bir-iki dükkanın soyulmasına izin vermiş, mülklere el konulmuş, tahıl çuvalları kasıtlı olarak boşaltılmıştı⁷⁵⁷.

Sultanhisar'da Balcızade Hakkı, Dürükzade Hacı Ahmet Beylerin zeytinyağı fabrikasının kapısı kırılarak girilmiş, depodaki mallar İzmir'e gönderilmiş, fabrika tahrip

⁷⁵⁴ Turan, agm, s.45.

⁷⁵⁵ İzzet Öztoprak - Oğuz Aytepe - Murat Karataş, *Yunan İşgalinde Batı Anadolu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C.II, Ankara, 2014, s. 1122

⁷⁵⁶ Turan, *Yunan Mezalimi*, s. 174-175.

⁷⁵⁷ Petter, age, s. 94.

edilmiştir. Sultanhisar'ın Eskihsar köyünden bazı evleri ateşe veren bir Yunan müfrezesi köy halkından Hacı İshakoğlu Ömer Ağa'yı öldürmüş, evin eşyalarını, paralarını gasp etmiştir⁷⁵⁸. Salih Efendi'nin kahvesinde 50 Türk'ün oturduğu sırada 5-6 Yunan askeri ve 15-16 Rum çetesi kahveyi basmış, marşlarını söyleyerek oturanları dövmüştür. Kaçamayanlardan Müdürzade Kemal Efendi, Mehmetoğlu Ahmet, Deveci Mustafa ağır yaralanmıştır. Meyhane işleten Rum meyhanecileri Türk halkına “*şu kadar rakı borcun var*” diyerek borcu olmayan ve içki içmeyen Türk halkını soyarak istedikleri parayı zorla almıştı. Vermeyenler hakkında Yunan Komutanlığına başvurarak, halka işkence yapılmasına veya sürgüne gönderilmesine sebep oluyordular⁷⁵⁹.

Yunan birlikleri Nazilli'den çekilirken Türklere ait evleri ve malları yağmalamışlar, halkı aç ve perişan bir şekilde bırakmışlardı. Yunan birliklerinin çekilirken fırınları yıkmaları, halkın ve orada bulunan gönüllülerin açlığına yol açtığından Komiser Hamdi Bey Denizli Mutasarrıfı Faik Bey ile Müftü Ahmet Hulusi Efendi'ye telgraf çekerek aç olan Nazilli halkı için acilen ekmek ve un yetiştirilmesini istemiştir⁷⁶⁰.

Nazilli'den çekilen Yunan kuvvetleri Köşk'e giderek telgraf hatlarını kesmişler, jandarma karakolunun silah ve cephanelerini gasp etmişlerdi. Hükümet binasını, cami, mahalle aralarını ve Bakla köyünü ateş altına almıştır. Ateş 3 saate kadar devam etmiş, ateş sonucu bazı kişiler ölmüş, bazıları da yaralanmıştır. Köşk'te Kul Ali, Toplu Hoca, 12 yaşındaki Halil İbrahim kesilerek öldürülmüştür. Köşk'te kişilerin hayvanları Belediye Reisi Nuri Efendi'nin mağazasını, eşraftan Muharrem Çavuş'un dükkanını yağma etmiştir. Birçok Türk evini de yağmalamıştır⁷⁶¹.

Bu bölgelerde Türklere ait olan araziler işletiliyor, sahiplerinden 3 kat ve 3 senelik vergi ödemesi talep ediliyordu. Halkın ellerindeki son para alınıyor, iş ve kesilecek hayvanlarına kadar ne varsa alınıyordu⁷⁶².

4.1.2. Katliam

Yunan askerleri işgalin hemen ardından vahşet hazırlıklarına başlamış, müslüman halkın tamamen silahsız kalması için, silahını teslim etmeyenlerin kurşuna dizileceğini

⁷⁵⁸ Talat Yalazan, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi (13 Eylül 1919-9 Eylül 1922)*, II. Cilt, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 164.

⁷⁵⁹ Güneş, *Yunan işgalinin Nazilli ve çevresinde...*, s. 154, Yalazan, age, s. 164.

⁷⁶⁰ Haytoğlu, agm, s. 835.

⁷⁶¹ Turan, *Yunan Mezalimi*, s. 178-179.

⁷⁶² Yalazan, age, s. 164.

duyurmuştur. Toplanan silahları yerli Rumlara dağıtmışlardı. Müslümanların oturduğu semtlerin sularını kesmiş, yangın çıkarmak için belli noktalara gaz tenekeleri koymuş, gayrimüslim halkın ev ve işyerlerini işaretlemişlerdi. Rum, Ermeni ve Yahudilere şapka giymelerini tembih ederek, bu kimselerin yanlışlıkla yağmalanmasını engellemek için iş yerlerini gösteren levhaları da Rumca yazdırmıştı. Müslümanların olduğu mahallelerin sularını, çıkartacakları yangından birkaç gün önceden kesmişlerdi. Katliam sırasında hiçbir Türkün kurtulmaması için, Türklerin Hristiyan evlerine sığınıp korunmalarını yasaklamışlardı. Hazırlıklarını tamamlayan Yunanlılar Türk halkının ev ve iş yerlerine ateş açmış, Türk evleri yağmalandıktan sonra ateşe verilmişti. Ardından Türk evlerine karşı top atışına başlamış, Türkler alevlerden kaçmak için dışarı çıktıklarında Yunan askerleri tarafından makinalı tüfeklerle öldürülmüşlerdi. Ayrıca yerli Rumlar da mevcut silahlarıyla bu katliama ortak olmuşlardı. Aydın Merkez Komutanlığı'nın 57. Tümen Komutanlığı'na göndermiş olduğu raporda Aydın'da yaşanan olaylar şöyle anlatılmaktadır:

“Hava karardıktan sonra bu büyük evin kapısı kırılarak 14 kadar Yunan Efzun askeriyle birkaç yerli Rum içeriye girip odada bulunanları soyduktan sonra 10-14 yaşlarında bulunan kızların dördünü ayırıp götürmek istediler. Kızların annelerinin yalvarmalarına karşılık Türkçe olarak edepsizce ve münasebetsiz sözler sarf ederek katliama başladılar. Üç kadınla iki erkeği öldürürken üç kız ve bir erkeği de yaraladılar... Çocukları anneleriyle birlikte kesmek ve bunların mahrem yerlerini açmak, burun, kulak, el ve ayaklarını kesmek gibi vahşet ve cinayetler bu canavarların nazarında hiçbir şey değildir⁷⁶³.”

Engin Berber Yunanlıların özellikle 21-30 Haziran tarihleri arasındaki katliamını şöyle anlatmaktadır: *“Aydın kenti geçmiş zamanlarda benzeri görülmemiş iğrenç olaylara sahne oldu. Yangınlar kentlerin ve köylerin yakılması, insanlara kötü muamele edilmesi, uzuvları kesilmiş, yaralanmış, boğazlanmış, diri diri yakılmış, parça parça edilmiş insanlar. Hiçbir şey eksik değildi. Germencik'te elli Türk'ü katlettiler. Altmış kadar insanı da Aydın'a giden trende hayvanlar gibi boğazlayarak, cesetleri demiryolu boyunca trenden attılar. Yöredeki bütün kentlerin halkını katlettiler, kentleri yaktılar. Bu zavallı köylülerden pek azı civardaki sarp dağlara kaçarak canlarını kurtarabildi. Aydın'da sokak ortasında köylüleri durdurarak herkesin gözü önünde tekme tokat dövdüler, süngülediler. Zavallı insanları günlerce havasız, karanlık yer altı sığınaklarına aç ve susuz hapsettiler. Yunanlı*

⁷⁶³Metin Ayışığı, “Unutulan Soykırım: Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi”, <https://www.estanbul.com/t282529-unutulan-soykirim-bati-anadoluda-yunan-mezalimi/>, 22/05/2023.

yetkililerce silanlandırılmış Rumlar da bu iğrenç olaylara katıldılar. Artık can güvenliği yoktu. Türkler dükkanlarını kapattılar, işlerini terkettiler ve herkes evde kalmaya çalıştı...”

Yerli Rumlar bu cinayetlere karışmış olmalarına rağmen kenti geri alan milli kuvvetler Rumlardan intikam almayı hiç düşünmemiştir. Kendilerinin de ifade ettiği gibi işgal edilmeyen yerlerde sığınabilecekleri yer sağlanmıştır.

Yunanlılar tarafından getirilen mahkeme reisi Hakkı Bey, Müdde-i Umumi Şevket Bey ve eşraftan İzzet Bey Nazilli ve civar köylerdeki cinayetlerin kanıtlarını toplamaya çalıştıkları için katledilmiştir⁷⁶⁴.

7 Temmuz 1919'da 57. Tümen Komutanı Şefik Bey, Aydın'da yaşanan katliamı 2. Ordu Müfettişliğine bir telgraf göndererek bildirmiştir. Bu telgraf şöyledir:

“ Yıldırım Kıtıatı Müfettişliği Şifre Halli

Geldiği Mahal : Çine

Tarih -i Keşidesi (Çekiliş Tarihi) : 7.7.35 (7 Temmuz 1919)

Telgrafname Numarası : 67

Tarih -i Vusulü : 15.7.35

Müfettişlik Mürur (Giriş) Numarası : 271

Hail Edenin İmzası : imza (Haşan Hayri)

Aded : 144

Konya'da ikinci Ordu Müfettişliğine

Madde 1- 735 ve 1093 şifreye zeyldir.

Aydın'da mukim Mülâzım (Teğmen) Delsalogran'dan müfarekatinden (ayrılmasından) sonra Yunanlılar Liva ve bilhassa Aydın ahalisini katliam için hazırlık yaptıkları tevatür etmiştir (haberi yayılmıştır).

⁷⁶⁴ Berber, *Yunanlılar İzmir'de...*, s. 51-53.

Şöyleki : Aydın'd a bazı Müslim eşhas tevkifhaneye isali (konulması) şekl-i zahirisinde (görüntüsünde) gizlice mahvedilmeye başlanılır. Yerli Rumların iştirakiyle tezayüt eden (artan) bu cüret, geceleri İslam mahallerine girmek, kadınların kızların ırzlarına tecavüz ve müteakiben itla f etmek (öldürmek) teşebbüsü ve aynı zamanda ahali-i İslamiyenin belde haricine çıkması vazedilen nöbetçiler vasıtasıyla mani edilir. Müteakiben (Ardından) gayr-i Müslim Ermeni ve Yahudilerin feslerini çıkarıp şapka iksa etmeleri (giym ele ri) ve gayr-ı Müslim hanesiyle dükkânlarına Müslimlerinkinden farkedilmek üzere alamet konulmasını tenbih ve ilan e ttile r ve bunun sebebi katliama uğramamaları maksadına mebni (dayanmış) olduğu anlaşılır. Müteakiben Müslümanlardan yirmi dört saat zarfında altı bin silahın teslim edilmesi ve kim teslim etmezse idam edileceği emrolunuyor. Müteakiben meskûnat-ı memleketin (iskân edilen memleketin) muhtelif kıtalardan tenekelerle memlu (dolu) petrol gazı konulur. Yunan nöbetçileriyle muhafaza ettiler. Müteakiben İslam mahallelerine gelen suyun mecrası (yolu) bozularak mahalleler susuz bırakılır. Müteakiben Menderes Köprüsü'ne Yunan kuvvetinin bilasebep 28.6.35 taarruzu vuku bulur ve muharebede dört bin mevcudunda bulunan Yunanlılar maddi ve manevi tefevvuku (üstünlüğe) haiz olduğu halde şehre kadar ricat göstererek (geri çekilerek) mütarekeyi bil-iltizam (bile bile) şehre naklederler. Kuva-yı Milliye henüz şehrin bir kilometre haricinde iken Yunanlılar Müslüman mahallelerinin iki üç noktasında rüzgârın geldiği istikametten ateş verirler, müthiş bir yangın başlar, yangından canını kurtarmak için taşraya, sokağa can atan masum ahali üzerine tüfek, bomba, mitralyöz ateşlerini tevcih ederek itlaf ve bu ateşten hânelerinden çıkmayanlar yangından muhrik olmuştur (yanmışlardır). Bütün Müslümanlar bu tarzda katliama uğrayacak iken Cenab-ı Hakkın murad-ı ilahisine muhalif olmak neticesi her taraftan imdada koşan ahali-i İslamiyenin Yunanlılara galebe çalmasıyla (üstün gelmesiyle) şehirdeki kabahat "msbmfaynknayaty" (şifre) gösterilmiştir.

Köylerde irtikâp edilen (yapılan) fecayi bu tafsilattan hariçtir.

Madde 2 - Yerli Rum ahalinin ve düvel-i ecnebiye tebaasının hayatları taht-ı emniyettedir.

Aydınlı İslam ahalinin ailesini, çocuklarını vesairelerini katleden hüviyeti malûm olan Rum erkekleri dahi bunlar meyanındadır.

Bunların muhafazası pek müşkülleştiğinden Divan-ı Harb-i Örfi (Sıkı Yönetim Mahkemesi) Heyet-i Tahkikiyesine bu caniler hakkında takibata başlattırılmıştır.

Madde 3 - Yunanlılar Aydın Mutasarrıfı Abdurrahman Bey ile müdde-i umumiye (savcıyı) ve Ceza Reisini ve muteberan-ı ahaliden izzet Bey ve Jandarma Zabiti Mehmet Arif Efendi ele geçirebildikleri sair heyeti tevkif etmişler, bunların Yunanlılar tarafından itlaf edildiği anlaşılmaktadır. Şimdilik Mutasarrıflık vekâletini deruhte eylediğim maruzdur.

Fırka 57 (57 nci Tümen) Kumandanı Şefik

Minh (De) : 7

Arada başka telgraflar olacak

Vaziyet iyi anlaşılamıyor⁷⁶⁵. ”

Yunan birlikleri, Balatcık İstasyonu’nda durdurdukları trenden yüz otuz Türk’ü indirmiş, kadınlara kocalarının gözü önünde tecavüz ettikten sonra hepsini toplu şekilde katletmişti. İşgal ettikleri köyleri ateşe verip ele geçirdikleri Müslümanları kadın, çocuk ayırmadan yakarak öldürdükten sonra kuyulara atmışlardı. Ayrıca evlere girerek kadınlara zorla tecavüz edip kocalarını ve çocuklarını katletmişlerdi.

Yunanlar, Nazilli’nin işgali süresince ve tahliyesi esnasında da Müslümanlara karşı vahşice bir zulüm uygulamış, 240 civarında müslümanı katletmiştir. Aydın’ın tahliyesinde ise müslüman mahallelerini tamamen yakarak binlerce müslümanı katletmiş, milyonlarca liralık malın yok edilmesine sebep olmuş, yanlarında götürdükleri mutasarrıf, hâkim ve diğer üst makam memurlardan da bir daha haber alınamamıştı⁷⁶⁶.

Yunanlılar yaktıkları evlerde, ateşten kaçmaya, evlerinden çıkmaya çalışan kadınları, çocukları, yaşlıları kurşuna dizmek, kadınları gözlerinden duvarlara çivilemek, genç kızları ailelerinin önünde öldürmek, kadınların göğüslerini ve kollarını kesip cinsel organlarına

⁷⁶⁵ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 41, Sayı 93, Ocak 1992, Gnkur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Bşk, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, (Arşiv No: 4/5280, Belge No: 2374, Klasör No: 243, Dosya No: 17, Fihrist No: 42, 42-1), s. 45-47.

⁷⁶⁶ Salim Gökçen, “Millî Mücadele’de Yunan İşgallerinin Genel Karakteri”, CTAD, Yıl 12, Sayı 23, (Bahar 2016), SS. 89-111, s.95-96.

sokmak gibi vahşice davranışlarda bulunmuşlardı. Kendilerini saklayamayan çok sayıda memur, eşrafı katletmişti⁷⁶⁷.

Denizli Mutasarrıfı Faik Bey'in 12 Temmuz 1919 tarihli telgrafına göre; Yunanlılar Aydın ve Nazilli işgalleri sırasında ev ve kadınlara tecavüzlerde bulunmuş, müezzinlere ezan okurken hakaret etmiş, Yerli Rumların yardımıyla Müslüman gençleri tutuklamışlar, Müslüman köyleri yakıp ahalisini katledip mallarını yağmalamış, telgraf hatlarını kesmiş, birçok kişiyi kolları bağlı olduğu halde beraberlerinde götürmüş, yolda 100 kadar Türkü şehit etmiş, Germencik'te bazı Müslümanları sorgulayacakları bahanesiyle trene bindirip boğazlayarak trenden atıklarını, bu işgal sırasında iki binden fazla Müslüman ve üç dört yüz bin kadar Hristiyan katledilmiştir⁷⁶⁸.

Nazilli Kaymakamı Hüseyin Bey'in 1 Temmuz 1919 tarihli telgrafında, Yunanlıların Nazilli'yi tahliye ederken götürdükleri 40 tutuklu ile Atça ve Sultanhisar'dan 200'e yakın Müslümanın öldürüldüğü ifade edildi. 57. Fırka Kumandanı Albay Şefik Bey Harbiye Nezareti'ne ve 14. Kolordu Kumandanlığına çektiği telgraflarda güzergahlarındaki Türk köylerini yakıp Türkleri öldürdükleri, Umurlu'da pazardaki halkın üzerine makineli tüfeklerle ateş edildiğini belirtmiştir. 20 Haziran 1919 çekilmesinde Rum ailelerinin bir kısmını ve 15 kadar Türk'ü beraberinde götürmüşler, Atça ve Sultanhisar'dan tutuklanan 10 kişiyi kurşuna dizmişlerdi. Kaçarak kurtulanları Yunan Kumandanı yakalayarak rehin almış, kendilerine baskın yapılırsa bu sivilleri öldüreceğini bildirmiş, Umurlu'ya giderken Kuva-yı Milliye'nin saldırısı sonrasında bu rehinelere öldürmüştür⁷⁶⁹.

13 Temmuz 1919'da Nazilli Kaymakamlığı'nın gönderdiği telgrafta Nazilli'yi boşaltan Yunanlıların, Aydın'daki işgal kuvvetiyle birleştiklerini, Kuvay-ı Milliye'nin şehri boşaltmak için zaman vermiş olmasına rağmen buna cevap verilmeyip katliamları daha çok artırdığını sonrasında karşı koymayıp çekilirken, toplarla Müslüman mahallelerini birçok cami ve resmi daireleri yakıp tahrip ettikleri, insanları diri diri yaktıkları, kuvvet toplayıp geri döndüklerinde Kuva-yı Milliye'nin şehri terketmek zorunda kaldığı, Yunanlıların Aydın'da taş taş üstüne bırakmayıp insanları katlettikleri, kadınların namuslarını kirletip

⁷⁶⁷ Petter, age, s. 91.

⁷⁶⁸ *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, s. 52-55.

⁷⁶⁹ Turan, *Yunan Mezalimi*, s. 175-178.

öldürdükleri, Nazilli'yi boşalttılsa da uçaklarla mitralyöz ateşine devam ettikleri belirtilmiştir⁷⁷⁰.

İki yerli Rum, iki Yunan askeri Cuma Mahallesi'nde Hacı Yahya Efendi'nin evine girip kendisini, karısını, kızını ve iki oğlunu öldürerek bir sepet altını ve bir çanta kâğıt parayı götürmüştür. Zeliha adındaki kadın sokak ortasında süngülendi. Bir yerli Rum ve iki Yunan askeri, Olalı kızı Ayşe adındaki kadının evine gitmiş, güzelliğiyle ünlü kızını sormuş. Kızı bulamayınca annesini öldürmüşler. Bakkal Cundan Mehmed Ağa'nın kızını, anasını ve babasını öldürerek götürmüşlerdi. Yangından kaçan Ispartalı Ahmed'in eşi Hacer, kucağındaki 15 aylık bebeğiyle sokak ortasında öldürülmüştür. Köşk yakınlarında ikisi kadın ve biri çocuk 11 kişiyi öldürüldü. Umurlu ve çevresinde 4 kişi öldürülmüş, 6 kişiyi yaralanmıştır⁷⁷¹.

Eski Orman Müdürü Arif Bey, evinin kapısı dinamitledikten sonra boğazlanmıştır. Yaklaşan yangından kaçan Cuma Mahallesi'nden Sabun Tüccarı Lütfi Efendi'nin annesi, damadı ve çocuğu sokakta katledilmiştir. Falcı Arab'ın iki çocuğu aynı sokakta öldürülmüş, . İzik oğlu Hafız soyulmuş, evi yakılmış, kendisi de katledilmiştir⁷⁷².

Sultanhisar eşrafından Süleyman Bey'in damadı İsmet Efendi süngülerle parçalanmış, eşi olan Süleyman Bey'in kızı Ayşe Hanım Yunan Komutanı tarafından zorla alınarak 7 yaşlarındaki kızıyla birlikte Atça Yunan Komutanlığına götürülmüştür. Hangi nedenlerle götürüldükleri, nelerle karşılaştıkları hakkında bilgi yoktur. Sultanhisar halkından Abdürrahim, Halil İbrahim oğlu Nuri, Aşçıların Ali Sultanhisar çarşısında koyun boğazlanır gibi kesilmiş, Yürük Kılıbaş Mustafa odunla dövülerek öldürülmüştü. Kuyucak'ta Yüzbaşı Kostanlopi, emri altındaki Urlalı Çavuş Gurdiyani ile 7 kişiyi bir yerde toplamış, onlardan para istemiş sonra dilim dilim keserek şehit etmiştir⁷⁷³.

Dükkânönü Mahallesi'nde Minareci Mustafa, anası Fatma ve kızı katledildi, Karaca Ahmed Mahallesi'nde, Hamal Kadir Ağa dört parçaya bölündü. Giz denilen yerde, kimliği belirsiz 7 Türk'ün cesetleri bulundu. Karaca Ahmed Mahallesi'nden Salih Efendi'nin karısı Hadice ve kızı Huriye'nin, onları askerlerin yanına götüren komşularının Rumlar tarafından karınları deşildi. Dükkân Önü Mahallesi'nden güzel bir Türk kadını Rumlar tarafından

⁷⁷⁰ Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi II, s.55-56.

⁷⁷¹ Berber, Dr. Nihat Reşad..., s. 146.

⁷⁷² Berber, Dr. Nihat Reşad..., s. 149.

⁷⁷³ Yalazan, age, s. 163-164.

götürüldü. Cesedi Karaca Ahmed Mezarlığı'nda, kesilmiş kolu cinsel organına sokulmuş durumda bulundu⁷⁷⁴.

İşgal süresi boyunca Nazilli'de ve çevre köylerde işlenen cinayetlerle ilgili Sultanhisar ve Atçalılar tarafından Yunan İşgal Kumandanlığına şikayet dilekçeleri verilmiş fakat olumlu bir sonuç alınamamıştır⁷⁷⁵.

Kuyucak'ta halka yararlılıkları dokunan Yemenci Ali, Mastavralı Molla ve Sayılırlı Hacı Mustafa'yla karargah basmak istemiş fakat öldürülmüştür. Çuvallara konularak Büyük Menderes'e atılmıştır. Yunanlılar geldiğinde Yunan Komutanı, halkı belediyenin alt tarafında yoğurt pazarında toplamış, işbirlikçiler de silah ve bıçaklarını teslim etmesini istemiştir. Eli silah tutan Kuyucaklılar Karadağ tarafında Yunanlıları beklerken, işbirlikçiler aracılığıyla yerleri belirlenmiş, 20 kişiye yakını Derekavak'tan aşağı indirilmiş, pusu kurularak Yunanlılar tarafından öldürülmüştür. Komutanlık binası olarak kullanılan Belediye binasının alt katına 30 kadar Kuyucak'lı genç toplatılmış, hapsedilmiştir. Yunanlılar geri kaçmaya başlayınca hapisteki gençleri de yanına almıştır. Yunanlılar binek arabalarıyla bazı eşyalarını yükleyerek Nazilli'ye göndermiştir. 1922 Ağustos sonlarında Kocakaraağaç denilen yerdeki kuyunun başında hepsini öldürmüşlerdi⁷⁷⁶.

4.1.3. Göçe Zorlama –Göç

İşgaller karşısında İstanbul Hükümeti teslimiyetçi bir tavır izleyince halk silaha sarılıp kendi canını, malını korumaya başlamıştı. Yunanlıların Müslümanlara yaptıkları zalimliğin nedenini ise nüfus oranlarını Rumlar lehinde değiştirmek istemeleriydi. Bu politika, 2 Ağustos 1919'da Aydın ile beraber 58 karye halkını firara ve göçe mecbur etmişti. Göç eden halkın geri dönmesi Yunan işgali devam ettikçe mümkün değildi. İzmir merkezli yayın yapan Rum yanlısı gazeteler kamuoyunda farklı bir algı yaratmaya çalışıyordu. Gazeteler, Nazilli tarafındaki Müslüman halkın Kuva-yı Milliye saldırılarından dolayı Yunan işgal mıntikalarına sığındığını yazıyorlardı. Asılsız olan bu haberler bölgedeki askeri yetkililer tarafından yalanlanırken işgal bölgelerinde Müslüman halkın kalmadığı belirtiliyordu⁷⁷⁷.

⁷⁷⁴ Berber, *Dr. Nihat Reşad...*, s. 150.

⁷⁷⁵ Güneş, *Yunan İşgalinin Nazilli ve çevresinde ...*, s. 138.

⁷⁷⁶ Çelebioğlu – Büyükköç, age, s. 70-71.

⁷⁷⁷ Tekir-Ural, agm, s. 132.

Yunanlılar, Germencik istikametinden Aydın üzerine hareket etmeye başlamış 27 Mayıs'ta Aydın'ı işgal etmişlerdi. Halkın bir kısmı İzmir'de yaşananları öğrendikten sonra işgal başlamadan göç etmeye başlamıştı. Göç haberlerinin yaygınlaşması üzerine Dahiliye Nezareti, Aydın ve çevresindeki göçmenlerin bölgelerini terk ederek yakın illere ve İstanbul'a yapılan göçün durdurulmasını ve göçmenlerin Müslüman köylerine yerleştirilmesini istemişti. Fakat Çine'den Aydın mutasarrıflığı adına gönderilen telgrafta, Aydın ve çevresinde İtalyan komutanların gözleri önünde kadın, çocuk, yaşlı demeden vahşice öldürüldüğü, Ayasuluk, Aydın, Nazilli arasındaki 36 köy ve 2 kasabanı yakılıp insanların katledildiği, kaçanların Umurlu'da toplanarak Yunan kuvvetlerine karşı direnişe geçtiği aktarılmıştı. 50 bine yakın mültecinin perişan olduğunu, devletten yardım beklediklerini, Köşk-Kuşadası arasında katliamların yapıldığını, kaçanların Denizli Aydın'a doğru göç ettiği bildirilmiştir⁷⁷⁸. Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyeti Mentеше Mutasarrıflığı'na telgraf çekerek Aydın ve civarından Denizli, Soma, Çine, Nazilli ve Söke'ye göç eden Müslümanların sayısının artmasıyla zor durumda olduğunu, sancak bankalarından muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için bir miktar paranın gönderilip gönderilemeyeceği hakkında bilgi istiyordu⁷⁷⁹.

Köşk ve Cuma'nın Yunan kuvvetlerinin eline geçmesiyle Sultanhisar'da dahil olmak üzere, bu bölgelerdeki halk Yenipazar'a göç etmiştir. Yunanlılar bu bölgelerdeki eşya, hayvan, zeytinyağı, zahireyi trenle İzmir'e taşıyıp orada satmıştır⁷⁸⁰.

Yunanlıların bu uygulamaları bazı yabancı diplomatların dikkatini çekmiş, haziran sonuna doğru İzmir İtalyan delegasyonundan M. İndelli Aydın'a kadar yaptığı gezi izlenimlerini İzmir İtalyan Temsilcisi Cont Carlo Senni'ye yazı ile bildirmiştir. Yunan askerlerinin ve sivil Rumların Aydın ve çevresindeki köyleri yakıp, katliam yaptığı Müslüman halkın İtalyan işgal bölgesine kaçtığı bilgisini vermiştir. Koçarlı'ya kırk kadar köyden 7-8 bin Türk göçmenin geldiğini, durumlarının kötü olduğunu, insanlara kendisinin

⁷⁷⁸ Ufuk Karakuş, *Batı Anadolu'da Yunan İşgali Nedeniyle Ortaya Çıkan İç Göçler (1919-1923)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir, 2018, s.79-80.

⁷⁷⁹ BOA, DH. ŞFR. 101, 73.

⁷⁸⁰ Yalazan, age, s. 163.

sağlık yardımında bulunduğunu, İtalyan subaylarının halka iyi davrandığını ve yardım ettiğini belirtmiştir⁷⁸¹.

Yunanlılar işgal alanlarını genişletmek istemiş ve o bölgelerde kalıcı olmak için Rum nüfusunu artırmaya çalışmıştır. Bölge halkını göç ettirmek için her türlü şiddete başvurmuştur. Yunanlılar Menderes nehrinin güneyine top ve mitralyözlerle saldırmış, buradaki köyleri tamamen yakmıştır. Çine kasabası ve buna bağlı köylerdeki insanlar tüm telkinlere rağmen mal ve konutlarını terk ederek göç etmeye mecbur kalmıştır. Kaçış yönü olarak çoğunlukla Dinar belirlenmişti. 24 Temmuz 1919'da Nazilli tarafından 200 muhacir Dinar'a gitmiştir⁷⁸².

Yunan İşgal Kumandanlığı şehrin ileri gelenlerinin şehri terk etmelerini istemiş, Nazilli Kömür Madeni eski müdürü 12. Kor. İnşaat Bölüğü Kumandanı Yüzbaşı Osman Nuri Bey gelen emir üzerine ailesiyle beraber Konya'ya göç etmek zorunda kalmıştır⁷⁸³.

Kaza ve köylerde yaşayan on binlerce halk, kitleler halinde İtalyan işgal bölgelerine sığınmaya başlamıştı. Muhacirlerin hemen hepsi altlarında ve üstlerinde bir şeyleri olmayan çıplak insanlardı. Büyüklü-küçüklü ve kadınlı-erkekli düşmandan kaçmışlardı. Çiftçiler tarla ve bahçelerindeki mahsullerini bırakırken, esnaflar ise dükkânlarını kapatmak zorunda kalmıştı. Gelir ve geçim araçlarından mahrum kalmışlardı. Çoğunluk ilk etapta İtalyanlar tarafından işgal edilen Çine'ye gitmişti ve sayıları 25 bini bulmuştu⁷⁸⁴.

Yaşanan bu göçleri Aydın Göç Cemiyeti Reisi işgal kuvvetlerine telgrafla bildirmiş ve adalet istemiştir. Bu telgraf şöyledir:

“Deraliyye İngiliz, Fransa, Amerika, İtalya Devletleri Mümessillerine

Suret Müstaceldir

Nazilli

⁷⁸¹ Hatice Yıldırım, *Mütareke Döneminde Göç ve İskan (1918-1923)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı/Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 2015, s. 22-23.

⁷⁸² Emine Pancar, “Yunan İşgalleri Karşısında Göç Hareketi”, *ÇTTAD*, VIII/18-19, 2009/Bahar-Güz, ss. 55-67, s. 60.

⁷⁸³ Turan, age, s.174.

⁷⁸⁴ Bayar, age, C.7, s.17.

Yunanlıların Aydın havalisine tecavüzlerinde 130.000 aluilliden yalnız canlarını kurtarabilip Koçarlı Bozdoğan Yeni pazar, Çine ve Nazilli ve Denizli havalisine iltica eden binlerce a 'ile el 'an camilerde meydanlarda ve tarla aralannda sefil ve perişan bir hrude hükümet-i fehimenizin adruetini intizar etmektedirler. Hayvanat ve mahsulatını yüz üstünde bırakanlar ve bugünlerde irsai edilegelen mahsulata sahip olmak isteyenler müttehid devletlerin şefkat ve adaletinden ümid vardır. Yunanlıların Aydın havalisinden tard ü refleri hususun da bu havali ahalisi kanlarının son damlasına kadar çalışacaklardır. Ma'mafih alem-i medeniyete hizmet etmek ve adalet göstermek isteyen Düvel-i Mu'azzamı'nın bu hali bir an evvel nazar-ı itibara alacaklarından şüphemiz olmadığı cihetle devam ve temadi edegelen şu girdab ü sefaletden tahlisimiz esbabının istikmalî istirham olunur.

2.8.35

Aydın Muhaceret Cem'iyet Re'isi Mustafa⁷⁸⁵”

Nazilli'nin işgal edilmesiyle yerli Müslümanlar işgal hattının dışındaki Çine, Denizli, Karahisar'a göç etmiştir. Karahisar Mutasarrıflığı Muhacirin Müdüriyetine gönderdiği telgrafta Nazilli ve Aydın çevresinden göç edenlerin perişan olduklarını, yardım yapılması gerektiği, onlara nasıl davranılması gerektiği konusunda yardım istenmiştir. Çine'deki Aydın Muhasebecisi Nurullah imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta da yaya bir şekilde Çine'ye giden muhacirlerin durumunun sonlandırılmasını, siyasi girişimlerle memleketlerine geri dönüşünün yapılmasını talep etmiştir. Aydın-Nazilli arasında, muhacir ve mülteci durumuna düşmüş Müslümanların yiyecek ve çadır ihtiyaçlarının temin edilip Yunan işgalinin bitmesi gerektiğini belirtmişti⁷⁸⁶. Bu telgraflar üzerine İstanbul Hükümeti geç de olsa bölgeye sınırlı yardımda bulunmuş, Nazilli mültecilerinin bulunduğu Karahisar'a yardımda bulunmak üzere bir heyet göndermişti. Aydın, Nazilli Yunan işgaliyle çok sayıda muhacirin sığınma bölgesi iken işgalin Nazilli'ye kadar genişlemesiyle buradaki muhacirlerle bölge halkı da göç etmek zorunda kalmıştır. Nazilli, Aydın, Soma, Söke, Çine'ye giden 35 bine yakın muhacirin yerleşim ve ihtiyaçları için Muhacirin Müdüriyeti tarafından çok sayıda heyet görevlendirilmiştir. Muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere 10 bin liralık tahsisat havalesi yapılmıştır⁷⁸⁷.

⁷⁸⁵ Beyoğlu, agm, s. 44.

⁷⁸⁶ BOA, DH. KMS, 52-3, 21.

⁷⁸⁷ Karakuş, agt, s. 83-84.

Tasvir-i Efkâr'ın muhabiri Arif Oruç, Dinar ve Denizli ziyaretlerinden sonra Demirci Mehmet Efe ile görüşmek için Nazilli'ye gelmiştir. Arif Oruç, bölge muhacirlerinin durumunu Mehmet Efe'den dinlemiştir. Kuvâ-yı Millîyeciler ile görüşen Uluslararası Tahkik Heyeti Komisyonu Başkanı Amiral Bristol ile yapılan görüşmenin detaylarını aktarmaktadır. Komisyonla Hacı Şükrü Bey görüşmüş ve komisyon heyeti muhacirlerle ilgilenmiştir. Amiral Bristol ve heyeti, Nazilli ve Çine muhacirleri ile buluşarak onları dinlemiş, Yunan ordusunun katliamlarını birinci elden duymuşur. Mehmet Efe, muhacirlerin durumunu gören heyetin Türklere hak verdiğini belirtmiştir. Arif Oruç'un Demirci Efe'ye muhacirlerin durumunu sorması üzerine Efe'nin cevabı *“Eh onları hiç soruverme bana. İç yarası kardeşim. Hükümet düşünmez. Üstte başta yok. Aç, çıplak, hastalıktan hummadan kırılı kırılıveriyorlar. Düşmanda çok itti kaktı. Kolları, eli silah tutmayan milletin, yüreğim rahat etmiye bir türlü. “Çine” öyle. “Koçarlı”da yirmibinden ziyade var. Nazilli muhacirlerine yemek dağıtıyorduk. Biraz yatak, yorgan buluversem, gayri düşüncem olmayacak. Böyle giderse, tek zeybek kalıncaya kadar dayanacağım”* olmuştur. Arif Oruç, elde ettiği bilgilere göre muhacir sayısını, Aydın'dan 63,614 muhacirin göç ettiği, bu muhacirlerin üç bini Nazilli'ye, iki bin yedi yüzü Pazar'a, altı bini Söğüt'e, altı bini Çine'de, bin beş yüzü Koçarlı Karahayit'te, dört bini Antalya ve diğer başka yerlere olmak üzere toplam 42,374 olarak belirlemiştir. Toplamın dışında kalan 21,240 kişi hakkında bilgi bulunmamaktadır⁷⁸⁸.

Mültecilerin sayıları resmi bilgilere bakıldığında 1919 Ağustos ayı sonlarına doğru Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne Sadaretten gönderilen yazıda Yunanlıların işgali ve zalimliği nedeniyle göç edenlerin sayısı 90 bini aştığı belirtilmiştir. Milletlerarası Tahkik Komisyonu'nda Türk delegesi olan Yarbay Kadri'nin 5 Ekim 1919'da Harbiye Nezareti'ne verdiği rapora göre Aydın'dan 63 binden fazla kişi Nazilli, Söke, Çine ve civarına, Bergama'dan 60 binden fazla kişi Soma, Balıkesir, Kırkağaç ve çevresine göç etmiştir⁷⁸⁹.

İzmir'in işgalinden sonra idare merkezini İstanbul'a taşıyan İzmir Müdafai-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti 3 Kasım 1919'da Sadaret makamına gönderdiği yazıyla, işgale uğrayan Aydın ve çevresinden ayrılmak zorunda kalan on binlerce kişinin perişan bir halde yurtlarını bırakıp, göç etmek zorunda kalanların sayısının 80 bine ulaştığını belirtmiştir⁷⁹⁰.

⁷⁸⁸ Karakuş, agt, s. 88-89.

⁷⁸⁹ Yıldırım, agt, s. 26.

⁷⁹⁰ Mesut Çapa, “Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, C.10, S:29, 1994, ss. 379-390, s. 381.

Göçmenlerin göç yolları kuzey ve güney diye ikiye ayrılıyordu. Şimendifer mıntıkası olarak da adlandırılabilen kuzey mıntıkası, Bandırma, Balıkesir, Edremit, Soma, Kırkağaç ve Akhisar. Güney mıntıkası ise genel olarak Afyonkarahisar, Uşak, Denizli, Nazilli, Tavas, Yenipazar, Çine, Söke ve Kuşadası şehirlerinden oluşuyordu. Güney mıntıkasındaki Aydın muhacirlerinin Aralık 1919 itibariyle bulundukları mevki ve sayıları aşağıdaki gibidir.

Tablo 4.1. Güney Mıntıkasındaki Şehir ve Kasabalara Göç Eden Muhacirler

Bulundukları Mevki	Toplam Nüfus	Muhtaç Olan Nüfus	Muhtaç Durumda Olmayanlar	Açıklama
Afyonkarahisar	2.667	1.167	1500	
Sandıklı	463	163	300	
Dinar	883	383	500	
Denizli	7.700	2.700	5.000	258 nüfus Rum ile 17 nüfus Ermeni mültecede sayıya dahildir
Sarayköy	700	200	500	
Tavas	437	137	300	
Nazilli ve Kurası	8.003	3.003	5.000	400den fazla Rum mültecede vardır
Sultanhisar	768	268	1.500	
Atça	2.282	782	268	
Köşk	1.000	400	600	
Yenipazar	7.100	3.100	4.000	
Karahayıt	1.671	671	1.000	
Dalama	3.078	2.082	1.000	
Çine	3.700	3.200	500	200 kadar Musevi mülteci vardır
Koçarlı	14.225	4.225	10.000	
Bağarası	2.767	767	2.000	
Söke	6.767	3.377	3.500	
Kuşadası	4.066	1.066	3.000	
Balyanbolu	2.500	1.000	1.500	
Uşak	3.265	1.265	2.000	
Alaşehir	3.213	1.213	2.000	
Salihli	475	175	300	
Karacasu	300	100	200	
Bozdoğan	504	204	300	
Yekûn	78.623	31.623	47.000	

Kaynak: Tekir- Ural, agm, s. 134-135.

Tabloda muhtaç olarak nitelendirilen 31.623 kişi, iaşeleri karşılanan ve Aşair ve Muhacirin Komisyonu tarafından kayıt altına alınan muhacirleri; 47.000 kişi ise hükümete müracaat etmeyerek kayıt dışı kalanlar ve iaşeleri karşılanmayanları göstermektedir. Bu tabloya Milas, Köyceğiz, Muğla ve Antalya havalisinde tahminen 4.000 kişiden az olmayan muhacirlerin de eklenmesiyle güney mıntıkasında bulunan muhacirlerin toplam sayısı 82.623'e ulaşmaktadır⁷⁹¹.

⁷⁹¹ Tekir- Ural, agm, s. 134-135.

Muhacirlerin öncelikli olarak barınma problemleri çözülmeye çalışıldı. Aşar ve iaşe ambarlarındaki zahireden nüfus başına günlük birer kilogram zahire verilmesi konusunda yayınlanan genelge ile iaşe problemi çözülmeye çalışıldı. Başlangıçta kişi başına birer kilogram dağıtılan zahire, ambar memurlarının muhacirlerin iaşelerinin karşılanamayacağını tespit etmeleri üzerine dağıtım miktarlarında değişikliğe gidildi. Yapılan değişiklikten sonra büyüklere birer küçüklere ise yarımşar kilogram zahire verilmeye başlandı. Fakat bazı bölgelerde bu oranda zahire dağıtımı yapılamıyordu.

Bazı muhacirler yardımların dışında çalışarak geçimlerini sağlamaya çalışıyordu. Nazilli, Koçarlı, Yenipazar, Söke ve havalisinin tamamında küçük ve büyükler için meyan kökü çıkarmak gibi oldukça karlı ve basit bir iş kolu vardı. Bir kişi günde 50 ila 70 arasında meyan kökü çıkarıyordu. Bunun dışında Çine, Söke ve Kuşadası'ndaki muhacirler İtalyanlar tarafından şoselerin tamiratında 70-80 kuruş yevmiye ile çalışıyorlardı. İşgal bölgelerinde yapılan teftişlerde muhacirlerin zeytin hasadı gibi işlerde çalıştıkları da tespit edilmişti. Aşar ve iaşe ambarlarındaki zahire muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı için bölgede görevli memurlar yaptıkları bu gibi tespitler aracılığıyla ihtiyacı olmayanları belirleyerek zahirenin gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak için çaba gösteriyordu⁷⁹².

4.1.4. Tutuklama

Yunan askerlerini şikayet edenler ve silah arama bahanesiyle yerli Rumların ihbar ettiği bazı Türkler tutuklanmıştı. Rum çocukları bile ihbarcı olarak kullanılmış, gösterdikleri Türkler cezaevlerine konmuştu⁷⁹³. Evinde silah çıktığı bahanesiyle ve hiçbir araştırma yapılmadan birçok Müslüman hapsedilmiş, bazıları da kurşuna dizilmiştir⁷⁹⁴.

Emekli Binbaşı Keffan Bey, Hacı Caferzade Hafız Mehmet Efendi ve diğer bazı Türklerin evlerine girilip yağma yapılmış ve kendileri de tutuklanmıştır. Rumların ihbarlarıyla tutuklananlardan bazıları daha sonra serbest bırakılmıştır. Dönenlerden bazıları kurşuna dizilmiştir. Nazilli'de memurların bir kısmını tutuklamış, bazılarını da şehirden uzaklaştırmıştır.

Nazilli Belediye Reisi Kurnalızade Mehmet Efendi, eşraftan Hacı Kadir Efendi, ulemadan Mustafa Efendi, eşraftan Hacı Ahmet Efendi ve eşraftan birçok kişi küçük

⁷⁹² Tekir- Ural, agm, s. 137.

⁷⁹³ Güneş, *Yunan İşgalinin Nazilli ve çevresinde...*, s.138.

⁷⁹⁴ Metin Ayışığı, "Unutulan Soykırım: Batı Anadolu'da..."

bahanelerle İzmir, Atça, Midilli, Ayvalık, Girit zindanlarına atılmıştır. Sultanhisar eşrafından Dorukzade ve 77 yaşlarındaki Hacı Mehmet Bey, Salavatlı köyü ileri gelenlerinden Hacı Mehmet Ağa oğlu Mustafa'yla birlikte Eskihisar köyünden 5 kişi sürgün olarak Girit'e gönderilmiştir⁷⁹⁵.

3 Haziran 1919'da Atça işgal edilmiş, Belediye Reisi Hafız Mehmet Efendi tutuklanmış, eşraftan 22 kişinin toplanıp kendilerine teslimi şartıyla serbest bırakılmıştır⁷⁹⁶. 16 Haziran 1919'da İskele Kahvehanesinde bulunan halka Yunan askerleri saldırmış, dövmüş ve ertesi gün öğleye kadar depolarda hapsetmişlerdi⁷⁹⁷.

Rumların çekilmesinden iki gün önce, dürüst ve aydın sınıfın bir parçası olduğu için hiçbir gerekçe olmadan emekli komutan Kemal Bey, tüketim vergisi memuru Çukri Bey, Hafız Mehmed, Hacı Mehmed, vergi tahsildarı Rıza ve otuz kadar kişi, idarenin memuru olarak zorunlu serbest bırakılan Çukri Bey dışında tüm tutsaklar ellerini bağlayarak götürüldü, Kenan Bey ve Hacı Hamdi diğerleri ve yolda yakalanan çok sayıda mğluman katledildi ve cesetleri hendeklere atıldı⁷⁹⁸.

4.1.5. Tecavüz

İşgalden sonra Osmanlı jandarması görevden alınmıştı. Baskın yaparak evlere giren Yunanlılar, soygun işlemini tamamladıktan sonra karşılarına çıkan kadın, kız ve küçük kız çocuklarına kadar eşlerinin, çocuklarının veya ana-babalarının gözleri önünde tecavüz ediyordu. Genç kadın ve kızları büyük bir evde topluyor, tecavüz ediyor, daha sonra bu kadınları sürükleyerek birliklere götürüyor günlerce, haftalarca askerlerin kullanmalarını sağlıyordu. Kadınlar işkence ile öldürülüyor ya da bilinmeyen yerlere götürülerek gelecekleri hakkında hiçbir bilgi alınamıyordu.

İşgal sırasında Nazilli halkından Mehmet Turgut adındaki şahsın genç kızı, su almak üzere mahalle çeşmesine giderken yolda karşısına çıkan Yunan askerleri tarafından yakalanıp tecavüz edildikten sonra aynı yerde öldürülmüştür. Bu arada birçok genç kadın ve kızların da tecavüz edildikten sonra Atina'ya gönderildiği bilinmektedir⁷⁹⁹.

⁷⁹⁵ Yalazan, age, s. 163.

⁷⁹⁶ Turan, *Yunan Mezalimi*, s.174.

⁷⁹⁷ Güneş, *Yunan İşgalinin Nazilli ve çevresinde...*, s.138.

⁷⁹⁸ Peter, age, s. 95.

⁷⁹⁹ Metin Ayışığı, *"Unutulan Soykırım: Batı Anadolu'da..."*, Yalazan, age, s. 164.

Dükân Önü Mahallesi'nde iki Rum ve iki Yunan askeri, Kılıczade Hacı İsmail'in evine girip karısını, kızını, misafirleri Kasaba Eczacısı Esad Efendi'nin karısını ve baldızını tecavüz edip öldürdükten sonra evi yağmalamıştır⁸⁰⁰.

11 Aralık 1919'da tecavüz olayları Hariciye Nezareti'ne aşağıdaki telgrafla bildirilmiştir:

“Bab-ı âli

Hariciye Nezareti

Kalem -i mahsus

Huzur-ı Sami-i Hazret-i Sadaretpenahiye

Maruz-ı çaker-i kemineleridir (Kulunuzun maruzatıdır)

General Milne'nin temdit ettiği (çizdiği) hudut ile alakadar olan Ödemiş'in Kaymakçı Karyesi şimalindeki sırtları işgal için Yunanlıların 21 Teşrin-i sani 335 (21 Kasım 1919) tarih inde yaptıkları taarruz esnasında ... kadın ve çoluk çocuktan ibaret bulunan mezkûr karyeler ahalisinin diğer mücavir (komşu) karyelere firar etmeğe başladıklarını ve dağlara iltica eden bu zavallılardan otuz kadar kadın ve çocuğun, şedaid-i havaiyyeden incimat e ttik le r ini (Şiddetli soğuk havadan dolayı donduklarını) ve fira r edemeyen bazı acezenin (güçsüzlerin) ve genç kadınların ve kızların ırzlarına tecavüz edildiğini, kaçıp gelenlerin ifade etmekte bulunduğu ve Yunanlıların Aydın Vilayeti' ni işgale başlıyalı beri irtikâbından (yapmaktan) çekinmedikleri mezalim ve harekât-ı vahşiyaneyi çoluk çocuğa kadar teşmil eylediklerini (yaydıklarını), âlem-i insaniyetin piş-i enzar-ı medeniyetine (medeni alemin gözleri önüne) vaz' ile Anadolu'da tek bir Türk kalıncaya kadar mücahedeye (savaşa) devam edileceğininve Yunanlıların böyle çoluk çocuğa ve ırz ve namusa tecavüz etmelerinin taht-ı temine (güvenlik altına) alınması esbabının istikmalini mutazammın (sebeplerinin son bulmasını içeren) 30 Teşrin-i sani 335 (30 Kasım 1919) tarihli Aydın ve Menteşe ve havalisi Kuva-yı Milliye Kumandanı Demirci Mehmet Efe imzasıyla Huzur-ı sami-i daver-i efhamilerine (saygı değer görüşlerinize) keşide olunup (çekilip) elden tevdi ve havale buyurulan telgrafname, mütalaa-yı güzâr-ı acizi oldu (tarafından incelendi). Yunanlılar tarafından irtikâbından çekinilmeyen işbu fezayihâ

⁸⁰⁰ Berber, Dr. Nihad Reşad..., s. 149.

(rezalete) göre İzmir'in tahliyesi hakkında Düveli Mütelif' e komiserleri vasıtasıyla konferansa tebligat icrasını mültemis (savunan) bir takrir irsali lazimedden (yazı gönderilmesi gerekli) görülüp Meclis-i vükelâ (Bakanlar Kurulu)'ca keyfiyetin tezekkürüne (durumun hatırlatılmasına ve şu kadar ki bu gibi ahval-i fecia ve fasihadan (çirkin olaylardan) vaki olacak şikâyetin maddeten tayini, teşebbüsünün daha müessir ve müsmir (etkili ve faydalı) olmasını mültezim olacağına göre evvelemirde mevadd-ı müstekâbehanın (öncelikle beğenilmeyen maddelerin) red ve cerh olunamayacak (kabul edilemeyecek) surette izah ve tafsili lüzumunun iktiza edenlere (gerekli yerlere) emir ve havalesi merhun-ı müsaade-i celile –i cenab-ı sadaret penahilerine olbapta emr-i ferman Hazreti Veliyyülem rindir (yüce Sadrazamın iznine bağlı olup bu konuda emir yetkisi sizindir)

11 Kanûn-ı evvel 35 (11 Aralık 1919)

Hariciye Nazırı İmza (Mustafa)⁸⁰¹.”

4.1.6. Yakma - Yıkma

Yunan askeri ve Rum çetelerinin, yapılan vahşet ve işkencenin soygun ve tecavüz aşaması geçtikten sonra yapacakları tek bir şey kalıyordu. O da evi, köyü kent ve kasabayı “bize yaramadı kalan Türklere de yaramasın” düşüncesiyle ateşe vermekti. Yunan kuvvetleri, yangın çıkarmak için özel birlikler kullanıyordu. Bunlar, yakma ve yıkma için eğitilmiş ve yangın çıkarmaya mahsus özel silah ve teçhizatla donatılmış, üniformalarında kırmızı bantlar taşıyan askerlerden oluşan özel birliklerdi.

Yunanlar yangın çıkarmada iki amaç güdüyorlardı. Bunlardan birincisi, korku ve çaresizlik düşüncesi aşılamak, ikincisi ise köyü, kasabayı, kenti içinde barınan Türk halkıyla birlikte yakıp katliam gerçekleştirmekti. Bunun için de yangın mahalline hâkim noktalara, giriş-çıkış yollarına silahlı nöbetçiler konularak yangından kaçmaya çalışan halkı öldürmek veya tekrar yanan evlere sokarak, birlikte yakmak yöntemi uygulanıyordu. Yunanlar işgal ettikleri bölgelerde özellikle Osmanlı eserleri ve Türk'ü hatırlatan ne varsa yakmaya ve yıkmaya özen göstermişlerdi. Türk eserlerinin tahrip edilmesinde, Türk varlığını tamamen yok etmek ve Türk izlerini ortadan kaldırmak gibi bir amaç vardı. Yunanların daha işgal

⁸⁰¹ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 41, Sayı 93, Ocak 1992, Gnkur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Bşk, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, (Arşiv No 1-2, Belge No 2385, Dolap No 92, Göz No 4, Klasör No 89, Dosya No 326, Fihrist No 15-8), s. 104-105.

bölgelerine tamamen hâkim olmadan bu tür faaliyetler yürütmesi, olayların organize, düşünülmüş, plânlanarak yapıldığını göstermektedir.

Aydın'ın işgali sırasında Yunanlılar, minarelere ve hâkim binalara koydukları topraklarla şehrin büyük bir kısmını yakmış, yangından kurtulmak için dışarı çıkmak isteyen kadın ve çocukları mitralyöz ateşiyle öldürmüş, korkudan evlerinden çıkamayanlar ise yanarak ölmüştü. Yunanlılar Aydın'da müslüman mahallelerini, birçok cami ve resmi daireleri yakıp tahrip etmiş, insanları da diri diri yakmışlardı. Bunun dışında, Baltaköy, Demirağası ve Gölhisar köylerini de tamamen yakmışlardı. Yine bu işgaller sırasında Yunanlılar, Menderes Nehri'nin kuzeyinde bulunan altmış köyü ve Ayasuluk-Aydın-Nazilli arasında bulunan otuz altı köyün tamamını yakmışlardı. Bölgedeki kasaba ve köylerin tamamı yakılıp yağmalanmış ve halkın büyük bir kısmı katledilmişti⁸⁰².

Yunan askerleri 8 Eylül 1922'de Sultani Mektebi, Kışla ve Askerlik Şubesi'nden başka bütün binaları yakmıştır. İstasyon binasını da bombalarla tahrip etmiştir. Yunanlılar geri çekiliş sırasında Nazilli'yi tamamen yakmış, pek çok Türk'ü de öldürmüştür.

Aydın Mutasarrıflığının bilgilerine göre Yunanlılar 3300 haneli Yukarı Nazilli'yi tamamen yakmıştır. 10 hristiyan evi ile şehir kenarında 40 hane yangından kurtulmuştur. Aşağı Nazilli'de 1200 ev yakılmıştır, 100 kadar ev yangından kurtulmuştur. 1 askeri depo, Belediye Binası, 5 cami, 4 okul, 3 medrese yanmıştır. Kuyulardan, enkaz altından, bağ ve bahçelerden cesetler çıkarılmış, Yunanlılar burada 500 Türk'ü öldürmüştür. Dahiliye Nezaretinin 19 Ekim 1922 tezkiresinde Yunanlıların Nazilli Kazasında 6838 evi yaktığı belirtilmiştir. 16 Kasım 1922'de gönderilen telgrafla, evlerin yakılmasına ve Müslüman ahalinin katline sebep olan eşgalleri fotoğraflarıyla belirlenen Yunan zabitanları garnizonlarda bulunamamış ve kimliklerini değiştirip, gizlenebilecekleri Batı Cephesi Kumandanlığına bildirilmiştir⁸⁰³. Aslan Buğdaycı Nazilli'de 5500 ev bulunduğunu, Yukarı Nazilli'den 3000, Aşağı Nazilli'deki evlerin de 3/2'sinin yakılıp yıkıldığını ifade etmiştir. Yukarı Nazilli'de 12000, Aşağı Nazilli'de 5000 nüfus varken şehirde 3000 kişi kalmıştır. Yunan kuvvetleri çekilirken ilçe tamamen yakılmış, 300 kişi öldürülmüş, cesetler kuyulardan çıkarılmıştır⁸⁰⁴.

⁸⁰² Gökçen, agm, s.105-106.

⁸⁰³ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl 41, Sayı 93, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, (Arşiv No: 4/4479, Belge No: 2414, Dolap No 128, Göz No: 1, Klasör No: 1816, Dosya No: 341, Fihrist No: 8-46), s. 199.

⁸⁰⁴ Buğdaycı, age, s. 146.

3000 haneli Atça nahiyesi tamamen yakılmıştır. Hükümet Konağı, Postahane, 1 depo, 3 Okul, 4 Cami, 3 mescit, 1 hamam, 300 dükkan yakılmıştır. 40 Türk'ün öldürüldüğü tespit edilmiş, tespit edilemeyen cesetler de çıkarılmıştır⁸⁰⁵.

Cuma Mahallesi'nden Hafız Halil, ailesiyle yangından kaçarken, 7 yaşındaki oğlu iki kolundan tüfekle yaralandı ve birkaç gün sonra da öldü. 11 yaşındaki kızı Lütfiye kasığından yaralandı ve Denizli'de Fransız Subayı Lambon tarafından ziyaret edildi. Onların yaralandığı yerde, kırk kadar kadın ve çocuk toplanmıştı. On ikisi öldürüldü. Yaralanan diğerleri de Nazilli Hastanesi'ne götürüldü⁸⁰⁶.

Yunan müfrezelerinden biri 80 evden oluşan Köşk'ü ve Karatepe köyünü tamamen yakmış, köy halkından kalanları İzmir'e göndermiştir. Onlardan haber alınamamıştır⁸⁰⁷.

Yunanlılar Kuyucak'tan çekilirken 51 ev, 11 ahır, 33 mağaza, 107 dükkan, 11 kahve, 7 han, 2 cami, 10 fırın, halı atölyesi, hükümet ve belediye binalarını yakmış, 101 büyükaş hayvanı yanlarında götürmüşler, 21 kişiyi de diri diri yakmışlardır. 3 kadını yanlarında götürmüş, kadınların ne olduğuna dair bir bir bilgi bulunamamıştır. Kuyular da insan cesetleri bulunmuştur⁸⁰⁸.

Nazilli'nin doğusundaki küçük yerleşim yerlerinde Gencelli'de 50 evden 47'si, Feslek'te 58 ev, Kavacık'taki 265 evin tamamı Yunanlılar tarafından yakılmıştır. Kızıldere'de 180 evin 30'u yakılmış, 20 kişi süngülenerek öldürülmüştür. Kurtuluş'ta 7 ev yakılmış, 4 kişi öldürülmüştür. Pamukören'de 500 evden 480'i yakılmış, 1500 kişiden sağ kalan 300 kişidir, 7 kişi derileri yüzülerek, 8 kişi de yakılarak öldürülmüştür. İşgal sırasında Pamukören'de 25 kişi Yunanlılar tarafından öldürülmüştür. Buharkent'in tamamı Yunanlıların çıkardığı yangın sonrası yanmıştır. 5 kişi Yunan askerlerinin süngü ve kurşunlarıyla öldürülmüştür. Yunanlılar tarafından götürülen 50 kadından 16'sı geri dönebilmiştir. Aydın'da 8000 evden 3'ü kurtulabilmişti. Germencik'te 900 evi olan ilçe merkezi ve istasyonunun tamamı Yunanlılar tarafından yakılmıştır. Yunanlılar Karapınar köyünün büyük kısmını yakmış, halkın çoğu dağlara kaçmıştır⁸⁰⁹.

⁸⁰⁵ Turan, *Yunan Mezalimi*, s. 178.

⁸⁰⁶ Berber, *Dr. Nihad Reşad...*, s. 150.

⁸⁰⁷ Yalazan, age, s.164.

⁸⁰⁸ Buğdaycı, age, s. 148, Yalazan, age, s. 165.

⁸⁰⁹ Güneş, *Kuva-yı Milliye'nin tasfiyesi...*, s. 57.

Ortakçı'da yaşayan 86 yaşındaki Mehmet Mızrak o günleri şöyle anlatmıştır: *“Bizim birlikler baskın yapıp, Yunan bozulup kaçtığında askerler, “burayı boşaltın, biz Buldan tarafından bunları süreceğiz, önlerinde durmayın” dediler. Bizde Feslek çayının hizasından (orda Menderes yayıldığından su derinliği azdı) Menderes’i geçtik. Ancak Yamalak tarafından bir birlik yetişerek tahminen on üç kişiyi şehir ettiler. Daha sonra cesetleri toplayarak yakmışlar. Üç ya da dört kadını esir alarak Buldan’a götürmüşler. Orada başka yerlerden toplanan insanlarla beraber eve doldurup yakacaklarında birliklerimiz yetişip kurtarmışlar. Kadınlar daha sonra köyümüze döndüler. Biz Menderes’ten yukarı kaçarken bir uçak geldi, bomba atmaya başladı...”⁸¹⁰*

4.1.7. Asimilasyon - Zorbacılık

Yunanlılar, Anadolu’da uyguladıkları toplu öldürmeleri, Türkleri yok etmeye yönelik amaçlarını, sürekli olarak kendilerini haklı gösterecek yöntemlere dayandırmış olmak için bir beyaz toplu insan öldürme eylemi şeklinde yürütmüştür.

Yunanlar, işgal ettikleri bölgelerde vicdan özgürlüğü, ibadette ve eğitim-öğretimde serbestlik, gelenek ve göreneklere kesinlikle saygı göstermemiş, bunları mümkün olduğu kadar engellemiştir. Müslümanları namaza çağıran müezzine *“Eşek gibi anırmayın”* diye bağırarak halkın dini duygularını yaralamıştır⁸¹¹. Namaz sırasında Yunan askerleri camilere hücum edip namaz için toplanan halkı dağıtmış, bazı yerlerde camileri ahır ya da çöplük yapmış, dini kitapları parçalayıp yakarak insanların dini duygularını aşağılamıştır. Yunanlılar, Ramazan ayı boyunca birçok yerlerde Teravih namazını engellemişti, Bayram Namazı sırasında da evlerde genel arama yaparak bazı yerlerde Bayram Namazının kılınmasına engel olmuştur.

Aydın’da Ramazan Paşa Camii’ne gelen Yunan askerleri, namaz kılınan yere ayakkabıları ile girerek gürültü yapmış, sigara içmiş ve müezzinin kıratını taklit etmişlerdi. Yunan askerleri, camilerde müslüman halka hakaret ederek müslümanların ibadetlerini engelleme yoluna gitmiştir.

Yunanlılar işgal ettikleri bütün bölgelerde müftülük ve İslâm toplumu konularına karışarak, kendilerine alet olabilecek yeteneksiz kimseleri dini otorite olarak seçtikleri gibi, İslâm toplumlarının düzenini de değiştirmeye çalışmıştır.

⁸¹⁰ Taşar, age, s.15.

⁸¹¹ Peter, age, s. 94.

Nazilli valisinin bildirdiğine göre Yunanlar halkın Yunan idaresinden memnun olduğu, bu bölgelerde Yunan haakimiyetini istediğine dair zorla bazı kağıtlar imzalatmışlardı⁸¹². Yunanlar işgal ettikleri bölgelerde bütün Türk okullarının idaresini ele alarak, buralarda Türkçeyi kaldırıp derslerin Rumca yapılması zorunluluğunu getirmiştir.⁸¹³

⁸¹² Sonyel, age, s. 190.

⁸¹³ Gökçen, agm, s.107-109.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Mağlubiyetle sonuçlanan büyük savaş sonrası imzalanan ağır mütareke antlaşmasıyla yurttan işgal süreci başladı. Emparyalist devletler İzmir işgaline onay vererek, Yunan kuvvetleri aracılığıyla Batı Anadolu'daki tasarladıkları planı eyleme geçirdi. Yunan Kuvvetleri için hedef Megalo İdea'ydı. Yunanlılar 27 Mayıs'ta Aydın'ı işgal ettikten sonra 3 Haziran 1919'da hinterlandı geniş olan Nazilli'ye geldi. Nazilli konumu gereği Yunan kuvvetlerinin işgal alanını genişletebilmesi için alınması ve elde tutulması gereken bir yerdi. Çevredeki Yunan zulmünü duyan, yaşanacaklardan korkan bölge halkı, Yunan askerlerinin ve bir kısım yerli Rumun da katılımıyla katliamları yaşadı. Kaçabilen insanlar neyi varsa bırakıp Nazilli'yi terk etti. Türklerin yaşadığı topraklardan vazgeçmesini isteyen Yunan işgal kuvvetleri zulmün şiddetini arttırdı. Bu olaylar karşısında sessiz kalınmaması gerektiğini düşünen halk vatan savunması için direniş hareketini başlattı.

Nazilli'deki eşrafın dağdaki Efe'lerle görüşerek onları düzlüğe indirmesiyle, elde kalan askeri birimin silah ve askeri gücüyle, halkın da katılımıyla Kuva-yı Milliye oluşturulmuş ve topyekün bir mücadele başlamıştır. Halk maddi ve manevi gücünü kullanarak Milli Mücadele'de yer almıştır. Kuva-yı Milliye, hem işgal güçlerinin hem de Osmanlı Devleti'nin haberdar olmaması, engellenmemesi için büyük bir gizlilik içinde kurulmuştur. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey'in yanında Yüzbaşı Nuri Bey, Binbaşı Şükrü gibi önemli askerler mütareke şartları gereği doğrudan katılmasa ve sonrasında Osmanlı Devleti tarafından asi ilan edilse de bölgenin önemli komutanlarıydı. Galip Hoca olarak bilinen Celal Bayar ve ileri gelenlerden, halkın güvenini kazanan Hacı Süleyman Efendi bölgede sözü dinlenen etkili isimlerdi. Güçlerini bu dönemde birlik ve beraberliği sağlamada kullanmışlardır. Hacı Süleyman Efendi, Demirci Mehmet Efe'yi dağdan indirmek için oğlunu Efe'ye rehin olarak göndermiş, bu eylemiyle içindeki vatan sevgisini ve müdafaanın önemini göstermiştir. Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe, Sancaktarın Ali Efe, Dokuzun Mehmet Efe gibi Efe gruplarının cesareti, gözü karalığı, çevikliğiyle bölgeyi bilenler olarak büyük katkıları vardı. Efeler, önce Osmanlı Devleti'nin düzensizliğine, adaletsizliğine, eşitsizliğine başkaldırarak dağa çıkmış, Yunan işgaliyle dağdan inerek Kuva-yı Milliye'ye katılmış ve vatan savunmasında büyük rol oynamışlardır. Bu Efe'ler içinde öne çıkan, otoriter kişiliğiyle bölgeye hakim olan Demirci Mehmet Efe'dir. Efe'ler, Kuva-yı Milliye içinde baskınlar düzenleyerek Yunan askerlerini yıpratmış, düzenli ordu kurulduktan sonra da TBMM'ye karşı çıkarılan isyanların bastırılması ve otoritenin

sağlanması sürecine de katkı sağlamıştır. 1919-1922 yıllarını kapsayan Milli Mücadele Döneminde, Kuva-yı Milliye ve Nazilli isminin geçtiği yerlerde akla ilk gelen Efe'ler olmasına rağmen ilçede büyük bir Kuva-yı Milliye müzesinin olmaması, Efe'lerin tanıtılmaması, mücadelede yer alan kişilerin adının bilinmemesi dönemsel açıdan Nazilli için büyük bir eksikliktir. Milli Mücadele döneminde bölgede merkez olarak görülen bu şehrin, tarihi değerleri tanıtma ve koruma açısından önemi anlaşılmalıdır. Ve bir an önce anlatılan dönemi yansıtan, bu tarihi mirası gelecek kuşaklara aktaran zengin bir içeriğe sahip müze oluşturulmalıdır.

Bu dönemde Yunan işgali altındaki Nazilli'yi örgütsel bir şekilde her alanda savunmak, asayişi sağlamak için Nazilli'de Heyet-i Milliye oluşturulmuştur. Kuva-yı Milliye'nin ihtiyacı olan hayvanları, giyecek-yiyecekleri, barınmaları, lojistik faaliyetleri Nazilli Heyet-i Milliyesi aracılığıyla toplanan Nazilli Kongreleri'nde alınan kararlar doğrultusunda halk tarafından karşılandı. Çevre kazalardan gelen Heyet-i Milliye delegelerinin de katıldığı bu kongreler, Kuva-yı Milliye'nin kontrolündeki güvenli bölge olarak görülen Nazilli'de yapıldı. Nazilli, Milli Mücadele Döneminde önemli bir merkez haline geldi ve toplanılan üç kongreye de ev sahipliği yaptı. Kongrelerde Kuva-yı Milliye ile işbirliği yaparak işgal edilen topraklardan Yunan kuvvetlerini atmak için idari, siyasi, askeri, savunma stratejileri belirlendi. Fakat bölge açısından büyük bir önem teşkil eden Nazilli kongrelerinin karar defterlerinin nerede olduğu bilinmemektedir. Kongre tutanakları ise dağınık bir şekilde bulunmaktadır. Bu defterlerin bulunamayışı, alan araştırmalarında sorun teşkil etmektedir.

Nazilli Heyet-i Milliyesi bu dönemde sağlık alanındaki sorunları çözmek için Hilal-i Ahmer Cemiyeti'yle Nazilli Muhacirin Hastanesi'nin açılmasını sağladı. Bu hastane, halkın ve Kuva-yı Milliye'nin tedavilerini gerçekleştiren, ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan önemli bir hastaneydi. Hastane salgın hastalıklarla ve tedavi koşullarındaki eksikliklerle mücadele etmiştir. O dönemde ihtiyacı karşılayamadığı için çevre kazalarda da dispanserler açılmıştır. Muhacir sayısının her geçen gün artması büyük sorun teşkil etmiş, çözüm yolları üretilmeye çalışılmıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti de yoğun çaba harcayarak Yunan katliamlarından kaçan muhacirlere ve bölge halkına çamaşır, elbise, erzak, yemek dağıtımını yaparak ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Çevre kazalardan da zor durumdaki Nazilli'ye muhacirler ve bölge halkı için yardım gönderilmiştir. Sarayköy, Denizli Heyet-i Milliyeleri

bu durum karşısında işgal süresince askeri, yiyecek, para yardımı, göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması konusunda Nazilli'ye büyük bir destek ve katkı sağlamıştır.

Bu dönemde Nazilli'de örgütlenmenin sağlanmasıyla sıcak çatışma dönemi başladı ve önemli bir savunma hattı oluşturuldu. Arada baskınlar yapılarak Yunan kuvvetleri yoruldu. Fakat Yunanlıları oyalamada başarılı olan Kuva-yı Milliye'nin taarruz yaparak Yunan askerlerini bölgeden çıkartmaya gücü yetmedi. Kuva-yı Milliye'nin, cephane ve silah teknolojisiyle, insan gücü bakımından da donanımlı düzenli bir orduyla mücadele edebilmesi ve onları bölgeden atabilmesi mümkün değildi. Bu mücadele hattının çökmesi düzenli orduya geçme fikrini hızlandırdı.

Yunan kuvvetlerinin Menderes nehrinin güneyine geçmemesi, Uşak, Afyon üzerinden Ankara'yı hedef alması üzerine artık düzenli orduların savaş dönemi başladı. Bu dönemde Eskişehir-Kütahya savaşları hariç diğer savaşlarda ağır bir yenilgi alan, II. İnönü Savaşları ve Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında duraksayan Yunan kuvvetleri, Mustafa Kemal'in Başkomutan olarak yönettiği *"Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir. İleri."* emriyle yapılan Başkomutanlık Meydan Savaşı ve Büyük Taarruz'la arkasındaki emperyalist güçlerle ağır bir yenilgi aldı. Yunan kuvvetleri, Türk ordusunun kazandığı zaferle Anadolu'ya sahip olma hayalinden vazgeçmek zorunda kaldı. İşgal alanlarından geri çekilmeye başladı. Yunanlılar, 3 Haziran'da geldikleri Nazilli'yi 5 Eylül 1922'de terk etti.

6. KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

ATASE Arş; K: 738 G: 34 Fh: 1.

ATASE Arş; K: 787 G: 12 Fh: 18.

BOA DH-KMS: D: 52-5, B: 80-4.

BOA DH-KMS; D:5 2-2 B: 76-1.

BOA, DH. KMS, 52-3, 21.

BOA, DH. ŞFR. 101, 73.

CUMHURİYET ARŞİVİ, A: 111-5, D: 16, Fh: 26-4.

Zabıt Cerideleri

TBMM Albümü 1923-2010, c:I (1923-1950), Ankara, 2010.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Nisan 1920 – 21 Şubat 1921), Cilt I, Ankara, 1980.

Gazete, Dergi ve Ansiklopediler

Gazeteler

Demokrat İzmir Gazetesi

İstiklal Harbi Gazetesi

Tasvir-i Efkar

Yeni Sabah

Dergiler

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Avrasya İncelemeleri Dergisi

Aydın Kültür ve Turizm Dergisi

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Belgi

Belleten

Bengi: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi

DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi XIV

Geçmişten Günümüze Denizli/Yerel Tarih ve Kültür Dergisi

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

HÜ AİİTE Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi

İlmi Araştırmalar Dergisi

Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)

Kent ve Bellek Dergisi

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Tarih Araştırmaları Dergisi

Tarih İncelemeleri Dergisi

Tarih Okulu Dergisi (TOD)

TDV İslam Araştırmaları Merkezi Dergisi (İSAM)

Toplumsal Bilinci Koruma ve Geliştirme Çatısı (TOGEÇ)

Türk Yurdu

Türkiye Günlüğü Dergisi

Ansiklopediler

Atatürk Ansiklopedisi

Türkler Ansiklopedisi

Kitap ve Makaleler

Kitaplar

- (1974). *Türk İstiklal Harbi İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, VI. Cilt, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları.
- (1994). *İstiklal Harbi ile İlgili Telgraflar*. Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- (1994). *Türk İstiklâl Harbi - Batı Cephesi*, Cilt II, Kısım 1. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- (1994). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, II. Cilt, I. Kısım, II. Baskı. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- (1995). *Türk İstiklal Harbi Büyük Taarruz*, II. Cilt, VI. Kısım. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- (1995). *Türk İstiklal Harbi Büyük Taarruz'da Takip Harekat (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, II. Cilt, Batı Cephesi, VI. Kısım, III. Kitap. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- (1996). *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalim II*. Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- (1999). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, II. Cilt II. Kısım. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- (1999). *Türk İstiklal Harbi, II.Cilt, Batı Cephesi 2. Kısım Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye Devri – İstanbul'un İtilaf Devletleri Tarafından Resmen İşgali – TBMM Hükümeti'nin Kurulması – Batı Anadolu ve Trakya Cephelerinde Yunan İleri Harekatı (4 Eylül 1919 – 9 Kasım 1920)*, 3.Baskı. Ankara: Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları.
- (2019). *100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler*. Ankara: T.C Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı.
- Akbaş, Y. (2016). *Salnamelerde Nazilli Kazası*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Akcan, E. (2014). *Milli Mücadele'de Demirci Mehmet Efe (1919-1920)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Aker, M. Ş. (1937). *İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, C: I. İstanbul.
- Aker, M. Ş. (1937). *İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, C: II. İstanbul.
- Aker, M. Ş. (1937). *İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, C: III İstanbul.
- Albayrak, M. (1998). *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919 – 2 Ağustos 1920)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- Alpkaya, Ş. O. (2009). *Yörük Ali Efe*, Derleyen Atilla Oral, I. Baskı. İstanbul: Demkar Yayınevi.
- Apak, R. (1990). *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. Ankara: TTK Basımevi.
- Arıkan, Z. (1991). *Haydar Rüştü Öktem Mütareke ve İşgal Anıları*, Ankara: TTK Basımevi.
- Armağan, A. M. (2005). *Bozenderes'ten Bozdağlar'a Kuvâ-yı Milliye*. İzmir: Bilge Karınca Matbaacılık.
- Armaoğlu, F. (2020). *Türk Siyasi Tarihi*, 5. Baskı. İstanbul: Kronik Kitap.
- Atatürk, K. (2004). *Nutuk*, Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Avcı, A. H. (2004). *Zeybeklik ve Zeybekler Tarihi*. İstanbul: E Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (2020). *Tek Adam*, C. II, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydinel, S. (1993). *Güneybatı Anadolu'da Kuvay-ı Milliye Hareketi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayar, C. (1997). *Ben De Yazdım*. İstanbul: Sabah Yayınları.
- Benazus, H. (2014). *Ulusal Kurtuluş Mücadelesinde Din Adamlarımız*. İstanbul: Bizim Kitaplar.
- Berber, E. (1997). *Sancılı Yıllar: İzmir 1918 – 1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Berber, E. (2022). Dr. Nihad Reşad Yunanlılar İzmir'de Yunan Mezalimi Hakkında Yeni Bilgi ve Belgeler, Çev. Rahmi Hüseyin Ünal. İzmir: İzmir Kalkınma Ajansı Kültür Yayınları.
- Borak, S. (2004). *Atatürkçü ve Toplumcu Bir Din Adamı Hacı Süleyman Efendi*. İstanbul: Kırmızı Beyaz Yayınları.
- Buğdaycı, A. (1996). *Milli Mücadele'de Nazilli 1919-1922*. Nazilli: Karacasu Matbaası.
- Cebesoy, A. F. (2019). *Milli Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Coşkun, A. (2019). *Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu*. Ankara: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Çakmak, F. (2021). “Milli Mücadele Dönemi Sağlık ve Sosyal Yardım Faaliyetleri”, *Milli Mücadele 1921*, Edit. İbrahim Bozkurt – Umut Karabulut. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çelebi, M. (1999). *Milli Mücadele Dönemi'nde Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara: Sam Yayınları.
- Çelebi, M. (2020). *Heyet-i Nasıha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- Çelebioğlu, A. - Büyükoğlu, H. (2010). *Bizim Kuyucak*. Aydın: Kolalı Matbaası.
- Dayı, E. (1998). *Nazilli Kongreleri (1919)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Demirayak, S. (2007). *Kuva-yı Milliye'nin Aydın'da Doğuşu*. Aydın: Tuna Ofset Matbaacılık.
- Demirayak, S. (2011). *Aydın'ın Üç Efesi*. Aydın: Tuna Matbaacılık.
- Demirayak, S. (2014). “Milli Mücadele’de Atça’da Yaşananlar”, *Milli Mücadele’de Güney Aydın Cepheleri ve Efelerin Karargahı Yenipazar*, Edit. Günver Güneş. İstanbul: Pia Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dürük, B. (1992). *Sultanhisar’lı Çocukların İşgal Anıları*. Nazilli: Karacasu Postası Matbaası.
- Ediz, İ. (2015). *Diplomasi ve Savaş- İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu’da Yunan İşgali 1919-1922*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Ersöz, C. (2018). *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti*. İstanbul: İstek Yayınları.
- Gökbel, A. (2018). *Milli Mücadelede Aydın*. Aydın: Efeler Belediyesi Kültür Yayınları.
- Güneş, G. (2014). *Milli Mücadele’de Güney Aydın Cepheleri ve Efelerin Karargahı Yenipazar*, Editör Günver Güneş. İstanbul: Pia Yayınları.
- Güneş, G. (2021). “ 1921 Yılında Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe Arşiv Belgelerinde Cephe Gerisi Faaliyetleri”, *Milli Mücadele 1921*, Edit. İbrahim Bozkurt – Umut Karabulut. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Güneş, G. (2022). “Milli Mücadele Başlangıcında Celal Bey’in (Galip Hoca) Aydın Sancağındaki Faaliyetleri”, *Asırlık Çınar Celal Bayar*, Edit. Nurettin Gülmez-Necdet Bilgi. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Hacıfettahoğlu, İ. (2009). *Milli Mücadele’de Hilal-i Ahmer*, 2. Baskı. Ankara: Türkiye Kızılay Derneği.
- İnönü, İ. (1985). *Hatıralar*, C:1, Yayına Hazırlayan Sabahattin Selek. Ankara.
- Kısa, L. (1960). *Aydın Tarihi ve Coğrafyası*. Aydın: Coşkun Matbaası.
- Kitsikis, D. (1963). *Yunan Propogandası*. İstanbul: Meydan Neşriyat.
- Köstüklü, N. (1990). *Milli Mücadele’de Denizli, Isparta, ve Burdur Sancakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kutay, C. (2013). *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*. İstanbul.
- Moralı, N. (2021). *Mütarekede İzmir Olayları*, 3. Baskı. Ankara: TTK Yayınları.

- Okyar, F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*, Hazırlayan Cemal Kutay. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Oran, B. (2004). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C:1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özakman, T. (2005). *Şu Çılgın Türkler*, 5. Baskı. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özdemir, A. U. (2017). *Anılarda Batı Anadolu Kuva- yı Milliye'si*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Özdemir, A. U. (2021). *Demirci Mehmet Efe ve Denizli Faciası Hakkında Bir Tartışma*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Özkaya, Y. (2001). *Milli Mücadelede Ege Çevresi I*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Özkaya, Y. (2001). *Milli Mücadelede Ege Çevresi II*. İstanbul: Çağdaş Yayıncılık.
- Özkaynak, K. (1946). *Efelerden Haber*. Aydın: CHP Basımevi.
- Özsoy, İ. N. (2021). *Atçalı Kel Mehmet*, Ankara: Dorlion Yayınları.
- Öztoprak, İ. (2006). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yunan Belgeleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Öztoprak, İ.– Aytepe, O. – Karataş, M. (2014). *Yunan İşgalinde Batı Anadolu*, C. II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Parlak, T. (1982). *İşgalden Kurtuluşa - Yunan Ege'ye Nasıl Geldi – İlk Günler*. İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir.
- Petter, G. - Held, C. (1919). *Greek Atrocities In The Vilayet Of Smyrna (May The July 1919)*, Lausanne.
- Sarıhan, Z. (1993). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Açıklamalı Kronoloji)/Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sarıhan, Z. (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III / TBMM'Den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sarıkoyuncu, A. (2002). *Atatürk, Din ve Din Adamları*. Ankara.
- Selek, S. (1970). *Milli Mücadele - Ulusal Kurtuluş Savaşı I*, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Selek, S. (2020). *Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Selvi, H. – Cırık, B. (2020). *Millî Mücadelede Tbm'm'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Selvi, H. (2007). *İşgal ve Protesto*, 1. Baskı. İstanbul: Değişim Yayınları.

- Smith, M. L.(2002). *Yunan Düşü*, Çev. Halim İnal. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Sonyel, S. R. (2011). *İngiliz Belgelerinde Türk Yunan İlişkileri 1821-1923*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sökmensüer, C. (1957). *Milli Mücadelede Aydın – Nazilli Cephesi Hatıralarım*, İzmir: Karınca Matbaacılık.
- Süreyya, S. (1956). *Denizli Vak’ası ve Demirci Mehmet Efe*, İstanbul: Sel Yayınları.
- Sürgevil, S. (2014). “Milli Mücadele Yıllarında Bozdoğan”, *Milli Mücadele’de Güney Aydın Cephesi ve Efelerin Karargahı Yenipazar*, Edit. Günver Güneş. İstanbul: Pia Yayınları.
- Şapolyo, E. B. (1958). *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, 3. Baskı. İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi.
- Taçalan, N. (1998). *Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin*. İstanbul: Aksoy Yayıncılık.
- Taşar, A. (2018). *Kavas Mehmet Efe*. Isparta: Hilal Ofset Matbaası.
- Taşar, A. (2020). *Buharkent’te Yunan İşgal Anıları*, 2. Baskı. Isparta: Elya Yayıncılık.
- Tekeli, İ. – İlkin, S. (1989). *Ege’deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı’na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim(Tahtakılıç) Bey*. Ankara: TTK Yayınları.
- Tokat, E. A. (2017). *Milli Mücadele’de Sarayköy Hatıralarım*. Ankara: Sarayköy Belediye Başkanlığı Yayını.
- Toker, Y. (2009). *Milli Mücadele’de İç İsyanlar*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Toprak, Z. (2019). *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*, 1.Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2000). *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C.3. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, M. (2014). *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923)*, 3. Baskı. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Turan, Ş. (2017). *Türk Devrim Tarihi*, C.I. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Uluğtekin, M. – Uluğtekin, M. G. (2013). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914 – 1928*. Ankara: Türk Kızılayı.
- Umar, B. (2011). *İzmir’de Yunanlıların Son Günleri*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Üsküp, Ş. (1992). *Milli Mücadelede Efeler*. İzmir.
- Yalazan, T. (1994). *Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi (13 Eylül 1919-9 Eylül 1922)*, II. Cilt. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları.

- Yavi, E. (1991). *Efeler/Kökenleri, Eylemleri, Töreleri, Dansları, Giysileri*. Aydın: Aydın Valiliği İl Özel İdaresi.
- Yavuz, B. G. (2012). *Zeybekler/ Tarihçeleri, Özellikleri, Türküleri ve Yöremiz Zeybekleri*, III. Baskı. Ödemiş.
- Yılmaz, Ş.E. (2016). *Kuvayı Milliye Efeleri*. İstanbul: Uyanış Yayınevi.

Makaleler

- Akandere, O. (2020). “İzmirin İşgali ve Sonrasında Yunan Zulüm ve Katliamlarına Yönelik Olarak Bölgedeki Jandarma Birlik Kumandanlarının Umum Jandarma Kumandanlığına Gönderdikleri Raporlar”, *1918-1919 Mütarekeden Milli Mücadeleye*, Edit. F. Mehmet Sancaktar- Abdurrahman Bozkurt- R. Erhan Güllü. İstanbul: Türkocağı Yayınları.
- Akın, V. (2007). “Nazilli Cephesinde Sarayköy Müfrezesi”, *Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri*, (89-104). Edit. Mehmet Başaran, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Sultanhisar.
- Arı, K. (2014). “İstiklal Harbi’nde Türk Ordusunun Yapılanması ve Düzenli Orduya Geçiş”, *Türk İstiklal Harbi’nde Kuvayımillîye, Düzenli Ordu ve Cephe*. Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları.
- Başaran, M. – Özçelik, A. (2018). “XIX. Yüzyılda Aydın ve Çevresinde Eşkıyalık ve Güvenlik Sorunu”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, (889-907). Ankara.
- Başaran, M. (2004). “Nazilli Kongrelerinin Sivas Kongresi ile Birleşme Yolculuğu”, 85. *Yılında Nazilli Kongrelerinin Milli Mücadele Tarihi İçinde Yeri ve Önemi*, Yeditepe Üniversitesi Paneli, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği.
- Başaran, M. (2007). “Hacı Süleyman Efendi”, *Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri*, (105-111). Edit. Mehmet Başaran, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Sultanhisar.
- Başaran, M. (2007). “Milli Mücadele’de Sivil Temelli Direniş Çine Heyet-i Milliyesi”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, (125-132). Edit. Günver Güneş - Mehmet Başaran, Aydın: Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.
- Başaran, M. (2010). “Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları”, *Kuva-yı Milliye’nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, (137-152). C.II, Yayına Hazırlayan Oktay Gökdemir. İzmir.
- Buğdaycı, A. (2007). “Yunan İşgali Öncesi Nazilli ve Çevresi”, *Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri*, (63-68). Edit. Mehmet Başaran, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Sultanhisar.
- Çapa, M. (2015). “Milli Mücadele Döneminde İzmir ve Çevresinde Kızılay (Hilal-i Ahmer)’in Faaliyetleri”, *Kurtuluş ve Kurtuluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu*, (53-68). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

- Çelebi, M. (2007). “İtalyan Kaynaklarında Yörük Ali Efe”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, (107-116). Edit. Günver Güneş - Mehmet Başaran, Aydın: Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.
- Dayı Derinsu, S. E. (2004). “Nazilli Kongreleri”, *85. Yılında Nazilli Kongrelerinin Milli Mücadele Tarihi İçinde Yeri ve Önemi*, Yeditepe Üniversitesi Paneli, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği.
- Demirayak, S.(2007). “Kuva-yı Milliye’nin Aydın’da Doğuşu”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, (61-66). Edit. Günver Güneş - Mehmet Başaran, Aydın: Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.
- Demirhan, H. (2020). “Yunanistan’ın Batı Anadolu İşgalinin Perde Arkası”, *1918-1919 Mütarekeden Milli Mücadeleye*, (98-119). Edit. F. Mehmet Sancaktar- Abdurrahman Bozkurt- R. Erhan Güllü. İstanbul: Türk Ocağı Yayınları.
- Elmacı, M. E. (2007). “Milli Mücadele’de 57. Tümen ve Albay M. Şefik Bey’in Aydın’daki Faaliyetleri”, *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, (157-176). Edit. Günver Güneş - Mehmet Başaran, Aydın: Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.
- Ertan, T. F.(2014). Batı Cephesi’nde Muharebelerin Genel Değerlendirmesi, *Türk İstiklal Harbi’nde Kuvayımilliye, Düzenli Ordu ve Cepheleler (16 Mayıs 2014)*. Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları.
- Güneş, G. (2007). “Yunan İşgalinin Nazilli ve çevresinde Yarattığı Tahribat”, *Milli Mücadele’de Nazilli Cephesi ve Önderleri*, (133-157). Edit. Mehmet Başaran, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Sultanhisar.
- Güneş, G. (2010). “Aydın ve Çevresinde Yunan İşgali ve Sivil Direniş Örgütlenmesi; Heyet-i Milliyeler”, *Kuva-yı Milliye’nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, (15-47). Ankara.
- Güneş, G. (2020). “Aydınlı Efelerin, Zeybeklerin ve Kadınların İşgale Direnişi”, *Kurtuluş*, Yay. Haz. Serhan Kemal Saygı,(95-105). İzmir.
- Güneş, M. (2010). “Mütareke ve İşgal Döneminde Aydın Sancağı’nda Eğitim ve Eğitim Kurumları”, *Kuva-yı Milliye’nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, II. Kitap. Ankara.
- Haytoğlu, E. (2022). “Milli Mücadele’de Denizli’nin Nazilli ile İlişkileri”, *Kurtuluşunun 100. Yılında Geçmişten Geleceğe Nazilli*, (489-503). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- İşık, H. (1986). “Anadolu’da Yunan Mezalimi”, *Türk Yunan İlişkileri*, (377-406). Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- İnce, E. (2010). “Kurtuluş Savaşı’nda Türk Köylüsü ve Kuva-yı Milliye”, *Kuva-yı Milliye’nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, (339-348), Yayına Hazırlayan Oktay Gökdemir, II. Kitap. İzmir.

- Jensen, P. K. (1979). "The Greco - Turkish War, 1920-1922", *International Journal of Middle East Studies*, Cambridge University Press. Great Britain.
- Kasaba, R. (2002). "Greek and Turkish Nationalism in Formation: Western Anatolia 1919-1922", European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies. İtalya.
- Özbalkan, M. (2007). " Milli Mücadele’de İlk Başkaldırış Yörük Ali Efe ve Malgaç Baskını", *Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri*, (27-63). Edit. Mehmet Başaran, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Sultanhisar.
- Sarısaman, S. (2021). "Büyük Taarruz Öncesinde Denizli Merkezli Bir Askeri Harekat Ortakçı Baskını", *15 Mayıs Milli Mücadele’de Denizli*, (331-346). Edit. Turgut Tok – Ercan Haytoğlu, Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Sepetçioğlu, T. E. (2007). "Batı Anadolu’da Yunan İşgalinin Temel Argümanları ve Milli Mücadelede Nazilli Cephesi", *Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri*, (69-85), Edit. Mehmet Başaran, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Sultanhisar.
- Sürgevil, S.(2007). "Asaf Gökbel ve Milli Mücadele’de Aydın", *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, (67-81), Edit. Günver Güneş - Mehmet Başaran, Aydın: Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.
- Şahingöz, M. (2015). "İzmir’in İşgaline Karşı Gösterilen Protesto ve Tepkiler", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, (25-35). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Tekin, Saadet,(2022). "Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Nazilli Kazası", *Kurtuluşunun 100. Yılında Geçmişten Geleceğe Nazilli*, (247-271). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Turan, M. (2015). "Batı Anadolu’da Yunan İşgali ve Mezalimi", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, (37-50). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Turan, Ş. (2010). "Kuva-yı Milliye Örgütlenmesi ve Kavramının Kurtuluş Savaşındaki Rolü", *Kuva-yı Milliye’nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Cilt I. İzmir.
- Türkeş, Ü. (2007). "Yörük Ali Efe", *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Edit. Günver Güneş - Mehmet Başaran, (147-156). Aydın: Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.
- Yapucu Pullukçuoğlu, O. (2007). "Yunan İşgali Öncesi Aydın Sancağının Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe*, Edit. Günver Güneş - Mehmet Başaran, (31-54). Aydın: Aydın Belediye Başkanlığı Yayını.

Tezler

- Cura, B. (2004). *Demirci Mehmet Efe*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

- Çelik, R. (1998). *Milli Mücadelede Din Adamlarının Rolü*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Dalezlou, E. (2002). *Britain And The Greek-Turkish War And Settlement Of 1919-1923: The Pursuit Of Security By Proxy'in Western Asia Minor*, Department Of History Faculty Of Arts University Of Glasgow, September 2002.
- Demirhan, N. (2005). *19. Yüzyılda Nazilli'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ediz, İ. (2011). *Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Erdem, N. (2009). *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı 1919-1923*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Ganiz, H. G. (2009). *Milli Mücadele Başlarında Aydın Sancağı (1919-1920)*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Karakuş, U. (2018). *Batı Anadolu'da Yunan İşgali Nedeniyle Ortaya Çıkan İç Göçler (1919-1923)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir.
- Kaya, H. (2008). *Refet Bele'nin Askerî ve Siyasi Hayatı (1881-1963)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kesimoğlu, İ. M. (2023). *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Aydın ve Çevresindeki Faaliyetleri (1912-1939)*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Önal, S. (2020). *İzmir'in İşgali ve Etkilerinin Türk Basınına Yansımaları (15 Mayıs-2 Haziran 1919)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Özgenç, A. (2011). *Aydın ve Civarında Milli Mücadele ve Efelerin Faaliyetleri*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu.
- Özgün, C. (2006). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1923) Aydın'da İktisadi Değişim*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Özkan, K. (2020). *İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçişte Göçlerin Rolü (1918-1923)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir.

- Özkurt, F. (2008). *Yörük Ali Efe'nin Hayatı, Milli Mücadele Tarihindeki Yeri ve Önemi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Öztop, F. (2014). *II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Solomonidis, V. (1984). *Greece in Asia minör: the Greek administration of the Vilayet of Aidin 1919-1922*, Thesis submitted for the Degree of PhD, King's College, University of London, Londra.
- Uğurlu, C. (2022). *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden Türk Kızılay'ına Sosyal Yardımlar (1868-2000)*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yaşar, H. (2015). *II. Meşrutiyet'in İlanından Yunan İşgaline Batı Anadolu'da Eşkîyalık (1908-1919)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Yıldırım, H. (2015). *Mütareke Döneminde Göç ve İskan (1918-1923)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara.

İnternet Kaynakları

Aydın.gov.tr

Ayışığı, M. “Unutulan Soykırım: Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi”, <https://www.estanbul.com/t282529-unutulan-soykirim-bati-anadoluda-yunan-mezalimi/>

<http://ankaenstitusu.com/kendi-anlatimi-ile-yoruk-ali-efe/>

<http://ankaenstitusu.com/milli-mucadelede-nazilli-ve-cevresindeki-zeybeklerin-hizmetleri/>

<http://www.atillaalpbaz.com/?o=1&y=229>

<http://www.atillaalpbaz.com/?o=1&y=278>

<http://www.aydinatca.com/milli-mucadeleye-katilan-efeler.html>

<http://www.aydindogumluyuz.com/2014/11/efeler-hakkinda-bilgiler-zurnaci-ali.html>

<http://www.geocities.ws/karacasudanelervar/millimucadelede.htm>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Mehmed_Esad_Efendi.jpg

<https://uzumunkurusu.com/on-bes-mayis-bin-dokuz-yuz-on-dokuz-ve-sonrasinda-karacasu/>

<https://www.eskieserler.net/yazardetayi.php?id=3313&uzmanlikalani=110&page=28>

<https://www.sesgazetesi.com.tr/haber/11397708/karacasunun-103-yillik-gurur-kaynagi-gelecege-tasinacak>

Sofuoğlu, A. “Adnan Sofuoğlu ile Kuva-yı Milliye Üzerine”, <https://www.academia.edu>

Yılmaz, Ş. E. <http://ankaenstitusu.com/sancakdarin-ali-efe/>

Yılmaz, Ş. E. <http://ankaenstitusu.com/yuzbasi-nuri-bey/>

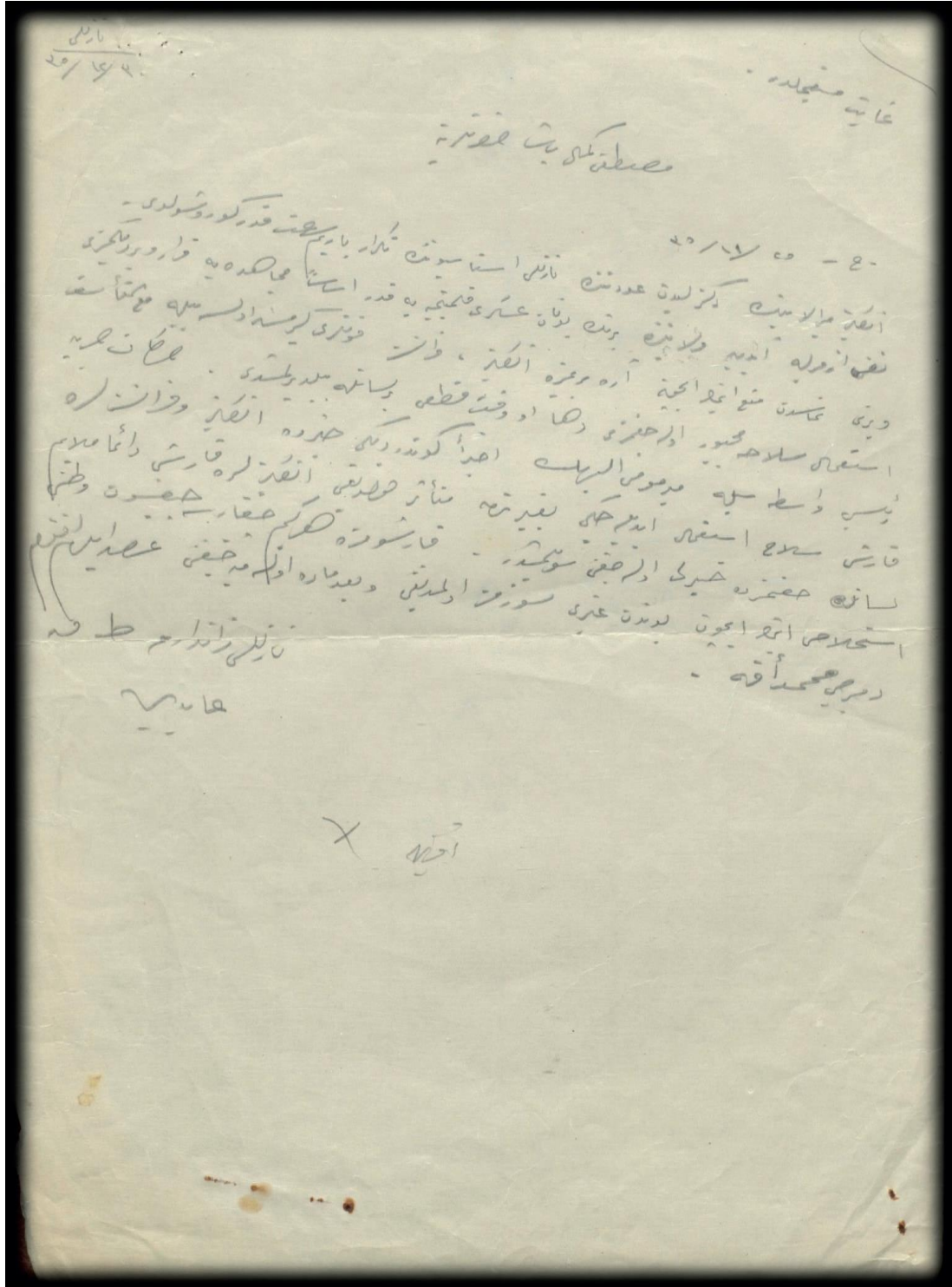
Yılmaz, Ş.E. “Milli Mücadele’de Nazilli ve Çevresindeki Zeybeklerin Hizmetleri”, <http://ankaenstitusu.com/milli-mucadelede-nazilli-ve-cevresindeki-zeybeklerin-hizmetleri/>

Yılmaz, Ş.E. <http://ankaenstitusu.com/albay-demirci-mehmet-efe/>

7. EKLER

Ek 1. Demirci Mehmet Efenin Mustafa Kemal Paşa'ya, 3 Aralık 1919'da bir İngiliz Albayıyla arasında geçen konuşmayı, Nazilli Jandarma Tabur Kumandanı Abidin Beyin şifresiyle gönderdiği telgraf.

Kaynak: 100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler, T.C Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2019, s. 39.

[illegible]

306

[illegible]

Ek 4. Bağarası Nâhiyeleri İdâre Re'îsi Mehmed Bey'in mektûbu.

ارسیز ای نیکو بختی زک نفی قی ایجه ، بزرگ مسکود
وصوله بجه انیامیکه یه ارهفته بیه اییوه ، بوضوه ایجه
زک ایله ارطه صیه ییسه کورسه اییوه بابویه زک بختی
وباضور صاحب بجه زک بختی اییوه اییوه اییوه
بختی صویه رسته آبائوزده معانف اییوه اییوه
رستک اییوه صویه رسته اییوه اییوه
اصولیه اییوه ، زک اییوه اییوه
نیزه اییوه

Kaynak: 100. Yılında Arşivimizden Belgeler, s. 44.

غایه مستحیده
صفت تکیه ریشی حفظ کلمات
اینکه این آیه زره ناسه ای نسبت هنر و اعظم صورت
استفاده ایند همیشه عظمیست ، بزرگ
قطعه عذبه خندان یکه قدره ای باغ آره و ناهیه
ازره یسینه الیوم کنوره عیناً یقیم ایوبی ، سزایست تکلیف
واقعه موافقه نمایه خود کلمه آیه ره هوب اعظم یوبه کی تقدیر
در عذبه تنبیه ایی ایجاب ارداشا بجایه اشها ایدم و نایب
نظیر ایی .
ازیه درجه کما

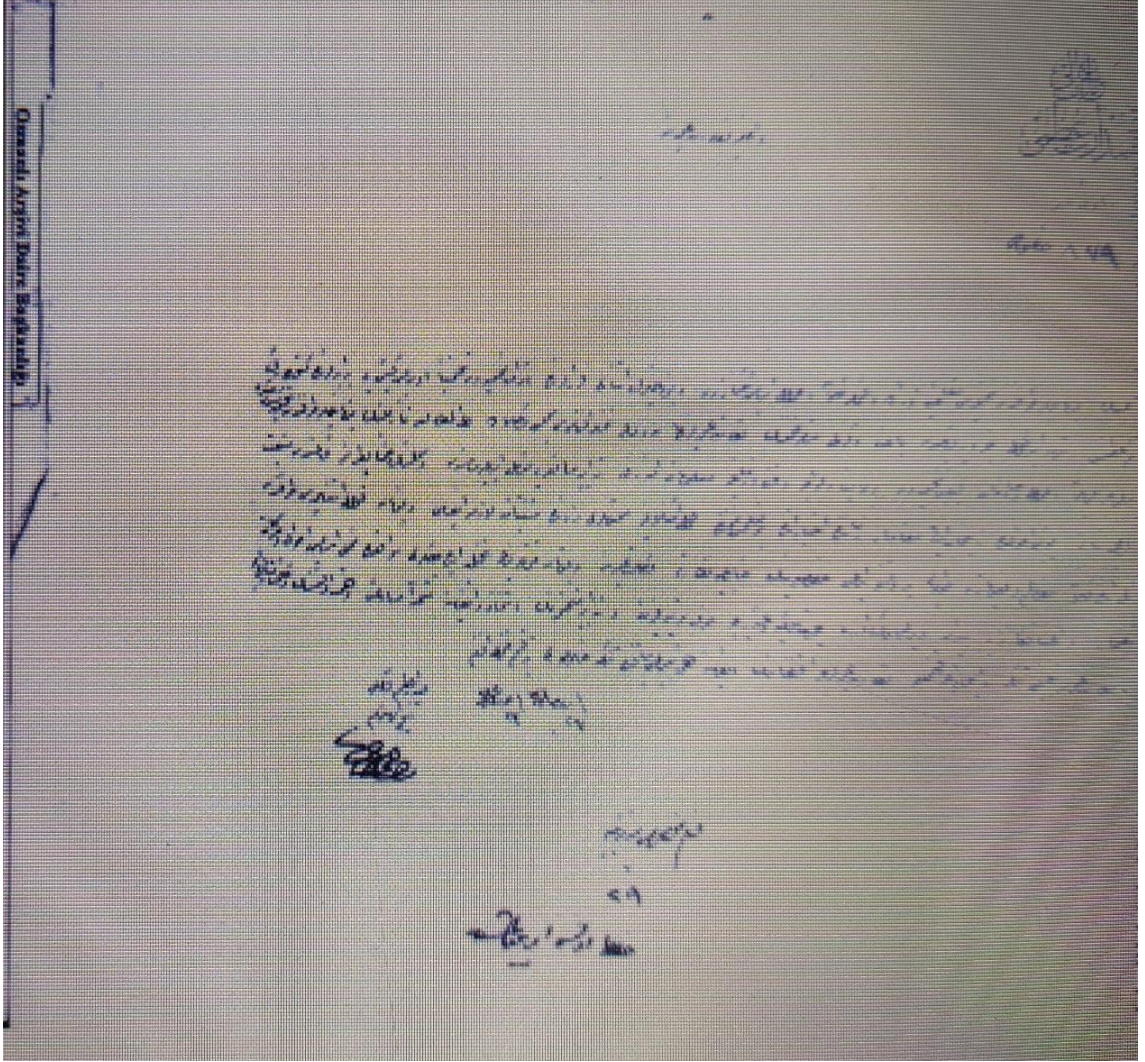
ازیه خندانست کنور صورتی

روشنی ، یوز باجم فوج ری برای زیارت نزد علیزاده کوزه سیه ای
کنه یکه یوز باجم فوج ری برای زیارت نزد علیزاده کوزه سیه ای
آورده کنه یکه فوجی کوزه اردینه انی باجمه نشانه ای عودتی
اصول صافه طوبیه قوی بدست اضایه جارت سیاحتی سولیدی بزرگ
اکالی اجمیه هیه فوجیه الهیه قد کنه ، آورده ایی آدم
پیش ازیره ، دیگری ده سولیه کنه در ، کنه یکه آرد ارزو اییه
سیدک آورده مودر اهل الدین از مودر ای فوجیه ، ابه یکه
و باجمه سلامه ده ، مقارده اهل فوجیه مودر ، اگر ابه
فوجیه تیار کی کنه درها موافقه اید جز کنه سیه ایی آرد
آینه ایی ، طوبی ریشی ایی تقصیر و یکن

Kaynak: 100. Yılında Arşivimizden Belgeler, s. 48.

310

Ek 7. Nazilli'yi terk eden Yunan askerlerinin yaptıkları zulmün İtilaf Devleti temsilciliklerine bildirilişi.

Kaynak: (BOA DH-KMS; D: 52-2, B: 76-1).

درگز
م
غایت هم و محمد
عاشق و ب عجم و علی و آد و
حرف تندی

ONKUR
ATASE
ARŞINI

افندم بر جبهه نه روی کیم گویند نه باده سپا نه جبهه ایچونه
چشمه چشم آینه چاه بشقده هم درز لیلک انقباض و انقباضی
تا به ای بیوم اصحابی بی تهرتده منع استیم اهلک و سکوت
افندم و در لری بوکونه و ضعیفتر - ابو - لری - علم دوله
درگز تحت تهرکه ده در بو - ای - محضه بر مضه - عسکر
گویند - ملک و ساکر صوبه و معاد فته ایلمی عسکر و عسکر
درگاه خلق بالعموم آیا و آینه و خانه جبهه لری به متوقف
ایه تهرکه ده در - نظامت اسبابه اشکال بیو - لری
ضای بار می ایچونه ذات علی تهر نه انبیر نه زهار
استر هم ای - و جواب دوله تهر نه چاه و عسکر ماکه باطن
منظم افندم | و تهره خلل
1/4996
A 4/4996
D 47
F 31/72

درگز و عسکر و
بیشتر

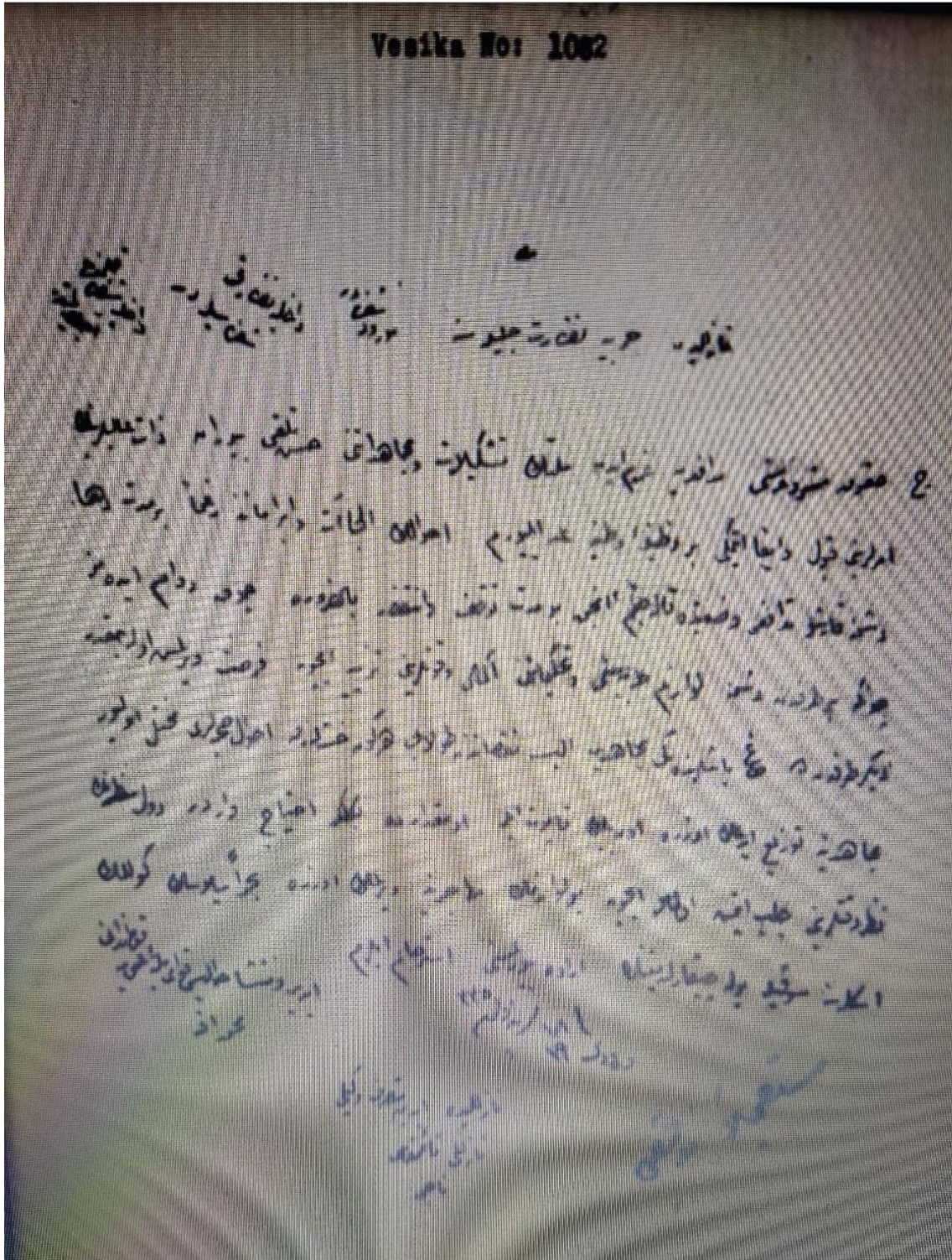
م
م
م

312

[illegible]

Kaynak: (Cum. Arş. A: 111–5, D: 16, Fh: 26–4).

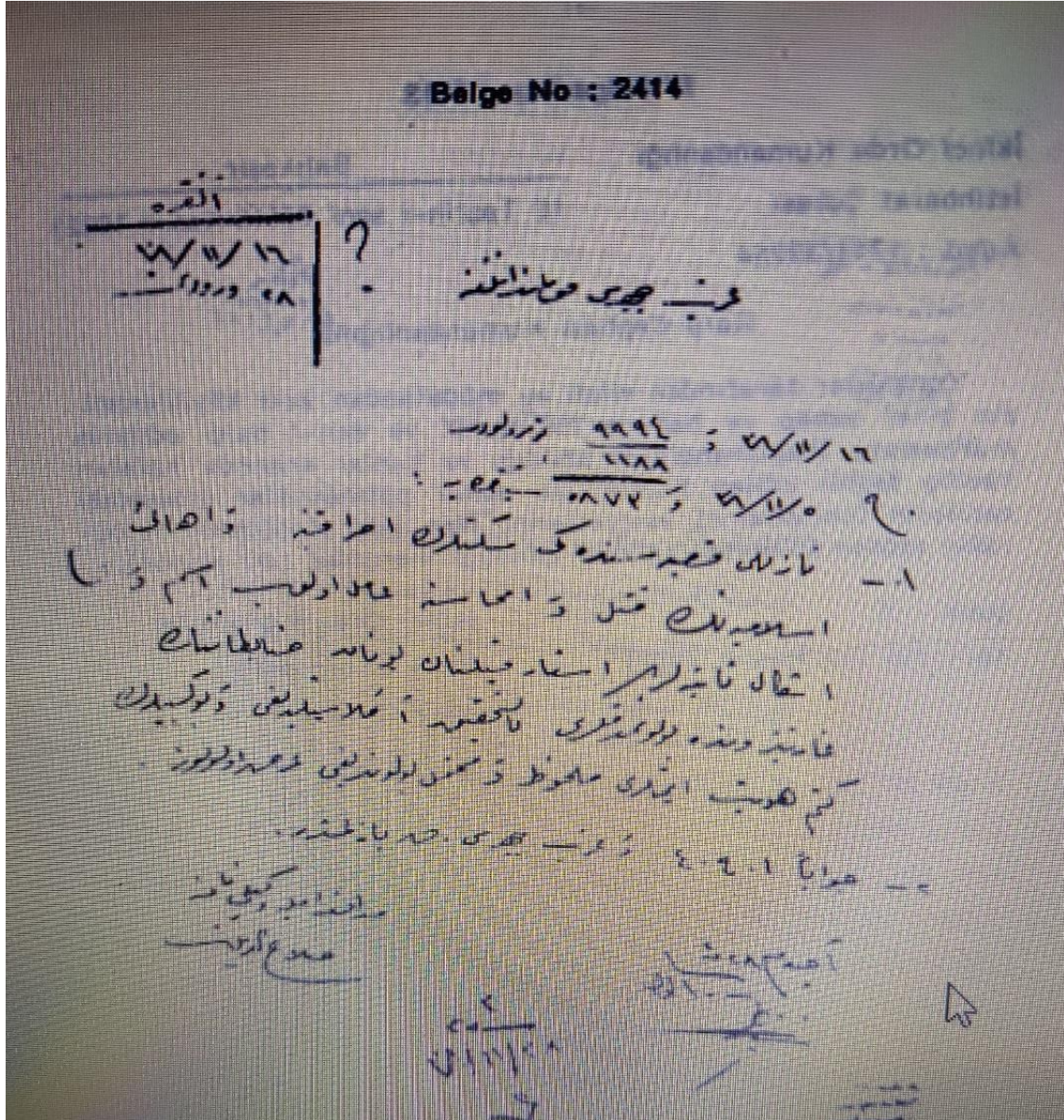
Ek 10. Demirci Mehmet Efe'nin Aydın'a taarruz için daha uzun zaman beklemenin milli hareket zararına olacağına bildiren şifresi.

Kaynak: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Vesika No: 1082, (Dolap-49, Göz-9, Dosya-92), s. 51.

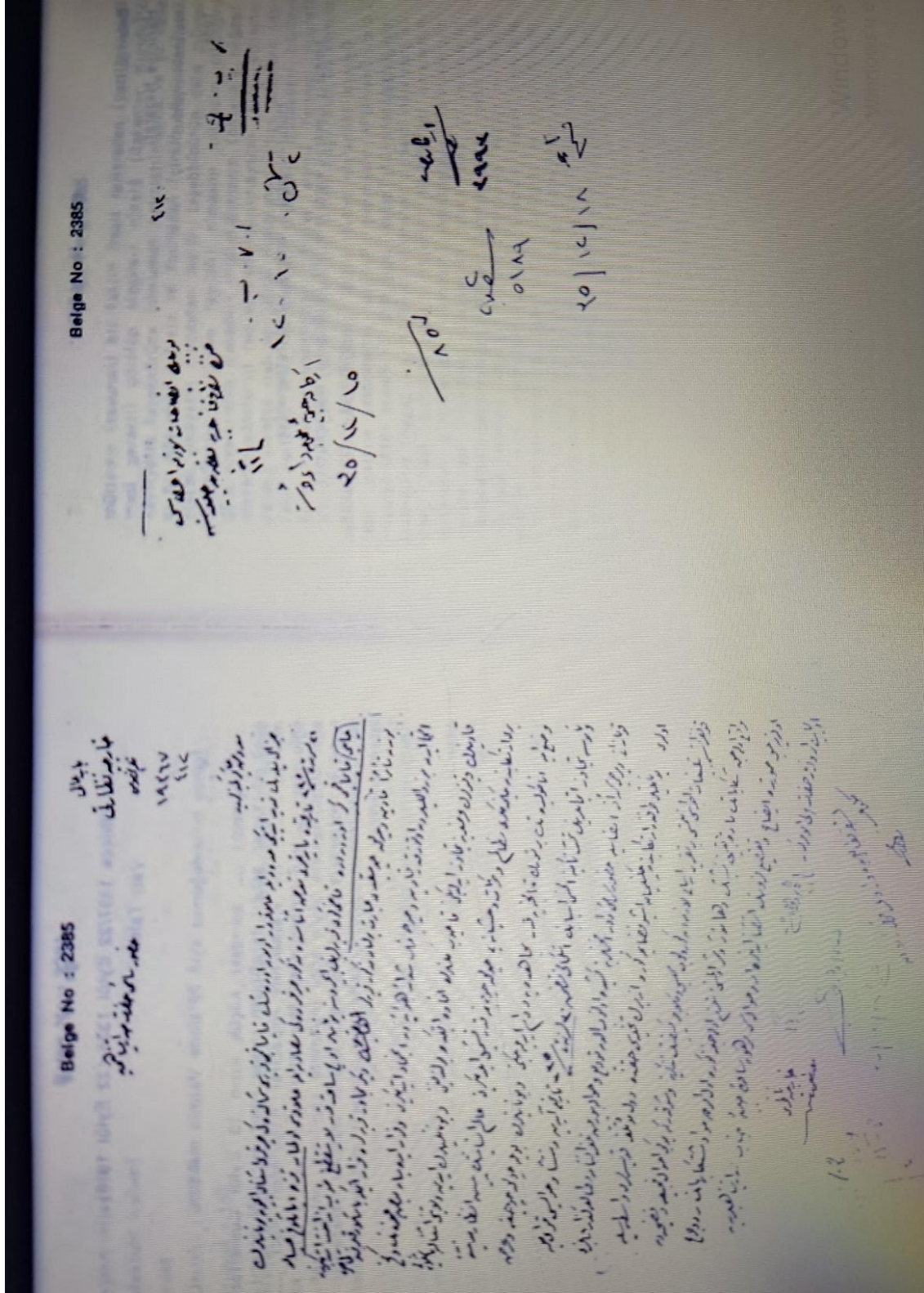
Ek 11. Aydın'ın yakılması, sivil halkın öldürülmesi ve Aydın mutasarrıfının, Savcının, Ceza Hakiminin Yunanlılar tarafından öldürülmesi ve bu arada Aydın katliamı ile ilgili diğer olaylar hakkında 57. Tümen Komutanlığının 2. Ordu Müfettişliğine sunulan raporu.

Ek 12. Nazilli'nin yakılmasına ve ahalinin katliamına etken olan Yunan subaylarının durumları hakkında Milli Savunma Bakanlığı'nın Batı Cephesi Komutanlığı'na yanıtı.

Kaynak: Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 41, Sayı 93, (Arşiv No: 4/4479, Belge No: 2414, Dolap No 128, Göz No: 1, Klasör No: 1816, Dosya No: 341, Fihrist No: 8-46), s. 198.

Ek 13. Aydın vilayeti içerisinde Yunan mezaliminin çocuklara kadar yaygınlaştırılmış olduğundan söz edilerek İzmir'in bir an önce kurtarılması için Müttefik devletler katında gerekli girişimlerde bulunulmasını öneren Dışişleri Bakanlığı yazısı.

Kaynak: Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 41, Sayı 93, Ocak 1992, (Arşiv No 1-2, Belge No 2385, Dolap No 92, Göz No 4, Klasör No 89, Dosya No 326, Fihrist No 15-8), s. 104-105.

